

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BİR EYLEM VE DÜŞÜNCE ADAMI: DOĞAN AVCIOĞLU

Doktora Tezi

Tülay GENCER

ANKARA-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BİR EYLEM VE DÜŞÜNCE ADAMI: DOĞAN AVCIOĞLU

Doktora Tezi

Tülay GENCER

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

ANKARA-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BİR EYLEM VE DÜŞÜNCE ADAMI: DOĞAN AVCIOĞLU

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

13 Mart 1926 yılında Bursa’da dünyaya gelen Doğan Avcıoğlu, 1930’lu yıllarda eğitim hayatına başlamıştır. 1944 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi’ne kaydolmuş, iki yıl sonra burayı bırakarak eğitimine Fransa’da Paris Siyaset ve Ekonomi Bilimleri Fakültesi’nde devam etmiştir. Avcıoğlu, Fransa’da olduğu dönemde Türkiye ile Batı arasındaki gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkı görebilmiş, aynı zamanda Marksizm’le tanışmıştır. Fransa’dan sonra İngiltere’ye de giden Avcıoğlu, ekonomi bilgisini artırmak, İngilizcesini geliştirmek için London School of Economics’e kaydolmuştur.

1955 yılında Türkiye’ye dönen Avcıoğlu, önce Merkez Bankası’nda raportör olarak çalışmış, daha sonra Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü’nde (TODAİE) araştırma asistanlığı yapmıştır. Bu dönemde doktora derecesi almak için Mülkiye’ye başvuran Avcıoğlu, “pekiyi” derecesi almasına rağmen akademiye tercih etmemiştir. *Forum*, *Kim*, *Akis* dergilerinde *Vatan* ve *Ulus* gazetelerinde yazan Avcıoğlu aynı zamanda CHP Genel Sekreterliği Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu’nda müdür yardımcılığı yapmıştır. Daha sonra Kurucu Meclis Üyesi olarak Anayasa Komisyonu’na seçilmiş ve 1961 Anayasası’nın hazırlanmasına da bizzat katkı sunmuştur. Buna rağmen, kalkınmanın güçlü bir hükümet ile mümkün olacağına inanan Avcıoğlu, anayasaya ret oyu vermiştir. Dolayısıyla 1961 Anayasası ve 1961 genel seçim sonuçları Avcıoğlu’nu yeni bir mecraya itmiş ve *Yön* dergisini çıkarmıştır. Dergi, Avcıoğlu’nun kalkınma stratejisini belirleyecek siyasal ekonomik tartışmalar için bir platform işlevi görmüştür. 1961 seçim sonuçlarının *Yön*’ün çıkmasına neden olması gibi, 1969 seçim sonuçları da *Devrim* dergisinin çıkmasına vesile olmuştur.

1961-67 arası çıkan *Yön*, sosyalist fikirleri yaymak, sosyalist kadrolar yetiştirmek için oluşturulan bir platformken, 1969-71 arası çıkan *Devrim* ise *Yön*’ün açtığı yoldan giderek askerden aldığı destekle sosyalist yönetimi hedefleyen bir dergi olmuştur. Buna ek olarak 12 Mart’a giden süreçte Avcıoğlu’nun cuntacı ekiplerle kurduğu sıkı ilişki “Madanoğlu Cuntası” dosyası ile yargılanmasına yol açmıştır. Bir süre cezaevinde yatan Avcıoğlu, beraat ettikten sonra tarih çalışmalarına yoğunlaşmıştır. Böylece *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın* ve *31 Mart’ta Yabancı*

Parmağı yapıtlarında ortaya koyduğu tarihsel perspektifi, dört ciltlik *Milli Kurtuluş Tarihi* ve altı ciltlik *Türklerin Tarihi* ile de daha da genişletmiş ve zenginleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azgelişmişlik, *Devrim*, Doğan Avcıoğlu, Emperyalizm, Kalkınma, Kemalizm, Milliyetçilik, Sol, *Yön*.

ABSTRACT

Dogan Avcioglu, who was born in Bursa on March 13, 1926, started his educational life in 1930s. He enrolled to Istanbul Faculty of Law in 1944, left it two years later, and continued his education at Paris Faculty of Political and Economic Sciences in France. Avcioglu was able to see the difference between the levels of development between Turkey and the West during his time in France, and at the same time, he met Marxism. Avcioglu went to England after France, and enrolled at the London School of Economics to improve his knowledge on economics and his English.

Avcioglu returned to Turkey in 1955, previously worked as the rapporteur of Central Bank, and as a research assistant at the Middle East Public Administration Institute (TODAIE). Avcioglu applied to Civil Service to obtain a Ph.D. during this period; however, he did not choose the academy despite receiving a "Very Good" degree. Avcioglu, who wrote for *Forum*, *Kim*, *Akis* magazines, and in *Vatan* and *Ulus* newspapers, also worked as the Deputy Manager of the Research and Documentation Bureau of the General Secretariat of CHP. He was later elected as the Founder Assembly of the Constitutional Commission, and personally contributed to the drafting of the 1961 Constitution. However, despite these, Avcioglu, who believed that development would be possible with a strong government, voted against the constitution. For this reason, the 1961 Constitution and the 1961 general election results forced Avcioglu to a new medium, and he published the *Yön* Journal. The journal acted as a platform for political economic debates that would determine Avcioglu's developmental strategy. Just as the 1961 election results led to the publishing of the *Yön* Journal, the 1969 election results led to the publishing of the *Devrim* journal.

The *Yön* Journal, which was published between 1961 and 1967, was a platform that was created to spread socialist ideas and train socialist cadres, the *Devrim*, which was published between 1969 and 1971, became a magazine that targeted socialist government with the support it received from the military. In addition, in the period that lead up to March 12, Avcioglu's close relations with the Junta teams led to his trial

with the "Madanoglu Junta" file. Avcioğlu, who spent some time in prison, concentrated on historical studies after being acquitted. In this way, the Order of Turkey, Yesterday-Today-Tomorrow, and his historical perspective on March 31st expanded and enriched the historical perspective put forth in the works of Foreign Finger in the four-volume National Liberation and the History of the six-volume Turks.

Keywords: Development, *Devrim*, Doğan Avcioğlu, Imperialism, Kemalism, Left, Nationalism, Underdevelopment, *Yön*.

ÖNSÖZ

Türk düşünce hayatını *Yön* ya da *Devrim* dergisini dışarıda bırakarak anlatmak mümkün değildir. Bu nedenle *Yön* ve *Devrim* dergilerine dair (özellikle *Yön* dergisi) pek çok çalışma vardır. Fakat aynı ilginin Doğan Avcıoğlu'na gösterildiğini söylemek zordur. Avcıoğlu'nun henüz ayrıntılı bir biyografisi bile yayınlanmamıştır. Dolayısıyla tez çalışmasında hem bu boşluğu doldurmak hem de bu sayede Avcıoğlu'nun siyasi ve fikri gelişimini tarihsel bağlamı içinde değerlendirebilmek hedeflenmiştir. Ayrıca Kemalizm'i; kalkınmacı, anti-emperyalist, sosyalist bir perspektiften yorumlaya çalışan Avcıoğlu'nun siyasal mücadelesi, entelektüel mesaisinin bütünlüğü içinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Avcıoğlu lise yıllarından itibaren yazmaya başlamış ve bunu ölünceye dek sürdürmüştür. 57 yıllık yaşamında tüm mesaisini Türkiye ve Türkiye'nin kalkınmasına harcadığını söylemek mümkündür. Az gelişmiş bir ülke olarak kabul ettiği Türkiye'de, Kemalizm'in tüm ilkelerinin samimiyetle uygulanmasıyla sosyalizme varılacağına inanan Avcıoğlu, bunun önündeki en büyük engelin parlamentarizm olduğunu düşündüğünden devrimi, "asker-sivil aydın zümreden oluşan "zinde güçler" ittifakının gerçekleştireceğine inanmış ve mücadelesini bu yönde sürdürmüştür.

Bu mücadele 9 Mart'ta gerçekleşmiş olsa, belki bir Başbakan ya da en azından samimi bir devrimci olarak karşımıza çıkacak Avcıoğlu, 12 Mart Muhtırası'nın gerçekleşmesiyle bir cuntacı olarak yaftalanmıştır. Oysa Avcıoğlu'nu sadece askerlerle kurduğu ilişkiler bağlamında veya cuntacı olarak ele almak onun düşüncesini zenginliğini anlayabilmeyi zorlaştırmaktadır. Avcıoğlu sadece cuntacılık bağlamında değerlendirildiği takdirde eylem ve düşüncesinin bütünlüğünü kavramak olanaksızdır. Dolayısıyla tezde Avcıoğlu sadece siyaset odaklı bir yaklaşım içinde ele alınmamıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında danışmanlığını, sabrını ve iyi niyetini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez izleme jürimde bulunan Prof. Dr. Bige Sükan'a ve Prof. Dr. Derviş Kılınçkaya'ya, her zaman iyi dileklerini sunan enstitü hocam sayın Prof. Dr. Hakan

Uzun'a ve Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün çalışanlarına her türlü yardımları için teşekkür ederim.

Son olarak her zaman yanımda olan eşim Sedat Gencer'e ve kızım Asude Masal'a teşekkürü bir borç bilirim.

BİR EYLEM VE DÜŞÜNCE ADAMI: DOĞAN AVCIOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

1. Bir Entelektüeli Hatırlamak	1
2. Kaynak Tahlili ve Literatürde Doğan Avcıoğlu	4
3. Amaç ve Yöntem	8

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLUK ve GENÇLİK DÖNEMİ (1926-1955)

1.1. Doğan Avcıoğlu'nun Çocukluğu, Ailesi ve Yetiştigi Ortam	11
1.2. Doğan Avcıoğlu'nun Eğitim-Öğretim Hayatı.....	17
1.3. Doğan Avcıoğlu'nun Paris/Fransa ve İngiltere Yılları	20
1.3.1. İki Kutuplu Bir Dünyada Avrupa, Üçüncü Dünya ve Kalkınmacılık	27

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ: YÖN DERGİSİ ÖNCESİ (1956-1960)

2.1. 1950'li Yılların İkinci Yarısında Türkiye'de Siyasal Hayat	35
2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi	43
2.3. Doğan Avcıoğlu'nun Bürokrasi ve Basın Deneyimi	50
2.4. Doğan Avcıoğlu'nun 1956-1960 Yılları Arasındaki Kalkınma Yaklaşımı	58
2.5. Doğan Avcıoğlu'nun Anayasa Komisyonu'ndaki Çalışmaları ve Görüşleri	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖN DERGİSİ: TÜRKİYE'YE “YÖN” VERME ÇABASI (1961-1967)

3.1. Yön Dergisinin Yayınlandığı Yıllarda Türkiye'de Siyasal Hayat.....	85
3.2. Yön Dergisi.....	96

3.3. <i>Yön</i> Dergisinde Doğan Avcıoğlu'nun Kalkınma Yaklaşımı.....	105
3.4. <i>Yön</i> Dergisinin Birinci Döneminde Doğan Avcıoğlu'nun Görüşleri (20 Aralık 1961-26 Eylül 1962)	116
3.5. Akim Kalan Bir Deneme: Türkiye Çalışanlar Partisi	120
3.6. <i>Yön</i> Dergisinin İkinci Döneminde Doğan Avcıoğlu'nun Görüşleri (26 Eylül 1962-5 Haziran 1963)	126
3.6.1. Sosyalist Kültür Derneği.....	131
3.6.2. <i>Yön</i> Yayınları.....	132
3.6.3. Doğan Avcıoğlu'nun Türk-İş Yılları	135
3.7. <i>Yön</i> Dergisinin Üçüncü Döneminde Doğan Avcıoğlu'nun Görüşleri (25 Eylül 1964-10 Ekim 1965).....	138
3.8. <i>Yön</i> Dergisinin Dördüncü Döneminde Doğan Avcıoğlu'nun Görüşleri (10 Ekim 1965-30 Haziran 1967).....	144
3.9. Bir Makro Tarih Denemesi: <i>Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın</i>	153
3.10. <i>Türkiye'nin Düzeni</i> 'ne Yönelik Eleştiriler	168
3.11. Emperyalizmi Anlatan Bir Kitap: <i>31 Mart'ta Yabancı Parmağı</i>	188

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVİRİM DERGİSİ: TÜRKİYE İÇİN “DEVİRİM” HAZIRLIğI (1969-1971)

4.1. <i>Devrim</i> Dergisinin Yayınlandığı Yıllarda Türkiye'de Siyasal Hayat ve 12 Mart.....	199
4.2. <i>Devrim</i> Dergisi	211
4.3. <i>Devrim</i> Dergisi'nde Doğan Avcıoğlu'nun 'Devrim' Hazırlığı.....	219
4.4. <i>Devrim</i> ve Kalkınma İçin Bir El Kitabı: <i>Devrim Üzerine</i>	230
4.5. Ziverbey Günleri ve Madanoğlu Dosyası	233

BEŞİNCİ BÖLÜM

İNZİVAYA ÇEKİLİŞ, TARİHE YÖNELİŞ: TARİH ÇALIŞMALARI (1974-1982)

5.1. İki Darbe Arasında Türkiye'de Siyasal Hayat (1971-1980)	241
5.2. Milli Mücadele'nin Kitabı: <i>Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e</i>	247
5.2.1. Birinci Kitap: Emperyalizm Karşısında Türk Aydınının Aymazlığı ve Tam Bağımsızlık	249
5.2.2. İkinci Kitap: Sovyet Devrimi Karşısında Türk Devrimi.....	257

5.2.3. Üçüncü Kitap: Devrimin Yapısı ve Kurtuluştan Sonra Türkiye	264
5.2.4. Dördüncü Kitap	269
5.3. <i>Türklerin Tarihi (1978-1982)</i>	273
5.3.1. Milliyetçilik, Tarih Yazımı ve Marksizm	276
5.3.2. İlkel Topluluktan Askeri Demokrasiye	292
5.3.3. Merkezîyetçi Feodal Devlet: Osmanlılar	301
5.4. Bir Makale Derlemesi: <i>Devrim ve Demokrasi Üzerine</i>	308
5.5. Son Makale: <i>Pabuççu Muştası</i>	313
5.6. Doğan Avcıoğlu'nun Son Yılları, Ölümü ve Yankılar	319
SONUÇ	323
KAYNAKÇA	323
EKLER LİSTESİ	363
ÖZGEÇMİŞ	397

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
AP	: Adalet Partisi
ATÜT	: Asya Tipi Üretim Tarzı
B.	: BİRLEŞİM
BİLAY	: Mülkiyeliler Birliği Bilgi Araştırma ve Yönetim Vakfı
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DEV-GENÇ	: Devrimci Gençlik Federasyonları
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Edt.	: Editör
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
FNSP	: Fondation Nationale des Sciences Politiques
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması

Haz.	: Hazırlayan
HP	: Hürriyet Partisi
IEP	: The Institut d'Etudes Politiques
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İ.T.	: İttihat ve Terakki
KHK	: Kanun Hükmünde Kararlar
MBK	: Milli Bilik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe Koalisyonu
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NO	: Numara
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
O.	: OTURUM
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SDK	: Sosyalist Kültür Derneği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TÇP	: Türkiye Çalışanlar Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi

TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKMD	: Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TMGT	: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TODAİE	: Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TPCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği
Üni.	: Üniversite
Vol.	: Volume
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

1. Bir Entelektüeli Hatırlamak

Doğan Avcıoğlu yazdığı kitapları, yaptığı çevirileri ve çıkardığı dergileri ile incelenmeyi hak eden entelektüellerden birisi olmuştur. Fakat bu durum, tezde konu olarak seçilmesinde tek başına bir gerekçe değildir. Kendi toplumunun sorunlarına tarihsel bir perspektifte çözüm yolları aramış olması onu ayrıcalıklı kılmıştır. 1965 yılında Mihri Belli ile birlikte Roger Garaudy'den çevirdikleri ve *Yön Yayınları*'na basılan *Sosyalizm ve İslamiyet* kitabının önsözündeki itiraflarının bu anlamda zikredilmesi gerekir. Avcıoğlu şöyle demiştir: “*Bu satırların yazarı, Fransız sosyal, ekonomik, politik, kültürel vs. tarihini en teferruatlı şekilde öğrenmiştir, ama Türk sosyal, ekonomik, politik ve kültürel tarihi hakkında, bir takım klişeler dışında ciddi pek az şey bildiği için utançların en büyüğünü duymaktadır.*”¹ Avcıoğlu'nun bu özeleştirisi onun yazacaklarına dair ipuçlarını da vermektedir.

Avcıoğlu solda yer alan bir yazar olarak kabul edilmekle beraber, onun kendisini nerede konumlandığı da önemlidir. Keza, dönemin Marksist isimlerine oldukça mesafeli durmuştur. Sosyalist Kültür Ansiklopedisi'nin Doğan Avcıoğlu maddesinden yapılacak bir alıntı onun sol düşünce açısından nasıl değerlendirildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Avcıoğlu şöyle anlatılmıştır: “*Cemal Reşit Eyüboğlu ve Mümtaz Soysal ile birlikte 'Yön' dergisini kurdu. Sürekli başyazarlığını yaptığı bu dergide asker-sivil orta tabakanın 'reformcu' kanadını Kemalist ideolojiden kaynaklanan sol bir çizgide birleştirmeye çalıştı. Yazılarında ırkçı ve Turancı görüşlere kesinlikle karşı çıkarak gerici cephenin sosyal adalet düşüncesini boğmaya çalıştığını vurguladı. Genellikle, 'Türkiye, orduya dayanarak ve ordunun desteğiyle gericiliği ve gericileri yenmesini bilecektir' (Yön, 21 Şubat 1962) görüşünden hareket ederek 27 Mayıs sonrası düşün ve eylem ortamında kendisini gösteren '21 Şubat' ve '21 Mayıs' gibi darbe*

---

¹ Roger Garaudy, *Sosyalizm ve İslamiyet*, (Çev.) Doğan Avcıoğlu, E. Tüfekçi, Yön Yayınları, İstanbul, 1965, s. 5.

girişimlerine kuramsal olarak yandaş göründü. Temelde, kalkınma yönteminin sosyalizm olduğunu belirtiyor, emperyalizme karşı tam bir bağımsızlık ilkesini savunuyordu.”²

Topyekûn bir solun olmadığı, çok fazla fraksiyonun yer aldığı 1960'larda Doğan Avcıoğlu kendisini Marksist olarak nitelememiş, bunun gerekçesini ise şöyle ifade etmiştir: “*Sosyalizm, kaynağını yalnız Batı kültüründen alamaz. Sadece Alman klâsik felsefesine, İngiliz ekonomi politikğine, ütöpik Fransız sosyalizmine, Yunan akılcılığına ve Rönesans teknikçiliğine dayanan bir sosyalizm, bölgesel kalmış olacaktır. Sosyalizm, Doğu ülkelerinin katkılarıyla zenginleşecek ye gerçek bir hümanizma haline gelecektir... Türk sosyalistleri şimdi, ekonomik bağımsızlık savaşıyla birlikte, bir kültürel bağımsızlık savaşı da verme durumundadırlar. Sosyalizmi seçmenin yabancı değerleri seçmek demek olmadığını göstermeli, kendi büyük entelektüel kaynaklarımıza dönmeliyiz. Bu bakımdan sosyalist düşünüre, tarihçiye, iktisatçıya, sosyoloğa, sanatçıya büyük görevler düşmektedir.”³*

Dolayısıyla Avcıoğlu her şeyden önce, sosyalizmi Türkiye gerçeğine uyarlamaya çalışan bir aydın olarak kavranmalıdır. Nitekim Cahit Tanyol⁴ da Avcıoğlu'nun bu hususta verdiği mücadeleye, onun ölümünden sonra şu sözlerle dikkat çekmiştir: “*Bir toplumda kavramlar o toplumun gerçeklerini yansıtmadığı zaman yozlaşırlar. Yozlaşmış kavramların arkasında ne sağlıklı bir sınıf, ne sağlam bir politika ve ne de vicdanlı bir aydın turu oluşur... Türk düşüncesini bu aydın ahmaklığından kurtaracak çözümün ancak kendi gerçeklerimize eğilmekle -dönmekle değil- mümkün olacağını kavrayan aydınların başında, geçenlerde genç yaşta yitirdiğimiz Doğan Avcıoğlu bulunmaktadır.”⁵*

Bununla birlikte Avcıoğlu hakkında yapılan çalışmalar kısıtlıdır ve bunlar da bütüncül bir Avcıoğlu portresi olmaktan uzaktır. 1961-1967 arası çıkardığı *Yön* ve 1969-1971 arası çıkardığı *Devrim*, Avcıoğlu'nun kendisinden daha çok önemsenmiş gibi görünmektedir. En fazla ele alınan ise *Yön* olmuştur. Muzaffer Ayhan Kara, bunun birkaç nedeni olduğunu düşünmektedir. Bunlardan ilki *Devrim*'in *Yön*'ün devamı gibi

² Şükran Kurdakul, “Doğan Avcıoğlu”, **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, C.6, 1980, s. 125-126.

³ Garaudy, **a.g.e.**, s. 5-6.

⁴ Türk sosyolog. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Erkan Çav, **Dramın Aydını Cahit Tanyol**, Kesit Yayınları, 2011, İstanbul.

⁵ Cahit Tanyol, “*Katıksız Bir Devrimci*”, **Somut**, Yıl 3, Sayı: 43, 25 Kasım 1983, s. 7.

görünmesi, ikincisi *Devrim* dergisinin Avcıoğlu için siyasi açıdan bir yenilgi anlamına gelmesi, üçüncüsü ise *Devrim* dergisinde ortaya konan iktidar perspektifinin 12 Mart sonrasında önemini yitirmesidir.⁶

Kurtuluş Kayalı ise konuya dair şunları söylemektedir: “*Neden dergiler üzerinde durulmuştur da düşünce adamları üzerinde durulmamıştır şeklindeki bir soru ister istemez daha anlamlı görülmektedir... Doğan Avcıoğlu... Kitaplarını yorumlamaya çalışmak neden tercih edilmemektedir? Muhtemelen bu durum çok daha zor olmaktadır... Bu entelektüel kapasite Orta Asya Türk tarihinden Cumhuriyet dönemi tarihine kadar oldukça geniş bir tarih kesitini kapsamaktadır. Doğan Avcıoğlu daha önceki dönemde 1980’li, 1990’lı tarihlerin entelektüel konularına yaklaşmış görünmektedir... Bir başka deyişle söylemek gerekirse Osmanlı cumhuriyet sürekliliği cumhuriyetçiliği konusunda hiçbir şüphe izhar edilemeyecek entelektüeller tarafından ifade edilmiştir... Doğan Avcıoğlu üzerine derinlikli çalışmalar maatteessüf yapılmamıştır.*”⁷

Benzer şekilde solun entelektüel aktörlerine yönelik ilgisinde de bir dengesizlik olduğu söylenebilir. Avcıoğlu’na kıyasla Behice Boran, Mehmet Ali Aybar, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir, İdris Küçükömer ile ilgili makale, kitap, biyografi düzeyinde daha geniş bir yayın yapıldığını söylemek mümkündür. Kayalı’nın şu görüşü bu durumu belki bir nebze açıklamaktadır: “*Özellikle 1971’deki sınırlı müdahaleden sonra Yön ve dolayısıyla Doğan Avcıoğlu hakkındaki kanaat olumsuzlaşmıştır. Bu olumsuzluk hali de 1980’li yıllardan itibaren düşünce hayatında hepten eleştirilen bir husus haline gelmiştir ve tabiri caizse Yön ve Doğan Avcıoğlu bu tarihten sonra tam bir şamar oğlanına çevrilmiştir. Daha sonra ise susuş suikastına kurban edilmiştir.*”⁸

Bu noktada Hikmet Özdemir ve Gökhan Atılğan’ın hakkını teslim etmek gerekir. Nitekim Özdemir, *Yön* üzerine hazırladığı doktorasını Avcıoğlu hayattayken yazmış, Atılğan ise *Yön ve Devrim*’e dair istikrarlı bir şekilde yazılar kaleme almıştır.

---

⁶ Muzaffer Ayhan Kara, **Yönün Devrimi Devrimin Yönü (Avcıoğlu-Madanoğlu Grubunun Ulusal Kurtuluş Devrimi Stratejisi 1969-1971)**, Cumhuriyet Kitapları, 2008, İstanbul, s. 15.

⁷ Kurtuluş Kayalı, “*Türk Düşünce Dünyasının Nabzını Tutmak: Dergi, Entelektüel ve Yayın Eksenini*”, **Bilim Sosyolojisi Bilim Tarihi ve Yöntem Sosyoloji Yıllığı – 16 Salih Özbaran ve Zeki Arıkan’a Saygı**, (Edt.) Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 22.

⁸ Kurtuluş Kayalı, “*Düşünce Dergilerinin Vermeye Çalıştıkları Yön, ‘Yön’de Nasıl Tezahür Ediyor*”, **Türk Yurdu Dergisinin 100.Yılı Onuruna Türkiye’de Düşünce Dergiciliği**, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara, 2011, s. 119.

Fakat bu iki isimde de genel çerçeveyi *Yön-Devrim* oluşturmuş ve çalışmaların merkezinde Doğan Avcıoğlu yer almamıştır.⁹

2. Kaynak Tahlili ve Literatürde Doğan Avcıoğlu

Avcıoğlu'na dair yapılmış beş yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Elçin Macar'ın 1992 yılında Toktamış Ateş danışmanlığında hazırladığı "*Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart*" başlıklı çalışmasıdır. Yazar, önsözünde şunları belirtmiştir: "*Amacım 12 Mart'ı ve nedenlerini incelemek değildi. Doğan Avcıoğlu'nun temel tezlerini ve 12 Mart öncesinde içinde bulunduğu örgütlenmeyi sunmaya çalıştım. Dolayısıyla dönem, 12 Mart 1971 ile sınırlı kaldı.*"¹⁰ Avcıoğlu, bu çalışmada başarısız 9 Mart 1971 darbe girişimi çerçevesinde ele alındığından iktidarı ele geçirme stratejileri bağlamında önemsenmiş ve ayrıntılı olarak değerlendirilmemiştir. Fakat Avcıoğlu'nu besleyen düşünsel kaynakların bir dökümünün yapılması ve Avcıoğlu ile diğer *Yön* yazarları arasında bir ayrıma gidilmesi önemlidir.¹¹

Türkiye'nin Düzeni kitabı referans gösterilerek "Osmanlı Dönemi", "Cumhuriyetin Kuruluşu", "Çok Partili Hayat", "Devrim Stratejisi" ve "Kapitalist

---

⁹ Hikmet 1986 yılında *Yön* üzerine yaptığı Doktora tezini kitaplaştırır; Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986, Bu kitap hakkında eleştirel bir değerlendirme için Bkz. Kurtuluş Kayalı, **Üstü Çizilen Yazılar**, Ürün Yayınları, Ankara, 2003, s. 134-145. Hikmet Özdemir 2000 yılında ise Doğan Avcıoğlu ile ilgili başka bir kitap daha yayınlamıştır; Özdemir, **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002. Gökhan Atılğan ise yüksek lisans tezi olarak çalıştığı *Yön-Devrim Hareketini* kitaplaştırır; Gökhan Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, Aynı konu üzerine çeşitli makaleler yazsa da doktora tezi olarak Behice Boran'ı çalışmayı seçer. Atılğan *Yön-Devrim Hareketi* üzerine kitabını yayınladıktan sonra da konu ile ilgili çeşitli makaleler yayınlamaya devam etmiştir. Gökhan Atılğan, "*Karpiçte Kandırılan İhtilalcî*", **Praksis**, Sayı: 5, 2002, s. 257-275; Atılğan, "*Yön'ü Ararken Yolunu Yitirmek*", **Praksis**, Sayı: 6, 2002, s.119-151; Atılğan, "*Yön-Devrim Hareketi*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C. 8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 597-646; Atılğan, "*Doğan Avcıoğlu Geleneksel Aydınların Son Çılgılığı*", **Türkiye Solu'ndan Portreler**, (Yay. Haz.) E. Ali Türkmen-Ü. Özger, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, s. 425-472. Atılğan makaleyi iki ayrı bölüm halinde kurgulamıştır. İlk bölümden Avcıoğlu'nun hayat hikâyesi ve şahsi özellikleri ele alınmış ikinci kısımda ise Türkiye'nin Düzeni eksen alınarak siyasi, sosyal ekonomik fikir ve çözümlerine yer verilmiştir.

¹⁰ Elçin Macar, **Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1992, s. 1. Ayrıca Bkz. Elçin Macar, "*Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart*", **İktisat Dergisi**, Sayı: 332, 1992, s. 28-38

¹¹ **A.g.e.**, s. 8-20.

Olmayan Yol” başlıklarıyla Avcıoğlu’nun Osmanlı-Türk modernleşmesi bağlamındaki görüşleri aktarılmıştır.¹²

Macar’a göre, Avcıoğlu’nun da içinde bulunduğu örgütlenme; küçük burjuvazinin, özelde sivil ve asker aydınların oluşturduğu bir siyasal harekettir ve bu hareketin en önemli ismi (aynı zamanda teorisyeni) Avcıoğlu’dur. Avcıoğlu, sivil kesimin başbakan adayı olmasına ve 1960-1971 arasında yazdıkları ve yaptıklarıyla sürekli bir iktidar perspektifi taşımış olmasına rağmen, iktidar mücadelesini kaybetmiştir.¹³

Macar, 2001 yılında Doğan Avcıoğlu ile ilgili bir yazı da kaleme almıştır. Giriş kısmına Avcıoğlu’nun “*Sol Kemalizmin Öncü İdeoloğu*” olduğu ifadesinin eklendiği ve son kısımda Avcıoğlu’nun son dönem tarih çalışmaları ile ilgili yüzeysel bilgi verildiği bu makale, tez çalışmasının içeriği ve biçiminin korunarak özetlenmiş halidir.¹⁴

Avcıoğlu’nu, Elçin Macar ile aynı ekseninde ele alan bir başka tez “*Doğan Avcıoğlu ve Devrim Gazetesi*” başlığı ile Kemal Barış Tığlı’ya aittir. Çalışmada, Macar’ın siyasi öyküsünü anlattığı “Madanoğlu Cuntası” ve “9 Mart Girişimi”, *Devrim* dergisi ekseninde ele alınarak, siyasi hareketin düşünsel gelişimi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tezin yapılma amacı ve literatüre katkısı yazarı tarafından şöyle belirtilmiştir: “*Benim, yüksek lisans tez konusu olarak Doğan Avcıoğlu ve Devrim Gazetesi’ni seçmemde, Doğan Avcıoğlu’nun yakın dönem siyasi tarihimizde bir düşün ve eylem insanı olarak sahip olduğu tarihsel önemin etkisi olduğu kadar; bu güne değin, Doğan Avcıoğlu ve onunla özdeşleşen Yön Dergisi - ya da ‘Yön Hareketi’ - üzerine Türk siyasal yazınında daha önceden kaleme alınmış ve değerli bilgiler içeren yapıtlar bulunmakla birlikte, özel olarak Doğan Avcıoğlu’nu ve O’nun Devrim Gazetesi sayfalarında dile getirdiği düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamasının da etkisi olmuştur.*”¹⁵ Bu açıklamaya rağmen tezde

---

¹² Macar, **a.g.e.**, s. 10-18.

¹³ **A.g.e.**, s. 52-54.

¹⁴ Elçin Macar, “*Doğan Avcıoğlu*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 2 Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 162, 169.

¹⁵ Kemal Barış Tığlı, **Doğan Avcıoğlu ve Devrim Gazetesi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s. 3-4.

Avcioğlu vurgusu yeterince yapılmamış, ayrıca tezin *Devrim* dergisi ekseninde olduğu hissettirilememiştir.

Avcioğlu'nun dışüncelerini tarihsel sürekliliği ve gelişimi içinde kavramanın yolunu açan bir çalışma olarak Gökhan Tüfekçi'nin *Doğan Avcioğlu'nun Kalkınma Arayışları* başlıklı tezde ise dönem, 1956-1960 arası ile sınırlandırılmıştır. Tüfekçi, *Yön* ve *Devrim* dergileri ile ün yapan Avcioğlu'nun, daha önceki yazılarını ele almayı ve "arayış dönemi" olarak adlandırdığı bu döneme dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla tez, Avcioğlu'nun (şimdiye dek üzerinde gereği gibi durulmayan) dışünsel gelişiminin erken dönemini kapsayacak şekilde tasarlanmış olup *Forum*, *Kim*, *Akis* gibi dergilerde yazdıklarını gündeme taşımıştır.¹⁶ Genelde *Yön-Devrim* eksenine sıkışan diğer çalışmaların eksik bıraktığı bir boşluğu doldurması adına önemlidir.

Doğan Avcioğlu'nun temel yapıtı sayılan *Türkiye'nin Düzeni'ni*, İdris Küçükömer'in temel yapıtı sayılan *Düzenin Yabancılaşması* ile karşılaştıran bir tez olarak "*Power or The People a Comparison of The Thoughts of Doğan Avcioğlu And İdris Küçükömer Regarding The Intellectual Climate of The 1960s*" başlıklı çalışma ile Muhammed Fazıl Baş ise entelektüel boyutu önemseyen bir perspektif geliştirmiştir.¹⁷

Çalışmada, Avcioğlu ve Küçükömer'in 1960'ların sonundaki birikimlerini ortaya koyan temel yapıtlar çerçeveyi belirlemiş, dolayısıyla çalışma, her iki entelektüelin bu tarihten önceki ve sonraki dışünsel gelişimlerini kronolojik olarak kapsamamıştır. "Halk" tarafında Küçükömer'in, "iktidar" tarafında Avcioğlu'nun ağırlığı olduğu bir yaklaşım ile tezde Küçükömer'i olumlayan bir sonuca ulaşılmıştır. Fakat tez, her iki ismi de sadece sol içine değil, etkilendikleri ve katkı yaptıkları Türk dışünce tarihi içine yerleştirmeyi önemsedıği iin¹⁸ ufuk açıcı bir çalışma olmuştur. Son tez çalışması ise Doğan Avcioğlu'nun tarihçiliği üzerine Ahmet Aykut Altay

---

¹⁶ Gökhan Tüfekçi, **Doğan Avcioğlu'nun Kalkınma Arayışları**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. 2.

¹⁷ Muhammed Fazıl Baş, *Power Or The People A Comparison Of The Thoughts Of Doğan Avcioğlu And İdris Küçükömer Regarding The Intellectual Climate Of The 1960s*, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. 8.

¹⁸ **A.g.e.**, s. 7.

tarafından hazırlanmıştır. Konu ilk kez çalışılmış olmakla birlikte teze ulaşılammıştır.¹⁹

Bu tezlerin yanı sıra Avcioğlu ile ilgili yayınlanmış makaleler de bulunmaktadır. Bu makalelerden biri Işıl Çakan'a aittir. Avcioğlu'nun jakoben-elitist tavrının altını çizme çabası içinde olan Çakan için Avcioğlu, "*Türkiye solunun teorisini geliştirmekteki etkinliği tartışılmaz bir kadronun fikir babası*" olmakla beraber, Osmanlı entelektüelinden devralınan toplum mühendisliğini, kendisinin de içinde bulunduğu "küçük burjuva aydınları" nı harekete geçirerek dönemin koşullarına uyarlama arayışında olan bir eylem adamıdır. Çakan, tarihsel geleneğin ekseninde bir çerçeve kursa da, Avcioğlu'nu makalenin başlığına da yansıdığı gibi sadece siyaseten ele almıştır.²⁰

Bir diğer makale "*Doğan Avcioğlu*" başlığıyla Ömer Turan'ındır. Turan 1960'lar boyunca solda önemli bir yer edinen Avcioğlu'nun günümüzde gündemde olmayışının nedenlerini, Ron Eyerman ve Zygmunt Bauman gibi entelektüeller üzerine kuramsal perspektifler geliştirmiş isimler aracılığıyla vermeye çalışmıştır.

Örneğin Turan'a göre, Eyerman'ın "planlama temsilcisi" entelektüeli 1960'ların Avcioğlu'na uyarlanabileceken, bu durum Türkiye'de sosyalist solun kitlesel görünürlük kazandığı 1970'lerde değişmiş ve Avcioğlu planlama temsilcisi entelektüelden bir sosyal hareketin entelektüeline dönüşmemiştir. Bir başka ifadeyle Avcioğlu seçkin tavrı ile kitlesel bir hareket oluşturmak yerine, aydınları eyleme geçirmeye çalıştığından etkisini sınırlandırmıştır. Turan, 1960-1970 arasında bu şekilde açıklarken daha sonraki dönemlerde unutuluşunu ise Bauman'ın geliştirdiği "yasa koyucu" ve "yorumcu" entelektüel tipolojileri ile açıklamaya çalışmıştır. Turan'a göre Avcioğlu, seçkin bir tavır ile aydınların yasaları doğrudan yapmalarına sıcak bakmış ve her türlü kültürel-toplumsal perspektiften uzak, meselelere sadece sömüren-sömürülen çerçevesinde bakmayı tercih etmiştir.²¹

---

¹⁹ Ahmet Aykut Altay, "*Doğan Avcioğlu'nun Tarihçilik Anlayışı*", Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2017. Yazara ulaşılmıştır fakat yazar tezi kısıtlama tarihi dolana dek göstermek istememiştir.

²⁰ Işıl Çakan, "*Türk Siyasal Hayatında Bir Aydın Profili: Doğan Avcioğlu*", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 7, 2004, s. 31- 47.

²¹ Ömer Turan, "*Doğan Avcioğlu*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C. 9 Dönemler ve Zihniyetler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 159-180.

Avcioğlu üzerine yazılan son metinlerden biri “Akademi Kùltür Siyaset Etütleri Derneği (AKSED) tarafından Kùltür ve Turizm Bakanlığı GENÇ-DES Projesi kapsamında ortaya çıkan bir kitapta yayınlanmıştır.²² Bu kitapta Yunus şahbaz *Doğan Avcioğlu: Nev’i şahsına Mùnhasır Bir Teorisyen* başlıklı makalesinde Avcioğlu’nu, -milliyetçi ve antiemperyalist duruşuna vurgu yaparak- Kemalizm’in ve Kemalist jakoben modernleşmeciliğin yılmaz bir savunucusu ve sağlam bir teorisyeni olarak nitelemiştir.²³

şahbaz, Avcioğlu’nun Tùrkiye’nin sorunlarını ekonomik temelde de olsa tarihsel bir bütùn içine yerleştirerek değerlendirme konusunda yetkinliğini teslim etmektedir. şahbaz’a göre sol düşünce geleneği içinde *Tùrkiye’nin Düzeni* gibi el aldığı sorunları tarihsel perspektife değerlendirerek ortaya bir program ve strateji koyan metin sayısı çok azdır ve Avcioğlu’nun çağdaş Türk düşüncesinde yeri ancak bu bağlam içinde anlaşılabilir. Yazar Avcioğlu’nun çabasının değerlendirilmesi gerektiği bu bağlamı işaret etmesine rağmen onun fikirlerine -belirli bir mesele etrafında kurgulandığından- yaptığı çözümlemelere ve vardığı sonuçlara ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini de ayrıca ifade etmiştir.²⁴

Doğan Avcioğlu’na dair tek müstakil kitap ise Hikmet Özdemir’e aittir. *Doğan Avcioğlu Bir Jön Türk’ün Ardından* adlı kitap; kısa bir öz-geçmiş, Avcioğlu külliyyatından bazı derlemeler, Avcioğlu’nun ölümünden sonra basında çıkan yazılar ve fotoğraflardan oluşmaktadır.

3. Amaç ve Yöntem

Doğan Avcioğlu ya da *Yön ve Devrim* üzerine bir okuma/araştırma sürecine girildiğinde ilk göze çarpan bütünlüklü bir değerlendirmenin eksikliğidir. Avcioğlu, hep dergi, kitap, dönem vb. bir kesit içinde ele alınmıştır. Sonuç olarak Avcioğlu’nun düşünce ve eylemini kavramaya yönelik bütünlüklü bir çalışma söz konusu olmadığı

---

²² Yunus şahbaz, “*Doğan Avcioğlu: Nev’i şahsına Mùnhasır Bir Teorisyen*”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesi İsimler Yönelimler Bakışlar**, (Edt.) Ö. Buçukçu, Bibliyotek Yayınları, Ankara, 2017, s. 37-56.

²³ **A.g.m.**, s. 56.

²⁴ **A.g.m.**, s. 55.

gibi, Avcıoğlu'nun henüz bir biyografisi de yoktur. Oysa Avcıoğlu külliyyatına bakıldığında ele alınması gereken çerçeve oldukça geniştir.

Avcıoğlu için 1950'li yıllarda Forum dergisi ile başlayıp 1980'lerin ortasına dek süren düşünsel bir üretim söz konusu olmuştur. Avcıoğlu son yazısını 1982 yılında *Türkiye Yazıları* dergisinde yayınlamıştır. Dolayısıyla tezin bu anlamda öncelikli bir görevi bulunmaktadır. Bu görev; Doğan Avcıoğlu gibi belirli bir dönem eylemleri ve eserleri ile gündem yaratmış, etkili olmuş ama sonrasında unutulmuş bir ismin hayatının ve düşüncesinin hatırlanmasına yardımcı olmaktır. Bunun da yolu düşüncesinin mecrasını başından sonuna kadar bütün açıklığı ile ortaya koyabilmektir. Başka bir şekilde ifade edilmek istenirse *Yön ve Devrim*'e sıkışmış bir entelektüeli bu iki derginin öncesi ve sonrasında yaptıkları yazdıkları ile ele alabilmektir.

Tezde böylesi bir yöntem ve yaklaşım seçilirken aynı zamanda Doğan Avcıoğlu ile çok temel bir soruya da cevap aranmıştır. Doğan Avcıoğlu neden unutulmuştur? Hatırlanmamış olmasının önündeki engeller nelerdir? Bu soruya ilk anda Avcıoğlu'nun unutulmuşluğa terk edilmesine 9 Mart darbe girişimin başarısızlığının neden olduğu şeklinde bir cevap verilebilirse de böylesi bir cevap sorunu anlamak açısından ancak bir başlangıç teşkil edebilir. Avcıoğlu 12 Mart 1971 tarihinden sonra da siyaseten değilse de düşünsel açıdan önceki dönemin mesaisini devam ettirmiş ve önemli tarihsel çalışmalara imza atmıştır. Dolayısıyla Avcıoğlu'nu sadece siyasetle meşbu bir entelektüel olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Bu noktada tezin cevaplamaya çalıştığı ikinci bir soru ortaya çıkmaktadır. O da şudur: Avcıoğlu, sonraki dönemde kalkınmacı bir Kemalizm yorumunu neden tarihsel bağlamda temellendirmek ve derinleştirmek istemiş ve neden geçmiş gerçekliğin araştırmasına yönelmiştir?

Avcıoğlu eylemini düşüncesi ile sağlamlaştırmak isteyen bir entelektüel portresi çizmektedir. 57 yıllık ömründe tek başına bir üniversite gibi çalışarak ciltlerce kitap yazmıştır. Bu yazdıklarına bakıldığında ülke gerçeğinin geçmiş koşullar çerçevesinde analiz edilerek kavranma çabası açık bir şekilde görülebilmektedir. Avcıoğlu ithal düşünsel şablonlarla ülke sorunlarının kavranmayacağının farkındadır. Az gelişmişlik ve kalkınma literatürünün kendi sorunlarını tartışmışsa da son tahlilde

Batı kaynaklı kuramsal birikime Türkiye gerçekliği ölçüsünde oldukça mesafeli davranarak eklektik bir tavır takınmıştır.

Avcıoğlu'nun yurtdışında aldığı eğitim ona her şeyden çok Türkiye'nin kendi geçmiş gerçekliği ve mirası içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu tutumun onun düşüncesini daha da boyutlandırıp zenginleştirmesi ise Avcıoğlu'nun ele alınmasını ve hakkında yazılmasını zorlaştırmıştır. Avcıoğlu'na böylesi bir bakış ve değerlendirme tarzı yaratan unsur ise Türkiye'nin kalkınma koşullarını araştıran bir süreklilik içinde olmasıdır. Dolayısıyla tezde yazılarındaki ana motif olan kalkınma sorununun nasıl bir değişim geçirdiği sorusuna da cevap aranmıştır.

Tezde ayrıca Avcıoğlu'nun bir entelektüel olarak nasıl bir portre çizdiği üzerinde durulmuştur. Avcıoğlu yazılarında Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e dek uzanan süreçte entelektüelleri ve entelektüel geleneği çokça eleştirmiştir. Peki, Avcıoğlu bu entelektüel miras ve gelenekle nasıl bir ilişki kurmuştur? Bu gelenekten farklılaşabilmiş midir? Ya da bu geleneğe katkı sunarak onu değiştirebilmiş midir? Avcıoğlu'na dair tüm bu sorular ilgili kısımlarda cevaplanacak, aynı zamanda genel bir değerlendirme sonuç kısmında da yapılacaktır.

Tezde amaçlanan Avcıoğlu'nun yaşam öyküsü yavan bir şekilde kurgulamak değil, tarihsel bağlamından koparmadan bir aydın profili oluşturmaya çalışmaktır. Bir başka deyişle amaç, birey-bağlam ilişkisini koparmadan bir bütünlük içinde yazmayı ve Avcıoğlu'nu siyasi-düşünsel boyutuyla kavramayı denemektir. Bu nedenle, tezde Doğan Avcıoğlu'nun salt yazdıkları değil, aynı zamanda yaşadığı dönem de ele alınmıştır. Bu yapılırken, mümkün olduğunca dönemin gazetelerinden faydalanılmış, Avcıoğlu ile yolu kesişen isimlerle kişisel görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca kronolojik bir sıra gözetilerek Avcıoğlu'nun yazdığı, katkı sunduğu ve çıkardığı dergi ve gazeteler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Avcıoğlu'nun düşüncesini oluşturan ve geliştiren iç ve dış konjonktüre vurgu yapmak onun ortaya koyduğu fikirlerin ulusal ve uluslararası bağlamda neye karşılık geldiğinin anlaşılmasına da olanak vermektedir. Türkiye'nin modernleşme sürecinin hem yorumlanması hem de bu sürece bir müdahale etme denemesi olarak Avcıoğlu'nun fikriyatı ancak bu temelde değerlendirilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLUK ve GENÇLİK DÖNEMİ (1926-1955)

1.1. Doğan Avcıoğlu'nun Çocukluğu, Ailesi ve Yetiştirdiği Ortam

Doğan Avcıoğlu'nun hayatına dair en derli toplu bilgiyi *Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi* kitabında Doğan Yurdakul vermiştir. Kendisi aynı zamanda Avcıoğlu'nun ilk eşi olan Sevil Yurdakul'un da kardeşidir. Yurdakul, Avcıoğlu'nun hayatına dair çok fazla yanlış ve eksik bilgi olduğu gerekçesiyle kitaba Avcıoğlu'na ait bir özgeçmiş eklemiştir.²⁵ Fakat bu gerekçeye rağmen Avcıoğlu'nun yaşamöyküsünde hala eksik kalan kısımlar, bazı muğlak ifadeler ve bilgiler bulunmaktadır. Tezde Yurdakul'un verdiği yaşam öyküsüne mümkün olduğunca eklemeler yapılsa da bazı eksiklikler hala tam anlamıyla doldurulamamıştır.

Avcıoğlu'nun baba tarafından dedesi Defterdar Ali Raif Bey, babaannesi ise Bulgaristan Zıstovi'den Ayşe İrfan Hanım'dır. İrfan Hanım'ın babası zamanında Konya'dan Bulgaristan'a göçmüş fakat 93 Harbi'nden sonra tekrar Anadolu'ya dönerek İstanbul Laleli'ye yerleşmiştir. İrfan Hanım ve Defterdar Ali Raif Bey Laleli'de evlenmiştir. Ali Raif Bey'in babası ava meraklı bir insandır ve Laleli'deki konaklarında silah koleksiyonları vardır. Avcıoğlu soyadı bu ilgiden gelmektedir. Ali Raif Bey işi gereği pek çok şehirde bulunmuş, Laleli'deki konaklarının yanması üzerine ise Bursa'ya yerleşmeyi uygun bulmuştur. Ali Raif Bey ve eşi İrfan Hanım'ın üç çocukları vardır: Celal, Hulusi ve Kadriye.²⁶

Doğan Avcıoğlu'nun anne tarafından dedesi Kazasker Hafız İbrahim Bey, anneannesi Buhara asıllı Şükriye Hanım'dır. Dört çocukları vardır: Nazmi, Pakize, İlyas ve Muazzez. Hafız İbrahim Bey, Bursa'nın Mustafa Kemal ilçesinin aydın ve varlıklı ailelerindedir. İki kez ilçe belediye başkanlığı yapmış, fakat 1909'da siyasi rakipleri tarafından öldürülmüştür. Babası öldüğünde Pakize Hanım 9 yaşındadır.²⁷

²⁵ Doğan Avcıoğlu, *Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap*, (Yay. Haz.) Doğan Yurdakul, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 257.

²⁶ *A.g.e.*, s. 257.

²⁷ *A.g.e.*, s. 258.

Avcıoğlu'nun babası Celal Bey, annesi Pakize Hanım'dır. 1920 yılında evlenen çift, 16 Aralık 1924'te Hamdi, 13 Mart 1926'da Doğan ve 15 Mart 1933'te Suna isimli çocukları dünyaya gelmiştir.²⁸ Bursa doğumlu Doğan Avcıoğlu'nun nüfus kaydında Mehmet Erdoğan Avcıoğlu yazmakla birlikte kendisi bu ismi hiç kullanmamıştır.²⁹

Doğan Avcıoğlu'nun babası Celal Bey, bir süre ilkokul müfettişliği de yapmış saygın bir öğretmendir. Bunun yanı sıra hem Celal Bey hem babası Ali Raif Bey, Milli Mücadele yıllarında Bursa'da Yunan işgaline karşı mücadele etmiş insanlardır. Öyle ki, her ikisi de Bursa'da Redd-i İlhak Cemiyeti'ne üye olmuşlardır.³⁰ Cemal Bey'in milli mücadelecı ruhunu gösteren bir takım hikâyeler de vardır.

Bu hikâyelerden birinde Celal Bey, Yunan işgali sırasında okulun karatahtasına *hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal* yazmış ve Yunanlıların peşine düşmesi sonucu bir dervişin evinde bir hafta saklanmak zorunda kalmıştır. Diğer hikâyede ise Celal Bey, yine Yunan işgali altında olan Bursa'da okulun bayrak direğine Türk bayrağını çektiği gerekçesiyle Yunanlı askerlerce sorguya çekilmiştir. Geçirdiği sorguda bayrağı kendisinin çektiğini kabul eden Celal Bey, işgal altında olsalar bile ilhak edilmediklerini ve bunu yapmaya hakkı olduğunu söyleyerek savunmasını yapmış, sonunda serbest bırakılmıştır.³¹

Bu mücadelelere şahit olmasa da Avcıoğlu'nun babası Celal Bey ve dedesi Ali Raif Bey'den milli mücadele hatıralarını dinlemiş olması muhtemeldir. Onun anti-emperyalist damarının kaynağı muhtemelen burada yatmaktadır. Keza bizzat kendi ailesi, emperyalistlere karşı mücadele vermiş ve kazanılan bu mücadeleden sonra devrime hizmet etmeye devam etmişlerdir. Baba Cemal Bey, öğretmenliğe devam ederken dede Ali Raif Bey, (1934 yılında) Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin başkanlığını yapmıştır.³²

---

²⁸ Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 259.

²⁹ Aynı yer; Atılgan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 37; Özdemir, **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından**, s. 11.

³⁰ Orhan Hülügü, "Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Milli Mücadele Hazırlıkları ve Kuva-yı Milliye'nin Teşkili", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV Temmuz 1998, S. 41, Prof. Dr. Fahir Armaoğlu Özel Sayısı, s. 457; Orhan Hülügü, **Milli Mücadelede Bursa**, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 35.

³¹ Avcıoğlu, **Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap**, s. 258.

³² Selma Güler Bilgi, **Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Gündelik Yaşam (1923-1950)**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006, s. 76.

Sonuç olarak, Avcıoğlu'nun ailesi Bursa'nın köklü, zengin³³ ve eğitimli ailelerindedir. Bursa'daki konaklarında her gece edebiyat konuşulmakta, şiirler okunmaktadır. Aile edebiyata meraklıdır. Öyle ki, Doğan Avcıoğlu ve kardeşi Hamdi Avcıoğlu aruz vezninde şiirler yazmaktadır.³⁴ Dolayısıyla ailesi ve doğup büyüdüğü şehir olan Bursa, Doğan Avcıoğlu'nun eğitimi için fırsatlar sunmuştur. Keza cumhuriyetin ilk yıllarında okula gidebilmek ailenin ekonomik durumu, yaşadığı yer, bu yerin yapısı, değerleri ile doğrudan bağlantılıdır.³⁵

Bursa, büyük bir kültürel mirasa sahiptir. Fakat ayrıca bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu ekonomik potansiyel ile de kıymetlidir. Can Ulusoy, Bursa'yı “*merkezin sınırında bir kent*” olarak tanımlamıştır. Burada kastedilen salt siyasi veya coğrafi bir sınır değildir. Bursa, 19. yüzyılın kapitalizmine, İstanbul'a, Ankara'ya gündelik yaşamdan, estetik hayata dek uzanan modernleşmeye sınırdır. Bursa'nın modern bir kent haline gelme sürecinin ilk ve en önemli belirleyicisi kapitalizm olmuştur. 19. yüzyılda ipek işleme (filatür) fabrikalarının kuruluşu, Bursa'yı her alanda değiştirmiştir, bu değişikliklerin gündelik yaşama yansıması Bursa'nın yapısını belirlemiştir.³⁶

Bursa'da işlenen hammadde, Fransa'nın Marsilya limanından Avrupa'ya dağıtılmaktadır. Bu durum Bursa'da önemli bir Fransız tüccar ve sanayici yaratmış, dolayısıyla Fransızlar Bursa'da iktisadi hayattan, gündelik yaşama kadar her alanda derin izler bırakmıştır.³⁷ Avcıoğlu'nun ekonomi okumak için Fransa'yı tercih etmesinde bu yoğun Fransız etkisinin de payı olabilir.

Avcıoğlu'nun varlıklı bir aileden gelmesi, Osmanlı'ya başkentlik yapmış bir şehirde büyümesi elbette hayatına katkı sunmuştur. Fakat bütün zamanını ve mesaisini

---

³³ Can Ulusoy, **Taşrada Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)**, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2015, s. 40.

³⁴ Hamdi Avcıoğlu, özellikle sayısal alanda çok iyidir, karnesinde 9 notu bile bulunmaz. Aynı zamanda Bursa ilinin sürat koşuları şampiyonu ve lise futbol takımının kaptanıdır. Siyasal Bilgiler Okulu'nu Türkiye 3.sü olarak kazanmıştır. Doğan Avcıoğlu'nun dersleri iyi olmakla beraber, asıl mahareti yaşından büyük insanlarla prafa, poker, briç oynayıp hiç yenilmemesidir. Aslan Başer Kafaoğlu, “*Doğan Avcıoğlu*” **Türk Yolu**, Sayı: 17, Mayıs-Haziran 2007, s. 59.

³⁵ Mine Göğüş Tan, Özlem Şahin, Mustafa Sever, Aksu Bora, **Cumhuriyet'te Çocuklar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 46.

³⁶ Ulusoy, **a.g.e.**, s. 39-41.

³⁷ Nergis Yüzsüren, **Bursa Sesleri Gazetesi'nde Bursa'daki Sosyoekonomik ve Kültürel Hayatın Yansımaları (1935, 1936, 1937)**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010, s. 46.

Türkiye'nin daha iyi bir geleceğe sahip olabilmesi adına harcamasında muhakkak ki Cumhuriyet değerlerinin de katkısı olmuştur.

Cumhuriyet'in köye verdiği önemin tezahürü Avcıoğlu'nda da görülmektedir. Avcıoğlu çocukluk yıllarında bir köy öğretmeni olma idealini taşımıştır. Kendisi bu hayalinin gerekçesini şöyle açıklamıştır: “*Halkçılık fikri... bize Meşrutiyet'ten önce Rusya'dan ve Bulgaristan'dan gelmiştir... İlkokul sıralarında bize Bulgar aydınlarının köyleri nasıl kalkındırdığı uzun uzun anlatılırdı. Bu hikâyelerin etkisi ile ben çocukken üniversiteyi bitirince köye gidip, kendimi köye vakfetme hayaliyle yaşardım. Yaş ilerleyince daha faydalı işler yapabileceğim düşüncesiyle, bu çocukluk hayalimden vazgeçtim.*”³⁸

Avcıoğlu'nun eğitim hayatı 1930'larda başlamıştır. 1930'lu yıllar, Kemalizm ideolojisi ile tek parti rejiminin yerleştiği yıllardır. Kemalizm'in “milli kültür ve “milli tarih” siyaseti gereği pek çok kurum açılmıştır. Bunlardan biri de kadın-erkek eğitmen yetiştirmek ve Cumhuriyet kültürünü yaymak için açılan Köy Eğitmen Teşkilatı'dır. Eğitmenlerin köyde öncü bir rol oynaması tasarlanmıştır. Dolayısıyla bunların bir eğitimci olmalarının dışında idealist bir cumhuriyetçi ve devrimci olmaları şarttır. Bir başka deyişle “cemiyet için ferd” anlayışını benimsemiş insanlar aranmıştır.³⁹

Bununla her yıl 3 bin kadın-erkek eğitmeni eğitim ordusuna katmak planlanmış, ayrıca eğitmenlerin sürekli köyde kalmaları, köye yaygın eğitim götürmeleri, köyün her türlü sorununu çözecek yetkinlikte olmaları, köy yaşamında esaslı değişikliklere öncülük etmeleri tasarlanmıştır. Öğretmen ve eğitmenlerin köy tarımından küçük sanatlara, kooperatifçiliğe kadar usta ve uzman olmalarının dışında ödünsüz cumhuriyetçi ve inkılapçı olmaları şarttır.

Bu dönemde tek bir merkezden belirlenen ve tüm ülkede uygulanan bir kültür politikası izlenmiştir. Amaç; üniter, milli, laik, halk egemenliğine dayalı yeni bir devlet ve yeni bir toplumsal, kültürel yapı inşa etmek olmuştur. Bu doğrultuda Halk Derslikleri, Millet Mektepleri, Halk Okuma Odaları, Köy Gezici Kadın ve Erkek

³⁸ Doğan Avcıoğlu, “*Toplum Kalkınması ve Gençlik*”, **Yön**, Sayı: 104, 26 Mart 1965, s. 10.

³⁹ Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 54

Kursları açılmıştır.⁴⁰ Bu anlayış 1940'lara doğru Köy Enstitüleri'ne vesile olmuş, hatta İnönü Dönemi'nde bütün bu ekonomik sıkıntılara rağmen Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç gibi isimlerden oluşmuş dar bir kadro ile kültür ve eğitim alanında önemli atılımlar yapılabilmektedir. Nitekim Köy Enstitüleri, teknik öğretimin geliştirilmesi, Batı ve Doğu klasiklerinin çevrilmesi vb. ile Atatürk Dönemi kültür anlayışının devam ettirilmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁴¹

1926 doğumlu olan Doğan Avcıoğlu'nun yetiştiği dönemin atmosferini anlayabilmek adına Ali Sirmen'in, 1927 doğumlu Coşkun Kırca için söylediklerine yer verilebilir. Nitekim Sirmen ikisini de tanıyan bir isimdir ve Kırca ile Avcıoğlu, ilerleyen yıllarda pek çok kez birlikte çalışmıştır. Sirmen'e göre Türk aydınlanması Tercüme Bürosu ve Köy Enstitüleri ile birlikte zirveye ulaşmıştır. Bütün bunlar Coşkun Kırca'nın diplomat, üniversite öğretim üyesi, politikacı, bakan ve bir düşünür olarak karşımıza çıkmasında ve bir misyon yüklenmesinde etkili olmuştur.⁴² Nitekim benzer şekilde Avcıoğlu da bir düşünür olmanın yanı sıra ekonomist, gazeteci, yazar, Kurucu Meclis Üyesi vb. pek çok kimliğe de sahip olmuştur.

Sirmen'in anlattığı dönemin bir diğer özelliği ise Türkiye'nin ekonomik geri kalmışlığıdır. İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen ve Milli Şef Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Türkiye yoksulluk içindedir. 1938-1945 dönemini en iyi anlatan olgu savaştır. İnönü Dönemi, sanayileşmenin asıl neticelerini verebileceği bir dönem olmasına rağmen, savaş nedeniyle 1930'ların başındaki sanayileşme hamlesi ve İkinci Beş Yıllık Plan'ın uygulanması yarım kalmıştır.⁴³

---

⁴⁰ Hakan Uzun, "Atatürk Döneminde İzlenen Kültür Politikasına Genel Bir Bakış", (Edt.) Fatma Bıkmaz, **Cumhuriyetimizin Kültür ve Eğitim Politikaları**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 2017, s. 217.

⁴¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 82; Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", **Türkiye Tarihi 4**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 129. Dönemin eğitim ve kültür hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Kadir Şeker, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Hayatı (1938-1950)**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2011. Köy Enstitüleri hakkında Bkz. Fay Kirby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, (Çev.) N. Berkes, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018.

⁴² Ali Sirmen, **Ekselans Coşkun Kırca**, (Edt.) İ. Çalışlar, Galatasaray Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 335.

⁴³ Dönem hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Şevket Süreyya Aydemir **İkinci Adam Cilt 1 1884-1938, Cilt 2 1938-1950, Cilt 3 1950-1964**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999; Cemil Koçak **Türkiye'de Milli Şef Dönemi 2 Cilt**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003; İlhan Tekeli-Selim İlkin, **İktisadi Politika ve Uygulamaları İle İkinci Dünya Savaş Türkiye'si, C.2**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014; Tekeli-İlkin, **C.3 Savaş İçinden Geleceğe Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Devlet eliyle sınıai kapitalizme geçiş stratejisinin uygulandığı 1930-1945 dönemi geride bırakılmış, özellikle 1946’dan itibaren devletçi politikalar yerine serbestleşmeyi temel alan ekonomi politikaları benimsenmiştir.⁴⁴ 1946 yılında ayrıca Türkiye savaş sonrası konjonktürde Sovyetlere karşı “hr dünya”nın yanında yer almayı tercih ederek çok partili yaşama dnmştir.⁴⁵

1945’te İstanbullu sanayici Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi, 1946’da Demokrat Parti (DP), Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Köylü Emekçi Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ve Türkiye İşçi ve ifti Partisi gibi partiler kurulmuştur.⁴⁶

Bu sol partilere ek olarak, *Tan, Hr, Zincirli Hürriyet, Yurt ve Dünya, Adımlar, Markopaşa* gibi yayın organları antifaşist bir demokrasi mücadelesi yürütmüşlerdir. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), özellikle sola karşı bir tedirginlik içinde olmuştur. Nitekim 1945 yılının sonunda *Tan, Görüşler* ve *Yeni Dünya* dergilerinin çıkarıldığı matbaalar tahrip edilmiş sola yönelik “cadı avı” başlamıştır.⁴⁷

Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes *Görüşler* dergisi ile bağlantıları olduğu gerekçesiyle DTCF dekanı tarafından şikyet edilmiştir. (İlerleyen yıllarda DTCF, tasfiyelerle tekrar gündeme gelmiştir) 1946’da çıkarılan bir sıkıyönetim kararı ile sosyalist partiler ve sendikalar kapatılmış, bazı dergiler yasaklanmış, Ceza Kanunu’nun sosyalist ve komnizist hareketleri engelleyen 141. ve 142. maddeleri ağırlaştırılmıştır.⁴⁸

Öyle ki bu dönemde Bursa sürgün yeri olmuştur. Örneğin Nazım Hikmet komünizm propagandası yapmaktan; Aziz Nesin, Truman Doktrini aleyhindeki

---

⁴⁴ Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, s. 94.

⁴⁵ Cem Eroğul, “ok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der.) İ. C. Schick, E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2006, s. 113-115; ağlar Keyder, “*Türk Demokrasisinin Ekonomi Politiiği*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der.) İ. C. Schick, E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2006, s. 52-53.

⁴⁶ Mete Kaan Kaynar (Der.), **Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasi Partileri 1923-2006**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 55-56, s. 68-73. Bazı kaynaklarda Milli Kalkınma Partisi’nin Temmuz’da kurulduğu yazmaktadır. Konuya dair tartışma için Bkz. B. Zakir Avşar, Elif Emre Kaya, “ok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi”, **C.. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 13, Sayı: 2, 2012, s. 113-132.

⁴⁷ Cemil Koçak, **İkinci Parti Türkiye’de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) C.1**, İletifim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 772-816.

⁴⁸ Ateş Uslu, “ok Partili Hayata Dönüş Dönemi(1945-1950) Hr Dünyanın Saflarında”, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 368-372.

yayınlanmayan bir yazısından, Orhan Kemal, Maksim Gorki ve Nazım Hikmet okumaktan vb. mahkûm ve sürgün olmuştur. Bunların hemen hepsi, birkaç yabancı dil bilen aydın insanlardır.⁴⁹

Avcıoğlu, lise öğrencisiyken Bursa Cezaevi'nde yatan Nazım Hikmet'i ziyarete gitmiş, fakat Nazım Hikmet tanımadığı bu öğrenciyle görüşmeyi kabul etmemiştir. Görüşme gerçekleşmemiş olsa da bu ziyaret, Avcıoğlu'nun sola yönelik ilgisini göstermesi adına önemlidir.⁵⁰ Dolayısıyla Avcıoğlu'nun sola duyduğu bu ilginin onu kaygılandırıldığını, hatta Paris'e gitmesinde belirleyici olduğunu düşünmek çok uzak bir ihtimal olarak görülmemelidir.

Avcıoğlu'nun haleti ruhiyesini anlamak adına, bu dönemde Attila İlhan'ın, öğrencisi olduğu İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bırakarak hem siyasi hem edebi bir önder olarak gördüğü "Nazım Hikmet'i kurtarma hareketi"ne katılmak üzere, özgürlüğün şehri Paris'e gittiği de not düşülmelidir.⁵¹

Sonuç olarak Avcıoğlu'nun yetiştiği dönemin ve ortamın onun hayatını belirlediğini söylemek mümkündür.

1.2. Doğan Avcıoğlu'nun Eğitim-Öğretim Hayatı

Doğan Avcıoğlu, eğitimine 1931 yılında Bursa Setbaşı İlkokulu'nda başlamış, üçüncü sınıftan sonra ise babasının müdürlük yaptığı İstiklal İlkokulu'nda devam etmiştir. 1937'de ilkokuldan, 1940'da Bursa Ortaokulu'ndan, 1943'de ise Bursa Lisesi'nden mezun olmuştur.⁵²

Avcıoğlu daha lise yıllarında yazmaya başlamış, Bursa'nın Halkevi dergisi *Uludağ*'da, ünlü bir divan şairi olan Zaik Efendi'yi anlattığı *Zaik Efendi* başlıklı bir

⁴⁹ <http://www.bursadakultur.org/nazimhikmet.htm>, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2018.

<http://www.bursadakultur.org/surgunler.htm>, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2018.

⁵⁰ Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1988 Üçüncü Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 285.

⁵¹ Hakan Reyhan, *Attila İlhan'ın Siyasal Düşüncesi*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012, s. 64-70.

⁵² Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 37; Avcıoğlu, *Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap*, s. 259.

biyografi kaleme almıştır.⁵³ Yine bu yıllarda *Yedigün* dergisinde şiirler yazmıştır. Avcıoğlu'nun yazdığı şiirlerden biri şöyledir:

KAO

Patla kafamdaki barutsuz gülle,

Yuvarlan yokluğa, çamurlu sele.

Sökül can evimden ey vahşi pençe,

Fikrimi bağlayan demir kelepçe.

Uzaklaş boşuna çektiğin emek,

Kafalarda inci arayan avcı.

Bana yardıma gel gökteki melek,

Dinsin varlığında duyduğun sancı.

Defol benliğimden ey gaddar hayat,

Zonkluyan beynime dökülen kezzap.

Yolla sihirbazım bir çift ak kanat,

Bir hakikat olsun gördüğüm serap.⁵⁴

Avcıoğlu'nun bu yıllarına ait bilgi kısıtlıdır. Fakat eğitim hayatında Bursa Lisesi'nden⁵⁵ ayrıca bahsetmek gerekir. Öyle ki okul, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1924 ve 1925 yıllarında ziyarette bulunduğu bir okuldur. Bursa'da aylarca konuşulan bu

⁵³ Doğan Avcıoğlu, "Zaik Efendi", *Uludağ Bursa Halkevi Dergisi*, Sayı: 47-48, Mayıs-Haziran 1942, s. 27-31.

⁵⁴ Avcıoğlu, *Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap*, s. 274.

⁵⁵ 3 Ağustos 1885 tarihinde Pazartesi günü Bursa'nın Veli Şemseddin Mahallesi'nde Akif Paşa Konağı diye bilinen binada "Mekteb-i İdadi-i Mülki" olarak açılan Okul ilk olarak 1889 Temmuz'unda 5 öğrenciyi mezun eder. Dört sınıftan oluşan okul düzeni, 1892-1893 ders yılından itibaren okul, tekrar Mülkiye idadisi ünvanıyla, sınıflarını yedi sınıf halinde tanzim eder. Bu düzenleme yaklaşık yirmi yıl devam eder ve 1910-1911 ders yılı başında okul, Mekteb-i Sultani veya Bursa Sultani Mektebi olur. Nihayet Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923-1924 ders yılı başında Bursa Lisesi, daha sonraları da Erkek Lisesi ünvanını alır. 1926 yılında Askeri Lise'nin Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi üzerine "Birinci Erkek Lisesi" adı verilir, ancak aynı yıl Askeri Lise'nin yeniden Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasından sonra "Bursa Erkek Lisesi" adını alır. Okul günümüzde Bursa Anadolu Erkek Lisesi adıyla eğitim-öğretimine devam etmektedir. **Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları Bursa Erkek Lisesi (Bursa Mekteb-i Sultanisi)**, Bursa Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2011, s. 8.

ziyarete Mustafa Kemal, okulun şeref listesine şu notu yazmıştır: “*Bursa Sultanisi'nde geçirdiğimiz saatlerin çok kıymetli hatırası ile daima memnun olacağım.*”⁵⁶ Atatürk bu ziyaretinin birisini Fransızca öğretmeni Nevres Bey'i görmek için yapmıştır.⁵⁷ Bursa Lisesi şehrin en köklü okullarındandır. Bu okuldan çıkan pek çok tanınmış isim vardır. Bunların toplumda önemli görevler üstlenmesi Bursa Erkek Lisesi'ne ayrıca bir değer katmıştır.⁵⁸

Avcıoğlu mezun olduktan sonra 1944 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne başlamış fakat iki yıl sonra okulu bırakarak askere gitmiş ve askerliğini 1947 yılında Gelibolu Zırhlı Tümeni'nde tank teğmen olarak bitirmiştir. Avcıoğlu, askerlik sonrasında yarım bıraktığı eğitim hayatını bu kez Fransa'da tamamlamak istemiştir. Bu fikre sıcak bakmayan ailesini, Bursa kahvehanelerinde ve gazinolarında mesai yapmaya başlayarak protesto eden Avcıoğlu nihayet amacına ulaşmış, 1948'de üniversite eğitimi için Fransa'ya ekonomi okumaya gitmiştir.⁵⁹ Bu kararında dönemin ekonomik ve siyasi koşullarının etkisinin olduğu düşünülebilir. Zira Bursa Lisesi'nde aldığı yabancı dil bile İngilizcedir.⁶⁰

Paris Siyaset ve Ekonomi Bilimleri Enstitüsü'ne kayıt yaptıran Avcıoğlu, son sınıfta tez hocasıyla tartıştığı için buradaki eğitimini tamamlayamamış ve diplomasını okulun Strasburg'daki enstitüsünden almıştır.⁶¹ Avcıoğlu'nun Fransa'daki üniversite yılları önemli olmakla birlikte, ne yazık ki Fransa yıllarına dair bilgiler çok kısıtlıdır. Tez hocası ile neden tartıştığı ya da hangi hocalardan hangi dersleri aldığı gibi cevabı olmayan pek çok soru vardır.⁶²

⁵⁶ **Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları Bursa Erkek Lisesi (Bursa Mekteb-i Sultanisi), a.g.e., s. 19.**

⁵⁷ Atatürk, sınıfa girdiğinde öğretmenin elini öpüp bir sıraya oturmuş. Fransızca'yı Türkçeye çeviremeyen bir çocuğun yerine, öğretmeni Atatürk'e dönüp "Sen yapar mısın?" demiş ve bunun üzerine Atatürk hemen çevirmiş. **A.g.e., s. 160.**

⁵⁸ **A.g.e., s. 31,77.**

⁵⁹ Atılgan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 37; Avcıoğlu, **Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap**, s. 259.

⁶⁰ Erol Toy, “*Aydınımızın Değişmez Yazgısı*”, **Somut**, Yıl 3, Sayı: 43, 25 Kasım 1983, s. 7.

⁶¹ Avcıoğlu, **Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap**, s. 260. Metin Toker Paris Üniversitesi Siyasal Bilgiler Enstitüsü olarak zikretmektedir. Metin Toker, “*Yazarlıkta 40 Yılın Öyküsü*”, **Yankı Dergisi**, Sayı: 617, 24–30.01.1983, s. 33; Toker “*Doğan Avcıoğlu*”, **Milliyet**, 11.11.1983, s. 7.

⁶² Bu yıllara dair öncelikle Doğan Yurdakul ile İstanbul'da bir görüşme yapılmıştır. Fakat verdiği bilgiler kısıtlıdır. (Doğan Yurdakul, İstanbul, 12 Ocak 2016, Kişisel görüşme). Yine, Uluç Gürkan ile telefonda bir görüşme yapılmış fakat metni zenginleştirebilecek herhangi bir bilgi elde edilememiştir (22.12.2016, Kişisel görüşme). Aynı şekilde Altan Öymen ve Sevgi Divitçioğlu ile yapılan görüşme de bir sonuç vermemiştir (23.12.2016, Kişisel görüşme) Hasan Cemal ve Tarık Ziya Ekinci'den gelen maillerde de herhangi bir bilgi yoktur. (24.12.2016, 23.12.2016. Kişisel mail)

Avcioğlu'nun Fransa'da eğitim aldığı okul Sciences Po, Emil Boutmy tarafından 1872 yılında, 1870 Fransa-Prusya savaşından sonra ortaya çıkan ahlaki ve siyasi krizlerle mücadele edebilmek amacıyla kurulmuştur. Okulun misyonu modern bilgi ile teçhizatlı yeni bir elit nesil yetiştirebilmektir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa İmparatorluk'tan ulus devlete doğru yol alırken eğitim de bu dönüşümün önemli bir parçası olmuştur. Güçlü devlet için, güçlü bir ulus fikrini hayata geçirmek isteyen de Gaulle'ün maliye, ekonomi, enerji, bankacılık ve sigortacılık vb. alanlarda ulusallaştırma politikaları ışığında okul bir dönüşüm geçirmiş, 1945 yılında ulusallaştırılarak Fondation Nationale des Sciences Politiques (FNSP) ve the Institut d'Etudes Politiques (IEP) olarak ikiye bölünmüştür.⁶³

Avcioğlu, eğitim için Fransa'dan sonra İngiltere'ye de gitmiştir. Kaydını yaptırdığı okulun adı London School of Economics'dir. Okul, 19. yüzyılın sonunda Fabian Derneği öncülüğünde eski bir yargıç olan Henry Hunt Hutchinson'ın vasiyeti ile Avcioğlu'nun Fransa'da eğitim aldığı Ecole libre de Sciences Politiques model alınarak kurulmuştur.⁶⁴ Bu okulu ekonomi bilgisini artırmak ve İngilizcesini geliştirmek için seçmiştir.

1.3. Doğan Avcioğlu'nun Paris/Fransa ve İngiltere Yılları

Avcioğlu'nun Fransa'da bulunduğu yıllarda Fransa hala Osmanlı geleneğine uygun olarak Türk entelektüeli için bir bilgilenme kaynağı olmaya devam etmektedir.⁶⁵ Paris, Türkiye'deki gençler için modernizmi temsil eden şehirdir. Şehri görmeyenler bile onun bütün mekânları ve sokaklarını ezbere bilmektedirler.⁶⁶ Türk

⁶³ <https://www.sciencespo.fr/en/about/history>, Erişim Tarihi: 31 Temmuz 2018.

⁶⁴ Friedrich Hayek, "The London School of Economics 1895-1945", **Economica**, Vol. 13, No. 49, 1946, s. 3.

⁶⁵ Cangül Örnek, **Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı Antikomünizm ve Amerikan Etkisi**, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s.359. Amerika ile yakın ilişkiler çok daha sonra kurulacaktır. Anglosakson etkisi ise Almanya ve Fransa ile karşılaştırıldığında Türk entelektüeli üzerinde nispeten sınırlı bir etkiye sahiptir: "Ancak Anglosakson etkisini sınırlayan siyasi-ideolojik eğilimler olduğuna da dikkat çekmek gerekmektedir. İmparatorluktan geriye kalan topraklar üzerinde eskiyle bağlarını koparmaya çabalayan bir ulus-devlet inşasına girişilmişken; tetrici ve gelenekle uzlaşmayı gözeten Anglosakson düşüncesinin albenisi doğal olarak zayıftı. Bu nedenle 1950'lere kadar anayasacılık hareketi ve laiklik uygulamaları Fransız, ulusçuluk düşüncesi ise Alman etkisinin düşünce dünyasında ağırlık kazanmasına neden oldu." **A.g.e.**, s. 359-360.

⁶⁶ Hıfzı Topuz, **Elveda Afrika Hoşça Kal Paris**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s.79.

devriminin modernleşme sürecinde III. Cumhuriyet'i model alınmış olması da önemlidir.⁶⁷

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu siyasi ve diplomatik yapılanması içinde Fransa'nın dış politika, siyasal tartışmalar, ekonomik kalkınma, sömürgeleşme ve nihayetinde kültürel ve düşünsel süreçler bağlamında Avcıoğlu üzerinde etkili olduğu ileri sürülebilse de daha önce de belirttiğimiz gibi Avcıoğlu'nun o yıllarına ait bilgi, belge ve tanıklıklar çok azdır.⁶⁸

Öyle ki Avcıoğlu'nun kendi yazdıklarında bile neden Fransa'yı tercih ettiği, ortamın onu nasıl etkilediği, hangi entelektüelleri ve hocaları takip ettiği, günlük yaşamı vb. hususlar hakkında bilgi bulabilmek mümkün değildir. Çok kesin olarak bilinen Avcıoğlu'nun ünlü siyaset bilimci, aynı zamanda Fransa'da hocası olan M. Duverger'den ve önce Radikal Sosyalist Parti, sonra da Birleşik Sosyalist Parti'nin önderlerinden olan Pierre Mendes-France'den etkilendiğidir. Duverger, “azgelişmiş ülkelerde batı tipi demokrasi olamayacağını” savunmaktadır. Pierre Mendes-France ise 1954'de Fransız hükümetinin başkanırken mekanizmaları hızlı çalışan bir hükümet yapısı oluşturmayı denemiştir. Bu iki ismin etkisi de Avcıoğlu'nun yazılarında kendisini göstermektedir.⁶⁹

Fransa, Türkiye'den giden gençlere bir özgürlük ortamı sağlamıştır. İstanbul Üniversitesi'nde felsefe eğitimi aldıktan sonra Fransa'ya giden, 1954-58 yılları arasında Fransa'da bulunan ve daha sonra Doğan Avcıoğlu ile beraber Jules Moch'tan Sosyalizme Giriş⁷⁰ eserini çeviren Selahattin Hilav, o dönem Fransa'sı için şunları söylemektedir: “*Tabii orada bambaşka bir dünyada buldum kendimi. Bambaşka bir hava, bir özgürlük, bir uygarlık. Bilgi edinme gibi, insan ilişkileri de bambaşka. Çok*

---

⁶⁷ Zafer Toprak, Cumhuriyet Türkiye'si'nin Fransa'daki Üçüncü Cumhuriyet'in bir tür kopyası olduğunu belirtmiş ve Cumhuriyet Türkiye'si'nin düşünce dağarcığını da III. Cumhuriyet'ten alındığını belirtmiştir. Zafer Toprak, “*Atatürk Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyetini Kurdu*”, Neşe Düzel, **Korkusuz Tarih**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 69.

⁶⁸ Bu döneme ait atmosfer hakkında bilgi sahibi olabilmek için Metin Toker, Sencer Divitçioğlu, Selahattin Hilav ve Tarık Ziya Ekinci gibi isimlerin tanıklıkları ve anlattıklarına başvurulmuştur.

⁶⁹ Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 38; Kara, **a.g.e.**, s. 18.

⁷⁰ Jules Moch, **Sosyalizme Giriş**, (Çev.) S. Hilav - D. Avcıoğlu, *Devrimci Yayınlar Kooperatifi*, İstanbul, 1964.

hoş. İsteddiğin bir kitabı bulman çok kolay. Özellikle, aradığım Marksist literatürü bulmak çok kolay”⁷¹

Paris; Sartre, Simone de Beauvoir, Jean Genet, Lucien Goldmann, Henri Lefebvre gibi isimleri barındıran, varoluşçuluğun altın yıllarını yaşadığı, kültür, sanat ve eğlencenin iç içe geçtiği özetle gençliğin keyifli geçirilebileceği müstesna bir şehirdir. Türkiye’den de Abidin Dino, Fikret Mualla, İlhan Koman, Avni Arbaş, Mübin Oron, Komet, Yüksel Arslan gibi Türk sanatçılar vardır.⁷² Bu isimlerin büyük bir kısmı sosyalizm ile bağlantı içindedirler. Bir bakıma Fransa’da sosyalizme yakınlık duyan bir Türk diasporası oluşmuş gibidir.⁷³

Sencer Divitçioğlu 1950’lilerin Paris ortamı için şunları söylemektedir: “*O dönemde Paris’te hiçbir şey yapma, kahvede otur entelektüel olursun. Her yer kitap, her yer sergi... gençler siyah giyer. Eğlenirler ve çok felsefe tartışırlar.*”⁷⁴ Hiçbir şey yapmak istemeyen insanı bile entelektüel olmaya iten bir Fransa’nın siyaset ve ekonomi okuyan Avcioğlu’na katkısı şüphesizdir. Fransa’ya Türk öğrencilerin çoğu dövizli burslu olarak gelmişlerdir. Savaştan yeni çıkan Avrupa’da Türk parasının satın alma gücü fazla olduğundan öğrenciler çok rahat yaşamaktadırlar.⁷⁵

Sencer Divitçioğlu’nun eşi Sevgi Divitçioğlu, Türk parasının o dönem Fransa’sında kıymetli olduğunu doğrulamış ama buna rağmen Türk öğrencilerinin yine de çok konforlu koşullar içinde yaşamadığını belirtmiştir.⁷⁶ Avcioğlu’nun orada lüks bir arabasının olması, nispeten daha rahat bir hayat yaşaması istisnai bir durumdur

⁷¹ Selahattin Hilav, **Entelektüeller ve Eylem, Düşünceler-Tartışmalar-Söyleşiler**, (Yay. Haz.) Sema Rifat, YKY, İstanbul, 2008, s. 136.

⁷² **Sencer Divitçioğlu Anlatıyor** (Yay. Haz.) İbrahim Ekinci, Hakan Güldağ, YKY, İstanbul, 2013, s. 57; Hilav, **a.g.e.**, s. 136-139. Atılğan bu dönemde Doğan Avcioğlu’nun Abidin Dino gibi Türk sosyalistleri ile tanıştığını 1955 yılında Dino ile vedalaşırken “*merak etmeyin Türkiye’de sosyalizmi kuracağız*” dediğini belirtir. Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 38. Hıfzı Topuz da anılarında Abidin Dino ve çevresindeki insanları anlatırken bu listeyi daha da genişletir: “*Abidin sosyal ilişkileri çok zengin olan bir sanatçıydı, kısa zamanda Paris’te bir çevre edindi. Picasso, Cocteau, Malraux, Lurçak, Gertrude Stein Prevert, Tzara ve Aragon gibi ünlü yazarları zaten 1937’de tanımişti, onların yakınlarıyla da dost oldu. Sergilerin açılışında Abidin genelde yedi sekiz kişilik bir çevrenin içinde olur, yanına yaklaşmak için, insan duvarlarını aşmak gerekirdi. Dostlarını hemen herkese tanıştırır ve sizi yüceltecek sözler söylerdi. Giacometti, Pignon, Aragon, Prevert, Maxime Rodison gibi ünlü yazar, sanatçıları Abidin bana tanıtmıştı.*” Hıfzı Topuz, **Eski Dostlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 205.

⁷³ Topuz, **Elveda Afrika...**, s. 107; Aydemir Balkan, **Akşam Nöbeti**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003, s. 282.

⁷⁴ Divitçioğlu, **a.g.e.**, 57.

⁷⁵ Kafaoğlu, “*Doğan Avcioğlu*”, s. 59.

⁷⁶ Sevgi Divitçioğlu, 23.12.2016, Kişisel görüşme.

ve muhtemelen onun ailesinin varlıklı oluşu ile ilgilidir.⁷⁷ Dolayısıyla Aydemir Balkan'ın şu sözleri gerçeğe çok uygun değildir: “*YÖN'ün kurucusu, Doğan Avcıoğlu, Paris'ten arkadaşımды... O bir müddet sonra Türkiye'ye dönmek kararını verdi... Evvelce yazdığım gibi, ayrıca bir iş tutamayanlar için, Paris'te geçim ve hayat kolay değildi.*”⁷⁸ Bunun Avcıoğlu için bir gerekçe olamayacağının bir diğer kanıtı da Avcıoğlu'nun Fransa'dan sonra İngiltere'ye gitmiş olmasıdır.

Fransa, Avcıoğlu için her şeyden önce bir öğrenme, bilgilenme daha da önemlisi Türkiye ile Batı arasındaki gelişme farkını algıladığı bir eşik ve mekân olmuştur.⁷⁹ Bu durum onda bir sorgulamayı tetiklediği gibi, kendi bilgisinin sınırlılığını, eksikliğini de keşfetmesine neden olmuştur. Avcıoğlu ile aynı dönemde Fransa'da bulunan ve Paris'te önce *Cumhuriyet* ve *Zafer* daha sonra *Yeni İstanbul* gazetelerinin Avrupa muhabiri olarak çalışan Metin Toker'in anı ve izlenimleri öğrenim gördükleri atmosferi ve içinde buldukları psikolojiyi yansıtmaları açısından oldukça öğreticidir.

Toker, Türkiye'de belirli bir entelektüel seviyeyi temsil etmesine rağmen, Paris'in kültürel ortamına ayak uydurabilmekte zorlanmış, buna dair hislerini şöyle dile getirmiştir: “*1930 ile 1942 arası Galatasaray Lisesi, Türkiye'nin ve Fransa'nın en iyi hocalarından birçoğunun ders okuttuğu bir öğrenim müessesesiydi.... Laboratuvarlarımız, musiki, konferans, tiyatro, spor salonlarımız vardı. On iki yıl Fransızca, dört yıl İngilizce okuduk... İyi yetişmiş bir kimse olarak biliniyordum. Paris'te ki Siyasal Bilgiler Okulu'ndaki arkadaşlarım liselerinden o yıl mezun olmuş çocuklardı. Ama ne kadar çok şey biliyorlardı ve ben onların yanında ne kadar cahildim... Arkadaşlarım aralarında bazı şeyler konuşuyorlardı, herkes anlıyordu, fakat ben anlamıyordum. 1930'ların Galatasaray Lisesi, 1940'ların Edebiyat*

---

⁷⁷ Doğan Yurdakul, İstanbul, 12 Ocak 2016, Kişisel görüşme; Sevgi Divitçioğlu, 23.12.2016, Kişisel görüşme.

⁷⁸ Balkan, **a.g.e.**, s. 305.

⁷⁹ Kendisinden yaklaşık on yıl önce Avrupa'yı gezen Peyami Safa'nın söyledikleri bu bağlamda Avcıoğlu için de geçerlidir: “*Avrupa'da beni hayrete düşüren şey, onlarla bizim aramızdaki farkın resimde ve kitapta görünen bütün dereceleri aşacak kadar büyük olmasıdır. Tanzimat'tan beri Türkiye'ye bu fark lazım olduğu kadar anlatılamamıştır...Bildiğimiz maddelerden her birini yüz misli büyüklüğe, yüz misli güzelliğe, yüz misli halisiyete ve mükemmeliyete darb edelim: İşte Avrupa!*”, Beşir Ayvazoğlu, **Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı**, Ötügen Yayınları, İstanbul,1998, s. 275.

Fakültesi... ve 1950'de Paris'te, kendini gene de sudan çıkmış balık gibi hissedem, bunların mezunu biri... Ben."⁸⁰

Avcıoğlu'nun, Toker gibi bir eğitim almadığı düşünülürse benzer şeyleri hissettiği rahatlıkla ileri sürülebilir. Nitekim Balkan'ın Avcıoğlu için söyledikleri konuya dair ipucu vermektedir: "*Doğan ağırbaşlı içine dönük, durgun bir arkadaştı. Çok dürüst, namuslu bir karakteri vardı. Hayli alıngandı. ... Galatasaraylılara, kolejlilere için, için kızardı. Halbuki birçoklarından hiç de geri değildi. Doğan yetişme ve kültür eksikliğini, yoğun bir çalışmayla, hırslı bir emekle telafi edebilmiştir.*"⁸¹

Fakat daha da dikkat çekici olan yıllar sonra Paris'e giden Hasan Cemal'in hissettikleridir. Aradan geçen onca zamana rağmen oturduğu kafede Avcıoğlu'nu hatırlayıp günlüğüne şunları yazmıştır: "*Batının üstünlüğü karşısında duyulan tepkiler, kompleksler... Batı ülkelerine ilk gidildiğinde çengelini zihinlere asan 'onlar neden ileri gitmiş, biz niçin geri kalmışız?' soruları... Fikirlerimizin radikalize olmasında, devrimci raya kayıp antikapitalist çizgiler edinmesinde bu soru da kesin rol oynadı.*"⁸²

Avcıoğlu Fransa yıllarında Marksizm ile de tanışmıştır. Divitçioğlu, kendi adına bu tanışmayı şöyle anlatmıştır: "*En önemlisi Türkiye'de adını etmek bile yasak olan Marx'la, felsefesi ile tanıştım. Bu beni çok etkiledi... Paris'te tekrar yeni baştan iktisat öğrenmeye başladık.*"⁸³ Bunun anlamı, dünya meselelerini ve Türkiye'nin sorunlarını Marksist bir pencereden değerlendirebilmektir. O dönemde tıp alanında ihtisasını ilerletmek ve dil öğrenmek için Fransa'da bulunan Tarık Ziya Ekinci de yaklaşık yüz kişilik bir Türk öğrenci grubunun, hem Fransa'nın hem Türkiye'nin sorunları tartıştığı bir ortamda şu çıkarımda bulunmuştur: "*Türkiye'nin somut sorunlarına ilişkin tartışmalı sohbetlerimiz ilerledikçe arkadaşlarımın siyasal eğilimleri de belirginleşiyordu. Sonuçta bu arkadaşların Marksist düşüncüyü benimsediklerini ve yaptıkları çözümlerinde Marksist yöntemi kullandıklarını öğrendim. Bana da Marksizmin temel ilkelerini öğrenmenin ve sorunlara Marksist açıdan yaklaşmanın yararlı olacağını önerdiler... Artık bu arkadaşlarla Fransa'nın,*

⁸⁰ Onur Çelebi, **Gazeteciliğe Adanmış Bir Ömür: Metin Toker**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015, s. 8.

⁸¹ Balkan, **a.g.e.**, s. 313.

⁸² Hasan Cemal, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Everest Yayınları, İstanbul, 2012, s. 70.

⁸³ Divitçioğlu, **a.g.e.**, s. 57.

Türkiye'nin ve dünya sorunlarını Marksist açıdan değerlendirerek tartışıyorduk. Dünyada Soğuk Savaş hızlanmıştı. Sovyet sistemi ile ABD'nin başını çektiği emperyalist-kapitalist sistemin arasında her alanda devam eden bir mücadele vardı."⁸⁴ Ekinci Fransa'da Avcıoğlu, Divitçioğlu ve Selahattin Hilav gibi isimlerle de iletişim içinde olmuştur.

Savaş sonrası uluslararası ilişkilerin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği (SSCB) arasındaki diplomasi ile şekillendiği, sosyalizm ve sosyalist yönetimlerin kapitalizm karşısında daha geniş bir coğrafyaya yayıldığı o yıllarda Avcıoğlu'nun Fransa'da olduğu düşünülürse İngiltere'ye gidişi biraz daha anlam kazanmakta, gidiş nedeninin salt ekonomi bilgisini artırmak, İngilizcesini geliştirmek olmadığı anlaşılmaktadır. Keza İngiltere, devletin kamusal sorumluluğunu hatırlatarak kapitalist sistemi eleştiren Keynes'in fikirlerinin öğrenilebileceği de bir yerdir. Keynes, o dönemde Türkiye'de pek bilinmese de Fransa'daki hocalar Keynes'in fikirlerini benimsemektedir. 1945 sonrası İngiltere'de Clement Atlee liderliğindeki İşçi Parti'si iktidardır. Parti, 1945-50 döneminde Keynesyen yaklaşımla, sosyal demokrat politikaların bir karışımı olan siyasetle, sanayiye millileştirilmiş ve sosyal adaleti gerçekleştirmeye yönelik çeşitli alanlarda (sosyal güvenlik, eğitim sağlık, barınma vb.) önemli reformlar yapmıştır.⁸⁵

Avcıoğlu'nun İngiltere yılları ile ilgili tek bilgi Yalçın Küçük'ün şu ifadesinde geçmektedir: "*Sevgili Doğan, Paris'te yükseköğretimini tamamladıktan sonra Fransız şematizmini, İngiliz ampirisizmi ile düzeltmek için bir süre Londra'da okuyup gözlemler yaparak Türkiye'ye dönüyor.*"⁸⁶ Nitekim Keynesyen ekonomiyi Avcıoğlu gibi yurtdışında öğrenen başka isimler de olmuştur. Muhtemelen en erken öğrenen isim Osman Okyar'dır. Okyar, yükseköğrenimini Cambridge'de yapmış ve bizzat Keynes'in öğrencisi olmuştur. Türkiye'ye döndükten sonra ise İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Keynes üzerine bir 1947 yılında bir doktora tezi yazmıştır. Fakat tez ancak 1954 yılında *Neo-klâsik Teoriden Keynes Teorisine* başlığıyla

---

⁸⁴ Tarık Ziya Ekinci, **Lice'den Paris'e Anılarım**, (Yay. Haz.) D. A. Akkoç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 245-246.

⁸⁵ Mümtaz Soysal, "*İngiliz İşçi Partisi*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.12, Sayı: 1, 1957, s. 90-91.

⁸⁶ Yalçın Küçük, "*Devrimci Doğan*", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Kasım 1984, s. 2.

yayınlanabilmiştir.⁸⁷ Bir diğer isim Sabri Ülgener'dir. Ülgener, 1946-1948 yıllarında ABD'ye yaptığı akademik ziyaret sonrası Keynesyen iktisatçılardan etkilenmiş ve 1962 yılında çıkardığı milli gelir, istihdam ve iktisadi büyüme kitabıyla Keynesyen ekonomiyi Türkiye'ye taşımıştır.⁸⁸

Bir diğer isim ise 1951 yılında İngiltere'ye giden *Yön* dergisinde de yazıları çıkan solun önemli isimlerinden Sadun Aren'dir. Bu bağlamda Aren şunları söylemiştir: “*Ben Türkiye'deyken kimse Keynes diye bir adam bilmezdi. Adam Smith'i, Ricardo'yu bilirdik de Keynes'i bilmezdik. Ben yurtdışına çıkınca baktım herkes Keynes'ten başka bir şeyden bahsetmiyor. Taraftarları da var, aleyhtarları da var. Keynes'in özelliği kalkınmacı bir iktisatçı oluşuydu. Yani buhrandan çıkmak açısından kalkınmacı. İşsizliği çok olan bir ekonomi nasıl buhrandan kurtulur meselesi üzerinde durmuştur... Cambridge'de iki sene kaldım. Sekiz ay kadar da London School of Economics'te bulundum. Sonuçta orada özellikle Keynesçi görüşü öğrendim.... Ayrıca kalkınma, gelişme konularını da dikkate aldım. Çünkü o sıralar az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları büyük bir sorundu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika'daki, Asya'daki sömürgeler yavaş yavaş bağımsızlıklarını kazanıyorlardı. Dünyanın karşısına bunların kalkınması gibi acil bir sorun çıkıyordu. Türkiye'nin sorunu da esas itibariyle aynıydı.*”⁸⁹

Bu dönemde ABD'nin yardımı ile Batı ekonomilerinde; Keynesyen politikalar uygulanarak sosyal adaleti önemseyen bir refah toplumu yaratılmış, ülke içindeki sınıfsal mücadele ve çelişkiler hafifletilmiş, sermayenin uluslararası dolaşımı

---

⁸⁷ Zafer Toprak, “*Adam Smith'ten Maynard Keynes'e Türkiye'de İktisadi Düşünce*”, **Aydınlanma ve Ekonomi**, (Yay. Haz.) Taner Berksoy, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 2009, s. 32.

⁸⁸ Adem Levent, “*Sabri Ülgener, Keynesyen İktisat ve Liberalizm*”, **Muhafazakar Düşünce**, Yıl: 15, Sayı: 54, Mayıs- Ağustos 2018, s. 147.

⁸⁹ Sadun Aren, **Puslu Camın Ardında**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.101-103. Aren, Keynes'in görüşünü çok özet olarak şöyle sunmuştur: “*Klasik iktisatçılar (o Marx'ı da klasik iktisatçılar arasında görür) ekonominin zaman zaman tam istihdamın alıma düşebileceğini, fakat bir süre sonra kendiliğinden gene eski durumuna yükselebileceğini düşünürler. Keynes ise şunu söylemiştir: Çağdaş bir ekonomi tam istihdamın altında devamlı olarak durabilir. Tekrar tam istihdama çıkmasını sağlayan otomatik bir mekanizma yoktur. Onun için bir ekonomiyi tam istihdam seviyesinde tutmak istiyorsak mutlaka müdahale etmemiz gerekir. Yani müdahaleci bir iktisadın tam teorisini yapmış oluyor. Müdahaleci de devlet yapar. Bütçe açık verir, bunun hiç önemi yoktur, önemli olan tam istihdamı sağlamaktır vs. demiştir. Tabii etkilendim. İnsana makul geliyor. Ben Marx'ın da geçerli olduğunu düşünen bir insanım, ama Marx için istihdam tarafıyla ilgili değil, o açıdan Marx'la çelişen bir tarafı yok. Marx ekonomide dalgalanmalar olabileceğini söylemekle birlikte, daha çok ekonomide nasıl sömürü yapılır meselesi üzerinde durmuştur.*” s. 101-102.

artırılmıştır. Yine bu dönemde sömürgeler büyük oranda bağımsızlıklarını kazanmış, “ulusal kalkınmacı” iktisadi politikalara yönelmişlerdir.⁹⁰ Fransa iki kutuplu bir dünyada ABD karşıtı bir siyasi pozisyon almaktan ve Sovyetlerle iyi ilişkiler kurmaktan kaçınmamış ve sömürgelerini elde tutabilmek için yeni arayışlar içinde olmuştur.⁹¹ Fakat Cezayir’in bağımsızlık mücadelesi (1954-1962) istikrarsız siyasi ve parlamenter yapıyı iflasa sürüklemiş, IV. Cumhuriyet’in sona ermesine yol açmıştır.⁹² Bu süreçte, de Gaulle kurtarıcı lider modeli olarak Fransa’nın kaderini belirlemiştir. Avcıoğlu’nun yaşadığı dönemde savaşın yıkıcılığının derin izlerini taşıyan Fransa Amerikan yardımı ve Keynesyen planlama politikaları ile dikkat çekici bir büyüme hızı yakalamıştır.⁹³

Avcıoğlu’nun, dünyanın iki farklı ideolojik kampa bölündüğü bir dönemde yurt dışında olması, ona Soğuk Savaş politikalarını yakından izleme şansını vermiştir. Bu anlamda Avcıoğlu bir Soğuk Savaş Dönemi entelektüeli olarak kabul edilebilir. Deneyimlediklerinin Türkiye’den Avrupa’ya giden bir entelektüel için öğreticiliği çok yüksektir.

1.3.1. İki Kutuplu Bir Dünyada Avrupa, Üçüncü Dünya ve Kalkınmacılık

19. Yüzyılın çok kutuplu Avrupa uyumu, “üçlü ittifak” ve “üçlü itilaf” bloklarıyla bozulmuş, 1945’ten sonra ise yerini ABD ve Sovyetlerin başı çektiği iki kutuplu bir dünyaya bırakmıştır.⁹⁴ Savaş boyunca taraflar ortak düşman faşizme karşı birleşmiş fakat zafer kazanıldıktan sonra Doğu Avrupa toprakları üzerinde bir nüfuz mücadelesi başlamıştır. Bu dönemi anlatmak için kullanılan “Soğuk Savaş” ifadesi, tarafların birbirlerine karşı besledikleri güvensizliğin, giderek kurumsallaştığı bir diplomatik yapıyı işaret etmektedir. Soğuk Savaş düzeni, nükleer silahların

⁹⁰ Mehmet Türkey, “1945’den 2000’lere Söylem ve Gerçeklik Arasında Kalkınmanın Halleri”, **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı: 16, 2005, s. 34.

⁹¹ Armaoğlu’na göre Fransa’nın bu tavrı Batı’yı sömürgeciliğin tasfiyesinde daha fazla etkilemiştir. Fahir Armaoğlu, **Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997**, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 246.

⁹² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Elem Eyricce, **Cezayir’in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü Bağımsızlık Mücadelesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.

⁹³ Savaş sonrası Avrupa’da planlama ile kalkınan ülkeler arasında Fransa’nın ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Fransa bu dönemdeki ekonomik başarısını 1946-52, 1954-57, 1958-61, 1962-65 tarihli planlara borçludur. Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, (Çev.) Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 293-294.

⁹⁴ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 182.

geliştirildiği, sömürge imparatorluklarının bittiği, komünist devletlerin kurulduğu, ABD ve SSCB hâkimiyetinde Avrupa'nın ikiye bölündüğü bir düzendir.⁹⁵

Avrupa devletlerinin, savaşta en çok zarar görmüş ülkeler olması önemli bir otorite boşluğu oluşturmuş, Stalin önderliğindeki SSCB'nin bu boşluğu doldurmaya aday olması ise ABD'yi rahatsız etmiştir. ABD, İkinci Dünya Savaşı'na neden olan totaliter sağıın yükseldiği, büyük bir ekonomik bunalımın yaşandığı 1930'lu yıllara bir daha geri dönülmemesini istemişse de Avrupa ekonomisi içler acısı haldedir ve sol ideolojiler gittikçe yükselmiştir. Üstelik Doğu Avrupa'da yayılan bir Sovyet nüfuzu vardır. Ortaya çıkan bu tabloda ABD ve SSCB artık farklılıklara vurgu yapan bir sisteminin temsilcisi olmuştur.⁹⁶

ABD, yeni bir dünya düzeni (Pax Americana) kurma sürecinde egemenliğini haklı ve meşru göstermek için “anti-komünizm”den faydalanmıştır.⁹⁷ Kalkınma ihtiyacında olan ülkelere kapitalist sistemde kalmaları ve komünizme karşı olmaları karşılığında yardım etmiş, Soğuk Savaş boyunca “Çevreleme Politikası” denilen bir dış politika ile askeri ve ekonomik düzenlemelerle Sovyet nüfuzunu kontrol edebilmek ve sınırlamak için uğraşmıştır.⁹⁸

ABD yenedünya sistemini siyasal, askeri ve ekonomik açılımları olan bir kurumsal süreçte oluşturmuştur. Bunlardan ilki 1944'de dünya ticaretini serbestleştirmek ve bir uluslararası ticari ve mali sistem kurmak üzere tasarlanan Bretton Woods düzenidir. Bununla bağlantılı olarak Dünya Bankası, 1945'te Birleşmiş Milletler, 1946'da Uluslararası Para Fonu (IMF), 1947'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) oluşturulmuştur. Böylece uluslararası kapitalist sistemin sorunsuz işleminin kurumsal temelleri atılmıştır. Çevreleme politikaları Mart 1947'de Truman Doktri'ni ile başlamış, Nisan 1948'de Marshall Yardımı ile

---

⁹⁵ John Lukacs, **Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu**, (Çev.) M. Harmancı, Sabah Kitapları Ekonomik Yayınlar, İstanbul, 1993, s. 6.

⁹⁶ Çağrı Erhan-Özge Özkoç, “*Yirminci Yüzyılda Uluslararası Siyaset (1914-1990 Arası Dönem)*”, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, (Edt.) Ş. Kardeş-A.Balcı, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, s. 30-34.

⁹⁷ Ferhat Telli, **İdeolojilerin Dünya Savaşı Soğuk Savaş**, YGS Yayınları, İstanbul, 1998, s. 21-22.

⁹⁸ Burada temel problem tehdit olarak görülen siyasal gücün kuşatılmasıdır. Hobsbawm'ın ifadesi ile “Rusya'nın karşısındaki yegane ‘rakip gücün’ yani ABD'nin, Rusya komünist olmasaydı bile uzlaşmaz bir direnişle baskı yaparak onun baskısını ‘çevrelemek’ zorunda kalacağı idi.” Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı** (Çev.) Y. Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2011, s. 312, 317.

devam etmiş ve 1949'da NATO'nun kurulması ile tamamlanmıştır.⁹⁹ ABD, Batı Avrupa'nın yeniden toparlanmasını; uluslararası kapitalist sistemin istikrarı ve Amerikan refahı için bir önkoşul olarak görmüş, SSCB'nin güvenlik ve yeniden toparlanma arayışları ise doğal olarak ABD hedefleriyle çatışmıştır.¹⁰⁰

Buna karşılık SSCB'nin dış politika önceliği Doğu Avrupa'dan gelecek herhangi bir saldırıyı engelleyebilmek olmuştur.¹⁰¹ Stalin dünya barışı ile değil, SSCB'nin güvenliği ile ilgilenmiştir. Nitekim Rusya, iki dünya savaşında da Avrupa'dan gelen düşmanla savaşmıştır. Üstelik artık Japonya'ya karşı atom bombası kullanmış bir Amerika vardır.¹⁰²

Komintern, "dünya devrimi" söylemini, dış politika öncelikleri için feda etmiş¹⁰³ 1930'lu yıllarda faşizme karşı komünist partilere yapılan birleşik cephe çağrısından sonra ise 1943 yılında kapatılmıştır. 1948'de Doğu Avrupa'nın genelinde SSCB yanlısı Stalinist diktatörlükler kurulmuş, SSCB'nin öncülüğünü yaptığı ekonomik gelişme modeli yayılmış, önemli sanayiler millileştirilmiş ve devlet planlaması uygulamaya geçirilmiştir. Bu süreç 1960'lara dek sürmüştür.¹⁰⁴

SSCB'nin amacı Doğu Avrupa ve Balkan devletlerini bir blok içinde teşkilatlandırmaktır. Yugoslavya, Arnavutluk, Polonya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve son olarak 1948'de Çekoslovakya'nın katılımıyla *demir perde* bloğu oluşturulmuştur. Komintern'in dağılmasından sonra Avrupalı komünist partiler arasında kopan bağları yeniden tesis etme amacıyla Kominform kurulmuş, bunu 1949'da Sovyet bloğundaki ticaret ve sanayinin daha iyi denetlenebilmesi için

---

⁹⁹ **Türk Dış Politikası, C.1:1919-1980** (Edt.) Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 480-486.

¹⁰⁰ Antony Best vd., **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi** (Çev.) T. Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s. 244.

¹⁰¹ Sander, **a.g.e.**, s. 212; Oran, **Türk Dış Politikası, C.1:1919-1980**, s. 482.

¹⁰² W. Woodruff, **Modern Dünya Tarihi**, (Çev.) H. Vardar-A.Vardar, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s. 277-278.

¹⁰³ Bu politikanın en tipik örneği Mustafa Suphi ve diğer TKP yöneticilerinin 1921 yılı başlarında öldürülmelerine o günkü Sovyet yöneticilerinin tepki göstermemiş olmalarıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Bülent Gökay, "The Turkish Communist Party: The Fate of the Founders", **Middle Eastern Studies**, Vol. 29, No. 2, 1993, pp. 220-235.

¹⁰⁴ Neil Faulkner, **Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberallere**, (Çev.) T. Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 326-329.

ekonomik bir iş birliği örgütü olarak kurulan COMECON izlemiş ve NATO ittifakına karşılık ise 1955 yılında Varşova Paktı Örgütü kurulmuştur.¹⁰⁵

SSCB'nin Amerika ile yarışabilmesi Stalin'in ölümü ve ancak 1950'li yıllardan sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresinde ilan edilen "barış içine bir arada yaşama" söyleminin geliştirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Sovyetler bu tarihten itibaren Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile ticari, askeri ilişkiler geliştirmiş, sosyalizme giden ayrı yolların olabileceğini kabul etmiştir.¹⁰⁶

İkinci Dünya Savaşı sonunda sömürgelerde emperyalizm karşıtı muhalif hareketler artmış, pek çok ulus bağımsızlığını kazanmıştır. "Üçüncü Dünya"yı oluşturan bu uluslarda doğal olarak milliyetçilik ve devrimler yükselişe geçmiştir.¹⁰⁷ Üçüncü Dünya'nın, kendi içindeki bütün farklılıklara rağmen ortak paydası bağımlılık ve yoksulluğu ortadan kaldıracak bir "kalkınma"ya yaptıkları vurgudur.¹⁰⁸ SSCB ve ABD kendi tarihsel, sosyo-ekonomik gelişim aşamalarını içeren ideolojik kalkınma modellerini Üçüncü Dünya ülkelerine ithal etmek,¹⁰⁹ Batı-dışı toplumları endüstrileştirmek amacını taşımıştır. Bu durum Batı-dışı coğrafyada, kalkınmanın kapitalizm ve sosyalizm ile özdeş görülmesini doğurmuştur.¹¹⁰

Bu süreçte Üçüncü Dünya'nın güçlü "bağlantısızlık" söylemi de dikkate alınmak zorunda kalmıştır. 1950'li yıllarda Josip Tito, Jawaharlal Nehru, Zhou Enlai ve Cemal Nasır gibi isimler iki süper gücün dışında kalan ülkelerin siyaset ve diplomasi arayışı olarak "Bağlantısızlar" hareketinin temellerini atmışlardır.¹¹¹ Üçüncü Dünya açısından 1955'teki Bandung Konferansı bir dönüm noktası olmuştur. Konferans; Soğuk Savaş meselelerinin sadece iki süper güç arasında ele alınmayacağını göstermiş, yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelere siyasi ve diplomatik manevra alanları açmıştır. Süreç, 1961'de Belgrad'taki Bağlantısızlar Hazırlık

---

¹⁰⁵ Best, **a.g.e.**, s. 247-251.

¹⁰⁶ Sander, **a.g.e.**, s. 335-339; Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri** (Çev.) Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 463-465.

¹⁰⁷ Oktar Türel, **Küresel Tarihçe 1945-79**, Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s. 121-122.

¹⁰⁸ Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 482.

¹⁰⁹ Theda Skocpol, "*Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi*", **Tarihsel Sosyoloji** (Çev.) A.Fethi, (Edt.) T.Skocpol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 4-5.

¹¹⁰ Baykan Sezer, "*Türk Toplum Tarihi Üzerine Tartışmalar*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 4, 1978, s. 48-49.

¹¹¹ John Lewis Gaddis, **Soğuk Savaş, Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek** (Çev.) Dilek Cenkçiler, YKY, İstanbul, 2007, s. 117.

Konferansı ile devam etmiş, hareketin Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde etkili bir konum elde etmesiyle sonuçlanmıştır.¹¹²

Sömürge olmaktan kurtulan ülkelerde yöneticiler bağımsızlıklarını kaybetmemek için siyasi ve iktisadi söylemlerle bir politika geliştirmeye çalışırken, eski sömürgeciler ise mevcut koşullarda yeni bağımlılık ilişkileri kurabilecekleri yöntemler aramıştır.¹¹³ Süreç kaçınılmaz olarak bir gelişme-kalkınma yazını ortaya çıkarmıştır.

Batı adına dünya siyasetini yönlendirmek isteyen ABD; Avrupa ve Batı dışı coğrafyanın kalkınma sorununu merkeze almış, Amerikan sosyolojisi bu ülkelerle ilgili sistematik bilgi üretimine başlamıştır.¹¹⁴ Savaş sonrası Batı, evrimci geliştirme kuramından modernleştirici gelişme kuramına geçerek Batı dışındaki toplumların farklı gelişim güzergâhları izleyebilecekleri gerçeği üzerine düşünmeye başlamıştır. Bu noktada evrimci değişimden, yönlendirme ve müdahaleye dayalı modernleşmeci değişim anlayışına geçilmiştir.¹¹⁵

Batı dünyası Üçüncü Dünya'nın önüne kalkınmayı, sanayileşme (kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaştırılması) olarak koymuştur. Sosyalist veya liberal, kalkınma yönteminin sanayileşme ile bağlantı olarak görülmesi, Üçüncü Dünya'nın iki süper güç ile ilişkilerinde bir pragmatizm doğurmuştur. Gelişmekte olan ülkeler, çözmek zorunda oldukları sorunların çeşitliliği ve farklılığı nedeniyle, kalkınma stratejisi inşa ederken toplumsal, sınıfsal, siyasi ve kültürel yapıyı göz önünde

---

¹¹² Raymond F. Betts, **Dekolonizasyon Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci 1945-1997**, (Çev.) Y. Yazar, Büyüyenay, İstanbul, 2018, s. 82-88.

¹¹³ Afrika'da ilk bağımsızlığı elde eden Gana'nın kurucusu Kwame Nkrumah 1960'lı yıllarda yayınlanan eserinde bu çabayı "yeni sömürgecilik" olarak tanımlamıştır. Bkz. Kwame Nkrumah, **Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik**, (Çev.) A. Sarıca, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1966.

¹¹⁴ Wallerstein'e göre Batı-dışı toplumları inceleyen şarkiyatçılık ve antropoloji – ki ilki Japonya, İran, Çin, Hindistan gibi yüksek medeniyetleri ikincisi ise kabile halklarını ele alıyordu- savaş sonrası koşulları için gerekli bilgi üretim potansiyeline ve kapasitesine sahip değildi: "*Bunun sebebi açık görünüyor. Gerek antropoloji gerekse Şarkiyat araştırmaları, inceledikleri halkların ve bölgelerin tarihsel olmayan yönleri üzerine kurulmuştur. Geleneksel etnografya, halkların Batılı (sömürgeleştirici) dünya ile "kültür temasına" girmesi öncesindeki zamana bağlı olmayan kalıplarını yeniden kurmaya çalıştı. Şarkiyat araştırmaları da, inceledikleri yüksek medeniyetlerin tarihsel olarak dondurulmuş oldukları, yani özerk moderniteye geçme kapasitesine sahip olmadıkları yolundaki çok da gizli olmayan önermeye dayanıyordu.*" Immanuel Wallerstein, "*Soğuk Savaş Dönemi Alan Araştırmalarının Öngörülemez Sonuçları*", **Soğuk Savaş ve Üniversite** (Çev.) Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 212.

¹¹⁵ Mehmet Türkay, **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik, Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2009, s. 35.

bulundurmuş, ideolojileri kendi koşullarına göre yeniden yorumlamışlardır. Kalkınma onlar için liberal ve sosyalist sistemin bütün kurumları ile tesis edilmesi anlamına gelmemiştir. Bağımsızlığından ödün vermek istemeyen, aynı zamanda kalkınmak isteyen Üçüncü Dünya, kendi özgün tarzını geliştirecek araçları sosyalizmde bulmuştur.¹¹⁶ Batı ile sömürge ilişkisini yeni kırmış olan Üçüncü Dünya tekrar bir bağlılık ilişkisi geliştirmek istemediği ve kapitalizmin 1930'larda yaşadığı krizi unutmadiği için Batı'ya ve onun önerdiği modele mesafeli olmuştur.¹¹⁷ SSCB ve onun izinden giden devletlerin geliştirdiği siyasi kurum ve uygulamalar otoriter tarzları ile Üçüncü Dünya'ya daha cazip gelmiştir.¹¹⁸ Bunun doğal sonuçlarından biri olarak Üçüncü Dünya ülkelerinde en etkin güç olarak askerler ve darbeler, siyasal sistemin olağan bir parçası haline gelmiştir.

Gelişme-kalkınma yazını kabaca 1950-1970 döneminde yoğun bir kuramsal üretim ortaya koymuş, süreç Bağımlılık Okulu adı verilen bir birikimi doğurmuştur.

---

¹¹⁶ Üçüncü Dünya'nın kalkınma sorunu sadece Avrupa-merkezci modernleşme kuramlarının ortaya koyduğu strateji ve söylemlerle anlaşılacak teknik bir sorun değildir. Kalkınmak isteyen ülkenin kendi taleplerini dile getireceği bir dil, kendini tanımlayacağı bir kimlik oluşumu arayışına işaret eder. Bu kültürel boyutu gündeme getirir. Buradaki zorluk teknik problemin kültürel bir çerçevede boyutlandırılması ve anlamlandırılmasıdır. Dolayısıyla Marksizm bu özgünlüğü ifadeye imkân vermektedir. Üçüncü dünyanın kendi tanımlaması, konumlandırması ve geliştirmesi açısından ilk eşiği oluşturur: “Gerçekten de, Rus Devrimi’nden İran İslam Devrimi’ne kadar geçen altmış yıl içinde, bazı sapmalar hariç, sömürgeleşmiş ulusların, ulusal ve toplumsal taleplerini (ki çoğunlukla bu ikisinin ayrıştırılması imkânsızdı) dile getirdikleri siyasi dil Marksizmdi. Bu dil, iletişimi sağladığı gibi, yereli ulusala, ulusalı da genele tercüme ediyordu...Onlara dünyayı anlayabilmeleri için bir terminoloji ve metotlar sunuyordu. “İdeoloji”, “ekonomi” ve “toplumsal sınıf” gibi kelimeler, Asya ve Afrika dillerine Marksizmin kelime hâzinesinden ve onun verdiği anlamlarla yüklü olarak geçtiler. Tanımladığımız bu süreç, aldatıcı bir çapta Marksizme ilgiyi artırdı. Fakat aynı zamanda, Maoçu komünizmin, Küba modelinin ve Latin Amerika Marksizminin sistemleşmesinden sonra Marksizmler arasındaki yelpaze daha fazla açıldı ve dahası, Üçüncü Dünya Marksizmi, Asya ve Afrika milliyetçilikleriyle iyice bütünleşti. 1960'larda, Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketleri Marksizmden bağımsız bir söylem üretmeye başladılar.” Antonis Liakos, **Dünyayı Değiştirmek İsteyenler**, Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?, (Çev.) M. Erol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 41-42.

¹¹⁷ Afrika örneğinde Oran, siyasal (ulusal bir devlet kurulması) ve ekonomik modernleşme (kalkınma) açısından kapitalizm ve sosyalizm seçeneklerinin nasıl algılandığı üzerinde durmuştur. Oran'a göre Afrikalı entelektüel ve yöneticiler için kapitalizm ile emperyalizm, sosyalizm ile milliyetçilik özdeş görülmektedir. Ekonomik kalkınmada model Batı olarak alınsa bile, Batı'nın sömürgeci geçmişi bu model dışında farklı bir alternatif arayışına sebep olmuştur. Ayrıca maddi ilişkilerin kapitalizm içindeki belirleyiciliği Afrika'nın geleneksel değerleri ile uyumsuzdur ve Batı modeli izlendiği takdirde yeni bir bağımlılık ilişkisinin kurulacağından Afrikalılar endişe etmektedir. Baskın Oran, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği Kara Afrika Modeli**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 207-209.

¹¹⁸ Hobsbawm'a göre Sovyet sosyalizmi geri ve az gelişmiş olan bir ülkeyi hızlı bir şekilde modern bir sanayi toplumuna dönüştürme proje ve ideolojisiydi. Dolayısıyla Sovyet modeline bakan Üçüncü Dünya ülke yöneticileri kendi tarihsel deneyimleri ile benzer bir örnek görebiliyorlardı ve bu da modelin siyasi, iktisadi, hukuksal araçlarının da mümkün olduğunca sahiplenilmesi anlamına geliyordu. Hobsbawm, **a.g.e.**, s. 507, 518.

Bağımlılık Okulu biri yapısalcı, diğeri Marksist olan iki kanattan beslenmiştir.¹¹⁹ Bağımlılık Okulu; az gelişmiş, geleneksel olarak kabul edilen tüm toplumların değişim güzergâhını belirlemeye çalışmıştır. Rosenstain Rodan, R. Nurkse, W. W. Rostow, A. Hirschman, A. Lewis, Alexander Gerschenkron, F. Milikan, Eugene Stanley ve Gunnar Myrdal gibi iktisatçılar teknik bir çerçeve içinde bir sanayileşme formülü üzerinde düşünmüştür.¹²⁰

Gelişme yazınında, az gelişmiş ülkelerin içsel koşullarının kapitalist gelişime elverişli hale getirilmesinin ancak teknik bir müdahale ile mümkün olabileceğine inanılmıştır. Bu bağlamda az gelişmişlerin ancak planlı bir devlet müdahalesi ve yabancı sermaye ile Batı tipi bir endüstri kurabileceği kabul edilmiştir.¹²¹ İdeal model kapitalizmin ortaya çıkıp geliştiği ülkeler olduğundan bunun dışında kalan ülkeler arası farklılıklar göz ardı edilmiş, batı dışı coğrafya homojenleştirilerek “Üçüncü Dünya”, “geleneksel” ya da “gelişmemiş toplumlar” olarak adlandırılmıştır.¹²²

Bununla beraber, bu tartışmalar Batı dışındaki coğrafya için gerçekten bir kalkınma sürecinin başlatılabileceğine dair iyimser bir inanç oluşturulmuştur. Kalkınma söylemi ve ulusal kalkınmacı ekonomi politikaları kendine bu dönemde çok taraftar bulmuştur. Keynesyen politikalarla Batı Avrupa ülkeleri, Japonya, merkezi planlama ve devletçi kapitalist uygulamaları ile Sovyetler ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmiş, bu iyimserliği büyütüştür. Avcıoğlu da bu iyimserliği paylaştığı şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: “*Bugün artık ispatlanmıştır ki bir millet 25-30 yıl içinde kalkınabilir.*”¹²³

¹¹⁹ Fuat Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Az gelişmişlik**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2012, s. 125-139; Hayriye Erbaş, “*Gelişme Yazını ve Geleceği*”, **Doğu-Batı**, 1999, Sayı: 8, s. 13.

¹²⁰ Erik Thorbecke, “*Kalkınma Doktrininin Evrimi 1950-2005*” (Der. ve Yay. Haz.) Fikret Şenses, **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 126; Albert O. Hirschman, “*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi*”, (Der. ve Yay. Haz.) Fikret Şenses, **Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi** (Çev.) Sedef Öztürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 35; Fikret Başkaya, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 52-67. Bu isimlerden bazılarına ait önemli bir makale derlemesi için Bkz. **İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazılar**, W.J. Baumol vd., İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1966.

¹²¹ Ercan, **a.g.e.**, s. 94-95; Başkaya, **a.g.e.**, s. 47-48; Türel, **a.g.e.**, s. 202-206; İsmail Coşkun, “*Modernleşme Kuramı Üzerine*” **Sosyoloji Dergisi**, 1989, C.3 Sayı:1, s. 301.

¹²² Fikret Şenses, “*Gelişme İktisadi ve İktisadi Gelişme: Nereden Nereye?*”, (Der. ve Yay. Haz.) Fikret Şenses, **Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi** (Çev.) Sedef Öztürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 106.

¹²³ Doğan Avcıoğlu, “*Kalkınma Çağı*”, **Yön**, Sayı: 81, 16 Ekim 1964, s. 3.

Her bir ülkenin farklı bir yöntem ile farklı bir güzergâhta kalkınabileceğinin kabul edilmesi, eleştirel yeni bir birikime meydan açmış, Avrupa merkezci bir perspektiften kısmen kurtulmayı sağlamıştır. Böylece az gelişmiş ya da geleneksel olarak nesneleştirilmiş toplumlar, bu sürecin öznesi olabilmıştır. Gelişmişlik değerlendirmesinde içsel süreçlerin değil, dışsal süreçlerin etkili olduğuna ve az gelişmişliğin aslında gelişmişliğin ürettiği bir olgu olduğuna inanılmıştır. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerle, az gelişmiş ülkeler (çevre-merkez) arasındaki eşitsizliği kapitalizmin yarattığı, ayrıca uluslararası kapitalist sistemin az gelişmiş ülkelerin gelişip kalkınması yönünde büyük bir engel teşkil ettiği ve az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmek için kapitalist sistemden bir devrimle kurtulmak zorunda olduğu ileri sürülmüştür. Devrim sürecinde, ülkelerin öznel koşulları öne çıkarılmış, farklı sınıfsal aktörlerin devrimde etkin rol oynayabileceği kabul edilmiştir.¹²⁴

Sonuç olarak Üçüncü Dünya ile ilgili bilgilenme süreci Marksist kurama da yansımış, Neo Marksist analizler, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmaları bu birikimi daha da geliştirmiştir. “Kapitalist olmayan kalkınma yolunu” içeren Milli Demokratik Devrim (MDD) tezleri bu süreçte gündeme gelmiş, Mao'nun fikirleriyle MDD tezleri ayrıca geliştirilmiştir.

---

¹²⁴ Ercan **a.g.e.**, s. 137-139, Başkaya, **a.g.e.**, s. 76-77. Ercan'a göre: “Bağımlılık yaklaşımı, ülkeler arasındaki emperyalist, sınıflar arasında asimetric ilişkilere, eşitsiz ticari ilişkilere ayrıntılı bir şekilde dikkat çekmiştir aynı zamanda gelişmeci yaklaşımın üçüncü dünyanın sorunlarının kaynağını yalnızca “geleneksel” özelliklerine ve çözümünü de Batılılaşmaya bağlamasına karşı çıkışa önderlik etmiştir. Bağımlılık okulu aynı zamanda bu yolla Batının, batılı olmayana dünyadaki değişimdeki ayrıcalıklı konumunu reddetmiştir.” Ercan, **a.g.e.**, s. 139

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ: YÖN DERGİSİ ÖNCESİ

(1956-1960)

2.1. 1950'li Yılların İkinci Yarısında Türkiye'de Siyasal Hayat

Doğan Avcıoğlu'nun ülkesi için bir şeyler yapma zamanının geldiğine inandığından ülkeye dönüş kararı aldığı açıktır. Nitekim Avrupa'dan Türkiye'ye dönen Avcıoğlu'nun, artık tüm hayatı boyunca cevabını aradığı temel bir soru ortaya çıkmıştır: “*Bizi hor gören bu p...lerin seviyesine nasıl geliriz? ... Türkiye'yi nasıl değiştiririz?*”¹²⁵ Bir başka deyişle “Türkiye nasıl kalkınabilir?”. Paris'ten ayrılırken Abidin Dino'yla da şöyle vedalaşmıştır: “*Merak etmeyin, Türkiye'de sosyalizmi kuracağız.*”¹²⁶ Fakat Avcıoğlu 1956 yılı başında yurda döndüğünde iktidarda Türkiye'de sosyalizmden çok uzak bir parti iktidardadır: Demokrat Parti.

Kendini milletten gelen, millete giden, milletin sesi ve vicdanı olarak gören ve gösteren Demokrat Parti, 10 yıl boyunca girdiği üç genel seçimi kazanmış; 14 Mayıs 1950'de yüzde 53,4, 2 Mayıs 1954'te 58,4, 27 Ekim 1957'de 48,6 oranında oy almıştır.¹²⁷

DP'nin iktidar yıllarında Türkiye yeni bir siyaset üslubu ile tanışmıştır: Milli irade, görülmemiş kalkınma ve nurlu ufuklar. DP, ABD tarafından teşvik edilen az gelişmiş ülkelerde izlenecek liberal iktisadi politikaları, geleneksel ve dinsel sembollerin yanı sıra milliyetçi, muhafazakâr söylemleriyle kitle tabanına oturtmaya yönelik bir hegemonya projesi geliştirmiştir.¹²⁸

DP 1950-60 arasında tarım sektörünü ve tarımsal sınıfları gözeterek kapitalist gelişmeyi hızlandırmayı amaçlamıştır. Öyle ki, tarımsal kapitalizm DP döneminin

¹²⁵ Hikmet Özdemir, **Tarih ve Politika**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 337.

¹²⁶ Atılğan, **Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 38.

¹²⁷ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-71**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 66, 122, 171.

¹²⁸ Atılğan, “*Doğan Avcıoğlu Geleneksel Aydınların Son Çılgığı*”, s. 420-421.

sadece iktisadi gelişmelerini değil; siyasal, ideolojik ve kültürel gelişmelerini de anlamının anahtarı olmuştur.¹²⁹

Marshall Planı, Türkiye'ye tarımsal üretim işlevi yüklemiş, 1951 tarihli Barker Raporu ise kalkınmada tarıma öncelik verilmesini önermiştir.¹³⁰ Devlet elindeki arazileri özelleştirerek ekilebilir alanları genişletilmiş, tarım makineleştirilmiş, kredi olanakları geliştirilmiş ve yol yapımına önem verilerek ürünün pazara çıkarılması, köylünün dış dünya ile bağlantı kurulması sağlanmıştır.¹³¹ Sadece yol değil, barajlar, sulama kanalları, elektrik santralleri de köyü piyasa ile bütünleştirecek bir altyapı oluşturmuştur.¹³² Sonuç olarak Türkiye tarımı; hem devletin hem özel sektörün faaliyet gösterdiği bir kapitalizm arenasına dönüşmekle kalmamış; büyük toprak sahipleri, mülk sahibi çiftçiler ve ağalar güçlenmiş, kapitalistleşmelerinin önü açılmıştır.¹³³

DP, liberal kapitalizmin gelişimi için hızla hukuki düzenlemeler de yapmış, çıkardığı pek çok kanun ile 9 milyon dolarlık bir Dünya Bankası kredisi almıştır. Fakat ne yabancı sermaye ne yerli sermaye beklenen ilgiyi göstermemiş, bunun üzerine DP, "Devlet işletmelerinin özel sektöre devri" sloganıyla işbaşına gelmesine rağmen, kamu yatırımlarını genişletmek zorunda kalmıştır. DP, iktisadi gelişmeleri gerekli bir alt yapı üzerine inşa ederek tasarlamamış, "planlama"yı da komünizmle özdeşleştirdiği için reddetmiştir.¹³⁴

Büyük oranda konjonktüre dayalı bir yapay sıçrama ile DP, yıllık ortalama yüzde 13 ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir.¹³⁵ DP'nin bu iyimser dönemi 1953 yılı sonlarından itibaren bozulmaya başlamış, tarımsal ihracata dayalı ekonomik büyüme

¹²⁹ Gökhan Atılğan, "*Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında*", **Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 397.

¹³⁰ **A.g.m.**, s. 409. Amerikalı uzmanların CHP döneminden başlayarak DP İktidarına dek uzanan süre boyunca Türkiye ekonomisinin soğuk savaş koşullarında dünya ekonomisinde eklemelenmesine yönelik öneriler içeren raporlar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Sami Güven, **1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde ABD Kalkınma Reçeteleri**, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 1958.

¹³¹ Seyfettin Gürsel, "*Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi*", **Bilanço 98, 75 Yılda Düşünceler Tartışmalar**, (Edt.) Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 144.

¹³² Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 26; Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, (Çev.) Ceren Elitez, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 143.

¹³³ Atılğan, "*Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında*" s. 409.

¹³⁴ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Çev.) Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s. 132-136; Atılğan, "*Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında*", s. 403. Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 131.

¹³⁵ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 140.

modeli tıkanmıştır.¹³⁶ DP'nin muhalefet, üniversite, basın ve yargı üzerindeki baskılarını artırması da 1953 yılından itibaren ekonominin olumsuz sinyaller vermesiyle başlamıştır. DP, aydınların desteğini kaybettikten sonra tam bir iktisadi çıkmaz içine düşmüştür.¹³⁷

DP şöyle düşünmüştür: “Demokrasi baş rejimdir. Bir profesörün reyıyla, okuma yazma bilmeyen bir vatandaşın reyini müsavidir.” Fakat sayıya dayanarak memleketi idare etmek mümkün değildir.¹³⁸ 1953'te Amerikalı kalkınma uzmanı Hollis Chenery DP'nin yaşadığı sıkıntılara dikkat çekerek uyarıda bulunmuşsa da¹³⁹ DP popülist kalkınma politikalarına devam etmiştir.

1954 seçimlerinde ikinci kez iktidara gelen DP, 1954-57 döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) adeta bir tek parti egemenliği tesis etmiştir.¹⁴⁰ 1954 seçimlerinden sonra DP'nin milli irade söylemi pekişmiştir.¹⁴¹ DP otoriter bir tutum sergilemeye başladığı dönemden itibaren kentli, eleştirel ve muhalif potansiyel taşıyan aydına karşı dışlayıcı, aşağılayıcı ve baskıcı bir tutum sergilemiştir. Böylece geleneksel bürokrasi düşmanlığına “entelijansiya” düşmanlığı da eklenmiştir. Dışlanan bu kesim; genelde öğretim üyesi, öğrenci, gazeteci, edebiyatçı ya da araştırmacı aydınlar ile CHP etrafındaki politikacılar olmuştur.¹⁴²

---

¹³⁶ Çağlar Keyder, “*Türk Demokrasininin Ekonomi Politikası*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der.) İ. C. Schick. E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2006, s. 58.

¹³⁷ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 65. Ahmad'a göre 1940'ların sonunda ve 1950'lilerde özellikle Ankara ve İstanbul'da kümelenmiş akademik çevrelerde liberal düşünce modaydı. Aydınlar parlamenter bir demokrasinin ancak DP'nin iktidarı ile geleceğine inanmaktaydı. Bu iyimserlik her yıl biraz daha büyüyen bir kaygıya dönüştü. DP'nin otoriter tavırlarından siyaset, üniversite, basın, radyo vb. hemen her kurum etkilendi. Bu durum DP'nin karşısına doğal olarak oluşan muhalif bir basın yaratmıştı. **A.g.e.**, s. 63.

¹³⁸ Doğan Avcıoğlu, “*Seçkinler ve Demokrasi*”, **Ulus**, 01.06.1960, s. 2.

¹³⁹ Chenery'e göre: “*Milli gelir artışı ithal mallarına talebi daha çok artırmıştır. Eğer ithal mallarının ikamesi ve daha çok ihracata yönelik malların üretimi için yatırım yapılmazsa ödemeler dengesi açığı ortaya çıkacaktır. Aslında bu durum son üç yılda ortaya çıkmış olup, günümüzde Türkiye'nin en ciddi sorunudur. Tabii bu ithalat artışının tamamı yapısal değişmeden gelmiyor: Son iki yıldaki enflasyonist baskılar, ithalatçıları, ticaret kısıtları geleceği beklentisiyle, stok yapmaya sevk etmiştir. Bu fazla ithalat kısmı, enflasyonun ve ithalatın kontrol altına alınmasıyla giderilebilir. Bunun haricindeki ödemeler açığı, ancak, üretim yapısındaki değişikliklerle giderilebilecek olan 'yapısal' açık olarak adlandırılabilir.*” Ergun Türkcan, “*Chenery Raporu'na Göre 1950'lerin Başında Türkiye Ekonomisi*”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı: 267, 2010, s. 126-127.

¹⁴⁰ Sabri Sayarı, “*Adnan Menderes*”, **Türkiye'de Liderler ve Demokrasi**, (Edt.) Metin Heper, Sabri Sayarı, (Çev.) Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 85.

¹⁴¹ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 63

¹⁴² Atılğan, “*Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında*”, s. 406-409.

DP'nin dördüncü büyük kongresi öncesinde parti içinden Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, başbakanı ağır bir dille suçlamış,¹⁴³ DP içinde önemli görüş ayrılıklarına neden olan bu muhalefet hareketi, Üçüncü Menderes Hükümeti'ni istifaya götürmüştür. Bu hareket, 1955 yılı sonlarında, Hürriyet Partisi (HP) adı ile yeni bir partinin kurulmasının da temel gerekçesini oluşturmuştur. Parti, Ekrem Hayri Üstündağ, F. Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Alican, Fethi Çelikbaş ve Turan Güneş gibi isimlerin öncülüğünde 20 Kasım 1955 tarihinde kurulmuş ve 1957 seçimlerine katılarak yüzde %3,5'lük bir oyla 4 milletvekili kazanmıştır.¹⁴⁴ Partinin kurucularından Feridun Ergin partinin kuruluş nedenini mevcut konjoktüre vurgu yaparak şöyle açıklamıştır. "1955 yazında iktisadi durum hızla bozulmaktaydı... Basının, üniversitelerin ve bürokrasinin iktisat politikasına ve iktidar baskısına gösterdikleri tepki giderek yoğunlaşıyordu. İktidar-muhalefet ilişkileri gergindi..."¹⁴⁵

Diğer bir kurucu Fethi Çelikbaş da partinin "iktisadi müşküller ile rejim buhranına" bir çözüm bulabilmek amacıyla kurulduğunu söylemiştir.¹⁴⁶ Parti programında ağırlıklı olarak demokrasi, siyasal özgürlükler ve ekonomik kalkınma sorunlarını ele alan HP, birey hak ve özgürlüklerine korunup geliştirilmesine yönelik anayasal teminatın sağlanmasını ve DP'nin popülist kalkınma politikalarının yarattığı dengesiz büyümenin sosyal adalete ve planlamaya önem veren karma bir ekonomik model ile ortadan kaldırılmasını istemiştir.¹⁴⁷

---

¹⁴³ Mustafa Albayrak, "Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 71, Temmuz 2008, s. 350-351.

¹⁴⁴ **Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasi Partileri 1923-2006**, (Der.) Mete Kaan Kaynar, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 106.

¹⁴⁵ Feridun Ergin, "Hürriyet Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 2087.

¹⁴⁶ Diren Çakmak, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)", **Akademik Bakış**, C.2, Sayı: 3, Kış 2008, s. 163.

¹⁴⁷ **Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı**, Örnek Matbaası, Ankara, 1956, s. 68-111. Parti programındaki nispi temsile dayalı yeni bir seçim sisteminin kabulü, ikinci meclis, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimlik Şurası'nın kurulması, cumhurbaşkanının partiler üstü bir konuma getirilmesi, siyasi partilerin anayasal güvenceye kavuşturulması, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi vb. 1960 darbesi sonrasında büyük oranda hayata geçirilmiştir. Kalkınmanın yatırımların artırılması ile mümkün olacağına inanan parti bu bağlamda DP'nin iktidar nimetlerinden faydalandırma yolu ile oluşturduğu patronaj sistemini eleştirmiş ve bununla bağlantılı olarak ekonominin siyasal tercihlerden çok kalkınmacı ve rasyonel politikalar doğrultusunda yönetilmesini gerektiğini vurgulamıştır. Partiyeye göre özel teşebbüsün gelişmesini de engellemeden devlet ekonomik sisteme müdahale etmelidir. Ayrıca parti "sosyal liberalizm" şeklinde formüle edilebilecek bir yaklaşımla eşit iş, eşit ücret, grev hakkı ve sendika kurma gibi özgürlükleri savunmakla beraber Marksizm'e ve sınıf çatışmalarının derinleşmesine de karşı çıkmaktadır. Çakmak, **a.g.m.**, s. 169-170; Albayrak, **a.g.m.**, s. 358-363.

HP, 1955-57 arasında DP'ye karşı çok sert muhalefet yapmış ve adeta bir ana muhalefet partisi gibi davranmıştır. Hatta diğer muhalif partilerle iş birliğine öncülük ederek “Millî Muhalefet Cephesi” kurulması çabalarına büyük destek vermiştir.¹⁴⁸

1957 yılındaki genel seçimde DP'nin oyları ilk defa %50'nin altına düşerken, CHP ise oylarını arttırmıştır.¹⁴⁹ 1957 seçimleri öncesinde CHP, HP ve Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Millet Partisi'nden oluşan muhalefet, DP'ye karşı ortak bir mücadele cephesi oluşturabilmek için bir arayış içine girmiştir. Bu arayış olumlu neticelenmese de 1957 Eylül başında “Millî Muhalefet Cephesi” olarak ortak bir bildiriye somutlaşmıştır.¹⁵⁰

Avcıoğlu 1957 seçimlerinden sonra “Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme” başlığıyla 1950, 1954 ve 1957 milletvekili seçimlerini salt il bazında değil, ilçeler bazında da değerlendirdiği bir rapor hazırlamıştır. Bu bilgiler çerçevesinde partilerin ilerleme-gerileme seyri mukayese edilmiş, değişmelerin memleket ölçüsünde gösterdiği özellikler incelenmiş ve sonuç olarak, muhalefetin oluşturacağı bir güç birliğinin DP iktidarı karşısında zaruri olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda hukuk devletini, demokrasiyi gaye edinen partiler en güçlü siyasi parti olan CHP çatısında birleşmeye çağırılmıştır.¹⁵¹

Avcıoğlu bu hususta diğer muhalif partiler kadar CHP'yi de eleştirmiştir. Zira CHP'nin kendine olan aşırı itimadının, mühim rol oynayabilecek marjinal oyları kaybettirdiğine inanmaktadır.¹⁵² Bu konuda bizzat İnönü'yü eleştirmekten de çekinmemiştir. İnönü'nün, bir takım kaypak ve yuvarlak cümlelerin arkasına gizlenmeyi tercih ettiğini söyleyebilecek kadar açık sözlü olmuştur.¹⁵³ İşbirliğine bu denli vurgu yapması; meclis kontrolünden kurtulma arzusunu açık şekilde ifade eden DP karşısında, demokratik hakları savunan muhalif bir cephe mevcudiyetini zaruri

---

¹⁴⁸ Çakmak, **a.g.m.**, s. 184-186; Burak Özçetin-Sibel Demirci, “*Hürriyet Partisi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.7 Liberalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 541-547.

¹⁴⁹ Süleyman İnan, “**Demokrat Parti Dönemi (1950-60)**”, (Edt.) S. İnan-E. Haytoğlu, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 120.

¹⁵⁰ Ahmad-Ahmad, **a.g.e.**, s. 166; Çavdar, **a.g.e.**, s. 65-66.

¹⁵¹ Doğan Avcıoğlu vd., **Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme**, Güven Matbaası, Ankara, 1959, s. 3, 19.

¹⁵² Doğan Avcıoğlu, “*Seçimlere Doğru*”, **Akis**, Sayı: 159 (25 Mayıs 1957), s. 11.

¹⁵³ Doğan Avcıoğlu, “*İşbirliğine Götüren Yol*”, **Akis**, Sayı: 166, (13 Temmuz 1957), s. 7.

görmesiyle ilgilidir.¹⁵⁴ Muhalefetin birleşik bir cephe kurma arayışına karşılık DP, “Vatan Cephesi”ni kurarak karşılık vermiştir.¹⁵⁵

DP yasal düzenleme ile bu birleşik cephe oluşturma faaliyetini engellemiş olsa da seçim sonrasında Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi’ne; HP ise CHP’ye katılmıştır. CHP, 1959 Ocak ortalarında topladığı kurultayında ilan ettiği İlk Hedefler Beyannamesi’nde bu muhalefet cephesinin programını bir kez daha teyit etmiştir.¹⁵⁶

Metin Toker, İsmet Paşa’nın bildirge konusundaki ısrarını çok sonraları anlayabildiği söylemiştir. Bunun nedeni, o tarihlerde İsmet Paşa’nın, demokratik rejimin arızasız devam edebileceği konusunda ciddi endişelere sahip olması ve Bayar-Menderes rejiminin devam etme ihtimalini zayıf bulmasıdır. İnönü muhtemel bir darbe sonrası, rejimin bir felsefeye ihtiyaç duyması halinde, İlk Hedefler Beyannamesi’nin bu işlevi göreceğine inanmaktadır. Nitekim 27 Mayıs sonrası Kurucu Meclis Dönemi’nde; bu hedeflerin gerçekleştirilmesi ve yeni anayasanın bu ilkelere göre hazırlanması için uğraşılmıştır.¹⁵⁷

1958 yılındaki üç gelişme DP yöneticilerini telaşlandırmıştır. Bu üç olay DP’nin dış politika, ekonomi ve siyaset alanındaki çıkmazlarını göstermesi açısından da önemlidir. 14 Temmuz 1958 tarihinde, İstanbul’da Bağdat Paktı toplantısı yapılacağı sırada, Irak’ta askeri bir darbe gerçekleşmiş¹⁵⁸ bu darbe, Irak’ı Batı karşıtı bloka dâhil ederek güç dengesini değiştirmiştir. Bölgede Batı aleyhtarı unsurlar güçlenmiş, böylece Batı’yla birlikte hareket etmiş olan Türkiye bakımından da olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır.¹⁵⁹

Böylece Batı yanlısı devletlerin liderliğini Türkiye, Batı’ya karşı bağımsızlığını korumaya çalışan devletlerin liderliğini ise Mısır üstlenmiştir. Aslında Türkiye 1955’ten sonra Bağlantısızlar tarafından dışlanmıştır. 1957’de Suriye’nin,

---

¹⁵⁴ Doğan Avcıoğlu, “Her şeye Rağmen İşbirliği”, **Akis**, Sayı: 177, (28 Eylül 1957), s. 8.

¹⁵⁵ Hakkı Uyar, **Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek**, Buke Yayınları, İzmir, 2001, s. 20-55.

¹⁵⁶ Mete Tunçay, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, **Türkiye Tarihi 4**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 185.

¹⁵⁷ Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye...** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 204.

¹⁵⁸ Ahmad-Ahmad, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁵⁹ M. Bostancı, E. Karaca, “Bağdat Paktına Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 27, 2018, s. 150.

Sovyetlerle anlaşma imzalaması üzerine Suriye ile savaşın eşiğine gelen Türkiye, 1958'de Lübnan'da başlayan antiemperyalist harekete askeri müdahale ile karşılık veren ABD'ye İncirlik Üssü'nü açmış, hava kuvvetlerini de ABD emrine vermeyi teklif etmiştir. Benzer bir tavrı Türkiye, Cezayir'in Fransa'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşında da göstermiştir. Batıdan alınan yardımlar nedeniyle SSCB ile ilişkiler zaten hep örtük ve gerilimli olmuştur.¹⁶⁰ Türkiye'nin dış politikada ne kadar yalnızlaştığı ise Kıbrıs'ın uluslararası bir sorun haline gelmesiyle daha iyi anlaşılmıştır.

DP'nin Sovyetlerle yakınlaşması Amerika'dan gelen yardımların azalarak şartlara bağlanması ile yaşanan ekonomik sıkıntıları aşmaya yönelik pragmatizm ile kurulmuştur. DP'nin artan ithalat ve enflasyona, açıkları sürekli büyüyen ödemeler dengesine, istikrarsızlaşan para ve hortlayan karaborsaya bulduğu çare daha fazla ABD yardımı olmuş fakat ABD buna yanaşmamıştır. Keza, 1954'ten itibaren başlayan ekonomideki durgunluk, 1956 ile birlikte sürekli bir gerileyiş içinde olmuş, fiyatlar her yıl ortalama yüzde 18 artmış, 1950 yılında yüzde 3 olan enflasyon oranı, sekiz yıl sonra yüzde 20 olmuş, şeker ve yakıt kıtlığı baş göstermiştir. Enflasyonu önlemek adına başlanan müdahaleci ekonomi politikaları ise karaborsaya sebep olmuştur.¹⁶¹ Kaçınılmaz olarak 1958'de devalüasyon ve sonrasında istikrar paketi gelmiş, OECD Nobelli iktisatçı Tinbergen'i planlama süreci hazırlıkları için Türkiye'ye göndermiştir.¹⁶²

Dışarıdan sağlanan krediler artık popülist kalkınma pratiğinin ortaya çıkardığı sorunları çözmeye yönelik harcanmamakta ve bu çerçevede kredilere yönelik talepler kısıtlanırken, arzın çoğaltılması hedeflenmektedir. Avcıoğlu, DP'nin devalüasyondan sonra fiyat istikrarına aldırılmayan disiplinsiz bir yatırım politikasından vazgeçmesini ve fiyat istikrarını ön plana almasını önemsemekle birlikte hükümetin diğer taraftan her yerde refah, ucuzluk, çeşme, cami, fabrika vb. vadetmesini eleştirmektedir. Dolayısıyla DP, bu yeni stabilizasyon sürecinde başarılı olsa bile, uzun vadede nüfus artışı ve şehirleşme; yatırım ile tüketim ihtiyacını artırarak dış ticarete yeni sorunlar

¹⁶⁰ Atılğan, “*Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında*”, s. 506-510.

¹⁶¹ **A.g.e.**, s. 404.

¹⁶² F. Barbaros- İ.D. Karatepe, “*60'lı Yıllarda Türkiye Planlamadan Bakış*”, **Ege Akademik Bakış**, Sayı: 9, 2009, s. 271.

yaratacaktır. Keza meselenin kesin çözümü, esas itibarı ile isabetli bir yatırım politikasının uygulanmasına bağlıdır.¹⁶³

DP dönemi politikalarına dair yapılacak bir değerlendirmede iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi; ekonomik açıdan belirli bir canlanma sağlanmış, pazar ilişkilerinin gelişebileceği bir alt yapı yaratılmış ve bununla ilgili olarak toplumsal farklılaşma ve bilinçlenme süreci de hızlandırılmıştır. İkincisi; kitle siyasete dâhil edilmesine rağmen kurumsal ve zihni açıdan demokrasinin yerleşmesine yönelik bir zemin tesis edilememiştir. CHP gibi DP de ekonomi politikalarını egemen sınıflar lehine, işçi ve köylüler aleyhine sürdürebilmiştir.¹⁶⁴

Her ne kadar parti politikaları açısından iki parti arasında çok fark olmasa da DP'nin kendisini milletin iradesi olarak görmesi onu başka bir yere taşımıştır. Öyle ki DP'nin muhalefete karşı aldığı tutumun bir sonucu olarak Nisan 1959-Nisan 1960 Aralık'ında İsmet İnönü; Uşak'ta, İstanbul Topkapı'da, Kayseri Yeşilhisar'da; Kasım Gülek ve beraberindeki heyet Çanakkale Geyikli'de saldırı ve protestolarla karşılaşmıştır. Sonrasında Tahkikat Komisyonu kurulmuş fakat komisyonun olağanüstü yetkilerle aldığı kararlar protestolara sebep olmuş, süreç Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁶⁵

Bu süreçte ne iktidar ne muhalefet olumlu ve yapıcı bir siyasal atmosfer tesis edememiştir. İnönü, Tahkikat Komisyonu'nun kurulduğu gün şu konuşmayı yapmıştır: “...Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar, şartlar tamamı olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır. Fakat ihtilâl aslında bir millet hayatının asla arzu etmeyeceği, çetin ve tehlikeli bir ameliyattır... Çok iyi niyetlerle, vatanperver hislerle ihtilâl yaparak idare kuranlar, kurdukları idarenin

---

¹⁶³ Doğan Avcıoğlu, “Stabilizasyon Politikası Ne Alemde?”, **Forum**, Sayı: 114, 15 Aralık 1958, s. 9-11.

¹⁶⁴ Hakan Koçak, “Ellili Yıllarda Emek Rejimi ve Emek Hareketi”, **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, (Yay. Haz.) M. Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 69. CHP ve DP dönemlerindeki çalışma ilişkileri ve işçi sınıfı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Ahmet Makal, **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1923-1946**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999; Ahmet Makal, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1946-1963**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

¹⁶⁵ Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış**, C. 2, Sayı: 4, 2009, s. 125-145.

ertesini gününden itibaren, kâbus içinde yaşarlar... İhtilâl niçin yapılır? Eğer ihtilâl vatandaş için başka çıkar yol yoktur, kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse, meşru bir hak olarak kullanılacaktır. Bundan içtinap kabil değildir.”¹⁶⁶ Sonuç olarak gelinen yerde darbenin önüne geçilememiştir.

2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi

1920’li yılların ortasından 1940’a kadar ordu kendi özerk alanı içinde siyasetle dengeli ve uyumlu bir ilişki geliştirebilmiştir. Bir başka deyişle Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak arasında oluşan bir mutabakatla ordu rakip bir iktidar odağı olmaktan çıkarılmıştır.¹⁶⁷ Ordu içindeki rahatsızlık II. Dünya savaşı yıllarında başlamıştır. Seferberlik sırasında ordunun savaş için gerekli bir modernizasyondan yoksun olduğu görülmüş ve bu durum Fevzi Çakmak’ın temsil ettiği eski kuşak ile yeni askeri kuşak arasında farklılıkların belirginleşmesine yol açmıştır.¹⁶⁸

1944 yılında Fevzi Çakmak’ın emekliye sevke edilmesi biraz da bu rahatsızlıkların bir sonucudur. Bu dönemde ordu siyasetten uzak tutulmuş fakat profesyonel anlamda yapılanması ve kendini yenilemesi için pek bir adım atılmamıştır. Savaş yıllarının zorluklarının da eklenmesiyle ordu içinde bir hareketlenme başlamıştır. 1946 yılında Seyfi Kurtbek ve Cemal Yıldırım liderliğinde oluşan grup, General Fahri Belen’i arkalarına almış, Belen ise Celal Bayar’a şaibeli 1946 seçimlerinin 1950 yılında tekrarlanması durumunda ordunun buna karşı çıkacağı güvencesini vermiştir. Fakat bu bir darbe planı değildir.¹⁶⁹

DP; Haziran 1950 tarihinde yeni bir genelkurmay başkanı atamak, pek çok komutanı emekliye sevk etmek, bir kısmının da yerlerini değiştirmek suretiyle üst düzey komutanlara yönelik bir tasfiye hareketine girişmiştir. Bu durum, DP’nin

¹⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 11, Cilt 18, İctima 8, İ: 58, 18.04.1960, s. 207.

¹⁶⁷ Ümit Cizre, “Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri; Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.2 Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 160.

¹⁶⁸ William Hale, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset, 1789’dan Günümüze**, (Çev.) A. Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s. 79.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 87-88. Yalçın Küçük bu durumu şöyle ifade etmiştir: “1940 yıllarında ordunun İsmet Paşa’yı tuttuğu, Türk toplumsal yaşamında bir safsatadır; silahlı kuvvetler de tutumunu, toplumsal gelişmelerden etkilenerek değiştirebiliyor. Bu nedenle silahlı kuvvetlerin İsmet Paşa’yı ve partisini 1959 yılında, 1949 yılından çok daha fazla tuttuğunu söylemenin doğru olacağını düşünüyorum.” Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1988 Üçüncü Kitap**, s. 108.

kendine güvenebileceği bir komuta kadrosu oluşturma gayesi ve olası bir darbeyi önleme girişimi şeklinde yorumlanmıştır.¹⁷⁰

DP döneminde askerlerin özellikle alt rütbelileri sosyo-ekonomik açıdan oldukça yıpranmıştır. DP'nin dengesiz büyüme politikalarının ordu üzerinde de etkisi olmakla birlikte bu durum tek başına askerlerin siyasete müdahale etme amaçlarını açıklamakta yetersizdir. Subaylar sorunları öncelikle mesleki açıdan anlamaya çalışmış, sonra ordunun modernleştirilmesi ile toplumun radikal değişimini bir araya getirebilen vizyona ulaşmışlardır.¹⁷¹

DP, büyük toprak sahiplerinin ve ticaret adamlarının desteği kadar, Atatürk ilkelerine bağlı milliyetçi-devrimci güçlerin de desteğini almıştır. Fakat iktidarın, Atatürk devrimlerine aleyhtar olduğu düşüncesinin yaygınlaşması bu durumu değiştirmiştir. Üstüne DP'nin enflasyoncu kapitalist gelişme politikasının yol açtığı hoşnutsuzluk ve baskı tedbirlere yönelişi eklenince muhalefet artmış ordu müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Aslında bu tepki, herhangi bir sosyal ve ekonomik görüşe dayanmamaktadır.¹⁷²

Buna rağmen Avcıoğlu'na göre, Bayar'ın "9 subay işini sıkı tutsaydık, 27 Mayıs olmazdı" tespiti gerçekçi değildir. 1960 öncesi günlerde ülkeyi ekonomik, toplumsal ve politik şiddetli bir bunalıma sürükleyenlerin, Saidi Nursilerle kol kola girerek ve şiddet tedbirlerine başvurarak iktidarda kalmayı denemelerinin, kaçınılmaz biçimde bir patlamaya yol açacağı bellidir. Binlerce subay ordudan tardedilse de 27 Mayıs gelecektir. Dolayısıyla Avcıoğlu'na göre "Sizi ben bile kurtaramam" diyen İsmet Paşa, sadece bir gerçeği dile getirmiştir.¹⁷³

¹⁷⁰ Aydemir, **İkinci Adam**, C. 3, s. 47-48; Ahmad-Ahmad, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁷¹ Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1988 Üçüncü Kitap**, s. 105. Bu durum aslında Abdülhamit döneminde yetişen askeri nesil ile İnönü ve Menderes dönemlerinde neslin önemli bir ortak özelliği dair de ipucu vermektedir. Mardin'e göre jön Türklerin padişaha karşı tavır alışlarını, Rousseau, Montesquieu ve Comte gibi düşünürleri okumuş olmalarından daha çok sistemde kendilerine yer bulmakta çektikleri güçlüklerle açıklamak daha gerçekçi görünmektedir. Onların temel itirazları mesleki yaşamlarında gördükleri bahşiş, rüşvet, adam kayırmanın yaygınlığı ile liyakatin önemsenmemesi yöneliktir. Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, (Çev.) M. Türköne-T.Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s.190-191; Şerif Mardin, **Türkiye İslam ve Sekülerizm**, (Çev.) Elçin Gen-M. Bozluolcay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 27.

¹⁷² Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 768,769.

¹⁷³ Doğan Avcıoğlu, "Devekuşları", **Devrim**, Sayı:14, 20 Ocak 1970, s. 1, 7.

Darbeyi izleyen ilk günlerde ordu açısından oldukça belirsiz bir durum ortaya çıkmıştır. Ordu yönetime el koymuş olmakla birlikte, ülke anayasasız ve hükümete kalmış hatta Milli Bilik Komitesi'nin (MBK) kimlerden oluştuğu bile uzun süre belli olmamıştır.¹⁷⁴ Darbeyi yapanlar gizlilik şartlarından dolayı aralarında koordineli bir örgütlenme kuramamışlar, yönetim kadrosu belirleyememişler ve neticede hiyerarşi dışı yapılan müdahale, tüm orduyu siyasetin içine çekmiştir.¹⁷⁵ Asıl liderin ve gizli örgütleri teşkilatlandıran kişinin, Tümgeneral Cemal Madanoğlu olduğu,¹⁷⁶ komitenin yirmi kişiden oluştuğu ve başında Org. Cemal Gürsel'in bulunduğu söylenmiştir.¹⁷⁷ Dolayısıyla önce lider olarak tanıtılan Cemal Gürsel'in İzmir'den Ankara'ya getirilerek hareketin başına geçirilmesi gerekmiştir.¹⁷⁸

Liderlik sorunu çözülmüş olsa da darbeyle birlikte yürürlükteki 1924 Anayasası'nın geçerliliğini yitirmesi nedeniyle MBK açısından iki ivedi sorunu ortaya çıkmıştır. Biri hukuki dayanak sorunu diğeri meşruiyet ve hâkimiyet sorunu. Bu nedenle Cemal Madanoğlu, profesörlerden oluşan bir heyet hazırlığına başlamıştır. Profesörlerin seçilme hikâyesi de oldukça ilginçtir. 27 Mayıs gecesi bir grup profesör, özel askeri uçakla Ankara'ya bir anayasa yapmaları üzere çağırılmıştır. Cemal Madanoğlu bir dostunun evinde Profesör Nedim Ergüven ile tanışmıştır. İhtilal günü şoförünü, bu hocayı alıp getirmesi için yollamış ve hoca gelince kendisinden birkaç profesör ismi yazmasını istemiştir.¹⁷⁹

27 Mayıs sonrası asla bir diktatör olmayacağını vurgulayan Org. Cemal Gürsel¹⁸⁰ gibi Madanoğlu da idareyi bir an önce sivillere bırakma niyetindedir. Karşısındaki üniversite hocalarına şunları söylemiştir: “*Biz üniversiteye inanıyoruz. Yalnız inanmıyoruz, iman ediyoruz.... Bize derhal yeni bir anayasa yapın.... Zira üç ay içinde seçimlere gidip iktidarı sivil idareye bırakmak kararındayız.... Öyle bir*

---

¹⁷⁴ Bu bağlamda 27 Mayıs'ın nasıl bir siyasi rejim getirdiği hakkında ayrıntılı bir analiz için Bkz. Osman Doğru, **27 Mayıs Siyasal Rejimi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.

¹⁷⁵ Eroğul, **a.g.m.**, s. 133-134.

¹⁷⁶ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997, s.193-198.

¹⁷⁷ Yasemin Doğaner, **27 Mayıs İhtilali ve Kurucu Meclis**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 1996, s. 44-45.

¹⁷⁸ Özdağ, **a.g.e.**, s. 234.

¹⁷⁹ Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var**, Milliyet Yayınları, 1986, s. 264.

¹⁸⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 85.

*anayasa yapın ki, bir daha ihlali mümkün olmasın, dinin istismarına imkân bırakmasın.”*¹⁸¹

Genelkurmay Başkanlığı’nda Tunaya, Velidedeoğlu ve Onar’ın hazırladığı metin 28 Mayıs sabahı Genelkurmay Başkanlığı’na gelen profesörler heyetiyle tashih edilmiş ve böylece ‘*Anayasa Komisyonu Raporu Metni*’ni hazır hâle getirilmiştir.¹⁸² Anayasa Komisyon Raporu’nda darbenin yapılma gerekçesi olarak, DP’nin hukuk dışı uygulamaları gösterilmiştir. Ordu ve aydınlar arasındaki bu işbirliği nedeniyle rapor; “profesörler fetvası” ve “darbeyi devrime dönüştürme” girişimi olarak da yorumlanmıştır.¹⁸³

Ortaya çıkan tabloda MBK; DP karşıtı bir konuma yerleşmiş ve DP’ye karşı oluşan aydın muhalefeti ile işbirliği yapmıştır. MBK’nın öncelikli hedefi geçici bir hükümet kurulması, yeni bir anayasanın ve seçim kanununun hazırlanması olmuştur. Darbe sonrasında günlük hayatın devamına yönelik tebliğler çıkarılmış ve 30 Mayıs 1960 tarihinde de Cemal Gürsel’in başkanlığında bir hükümet çalışmalarına başlamıştır.¹⁸⁴

12 Haziran 1960 tarihinde hem MBK’nın kesin listesi açıklanmış¹⁸⁵ hem geçici “1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”¹⁸⁶ adını taşıyan 1 Numaralı Kanun kabul edilmiştir. TSK, iç hizmete ilişkin yönetmeliğin “Cumhuriyeti kollama ve koruma” maddesinden hareketle, hukuk devletini yeniden kurmak ve aynı zamanda Türk milleti adına hareket etmiş, meclisi dağıtmış ve iktidarı bir süreliğine MBK’ya vermiştir. Ayrıca Türk milleti adına hâkimiyet hakkı, anayasa ve seçim yasası hazırlanıp kabul edilmesinden sonra yönetimi, genel seçimlerle TBMM’ye bırakıncaya kadar MBK’ya verilmiştir. 27 maddelik bu geçici anayasayla DP’nin sorumlu üyelerini yargılamak için Yüksek Soruşturma Kurulu ile Yüksek Adalet Divanı kurulmuştur. TBMM’nin tüm görev ve yetkileri MBK’ya devredilmiş,

---

¹⁸¹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁸² İpekçi- Coşar, **a.g.e.**, s. 268.

¹⁸³ Aydemir, **İkinci Adam**, 3. Cilt, s. 458-459; Çavdar, **a.g.e.**, s. 89; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 165.

¹⁸⁴ **Resmi Gazete**, 30 Mayıs 1960 Pazartesi, Sayı: 10515, s. 1449-1453.

¹⁸⁵ Tam liste için Bkz. İpekçi-Coşar, **a.g.e.**, s. 298-299.

¹⁸⁶ Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 155-161.

MBK yürütmenin başı olmuş, asker ve sivil üyelerden oluşan hükümet, MBK'ya karşı sorumlu sayılmıştır. Orgeneral Cemal Gürsel artık hem devlet başkanı, hem MBK başkanı, hem başbakan hem de Milli Savunma Bakanı olarak cumhuriyet tarihinin gelmiş geçmiş en yetkili insanı olmuştur.¹⁸⁷

Avcıoğlu'na göre aydınların yönetime sunacağı olumlu katkı, demokratik bir idealizm vesikası olan ve MBK tarafından yürürlüğe konan geçici anayasada görülmektedir. Keza, iki asırlık demokratik bir geleneğe sahip Fransa'da bile uzunca bir müddet yasama ve yürütme yetkilerini kendi seçtiği geçici hükümet vasıtasıyla General de Gaulle tek başına kullanmıştır. MBK ise bu yola gitmemiş, yürütme yetkisini Bakanlar Kurulu eliyle kullanarak yasama yetkisine doğrudan sahip olmakla yetinmiştir.¹⁸⁸

Bilim Komisyonu'nun üyeleri başta olmak üzere herkes, anayasa ön projesinin ve seçim yasasının çok çabuk hazırlanarak referanduma sunulacağını ve seçimlere hemen geçilebileceğini düşünmüşlerdir. Fakat düşünüldüğü gibi olmamıştır. Toker'e göre önce kurulması gereken Kurucu Meclis, ancak bilim komisyonları ile bir anayasa projesinin bir türlü hazırlanamayacağı anlaşılınca akıllara gelmiştir. Oysaki 1950 seçim yasasıyla yapılacak bir seçimle oluşturulacak meclisin; Kurucu Meclis kimliğiyle hem anayasayı hem daha iyi bir seçim yasasını hazırlayabilmesi durumunda DP ortadan kalkmayacağı gibi, geçiş döneminin ihtilale ve ihtilalcilere hatta CHP'ye verdiği zararlar da önlenmiş olacaktır.¹⁸⁹

MBK üyelerini seçimin bir an önce yapılması gerektiğine ikna edemeyen CHP, bu kez Kurucu Meclis kurulması ve bu meclisin komite ile birlikte çalışması için üyeleri ikna etmeye çalışmıştır. CHP bu konuda bazı önemli kişi ve kuruluşlardan görüşünü aldıktan sonra Cemal Madanoğlu, ardından Cemal Gürsel'e konuyu iletmiştir. Aralarında varılan anlaşmaya göre;

---

¹⁸⁷ Gökhan Atılğan, “*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*” **Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 548-549. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Çev.) Yasemin Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 352; Örsan Öymen, **a.g.e.**, s. 270-271.

¹⁸⁸ Doğan Avcıoğlu, “*Geçici Anayasa*”, **Ulus**, 15.06.1960, s. 2, 4.

¹⁸⁹ Metin Toker, **Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 81-82.

- 1- MBK üyelerinin çalışmalarına hâkim olacağı bir Kurucu Meclis en kısa zamanda toplanacaktır.
- 2- Kurucu Meclis'in görevi, İkinci Cumhuriyet'in Anayasa'sını ve Seçim Kanunu'nu hazırlamak, bu arada cari işleri yürütmek olacaktır.
- 3- Kurucu Meclis Yasası'nın en kısa zamanda hazırlanması için Prof. Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığında bir komisyon kurulacaktır.

Turhan Feyzioğlu 30 Eylül 1960 günü Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel ile görüşmüş, Kurucu Meclis Yasası'nı hazırlamak üzere verilen görevi kabul ettiğini ve bunun için gerekli olan komisyonu oluşturduğunu da bildirmiştir.¹⁹⁰

Kurucu Meclis açılmasından ve anayasanın kabul edilmesinden önce MBK, önemli bazı icraatlarda bulunmuştur. 3 Ağustos 1960 tarihinde kabul edilen bir yasa ile 235 general ve 5000'e yakın subay emekliye ayrılmış, 14 Ekim 1960 tarihinde Yassıada yargılamalarına başlanmıştır.¹⁹¹ 27 Ekim 1960 tarihinde üniversiteden 147 öğretim üyesi atılmış, 13 Kasım 1960 tarihinde ise MBK'da 14'ler olarak bilinen radikal grup tasfiye edilmiştir.¹⁹²

Radikaller; MBK içinde CHP'liler, Demokratlar ve Tarafsızlar gibi ayrı bir gruptur. Alpaslan Türkeş, radikalleri,¹⁹³ Cemal Gürsel ile Cemal Madanoğlu ise ılımlı grubu temsil etmektedir. Türkeş seçimlerin üç ay gibi kısa bir sürede yapılabilmesinin zor olduğunu ve mevcut nizamın düzeltilmesi için uzun bir zamana ihtiyaç duyduğunu düşünmektedir. Ayrıca CHP ve DP'nin dini istismar ettiğine, Atatürk devrimlerinin gerilediğine, hızlı kalkınma veya modernleşmenin ancak partiler üstü bir tarzda sağlanabileceğine inanmaktadır.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Erdoğan Örtülü, **Üç İhtilalin Hikâyesi 13 Kasım - 22 Şubat – 21 Mayıs**, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1966, s. 44-45; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s. 48.

¹⁹¹ Ahmad-Ahmad, **a.g.e.**, s. 221-224; Özdağ, **a.g.e.**, s. 307-311.

¹⁹² Yurtdışı görevlerine yollanan 14 üye şunlardır: Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer ve Alparslan Türkeş", Ahmad-Ahmad, **a.g.e.**, s. 225.

¹⁹³ Özdağ, **a.g.e.**, s. 342.

¹⁹⁴ Ferit Salim Sanlı, "13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alpaslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 27, 2018, s. 249-252. Türkeş tasfiyeden önce başbakanlık müsteşarlığı gibi oldukça etkili bir konumdadır. Grubun radikalliğini ortaya koyan belge ülkü ve kültür birliği teşkilat ve belki de anayasal bir metindir. Bu metin Kemalizm'e yaslanarak demokrasi dışlayan otoriter ve faşizan bir kalkınma ve idari yapılanma tasavvuru olarak kabul edilebilir. Nitekim o günlerde bu metin üzerine yazan Ecevit öngörülen düzenin

Ordunun dünyadaki diğer örneklerden de etkilendiği açıktır. Bir kalkınma yöntemi olarak sosyalizmin askerlerin önderliğindeki bir geniş cephe ile kurulması şeklinde özetlenebilecek eğilimin TSK içinde savunucuları olduğu anlaşılmıştır. MBK'nın 14'ler ile başlattığı tasfiye sürecinden sonra 5 Ocak 1961 tarihinde İkinci Milli Birlik Hükümeti kurulmuştur.¹⁹⁵ 13 Ocak 1961 tarihinde siyasal faaliyet yasakları kaldırılmış, böylece genel seçimler için parti kurulmasına izin verilmiştir. Böylece Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve tek işçi konfederasyonu olan Türk-İş'e bağlı sendikacılarca Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur.¹⁹⁶

Radikallerin tasfiyesi MBK'ya hareket imkânı sağlasa da Ankara ve İstanbul'da çoğunluğu albay rütbesinde bulunan bazı subayların, 1961 Nisan'ında ordunun birliğini ve disiplinini temin etmek hedefi ile Türk Silahlı Kuvvetler Birliği adıyla bir örgüt kurmasını engelleyememiştir.¹⁹⁷ Örgüt farklı rütbelere pek çok askeri mensup barındırmakla birlikte Birinci Ordu Komutanı Cemal Tural ve Genelkurmay Başkan Orgeneral Cevdet Sunay gibi önemli isimleri de kendisine dâhil etmiştir.¹⁹⁸

İlerleyen zamanda Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) kendi içerisinde ayrıca örgütlenmiş, böylece yönetime katkıda bulunma amacını taşıyan bir kurumsal ağ içinde yer almıştır. Örgütün İstanbul kolunda Faruk Gürler, Ankara kolunda ise Talât Aydemir başı çekmiştir. Ankara'daki toplantılarda ağırlıklı olarak iki konu gündeme gelmiştir: DP'nin mirasçısı AP'nin faaliyetleri ve CHP'nin İkinci MBK ile olan ilişkileri. SKB içerisinde bulunan ve başını albayların çektiği grup, yeni bir 27 Mayıs'a sebep olacağına inandığından hem CHP yönetimine hem AP muhalefetine karşı çıkmıştır.¹⁹⁹

---

mısır ve Irak'taki ihtilal hükümet modellerine benzediğin ifade etmiştir. Bülent Ecevit, “*Ülkü ve Kültür Birliği Nedir*”, **Ulus**, 5 Kasım 1960, s.1-2.

¹⁹⁵ Suavi Aydın/Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 7.

¹⁹⁶ Zürcher, **a.g.e.**, Aynı yer; Adalet Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

¹⁹⁷ Can Kaya İsen, **22 Şubat, 21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2010, s. 15.

¹⁹⁸ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 217.

¹⁹⁹ Osman Deniz, **Parola: Harbiyeli Aldanmaz** (Der.) Yasemin Bradley, YKY, İstanbul, 2003, s. 21-23.

MBK ile SKB arasındaki mücadele, ilerleyen zamanda da devam etmiş ve bu aslından başka darbelerin de ipuçlarını vermiştir.

2.3. Doğan Avcıoğlu'nun Bürokrasi ve Basın Deneyimi

Avcıoğlu, Türkiye'ye dönünce önce Merkez Bankası'nda raportör olarak çalışmış, daha sonra Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde (TODAİE) araştırma asistanı olmuştur.²⁰⁰ Bu dönemde doktora öğrenimi yapmak için Mülkiye'ye başvuran Avcıoğlu, “pekiyi” derecesi almasına rağmen akademiye tercih etmemiştir. Atılğan'a göre bunun nedeni, akademinin “ülkenin kaderinde söz sahibi olmak” niyetini kısıtlayacağını düşünmesidir.²⁰¹

TODAİE'de çalıştığı sırada Maurice Chailloux-Dantel başkanlığında yürütülen bir projede yer almıştır. 1959 yılında 3 cilt olarak yayınlanan bu araştırmanın 2. cildindeki *Devlet Personeli Maaş ve Ücretleri* adlı rapor Avcıoğlu tarafından hazırlanmıştır. Avcıoğlu aynı zamanda *Forum*, *Kim*, *Akis* ve *Ulus*'ta da yazılar yazmıştır. *Forum*, İngiltere'de eğitim almış Aydın Yalçın, Nilüfer Yalçın ve Metin And gibi isimlerin, İngiliz siyasal sistemi ve demokratik kurumlarını Türkiye'de hayata geçirebilmek amacıyla *The Economists* ve *Newstatesman and Nation* örnek olarak kurdukları bir dergidir.²⁰²

“On beş günlük tarafsız siyaset, iktisat, kültür dergisi” ibaresi ile çıkan derginin çekirdek kadrosu, Cumhuriyet döneminde doğan, kırkların sonunda yükseköğrenim için yurtdışında bulunan ve 1950'lilerin başlarında ülkelerine dönen Aydın Yalçın, Bülent Ecevit, Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş, Osman Okyar, Bahri Savcı, Mümtaz Soysal, Şerif Mardin, Coşkun Kırca gibi akademisyenlerden oluşmuştur.²⁰³

²⁰⁰ Temsilciler Meclisi Tercümeihal Varakası. Ekler bölümünde verilmiştir. Buradaki bilgiler daha sonra Meclis tarafından yayınlanan iki albümde de kullanılmıştır. Bkz. **T.C. Kurucu Meclis Albümü**, Ankara TBMM Basımevi, 1961, s.119; **TBMM Albümü 1920-2010**, 4. Cilt 1960-1983, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, 2010, s. 1662.

²⁰¹ Atılğan, **Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 43. Avcıoğlu, bu dönemde Gülgün Hanım ile 2 ay gibi kısa süren bir evlilik yapmış, daha sonra iki kez daha evlenmiştir. İkinci eşi 10 Ekim 1963'de evlendiği, oğulları Ahmet ve Murat'ın da annesi olan Sevil Yurdakul, üçüncü eşi ise hastalığı süresince yanında olan Günseli Hanım'dır. Doğan Yurdakul'un verdiği bilgiye göre iki çocuğu da yurt dışında yaşamaktadır. Kendilerine ulaşılammıştır. (Kişisel Konuşma, 12 Ocak 2016)

²⁰² Yücel Bulut, “Soğuk Savaş Atmosferinde DP'ye Muhalif Bir Dergi: *Forum*”, **TALİD**, C. 2, Sayı: 1, 2004, s. 529.

²⁰³ Kadir Dede, “*Forum Dergisi*”, **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, (Yay. Haz.) Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 454.

Forum dergisi, ilk sayısında amacını şöyle özetlemiştir: “*Bugün Forum kelimesi birçok Batı memleketlerinde fikirlerin serbestçe söylendiği ve tartışıldığı herhangi bir yere verilen sembolik bir isim olmuştur... Dergi etrafında toplanan bizler de Türk demokrasisinde tıpkı klasik çağların Forum’una benzer fikir ocaklarına şiddetle muhtaç bulunduğumuzu hiss ediyoruz. Memleketimizde kararlı bir hürriyet düzeninin kurulabilmesi için, meselelerimizin hür ve seviyeli bir tartışma havası içinde aydınlatılması şartına hayati bir önem veriyoruz.*”²⁰⁴

Forum dergisi 1 Nisan 1954’de hem Soğuk Savaş yıllarının gerginliği içinde hem de DP’nin baskıcı politikalarının eleştirilmeye başlandığı bir dönemde çıkmış²⁰⁵ fakat derginin DP’ye muhalefet yapmak gibi bir amacı olmamıştır. Hatta *Forum*, arzuladığı demokratik yapının kurulması noktasında DP’nin sunduğu her katkıyı değerli bulmuştur. Ne var ki DP’nin demokrasiden uzaklaşmaya başlaması demokrasiyi savunmak adına dergiyi, DP’ye karşı bir siyaset yapmaya mecbur bırakmıştır.²⁰⁶

Temuçin Faik Ertan, *Forum* dergisinin, *Kadro* dergisindeki gibi benzer beklenti, bunalım ve hayal kırıklığının sonucunda gelişen bir aydın hareketi olduğunu söylemekle beraber, iki derginin birbirinin devamı şeklinde değerlendirilemeyeceğini düşünür. Bunun nedeni *Forum*’un siyasal ve ekonomik önermelerinin *Kadro*’dan farklı olmasıdır.²⁰⁷ Yalçın Küçük ise *Forum*’u; *Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi’ndeki* öğretim üyelerinin çıkardığı *Yurt ve Dünya, Adımlar* gibi dergilere gönderme yaparak şöyle tanımlamıştır: “*Üniversiter Türk aydın hareketinin sonuncusu.*”²⁰⁸

Yalçın’a göre bu dergilerin ortak özelliğini, Kemalizm’i kalkınma ekseninde farklı ideolojik perspektifler doğrultusunda sistemleştirip sosyalleştirmek istemeleri oluşturmaktadır.²⁰⁹ Tunaya’ya göre, *Forum*, Atatürk inkılabının hedeflerini

---

²⁰⁴ “*Forum’un Davası*”, **Forum**, Nisan 1954, Sayı: 1

²⁰⁵ Diren Çakmak, **Forum Dergisi 1954-1960**, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2010, s. 93.

²⁰⁶ Dede, **a.g.m.**, s. 452-453.

²⁰⁷ Dergilerle ortaya çıkan bu aydın hareketleri hakkına karşılaştırılmalı bir analiz için Bkz. Temuçin Faik Ertan, “*Beklentiler, Hayal Kırıklıkları ve Aydınlar (Kadro-Forum-Yön)*”, **Türk Yurdu Mecmuası, Cumhuriyet Özel Sayısı**, C. 18, Sayı: 134, Ekim 1998, s. 145-150.

²⁰⁸ Yalçın Küçük, “*Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.1 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.142-143. Bu anlamda *Forum*, *Kadro* ve *Yön*’den farkı liberal bir entelektüel geleneği temsil etmektedir.

²⁰⁹ Aynı yer.

yorumlayarak ortaya ‘İçtimai Refah Devleti’ olarak nitelendirilebilecek bir sosyal doktrin koymuştur.²¹⁰

Bu bağlamda *Forum*, Kemalizm’i ve onun seçkin söylenini çok partili hayat koşullarında tekrar üretme çabasına girmiş,²¹¹ antikomünist niteliği ağır basan liberal-Kemalist bir sentez denemesi olarak nitelenmektedir.²¹² Dergideki liberalizmi, Kemalizm ve anti-komünizm belirleyip sınırlamıştır.²¹³ *Forum*; demokrasi, özgürlükler ve liberal bir siyasal sistemin hukuksal çerçevesinin çizilmesi hususunda model olarak Batı’yı kabul etmiştir. Savaş sonrası dünyada Batı dünyasının liderliğini ele geçiren ABD’nin, *Forum* entelektüelleri üzerinde belirgin etkisi olmuştur. Nitekim dergide Batılı değer ve kurumların tam karşısında SSCB’nin temsil ettiği sistem olumsuz bir örnek olarak yerleştirilmiş, Üçüncü Dünya’nın sosyalizan, bağımsızlıkçı ve ulusal kalkınmacı pratik ve söylemlerine mesafeli olunmuştur. Dolayısıyla dergide, DP’nin iktisadi politikaları eleştirilip DP yöneticileri hedef alınmış olsa da ABD’nin önerdiği kalkınma modeli eleştiri konusu yapılmamıştır.²¹⁴

Özetle dergi; “*Siyasal hakların kullanılması konusunda demokrat, sosyal meselelerde refah uygulamalarını savunan, ideolojik anlamda antikomünist olan, Soğuk Savaş’ın tipik Avrupa sosyal demokrasisine yakın*”²¹⁵ olarak değerlendirilmiştir.

Doğan Avcıoğlu’nun *Forum*’daki ilk yazıları Londra, Strasburg ve Paris’ten gönderdiği “Okurların Forumu” başlıklı kısımda yayınlanmıştır. Yazıların içeriğini

---

²¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960, s. 173.

²¹¹ Taşkın’a göre Tek Parti Dönemi entelektüellerini çocukları olan Forum kuşağı babalarının “yasayapıcı” entelektüel” statüsünü çok partili hayatla birlikte “tekrar kazanmak istemektedirler. Yücel Taşkın, *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 108.

²¹² Hamit Emrah Beriş, “*Kemalist Liberal Sentez Çabası: Forum Dergisi*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* C. 7 Liberalizm, İstanbul, 2005, s. 537.

²¹³ Küçük’e göre savaş sonrasında yaratılmasına çok katkıda bulunduğu anti-komünizm Türkiye için yeni değildir. 1920’lerin ortasından 1940’ların sonuna kadar TKP yer altında faaliyet göstermiştir. Kadro dergisi yazarı Şevket Süreyya TKP’den milliyetçi sapma” ile Kemalizm’e geldiğinde aslında Türkiye açısından soğuk savaş başlatmış oluyordu. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998, İkinci Kitap*, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007, s. 166.

²¹⁴ Beriş, *a.g.m.*, s. 534-536; Örnek, *a.g.e.*, s. 282-307.

²¹⁵ Örnek, *a.g.e.*, s. 294. Beriş de Forum hakkında benzer bir yorum yapmıştır: “*Bu bağlamda gerek iktisadi gerekse siyasi görüşleri göz önüne alındığında Forum’un bir tür sol-liberal çizgi izlediği dikkat çeker. Ancak ortaya konulan Marksist anlamda değil, mevcut iktidar ilişkilerini kabullenen, en fazla sosyal adaletçi iktisat politikaları öneren naif bir sol söylemdir.*” Beriş, *a.g.m.*, s. 539.

ağırlıklı olarak Aydın Yalçın'la yaptığı iktisadi kalkınma tartışmaları oluşturmuştur. Aslında Yalçın, dergiye gönderilen mektuplarda en çok eleştirilen isim olmuştur. Bunda, Yalçın'ın yazılarında görülen Marksizm nefretinin etken olduğu düşünülmektedir.²¹⁶

Avcıoğlu'nun yazdığı bir başka önemli dergi haftalık haber dergisi olarak çıkan *Kim*'dir. Dergi, DP iktidarının keyfiliği, basına ve muhalefete karşı tavrı nedeniyle DP'ye muhalefet yapmak üzere 30 Mayıs 1958'de yayına başlamış ve 1968'e kadar çıkmaya devam etmiştir.²¹⁷

Derginin kurucularından olan Orhan Birgit, derginin fikir babasının London School Of Economics'ten mezun Özcan Ergüder olduğunu belirtmiştir. Ergüder daha sonra *Ant* dergisini çıkarmıştır. CHP'li ve CHP'ye yakın isimlerden oluşan *Kim* dergisi, yayınlandığı tarihten itibaren iyi bir satış grafiği yakalamasına rağmen, kâğıt temininde güçlükler yaşamış, dergideki haberler ve yazılar yüzünden dergi yazarları dava edilmiştir. Dergi, 1959 yılı sonlarında bir ay süreyle kapatılmış, Ocak sonlarında tekrar çıkarılmaya başlanmıştır.²¹⁸

Kim, iktidar muhalefet arasındaki gerilimin giderek tırmandığı bir ortamda basın hayatına başladığı için, *Forum* ve *Akis* gibi görece daha özgür bir ortam içinde dergicilik yapma şansını yakalayamamıştır. Avcıoğlu'nun *Kim*'e katkısı sınırlı kalmıştır.

Avcıoğlu'nun bu dönemde en çok yazdığı dergi *Akis* olmuştur. Dergi, Metin Toker tarafından çıkarılmıştır. Toker, Fransa dönüşü *Zafer* gazetesinde çalışırken yurtdışı deneyiminin de etkisi ile haftalık bir haber dergisi çıkarmak istemiştir. 1954 seçimlerinin hemen ertesinde yayın hayatına başlayan *Akis*, haftalık siyasi haber dergiciliğinde bir devrim yapmıştır. Amerikalıların *TIME*'i, Fransızların *I'Express*'i, Almanların *Der Spiegel*'inden esinlenilmiştir. İçeriğinde iktidara dair eleştiriler ağırlıkta olsa da muhalefet partileriyle ilgili eleştiriler de eksik olmamıştır. Dergi,

---

²¹⁶ Çakmak, a.g.e., s. 483.

²¹⁷ Aslı Yapar Gönenç, "Türkiye'de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 29, 2007, s. 63-78.

²¹⁸ Orhan Birgit, **Evvel Zaman İçinde**, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 230-233, 256-259.

sadece iç ve dış siyasete değil, spordan güzel sanatlara, tiyatrodan sinemaya kadar birçok alana ilgi göstermiştir.²¹⁹

Dergi kısa sürede DP ile amansız bir mücadeleye girişmiş ve DP'nin gazabını üzerine çekmiştir. Cüneyt Arcayürek, Metin Toker, Yusuf Ziya Ademhan, Tarık Halulu hakkında davalar açılmış, bir kısmı hapis cezası almıştır.²²⁰ Avcıoğlu da yargılanan yazarlardan biri olmuştur. İran Şahı'nı küçük düşürdüğü gerekçesi ile hapis cezası olsa da 27 Mayıs'ın yaşanması ile içeri girmekten kurtulmuştur.²²¹ Bu süreçte dergi 30 bini, 40 bini aşan tirajlara ulaşmıştır. Avcıoğlu *Akis*'te 1960 yılına kadar dış politika, dünya hadiseleri, iktisadi, mali konularda düzenli olarak yazmıştır.²²²

Avcıoğlu'nun ağabeyi Hamdi Avcıoğlu da derginin bir süre yayın yönetmenliğini üstlenmiştir.²²³ *Akis* yazı kadrosunda Cüneyt Arcayürek, Turhan ve İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Bedii Faik, Atilla Karaosmanoğlu, Coşkun Kırca, Güneri Cıvaoğlu, Teoman Erel gibi isimler yer almıştır. *Time*'dan esinlenmiş renkli üslubu ile *Akis*'in, Türk dergiciliğine en büyük katkısı habercilik anlayışına getirdiği dinamizm olmuştur. *Akis*, perde arkasında olup bitenleri anlatmaya çok önem vermiş, cesur bir dergidir. Dünya görüşü olarak klasik Atatürkçü çizgiyi savunmuş, dinsel sağa ve komünizme karşı kesin bir tutum takınmıştır.²²⁴

Bu noktada “Avcıoğlu neden bu dönemde *Akis*'i tercih etmiştir” sorusu önemlidir. Bunun cevabını Metin Toker kısmen şöyle vermiştir: “*Biz Doğan ile Paris'te aynı okulu bitirdik: Siyasal Bilgiler Enstitüsünü. Doğan ekonomi, ben*

---

²¹⁹ Dergi ilk sayısında çıkış gayesini şöyle açıklamıştır: “*Gayemiz nedir? Bir aktüalite mecmuası meydana getirmek. Bir aktüalite mecmuası ki onu okuyan münevver, kendisini alâkadar eden her mevzuu bulabilsin. Bir hafta içinde yurtta olup bitenleri toplu halde gözden geçirebilsin... Sayfaları açınız, iç politika da bulacaksınız, dış politika da, iktisadî ve mali kısımlar da, tıp da, askerlik de, kadın sayfası da, spor da, sanat da, sinema da, kitaplar da... ve özlü makalelerini de verecektir. Bizim, tuttuğumuz bir taraf yoktur. Onun için siyasî bakımdan karşı karşıya bulunan kimseleri, sütunlarımızda yan yana göreceksiniz. Fikirler onlarındır. Biz aksettiriyoruz. Makale sahiplerinin vasıfları mutlaka şu veya bu partiye mensubiyet olmayacaktır. Fikirlerinin memleket çapında bir değer taşıması olacaktır.*” “*Kendi Aramızda*”, *Akis*, 15 Mayıs 1954 s. 1, 3.

²²⁰ Altan Öymen, **Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s. 146.

²²¹ Kafaoğlu, “*Doğan Avcıoğlu*”, s. 60.

²²² Muhsin Özcan, **Başlangıçtan Günümüze Haftalık Haber Dergiciliğinin Gelişim Evreleri (Akis Dergisi Örneği)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996, s. 151.

²²³ Halit Refiğ **Kitabı Sinemada Ulusal Tavır**, (Söyleşi) Şengün Kılıç Hristidis, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 57.

²²⁴ Haluk Şahin “*Haftalık Haber Dergileri*”, **Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)**, Gelişim Yayınları İstanbul, 1984, s. 60.

milletler arası ilişkiler bölümündeydik. Aramızdaki arkadaşlığın köprüsü ortak bir dostumuz, Galatasaraylı Dündar Engin'di. Bu sayede birçok, hepsi hoş hatıralarımız oldu. Türkiye'ye dönüp de Akis'i çıkarmaya başladığımda Doğan'ın yakasını elbette bırakacak değildim. Her bakımdan ve kelimenin tam anlamıyla kafa dengiydik; birbirimizle, aynı formasyondan olmanın verdiği 'konuşacak bir şeyler bulunması' unsuru işbirliğimizi kolaylaştırıyordu. Bu, 1961'e kadar sürdü. Uğraşımız, okulumuzda öğrendiğimiz manada bir demokrasinin, genelde Türkiye'de uygulanabilmesini sağlamaktı. İktidara öyle bir ekip egemendi ki, bunların gözünde İsmet Paşa 'elindeki kudreti budalaca vermiş' bir şaşkındı ve onlar bu budalalığı yapmayacaklardı."²²⁵ Bu açıklamaya göre Avcıoğlu'nu Akis'e iten salt arkadaşlık ya da aldığı formasyon değil, aynı zamanda DP iktidarına karşı yürüttüğü muhalefet mücadelesi olmuştur.²²⁶

Metin Toker'in kendisini İnönü ile tanışması sonrası ise CHP'den gelen davet üzerine, CHP Genel Sekreterliği Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu'nda²²⁷ müdür yardımcılığı yapmıştır. Bu noktada şunu belirtmek gerekmektedir. Avcıoğlu Türkiye'ye döndüğü yıl Paris'ten arkadaşı Turan Güneş tarafından HP'nin Araştırma Komitesi'ne önerilmiştir. Birkaç toplantıya da katılan Avcıoğlu, toplantılarda sessiz kalmayı tercih etmiş, bir süre sonra da partiye bile uğramamıştır. Bu durumda Avcıoğlu'nun CHP Araştırma Bürosu'nda görev almayı kabul etmesine rağmen, neden HP Araştırma Bürosu'na katılmayı tercih etmediği önemlidir. Komitede bulunan Aydın Yalçın'a göre Avcıoğlu, klasik ve geleneksel Fransız siyasal bilgiler

---

²²⁵ Toker, "Doğan Avcıoğlu", s. 7.

²²⁶ Arcayürek o dönem Akis'in demokrasi mücadelesindeki rolü şöyle özetlemiştir: "O dönem çok ilginç bir dönemdi. Yani daha yeni yeni Ankara'da, gazeteyi basalım mı basmayalım mı tartışmaları vardı. Ankara'da ilk basılan Akşam gazetesi idi. Sonra Hürriyet harekete geçti ben o zaman Hürriyet'teydim. Muhalefet partisi CHP idi. Metin Toker de, muhalefet dergisi Akis'i çıkarıyordu. Ben gelince tamamen muhalefete döndük. Akis 25 kuruşa mal oluyorsa, 250 kuruşa satılıyordu. Dergi bulunmuyordu; karaborsa yani... Akis 50 bin satıyordu. Hükümet, kağıt tahsisi yapıyor, bize kağıt vermiyordu. Yani, istediği gazeteye kâğıt veriyor, istemediğine vermiyordu. Akis, muhalefeti sürükleyen bağımsız bir dergi idi. Hatta 27 Mayıs ihtilalini yapanlardan biri, 'Biz Akis'i okuyarak bu darbeyi yaptık. Ondan beslendik' dedi. Ben o zaman yayın yönetmeniydim." **Kendi Anlatımlarıyla Duayan Gazeteciler**, (Edt.) S. Coşkun, Ankara Üniversitesi İletişim Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2003, s. 32.

²²⁷ Büro zamanla isim değiştirip CHP Genel Sekreterliği Araştırma Bürosu olur, sonra tekrar isim değiştirerek CHP Genel Sekreterliği Araştırma ve Yayın Bürosu'na dönüşür. CHP Araştırma Bürosu'na dair daha kapsamlı bilgi için Bkz. Emre, **a.g.m.**, s. 59-90.

eğitimi gördüğünden, daha çok Anglosakson geleneği içinde yetişmiş olan bu grubu yadırgamıştır.²²⁸

Dolayısıyla Avcioğlu, HP ve CHP kıyaslamasında kendisini CHP'ye daha yakın hissetmiştir. Bununla birlikte CHP'yi iktidara daha yakın bulduğu da düşünülebilir. Nitekim HP'nin önemli bir ismi olan Turan Güneş de dâhil pek çok partili şunu demektedir: "*İktidara gelmesek bile bir fikir cereyanının mmessilleriyiz.*" Fakat bu yorum Avcioğlu için kabul edilebilir değildir. Neticede bir partinin fonksiyonu doktrin yapmaktan ziyade son sözü söyleyecek olan seçmeni ikna etmek olmalıdır. Hatta seçimi kazanmak adına siyasi partiler; pragmatik olmaktan, diğer partilerle işbirliği yapmaktan çekinmemelidir. Avcioğlu'nun bu konuyu en iyi şöyle özetlemiştir: "*hakikaten isteniyorsa demokrasinin fiyatı budur.*"²²⁹ Sonuç olarak Avcioğlu'nun CHP'yi daha pragmatik bulduğu açıktır. CHP hiç değilse iktidarı hedefleyen bir muhalefet partisidir. Kaldı ki, ilerleyen zamanda HP'nin, CHP'ye eklemlenmesi, Coşkun Kırca ve HP Araştırma Komitesi'nin başka mensuplarının da CHP Araştırma Bürosu'na katılması Avcioğlu'nu haklı çıkarmıştır.

Araştırma Komisyonu'nun ilk yeleri Turhan Feyzioğlu, Osman Okyar, Bülent Ecevit olsa da kadro kısa zamanda büyümüştür. Avcioğlu'nun yazılarıyla katkı sunduğu Büro, kuruluş gerekçesini şöyle açıklamıştır: "*Cemiyet meselelerinin gitgide girift bir hal alması ve içtimai ilimlerin hızla gelişmesi karşısında modern manada büyük siyasi bir partinin memleket davalarını ilmi metodlarla inceleyen bir teşekküle sahip olmasındaki zaruret.*" Görevini ise şu şekilde belirtmiştir: "*Büro, partinin politikasını tayine ve yürütmeğe yetkili organlara ve parti teşkilatına malzeme hazırlamakla mükelleftir.*"²³⁰

Faaliyette bulunacağı konular şöyledir: "*Memlekette kalkınma hızı kaybedilmeden alınacak ekonomik tedbirler, iç politikada seçim meselesi hakkında araştırmalar, işçi meseleleri, dış politikada takip edilecek yollar ve her davanın en iyi şekilde halledileceğine dair meseleler.*"²³¹

²²⁸ Atılgan, **Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 43-44.

²²⁹ Doğan Avcioğlu, "*Hürriyet Partisine Dair*", **Forum**, S. 97, 1 Nisan 1958, s. 16-17.

²³⁰ Doğan Avcioğlu, **Devlet Personeli Meselesi Hakkında Bir İnceleme**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1958, s. 3.

²³¹ Emre, **a.g.m.**, s. 60.

Metin Toker; Büro'un Doğan Avcioğlu, Coşkun Kırca ve Turhan Feyzioğlu ekibi için şu sızleri sarf etmiştir: “*Benim dünyada tanıdığım en mükemmel ve bilgili araştırmacılarıdır. Bunlardan herhangi birine İsmet Paşa bir konu verdi mi, onu kotarır, pişirir ve İsmet Paşa'nın önüne getirirler.*”²³² Öyle ki, bizzat İnönü'nün kendisi, Büro'da Avcioğlu'ndan, saatler süren ekonomi dersleri almıştır.²³³

Osman Okyar, Doğan Avcioğlu, Coşkun Kırca gibi isimlerin gayretleri sayesinde kıymetli bir müessese haline gelen Büro'da, CHP'nin davaları tetkik edilmekte ve bir formüle bağlanmaktadır.²³⁴ Araştırma Bürosu her ne kadar Turhan Feyzioğlu'nun eseri sayılsa da özellikle Avcioğlu'nun gayretleri sayesinde gelişmiştir. Öyle ki Büro'nun ilk eseri olan *Devlet Personeli Meselesi Hakkında Bir İnceleme*, Avcioğlu'nun tetkiklerinin neticesidir. Büro'nun ilk eserinin tanıtımı için düzenlenen basın toplantısına İnönü de bizzat katılmıştır.²³⁵

Bu rapor, Avcioğlu'nun TODAİE'de çalıştığı sırada hazırladığı *Devlet Personeli Maaş ve Ücretleri* adlı raporun ufak değişliklerle sunulmuş bir halidir. Hatta Avcioğlu aynı konuyu 19 Nisan 1958'de *Akis*'in 206. sayısında da *Yeni Personel Meselesi* başlığıyla ele almıştır. Bu dönemde hükümetin de üzerinde çalıştığı ve meclise sunduğu bir Personel Kanun Tasarısı vardır. Avcioğlu; personel idaresini merkezileştiren olan Devlet Personel Dairesi'nin kurulması, hizmetlerin sınıflandırılması, yıllık kademe terfi ve maaş ve ücretlerin artırılması vb. kararları ile tasarımı olumlu bulmakta, fakat enflasyon karşısında eriyen memur maaşlarına da dikkat çekmektedir.

Avcioğlu'nun Araştırma Bürosu'nda çalıştığı süre zarfında pek çok rapor yayınlanmıştır. Fakat bu raporlardan hangilerinin Avcioğlu'na ait olduğuna dair ortak bir görüş yoktur. İlhami Soysal, Avcioğlu'nun ölümünün ardından kaleme aldığı bir yazıda Avcioğlu'nun kendisi için imzaladığı eserleri sayarken, bu listenin olabildiğince eksiksiz olduğunu belirterek Büro Yayınlarının bir listesini yapmıştır. Liste şöyledir: *Ortak Pazar, Seçim Neticeleri, Türkiye İçin Bir İktisadi ve Sosyal Politikanın Esaslarını Tespite Yarayacak Malzeme, Kalkınma Meselemiz, Ziraatımızın*

²³² Toker, **Demokrasiden Darbeye...** s. 32.

²³³ Yalçın Küçük, “*En Çalışkan Benim*” **Aydınlık**, 15 Ocak 2013, <https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/en-caliskan-benim>, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019.

²³⁴ “*Ankara'daki Hazırlıklar*”, **Akis**, Sayı: 281, 16 Aralık 1959, s. 13.

²³⁵ “*CHP İlimin Işığında*”, **Akis**, Sayı: 215, 21 Haziran 1958, s. 13.

Bugünkü Meseleleri, Şehirlere Akın ve Mesken Davası, Devlet Personel Meselesi. Araştırma Bürosu'ndan çıkan yayınların tam listesine bakıldığında “Ortak Pazar” ve “Türkiye İçin Bir İktisadi ve Sosyal Politikanın Esaslarını Tespite Yarayacak Malzeme” adlı raporlara rastlanmamaktadır.

Hikmet Özdemir muhtemelen bu listeyi referans alarak Avcıoğlu'na ait sekiz rapor sayarken, Atılğan beş kaynak saymaktadır. Fakat aslında isminin geçtiği üç yayın vardır: Bizzat yazdığı *Devlet Personeli Meselesi Hakkında Bir İnceleme*, ortaklaşa hazırlanan *Şehirlere Akın ve Mesken Davası* ve *Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme*. Ona mal edilen diğer makaleler Avcıoğlu'nun başka platformlarda yazdıklarıyla benzerlik göstermekle beraber herhangi bir yazar ismi yoktur. Muhtemelen Avcıoğlu'nun da dâhil olduğu bir ekibin ortak çalışmasıdır.

Aslında üç raporun konusu da Avcıoğlu'nun *Akis*'te dile getirdiği konuların aynısıdır. Fakat daha fazla teferruata, istatistiksel bilgiye, verilere vb. yer verilmesi eserlere daha bilimsel bir boyut kazandırmıştır.²³⁶

CHP'nin fikirlerinin zafer kazandığı 1960 yılına kadar tam randımanla çalışan ve çok fayda sağlayan Büro, Doğan Avcıoğlu ve Coşkun Kırca'nın gayretlerine rağmen, 1961 seçimleri ve CHP koalisyon döneminden sonra atıl kalarak 1965 yılında kapanmıştır.²³⁷

2.4. Doğan Avcıoğlu'nun 1956-1960 Yılları Arasındaki Kalkınma Yaklaşımı

Avcıoğlu'nun 1956-1960 arasında kalkınmaya dair düşüncelerini belirleyen DP'nin kalkınma politikasıdır. Avcıoğlu, kalkınmanın yol haritasını çizerken DP'nin günlük siyasetinden hareket etmiştir. Ona göre DP, bir rakam edebiyatına sarılmıştır ve bu edebiyat gerçekçi olmayan bir şekilde şöyle yapılmaktadır: “1950'de şu kadardı, 1958'de bu kadar ton oldu. Artış üç mislidir, beş mislidir vs.” Avcıoğlu için yapılacak gerçekçi bir rakam edebiyatında ise ortaya çıkan tablo şudur: “1938-1950 devresi, DP iktidarının “İnönü devri” adını taktığı, taş taş üstüne konulmadığını iddia ettiği harb

²³⁶ Çakmak, Avcıoğlu'nun *Forum*'daki yazıları için “bilimsel” tanımını kullanır. Aslında bu Avcıoğlu'nun tüm yazıları için söylenebilir. Çakmak, **a.g.e.**, s.111.

²³⁷ Toker, **Demokrasiden Darbeye...** s. 33; Emre, **a.g.m.**, s. 88.

ve harb sonrası yıllarıdır... 1950-1958 devresi dış imkânlar bakımından tarihte eşi görülmemiş müsait bir devreydi. Buna rağmen 1938-1950 devresinde, şimdikine nazaran çok daha hızlı bir istihsal artışı vuku bulmuştur... Hele bazı demokratların yaptığı gibi, 1923-1950 devresi ele alınırsa mukayese çok daha ezici olacaktır.”²³⁸

1950’ler Türkiye’sinin pek çok sorunu vardır. Örneğin Avcıoğlu *Şehirlere Akın ve Mesken Davası* adlı raporunda Türkiye’de artan nüfus artışıyla köylerden şehirlere doğru başlayan göçle birlikte pek çok soruna dikkat çekmeye çalışmıştır. Keza göç, bir dizi sorunu doğurmuştur: şehirleşme, işsizlik, zirai istihsal-verimlilik, altyapı üstyapı sorunu, sağlık, eğitim vb. Bu sorunları, milli kalkınmayı sağlayacak zincirin bir halkası olarak görmeli ve birbirinden bağımsız olarak kısa sürede çözmek yerine daha planlı bir çözüm düşünülmelidir.²³⁹

Avcıoğlu için planın ne denli önemli olduğunu, eğitim için sarf ettiği şu sözlerde görmek mümkündür: “Büyük, müphem gayeler çizileceği yerde dar fakat müşahhas gayeler tespit edilmeli ve gayelere nasıl erişileceği rakamlarla ve tarihleriyle tayin olunmalıdır. Ancak bu şekilde gayeler ve elde edilen neticeler arasındaki uçurum doldurulmuş olacaktır.”²⁴⁰ Yukarıda sayılan her bir sorunun/alanın birbiriyle bağlantılı olduğunu düşünen Avcıoğlu’nun, imar meselesini salt güzelleştirme olarak ele alan ve turizmi ucuz, temiz otel-lokanta, az sorgu sual, güzelleştirme vb. pek çok başka şeye endeksleyen bir belediyecilik anlayışına karşı olması da doğaldır.²⁴¹

“Bugünkü ferah için yarın feda edilmemelidir.” diyen Avcıoğlu kalkınma adı altında günü kurtarmak için uğraşılmasına tepkilidir.²⁴² Ona göre enflasyon yapmayarak, dış ticaret açığının asgari bir seviyede tutulması hatta azaltılması politikası da böyle bir tercihin ürünüdür. Bu politika, hayat seviyesinin yerinde sayması ve yatırımların azaltılması göze alınırsa kolayca başarıya ulaşabilecek bir politika olmakla birlikte meselenin mali kısmı ile ilgilidir ve asıl mesele olan “kalkınma”yı ıskalamaktadır.²⁴³

²³⁸ Doğan Avcıoğlu, “Bir Mukayese”, *Ulus*, 15.08.1959, s. 2.

²³⁹ Doğan Avcıoğlu vd., *Şehirlere Akın ve Mesken Davası*, Rüzgârlı Matbaa, Ankara, 1959, s. 4.

²⁴⁰ Doğan Avcıoğlu, “Halk Eğitimi”, *Akis*, Sayı: 151, 30 Mart 1957, s. 19.

²⁴¹ Doğan Avcıoğlu, “Güzelleştirme Yatırımları”, *Akis*, Sayı: 201, 15 Mart 1958, s. 13.

²⁴² Doğan Avcıoğlu, “Dış Yardım ve Sonrası”, *Ulus*, 09.08.1958, s. 2, 4.

²⁴³ Doğan Avcıoğlu, “Erhard’tan Sonra”, *Ulus*, 27.07.1959, s. 2.

Avcioğlu için mesele her zaman kalkınma olmuştur. Kalkınmaya dair yurtdışında bir öğrenciyken kafa yormaya başlamıştır. Örneğin Avcioğlu *Forum*'daki ilk yazısını, Yalçın'ın dış ülkelerle ekonomik dengelerin bozulmasında sorunun liberasyondan değil, enflasyondan kaynaklandığını ve Türkiye'nin iç mali istikrarını izleyen bir yol takip etmiş olması durumunda bunun yaşanmamış olacağını iddia etmesi üzerine kaleme almıştır. Avcioğlu, daha geniş bir perspektifle azgelişmişlik-enflasyon ilişkisini değerlendirmiş, azgelişmiş memleketlerde yatırım fırsatlarının ileri memleketlere göre yüksek oluşunu, bu memleketleri uzun vadede enflasyona daha hassas kıldığını ve hammadde fiyat ve taleplerindeki değişikliğin mamul maddelere göre daha önemli olması nedeniyle azgelişmiş memleketlerin dış ticaret değişikliğine açık olduğunu söylemiştir.²⁴⁴

Yine Avcioğlu dergideki ikinci yazısını da kalkınmaya dair yazmış ve böylece Prof. Myrdal'ın kalkınma konferansına dair *Forum*'da çıkan imzasız bir yazıya katkı sunmuştur. Avcioğlu da Myrdal gibi, “*iç ve dış istikrarı iade etmek için mali muvazeneyi yeniden tesis edin*” şeklindeki tavsiyelerin kalkınma meselesi yanında sathi kaldığını ve Türkiye'nin en hayati meselesinin hızlı kalkınma olduğunu düşünmektedir. Yatırımlar hızla artırılmalı, döviz israf edilmemeli, gerekli yatırım maddelerine yönlendirilmeli ve devlet bu süreçte her türlü vasıtayla (en güçlüsü vergi olmak üzere) kolektif tasarrufu artırmalıdır. Sosyalist ya da liberal bir anlayışla ilgisinin olmasından bağımsız, bir mecburiyet olarak devlet, her türlü vasıtayla (başta vergi) kolektif tasarrufu artırmalıdır.²⁴⁵

Avcioğlu, benzer şekilde Yalçın'ın yazdığı *İktisadi Planlama ve Kalkınma* başlıklı yazıya katkıda bulunmak adına, plan ve planlama mefhumunu biraz müphem bulduğunu ve Yalçın'ın batılı memleketlerin hali hazır iktisadi politikalarını planlama olarak kabul ederek plan mefhumuna geniş bir mana verdiğini söylemiştir. Türkiye için mümkün olduğu kadar çabuk ve teferruatlı 5, 10, 15 yıllık yatırım planlarına ihtiyaç duyulmakla birlikte,²⁴⁶ bu batının hazır şablonlarına koşulsuz teslimiyeti

²⁴⁴ Doğan Avcioğlu, “*Aydın Yalçına Cevap*”, *Forum*, Sayı: 35, 1 Eylül 1955, s. 16-17.

²⁴⁵ Doğan Avcioğlu, “*Prof. Myrdal ve Kalkınma Meselesi*”, *Forum*, Sayı: 44, 15 Ocak 1956, s. 19-20. Sencer Divitçioğlu da *Forum*'a gönderdiği yazıda Avcioğlu gibi Keynesyen teorinin uygulanmasının Türkiye'de azgelişmişlik sorununu çözmeye yeterli olmayacağına inananlardandır ve bu nokta da o da Yalçın'ı eleştirmektedir. Çakmak, *a.g.e.*, s. 483.

²⁴⁶ Doğan Avcioğlu, “*İktisadi Planlama ve Kalkınma*”, *Forum*, Sayı: 51, 1 Mayıs 1956, s. 18-19.

gerektirmemelidir. Dolayısıyla Avcıoğlu'nun derdi batıdan ziyade hazır şablonlardır. Keza, umumi planlar dışında Güney İtalya'nın kalkınmada kullandığı mahalli planlama metotlarından Türkiye'nin öğrenecek çok şeyi olduğunu düşünmektedir.

Yalçın'ın partiler üstü eşit şartlar, basın hürriyeti, adli teminat vb. kanun yapıcısının bir gecede tamamlayabileceği hukuki reformlarla demokratik bir rejime ulaşılacağına inanması noktasında da Avcıoğlu'nun bir takım eleştirileri vardır. Avcıoğlu, her şeyin teminatı olarak gördüğü güçlü bir ekonominin, siyasetin ve sistemin bir sonucu olduğunu düşünmektedir. Örneğin Brezilya'da Batı siyasi müesseseleri, batı kültürü ile yetişmiş toprak aristokrasisine mensup liderler tarafından ithal edilmiş ve aşağıdan halkın tazyiki ile gelmemiştir. Dolayısıyla köylülerin oyları, üzerinde yaşadıkları arazi sahiplerine gitmekte ve temsili demokrasi sistemi ilkel cemiyet tipinin muhafazasında en çok menfaati olanları işbaşına getirmektedir.²⁴⁷

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Batı, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarıyla ilgilenmeye başlamış ve Türkiye de bu konuya ilgi göstermiştir. Fakat batıda genellikle kapitalist bir kalkınma yolu aranmış, kapitalizm ve emperyalizme eleştiri getiren sosyalist ekonomi görmezlikten gelinmiştir. Bunun bir tezahürü olarak Avcıoğlu'nun bu dönem yazılarında sosyalizm görülmemektedir. Fakat bunun anlamı Avcıoğlu'nun kapitalist yoldan kalkınmayı seçtiği değildir. Avcıoğlu bu dönemde ideolojilerden bağımsız olarak kalkınmanın kendisini önemsemiş gibidir. Avcıoğlu'nun bu dönemdeki kalkınma yaklaşımını ele alan Tüfekçi'ye göre, kalkınma kabaca dört başlıkta toplanabilir. Kalkınma; 1-ideolojidir, 2-doktrindir. 3-sosyal değişim süreci olarak bir idealdir. 4-iktisadi, yani sermaye birikim sürecidir.²⁴⁸ Kalkınmanın bu şekilde kategorize edilmesi her ülkenin içinde bulunduğu koşula, konjoktüre göre değişebilecek olmasındandır.

Sosyalizm ile kalkınma arasındaki ilişki, bu dönemde batı-dışı coğrafyada milliyetçilik üzerinden formüle edilmektedir. Mısır, Hindistan, Cezayir ve Gana gibi örneklerde, sosyalist kalkınmacılık devletin iktisadi sahada düzenleyici ve denetleyici

---

²⁴⁷ Doğan Avcıoğlu, "İçtimai Reformcu ve Gerçekler", **Forum**, Sayı: 67, 1 Ocak 1957, s. 18.

²⁴⁸ Tüfekçi, **a.g.e.**, s. 103-105.

bir rol oynaması, millileştirmeler yapması ve ayrıca büyük ölçekli üretim araçlarının mülkiyetine sahip olması gibi ortak özellikler taşımıştır.²⁴⁹

Devletçilik ve planlama, sosyalizmle özdeş görülmüş, sosyalizm ve milliyetçiliğin iç içe geçtiği bir kalkınma arayışı ortaya çıkmıştır. Avcıoğlu'nun 1957 yılında Hindistan için söyledikleri özgün bir kalkınmaya vurgu yaptığını göstermesi açısından önemlidir: “*Halkının %83'ü okuma yazma bilmeyen, milli bir dile sahip olmayan, paryaların dün azad edildiği, Avrupa büyüklüğündeki bir memlekette demokrasi mümkün müdür? Eğer Hindistan misali mevcut olmasaydı bu sorunun cevabı hayır olurdu. Bunun reçetesini vermek zor. Fakat mutedil hayat görüşü, demokrasiye bağlılık, aynı şekilde düşünen muktedir idarecilerin, ilim adamlarının ve müteşebbislerin yetişmesi ve Nehru'nun kuvvetli şahsiyeti her halde etkilidir. Komünist Partisi hariç, diktatörlüğü reddeden Hindistan'da içtimai adalet, planlı iktisadi gelişme herkes tarafından benimsenmiş milli bir gayedir... Az gelişmiş memleketlerde demokrasi Batı Avrupa'dakinden farklı olarak, daha başlangıçta sosyal olmak zorundadır. Aksi takdirde yeni yeni uyanan milyonların arzularına cevap veren bir rejim olmayacaktır. Hindistan tecrübesi tek ümit kapısıdır. Ne istediğinde hemfikir, nereye gittiğini bilen teknisyen, memur, müteşebbis ve siyaset adamlarının elinde hızlı iktisadi kalkınmayı ve demokrasiyi birlikte yürüten Hindistan'ın muvaffakiyeti aynı zamanda batının komünizm üzerinde bir zaferi olacaktır.*”²⁵⁰

Bu aynı zamanda Avcıoğlu'nun, 1950'lili yıllarda kapitalist batı ile komünist Rusya arasında bir tercih yaptığını ve tercihini batıdan yana kullandığı göstermektedir. Avcıoğlu'nun genel olarak bir Batı ideali taşıdığı ve batı ile emperyalist batıyı

²⁴⁹ Zeynep Bursa, **Türkiye Solunda Kalkınma Düşüncesi 1920'lerden 1970'lere**, Versus Kitap, İstanbul, 2011, s. 103-115. Mansfield, Nasır'ın sosyalizmini şöyle özetlemiştir: “*Nasır kendine göre bir yol bulmuştur. Mısır devlet başkanı 'halkın sorunlarının gerçek çözümleri, başkalarının tecrübelerinden elde edilemez' demektedir.*” Peter Mansfield **Mısır İhtilali ve Nasır**, (Çev.) E. Tuncalı, Akşam Kitap Kulübü, İstanbul, 1967, s. 87.

²⁵⁰ Doğan Avcıoğlu, “*Hindistan'da Demokrasi*”, **Akis**, Sayı: 152 (6 Nisan 1957), s. 21. Doğan Avcıoğlu'nun kalkınma yazını açısından değerlendiren çalışmaların sayısı son derece azdır. Son dönemde yayınlanan bir makalede Avcıoğlu, Maxime Rodison, Paul Baran, Yves Lacoste, Oscar Lange ve Samir Amin gibi o dönemin önde gelen isimlerinin birikimi bağlamında analiz edilmiştir. Makale Avcıoğlu'nun fikirlerini tahlil edebilmek için konjonktürle bağlantıyı teorik çerçeveyi isabetle tespit ederek, “ulusal kakinmacı devrim modeli”nin özgünlüğü ortaya koymuştur. Günal Seyit, “*Doğan Avcıoğlu: Bağımsızlık Kalkınma ve Sosyalizm*”, **Türkiye'de Gelişme/Kalkınma Yazınından Bir Seçki**, (Der.) H. Erbaş, Palme Yayınevi, Ankara, 2018, s. 200-233.

ayırıldığını söylemek mümkündür. Onun için esas mesele kalkınabilmiş bir ülke olmayı başarmaktır. Dolayısıyla onun bu dönemde NATO'ya dair söyledikleri de bağlamından koparılmadan okunmalıdır.

Avcıoğlu şöyle demiştir: *“Eğer NATO üyelerini birleştiren hür yaşama azmi olmasaydı, bu maddi kuvvet pek fazla bir şey ifade edemeyecekti. NATO'yu bugün hatırı sayılır bir savunma kuvveti haline getiren şey, işte bu hür yaşama azmidir. Batı medeniyetinin temeli hürriyettir. NATO, Batı'nın hür yaşama arzusunun her zamanki gibi canlı bulunduğunu gösteren bir semboldür... NATO'yu sadece bir savunma paketi olarak düşünmek hatalı olur. NATO hürriyete inanan milletlerin bir aile ocağıdır... İstikbalde NATO ve Batı medeniyeti aynı manada iki kelime haline gelecektir.”*²⁵¹

Bu düşüncesi onun Kıbrıs meselesine dair yaklaşımını da açıklamaktadır. Avcıoğlu'nun Kıbrıs için sunduğu iki seçenek vardır; Tatbiki güç, hatta imkânsız olarak gördüğü “taksim” ya da adanın NATO'ya verilmesi. Kıbrıs'ın Yunanlılara verilmesine asla izin verilemeyeceğini söyleyen Avcıoğlu'nun adanın NATO'ya verilmesini teklif etmesi teslimiyetçi bir politikayla değil, NATO'nun güvenliği temin edebilecek en iyi organ olduğunu düşünmesiyle ilgilidir. Kaldı ki, ona göre İngiltere, Yunanistan ve Türkiye birer NATO üyesidir ve bu çözüm “self government” fikrine de aykırı değildir. Türk azınlığına istediği hakları veren bir Kıbrıs Anayasası kabul edilerek, İngiliz valisinin yerini NATO üyelerinin seçtiği bir temsilcinin alması, Kıbrıs'ı bir müstemleke olmaktan kurtaracağı gibi gerek Yunan, gerek Türk milli gururunu da zedelemeyecektir.²⁵²

Burada görüldüğü üzere Avcıoğlu, ekonomik bağımsızlığını kazanamamış bir ülkenin siyasi bağımsızlığına inanmamaktadır. Ortadoğu'daki milliyetçiliği, modası geçmiş bir milliyetçilik olarak tanımlaması bundandır. Örneğin Cezayir için şunları demiştir: *“İstiklal tek başına açlığı ve diğer iktisadi güçlükleri halledemeyeceği için federal bir sistem içinde Fransa'ya bağlanmak müstakil Cezayir Devleti'nin menfaati icabıdır.”* Avcıoğlu'na göre; *“Cezayir Fransa kalacaktır”* ya da *“Cezayir Müslüman bir Arap devleti olacaktır”* diyen iki taraf için tek çözüm, bir milyon Avrupalı ve sekiz milyon yerli Cezayirlinin birbirine tahammül etmesi ile yapılacak olan işbirliğidir.

²⁵¹ Doğan Avcıoğlu, “NATO'nun Sekizinci Yılı”, **Akis**, Sayı: 153, 13 Nisan 1957, s. 19.

²⁵² Doğan Avcıoğlu, “Kıbrıs Meselesi”, **Akis**, Sayı: 146, 23 Şubat 1957, s. 16.

Nitekim gelinen yerde ne Cezayirlilerin istiklal arzusu göz ardı edilebilir ne de bir asırdır Cezayir’de yaşayan Avrupalıların efendilikten köleliğe geçmesi mümkündür.²⁵³

Avcıoğlu bu noktada Batı’ya çok iş düştüğüne inanmakta, özellikle de Batı dünyasının lideri olarak gördüğü ABD’ye Arapları SSCB’nin kucağına iten politikalarına karşı koyabilmek, daha da önemlisi Araplara yeni bir ideoloji verebilmek adına bir misyon yüklemektedir. Avcıoğlu’nun Eisenhower Doktrini’ni önemsemesi de bu bağlamda ele alınmalıdır. Avcıoğlu’na göre Eisenhower Doktrini, Monro ve Truman’dan farklı olarak, bir bakıma “sulh içinde rekabet”i desteklemiş, tüm yardım ve paktlara rağmen komünizmin kaleyi içten fethedebileceğini anlamış, o memleketlerdeki milliyetçiliği desteklemek durumunda kalmıştır. Nitekim, modası geçmiş bir milliyetçiliğe sarılan bu memleketlere yeni bir fikir/ideoloji vermek önem kazanmıştır.²⁵⁴

Ortadoğu’daki milliyet şuur, Batı’nın iktisadi ve siyasi hâkimiyetine son verme mücadelesinde ortaya çıkmış, Batı’yı yeni bir zihniyetle ortaya çıkmaya ve bir anlaşma zemini kurmaya mecbur bırakmıştır. Aksi halde Rusya ve Batı tehdidi arasında kalan bir Arap’ın, Batı sömürgeciliğinin izini silmek için Rusların uzattığı ele sarılması kaçınılmazdır.²⁵⁵

Avcıoğlu’na göre, batı Ortadoğu’ya muhtaç olduğundan gaye ile vasıtaları birbirine karıştırmaktan vazgeçmelidir. Batının bölgedeki hayati menfaatleri; petrolü kullanabilmek, bölgenin istikrara kavuşması ve üçüncü bir dünya harbinin önüne geçilmesi olmalıyken, batı Süveyş Kanalı’na ya da bölgenin petrolüne sahip olmak peşindedir. Batının Arap milliyetçiliğinden anladığı şudur: Arapların birleşmesi, nötralist bir dış siyasetin takibi, petrol gelirin tüm bölgenin kalkınması için kullanılması ya da petrolün millileştirilmesi. Bu nedenle batı uzlaşma yoluna gitmek yerine, milliyetçiliği önlenmeye çalışmıştır. İki taraf için de üçüncü bir yolun olmadığını düşünen²⁵⁶ Avcıoğlu’nun, sosyal bir hadisenin sonucu olarak gördüğü Nasır’ı eleştirmekten çekinmemesi de bununla ilgilidir. Avcıoğlu, Arap

²⁵³ Doğan Avcıoğlu, “Cezayir Çıkmazı”, **Akis**, Sayı: 145, 16 Şubat 1957, s. 18.

²⁵⁴ Doğan Avcıoğlu, “Monro’den Truman’a, Truman’dan Eisenhower’a”, **Akis**, Sayı: 140, 12 Ocak 1957, s. 13.

²⁵⁵ Doğan Avcıoğlu, “Arap Milliyetçiliği”, **Akis**, Sayı: 143, 2 Şubat 1957, s. 13.

²⁵⁶ Doğan Avcıoğlu, “Pusulatsız Gemi”, **Akis**, Sayı: 222, 9 Ağustos 1958, s. 18-19.

milliyetçiliğinin Batı'ya karşı değil, sömürgeci batıya karşı yapılması gerektiğine inandığı şu sözlerinden de anlaşılmaktadır: *“Fellahı gerçekten düşünen bir Arap lideri batı düşmanlığını körüklemek yerine, iş birliği yapmalıdır. Nasır milliyetçiliğinin bugünkü hali budur. Bu politika sadece fellahı aç bırakmaz dünyayı da harbe sürükler.”*²⁵⁷

Avcıoğlu *Forum* yazarlarının anti-komünist duyarlık nedeniyle pek ilgilenmediği Üçüncü Dünya'nın kalkınma sorunlarına da değinmiştir. “Orta-Doğu'da İktisadi Kalkınma” başlıklı yazısında üretim artışı, enerji tüketimi, sermaye birikimi, dış yardımlar, kalkınmanın finansmanı ve maliyeti gibi başlıklar halinde başlıca Ortadoğu ülkelerinin ekonomik performanslarını -ayrıntılı rakam ve verilerle destekleyerek- değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede Avcıoğlu'nun temel ölçütünü “sermaye birikimi hızı” başka bir ifade ile ülkenin kaynaklarının tüketime değil mümkün olduğunca yatırıma ayrılabilmesi belirlemiştir.

Türkiye'yi de değerlendirdiği bu yazısında Avcıoğlu şunları söylemiştir: *“Yatırımların yürütülmesinde, devletin rolünün gittikçe artması, yatırımların planlanması veya hiç değilse koordine edilmesi meselesini ön plana geçirmiştir. Mısır, Suriye, İran, Irak gibi memleketler bu meseleyi 5 veya 7 senelik planların hazırlanması suretiyle halle çalışmışlardır. Teferruatlı ve sıhhatli istatistiklere ve kompetan bir idare cihazına sahip olmayan bu memleketlerde planlama henüz emekleme devresindedir. Türkiye ile dış aleme açık bir iktisadi düzene dayanan Lübnan planlama yoluna gitmemişlerdir. Mamefih son zamanlarda Türkiye'de de yatırımların koordine edilmesi ihtiyacı duyulmuş ve bu işle vazifeli bir bakanlık ve bakanlıklar arası iktisadi koordinasyon heyeti kurulmuştur.”*²⁵⁸

Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkelerarası benzer bir kıyaslamayı “Kalkınıyor muyuz?” başlıklı yazısında da yapmıştır. Türkiye ile savaş sonrasında yatırımlara büyük pay ayırarak kalkınma yolunda dikkate değer bir yol alan Marksist Doğu Avrupa ülkelerini, Avrupa İktisadi İşbirliği'ne üye ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerini (İsrail ve Suriye) kıyaslamıştır. Kalkınmayı; yatırım yapılması, yatırımlara kaynak ayrılması, sermaye birikiminin hızla sağlanması şeklinde özetleyen Avcıoğlu,

²⁵⁷ Avcıoğlu, “*Arap Milliyetçiliği*”, s. 13.

²⁵⁸ Doğan Avcıoğlu, “*Orta-Doğu'da İktisadi Kalkınma*”, *Forum*, Sayı: 119, 1 Mart 1959, s. 13-16.

Türkiye'nin 1950-57 arasındaki yatırım performansı ile bu ülkelerin gerisinde kaldığına, özellikle 1954 yılından sonra ülkede yatırımların azalmaya başladığına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Avcıoğlu'nun cevabını aradığı bazı sorular vardır: İlki; Türkiye asgari bir kalkınma hızını devam ettirebilmek için mevcut kaynaklarını ne ölçüde sermaye birikimine ayırmalıdır? İkincisi; Türkiye artan nüfusuna iş bulmak ve ziraattaki fazla nüfusu, giderek ziraat dışı faaliyetlere aktarmak için ne kadar yatırım yapmalıdır?²⁵⁹

Avcıoğlu, bu soruları sorduğu 1959 Türkiye'si'ndeki manzarayı anlatmakla işe başlamıştır. Manzara şudur: “*Memleketimiz bugün bir meseleler diyarındır: Ziraat memleketi Türkiye, artan nüfusunu besleyemeyecek durumdadır. Erozyon, vatan sathını çöle çevirmektedir. Ormanların akıbeti, keçilerin ve ekecek birkaç karış toprak arayan vatandaşların lütfuna bağlıdır. Toprağın besleyemediği nüfus şehirlere doğru akmakta, fakat bunlara mesken ve iş sağlamakta gittikçe daha fazla güçlük çekilmektedir. Büyük şehirlerin işe, su, nakil vasıtası vs. gibi karşılanamamaktadır. Sanayileşme temposu, nüfus artışının zaruri kaldığı süratle mukayese edilince sifıra yakındır. Cumhuriyet Türkiye'si-birakalım 15 yaşını aşmışları-ilkokul çağındaki 1 milyon çocuğu okutacak kudrette değildir.*”²⁶⁰

Avcıoğlu'na göre tablonun bu denli ağır olduğu bir ülkedeki yaygın fakat hatalı kanaat ise şudur: “*İstikrar politikası muvaffak olursa, iktisadi durum düzelir.*” Enflasyonu önleyecek tedbirlerin işe yaraması ve enflasyonun mutlaka durdurulmasınınin gerekmesi, ancak sorunun salt mali buhrandan ibaret olması durumunda önemlidir. Artan dış yardımlarla istikrar sağlansa bile iktisadi durumda bir düzelme görülmeyecektir. Keza asıl mesele, mali buhranın perdelediği iktisadi buhrandır. İktisadi buhrandan kurtulmanın yoluysa çok daha fazla yatırım yapmaktır. Avcıoğlu bu noktada, dikkati iktisadi buhran üzerine çeken Baade Raporu'nu zikretmektedir.²⁶¹

Prof. Baade, muazzam bir hamle yapılmadığı takdirde, ortada Türk ziraatı diye bir şey kalmayacağını düşünmektedir.²⁶² Sonuç olarak, istikrar ve istihlaldeki

²⁵⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Kalkınıyor Mıyuz?*”, **Forum**, Sayı: 122, 15 Nisan 1959, s. 12-14.

²⁶⁰ Doğan Avcıoğlu, “*Nereye Gidiyoruz?*”, **Kim**, Sayı: 77, 7 Kasım 1959, s. 18-19.

²⁶¹ Doğan Avcıoğlu, “*Tehlike Çanları*”, **Ulus**, 28.10.1959, s. 2, 5.

²⁶² Doğan Avcıoğlu, “*Baade Raporu veya Tehlike Çanları*”, **Ulus**, 08.08.1959, s. 2.

gelişmeyi at başı yürütebilmek amaçlanmalıdır. Yıllarca enflasyonun olduğu bir iktisadi hayatın, enflasyon kaynaklarını kurutacak sert tedbirler karşısında bir duraklama safhasına girmesi olağandır. Fakat istihlaldeki duraklama pahasına elde edilen istikrar, nüfusu ve ihtiyaçları artan hayat seviyesi düşük bir memlekette uzun süre devam edemeyecektir.²⁶³

Bütün az gelişmiş memleketler gibi Türkiye'nin de temel meselesi; ziraattaki fazla nüfusu ziraat dışına nakledebilmek, bir başka deyişle sanayileşmektir. Sanayi ve ziraat birbirini destekleyerek gelişmek zorundadır. Keza, ziraat ambarı olmasına rağmen sanayileşmekten vazgeçmiş bir Türkiye gerçekçi olamaz. Türkiye'de sanayileşme, nüfus artışına nispetle çok yavaştır. Dolayısıyla sanayisiz şehirleşme; düşük bir hayat seviyesine ve gecekondulara yığılan bir yarı işsizler ordusunun gittikçe büyümesine razı olmak demektir. Ziraat ve sanayide çok geniş yatırımlara ihtiyaç vardır. Öyle ki, yatırım hacminde büyük bir genişleme yapılması, demokrasinin de en büyük teminatıdır. Bunu görmezden gelen her aydın bir ihanet içinde olacağından, aydınların ağzındaki sihirli söz artık "yatırım" olmak zorundadır.²⁶⁴ Fakat Türk iktisatçıları para hanesine odaklanmış bir şekilde, sürekli enflasyonu tartışmaktadırlar.²⁶⁵

Almanya geçirdiği iki savaş sonrasında enflasyona, işsizliğe, açlığa rağmen, refah devletini hayata geçirmiş önemli bir örnektir. Almanya Erhard Reçetesi ile birkaç yıl içinde kalkınmayı ve dünya pazarlarında korkulan bir rakip haline gelmeyi başarmıştır. Erhard reçetesi; enflasyon kaynaklarını kurutmak ve piyasa mekanizmasını işler hale getirmek için eski parayı kaldırmış, yeni bir alman parası tedavüle sokmuştur. Böylece emisyon ve kredi hacmi daraltılarak Alman parasının değeri, ihracatı teşvik gayesiyle realist bir şekilde tespit alınmıştır. Ayrıca vesika usulü kaldırılması ve fiyatların serbest bırakılmasıyla, vesika usulü yüzünden karaborsaya düşen malların piyasayı istila etmesi sağlanmıştır. Bu, malların vesika zamanındaki fiyatın üstünde, fakat karaborsa fiyatının altında satılmasına olanak sağlamıştır.²⁶⁶

²⁶³ Doğan Avcıoğlu, "İstihlalde Duraklama", **Ulus**, 01.11.1959, s. 2.

²⁶⁴ Doğan Avcıoğlu, "Nüfus Patlaması", **Ulus**, 24.11.1960, s. 2.

²⁶⁵ Doğan Avcıoğlu, "1 Numaralı Meselemiz: Yatırımlar", **Akis**, Sayı: 124, 22 Eylül 1956, s. 17.

²⁶⁶ Doğan Avcıoğlu, "Erhard'ın Reçetesi", **Ulus**, 19.08.1959, s. 2.

Türkiye'nin 4 Ağustos 1958'de yaptığıyla, 1948'de Erhard'ın aldığı tedbirler aynı olmakla birlikte, Almanya'da yatırım malları taleplerini kısa zamanda karşılayacak bir ağır sanayi, Türkiye'de yoktur. Avcıoğlu, serbesti ile disiplini uzlaştırmasını bilen fakat tam bir planlamaya gitmeye lüzum duymayan Erhard'ın, bugünün Türkiye'si'nde olsa, muhtemelen ateşli bir plan taraftarı kesileceğine inanmaktadır.²⁶⁷

Türkiye'de 1950'den bu yana, ne isteniyorsa o yapılmış, bir zaruret olarak seçmek reddedilmiş, her şeyi aynı anda yapmaya çalışılarak öncelikler belirlenememiştir. Semerelerini hemen veremeyecek büyük yatırım hareketlerine girilmiş, kısa vadede yatırımların sadece bir masraf kapısı olduğu göz ardı edilmiştir. Nitekim sonuç, fiyat yükselmeleri ve dış ticaret açığının büyük ölçüde artması olmuştur.²⁶⁸ Mevcut iktisadi durumdaki dengesizlik, bir yatırım hiyerarşisi oluşturmayı ve yatırım gücünü artıracak alanlara (ziraat ve madencilik gibi) öncelik verilmesini zorunlu kılmaktadır.²⁶⁹

Avcıoğlu'nun eleştirisi salt iktidara değildir. Avcıoğlu, enflasyona çözüm olarak emisyonu son verilmesini, kredi kontrolünün ve bütçenin denkleştirilmesini sunan muhalefeti de büyük resmi görememekle eleştirmektedir. Şöyle demiştir: *“Metodlar ve kalkınma arasında sıkı münasebetler olmakla beraber, bir de metodların dışında bizzat kalkınma meselesi mevcuttur. Bu sebeple muhalefetin kalkınma ve kalkınmanın başlıca yolu olan yatırımlar hakkında sarıh fikirlerle ortaya çıkması beklenirdi. Fakat muhalefet, yatırımlar bahsinde plan yapılması lüzumunu belirtmekle yetinmektedir. İktisadi hayatı bir bütün olarak düşünen plan hakikaten lüzumludur. Yalnız bu isme layık bir palanın hazırlanması uzun çalışmalara bağlıdır. Bu sebeple plan ihtiyacı yanında kalkınmanın ana hatları hakkındaki görüşleri şimdiden ortaya koymak gerekmektedir. Kalkınmaya taraftar olduğunu söyleyen bir partinin kalkınma doktrini olmalıdır.”*²⁷⁰

Kalkınma noktasında muhalefet iktisadi istikrara daha fazla önem verirken, iktidar istikrara pek aldırış etmemektedir. Avcıoğlu'na göre ise (bazı istisnai

²⁶⁷ Avcıoğlu, “Erhard'ın Reçetesi”, **Ulus**, 19.08.1959, s. 2.

²⁶⁸ Doğan Avcıoğlu, “Temel İktisadi Mesele: Seçmek Zarureti”, **Akis**, Sayı: 149, 16 Mart 1957, s. 12.

²⁶⁹ Doğan Avcıoğlu, “Güzelleştirme Yatırımları”, **Akis**, Sayı: 201, 15 Mart 1958, s. 13.

²⁷⁰ Doğan Avcıoğlu, “Vuzuh İhtiyacı”, **Akis**, Sayı: 199, 1 Mart 1958, s. 14.

durumlarda) ihtiyatlı davranmak şartıyla enflasyon yoluyla yatırım yapmak isabetli bir hareket sayılabilirse de, kalkınma ancak nisbi bir istikrar içinde verimli olabilir. Fakat yapılması gereken öncelikli iş, kalkınma hızının esas itibarıyla eldeki dövize ve tasarruf hacmine tabi olduğu unutulmadan tasarrufu arttırmak olmalıdır.²⁷¹

Kalkınma: “...*Kabaca bir izahla büyük ölçüde yatırım demektir. Büyük ölçüde yatırım, ancak büyük ölçüde tasarrufla mümkündür. Tasarruf, kemeri sıkılamak, mahrumiyetlere katlanmak, vergileri ağırlaştırmaktan başka anlamlara gelmemektedir.*”²⁷² Ne yazık ki, oy hesabı yapılarak iktidara gelen bir ülkede kimsenin işçiyi, köylüyü daha fazla vergilendireceğini söylemesi mümkün olmadığından, tasarruf politikası uygulayabilecek ne bir iktidar ne de bir muhalefet vardır. Muhalefet Türkiye’nin öncelikli meselesine dair şunu demektedir: “*hele bir hukuk devleti kurulsun, ilmin ihtisasın sözünü dinleriz. Her gün günlük güneşlik olur.*” İktidarın düşüncesi ise şudur: “*hele bir istikrar politikası muvaffak olsun, bolluk ve ucuzluk geri gelecek.*”²⁷³ Kalkınabilmek için yatırım şarttır ve Türk gençliği için Atatürk inkılapları ne ise yatırımlar da öyle olmalı, yatırımların azaltılması karşısında, irtica teşebbüslerine gösterilen hassasiyet gösterilmelidir.²⁷⁴

Avcıoğlu’na göre Türkiye’ye örnek olabilecek en iyi ülke; plan kelimesinin henüz icat edilmediği bir tarihte, sadece ekonomik olarak bir tercihin yapılmasının zorunluluğunu fark eden bir hükümetin başarısı ile kalkınan Japonya’dır. 19. yüzyılın ortasına kadar kapalı bir ortaçağ adası olan Japonya, sanayileşmiş modern bir memleket olmaya karar verdiğinde, hayat seviyesinin çok düşük olduğu ve özel teşebbüsün olmadığı bir ülkedir. Doğal olarak yatırım için tasarruf yapmak işi devlete düşmüş, devlet bu meseleyi, mahsulün iyi veya kötü olmasına bakmadan yüksek bir arazi verginin nakden ödenmesi ile çözmüştür.²⁷⁵

Bunun anlamı, sanayileşmenin yükünü ziraatın taşımış olduğudur. Çiftçi, vergiyi ödemek için mahsulü pazara götürmüş, toprağın verimini arttırmış, oğlunu fabrikaya göndermeye mecbur kalmıştır. Sonuç olarak zirai nüfus azalmış, randıman yükselmiş ve sektör pazar ekonomisine dâhil edilmiştir. Devlet bundan sonraki

²⁷¹ Doğan Avcıoğlu, “*Kalkınmanın Fiati*”, **Akis**, Sayı: 202, 22 Mart 1958, s. 12-13.

²⁷² Doğan Avcıoğlu, “*Muhalefet Ne Alemde*”, **Akis**, Sayı: 160, 01 Haziran 1957, s. 11.

²⁷³ Doğan Avcıoğlu, “*Yarımın Meseleleri*”, **Akis**, Sayı: 239, 14 Şubat 1959, s. 17.

²⁷⁴ Avcıoğlu, “*1 Numaralı Meselemiz: Yatırımlar*”, s. 17.

²⁷⁵ Doğan Avcıoğlu, “*Japon Mucizesinin Esrarı*”, **Akis**, Sayı: 208, 3 Mayıs 1958, s. 18.

tercihini, döviz getiren ipek ve pamuk sanayiden yana kullanmış, kısa sürede Asya ve Amerika'nın tekstil ihracatçısı haline gelmiş ve böylece döviz meselesini de çözmüştür. Döviz sıkıntısını halleden bir ülkenin sanayi kollarını geliştirmesi ise zaten sıkıntı değildir. Sürece katkı sağlayan bir diğer etken, bir zamanların aylak ve müsrif toprak ağaları olan samurayların, muktedir idareciler ve müteşebbislere dönüştürülebilmesidir.²⁷⁶

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmasında Batı'dan sağlanacak mali yardımların önemini farkında olan Avcıoğlu, Eisenhower-Kruşçef görüşmelerini, soğuk harbin iktisadi sahaya kayması olarak yorumlamış, bu noktada en gözde silahın ise artık dış yardım olacağına da dikkat çekmiştir. Avcıoğlu için mesele yardım almak değil, yardımın en iyi ne şekilde kullanılacağını bilmektir.²⁷⁷

Avcıoğlu bu noktada özellikle müşterek pazar meselesi ile Batı ile geliştirilecek bir ekonomik iş birliğine katılmanın hangi şartlarda kabul edilmesi gerektiği göstermeye çalışmıştır. Böyle bir ortaklığa girilmesi durumunda Türkiye'de sanayileşme hızının yavaşlayacağını ve ortaklığın ülkeye yarardan çok zarar getireceğini²⁷⁸ düşünen Avcıoğlu'na göre, Türkiye eşit şartlarda değil imtiyazlı bir şekilde bu ortaklığa kabul edilmelidir. Böylece sanayileşme hamlesi yaratarak tarımdaki fazla emeği sanayiye kaydırabilecek, bunu yaparken ülkesini besleyecek şekilde ziraatını da geliştirebilecektir. Avrupa ülkelerinin, Türkiye'den bölge ihtisaslaşmasına imkân veren disiplinli bir kalkınma ve sanayileşme hareketine girişmesini isteme hakkı ancak bir himaye ve teşvik sürecine onay vermesi durumunda mümkündür. Aksi halde az gelişmiş ülkelerin serbest ticaret kuralları çerçevesinde bir birliğe dâhil olması, onları daha da fakirleştirecektir. Üretici güçlerini geliştirme şartıyla, batı sermayesinin sınırlarını belirlediği küresel bir iş bölümü ekseninde üstlenilecek bir rol kabul edilebilir.²⁷⁹

Avcıoğlu, Ortak Pazar'ın az gelişmiş memleketleri adeta cezalandıran, dışarıya karşı gümrük duvarlarıyla kapanmış egoist bir teşebbüs olduğunu düşündüğünden sanayileşmiş memleketlerin, hiçbir taviz beklemeden pazarlarını az gelişmiş

²⁷⁶ Avcıoğlu, "*Japon Mucizesinin Esrarı*", **Akis**, Sayı: 208, 3 Mayıs 1958, s. 18.

²⁷⁷ Doğan Avcıoğlu, "İktisadi Soğuk Harb", **Ulus**, 03.10.1959, s. 2.

²⁷⁸ Doğan Avcıoğlu, "*Ezop ve Ötesi*", **Kim**, Sayı: 70, 19 Eylül 1959, s. 20-21.

²⁷⁹ Avcıoğlu, "İktisadi Soğuk Harb", s. 2.

memleketlere açmasını beklemektedir. Ona göre Ortak Pazar'ın dışında kalmak; ihracat mallarının satışını zorlaştıracak, dış yardım imkânlarını biraz azaltacak, iktisadi kalkınmanın yürütülmesini çok daha güçleştirecekse de Türkiye için hiç değilse, kalkınma şansı ve ümidi olacaktır.²⁸⁰

Avcıoğlu, sadece Ortak Pazar'ın değil, kurulması düşünülen İngiltere'nin "Serbest Pazar" tasarısı gibi ekonomik ortaklıkların az gelişmiş ülkeler için kalkınma açısından ne gibi sonuçları olabileceğini de tartışmıştır.²⁸¹ Ortak Pazar; İtalya, Belçika ve Fransa'nın Afrika'daki eski sömürge topraklarını da bu birliğe katarak bu ülkelerin kalkınmasını hedeflediğinden, Ortak Pazar kurma girişimi çerçevesinde kaldırılan gümrükler, bu ülkelerin Avrupa ile ticareti söz konusu olunca korunacak ve yine bu ülkelerin kalkınmasında kullanılmak üzere bir fon oluşturulacaktır. Fakat bu durum, az gelişmiş ülkelerin ihracat pazarlarını kaybetmelerine ve Avrupa sermayesinden mahrum kalmalarına yol açacaktır. Türkiye, Avrupa sermayesine muhtaç olduğundan, sömürge ülkeleri gibi kalkınmanın külfetlerini yüklenmeden, nimetlerini paylaşabileceği bir ortaklıkta yer almalıdır. Kaldı ki temel problem, Türkiye'nin Ortak Pazar'a dâhil olması değil, dâhil olduktan sonra Avrupa rekabetine dayanabilecek bir sanayi yapısı ortaya koyup koyamayacağı noktasındadır. Bu noktada Avcıoğlu'nun dikkat çektiği şey şudur: "*Batı sermayesinin gerçekten Türkiye kalkınmasına yönelik bir politika arayışı içinde olabileceğinin düşünülmesi...*" Nitekim kalkınma yazını tartışmaları bağlamında bahsi geçen az gelişmiş ülkelerin, Avrupa yardımı ve sermayesi ile kalkınabileceğine olan inancı ve Avrupa'ya duyulan sempati burada karşımıza çıkmaktadır.²⁸²

Avcıoğlu için ideolojik seçim bir araçken amaç, hızlı bir kalkınma sağlayarak Batı ile aradaki mesafeyi kapatacak kalkınmacı bir ekonomik programın tatbikidir. Totaliter ya da demokratik hangi sistemi seçerse seçsin, batı ile aralarındaki farkı kapatmak isteyen az gelişmiş ülkeler, kapitalistleşme sürecinden geçmek zorundadır. Avcıoğlu, demokrasi ile kalkınma arasındaki ilişkide önceliği iktisada verdiğinden, sosyo-ekonomik sorunlarını çözemeyen bir rejimin en özgürlükçü ve gelişmiş

---

²⁸⁰ Doğan Avcıoğlu, "Müşterek Pazar ve Kalkınma", **Ulus**, 10.10.1959, s. 2, 4; Avcıoğlu, "Müşterek Pazarın Kapısında", **Ulus**, 12.09.1959, s. 2; Avcıoğlu, "Müşterek Pazar ve Türkiye", **Ulus**, 21.04.1959, s. 2.

²⁸¹ Doğan Avcıoğlu, "*Serbest Pazar ve Türkiye*", **Forum**, Sayı: 112, 15 Kasım 1958, s. 17.

²⁸² Doğan Avcıoğlu, "*Stabilizasyon Politikası Ne Alemde*", **Forum**, Sayı: 114, 15 Aralık 1958, s. 9-11.

kurumsal yapıya sahip olsa da çökmeye mahkûm olduğuna inanmaktadır. Bu noktada kilit rol, halkın itiyatlarına karşı durarak onun enerjisini seferber edecek olan demokrat liderler ve liderlere bu vizyonu sağlayacak aydınlardır. Kalkınma fikri, önce bütün yönleriyle aydınlar tarafından içselleştirilmeli, sonra lidere sunulmalı son olarak lider bunu halka mal etmek için uğraşmalıdır. Avcıoğlu, kalkınmada aydına büyük bir rol düştüğüne inanmaktadır. Bu nedenle şöyle seslenmiştir: “*aydınlar uyanınız.*”²⁸³

Avcıoğlu, demokrasi ve hürriyet için Türkiye’yi iktidarı nimet yeri değil, vazife yeri olarak gören aydınlara en seçkinlerinin idare etmesini sağlamak gerektiğine ve ancak aydının terakki yolunu açabileceğine inanmaktadır. Böyle düşünmesinin gerekçesi, Kurtuluş Savaşı’nın ve Atatürk inkılaplarının da bu şekilde gerçekleştirilmiş olmasıdır.²⁸⁴ Nitekim bir aydın olarak üzerine düşen vazifeyi her zaman yapmaya çalışmıştır. Bu çabası sadece yazdıklarıyla sınırlı kalmamış, Kurucu Meclis üyesi olarak seçildiği Anayasa Komisyonu’nda ve 1961 Anayasası’nın hazırlanmasına sunduğu katkıyla devam etmiştir.²⁸⁵

2.5. Doğan Avcıoğlu’nun Anayasa Komisyonu’ndaki Çalışmaları ve Görüşleri

27 Mayıs 1960’ta iktidarı ele alan ordu, yönetimi sivillere devretmek adına harekete geçmiş, bir an önce anayasanın hazırlanmasını ve seçimlerin yapılmasını istemiştir. Özdemir, 27 Mayıs ile başlayıp Kurucu Meclis ile devam eden süreci üç döneme ayırmıştır:

Birinci Dönem; geçici de olsa bir anayasanın olmadığı “fiili iktidar” dönemidir. İkinci Dönem; geçici anayasanın kabulü ile “fiili rejim”in hukuki temele kavuştuğu dönemdir. Üçüncü Dönem; Kurucu Meclis’in açılması ile MBK’nın ve Temsilciler Meclisi’nin yasama görevini paylaştığı dönemdir.²⁸⁶

²⁸³ Doğan Avcıoğlu, “*Nereye Gidiyoruz?*”, **Kim**, Sayı: 77, 7 Kasım 1959, s. 18-19.

²⁸⁴ Doğan Avcıoğlu, “*Seçkinler ve Demokrasi*”, **Ulus**, 01.06.1960, s. 2.

²⁸⁵ Kurucu Meclis tutanaklarında Avcıoğlu’nun söz aldığı herhangi bir konuşmaya rastlanmamakta, sadece çeşitli kanunların oylanması sırasında adı geçmektedir: **T.C. TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi**, B: 8, 27.02.1961, O: 2, s. 583, 586, 589; B: 10, 29.03.1961, O: 1, s. 39, 48, 51, 54, 57; B: 12, 08.05.1961, O:1, s. 79; B: 16, 21.06.1961, O: 1, s. 136; B: 20, 14.07.1961, O: 2, s. 203, 212; B:25, 03.09.1961, O: 1, s. 338, 341, 344, 347.

²⁸⁶ Hikmet Özdemir, “*Siyasal Tarih 1960-1980*”, **Türkiye Tarihi**, C. 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 197.

Kurucu Meclis Yasa Tasarısı; Turan Feyzioğlu ve komisyon üyelerince hazırlanmış, 13 Aralık 1960'da mecliste kabul edilmiş, 16 Aralık'ta ise Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasaya göre; Kurucu Meclis iki bölümden oluşmaktadır: Milli Birlik Kurulu ve Temsilciler Meclisi.²⁸⁷

Temsilciler Meclisi'nin üyelerinin seçimi 158 Sayılı Yasa'ya göre yapılmıştır. Yasaya göre devlet başkanı 10, MBK kendi içinden 18 kişi seçecektir. İl temsilcilerinin sayısı 75 olacak, CHP'den 49, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden (CMKP) 25 kişi seçilecektir. Ayrıca 6 baro, 12 basın, 2 eski muharip, 6 esnaf, 1 gençlik, 6 işçi sendikası, 10 oda, 6 öğretmen, 6 tarım teşekkülleri, 12 üniversite ve 12 yargı organları temsilcisi olacaktır.²⁸⁸ Meclis, DP'nin genel temsil ilkesine tepki göstermek ve mesleki grupların siyasal olarak tanınmasına olanak sağlamak adına "mesleki temsil" ilkesini benimsemiştir. Her ne kadar CHP'nin kontenjanı 49 olsa da, CHP ileri gelenleri il temsilcileri olarak meclise girmiş ve böylece mecliste çoğunluğu CHP almıştır. Bu durum, İlk Hedefler Beyannamesi'nin anayasada yer almasını isteyen İsmet Paşa'yı da memnun etmiştir. Kaldı ki, Kurucu Meclis yeni anayasayı bu doğrultuda oluşturmuştur.²⁸⁹

CHP, İsmet Paşa'ya özel olarak 6 kontenjan hakkı vermiştir. İsmet Paşa'nın bu altı adayı; Şefik İnan, Ziya Müezzinoğlu, Doğan Avcıoğlu, Enver Ziya Karal, Mümtaz Soysal ve İhsan Kabadayı olmuştur. Bu 6 kişinin de dâhil olduğu 44 kişi, ilk turda gerekli oyu alarak seçilmişlerdir. İkinci turda beş kişi daha katılmış -bunlardan biri de Coşkun Kırca'dır- böylece, başlarında İsmet Paşa'nın bulunduğu 49 kişilik CHP kontenjanı tamamlanmıştır. Coşkun Kırca, Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal aynı zamanda *Akis* yazarlarıdır.²⁹⁰

En çok oyu İsmet Paşa'nın parti meclisine "*kıymetli bilim adamları*" diye tanıttığı bu üç genç almıştır. Soysal'a göre bunun nedeni, partilerde herkesin birbirinden korkup oy vermediği bir havada "*bunlar zararsız*" diye düşünmüş olmalarıdır. Bu üç genç, Kurucu Meclis kontenjanından Anayasa Komisyonu'na da

²⁸⁷ Resmi Gazete, 16 Aralık 1960 Cuma, Sayı: 10682, s. 2266.

²⁸⁸ A.g.e., s. 2770.

²⁸⁹ Çavdar, a.g.e., s. 85-99.

²⁹⁰ Toker, *Yarı Silahlı...* s. 214.

seçilmiştir.²⁹¹ 27 Mayıs'ı memnuniyetle karşılamış *Forum*'un birçok yazarı da Kurucu Meclis Üyesi olarak sürece dâhil olmuştur.²⁹²

1961 Anayasasını oluşturan süreç; ön tasarılar, kurucu meclis ve halkoylaması olarak üç aşamadan oluşmuştur. Ön tasarı aşamasında İstanbul Hukuk ve Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi ekibinin hazırladığı iki tasarı sunulmuştur. 191 madde ve 9 geçici maddeden oluşan İstanbul ekibinin tasarısında; sosyal haklara yer verilmiş, güvenceler getirilmiş, yargı bağımsızlığı ve anayasa yargısı öngörülmüştür. Ayrıca cumhurbaşkanına önemli yetkiler tanınmıştır. Yürütme; siyasal ve yargısal denetimle sınırlandırılmış, devlet yönetimi ise yardımcı veya özerk kurumlarla dengelenmiştir. Fakat yürütmeyi ve partileri zayıflatan yönleri ile eleştirilen metin biraz teorik bulunmuştur.

Ankara ekibinin tasarısı ise 109 maddeden oluşmuştur. Kişi hak ve özgürlükleri, sosyal haklar, yargı bağımsızlığı vb. düzenlemelere yer verilen metinde iktidarın iki meclisli bir sistemle denetimi de öngörülmüştür. Bu tasarı yürütmenin zayıflatılmasına karşıdır.²⁹³ İstanbul Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi öğretim üyeleri, iktidara yönelik tutumları ile farklılaşmışlardır.²⁹⁴

İstanbul Üniversitesi kadrosu iktidarı hukuki bir çerçeveye sınırlamaya çalışırken, Ankara Üniversitesi kadrosu iktidar için siyasi alanı genişletmeye çalışmıştır. Fakat her ikisi de çoğunlukçu bir demokrasi iradesinin anayasal olarak sınırlanması ve dini sömürüye yer verilmemesi noktasında mutabıktır. Anayasa çalışmalarının İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi hocalarının oluşturduğu iki ekip tarafından yürütülmesi, işleri zorlaştırdığından Kurucu Meclis oluşturulması fikri ortaya atılmıştır. MBK, Toplumsal kesimlerin mümkün olan en geniş katılımını

²⁹¹ **Mümtaz Soysala Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları: 32, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Armağanlar Dizisi: 8, Ankara, Aralık 2009, s. 69; : **T.C. TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi**, B: 2, 09.01.1961, O: 2, s. 14.

²⁹² Tanıl Bora-Kerem Ünüvar, “*Ellili Yıllarda Türkiye’de Siyasi Düşünce Hayatı*”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, (Yay. Haz.) M. Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 175.

²⁹³ Bülent Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, YKY, İstanbul, 2008, s. 371-372.

²⁹⁴ Ankara Üniversitesi İdari İlimler Enstitüsü 25 Ekim 1960-24 Aralık 1960 tarihleri arasında yeni anayasa yapımı sürecinde kendi fikirlerini ortaya koyma ve bu anlamda bir kamuoyu oluşturabilmek adına bir dizi seminer düzenlemiştir. Bu seminerlerde Yavuz Abadan, Nermin Abadan, Halil İnalçık, Necat Erder, Tahsin Bekir Balta, Nihat Erim, Ahmet Tahtakılıç, Bülent Daver, Şeref Gözübüyük, Mümtaz Soysal Temsilciler Meclisi’nin seçim yolu ile oluşturulmasını Muammer Aksoy, Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş, Aydın Yalçın ve Emin Paksüt gibi isimler ise meclisin tayin yolu ile belirlenmesini savunmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Nermin Abadan Unat, “*1960 S.B.F. Anayasa Seminerlerinde Beliren Esas Düşünceler*”, **SBF Dergisi**, Sayı: 62, 1962, s. 251-280.

sağlayarak anayasa ve seçim kanunu hazırlaması için Kurucu Meclis'in bir an önce faaliyete geçmesini istemiştir.²⁹⁵

Temsilciler Meclisi, CHP'nin ağırlıkta olduğu bir meclis olmasına rağmen korporatif bünyeli bir meclis olmaktan kurtulamamıştır. Gelenler parti içinde eriyebilecekleri yerde, iktisadi ve sosyal kategoriler halinde gruplaşmıştır. Bir başka deyişle zümreler ve menfaatler, siyasi partileri içinde erimemiş, aksine siyasi partiler zümre ve menfaat kadroları içinde kaybolmuştur. Temsilciler Meclisi'nde iki grup vardır: “*Merkezden radikal sola dek uzanan çizginin çeşitli tonlarını içine alan sosyal zihniyete sahip devletçi grup ile merkezden radikal sağa uzanan liberal grup.*” Dolayısıyla anayasa nihai şeklini alırken bu iki grup arasında özellikle mülkiyet, haklar, serbest teşebbüs, millileştirme vb. konularda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Temsilciler Meclisi içinden seçilen Anayasa Komisyonu her ne kadar “kalem burjuvazisi” ya da daha bilimsel bir ifadeyle “milli burjuvazi” denilebilecek bir sınıfı temsil etmiş olsa da, sonuç olarak yeni anayasa, devletçi ve ekonomik gruplar arasında karşılıklı tavizler içeren bir metin olarak çıkmıştır.²⁹⁶

Komisyon; “etüd metin” olarak İstanbul ekibinin, “yardımcı metin” olarak Ankara ekibinin taslağını kullanmıştır. Ayrıca 15 yıllık bir iç birikim değerlendirilmiş ve pek çok ülkenin anayasasından, evrensel dünya metnine kadar inceleme yapılmıştır.²⁹⁷

Anayasa hazırlık aşamasında belirleyici etken şu olmuştur: Hükümeti zayıflatıcı frenler olarak iktidarın sayısız organlar arasında paylaşılması. Keza Sabık Başbakan Adnan Menderes'in meclis grubunu elinde tutarak bir diktatörlük tesis ettiği düşünülmektedir. Fakat Avcıoğlu'na göre bu, madalyonun sadece bir yüzüdür. Madalyonun görünmeyen öbür yüzünde; tazyiklere dayanamadığı ve grubun mukavemetini kıramadığı için yatırım, eğitim, sağlık, mesken vb. hayati meseleleri yüzüstü bırakmak zorunda kalan bir Menderes vardır.²⁹⁸

---

²⁹⁵ Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, s. 369-372.

²⁹⁶ Mümtaz Soysal, “*Kurucu Mecliste Gürültü Taksitle Kamulaştırma ve Millileştirme Maddelerinde Koptu*”, **Yön**, S.2, 27 Aralık 1961, s. 11.

²⁹⁷ Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, s. 373.

²⁹⁸ Doğan Avcıoğlu, “*Menderes Hükümetlerinin Zayıf Tarafı*”, **Kim**, Sayı: 103, 29 Haziran 1960, s. 12-13.

Avcıoğlu için, demokrasi bile iyi bir ekonomi ile mümkün olacağından bütün iktisadi hayatı kaplayan bir plan hazırlama yoluna gidilirken iktidarın kötülük yapmasını önlemek adına alınan bu karar doğru değildir. Dolayısıyla o; iktidarın çeşitli organlar arasında bölünmesi, her alanda bağımsız müesseselerin kurulması, halkın seçtiği meclisin karşısına mesleki temsil yoluyla bir “seçkinler heyeti” istenmesi, 11 kişilik Milli İktisat Şurası’nın üyelerini kendisinin seçmesi, iktisadi devlet teşebbüsleri idarecilerinin ve Merkez Bankası’nın hükümete karşı bağımsızlığının sağlanması ve devlet teşebbüslerini geniş ölçüde hükümetin kontrolünden çıkartılması vb. uygulamalara karşıdır. Bu uygulamalar hükümetin rolünü hemen hemen sıfıra indireceği gibi bağımsızlık da devlet teşebbüslerinin çiftlik gibi kullanılmasını önleyecek bir çare değildir. Ciddi bir planlama için hükümetin bu müesseseler üzerinde hâkimiyetini tanımak gerekmektedir.²⁹⁹

Hükümete yüklediği bu görev nedeniyle 27 Mayıs’tan hemen sonra MBK’nın ekonomide desteğe ihtiyacı olduğunu yazmıştır. Geçici bir hükümetin kalkınma planı, müşterek pazar, yeni bir bütçe politikası gibi uzun vadeli meseleler hakkında vaziyet almasını doğru bulmayan Avcıoğlu, 27 Mayıs sonrası iktisadi politikanın hala iktisadi işlerin koordinasyonunu zaruri kıldığını düşünerek Maliye Bakanlığı’na diğer iktisadi bakanların üstünde salâhiyetler tanınmasını ya da iktisadi koordinasyon ile vazifeli bir başbakan yardımcılığının kurulmasını tavsiye etmiştir.³⁰⁰

Ona göre öncelikli iktisadi mesele, 1958 istikrar politikasının tatbikiyle ortaya çıkan işsizliktir. İnkılap Hükümeti’nin, “istikrar programını kurtarma politikası” ile rasyonel olmayan işletmelerin tasfiyesini sağlamak istemesi uzun vadeli bir meseledir. Hükümet kısa vadede sanayi müesseselerinin kapasitelerinin altında çalışmalarını ya da faaliyetlerini durdurmalarını önlemeye çalışmalı, enflasyondan korkmadan hareket etmelidir. Aksi halde, durgunluk ve işsizliğin bütün ekonomiye yayılabileceğine inanmaktadır.³⁰¹

Avcıoğlu için enflasyonla mücadele politikasındaki ısrar, istihsalin düşmesi ve işsizlik gibi ciddi tehlikelere götürebileceğinden, sosyal ve ekonomik sonuçları bakımından eğer başka çare yoksa enflasyon, deflasyondan daha az mahzurludur.

²⁹⁹ Doğan Avcıoğlu, “Bağımsızlık Hastalığı ve Plan”, **Ulus**, 05.12.1960, s. 2.

³⁰⁰ Doğan Avcıoğlu, “Ticaret Bakanının Basın Toplantısı”, **Ulus**, 05.06.1960, s. 2.

³⁰¹ Doğan Avcıoğlu, “İşsizlik”, **Ulus**, 02.07.1960, s. 2.

Durgunlukla mücadele politikasında temel dayanağı; dövize ihtiyaç duymadan, kısa zamanda gerçekleştirilebilen az masraflı projeler için amme sektörü yatırımlarının arttırılması oluşturabilir. Avcıoğlu istihlal ve iş hacmini arttırmak adına bazı rizikoları almanın, geç kalıp pişman olmaktan daha iyi olduğuna inanmaktadır.³⁰²

Görüldüğü üzere Avcıoğlu'nun güçlü, her şeyin üstünde bir hükümet tasavvuru vardır ve bu durum kalkınma ile ilgilidir. Bu; sadece iç siyasetteki gözlemlerinin bir sonucu değil, batıdaki gelişmelerin de doğruladığı bir sonuçtur. Şöyle ki; iktisadın kendi kendine yürüyemeyeceğini, demokrasinin gerçekleşmesinin ancak üretim ve milli gelirin adil dağıtılmasıyla mümkün olacağını gören Batı, hükümet fonksiyonları ile buhranları cemiyet hayatının motoru haline getirmiştir.

Başlıca üç fonksiyon vardır. İlki; "idare etme" fonksiyonudur. Bunun anlamı, milleti daha fazla hürriyete, adalete ve refaha kavuşturacak istikametleri tespit ve koordine etmektir. Bu fonksiyonu ancak hükümet yerine getirebilir. İkincisi; "tatbik"dir. İdare organlarıncaya yerine getirilir. Üçüncüsü; "murakabe"dir. Parlamento tarafından gerçekleştirilir. Hükümet, toptan ya da aşamalı olarak programını "çerçeve kanunlar" halinde parlamentoya sunar. Çerçeve kanunlar gayeleri ve bu hususta lüzumlu mali, iktisadi, idari vasıtaları kapsar. Bu kanunlar parlamento tarafından kabul edildiği takdirde, hükümet belli bir sahada geniş salahlıyetler elde eder ve bu çerçeve hudutları içinde Kanun Hükümünde Kararlar (KHK) çıkartabilir. Red tehlikesini önlemek adına hükümet, kararnemelerin hazırlanmasında parlamentonun yetkili komisyonlarını da dâhil ederek kanun yapma yetkisini büyük ölçüde parlamentodan hükümete kaydırır. Parlamento ancak anayasa yapma, tadil etme vb. gücüne sahiptir. Batının, iktisadi kalkınmanın olgunluk safhasında, Türkiye'nin ise daha ilk safhalarında olduğu düşünüldüğünde Avcıoğlu, Türkiye için tek çıkar yolun, kapsamlı bir plan ve bunun uygulanabilmesi için geniş salahlıyetlerle teçhiz edilmiş bir hükümet olduğuna inanmaktadır. Buna göre;

1. Anayasa Mahkemesi'nin, hükümetin sosyal ve iktisadi sahadaki imkânlarını zayıflatabilme tehlikesine karşılık, hükümetin fonksiyonları anayasada ayrıntılı olarak belirlenmelidir.

---

³⁰² Doğan Avcıoğlu, "İstikrar Politikası", **Ulus**, 21.11.1960, s. 2.

2. Plan mefhumu açık olarak anayasada yer almalı ve hükümet planını çerçeve kanunlar çerçevesinde parlamentoya sunmalıdır. Kabul edildiği takdirde hükümet, KHK'larla planını destekleyebilecek kararlar alabilmelidir.
3. Türkiye belli iktisadi bölgelere bölünerek, Mahalli İktisat Meclisleri kurulabilir.
4. Hükümetin kolayca düşürülmesini önleyecek tedbirler alınmalıdır. Hükümet başkanının, parlamento ile birlikte halk tarafından 4-5 yıllığına seçilmesi, her ne kadar bir diktatörlük tehlikesini doğursa da bu tehlike anayasa mahkemesi, hür basın, radyo, üniversite, sendika vb. teşekküllerin gelişmesi sayesinde önlenebilir bir şeydir.
5. Anayasa Mahkemesi, bir hakem olarak düşünülen cumhurbaşkanının fonksiyonunu azaltmaktadır. Dolayısıyla hükümet başkanı, cumhurbaşkanına ait diğer fonksiyonları yerine getirebilir. Bu durumda fonksiyonu kalmayan bir organın muhafazası gereksizdir.
6. Anayasanın ömürlü olması, iktisadi ve sosyal meselelerin çözümüne imkân vermesine bağlı olduğundan anayasa hazırlığında hukukçular, iktisatçılar ve sosyal bilimcilerle istişare içinde olmalıdır.³⁰³

Avcıoğlu'nun da içinde bulunduğu ve komisyonda sol kanat olarak görülen grubun aklındaki anayasa böyle bir anayasadır. Muhtemelen Doğan Avcıoğlu ve Turan Güneş'in Fransa'da öğrenim görmüş olması, Mümtaz Soysal ve Coşkun Kırca'nın Galatasaraylı olması nedeniyle bu grupta Fransız devrimciliği ağır basmaktadır. Ekonomik kalkınma adına daha kuvvetli bir anayasa ve daha güçlü bir hükümet istemişlerdir. Anayasaya planlama koymayı ve kalkınmaya daha fazla yer vermeyi hedeflemişler fakat "sosyal devlet"i bile -sosyalist devleti çağrıştırdığı düşünülür- zor kabul ettirebilmişlerdir.³⁰⁴

Genel Kurul'da toprak ve ticaret burjuvazisini temsil edenlerin, komisyonun hazırladığı tasarımı ellerine aldıklarında gözlerine çarpan ilk şey taksitli kamulaştırma

³⁰³ Doğan Avcıoğlu, "İkinci Cumhuriyetin Anayasası", **Kim**, Sayı: 101, 15 Haziran 1960, s. 13-15.

³⁰⁴ Mümtaz Soysal'a Armağan, s. 70.

ve millileştirmeye ilgili 38. madde olmuştur. Çalışma, sosyal güvenlik, planlama vb. sözler ise onları daha da korkutmuştur.³⁰⁵

Avcıoğlu, milliyetçiliğin “Sam Amca dalkavuklarının” tekelinde olduğu bir dönemde, anayasa çalışmalarında ilerici sosyal görüşlerden telaşa kapılan bazı eşraf ve komprador sözcülerinin, bu görüşleri etkisiz kılmak için anayasaya “milliyetçilik” deyimini yazdırmak için uğraş verdiğini fakat Anayasa Komisyonu üyeleri ve Kurucu Meclis’in uyanık çevrelerinin, milliyetçilik maskesi altındaki bu gerici taarruza karşı şiddetle direnmiş olduklarını söylemektedir.³⁰⁶

Aslında 27 Mayıs'tan sonra MBK bile, toprak reformu zorunluluğunu görmüş ve bir kanun tasarısı hazırlığına girişmiştir. Fakat CHP, geçici hükümetin böyle bir işe soyunmasını onaylamamış, bu teşebbüsü önlemiştir. Avcıoğlu'na göre MBK'nın sürgüne gönderdiği 55 ağa meselesi bile ırk ve parti ayrımına dayanan bir hareket olarak yorumlanmaya açık olsa da özünde toprak reformu ile ilgilidir. Keza 105 sayılı kanunun gerekçesi şöyledir: “*Sosyal birtakım reformlar yapabilmek, Ortaçağ'ın Türkiye'de yaşayan düzenini yıkmak, ağalık, şeyhlik gibi müesseselerini yok etmek, XX. yüzyılda devlet üstünde kuvvet olmadığını anlatmak, vatandaşın sömürülmesine, istismar edilmesine, insanlık haysiyetinden uzaklaşmasına engel olmak gayesiyle bu kanun çıkarılmıştır.*”³⁰⁷

Sonuç olarak yapabildikleri kadar bir anayasa yapmış olsalar da Turan Güneş'in tabiriyle (yoksulları düşündüğünden) biraz “*Çalığışu Anayasası*” olmuştur. Fakat parlamentodan geçişi sıkıntılı olmuş; kamulaştırmada taksitle ödeme, toprak reformu vb. “kanunla belirlenir”e bağlanmış, “sosyal” ifadesi zorla kabul ettirilmiştir.

³⁰⁵ Soysal, *Kurucu Mecliste Gürültü...* s. 11; T.C. TBMM Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, B: 54, 26.04.1961, O: 3, s. 320-323.

³⁰⁶ Doğan Avcıoğlu, “Sön Söz” *Yön*, Sayı: 222, 30 Haziran 1967, s. 3. Anayasa çalışmalarında Avcıoğlu'nun kayıtlara geçmiş bir konuşması bulunmamaktadır. Çeşitli kanunların oylamasında ismi geçmektedir: T.C. TBMM Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, B: 19, 17.02.196, O: 1, s. 279; B: 27, 22.03.196, O: 3, s. 87; B: 32, 28.03.1961 Salı, O: 2, s. 325; B: 37, 04.04.1961 Salı, O: 3, s. 546; B: 38, 05.04.1961, O: 3, s. 610; B: 39, 06.04.1961, O: 3, s. 653, 565; B: 43, 12.04.1961, O: 3, s. 161, 164; B: 47, 18.04.1961, O:4, s. 416; B: 56, 28.04.1961, O:5, s. 451; B:58, 02.05.1961, O: 4, s. 533; B: 62, 08.05.1961, O: 3, s. 93; B: 64, 10.05.1961, O: 3, s. 212; B: 66, 12.05.1961, O: 4, s. 338, 341; B: 67, 15.05.1961, O: 3, s. 409, 411; B: 70, 20.05.1961, O: 4, s. 502, 505, 508; B: 81, 20.06.1961, O:2, s. 119; B: 85, 13.07.1961, O: 1, s. 195, 197; B: 87, 17.07.1961, O: 1 s. 215; B: 95, 02.08.1961, O: 2, s. 429; B: 96, 10.08.1961, O: 1, s. 455, 452; B: 97, 11.08.1961, O: 1, s. 484, 490, 493, 496, 500; B: 99, 14.08.1961, O: 1, s. 543, 546; B: 101, 16.08.1961, O: 2, s. 29, 32; B: 103, 25.08.1961, O: 1, s. 70; B: 106, 29.08.1961, O: 2, s. 94; B: 110, 03.09.1961, O: 2, s. 173, 175, 178, 180.

³⁰⁷ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap*, s. 687-700.

Oysa onların istedikleri anayasanın biraz sosyalist, biraz daha radikal olması, kalkınmaya daha çok yer verilmesidir.³⁰⁸

Karşılıklı tavizlerle 9 Mart 1961’de meclise gönderilen tasarı, 156 madde ve 11 geçici maddeden oluşmuş ve bu tasarinın meclisin hazırladığı yasa ile halkoyuna sunulmasına karar verilmiştir.³⁰⁹

1961 Anayasası’nın en radikal tarafı; çoğunluğun iktidarının azınlığı ezmemesi için önlem alınması olmuştur. İktidar, anayasal yapı içinde sınırlanmalı, bu yapı içinde güçlerin bir elde toplanması önlenmeli, yetki ve sorumluluk dengesi kurulmalı, yetki kullananların birbirlerini karşılıklı denetimlerini sağlayan mekanizmalar getirilmeli ve belli görevler belli sürelerle bağlanmalıdır.³¹⁰

Bu olumlu olarak değerlendirebilecek radikallik aynı zamanda 1961 Anayasası’nın en çok eleştirilecek tarafını da oluşturmuştur: “Nitekim bu anayasa, olumlu liberal özelliklerinin yanında vesayetçi unsurlara da yer vermiştir... Silahlı Kuvvetler’in devlet içindeki rolü, Milli Güvenlik Kurulu adında anayasal bir organ yaratılması, Tabii Senatörlük Kurumu, askeri yargının görev alanının genişlemesi gibi yollarla güçlendirilmiş. Milli Birlik Komitesi’nin yargı organında yaptığı geniş çaplı tasfiyelerle yargı organının seçilmiş iktidarlar üzerinde bir vesayet kurumu gibi çalışmasına zemin hazırlamıştır.”³¹¹

Millet Meclisi, egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkarılmış, böylece 1924 Anayasası’ndaki meclis üstünlüğü sistemi değişmiştir. Egemenlik artık Cumhuriyet Senatosu, Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Anayasa Mahkemesi ve Danıştay ile paylaşılmaktadır. TBMM, bundan böyle Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Denge bakımından en önemli düzenleme ise yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek üzere kurulan Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu’dur. Anayasa Mahkemesi’ne, kanunlar ile yasama meclisinin içtüzükleri hakkında anayasaya aykırılık iddiasıyla açılan davalar ile siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara bakma görev ve yetkileri verilmiştir.

³⁰⁸ Mümtaz Soysal’a Armağan, s. 70.

³⁰⁹ Çavdar, a.g.e., s. 100.

³¹⁰ Mümtaz Soysal-Fazıl Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 39.

³¹¹ Ergun Özbudun, Anayasalcılık ve Demokrasi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 107.

Yüksek Hâkimler Kurulu ise hâkimlerin yürütme organı karşısındaki konumlarını bağımsızlaştırmak üzere düşünülmüştür. Bir başka önemli düzenleme Milli Güvenlik Kurulu'na anayasal bir nitelik kazandırılması olmuştur. MGK, bundan böyle siyasal hayatın en etkili kurumlarından biri ve ordunun siyaset üzerindeki etkisini kurumlaştıran bir organ olacaktır. MGK'ya biçilen “Bakanlar Kurulu'na yardımcılık etmek” rolü askerleri siyasetin içine dâhil etmiş, yürütme organını denetleyici, yönlendirici bir konuma getirmiştir. Üniversiteler ile radyo ve televizyon özerk kuruluşlar haline getirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı sembolik bir makam haline getirilmiş, çoğunluğu oluşturacak partinin taraftarı bir cumhurbaşkanının görev yapması önlenmek istenmiştir.³¹² Devletin bütün işlemleri yargı denetimine bağlı hale getirilmiş ve bu denetimi yapacak yargı bağımsızlığı yargıç teminatı sağlanmış ve bununla bağlantılı olarak kişi hak ve özgürlükleri ile kişilerin siyasi ve sosyal hakları anayasal bir çerçeve içinde tanımlanmıştır.³¹³

Sosyal devlet kapsamında tanınan haklar Batı'daki sosyal refah devlet modelinden ve Fransız, İtalyan, Alman anayasalarından büyük ölçüde etkilenmiştir.³¹⁴

Anayasa, DP dönemindeki dengesiz kapitalist kalkınmanın getirdiği sorunların çözümünde devlete önemli bir rol biçmiştir. Bu anlayış, anayasanın 41. maddesine şöyle yansımıştır: “*İktisadi ve sosyal hayat, adâlete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir. İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği öncelikleri yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak devletin ödevidir.*”³¹⁵

Bu açıdan 1961 Anayasası, Türkiye'yi savaş sonrası koşullarda ortaya çıkan Keynesyen, planlamacı ekonomi doktriniyle yakınlaştırma çabası olarak da

---

³¹² Atılğan, “*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*” s. 568-569; Çavdar, **a.g.e.**, s. 102-110; Aydın-Taşkın, **a.g.e.**, s. 89-98.

³¹³ Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, s. 403-404.

³¹⁴ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 110-111; Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, s. 392; Turan Güneş, **Türk Demokrasinin Analizi**, (Yay. Haz.) E. Güneş, Agora Yayınları, İstanbul, 2009, s. 155, 166. Bu haklar anayasanın “Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler” başlıklı kısmında madde 35-53 arasında sıralanmıştır. Suna Kili- A. Şeref Gözübüyük, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 202-207.

³¹⁵ Kili-Gözübüyük, **a.g.e.**, s. 205.

yorumlanabilir. 1961 Anayasası, ithal ikameci bir sanayileşme pratiğini hayata geçirecek burjuvazi için olduğu kadar, işçi sınıfı ve diğer toplumsal kesimlerin ihtiyaç duyduğu bir hukuksal çerçeve öngörmüş,³¹⁶ siyasi alanda olduğu kadar ekonomi alanındaki öngörü ve tedbirleri ile uzlaşmacı bir hava yaratmaya çalışmıştır.

Tanör'e göre 1961 Anayasası'nın tartışılması ve anlaşılmasında üç husus öne çıkmaktadır. Bunlar; çoğunluk iktidarını sınırlamaya yönelik uygulamalar, temel hak ve özgürlükler ile siyasi ve sosyal haklara yer vermesi ve kalkınma ve sosyal adalet vurgu yapması. Başka bir şekilde söylendiğinde anayasa yapıcılar kalkınmayı sosyal adalet ve demokrasiyle birlikte gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.³¹⁷

9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylaması sonucu 6.348.191 kişi "evet" 3.934.370 kişi ise "hayır" oyu kullanmıştır. Sonuç olarak anayasa yüzde 61,7 ile kabul edilmiş, Cumhuriyet tarihinin ilk referandumu darbeyi yapanlar ve destekleyenler açısından hayal kırıcı bir biçimde sonuçlanmıştır.³¹⁸ Toplumun yüzde 19'u sandık başına gitmemiş, yüzde 38,3'ü "hayır" oyu kullanmıştır. Anayasaya "evet" demeyen yüzde 57,3'lük siyasal ağırlığın ise DP'de olduğu açıktır.³¹⁹ Nitekim üç ay sonraki genel seçimlerde AP, DP seçmeni tarafından sahiplenilmiştir.

Bu dönemde Avcıoğlu'nun da meclise girme ihtimali olmuş fakat İnönü partisine sadece Coşkun Kırca'yı kabul ettirebilmiştir. Toker, bunda Avcıoğlu'nun politikacıları küçümseyen bir tavrının olmasının ve politikacıların da ona güvenmemelerinin etkisi olduğunu düşünmektedir.³²⁰

Anayasanın hazırlanmasından ve genel seçimlerin sonuçlanmasına kadar geçen süre Avcıoğlu'nun hayatında belirleyici bir dönem olmuştur. Hazırlanan anayasa, Ankara metnine yakın olmakla birlikte, Avcıoğlu'nun isteklerinden çok uzak kalmıştır. Kalkınma planının yürütebilmesinin, güçlü bir hükümetin tesisine izin verecek bir anayasa ile mümkün olduğuna inanan Avcıoğlu, metnin oylamaya sunulduğu gün mecliste ret oyu vermiştir.³²¹

³¹⁶ Atılğan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971", s. 569; Karpat, **a.g.e.**, s. 154.

³¹⁷ Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, s. 425.

³¹⁸ Çavdar, **a.g.e.**, s. 100.

³¹⁹ Atılğan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971", s. 560-561.

³²⁰ Toker, "Doğan Avcıoğlu", s. 7.

³²¹ Altan Öymen, "Doğan Avcıoğlu", **Milliyet**, 6 Kasım 1983, s. 2; Mete Tunçay, "Doğan Avcıoğlu'nun Arkasından" **Yapıt**, 47/2, Aralık-Ocak 1983, s. 93.

Aslında ismi, reddedenler arasında değil, oylamaya katılmayanlar arasında geçmektedir.³²² Eleştirileri onu, her ne kadar demokrasiden uzağa itiyormuş gibi görünse de göz ardı edilmemesi gereken Avcıoğlu'nun tüm yetkileri eline alan ve sahip olduğu gücü sadece Türkiye'nin kalkınması için harcayacak bir iktidar tasavvuruna sahip olmasıdır. Nitekim Avcıoğlu hayatını Türkiye'nin kalkınmasına adanmış, iktidarı nimet değil hizmet yeri olarak görmüş bir aydındır.

Avcıoğlu anayasayı onaylamasa da 27 Mayıs'ı ne olursa olsun başarıya ulaştırmış saymaktadır. Keza, 27 Mayıs ile 1946-60 arasında aydınların "kurtuluş yolu" olarak gördüğü bütün tedbirler gerçekleştirilmiştir. 1946-60 döneminin mücadelesi "nisbi temsil, çift meclis, anayasa mahkemesi, adaletin bağımsızlığı, toplu sözleşme ve grev hakkı" vb. başlıklar etrafında yaşanmış, 27 Mayıs da bu talepleri yerine getirmiştir. Dolayısıyla bir başarısızlık varsa bile, bu 27 Mayıs'ı yapan askerlerin başarısızlığı değildir.³²³

Avcıoğlu'na göre 27 Mayıs'ın bu kısır entelektüel ortamda gerçekleştirildiği düşünüldüğünde fikir özgürlüğü yolunu açmayı amaç edinen bir anayasaya yapılması bile bir başarı olduğu gibi, MBK'nın çıkardığı kanunlarda sosyal adalet tepkisini açıkça belli etmesi de önemlidir. Fakat 27 Mayıs'ın halkçı bir yöneliş göstermesine rağmen bunu toplumsal bir temele oturtmaya ihtiyaç duymaması ve kitle desteğinden yoksun olması onun zaafidir. Şaşkın bir milliyetçi tepki olarak ortaya çıkan İttihat ve Terakki Hareketi'nin dahi kulüpler ve dernekler yoluyla kısa zamanda örgütlendiği ve "milli burjuvazi" ye dayanarak kısa sürede hatırı sayılır bir güç haline geldiği düşünülürse Milli Birlik Hareketi'nin boşlukta kaldığı söylenebilir.³²⁴

27 Mayıs, ileri sürülen çeşitli nedenlerin ötesinde ağa-eşraf-komprador takımına karşı ara tabakaların tepkisidir. Kurucu Meclis, MBK üyelerince desteklenen CHP'nin azınlıktaki ilerici aydınları ile komprador-ağa-eşraf takımının ilk mücadelelerine sahne olmuş, İnönü'nün aracılığı ile bu mücadele tatlıya bağlanarak 1961 Anayasası çıkmıştır. Fakat süreç, dört başı mamur bir anayasanın fazla anlam

³²² T.C. TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Cilt 2, B:15 27.05.1961, O:1, s. 113. Avcıoğlu gibi Cemal Madanoğlu ve Mümtaz Soysal'ın da oylamaya katılmadığı görülmektedir.

³²³ Doğan Avcıoğlu, "27 Mayıs", Yön, Sayı: 165, 27 Mayıs 1966, s. 3.

³²⁴ Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap, s. 771-773.

taşımadığını, Türkiye'nin geri kalışının temel nedeninin emperyalizm-ağa- komprador egemenliği olduğunu göstermiştir.³²⁵

Sonuç olarak 1946-1960 yılları arasında Türk entelektüelleri; Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler ile aynı şeyi söylemiştir: Anayasa.³²⁶ Dolayısıyla 1961 Anayasası ve 1961 genel seçimleri Avcıoğlu'nu yeni bir mecraya itmiş, bu bağlamda *Yön* dergisi Avcıoğlu'nun kalkınma stratejisini belirleyecek siyasal ekonomik tartışmalar için bir platform işlevi görmüştür.

---

³²⁵ Doğan Avcıoğlu, “*CHP İçindeki Mücadele*”, *Yön*, S. 186, 21 Ekim 1966, s. 3.

³²⁶ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap*, s. 768,769.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖN DERGİSİ: TÜRKİYE'YE “YÖN” VERME ÇABASI (1961-1967)

3.1. Yön Dergisinin Yayınlandığı Yıllarda Türkiye’de Siyasal Hayat

15 Ekim 1961’de yapılan Cumhuriyet Senatosu ve milletvekili seçimleri sonuçlarına göre AP senatoda, CHP mecliste kazanmıştır. Senatör sayısı şöyledir: AP 70, CHP 36, Yeni Türkiye Partisi (YTP) 28, CKMP 16. Milletvekili sayısı ise şöyledir: AP 158, CHP 173, YTP 65, CKMP 54.³²⁷ Halkın 27 Mayıs’a tepkisi olarak okunan bu sonuçlara göre CHP 1957 seçimlerine göre oy kaybederken, DP blok olarak varlığını korumuştur.³²⁸

Genel seçimler sonrasında ordu içerisinde iki görüş hâkim olmuştur. Bir grup “*verilen söz yerine getirilmeli*” diyerek idarenin yeni iktidara devredilmesini, başta Talât Aydemir bir diğer grup ise “*Bu seçimle meydana gelen meclis ömürsüzdür. Bu şekilde Türkiye’nin beklediği kalkınma ve reformlar sağlanamaz*” diyerek seçimlerin iptali ile bütün siyasi partilerin feshedilmesini istemiştir. Seçim sonuçları ile birlikte takınılacak tutumu belirlemek amacıyla Silahlı Kuvvetler Birliği Örgütü Ankara’da, ve İstanbul’da toplantılar düzenlemiştir.³²⁹

Sonunda 21 Ekim 1961’de seçimin feshedilmesine ve en geç 25 Ekim 1961 tarihinde Silahlı Kuvvetler’in yönetime el koymasına karar verilmiştir. Alınan karardan memnun olmayan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 24 Ekim 1961 tarihinde parti başkanlarını bir araya getirmiş, ardından Çankaya’da Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in huzurunda yapılan bir toplantı ile parti başkanları “Çankaya Protokolü”nü imzalamışlardır. Buna göre tüm partiler cumhurbaşkanı olarak Cemal Gürsel’i destekleyecek, Yassıada mahkûmları için affı gündeme getirmeyecek ve 27

³²⁷ Milliyet, 21.10.1961, s. 1.

³²⁸ Özdemir, “Siyasal Tarih 1960-1980”, s. 207-208.

³²⁹ A.g.e., s. 242.

Mayıs'ın tasarruflarını özellikle de emekli edilen subayları müzakere konusu yapmayacaklardır.³³⁰

Cemal Gürsel Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Dördüncü Cumhurbaşkanı³³¹ ya da bir başka ifadeyle İkinci Cumhuriyet'in ilk Cumhurbaşkanı olmuştur.³³² Ardından çetin mücadeleler sonucunda AP adayı Suat Hayri Ürgüplü 165 oydan 140'ını alarak Cumhuriyet Senatosu başkanlığına³³³, CHP Rize milletvekili Fuat Sirmen ise 277 oyla Millet Meclisi başkanlığına seçilmiştir.³³⁴

Sivil siyasete geçiş oldukça sancılı olmuş, yeni düzenin kurumsal yapısının yerleşiklik kazanması ise 1961-65 aralığında gerçekleşebilmiştir. Bu dönemin temel özelliği ülkenin kısa ömürlü koalisyonlarla yönetilmiş olmasıdır. Türk siyasi hayatında kurulan ilk koalisyon hükümeti, CHP-AP tarafından oluşturulmuştur. Birinci İnönü Koalisyon Hükümeti olarak isimlendirilen bu koalisyonun, toplumsal bir destek bulamaması ve iç çekişmeler yaşaması Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'i harekete geçirmiş, Aydemir 21-22 Şubat 1962'de bir hükümet darbesine teşebbüs etmiştir. AP'nin, 22 Şubatçıların affedilmesine karşılık, eski DP'lilerin affını istemesi ve bütünü kapsayacak kademesiz bir af ısrarında diretmesi Başbakan İnönü'nün 30 Mayıs 1962'de istifa etmesine neden olmuştur.³³⁵

Yeni hükümet CHP, YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşmuştur. İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti olarak adlandırılan hükümet, 7 Temmuz 1962 tarihinde göreve başlamıştır. Fakat DP'lilere kısmi af verilmesini bir ödün olarak algılayan Albay Talat Aydemir, 20-21 Mayıs 1963'te yine harekete geçmiştir. Başarısız olan bu girişimin sonucunda Aydemir bu kez idam edilmiştir. Ordu, 27 Mayıs'ın yapılmasından üç yıl sonra bile hala kendi içindeki radikal unsurlarla uğraştığından İnönü'nün kurduğu ilk iki koalisyon hükümeti sivil siyasete geçilme sürecinin sorunlarıyla boğuşmuştur. Kasım 1963 tarihinde yerel seçimlerde AP'nin oylarının artması üzerine YTP ve CKMP hükümetten çekilmiş, 2 Aralık 1963 tarihinde İsmet İnönü bir kez daha istifa etmek zorunda kalmıştır. Yeni koalisyon kurma görevi, İnönü'nün reddetmesi üzerine

---

³³⁰ **Milliyet**, 25.10.1961, s. 1; Deniz, **a.g.e.**, s. 33-36; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 176-177.

³³¹ Özdemir, "*Siyasal Tarih 1960-1980*", s. 209.

³³² **Milliyet**, 27.10.1961, s. 1.

³³³ **Milliyet**, 29.10.1961, s. 1.

³³⁴ **Milliyet**, 02.11.1961, s. 1.

³³⁵ **Milliyet**, 31.05.1962, s. 1, 7; Özdemir, "*Siyasal Tarih 1960-1980*", s. 210.

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya verilmiş, Gümüşpala'nın da neticeye ulaşamaması üzerine İnönü, 25 Aralık 1963 tarihinde bu kez bağımsız milletvekilleri ile Üçüncü İnönü Koalisyonu Hükümeti'ni kurmuştur. Fakat Şubat 1965'te bütçe görüşmeleri sırasında muhalefet kasıtlı olarak bütçeyi reddetmiş ve hükümetin düşürülmesini sağlamıştır.³³⁶

Bu kez Suat Hayri Ürgüplü tarafından AP-YTP-CKMP-MP partileri arasında Dördüncü Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Başbakan Yardımcılığı görevine milletvekili olmadığı için dışarıdan atama ile Süleyman Demirel getirilmiştir. Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki bu koalisyon da sadece sekiz ay çalışmıştır.³³⁷

1964 yılında Cumhuriyet Senatosu seçimleri de dâhil, koalisyonlar döneminden en karlı çıkan parti AP olmuştur. 26 ilde yapılan kısmi senato seçim sonucuna göre AP 31, CHP 18 senatör çıkarabilmiştir.³³⁸

İnönü'nün kurduğu son koalisyon bütün mesaisini Kıbrıs sorunun çözümüne harcamıştır. Kıbrıs, 1963 yılı sonlarında Kıbrıs Rumlarının adadaki Türklere yönelik saldırıları ile tekrar gündem olmuş, İnönü hükümeti bu saldırılar durdurulmadığı takdirde adaya müdahale edeceğini İngiltere'ye ve ABD'ye bildirmiştir. Fakat ABD Başkanı Johnson'un, böyle bir müdahale karşısında Türkiye'nin ABD silahlarının kullanamayacağını ve SSCB'nin bu savaşa dâhil olması durumunda NATO'nun Türkiye lehine sürece müdahale etmeyebileceğini oldukça sert bir biçimde bildirmesi Türk dış politikasında önemli bir kırılmaya yol açmıştır.³³⁹

Avcıoğlu'na göre Kıbrıs meselesinin, Türkiye'nin askeri ilişkilerini tek taraflı niteliğini gün yüzüne çıkarmasının yanı sıra ayrıca henüz çok anlaşılmayan ekonomik ve teknik yardım için ödenen bir de bedel kısmı vardır. Atatürk, tüm fakir ülkelerin esir durumunda olduğu bir dönemde mandayı reddetmiş, Türkiye'yi kurtarmıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu kez bütün esir ülkeler politik ve ekonomik bağımsızlık savaşlarını başarıyla yürütmüş, milliyetçi bir iç ve dış politikayla ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmeye koyulmuş, Türkiye ise tersine bir gidişle

³³⁶ **Tercüman**, 14.02.1965, s. 1; **Milliyet**, 14.02.1965, s. 1.

³³⁷ Özdemir, "Siyasal Tarih 1960-1980", s. 215; Atılgan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971" s. 564-566.

³³⁸ **Milliyet**, 08.06.1964, s. 1.

³³⁹ Ahmet Gülen, "İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 50, 2012, s. 389-428.

ABD ve Avrupa kapitalizmine karşı tüm kapılarını açmıştır. 1960 sonrası füzeler çağında; soğuk harbin zorunlu olarak gevşemesi sonucu fakir ülkelerin milli çıkarlarını ön planda tutan bağımsız barış politikaları yürütmelerinin son derece kolaylaştığı hatta peyklere müzeliik ülkeler gözüyle bakıldığı bir dönemde Kıbrıs meselesi bir haysiyet buhranı ortaya çıkarmış ve milli bir uyanışın hareket noktası olmuştur.³⁴⁰

Amerika'nın bu tavrı, Türk kamuoyunda anti-emperyalist bir söylemin egemen olmasına ve ABD-NATO eksenli bir dış politika pratiğinin sorgulanmasına neden olmuş, Türkiye'yi Sovyetlerle ilişki kurmaya yöneltmiştir. Kıbrıs sorunu son İnönü Hükümeti'nin yıpranmasına yol açarken AP'nin işini kolaylaştırmıştır. Keza Demirel "Büyük Türkiye" olarak formüle ettiği kalkınma/sanayileşme hamlesini SSCB kredileri ile hayata geçirilebilmiştir. Dolayısıyla "*SSCB ile yakınlaşma, büyüme için gereksinim duyulan kaynaklara erişim olanağı sağlayan, yumuşamaya yol açarak bölgesel ölçekte istikrar yaratan, üstelik Kıbrıs konusunda bir büyük devletten destek alınmasına olanak tanıyan sihirli bir fırsat*"³⁴¹ olmuştur.

Süleyman Demirel iç politikada CHP'ye ve sola karşı kullandığı anti-komünist söyleme rağmen Türkiye'nin kalkınması yolunda; Seydişehir Alüminyum Tesisleri, İzmir Aliğa Rafinerisi, İskenderun Demir Çelik Fabrikaları gibi yatırımları 25 Mart 1967 tarihinde SSCB ile imzalanan "Teknik ve İktisadi İşbirliği Antlaşması" ile hayata geçirilebilmiştir.³⁴²

1963 yerel seçimlerinde ve 1964 senato seçimlerinde oylarını artıran AP, yeni lideri Süleyman Demirel ile askerlerden de belli bir kabul görmüştür. Ragıp Gümüşpala ölünce Süleyman Demirel rakiplerine üstünlük sağlamış, ılımlıların temsilcisi olarak AP Genel Başkanı olmuştur. Demirel'in modernist, muhafazakâr, kalkınmacı, uzlaşmacı ve laik çizgisi askerlerin, Türk kamuoyunun ve ABD'nin desteğini sağlamıştır. Dolayısıyla 1965 seçimlerinde AP'nin iktidar olması şaşırtıcı olmamış, böylece Türk siyasal hayatı dört koalisyön hükümetinden sonra nihayet

---

³⁴⁰ Doğan Avcıoğlu, "Emperyalizmi Tanıyalım.. Yabancı Sermaye İle Neden Kalkınma Olmaz?", **Yön**, Sayı: 109, 30 Nisan 1965, s. 8-10; Avcıoğlu, "Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı", **Yön**, Sayı: 84, 6 Kasım 1964, s. 3.

³⁴¹ Özcan, **a.g.m.**, s. 237.

³⁴² Aydın-Taşkın, **a.g.e.**, s. 150.

istikrar kazanmıştır.³⁴³ Seçim sonuçlarına göre AP 240, CHP 134, CKMP 11, MP 31, TİP 15, YTP 19 milletvekili çıkarmıştır.³⁴⁴

Ordu - hükümet ilişkilerinin normalleşmesi adına Cevdet Sunay'ı cumhurbaşkanı adayı gösteren Başbakan Demirel, gelişmekte olan sol hareketi kontrol altına almaya çalışmış, genel af ile eski DP'lilerin salınmasını sağlamıştır.³⁴⁵ Nitekim bu dönemde sol düşünce yükselmiş, işçi sınıfı ve gençlik örgütlenmiş, sokaklar ve üniversiteler sürekli olarak bir protesto alanına dönüşmüştür. Bu protestolarda ABD'ye bağlı bir dış politika izlemenin bütün sakıncalarının ortaya çıkmasının kamuoyunda giderek anti-Amerikan bir atmosfer oluşmasına yol açması da etkili olmuştur.³⁴⁶

“NATO'ya Hayır” kampanyalarında görüldüğü gibi dış angajmanlar ülke içinde artık rejimin niteliğini tartışmaya yönelik bir boyut kazanmıştır. Öyle ki üniversite gençliği ve sol örgütler; Türkiye'deki mücadelelerini, kapitalizme ve onun işbirlikçilerine karşı yaptıklarını düşünmüşlerdir.³⁴⁷

Gençler bu dönemin en önemli aktörleri olmuştur. Soldaki önemli gençlik örgütleri; Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), Devrimci Gençlik Federasyonları (DEV-GENÇ), Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı'dır (TMGT). Bu sol örgütlenme karşındaki en önemli sağcı örgütlenmeler; Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği (TKMD), Ülkü Ocakları, Milli Türk Talebe Birliği'dir. Özellikle taşradan gelen gençlerin oluşturduğu bu oluşumlar, faşizme kayan saldırgan bir anti-komünist tavır içindedirler.³⁴⁸

İşçi sınıfının bilinç düzeyini göstermesi açısından TİP örneği önemlidir. Keza TİP, içlerinde yükseköğrenim görmüş tek bir kişinin bile olmadığı sendikacılar tarafından kurulmuştur. Kurulma gerekçesini; işçi sendikalarının işçilerin sorunlarını çözmekteki yetersizliğinin ve mevcut partilerin bu yöndeki işlevsizliğinin oluşturması

---

³⁴³ Sungur Savran, **Türkiye'de Sınıf Mücadeleri C.1: 1908-1980**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 164-165.

³⁴⁴ **Milliyet**, 15.10.1965, s. 1; **Ulus**, 15.10.1965, s. 1.

³⁴⁵ Atılğan, “*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*” s. 609-611.

³⁴⁶ Bu atmosferin oluşmasında Yön dergisi ve TİP oldukça etkili olmuştur. Özellikle Yön sayılarına bakıldığında dönemin dış politika tartışmalarına hatta alternatif dış politika önerilerinin bulunduğu açıkça görülebilmektedir. Derginin dış politikası hakkında ayrıntılı bir çalışma için Bkz. Mert Dikici, **Yön Dergisi ve Türk Dış Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

³⁴⁷ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 414.

³⁴⁸ Atılğan, “*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*”, s. 596-600.

işçilerin siyasal bir bilinçe eriştiklerinin kanıtıdır. 25 Kasım 1961 tarihinde Sümerbank işçilerinin yürüyüşü, 31 Aralık 1961 tarihli Saraçhane Mitingi, 12-13 Ağustos 1962’de Zonguldak Ereğli’indeki miting ve protestolar ile Ocak 1963’deki Kavel Grevi, dönemin önemli işçi eylemleri olmuştur.³⁴⁹

Öğretmenler de Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) içinde örgütlenerek bu sosyal hareketlilik içinde yer almışlardır. Ayrıca köylerde toprak işgalleri başlamıştır. Sol içindeki farklılaşma dergilerde de kendini göstermiştir. *Yön, Ant, Sosyal Adalet, Emek, Aydınlık* ve *Türk Solu* dönemin önemli yayın organları olmuş ve 1960’ların sonundan itibaren sol cemahtan pek çok önemli ismin kitapları çıkmaya başlamıştır.³⁵⁰

Yükselen sol hareket CHP’yi de etkilemiştir. DP’nin mirasını yüklenen siyasetçilerin, “CHP+ordu=iktidar” formülü ile CHP’nin bir devlet partisi olduğunu, bir halk partisi olamayacağını iddia etmeleri CHP içinde yeni arayışlara neden olmuş ve ortaya “ortanın solu” hareketi çıkmıştır. 1961 seçimleri için “Temel Hedefler Beyannamesi”nde özel teşebbüsün güvensizlikten kurtarılacağını, yabancı sermaye için en elverişli şartların hazırlanacağını vurgulayan CHP, 1961-1965 dönemi icraatlarıyla sermayeye yaklaşmış fakat işçi sınıfından uzaklaşmıştır.³⁵¹

Ayrıca Menderes’in idamına duyulan tepki, köylerde CHP erişimine, partinin verdiği tavizler de geleneksel Kemalist kitlenin kaybına neden olmuştur. Sonuç olarak İnönü 1965 seçimleri öncesinde şunu demek zorunda kalmıştır: “*CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayıştaadır.*” CHP’nin 1965 seçimlerinde 1961 seçimlerinin hayli gerisinde kalması, ortanın solu söylemini bırakmasına neden olsa da Genel Sekreter Bülent Ecevit, 1966’da çıkardığı “Ortanın Solu” adlı bir kitap ile CHP’yi halk partisi yapmanın yollarını aramaya devam etmiştir.³⁵²

CHP’nin sola kayması sosyal adalet temelindeki bir arayışı yansıtmaktadır. Aslında bu gelişmeler DP iktidarının şiddet tedbirleri ile yarattığı politik çıkmazın bir sonucudur ve bu politik çıkmazın temelinde, ekonomik çıkmaz yatmaktadır.

³⁴⁹ Güneş, **a.g.e.**, s. 160; Atılğan, “*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*”, s. 535-539.

³⁵⁰ Aynı yer.

³⁵¹ Atılğan, “*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*”, s. 582-584.

³⁵² Aynı yer.

Türkiye'de mevcut kapitalist gelişme çabası bir kez daha hoşnutsuzluk, sıkıntı ve hayat kırıklığı yaratmıştır.³⁵³

1960'lı yılların ekonomi politikalarını anlatan en iyi iki örnek Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) ve Devlet Planlama Teşkilat (DPT) olmuştur. OYAK büyük kuruluşun ortağı olarak TSK'nın kapitalizmle bütünleşmesini sağlamıştır.³⁵⁴

30 Eylül 1960'da 91 Nolu Kanun'la kurulan DPT ise, 5 Eylül 1958'de kurulan Koordinasyon Bakanlığı ile planlamaya giden yolun başlaması ile ortaya çıkmıştır.³⁵⁵ DPT'nin kuruluş sürecinde Şefik İnan ve Şinasi Orel tarafından farklı kuruluş modelleri ortaya konulmuştur. Şefik İnan Milli Birlik Hükümeti'nin Ekonomi Bakanı'dır. Şinasi Orel ise Başbakanlık Müsteşarı Alpaslan Türkeş'e yakındır. Neticede Orel'in tasarı teklifi kabul edilmiş ve kurum siyaset üstü kalarak etkin çalışması adına anayasal bir özerliğe sahip olmuştur. 14'ler olarak bilinen grubun ve onlara bağlı isimlerin, DPT'nin kurulmasında etkin olduğu ve sosyal adalet içinde hızlı kalkınma sorununa merkezi bir önem verdikleri bilinmektedir.³⁵⁶

DPT, planlı bir karma ekonominin işlerlik kazanmasını hedefleyen ordu-aydınlar arasındaki ittifak ve uzlaşmanın bir sonucudur.³⁵⁷ DPT; siyasal iktidarın ülkenin kalkınmasına olumlu bir katkı sağlayacağından şüphe duyduğundan kalkınmanın gerçekleştirilmesinde yatırımlara daha fazla pay vermek adına tasarruf kültürü yaratılmasını savunmuştur. DPT'nin performansını bürokrasi ile diğer sınıflar arasındaki ilişki ve rekabet belirlemiştir. Keza kalkınmanın finansmanındaki kilit unsur kaynak tahsisleri, bu kilit unsuru yönlendirecek grup ise bürokratlardır. Bu durum birinci kalkınma raporu için gerekli verilerin sağlanmasında DPT'nin mevcut bürokrasinin direnişi ile karşılaşmasına neden olmuştur.³⁵⁸

---

³⁵³ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, s. 764.

³⁵⁴ Atılğan, "*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*", s. 529.

³⁵⁵ **Resmi Gazete**, 5 Ekim 1960 Çarşamba, Sayı: 10621, s. 2274-2276. DPT ve planlama politikaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Atilla Karaosmanoğlu vd. **Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'larda Planlı Kalkınma Deneyimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003; ODTÜ **Gelişme Dergisi Türkiye'de Planlı Gelişimin Yirmi Yılı 1960-1980, 1981 Özel Sayı**; Günal Kansu, **Türkiye'de Planlı Yıllar Anılarıyla DPT'nin Öyküsü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 2004; Ümit Akçay, **Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2007.

³⁵⁶ Barbaros-Karatepe, **a.g.m.**, s. 273.

³⁵⁷ Aynı yer.

³⁵⁸ Karaosmanoğlu vd, **a.g.e.**, s. 67.

DPT'nin hazırladığı Beş Yıllık Kalkınma Planı ile enflasyondan kaçınarak iç tasarrufları arttırmayı, yerli ve yabancı özel teşebbüse geniş olanaklar sağlamayı öngören planlı ekonomi dönemi başlamıştır. Fakat AP ve bazı özel teşebbüs çevrelerinin “sosyalist” etiketini yapıştırdıkları bu plan, Yüksek Planlama Kurulu'nda teknisyenler ve bakanlar arasında başlıca üç noktada anlaşmazlığa neden olmuştur. Bunlar; toprak reformu, iktisadi devlet teşebbüsleri ve vergilendirmedir. Sonunda uzmanlar İnönü'ye istifalarını sunmuşlardır. Teknisyenlerin istifasına yol açan asıl anlaşmazlık, bakanların yüzde 7 kalkınma hızını gerçekleştirmek için gerekli gözükten vergilendirme tedbirlerini kabule yanaşmamaları olmuştur.³⁵⁹

1963-1967 arasındaki Birinci Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı'nda, kendisini özerk bir durumda gören planlamacılar, öngördükleri kalkınma modelini siyasal iktidara kabul ettirebileceklerini düşünmüşlerdir. Kamu için uygulaması zorunlu, özel sektör için ise yol gösterici nitelikte olan planda, ekonomik büyüme değil kapitalizmin akılcı temellere oturtulması amaçlanmıştır. Türkiye ekonomisi için, dengeli bir gelişme ve bunun için gerekli köklü yapısal dönüşümler öngörülmüştür. Ekonomik yapıyla işlevsel bir bütünlük içinde tasarlanmış olan toplumsal konular aynı strateji içinde ele alınmıştır.³⁶⁰

Kalkınmanın plansız olamayacağına inanan Avcıoğlu'na göre siyasi iktidar tarafından uygulanmayan bir planın akademik bir çalışma olarak kalması kaçınılmazdır. Türkiye'de plan bir aldatmaca aracı haline getirilmiştir. Avcıoğlu, uzmanların plan adı altında plansız gidişi sürdürmek isteyenlerin aleti olmayı reddetmek istemesini haktan öte bir vazife olarak görmektedir.³⁶¹

---

³⁵⁹ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, s. 777-779; Erder, istifa gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “İstifa gerekçemiz çok yalın ve açık idi. Plan yılda yüzde 7'lik bir kalkınma hedefi öngörüüyordu. Bu hedef keyfi bir şekilde belirlenmemiştir. Hedefin gerçekleşmesi, toplam vergi gelirleri, İktisadi Devlet Teşekkülleri'nde verimlilik artışı gibi varsayımlara dayanıyordu. Yüksek Planlama Kurulu çalışmaları sırasında kaynak yaratmaya yönelik önerilerin büyük bir bölümü reddedilmişti. Bu durumda yaratılabilecek kaynaklarla yüzde 7'lik bir kalkınma hızına ulaşamayacağı belliydi. Bunun üzerine siyasetçilere, planın daha düşük bir kalkınma hızı (yüzde 6 –yüzde 6.5) öngöreceği bir şekilde değiştirilmesini önerdik. Amacımız, plan hedefleri ile bunun için gerekli araçlar arasında tutarlılık sağlamaktı. Hedefleri belirlemek siyasilerin işiydi. Ancak planın tutarlı bir belge olarak hazırlanmasından teknik olarak biz sorumlu idik. Tutarlı olmadığını düşündüğümüz bir planın sorumluluğunu taşıyamazdık” Karaosmanoğlu vd, **a.g.e.**, s. 67.

³⁶⁰ Necat Erder, “Planlama Deneyiminin Tarihsel Arka Planı”, (Yay. Haz.) Atilla Karaosmanoğlu vd., **Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'larda Türkiye'de Planlama Deneyimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, xiii.

³⁶¹ Doğan Avcıoğlu, “Plan Konusundaki Gerçek”, **Yön**, Sayı: 38, 5 Eylül 1962, s. 3.

Bu noktada Avcioğlu, muhalefet yıllarında “uzmanlara plan hazırlatır, uygulamam” diyen İnönü’yü de 1962 planının hiçbir tavsiyesine uymadığı gibi, tüm iyi niyetine rağmen uzmanların yanında da yer almadığı için eleştirmiştir.³⁶²

Türk ekonomisinin kaderinin, önemli bir gelişme kaydetmeden durgunluk ve enflasyon arasında gidip gelmek olduğunu düşünen Avcioğlu’na göre, 1955’ten itibaren enflasyonist politikadaki ısrar, ekonomiyi ciddi bir buhrana sürüklemiştir. Milli Birlik Hükümetleri’nin enflasyon umacısına karşı ciddi bir mücadeleye girişerek muslukları kapama politikasını benimsemesiyle para ve fiyat istikrarı, dışarıda paranın değerinin yükselmesi, içeride fiyat artışlarının durması ve altın fiyatlarının düşmesi sağlanmıştır. Fakat seçimlerden sonra gelen hükümetler, muslukları açma politikasına döndükleri için bir dereceye kadar canlanan iktisadi hayat ve azalan işsizlikle beraber kamu yatırımlarında kısıntılara gidilmesine rağmen enflasyon tehlikesi ortaya çıkmıştır.³⁶³

Enflasyonist politikada ısrar etmek dış ödeme güçlüklerini artırarak ekonomiyi azgın bir enflasyonun içine atabileceği gibi, musluk kapama politikası da yeni canlanan iktisadi hayatı durgunluğa yöneltecek, gelişme hızını yavaşlatacak ve işsizliğe yol açacaktır. Özetle “*Türk ekonomisi durgunluk içinde mi, yoksa enflasyona mı gidiyoruz?*” tartışmasının yanıtı; Türk ekonomisinin hem durgunluk içinde olduğu hem enflasyon tehlikesi ile karşı karşıya olduğudur. Dolayısıyla her iki politika da çıkar yol değildir. Milli gelirin yüzde 32’sini alan sosyal gruplar, bunun ancak 4,6’sını yatırımlara yöneltebilir.³⁶⁴

Çözüm köklü bir vergi reformuyla, devlet yatırımlarının planın öngördüğü seviyede tutulması ve hızla gerçekleştirilmesidir. Ancak bu şekilde Türkiye’nin sosyal adalet ve istikrar içinde hızla kalkınması sağlanabilir, ekonominin bocalaması önlenir. Bu, teknik bir mesele gibi görünse de aslında siyasi bir meseledir. Hükümetin görevi kalkınma planında da öngörüldüğü üzere enflasyona gitmeden ve durgunluğa düşmeden sosyal adaleti ve hızlı kalkınmayı gerçekleştirmektir. Bu ise;

³⁶² Doğan Avcioğlu, “*Olup Bitene Şaşmamak Lazım*”, **Yön**, Sayı: 35, 15 Ağustos 1962, s. 3; Avcioğlu, “*Eski ve Yeni Türkiye*”, **Yön**, Sayı: 42, 3 Ekim 1962, s. 3.

³⁶³ Doğan Avcioğlu, “*Muslukları Kapa, Muslukları Aç*” **Türk-İş**, Aralık 1963, Yıl 1, Sayı: 10, s. 10-11; Avcioğlu “*Türk Ekonomisi Durgunluk İçinde Mi Yoksa Enflasyona Mı Gidiyoruz?*”, **Türk-İş**, Eylül-Ekim 1964, Yıl 2, Sayı: 19-20, s. 10-11.

³⁶⁴ Aynı yer.

başta vergi reformu olmak üzere, planın zaruri saydığı reformları gerçekleştirmekle mümkündür.³⁶⁵

Bu noktada Avcıoğlu, İnönü'nün yatırım programının noksansız yürütülmesini ve vergi adaletini sağlayacak şekilde bir vergi reformu yapılacağını söylemesini önemse bile, vergi reform tasarısını vergi adaleti ve planın finansmanı bakımından yeterli bulmamakta, cesaretle gerçekleştirilebilecek köklü bir vergi reformunu savunmaktadır.³⁶⁶

Bu yapılmadığı için 1964 yılındaki durgunluğu gidermek amacıyla büyük ölçüde para ve kredi genişlemesine gidilmesi, 1965 yılındaki enflasyonun başlıca nedeni olmuştur. Öyle ki, durgunluk önlendikten sonra dahi bu politikada ısrar edilmiştir. 1965 bütçesi, cari giderlerde büyük ve tehlikeli artışlarla çıkmıştır. Hazinesinin Merkez Bankası'na borçlanma oranı yüzde 5'ten yüzde 10'a çıkartılmış, bütçe için para basma imkânı genişletilmiştir. Enflasyon meselesi, bu zihniyetle çözülebilecek bir mesele değildir. 1966 yılı finansman açığını kapatmak için ufak tefek tedbirler yerine, köklü çareler araştırılmalıdır. Artık aklı başında her insanın bildiği gibi gerçeği tekrarlamakta fayda vardır: enflasyon uçurumuna düşmeden bu memleketin kalkınması ve planda öngörülen yatırımların gerçekleştirilmesi isteniyorsa, köklü bir vergi reformunun yapılması bunun ilk şartıdır. Milli gelirin üçte birine yakın bir kısmını alan, fakat pek az yatırım yapan zenginlere muhakkak vergi ödetilmelidir. Aksi halde Türk ekonomisinin enflasyon-durgunluk bocalaması kader olacaktır.³⁶⁷

İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı, geniş ölçüde plancılarının kontrol edemeyecekleri dış yardımlara dayanmaktadır. Dış yardımlar, ümit edilenin çok altında bir miktarda ve ağır şartlarla sağlanabilmiştir. Dolayısıyla Kalkınma Planı'nın belkemiğini teşkil eden büyük projelerin geleceğini kapitalist ülkeler çizmiştir. Böylece, yatırımlarda kamu sektörüne ağırlık verilmesi iddiası boşa çıkmıştır. Yabancı sermayenin gelişi, DPT'nin ve Kalkınma Planı'nın dışında cereyan etmiştir. Buna göre öncelik özel

---

³⁶⁵ Avcıoğlu, "Muslukları Kapa, Muslukları Aç" s. 10-11; Avcıoğlu "Türk Ekonomisi Durgunluk İçinde Mi Yoksa Enflasyona Mı Gidiyoruz?", s. 10-11.

³⁶⁶ Doğan Avcıoğlu, "Vergi Reformu Tasarıları", **Türk-İş**, Mart-Nisan 1964, Yıl. 2, Sayı: 13-14, s. 13-14.

³⁶⁷ Doğan Avcıoğlu "Enflasyon Tehlikesi", **Türk-İş**, Ekim 1965, Sayı: 32, s. 20-21.

teşebbüse verilmiş, devlet teşebbüsü için özel teşebbüsü tamamlayıcı bir rol öngörülmüştür. Özel sektör, yatırım kararlarını plan yokmuş gibi almıştır.³⁶⁸

Türkiye sanayi burjuvazisi bu dönemde kendi örgütlerini kurmaya başlamışlardır. 20 Aralık 1962’de Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), 5 Eylül 1963’te Etibank Maden İşletmeleri İşverenleri Sendikası kurulmuştur. TİSK’in başlıca işlevi; ivmesi sürekli yükselen işçi hareketini geriletmek, grevlere karşı yüksek tutarda lokavt fonları oluşturmak, sendika ve grev hakkının geriletilmesi için siyasal düzeyde etkileme faaliyetlerinde bulunmaktır. Bir başka önemli gelişme, 1950’lilerde kurulan İstanbul ve İzmir’deki Sanayi Odası’na 1960’larda başka illerde de odaların eklenmesidir. Ayrıca Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) hazırlık çalışmaları bu dönemde başlamıştır.³⁶⁹

Aslında bütün olarak planlama mekanizması tasfiye edilmemiş, Demirel dönemi ile beraber egemen sınıflar kendi gereklerine göre planlama sürecini yönlendirmişlerdir. İlk planın uygulamada olduğu dönemde AP’nin tek başına iktidar olmasıyla plan özel sektörün ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Özel sektör kendi çıkarlarına göre planı değiştirmiş ve ortaya ekonomik büyümeyi esas alan Harrod-Domar Modeli çıkmıştır.³⁷⁰ Dolayısıyla siyasal iktidar, başta sanayi burjuvazisi olmak üzere dayandığı sınıfların güçlenmesine yönelik politikaları hayata geçirmeye başlamış ve ithal ikameci popülist bir iktisadı tercih etmiştir.³⁷¹

Ortaya çıkan tabloda; ithal yasaklamaları ve iç pazardaki yüksek fiyatlar, devletin özel sektörü geliştirme çabalarıyla birleşerek yabancı firma mümessilliği ve ithalatçılıktan sanayiciliğe doğru bir kayışı başlatmıştır. Yabancı tekeller, sermayedarlar ya da teknik bilgi, makina, malzeme ve hammadde müteahhidi olarak, yerli sanayi in belkemiğini teşkil etmişler, böylece devletin olanaklarından faydalanan komprador nitelikte bir sanayici kapitalist sınıfın gelişmesi hızlanmış, kapitalist sınıf yabancı firma mümessilliği ve ithalatçılıktan ortaklık ve genel bayiliğe atlamıştır. Bayilikler, gücünü topraktan alan geleneksel egemen sınıfları geri plana iterek yükselen ve Anadolu’da büyük kapitalist sınıfa bağlı bir ticari burjuvazi gelişmesine

³⁶⁸ Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, s. 779-782.

³⁶⁹ Atılğan, “*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*” s. 532-534.

³⁷⁰ Ergin Günçe, “*Türkiye’de Planlamanın Dünü-Bugünü-Yarını*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 14, 1984, s. 92-95.

³⁷¹ S. Gürsel, **a.g.m.**, s. 147.

yol açmıştır. Menderes döneminde sistemsiz biçimde başlayan kapitalist sınıfın yükselişi, planlı dönemde daha sistemli çabalarla devam etmiştir.³⁷²

3.2. Yön Dergisi

Yön dergisi sol düşünce geleneği içinde değerlendirilmesi gereken bir dergi olmakla birlikte *Forum* geleneğinin 1960'ların konjonktüründe yeniden canlandırılması olarak kabul edilebilir. *Forum* savunduğu çift meclis, anayasa mahkemesi, üniversite özerkliği ve planlama gibi hususların 27 Mayıs sonrasında uygulamaya konulmasıyla hem bürokrasi de hem de siyasette etkili olabilecekleri kurum ve kanalları yaratabilmiştir. Yalçın bu bağlamda *Forum*'un; yazar ve fikir çeşitliliği, entelektüel derinliği, siyasi ve toplumsal misyonu ve arayışı ile Doğan Avcıoğlu'nu etkilemiş olabileceğini düşünmektedir.³⁷³

Nitekim *Yön* dergisini çıkarılmasında; 1955'ten 1961 Anayasası'nın hazırlanmasına kadar geçen süredeki ortak düşünceler kadar özellikle anayasanın halktan destek görmemesi ve 1961 seçim sonuçları belirleyici olmuştur.³⁷⁴ Fakat *Forum*'un aksine *Yön*, çok partili hayata karşı mesafeli olmuş, demokraside şekilden çok öze önem verdiği için Türkiye'de demokrasiyi eleştirmek adına "cici demokrasi", "tatlı demokrasi" ya da "Filipin tipi demokrasi" söylemlerini kullanmıştır.³⁷⁵

Bu noktada özellikle *Yön* dergisinin sıklıkla *Kadro* dergisi ile kıyaslandığı da belirtilmelidir. Yazarlarının büyük bir kısmı TKP geleneğinden gelen *Kadro* dergisi, 1930'ların ekonomik kriz koşullarında etkili olmaya çalışan bir entelektüel harekettir.³⁷⁶

---

³⁷² Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, s. 820-822.

³⁷³ Yalçın Küçük, **Aydın Üzerine Tezler 1830-1980 Beşinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 636.

³⁷⁴ **Mümtaz Soysala Armağan**, s. 109-110.

³⁷⁵ Filipin ve Kolombiya'da görülen Amerika'nın az gelişmiş ülkeler için tasarladığı ideal rejimdir. Washington'a sıkı sıkıya bağlı, statükodan yana iki büyük siyasi partiden kurulu bu sistemde, ilerici bir üçüncü partiye yer yoktur. Keza seçim kanunu, sandık oyunları ve baskılarla yolu kesilmektedir. Doğan Avcıoğlu, "**CHP'de Sola Açılış**", **Yön**, Sayı: 187 (28 Ekim 1966), s. 3.

³⁷⁶ *Kadro* Dergisi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, Mustafa Türkeş, **Kadro Hareketi Ulusçu Sol Bir Akım**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999; İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Kadroculara göre emperyalizm analizinde asıl dikkat edilmesi gereken çatışma burjuvazi ile proletarya arasında değil ezen milletler ile ezilen milletler arasındadır. Bu açıdan *Kadro* fikriyatı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkacak neo-marksist yaklaşımlar, Bağımlılık Okulu ve dünya sistemi teorisi gibi düşünsel akımların habercisi niteliğindedir. Anti-kapitalist ve anti-liberal bakış açısı çevre-merkez eksenli Üçüncü Dünya'ya bir kalkınma perspektifi ortaya koymuştur.³⁷⁷

Bu bakımdan Kadro her şeyden önce kalkınmacı bir inkılap eleştirisi olarak ele alınırsa *Kadro*'dan *Yön*'e ve Avcıoğlu'na uzanan çizgide kalkınma, sosyalizm ve Kemalizm eksenindeki süreklilik daha iyi anlaşılabilir.³⁷⁸ *Kadro* düşünürlerinin de temel eleştirisi Türk inkılabın sosyo-ekonomik anlamda köklü bir dönüşümü gerçekleştiremediği için yarım kaldığı şeklindedir. Dolayısıyla *Kadro* Kemalizm'i Marksist perspektifin yardımı ile bir kalkınma ideolojisi olarak yorumlamak istemektedir. Mardin'in ifadesi ile Kemalizm'i bu bağlamda tabanda sosyalleştirme çabasıdır.³⁷⁹

Ayrıca bu ideoloji oluşturma çabasının diğer mazlum milletlere örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Bu bir anlamda inkılabın tarihsel deneyiminin düşünsel bağlamda işlenerek diğer ülkelere ihracı anlamına gelmektedir.³⁸⁰ Devletçilik ve planlama, kaynakların rasyonel kullanımı, sosyal gelir adaletinin sağlanması ve sınıf çatışmasının önlenmesinde etkili olacak aparatlardır. *Kadro* bu kalkınma modeli ile ülkenin kapitalist toplumun sınıfsal çatışmalarından kurtulabileceğini ve aynı zamanda kendine yeter bir sanayi altyapısı kurabileceğini öngörmektedir. Kalkınmayı gerçekleştirecek güç ise derginin adına yansıdığı gibi donanımlı bir seçkinler grubudur. *Kadro*'dan *Yön*'e uzanan çizgi özetle kalkınmayı devletçi çözümlerle gerçekleştirmeye çalışan aydınların ideolojik girişimleri olarak değerlendirilebilir.³⁸¹

---

³⁷⁷ Haldun Gülalp, “*Ulusçuluk Devletçilik ve Türk Devrimi: Bir Erken Bağımlılık Teorisi*”, (Çev. ve Der.) Nevin Coşar, Türkiye’de Devletçilik, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 173-188.

³⁷⁸ Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, s. 22-23

³⁷⁹ Şerif Mardin, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, Der. M. Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 57.

³⁸⁰ Şevket Süreyya bu durumu şöyle açıklamıştır: “O zaman, Vietnam’dan, Hindistan’a, Mısır’a ve Cezayir’e kadar her kurtuluş bekleyen aydın, yarı aydın savaşçıların odalarının gizli köşelerinde, birer küçük Türk bayrağı ve Mustafa Kemal’in resmi bulunurdu.”, Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 20.

³⁸¹ Ertan a.g.m., s. 149.

1960'larda sosyalist sol, siyasal alanın en önemli aktörü haline gelmiştir. Öyle ki bu sosyalist sol; milliyetçiliği paramiliter bir pozisyona itmiş, İslamcılığı antikomünizm üzerinden yeni bir söylem kurmaya sevk etmiştir. AP siyasi söylemini sosyalizm karşıtlığı üzerinden kurmak zorunda kalırken, CHP de ortanın soluna kaymıştır. Bu dönem sosyalist solda üç ana akım ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi TİP, ikincisi *Yön-Devrim* Hareketi, üçüncüsü ise MDD akımıdır.³⁸²

20 Aralık 1961'de yayına başlayan *Yön*, 5 Haziran 1963'teki 77. sayıda Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kapatılmış ve 25 Eylül 1964'te tekrar baskıya başlayarak 30 Haziran 1967'de 222. sayı ile yayın hayatından çekilmiştir. Kendisini hem haftalık gazete hem haftalık fikir ve sanat dergisi olarak tanımlayan *Yön*, literatürde dergi olarak yer almıştır. 100 kuruşa satılan derginin idarehanesi olarak Ankara Bakanlıklar ve İstanbul Cağaloğlu olarak iki adres verilmiştir. *Yön*'ün imtiyaz sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü tüm sayılarda Doğan Avcıoğlu'dur. Dergi, İstanbul'da basılmakla birlikte yönetim yeri Ankara'dır. 205. sayı ile birlikte yönetim yeri İstanbul'a taşınmış, İlhami Soysal Ankara temsilcisi yapılmıştır.³⁸³

Derginin kurucu ismi Doğan Avcıoğlu'dur. Avcıoğlu dışında ayrıca bir çekirdek kadro vardır: Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Hamdi Avcıoğlu ve Cemal Reşit Eyüboğlu. *Yön*, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun verdiği 70.000 Türk lirası ile kurulmuştur. Daha sonra bu sermayeye Doğan Avcıoğlu 10.000 Türk lirası, kardeşi Hamdi Avcıoğlu ise 40.000 Türk lirası eklemiştir. *Yön*'ün tirajı sıkıyönetim tarafından kapatılana dek 30 binken, 1964 Eylülünde ikinci kez yayına başladığında bu rakam 10 bine düşmüştür. Hikmet Özdemir yaptığı hesaplama ile derginin toplam satış gelirinini yaklaşık 2.7 milyon Türk lirası olduğunu söylemiştir.³⁸⁴

Yön dergisinin hem kurucu kadrosu hem yazar kadrosu daha önceden birbirini tanıyan, bilen insanlardır. Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde tanışmışlar, ikisi de *Forum*, *Akis*, *Kim*, *Ulus* gibi iktidara muhalif basın organlarında yazmışlardır. Metin Toker'in davetiyle *Akis* dergisinde çalışmaya başlayan Doğan Avcıoğlu burada İlhan Selçuk ve İlhami Soysal'la tanışmıştır.

³⁸² Atılğan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971", s. 573-574.

³⁸³ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, s. 50.

³⁸⁴ **A.g.e.**, s. 54.

Mümtaz Soysal ve Doğan Avcıoğlu'nun İsmet İnönü tarafından CHP kontenjanından Temsilciler Meclisi'ne alındığı dönemde, İlhami Soysal da Ankara basın temsilcisi sıfatıyla Temsilciler Meclisi'ne seçilmiştir. Cemal Reşit Eyüboğlu Kurucu Meclise Trabzon İl Temsilcisi olarak girmiştir. *Yön* yazarlarından Muammer Aksoy, Altan Öymen, Bahri Savcı, Osman Nuri Torun, Necat Erder, Atilla Karaosmanoğlu, Adil Aşçıoğlu, Çetin Altan vb. isimlerle de bu faaliyetler sırasında tanışılmıştır. Sonuç olarak *Yön*, geniş bir platform kurmayı başarmış ve çok fazla isime yer vermiştir.³⁸⁵

İlhan Selçuk dergi fikrinin çıkışını şöyle dile getirmiştir: “*Saniyorum 1958'ten beri, Doğan Avcıoğlu ile bir dergi düşünmeye ve konuşmaya başlamıştık. Belki Doğan'da bu fikir daha eskiden de vardı ama 27 Mayıs'tan önce Türkiye'de sosyalist bir derginin yaşaması imkânsızdı. Bu yüzden sabırla zamanını beklemişti Avcıoğlu.*” Dergi isminin belirlenmesi ise Mümtaz Soysal tarafından şöyle anlatılmaktadır: “*Bir yönsüzlük şaşkınlığı geçiren Türkiye'ye 'çıkış yolu şudur' diye 'yön' göstermek iddiasındaydık. O nedenle hem kısalığı hem de amaca uygulanışı bakımından Yön çok uygundu.*”³⁸⁶

Nitekim bu dönemde az gelişmiş ülkeler kalkınma yolunda bir yön arayışındadırlar. Bu arayışın bir sonucu olarak Nasır ortaya çıkmış, kapitalist olmayan bir kalkınma yolu öneren Sovyetler; Asya, Afrika ve Güney Amerika'da bir prestije kavuşmuştur.

Yön'ü çıkarıcıların amacı; haber dergisi görüntüsünde bir düşünce dergisi çıkarmaktır.³⁸⁷ Böyle yenilikçi bir yaklaşımla ilk sayı için bir imza toplanacak bir bildiri ile çıkılması kararlaştırılmıştır. Bu görevi Mümtaz Soysal üstlenmiş ve yazdığı bildiriye Avcıoğlu çok beğenmiştir.³⁸⁸

Bildiriye yazma dışında, tanıtma ve imza alma görevini de Mümtaz Soysal yüklenmiş, hatta ilk sayıda yer alan 164 imzanın tamamını bizzat gezerek kendisi

---

³⁸⁵ *Yön* yazarlarının seçtiği konular ve yazma sıklıkları için Bkz. A.g.e., s. 59-68; Atıl Cem Çiçek, **Türk Siyasal Yaşamında Yön Dergisi (1961-1967) Milliyetçilik Bayrağını Sosyalistler Taşır!**, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2016, s. 311-316.

³⁸⁶ Atılgan, **Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 52-54.

³⁸⁷ <http://sbfmky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkin-ci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

³⁸⁸ Mümtaz Soysal'a Armağan, s. 85.

toplamaştır. Bildiri, dört ana maddeden ve alt maddelerden oluşmaktadır. Soysal bildiriye, kendi doktora tezinden hareketle yazmıştır. Bildiride; Türkiye'nin hızlı bir kalkınmaya ihtiyaç duyduğu ve bunun planlamaya dayalı bir çaba ile siyasi bir yapılanma ile mümkün olacağı söylenmiştir.³⁸⁹ Bildirinin gerekçesi ve dört ana maddesi şöyledir:

Türk halkının, çok çeşit iktisadi, siyasi ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu bu günlerde, toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış olan bizler, altına imzalarımızı attığımız bu bildiri ile, ortak amaçlarımızı açıklamayı doğru bulduk. Böyle bir bildirinin meselemizi çözmekte faydalı olabilecek olumlu tartışmalara yol açacağına düşünüyoruz.

1- Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz.

2- Bugün Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimselerin, belli bir kalkınma felsefesini ana hatları üzerinde anlaşmaya varmalarını zaruri sayıyoruz...

3- Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla artırmaya, iktisadi hayata bütünüyle planlamayı, kitleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere mal etmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz.

4- Yeni devletçiliği, yukarıda belirttiğimiz amaçlara erişmek için mutlaka başvurulması gereken şuurlu devlet müdahalesi şeklinde anlıyoruz.³⁹⁰

³⁸⁹ Mümtaz Soysal'a Armağan, s. 111.

³⁹⁰ "Bildiri", Yön, Sayı:1, 20 Aralık 1961, s. 12-13. Bildirinin tam metni ekler bölümünde verilmiştir.

Yön; Türkiye'nin iktisadi, siyasi ve sosyal meseleler arasında kaldığı ve bir yön arayışında olduğu bu ortamda, bu bildirin paylaşılmamasını bir ödev olarak görmüştür. Dergi, bildiriye destek verecek herkesin ad-soyad-meslek-imza ile Ankara adresine başvuruda bulunmasını isterken; görüş bildirmek, eleştirmek isteyen herkese de “*Yön*'e Mektuplar” köşesinin açık olduğunu belirtmiştir. Başlangıçta 164 kişinin imzaladığı bildirin nihai sayısı 1042'ye ulaşmıştır. İlk imzayı atan 164 kişinin toplumun belli bir meslek kesiminden olduğu görülse de, sonraki imzalarda bu durum değişmiştir. Bildiri ayrıca İngilizce ve Fransızcaya da çevrilmiş böylece batılı entelektüellere de ulaşmıştır.³⁹¹

Bildiriye imza verenlerin meslekleri *Yön*'e dair bir takım eleştirilere sebep olmuştur. Aydınoglu ilk imzacılara bakarak *Yön*'ün ‘tepeden inmece’ ya da ‘cuntacı’ bir eğilim içinde olacağını iddia etmiş,³⁹² Kıvılcımlı bunu bir memur hareketi gibi değerlendirmiştir. Kıvılcımlı'ya göre, imzacıların yüzde 3.5'ine karşılık gelen 18 kişi ağa, çiftçi, tüccar ve işçiyken aydınların bildiri içindeki yeri ise yüzde 96.5'tir. Sonuç olarak Kıvılcımlı bunların hepsini kapıkulu olarak görmüştür.³⁹³

Bu eleştirilerin aksine *Yön*; imzacıları, yüzlerce Atatürk çocuğundan oluşan gerçek milliyetçiler olarak tanımlamıştır. *Yön* Bildirisi, milliyetçilere ve vatanseverlere yol gösterme çabanın bir ifadesi olarak kaleme alınmıştır. Bildiride bir kalkınma metodu olarak ortaya konan “Yeni Devletçilik” anlayışı bir kurtuluş yolu olarak zikredilmiştir.³⁹⁴

“Yeni Devletçilik” sosyalizmden çekinildiği için kullanılmış olsa da Avcıoğlu *Yön*'ün ilk sayısında yazısını sosyalizme vurgu yaparak şu şekilde bitirmiştir: “... 20. Yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizmdir.”³⁹⁵ Böylelikle kendisi bu yazısıyla 27 Mayıs sonrasında sosyalizm kavramını basılı yayında ilk kullanan kişi olmuştur.³⁹⁶

³⁹¹ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, s. 51. Bildirin tam metni ve imzacıların ad-soyad ve mesleklerini gösteren liste ekler bölümünde verilmiştir.

³⁹² Ergun Aydınoglu, **Türk Solu-Eleştirel Bir Tarih Denemesi**, Belge Yayınları, 1992, s. 40.

³⁹³ Hikmet Kıvılcımlı, **27 Mayıs, Yön'ün Yönü Devletçiliğimiz**, Bibliotek, 1989, s. 29.

³⁹⁴ Doğan Avcıoğlu, “*Yapıcı Milliyetçilik*”, **Yön**, Sayı: 4, 10 Ocak 1962, s. 3.

³⁹⁵ Doğan Avcıoğlu, “*Kemer Sıkılm Ama Önce Sosyal Adalet*”, **Yön**, Sayı: 1, 20 Aralık 1961, s. 3.

³⁹⁶ Atılğan, **Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 101.

İlk sayının manşetinde *sosyalizm* kelimesinin kullanılmasından çekinilmesinde, askeri dönemin henüz bitmesi ve uzun ömürlü bir dergi çıkarılmak istenmesi yatmaktadır. Sosyalizm sözcüğünün kullanılması ancak 7. sayı ile gerçekleşebilmiştir.³⁹⁷

Bu sayı “Dünya Sosyalizme Gidiyor” manşetiyle çıkmış, hemen her yazı sosyalizme ayrılmıştır. Fabiancılık, sosyal demokratlık, az gelişmiş ülkelerdeki sosyalist Arap sosyalizmi vb. pek çok şey bu sayıda yer bulmuştur. Aynı sayıda Avcıoğlu “Niçin Sosyalizm” başlıklı bir yazı kaleme almakla birlikte, ayrıca Mümtaz Soysal ile birlikte Sadun Aren, Enver Ziya Karal ve Bahri Savcı’nın katıldığı “Üç Profesör Sosyalizmi Savunuyor” başlıklı bir açikoturum da yönetmiştir. Soysal, *Yön*’ün 7. sayısı ile yaşananları şöyle anlatmıştır: “*Hayret ettik, unuttum, kaç baskı yaptık. Yani o hafta müthiş sattık. Tükeniyordu, tekrar basıyorduk. İlk sayısı da öyle bir kapışmaya yol açmıştı ama ayrıca baskı yapmamız gerekmemişti. Fakat 7. sayı için ayrı baskı yapmamız gerekti.*” *Yön* dergisi 7. sayı ile birlikte “sosyalizm”i meşrulaştırmıştır.³⁹⁸

Yön’ün sosyalizm vurgusu dönemde olumlu ve olumsuz pek çok tepkiye neden olmuştur. *Yön* bu tepkileri derginin bir sonraki sayısında “*Yön*’ün Akisleri” başlığıyla özetlemeye çalışmıştır. “*Yön*’ün çıkışı farklı çevrelerinde çeşitli akisler yarattı. Herşeyde *İnönü*’nün parmağını aramayı itiyad haline getirmiş çevreler, *Yön* kadrosunda bazı CHP’lilerin isimlerini okuyunca, *Yön*’ü *İnönü*’nün eseri saydılar... Diğer bazı çevreler ise *Yön*’ü çeşitli renklere boyamak için kolları sıvadılar... *Yön* dış çevrelerde de büyük ilgiyle karşılandı. Dünyanın belli başlı haber ajanslarından AFP *Yön*’ün çıkışına haberleri arasında yer verdi. Le Monde gazetesi *Yön*’den bahsetti. Ankara’da sefaretler bilgi toplama ihtiyacını duydu. Türk basınında da *Ulus*, *Öncü*, *Vatan* ve *Milliyet* gibi gazeteler *Yön*’ün çıkışını bildirdiler. Bildiri hemen hemen bütün gazetelerde tartışıldı. En tatlı olay Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinin teşebbüsü oldu. Fakülte öğrencileri Fransızca dersinde *Yön*’ün bildirisini tercüme ettiler ve çeşitli okul dergilerinde yayınlamak üzere Fransa’ya gönderdiler.”³⁹⁹

³⁹⁷ Mümtaz Soysal’a Armağan, s. 110.

³⁹⁸ Mümtaz Soysal’a Armağan, s. 11; <http://sbfmlky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkinci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

³⁹⁹ “*Yön*’ün Akisleri”, *Yön*, Sayı: 2, 27 Aralık 1962, s. 9.

Ulus'ta Yakup Kadri Karaosmanoğlu eski bir Kadrocu olarak “Yeni devletçilik” ile CHP'nin umdelerinden bir olan devletçilik prensibinin arasındaki farkların çok net olmadığını belirtmekle birlikte bildiriye oldukça önemsemiştir. *Kudret* gazetesi ve *Forum* ortaya atılan konuların konuşulup tartışılması gerektiğini düşündüğü için bildiriye olumluymışlardır.⁴⁰⁰

Ayrıca *Yeni Gün*, bildirinin karşısına çıkacakların kendi hareket noktalarını çok açık şekilde ortaya koymaları gerektiğini belirmiş, *Cumhuriyet* gazetesinden Nadir Nadi, bildirinin kalkınma felsefesinin birçok yönden büyük bir gerçek payı taşıdığını, *Hür Vatan*'dan Turan Güneş, bildirinin büyük ilgi ve tepki oluşturacağını söylemiştir. *Yeni İstanbul*, Türkiye'nin düşünce ortamında bir grup insanın “biz sosyalistiz” diyebilmesini önemsemiş, “biz komünistiz” diyenlerin de çıkmasını ümit etmiştir.⁴⁰¹

Dönemin Çalışma Bakanı olarak Ecevit de *Yön*'e mektup yollayanlar arasındadır. *Yön*'ü çıkaranları topluma taze bir düşünce katabilecek değerli aydınlar olarak tanımlayan ve bildiriye önemseyen Ecevit şöyle demektedir: “*Böyle bir devletçilik anlayışına göre, önemli olan devlet işletmeciliğine her türlü özel teşebbüs imkânını köstekleyici ve teşebbüs ruhunu baltalayıcı avantajlar sağlamak değildir; önemli olan, devlet işletmeciliğine teşebbüs ruhunu, özel teşebbüse de devlet işletmeciliğinin toplumsal sorumluluğunu kazandırmaktır.*”⁴⁰²

Buna karşılık *Son Havadis*, “*çoluk çocuk oturmuşlar kızamık çıkarır gibi bir dergi çıkarmışlar. İsmi 'Yön', 'Bön'de olabilirdi*” derken⁴⁰³ *Düşünen Adam*, biraz da tehdit içeren bir dille “*Türkiye'de ileri giden 'bildiri'cilere beğenmemelerine rağmen, hadlerini bildirecek bir devlet vardı*”⁴⁰⁴ demekten çekinmemiştir. Avcıoğlu'nun bir dönem mesai yaptığı *Akis* “*şüphesiz bu modada geçecek ve değişik zevkler zihinlerde büyülü sosyalizmin yerini alacaktır... Bu bakımdan ondan korkmak değil, faydalanmak lazımdır*”⁴⁰⁵ şeklinde hem küçümseyici hem destekleyici bir tavır takınmıştır.

⁴⁰⁰ “*Basından*”, **Yön**, Sayı: 3, 3 Ocak 1962, s. 11.

⁴⁰¹ “*Basında*”, **Yön**, Sayı: 2, 27 Aralık 1962, s. 8.

⁴⁰² “*Basında*”, **Yön**, Sayı: 2, 27 Aralık 1962, s.8.

⁴⁰³ Aynı yer.

⁴⁰⁴ “*Basından*”, **Yön**, Sayı: 3, 3 Ocak 1962, s. 11; “*Basından*”, **Yön**, Sayı: 5, 17 Ocak 1962, s. 2.

⁴⁰⁵ “*Basından*”, **Yön**, Sayı: 4, 10 Ocak 1962, s. 2.

Akis, sosyalizmin tartışılmasını düşünce hürriyeti çerçevesinde ele almakta fakat sosyalizmin her sorunu halledecek bir sihirli değnek gibi sahiplenilmesine karşı çıkmaktadır. Toker de *Akis* için sosyalist fikirleri sempatik bulmadığı iddiasında bulunun *Yön*'e itiraz etmiş, bu konuda şunları söylemiştir: “*Akis, sosyalist fikirleri çok sempatik bulmaktadır....sosyalist fikirler gibi sosyalizm cereyanı da Türkiye için tehlikeli olmak bir yana, faydalıdır. O nokta üzerinde Akis'in tutumu açıktır. Hele, bu cereyanı Bolşevik edebiyatı gibi gösterip lekelemeye çalışanların karşısında, Akis Yön'ün yayındadır.*”⁴⁰⁶

Yön bildirisine karşılık, karşı bildiri yayınlayanlar da çıkmıştır. Bu karşı bildirimlerde Ahmet Hamdi Başar, *Yön*'ün aksine “*ağırlık merkezi özel teşebbüs olmayan bir iktisadi sistemin bugünkü yapısıyla Türkiye'yi hızlı ve sosyal adalet içinde çağdaş uygarlık seviyesine erdirtirebileceğine inanmıyoruz*” diyerek “Yeni Devletçilik”e itiraz etmiştir. “*Toy ve tecrübesiz yüz elli gencin Türkiye'yi kalkındırmak için neşrettikleri 'bildiri'yi kahkahalarla okuduk*” diyen Akbaba ise piyasada ferahlık ve canlılık için alınacak tedbirlerin başında Kayseri Cezaevi'ndekilerin çıkarılmasını göstermiş, kendilerinin başlatacağı kalkınmanın ancak süngü ile yeni bir 27 Mayıs ile önlenebileceğini söylemiştir.⁴⁰⁷

Yön, hem okuyucuların hem basının eleştirilerine yer vermeyi 12. sayıya dek sürdürmüş, 12. sayıyı bir cevap niteliğinde Bildiri Özel Sayısı yaparak bu konuyu kapatmış ve bildiriden hareketle kalkınmaya dair yazmayı sürdürmüştür. Öyle ki Avcıoğlu kalkınmaya dair bir program bile sunmuştur.

Yön hareketini, derginin iktidar karşısındaki konumunu ve stratejisini gösteren beş döneme ayırarak inceleyen Atılgan, isabetli bir iş yapmakla birlikte şunun altı çizilmelidir. Bu dönemlendirme “kalkınma” idealinden bağımsızdır. Günlük siyasetten etkilenen dergi politikası kalkınma yaklaşımından hiç taviz vermemiş, pragmatizmden uzak kalmıştır. Hatta beşinci dönem olarak adlandırılan, *Yön*'ün bir devamı kabul edilen *Devrim* dergisi sürecinde bile bu durum değişmemiştir.

⁴⁰⁶ “*Basından*”, *Yön*, Sayı: 5, 17 Ocak 1962, s. 2; “*Basından*”, *Yön*, Sayı: 6, 24 Ocak 1962, s. 2.

⁴⁰⁷ *Yön*, Sayı: 4, 10 Ocak 1962, s. 2.

Tezde *Devrim* dergisi ayrı bir bölüm olarak ele alındığı için, Atılğan'ın *Yön*'ü kapsayan ilk dört bölümüne yer verilecek, fakat daha önce Avcıoğlu'nun kalkınma yaklaşımı ele alınacaktır. Nitekim “Yön” demek “kalkınma” demektir.

3.3. *Yön* Dergisinde Doğan Avcıoğlu'nun Kalkınma Yaklaşımı

1960 Türk siyasi hayatında bir kırılma noktasıdır. 27 Mayıs'la birlikte Batının mevcut durumuna gelmenin kestirme yollar araştırılmaya başlanmış, Batının hangi toplumsal evrimlerden geçerek mevcut duruma ulaştığı, Türk toplumunun bu aşamalardan hangilerini geçirdiği vb. sorular sorulmuştur. 1960-71 döneminin tartışmalarındaki temel eksen düzenin sorgulanması olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı toplum yapısı, az gelişmişlik, geri kalmışlık, planlama, kalkınma, sanayileşme, ulusal bağımsızlık, toprak sorunu, sosyalizm, feodalite ve ATÜT başat konular olmuştur.⁴⁰⁸

Avrupa merkezci kalkınma perspektifini sorgulayan Avcıoğlu, bir yazısında şöyle demiştir: “*Kalkınma, güç ve mahiyeti iyi anlaşılmayan bir meseledir. Bir defa iktisadi olmayan faktörleri de içine alan genel bir kalkınma teorisi henüz mevcut değildir. Sosyal ilimler, son 20-30 yıl zarfında görülen büyük ilerlemelere rağmen, bu safhaya erişmekten henüz çok uzaktır. Ayrıca Batı iktisadi düşüncesi, az gelişmiş memleketlerin meselelerine yeteri kadar ışık tutmamaktadır. Az gelişmiş memleketler için, batıdakinden farklı bir iktisat teorisi ise, yeni yeni inşa olunmaktadır... Kısaca genel bir kalkınma teorisinin mevcut olmayışı ve Batı iktisadi düşüncesinin yetersiz kalışı, kalkınma davasının karanlıkta el yordamıyla yürütülmesine yol açarak güçlükleri arttırmaktadır.*”⁴⁰⁹

Yine *Yön*'deki başka bir yazısında az gelişmişliği sorgulamış ve şöyle demiştir: “*Türkiye az gelişmiş bir ülkedir. Peki az gelişmiş ülke nedir? ... Sanki bebek ekonomiler, delikanlı ekonomiler, olgunluk çağındaki ekonomiler vardır; sanki bazı ekonomiler 1800 yılında, bazıları 1900 yılında, ötekiler ise 1965 yılında dünyaya gelir. Bu az gelişmişliğin aldatıcı bir izahıdır... Aslında farklı yaşta ekonomiler yoktur. 200 yıl*

⁴⁰⁸ Bayram Kaçmazoğlu, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 10-13.

⁴⁰⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı I-Arayış*”, **Yön**, Sayı:12, 7 Mart 1962, s. 9. Avcıoğlu'nun bir entelektüel olarak en fazla önemsenmesi gereken yönü de hayatı boyunca hem iktidarı hedefleyen stratejileri ve tarih çalışmalarında Türkiye'ye özgü bir kalkınma yöntem ve ideolojisi belirleme arayışı içinde olmasıdır.

kadar önce tüm ekonomiler hemen hemen aynı yaşta, aynı seviyede ve aynı teknolojik seviyedeydiler. Milli gelir farkı fazla değildi. Ama gelişme-sanayileşme yolunda ön alan birkaç Avrupa ülkesi yararına olur... Az gelişmiş, çok gelişmiş kavramları bu sömürü gerçeğini gizler. “gelişme halinde” ya da “yeteri kadar gelişmemiş” ülkeler de aynı şekilde. Dolayısı ile sömüren ve sömürülen demek daha doğrudur. Emperyalist ülkeler, kapitalizmin dışında başka bir ekonomik sistem olabileceğini reddetmişler, serbest mübadele yoluyla bütün dünya ülkelerinin eşit seviyeye gelebileceğini ileri sürmüşlerdir...Kendilerinin sebep olduğu azgelişmişlik durumunun gerçek nedenlerini araştırmaya istekli değillerdir. Yabancı sermaye akımı ile bu fakirlik fasit dairesinin kırılacağına inanırlar.”⁴¹⁰

Avcıoğlu'nun bu dönemde, kalkınma iktisadı ve modernleşme teorileri çerçevesinde yazdığı söylenebilir. Türkiye ve diğer ülkeleri, Batı merkezli birikime göre bazı teknik ölçütler ışığında değerlendirmiş, Doğu Avrupa ve Ortadoğu ülkelerini ele alırken bile sosyalizm-kalkınma bağlantısını gündeme getirmiş ve Batı yardımlarını kalkınma sürecinin gerçekleştirilmesinde kilit unsur olarak önemsenmiştir. 1960'lı yıllarda Türk solunu ve özelde Doğan Avcıoğlu'nu Batı-dışı coğrafya ile buluşturan ortak nokta, emperyalizme karşı bağımsızlığını kazanan ülkeler için doğal kalkınma modelinin sosyalizm olmasıdır.

Yön'ün yayınlandığı yıllarda sosyalizm Asya, Afrika ve Güney Amerika'da hızla gelişmekte, hatta hürriyet ve demokrasi gibi karşılanmaktadır. Buna karşılık sosyalizm Türkiye'de umacı gibi gösterilmektedir. Avcıoğlu bu dönem *Yön* yazılarında sosyalizmi anlatmaya, açıklamaya çalışmıştır.

Avcıoğlu'na göre sosyalizm, prensip itibariyle tektir. Sınıfsız bir toplum düzenini, istihsal araçlarının kamulaştırılmasını amaçlarken özel mülkiyeti, kâra dayanan bir iktisadi sistemi ahlaki olarak reddeder. Fakat prensipte tek olan sosyalizm, uygulamada farklılıklar göstermektedir. Avcıoğlu uygulamadaki sosyalizmi üç gruba ayırmıştır:

1. Doğu Sosyalizmi: Azgelişmiş memleketleri hızla kalkındıran, başarısını ispat etmiş bir sistem olmakla birlikte, yaşamı Sovyetlerde olduğu gibi totaliter bir idareye bağlı olmak zorundadır ve bu nedenle bedeli çok ağırdır.

---

⁴¹⁰ Doğan Avcıoğlu, *Yön*, Sayı: 95, “*Kalkınmaya Götüren Yol*”, 22 Ocak 1965, s. 7-8.

2. Batı Sosyalizmi: Şuurlu, teşkilatlanmış bir emekçi kütlenin ve gelişmiş bir ekonominin bulunduğu batı memleketlerinde gerçekleştirilebilir bir sosyalizmdir.

3. Azgelişmiş Ülkeler Sosyalizmi: Köklü reformlarla ortaçağ kalıntılarını tasfiye etmek, yeni bir insan tipi yaratmak ve hızlı kalkınmayı sağlamak zorunda olan bir cins beyaz ihtilaldir.⁴¹¹

Bu sınıflandırmaya göre batıda var olan bir sermayenin kamuya mal edilmesiyle sosyalist bir sistem kurulabilirken azgelişmiş ülkelerde batıdaki gibi bir sermaye olmadığı için bu mümkün değildir. Dolayısıyla azgelişmiş ülkeler için öncelikli mesele, zorunlu bir devletçilik ile olmayan sermayenin yaratılmasıdır. Bu noktada sosyalizmin görevi; zoraki devletçiliği rasyonel bir kalkınma vasıtasına dönüştürebilmek ve batılı insan tipini yaratmak olmalıdır. Nitekim Avcıoğlu için sosyalizm, Atatürkçülüğün doğal bir sonucu olduğu gibi aynı zamanda Atatürk devrimlerini geliştirme, ileriye götürme yoludur.⁴¹²

Bununla birlikte Avcıoğlu kalkınma meselesini sadece teorik olarak ele almamış, *Yön*'de "Kalkınma Programı" üst başlığı ile bir yazı dizisi hazırlayarak meseleyi pratiğe de dökmüştür. Yazı dizisi şu başlıklardan oluşmaktadır:

- 1- Arayış
- 2- A'dan Z'ye Kadar Reform
- 3- Ortak Çalışma,
- 4- İş Orduları,
- 5- Ticarete Sömürücülüğe Son ve Devletçilik.

Avcıoğlu, kalkınma programının *Arayış* başlıklı birinci yazısında Türkiye'nin Batı'dan farklı bir kalkınma yolu izlemesi gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Ona göre iktisadi bakımdan ileri memleketler, gelişmeye başladıkları tarihlerde etrafındaki memleketlere kıyasla nispi bir zenginlik içindeyken, 20. yüzyılda azgelişmiş ülkeler teknik bakımından kendilerinden çok daha ileri bir muhitte gelişmek zorunda kalmışlardır. Üstelik artık kalkınmak isteyen ülkeler ileri ülkelerdeki yaşam tarzından, konfordan, teknolojiyen haberdar olmuştur ve ihtiyaçlarının eskisi gibi sınırlanması

⁴¹¹ "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, Sayı: 36, 22 Ağustos 1962, s. 3.

⁴¹² Aynı yer; "Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", *Yön*, Sayı: 69, 10 Nisan 1963, s. 8-9.

mümkün değildir. Örneğin Batı, 18.ve 19. yüzyılda az masraflı bir orduya sahipken 20. yüzyılda Batı teknolojisiyle mücehhez bir ordu az gelişmiş ülkeler için hem bir zaruret hem de milli gelire binen ciddi bir yük olmuştur. Bu koşullarda az gelişmiş ülkelerin, çok zengin tabii kaynaklara sahip olmadıkça nüfus fazlalığının ağırlığı ile ileri memleketlerle sanayi mamulleri bakımından rekabet etmesi imkânsızdır.⁴¹³

Sanayi üretim tekeli elinde tutan ülkeler, hammadde ve gıda maddelerini sanayi mamullerini zirai ülkelerle mübadele ederek avantaj sağlamıştır. Zirai madde ithali onları daha fazla sanayileşmeye itmiş, böylece yatırımların doğurduğu enflasyonist temayüller de az çok önlenebilmiştir. Az gelişmiş ülkelerde ise yatırımların sebep olduğu enflasyonist politikalar ihracatı azaltıp, ithalatı artırarak tediye açıklarına sebep olmuştur. Bunun sonucunda bu memleketler ya gelişmeyi yavaşlatan deflasyonist tedbirleri almak ya devalüe etmek ya da kambiyo tahditlerine başvurmak zorunda kalmışlardır. Sonuç olarak yatırım programlarını daraltıp yavaş kalkınmaya ya da kalkınmaktan vazgeçmeye rıza göstermişlerdir.⁴¹⁴

Batıda ihtiyarlık, sağlık sigortası, haftada 40 saat çalışma şartı ve sendikacılık sanayileşme tamamlandıktan sonra ortaya çıkmış; ücretlerin düşüklüğü, kârı ve tasarrufu artırmış bu da daha fazla yatırıma teşvik etmiştir. Oysa Türkiye sanayileşmeden, daha kalkınma safhasında sendikaları kuvvetlendirmek, devlet müdahalesi ile işçilerin ücretlerinin düşmesini önlemek zorunda kalmıştır. Yine Batı'da sanayileşme sırasında mevcut vergi sistemi, geliri fakirden zengine aktarmak üzerine kurulmuştur. Bununla düşük gelir gruplarının gelirinin tüketime gitmesi önlenmek istenmiştir.

Düşük gelir gruplarından yüksek gelir gruplarına yapılacak bir transferin hem tasarrufu artıracığı hem de girişimciyi fazla yatırıma teşvik edeceği düşünülmüştür. Nitekim yüksek gelir grupları en fazla tasarrufu yapan sosyal gruplar olmuştur. 19. yüzyılda Batı'da iktidarın neredeyse tamamen iş çevrelerinin elinde toplanması ve oy hakkının yüksek ve orta sınıflara tanınan bir imtiyaz olması, kitlelerin tüketimi artırıcı

---

⁴¹³ Doğan Avcıoğlu, “Kalkınma Programı: I- Arayış”, **Yön**, Sayı: 12, 7 Mart 1962, s. 9.

⁴¹⁴ Aynı yer.

taleplerin önüne geçme imkânını vermiştir. Buna karşılık genel oy ilkesi, Türkiye’de daha sanayileşme, kalkınma gayretlerinin başında tanınmıştır.⁴¹⁵

Avcıoğlu, Batı ve Türkiye karşılaştırmasına İngiltere’de, kalkınma sırasında nüfusun son derece düşük ve nüfus artış oranının yavaş olmasına dikkat çekerek devam etmiştir. İngiltere’deki bu durum sanayileşme ilerledikçe, gelirler arttıkça değişmeye başlamış, sonuç olarak nüfus artışı kalkınmayı destekleyen bir etken olmuştur. Ayrıca sanayileşmeden önce yapılan zirai ihtilal hareketi verimliliğin artmasına imkân vererek sanayileşmeyi kolaylaştırmıştır. Oysa Türkiye’de hızlı nüfus artışı ve zirai reformlardan önce sanayileşmeye başlanmış olması bir handikap oluşturmuştur. Hızlı nüfus artışı; toprakların bölünmesine, verimin düşmesine ve gizli işsizliğin artmasına sebep olmuştur. Doğum ve ölüm nispetinin yüksek oluşunun sonucu olarak ortaya çıkan bu artış, prodüktif olmayan ufak yaştaki nüfusu arttırmıştır.⁴¹⁶

Batıdaki aile tipi de kalkınmayı destekler yapıda gelişme göstermiştir. Avcıoğlu’na göre ufak aile tipi sorumluluk duygusunu artırmış, insanları az çocuk yapmaya, çok çalışmaya ve tasarruf yapmaya itmiştir. Oysa Türkiye’de kalabalık aile tipi, sorumluluk duygusunu azaltmış, kazanç şahsa değil aileye gittiğinden fazla çalışıp fazla kazanma ihtiyacı kaybolmuştur.⁴¹⁷

Avcıoğlu’na göre bu tablo, Türkiye’nin Batı’dan farklı meseleleri olduğunu göstermektedir. Türkiye için Batı kalkınmasını gerçekleştiren kolaylaştırıcı şartlar oluşmamıştır. Dolayısıyla kalkınmayı gerçekleştirmek için Batı’dakinden farklı görüşlere ve metotlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.⁴¹⁸

Avcıoğlu, Türkiye’nin Atatürk’ün belirttiği şekilde çağdaş uygarlık seviyesine hızla ulaşmak amacını taşıması gerektiğine, bunun ise hızlı iktisadi kalkınma ile gerçekleşeceğine inanmıştır. Avcıoğlu’na göre hızlı iktisadi kalkınma; sosyal yapıda, kurumlarda, davranışlarda, sağlık, eğitim vb. alanlarda geniş değişikliklere yol açacağından çağdaş uygarlık seviyesine erişme ve kalkınma kavramlarını aynı anlamda kullanmak mümkündür. Bu yolda demokrasi ve sosyal adaletin kalkınmanın iki temel dayanağı olacağını söyleyen Avcıoğlu, halk hâkimiyetini gerçekleştirme

---

⁴¹⁵ Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı: I- Arayış*”, s. 9.

⁴¹⁶ Aynı yer.

⁴¹⁷ Aynı yer.

⁴¹⁸ Aynı yer.

vasıtası olan genel oydan vazgeçmenin ve kitlelerin istismarı pahasına kalkınmayı yürütmenin mümkün olmayacağını düşünmüştür.⁴¹⁹

Kalkınma Programı: II başlıklı ikinci yazısında Avcıoğlu, kalkınmanın fazla tasarruf ve fazla yatırım ile hızla modern çağa erişmek olduğunu ve bu yolda öncelikle batıdan fikir aktarma alışkanlığını bırakmak gerektiğini söylemiştir. Ona göre “*Batı şu şekilde kalkınmıştır, biz de bunu böyle yapabiliriz demek*” aslında bir çeşit “fikir sömürgenliği” doğurmaktadır. Türkiye’nin en temel meselesinin “yönsüzlük” olduğunu düşünen Avcıoğlu’na göre Türkiye, önce yönünü bulmalıdır. Çünkü bir yön tayin etmek, enerjiyi o yöne sevk etmek az gelişmiş memleketler için başarının ilk şartıdır.⁴²⁰

Türkiye’de ziraatın her geçen gün kötüye gitmesi, gecekondunun, işsizliğin artması, eğitim ve sağlık alanlarında artan güçlüklerin hepsi yatırım seviyesindeki yetersizliğe neden olmuştur. Fakat birbirine geçmiş bu meseleler için bütünlüklü bir plan ile hareket etmek, hızlı kalkınmayı sağlamak için ise A’dan Z’ye kadar köklü reformlar yapmak gerekmektedir. Türk sosyalizminin bu reformlar üzerine inşa edileceğine inanan Avcıoğlu’nun belirlediği başlıca hedefler şunlardır:

1. Kapitalizm öncesi iktisadi yapıyı, kalkınmayı sağlayacak şekilde modernleştirmek
2. Atıl işgücü ve kaynakların tam istihdamını sağlamak
3. Planlamayı, sosyal, iktisadi, siyasi ve kültürel alanlarda büyük değişiklikleri sağlayacak güçlü bir müdahale vasıtası olarak kullanmak
4. Çalışmayı toplumun en yüksek değeri haline getirmek ve kültür için fırsat eşitliği yaratmak
5. Çalışanlar demokrasisini kurmak (Nüfusun yüzde 75’ini teşkil eden köylü mecliste toprak ağası tarafından temsil edilmekte, işçiler ise dışarda tutulmaktadır. Oysaki bir çalışanlar demokrasisi inşa edilmelidir.)⁴²¹

Avcıoğlu’na göre bu hedefler doğrultusunda ziraatta en büyük engel nüfus fazlasıdır. Topraklar aşırı bölünme, cüce işletmelerin çoğalması, ekilmemesi gereken

⁴¹⁹ Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı: I- Arayış*”, s. 9.

⁴²⁰ Doğan Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı: II – A’dan Z’ye Kadar Toprak Reformu*”, *Yön*, Sayı: 13, 14 Mart 1962, s. 8.

⁴²¹ Aynı yer.

toprakların ekimi, orman tahribi, erozyon, adam başına düşen zirai gelirin artmaması ve ziraat kesiminin önemli bir kısmının piyasa ekonomisinin dışında kalması nüfus fazlalığının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile bu fazla nüfusun ziraat dışına aktarılması, eğer bu mümkün değilse zirai nüfustaki artışın önlenmesi gerekmektedir. Bu yapılamadığı takdirde köyden kente göçün azalması, kentlerin dağınık dengesiz büyümesinin durması ve gecekonduların sorunlarının hallolması mümkün olmayacağı gibi şehirde yığılan gizli bir işsiz ordusu da artacaktır.⁴²²

Avcıoğlu, vergi sistemine de dikkat çekmiştir. Milli tasarrufun geniş ölçüde çoğaltılması için gelirdeki artışın önemli kısmının tasarrufa yönlendirilmesi şarttır fakat bunu mevcut vergi sistemi ile yapmak olanaksızdır. Hatta vergi sistemi değiştirilse bile mevcut iktisadi yapıda tasarruf artışı sağlamak güçtür. Avcıoğlu'na göre ziraat, sanayi ve ticaret sektörleri çok küçük işletmelere dayandığından mal ve gelir dağılımını takip ve kontrol etmek neredeyse imkânsızdır.⁴²³

Bu durum gelirin ve gelirdeki artışın önemli bir kısmının tasarrufa yönlendirilmesini engellediği gibi yatırımların verimli şekilde kullanılmasını ve istihsalde artışı güçleştirmektedir. Bu şartlarda zirai kredilerin beklenen sonucu vermemesini normal karşılayan Avcıoğlu ziraat, sanayi ve ticaret alanlarında ufak işletmelerden büyük işletmelere geçmeyi sağlayacak reformlar yapmayı kalkınmanın ilk şartı kabul etmiştir. İkinci şartı ise bunlar yapıldığı takdirde ortaya çıkacak olan gizli işsiz kitlenin kalkınma hizmetinde seferber edilmesi olarak tayin etmiştir.⁴²⁴

Avcıoğlu'na göre kalkınmak için devletin iktisadi yetkileri artırılmalı, bazı sektörler devletleştirilmeli, hatta gerekirse siyasi sistem ve siyasi kadro da yenilenmelidir. Ayrıca istismarcı kazançlara son verilmeli ve haklı sebeplere dayanmadıkça (kabiliyet gibi) ücret eşitliği sağlanmalıdır. Nitekim Avcıoğlu bu topyekûn mücadelede fakir halk çocuklarına zenginlerle eşit şans tanımının zaruri olduğuna inanmıştır.⁴²⁵

Kalkınma Programı: III- Ortak Çalışma başlıklı yazısında Avcıoğlu, ziraattaki ufak işletmeler üzerinde durmuştur. Avcıoğlu'na göre, işletmelerin birbirinden uzak

---

⁴²² Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı: II – A’ dan Z’ ye Kadar Toprak Reformu*”, s. 8.

⁴²³ Aynı yer.

⁴²⁴ Aynı yer.

⁴²⁵ Aynı yer.

ve dağınık arazi parçalarında olması modern üretim metotlarına doğal olarak kapalı bir yapı ortaya çıkarmıştır. Büyük araziler ise çiftçinin siyasi ve iktisadi bakımdan istismarına dayanan ortaçağ kalıntıları olan toprak ağlarına aittir. Kasaba ve şehirde oturmayı tercih eden bu köy işletmecileri, yarıcılık ve ortakçılık ile çiftçiyi toprağı ihmale sevk etmişlerdir.⁴²⁶

Avcıoğlu, vatandaş ve hükümet arasında aracı rolü oynayan bu ağaların, halk idaresinin gerçekleşmesi ve demokrasinin yerleşmesinde büyük engel olduğuna, köklü reformlara karşı mukavemet göstereceklerine inandığından Türk ziraatındaki temel meselenin önce bu düzenin tasfiyesi olduğunu belirtmiştir. Ancak bundan sonra küçük işletmelerin birleşmesi sağlanacaktır. Avcıoğlu'na göre bu birleşmede kooperatifçiliğin önemi büyük olacaktır. Kooperatiflerde istihsal vasıtalarının, önceden tespit edilen işlerde geçici bir süre ortak, bunun dışında da istenildiği gibi kullanılabilir. Bunun dışında ortak işlerdeki kârı, üyelerin toprak, iş gücü, hayvan vb. işleri için paylaşması da mümkündür. Ya da toprakların birleştirilerek devamlı olarak ortak işlenmesi ve diğer istihsal vasıtalarını üyelerin serbestçe kullanabilmesi de mümkündür.⁴²⁷

Daha ileri bir seviye olarak ise üyelerin toprak, iş gücü, hayvan vb. bakımından getirdikleri hisseye göre veya çalışmaya iştirakleri ölçüsünde karların paylaşılması söz konusu olabilir. Fakat Avcıoğlu, bunların kendiliğinden olmasını beklemenin gerçekçi olmayacağını bildiğinden, devletin tüm vasıtalarını bu konuda seferber etmesini istemiştir. Ona göre devlet hem elindeki araziye hem ağaların kamulaştırılan arazisini kooperatif halinde bir araya gelmek şartıyla çiftçiye dağıtıp buna katılan çiftçilerin borçlarını silebilir. Ya da toprak sulama ve toprak ıslahını, kooperatif kurma şartına bağlayabilir, kooperatiflere daha fazla kredi, tohumluk, gübre, çeşitli vasıtaları ucuza verebilir. Avcıoğlu istihsal ve kazanç üstünlüğünün çiftçileri müşterek çalışmaya çekeceği konusunda şüphe duymamıştır.⁴²⁸

Köy ölçüsünde başlanarak istihsal kooperatiflerinin, köyün kalkınma merkezi haline getirilebileceğini söyleyen Avcıoğlu kantin, çocuk alanı, dinlenme-toplantı salonu ve kütüphane ile köyün hızla çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırabileceğine

---

⁴²⁶ Doğan Avcıoğlu, “Kalkınma Programı: III- Ortak Çalışma”, **Yön**, Sayı: 14, 21 Mart 1962, s. 8.

⁴²⁷ Aynı yer.

⁴²⁸ Aynı yer.

inanmıştır. Hatta istihsal faaliyetlerinin yoğun olmadığı zamanlarda kooperatifler devletin yardımıyla köyün yol, su, okul, ağaçlandırma vb. işlerini de çözebilecektir. Kooperatiflerde teknisyen ve muhasebeci olmasını, modern istihsal tekniklerinin kullanılmasını, artan zirai istihsalin kaçakçılık olmadan vergilendirilmesini planlama ve kalkınma açısından önemli bulan Avcıoğlu, satış kooperatifleri vasıtasıyla istihsalin tüketiciye ulaştırılarak istismarcı araçların da ortadan kalkacağını düşünmüştür. Sonuç olarak çiftçi daha yüksek fiyata mal satabilecek tüketici ise daha ucuza alabilecektir.⁴²⁹

Avcıoğlu, öngördüğü bu istemin işleminde öncelikli görevi devlete yüklemiştir. Devlet köy psikolojisinden anlayan lider ruhlu teknisyenlere sahip olmadığı, gerekli üretim vasıtalarını sağlanmadığı ve bir kontrol sistemi kurmadığı sürece kooperatiflerin başarıya ulaşması mümkün değildir. Bununla birlikte Avcıoğlu, kooperatiflerin fazla işgücünün açığa çıkmasına neden olacağını fark etmiştir ve ne yazık ki Türkiye için bu ciddi bir tehlikedir. Bazı iktisatçıların şartların oluşmadığı ülkelerde istihsal kooperatiflerine karşı çıkmalarının nedeni de budur. Bu kooperatiflerin hektar başına istihdamı artıramama ihtimali de olmakla birlikte Avcıoğlu, hızlı bir sanayileşme hareketine girişilmesinin zorunluluğu karşısında açığa çıkan işgücü için yeni yollar bulmanın mümkün olduğuna inanmıştır.⁴³⁰

Kalkınma Programı: IV- İş Orduları başlıklı yazısında Avcıoğlu yine köylerden ve ziraattan bahsetmiştir. Türkiye sermayesi az, işgücü bol kalkınamamış bir ülkedir ve devletin köylerin kalkınmasına gücü yetmemektedir. Oysa Avcıoğlu'na göre kalkınma işi köylerden başlamalıdır. Köylerde zirai faaliyet yılın az bir zamanını aldığından geri kalan zaman ve işgücü israf edilmektedir. Sanayi alanındaki faaliyetler ise büyük sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla öncelikli iş zirai istihsalde ve döviz kazancında önemli bir artış sağlamak, daha sonra gizli işsizliği sanayiye yönlendirmek olmalıdır. Avcıoğlu bu noktada Prof. Baade'den faydalanarak biraz yeni ve tedirgin edici bir fikir olmakla birlikte uygulanabilecek en pratik çözümün, ordunun hem ülke savunmasında hem kalkınmasında kullanılacak bir araç haline getirilmesini savunmuştur. Bu şekilde gizli işsizlik askerlik hizmeti yoluyla seferber edilmeli ve yedek subay öğretmen hizmeti başlatılmalıdır. Avcıoğlu ayrıca ağaçlandırma alayları,

---

⁴²⁹ Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı: III- Ortak Çalışma*”, s. 8.

⁴³⁰ Aynı yer.

inşaat bölükleri, erozyonla mücadele taburları vb. oluşturulabileceğini, teknisyen ihtiyacının sivil işlerini aksatmayacak şekilde bunların askere alınması ile sağlanabileceğini ve staj devrinden sonra ise askerlerin iktisadi kalkınmada kullanılarak yedeklerin askere alınabileceğini söylemiştir.⁴³¹

Kalkınma Programı: V- Ticarete Sömürücülüğe Son başlıklı yazısında Avcıoğlu, ziraattakine benzer bir yapıya sahip olan ticaretten bahsetmiştir. Türkiye'deki ufak ve ilkel aile işletmelerinin büyük bir israf kaynağı olduğunu düşünen Avcıoğlu'na göre tek bir yerden karşılanabilecek ihtiyaçların pek çok satış yerinden karşılanması, iş hacmini daraltmakta ve malzeme, insan israfına sebep olmaktadır. Bu çoklu yapı hizmetin kalitesiz ve ilkel bir şekilde yerine getirilmesine neden olmakla birlikte pahalılık da yaratmaktadır.⁴³²

Avcıoğlu çok satış yeri, az sürüm ve yüksek fiyat uygulamasının enflasyon ve karaborsaya uygun bir zemin yarattığını ve bu durumun devletin vergi alma imkânlarını azalttığı gibi, planlı bir gidişi de zorlaştırdığını söylemiştir. Bu nedenle öncelikle bu genişlemenin önüne geçilmelidir. Bu amaçla ticareti bırakanların işyerini başkalarına devri önlenmeli, çeşitli teşviklerle bu işletmeler birleşmeye ve işçi, memur vb. çeşitli zümreler tüketim kooperatifleri kurmaya yönlendirilmelidir. Bunun yanı sıra devlet, büyük perakende satış mağazaları açmalıdır.⁴³³

Avcıoğlu, köy ve şehir arasındaki alım satımı sağlamak adına teşkilatlanmış kooperatifler kurulmasını da zorunlu görmüştür. Böylece çiftçi şehirden alacağı maddeleri temin edip devletin satın almadığı mahsullerini de satabilecektir. Ayrıca üretici ve tüketici arasındaki ilişkinin daha doğrudan, kestirme olması gerektiğine inanmıştır. Keza çiftçi mahsulünü vaktinden önce ona kredi açan tefeci ve mutavassıta vermektedir. Bu durumu bir dereceye kadar azaltabilecek yapılanmanın kooperatifler olduğunu savunan Avcıoğlu, devletin müdahalesini zorunlu görmüştür.⁴³⁴

Yazı dizisinin *Kalkınma Programı: Devletçilik* başlıklı son bölümünde ise Avcıoğlu, devletçiliğin önemini göstermeye çalışmıştır. Avcıoğlu'na göre dış ticaret

⁴³¹ Doğan Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı: IV- İş Orduları*”, *Yön*, Sayı: 15, 28 Mart 1962, s. 8.

⁴³² Doğan Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı: V- Ticarete Sömürücülüğe Son*”, *Yön*, Sayı: 24, 30 Mayıs 1962, s. 9.

⁴³³ Aynı yer.

⁴³⁴ Aynı yer.

memleket kalkınmasını baltalayan bir sömürücülük ve kaçakçılık kaynağı olarak dışarıya döviz kaçırmının başlıca yolu olmuştur. İhracatın birkaç firma elinde bulunması ihracat malları üreticilerinin sömürülmesine yol açtığı gibi, bu gruplar büyük kazançlarla siyasi bir nüfuz da elde etmiştir.⁴³⁵

Avcıoğlu, en köklü ve kestirme çözüm yolunun dış ticaretin geniş ölçüde devletleştirilmesi olacağına inanmış, devlet sektörü ithalatının bu işte ihtisaslaşmış birkaç devlet kurumu tarafından yürütülmesini ve belli başlı zirai mahsullerin alıcısı olan devlet kurumlarının bu maddelerin ihracatını tekelden yürütmesini tavsiye etmiştir. Ayrıca devlet teşebbüsleri mamullerinin ihracı ve içeride devlet teşebbüsleri mamullerinin toptan satışı için satış mağazaları kurulmasını önermiştir. Keza toptan ticaretin devlet mağazaları ve kooperatifler yoluyla geniş ölçüde sosyalize edileceğini düşünmüştür. Sonuç olarak temel yol kooperatifleşmekten, devlet kooperatifçiliğinin ferdi işletmelere üstünlüğünü tanımaktan ve teşvikler yapmaktan geçmektedir.⁴³⁶

Ne var ki Avcıoğlu, devletçiliğinin Türkiye’de bir zorunluluk sonucu ortaya çıkmış olduğunun farkındadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bir müteşebbis yaratma gayreti olsa da aslında her zaman yatırımların 2/3’ü devlet tarafından, 1/3’ü ise özel sektör tarafından yapılmıştır. Üstelik Türkiye’de özel sektörün payının 2/3’ü meskene gitmekte, verimli yatırımlar ise ancak toplam yatırımların 1/9’una erişmektedir. Sonuç olarak devlet teşebbüsleri siyasi iktidarın nimet dağıtma vasıtalarına dönüşmüştür. Devlet işletmelerinin özel şahıslar ve şirketlerle birlikte teşebbüsler kurması, özel teşebbüslerin devlet işletmelerinin sırtından geçinmesini sağlamıştır.⁴³⁷

Avcıoğlu’na göre bu tablo, Türkiye’de devlet müdahaleciliğinin bilimsel bir temele oturmadığını göstermektedir. Keza Avcıoğlu, devletin çok şeye müdahale ettiğini fakat bunu hangi maksatla yaptığını bilmediğini söylemiştir. Ona göre mesele daha fazla müdahale değil, daha rasyonel bir müdahaledir. Sonuç olarak Türkiye’de toplu bir kalkınma görüşünden mahrum, özel çıkarlar için kullanılan anarşik bir devletçilik ortaya çıkmıştır. Avcıoğlu devletçilik hususunda atılması gereken ilk adımın devletçiliğe inanmış bir siyasi kadronun ve ortamın yaratılması olarak

---

⁴³⁵ Doğan Avcıoğlu, “Kalkınma Programı: Devletçilik”, *Yön*, Sayı: 26, 13 Haziran 1962, s. 7.

⁴³⁶ Aynı yer.

⁴³⁷ Aynı yer.

görmüştür. Gerçekten halkçı bir idarenin, halkın çıkarlarını gözetmesi için önce devleti özel çıkarların elinden kurtarmak gerekmektedir.⁴³⁸

Avcıoğlu'na göre köklü bir toprak reformu ve ciddi bir kooperatifleşme kaçınılmazdır. Ayrıca eğitim kurumlarında fakir ve zengin eşitliğinin yaratılması da önemlidir. Bu noktada Avcıoğlu, devletçiliğin önündeki en büyük engelin iktisadi değil siyasi olduğuna inanmıştır.⁴³⁹

Avcıoğlu, devletçiliği hem demokrasiyi gerçekleştirme vasıtası hem de rasyonel bir iktisadi kalkınma yolu olarak görmüştür. Devletçiliğin tabii bir sonucu ise bütün iktisadi hayatın planlanması olacaktır. Avcıoğlu'na göre devletçilik ve planlama için uygun ortam, sosyalizm ile mümkün olacaktır.⁴⁴⁰

Avcıoğlu'nun çizdiği kalkınma programı çerçevesinde yapılacak bütünlüklü bir tabloda devletçilik, siyasi ve iktisadi bir kalkınma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki sosyalizm devletçiliği tesis edecek bir araç, devletçilik bir amaç olmuştur.

3.4. Yön Dergisinin Birinci Döneminde Doğan Avcıoğlu'nun Görüşleri (20 Aralık 1961-26 Eylül 1962)

Derginin yayımlanmaya başladığı tarihten DPT yöneticilerin istifa ettiği tarihe kadar olan süreyi kapsayan *Yön*'ün birinci dönemi, aynı zamanda iki İnönü Koalisyon Hükümetine denk gelmektedir.

Güçlü bir hükümeti savunan biri olarak Avcıoğlu, koalisyon hükümetlerine sıcak bakmamıştır. Dolayısıyla Birinci İnönü Hükümeti'nin programını bir seçim beyannamesine, yeni bütçeyi ise hükümet programında yer alan tatlı sözlerin acele tekzibine benzetmesi olağandır. O, hükümetin reformlara hazır olmadığı ve koalisyonun yarattığı zorlukların olduğu bir ortamda “sosyal adalet içinde hızlı kalkınma” sloganının boş laf olarak kalmasını kaçınılmaz görmüştür.⁴⁴¹ Hükümetin

⁴³⁸ Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı: Devletçilik*”, s. 7.

⁴³⁹ Aynı yer.

⁴⁴⁰ Aynı yer.

⁴⁴¹ Doğan Avcıoğlu, “*Huzur*”, *Yön*, Sayı: 2, 27 Aralık 1961, s. 3.

uygulamalarının uzun süre devam edemeyeceğine inandığından, halk yığınlarını teşkilatlandırarak süreci hızlandırma görevini toplumcu aydınlara yüklemiştir.⁴⁴²

Avcıoğlu, halkı kazanmayan bir iktidarın zorbadan öteye gitmeyeceğine inandığından, devrimci bir programın her şeyden önce halkçı olması gerektiğini düşünmüştür. Keza halka rağmen iktidar olabilmek mümkünken, halka rağmen ilerlemek mümkün değildir. Geçmişteki devrimcilerin bunu anlayamadığından halk ve devrimci kuvvetler arasında bir uçurum oluştuğuna inanmaktadır. Halkın, gençliği desteklemediği ve kendisini sömüreni halkçı aydınlara tercih ettiği bir düzende bu tezadı ortadan kaldırma görevi devrimci kuvvetlere düşmelidir. Avcıoğlu'na göre DP'nin halkı peşinden sürükleyebilmesini halkın gericiliğiyle ve cehaletiyle açıklamak kolaycı olduğu kadar, yanlış da bir yaklaşımdır.⁴⁴³ Nitekim iş, ekmek, toprak isteyen bir halkın gerici olması mümkün değildir. Dolayısıyla anayasaya uygun olarak teşkilatlanıp halkı aydınlatmak şarttır.⁴⁴⁴

Bunun yanı sıra elbette sosyal adaleti sağlayacak bir hükümete de çok iş düşmektedir. Keza iktisadi sistem ve iktisadi politika sosyal adaleti sağlayacak nitelikte değildir. Avcıoğlu bu noktada İnönü'nün “*Yatırım hacmini artıracacağım. Sosyal adalet içinde hesaplı ve planlı yatırım yapacağım.*”⁴⁴⁵ demesini samimi bulmamakta, İnönü'yü bedel ödemeye hazır olmamakla suçlamaktadır. Nitekim Mendes France sömürgecilik taraftarı bir parlamentoda Çin Hindi Savaşı'nı durdurarak Tunus'un bağımsızlığını sağlamayı başarmıştır. Üstelik Avcıoğlu'na göre Türkiye'de devrimci politika meclis dışında büyük bir desteğe sahiptir. 1962 Türkiye'sinde emeğin üstünlüğünü, fedakârlığı ve nimette eşitliği sağlamayan bir hükümetin kalkınmayı başarması mümkün değilken, hükümet herkesi memnun etmek adına tercihten kaçınmaktadır. Ortada bir çelişki vardır: köklü reformlar zaruridir fakat iktidar, kısa vadeli menfaatleri icabı reformlardan kaçınan kuvvetlerin elindedir. Bundan ötürü topraksız köylü, gecekondulaşma, arsa spekülasyonu, vergiler, memur-işçi ücretleri, gelir farkı vb. pek çok somut sorun dururken hükümet, 22 Şubat ya da Kayseri affını gündeme getirmektedir. Avcıoğlu'na göre bu tablo meclisin iyi

⁴⁴² Doğan Avcıoğlu, “*Olup Bitene Şaşmamak Lazım*”, **Yön**, Sayı: 35, 15 Ağustos 1962, s. 3.

⁴⁴³ Doğan Avcıoğlu, “*Cepheler Beliriyor*”, **Yön**, Sayı: 44, 17 Ekim 1962, s. 3.

⁴⁴⁴ Doğan Avcıoğlu, “*Demokrasi Düşmanları*”, **Yön**, Sayı: 16, 4 Nisan 1962, s. 3.

⁴⁴⁵ Doğan Avcıoğlu, “*İnönü'nün Konuşmaları*”, **Yön**, Sayı: 6, 24 Ocak 1962, s. 3.

çalışmadığını ve MBK Hükümeti icraatının tasfiyesi için uğraşıldığının göstermesidir.⁴⁴⁶

Bu nedenle 22 Şubat'ı anlamaya çalışan bir Avcıoğlu vardır. Konuya dair şunları demiştir: “22 Şubat kaynaşması, üzerinde ne düşünürsek düşünelim, yıllardır sürüp giden ve 27 Mayısla çözülemeyen bir “inanç” buhranının tabii sonucudur. Buhran, çok partili rejimin memleketimizi ileriye götürüp götürmeyeceği hususunda duyulan şüphelerden doğmaktadır. Rejim nihayet gaye değil vasıttır.”⁴⁴⁷ Dolayısıyla Avcıoğlu, somut meselelere çare arayan devrimci bir İnönü'nün, her şeyden önce hızla batılılaşma yoluna girişilecek ileri hamlelere dört elle sarılacak 27 Mayıs'ı yapan kuvvetlerden ve işçi kütlelerinden destek görebilecekken tali meselelerle uğraşmasına itiraz etmektedir.⁴⁴⁸

Avcıoğlu için bu cesareti gösteremeyen bir İnönü, sadece “Menderes devrinin iflas etmiş ‘her mahallede bir milyoner’ yaratma politikasının takipçisi sayılacaktır.”⁴⁴⁹ Fakat bir farkla, keza Menderes, hiç değilse bir süre kitlelere kalkınma ve ilerleme şevkini verebilmiştir. Oysa 27 Mayıs'tan önce “İnönü işbaşına gelsin, her şey düzelecek” inancıyla yaşayan geniş bir kitle artık bezginlik, kötümserlik ve ümitsizlik içindedir.⁴⁵⁰

Nitekim İnönü benzer bir çekinceyi daha önce kendisinin savunduğu şeyleri savunanların komünist ilan edilmesini önlemek noktasında da göstermiş,⁴⁵¹ anayasaya aykırı kanunları temizlemekle görevli komisyonun 141. ve 142. maddeleri görmezden gelmesinde sessiz kalmayı tercih etmiştir.⁴⁵² Avcıoğlu'na göre İnönü'nün gerici kuvvetlerin koruyucu meleşine dönüşmesinin nedeni, yeni bir darbe korkusuyla ona sığınan 27 Mayıs düşmanlarının himayesini, rejimi kurtarmak gerekçesiyle üzerine almış olmasıdır.⁴⁵³

---

⁴⁴⁶ Doğan Avcıoğlu, “Efendilerimiz”, **Yön**, Sayı: 3, 3 Ocak 1962, s. 3; Avcıoğlu, “Rejimin Güçlükleri”, s. 3; Avcıoğlu, “Sistemsiz İyi Niyet”, s. 3; Avcıoğlu, “Hükümet Ne Yapıyor?”, **Yön**, Sayı: 20, 2 Mayıs 1962, s. 3.

⁴⁴⁷ Doğan Avcıoğlu, “İnanç Buhranı”, **Yön**, Sayı: 11, 28 Şubat 1962, s. 3.

⁴⁴⁸ Doğan Avcıoğlu, “İnönü'den Beklediğimiz”, **Yön**, Sayı: 9, 14 Şubat 1962, s. 3.

⁴⁴⁹ Doğan Avcıoğlu, “İnönü ve Sosyal Adalet”, **Yön**, Sayı: 32, 25 Temmuz 1962, s. 3.

⁴⁵⁰ Doğan Avcıoğlu, “Ümitsizlik”, **Yön**, Sayı: 52, 12 Aralık 1962, s. 3.

⁴⁵¹ Doğan Avcıoğlu, “Nereden Nereye Geldik?”, **Yön**, Sayı: 45, 24 Ekim 1962, s. 3.

⁴⁵² Doğan Avcıoğlu, “141, 142 ve Gerçek”, **Yön**, Sayı: 49, 21 Kasım 1962, s. 3.

⁴⁵³ Avcıoğlu, “Cepheler Beliriyor”, s. 3.

Oysaki 23 Ekim 1961 ve 22 Şubat 1962 günlerinde İnönü'den medet umanlar, tehlike geçtiği an, tekrar karşı ihtilalci safta yer almıştır. İnönü'nün göremediği bu gerçeği, neyse ki gençlik görmekte, hatta Avcıoğlu'na göre Atatürk Bulvarı'nda başlayan gençlik yürüyüşü, zinde kuvvetlerin sabrının taşıdığı bir göstergesi olarak okunmalıdır. *Yön* dergisinin 43. sayısında manşet “Gençliğin Şamarı”, “Atatürkçüler Şahlandı”dır. Yine aynı sayıda Avcıoğlu, yaşananları yarıda kalmış bir 27 Mayıs'ın kaçınılmaz sonucu olarak gördüğünü ve “Atatürk'ün İzindeyiz” diye haykıran gençliğin, ordu tarafından alkışladığını yazmıştır.⁴⁵⁴

Derginin bir sonraki sayısında Avcıoğlu bu kez “Gençlik Ne İstiyor?” başlıklı bir açikoturumu yönetmiştir. Açikoturum, gençlerin düzenleyip katıldığı İstanbul mitinginin hazırlanışını, mitingın sebeplerini, gençlerin neden affa karşı olduğunu ve İnönü yönetiminden ne belediklerini anlamaya çalışmıştır.⁴⁵⁵

Avcıoğlu için gençlik önemli bir unsurdur. Sosyalistlere tavsiyede bulunduğu bir yazısında şunları dile getirmiştir: “*Gençliğı kazanan bir siyasi hareket yenilmez bir kuvvettir ve gençlik, ilericilerin tabii müttefikidir.*”⁴⁵⁶ Yine bir başka makalesinde ise şöyle söylemiştir: “*Halk çocuklarının memleket idaresine geniş ölçüde katılması, beyin hazinemizden azami verim almak, sosyal alandaki ilerlemeyi sağlam temellere oturtmak ve kütlelere kalkınmayı benimsetmek için lüzumludur.*”⁴⁵⁷

Nitekim gençlik aynı zamanda zinde güçlerin bir parçasıdır ve yazık ki zinde güçler ile halk birbirini tanıyamayacak hale gelmiş, halk ile halkın temsilcisi arasındaki mesafe genişlemiş, herkesin temsil edilmediğı bir parlamento ortaya çıkmıştır.⁴⁵⁸ Avcıoğlu için Türkiye'nin en önemli meselesi halkçılıktır. Orta halli olan Kuvayı Milliyeci'ler halkın gücünün en iyi örneğidir ve kurtuluş yolu 1919'da olduğu gibi 1961'de de halkçılıktan geçmektedir.⁴⁵⁹

Nitekim *Yön* için sosyalizm de Atatürkçülüğün tabii bir sonucu gibidir. *Yön* 7 Kasım'a denk gelen 47. sayıyı “Atatürk Özel Sayısı” yapmış, bu sayıda Avcıoğlu “Atatürk'ün Özlediğı Türkiye'yi Kurabildik mi?” başlıklı bir açık oturumu

⁴⁵⁴ Doğan Avcıoğlu, “*Tehlikeli Dönemeç*”, *Yön*, Sayı: 43, 10 Ekim 1962, s. 3.

⁴⁵⁵ Avcıoğlu, “*Cepheler Beliriyor*”, s. 3.

⁴⁵⁶ Doğan Avcıoğlu, “*Sosyalist Gerçekçilik*”, *Yön*, Sayı: 39, 12 Eylül 1962, s. 20.

⁴⁵⁷ Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı: II – A'dan Z'ye Kadar Toprak Reformu*”, s. 8.

⁴⁵⁸ Avcıoğlu, “*Efendilerimiz*”, s. 3.

⁴⁵⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Kaynağa Dönüş*”, *Yön*, Sayı: 47, 7 Kasım 1962, s. 3.

yönetmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir, Cahit Tanyol, Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren, Cemal Hüsnü Taray ve Cevat Dursunoğlu'nun katıldığı açıkoturumda özet olarak çıkan sonuç Atatürk ilkelerinin sosyalizme olan yakınlığı olmuştur. Bu açıkoturuma gelen tepkiler sonucu bir sonraki sayıda “*Yön özel sayısında, Atatürk'ün sosyalistliğini ispat için en ufak bir çaba göstermedi*” ifadesi ile sosyalizminin Atatürkçülüğün adeta doğal bir sonucu olduğu söylenmiştir.⁴⁶⁰

Özetle *Yön* bu dönemde zinde güçler ile bir yandan hükümetteki CHP'yi, bürokratları, parlamentoda yer alan eski MBK üyelerini reform programı uygulamaya ikna etmeye çalışmış, diğer yandan parlamento dışında gelişen muhalefet gücünü bu ikna çabasıyla birleştirmeyi hedeflemiştir. Dergi aydınlara “halka doğru gitmeyi” salık vermiş, ihtilalci bir yoldan iktidarı hedeflememiştir. Fakat süreç, köklü reformların uygulanması noktasında engellerle karşılaşan DPT uzmanlarının istifasıyla sonuçlanmıştır.⁴⁶¹ *Yön*'ün bu dönemde ihtilalci bir yoldan iktidara gelmek perspektifine sahip olmadığını, her ne kadar faaliyete geçmemiş olsa da “Türkiye Çalışanlar Partisi” kurma teşebbüsü de göstermektedir.

3.5. Akim Kalan Bir Deneme: Türkiye Çalışanlar Partisi

31 Temmuz 1952'de kurulan, 11 federasyon ile 162 sendikadan oluşan ve 300 bin civarında üyesi bulunan Türk-İş, 27 Mayıs sonrası gelişmelerle yeni bir parti kurmaya yönelmiştir. DP yanlısı üst düzey yöneticiler istifa ettirilip yerlerine İnönü'ye yakınlığı ile bilinen Seyfi Demirsoy ve Celal Beyaz seçilmiş, bunlar DP dönemindeki hükümet güdümlü sendikacılığa son vermek adına yeni bir yön arayışına girmiştir. Keza mecliste onları temsil eden bir kitle yoktur.⁴⁶²

Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy, işçilerin bu durumdan duyduğu memnuniyetsizliği şu sözler ile dile getirmiştir: “*Memleketimizde 15 Ekim 1961'de yapılan milletvekili ve senatör seçimlerinin neticeleri hepimizce malum olmakla beraber, bir noktaya tekrar dikkatinizi çekmek isterim. 620'ye yakın üyesi bulunan*

⁴⁶⁰ Doğan Avcıoğlu, *Yön*, Sayı: 48, 14 Kasım 1962, s. 5.

⁴⁶¹ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 152-164.

⁴⁶² Gökhan Atılğan, “*Türkiye Siyasal Hayatında ve Emek Tarihinde Kritik Bir Uğrak: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi*”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 116, 2009, s. 161-162.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde işçi olarak sadece 2 değerli arkadaşımız bulunmaktadır.”⁴⁶³

Oysa 27 Mayıs sonrası işçiler hiç olmadığı kadar güçlü bir sınıf olarak meydanlardadırlar. Özellikle 31 Aralık 1961 Saraçhane Mitingi 100 bin işçinin katılımıyla rekor kırmıştır. Bu dönemde Türk-İş'in yabancı işçi ve sendika hareketleriyle kurduğu ilişkiler de değişmiş, daha önce ABD üzerinden yürütülen ilişkiler artık Avrupa üzerinden yürütülmeye başlanmıştır.⁴⁶⁴

Sonuç olarak işçi liderlerinin seçim sonrası meclise yeterince milletvekili sokamamasının yaşattığı hayal kırıklığı ve diğer gelişmeler Türkiye Çalışanlar Partisi (TÇP) girişiminde belirleyici olmuştur.⁴⁶⁵ Bu tepkinin haklılığı ve bir partinin gerekliliği *Yön* dergisinde şöyle yer bulmuştur: “*Genel seçimler ve partilerin işçi liderler ile işçi meselelerine karşı tutumları eninde sonunda bir ‘işçi partisi’ kurmak zorunluğunu ortaya çıkardı... Yeni Mecliste eski meclislerdekinden çok daha az sayıda işçi milletvekili vardı. Kaderlerini bu partilere bağlayan işçiler ve onları bu yolda yürümeğe sevk eden liderler, işçi menfaatlerini ön plana alacak bir parti kurulmadıkça diğer partilerin işçi menfaatlerini ve haklarını istendiği şekilde ele almayacaklarını son seçimlerde iyice anladı.*”⁴⁶⁶

Bu süreçte, Seyfi Demirsoy özellikle Avcıoğlu ve Soysal ile yakınlaşmış, parti çalışmalarına ayrıca *Yön* Bildirisi’ni imzalamış bir isim olarak Sadun Aren de katılmıştır.⁴⁶⁷ Parti programı; Türkkaya Ataöv’ün hazırladığı ana metin üzerinden Mümtaz Soysal ve Seyfi Demirsoy’un bazı ufak değişiklikleri ile ortaya çıkmıştır. Parti program ve tüzüğünü hazırlamak için oluşturulan komitede Muammer Aksoy, Doğan Avcıoğlu, Bahri Savcı, İlhami Soysal, Türkkaya Ataöv, Sadun Aren ve Mümtaz Soysal yer alırken Seyfi Demirsoy ve Ziya Hepbir ise organizatör olarak katılmıştır. Ayrıca, Sadi Koçaş ve Cahit Tanör gibi eski albayların da partiye desteği olmuştur.⁴⁶⁸

---

⁴⁶³ Yıldırım Koç, “*Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi*”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 197, Mart 1997, s. 74.

⁴⁶⁴ Atılgan, “*Türkiye Siyasal Hayatında...*”, s. 163.

⁴⁶⁵ Atılgan, “*Yön-Devrim Hareketi*”, s. 603.

⁴⁶⁶ “*Çalışanlar Partisi*”, **Yön**, Sayı: 2, 27 Aralık 1961, s. 18.

⁴⁶⁷ Koç, **a.g.m.**, s. 72.

⁴⁶⁸ Aziz Çelik, “*Sınıf ile Devlet Arasında Bir Tereddüdün Öyküsü: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi (1962)*”, **Tarih, Sınıflar ve Kent** (Editörler: Besime Şen-Ali Ekber Doğan), Dipnot Yayınları, 2010, s. 126; Atılgan, “*Türkiye Siyasal Hayatında...* s. 159-160; Yahya Kanbolat, **Olduğu Gibi, Eski Türkiye İşçi Partisi Üzerine Anılar**, Bayır Yayınları, Hatay, 1979, s. 26.

Yön ikinci sayısından başlayarak TÇP girişimine dair yazı ve habere yer vermiştir. *Akis* de bu girişim ile ilgili gelişmelerle ilgilenmiş, hatta 15 Ocak 1962 tarihli 394. sayısında Seyfi Demirsoy'u, "Bir Bayrak Açılıyor" başlığıyla manşetten vermiş, ayrıca geniş bir inceleme yazısını paylaşmıştır.⁴⁶⁹ Partinin adının tam olarak netleşmediği sıralarda Sosyal Güvenlik Partisi, Çalışanlar Partisi, İşçi ve Köylü Partisi üzerinde durulmuştur.⁴⁷⁰

Seyfi Demirsoy başkanlığındaki toplantılarda işçi liderleri parti programını gözden geçirmiş, partinin tüzüğünü tespit etmeye çalışmışlardır. Partinin ismine karar verilirken "işçi" deyimini yerine "çalışanlar"ın daha kapsayıcı olduğu düşünülse de Türkiye'deki sosyal kuvvetlerin en iyi teşkilatlanmış kesimi olan işçi kitlesinin, partinin belkemiğini oluşturabilmesi ve disiplinli bir parti bünyesi meydana getirmesi amaçlanmıştır.⁴⁷¹

Parti başkanlığı için üzerinde durulan bazı isimler şunlar olmuştur: Senatör ve eski İzmir valisi Burhanettin Uluç, Seyfi Demirsoy, Muammer Aksoy, Sadun Aren, Cemal Madanoğlu, Suat Hayri Ürgüplü ve Bahir Ersoy.⁴⁷²

Parti çalışmalarında sona yaklaşıldığını *Yön* şu şekilde vermiştir: "*Parti tüzüğünün ve doktrin temelini teşkil edecek olan programın ön hazırlıkları geçen hafta içinde bitmiştir. Tüzük ve program, maddeler halinde hazırdır. Şimdi, bunların çoğaltılmasına ve kurucu olabilecek kimselere dağıtılmasına sıra gelmiştir. Henüz bir 'taslak' mahiyetini taşıyan ve kurucuların ilk toplantılarında kesinleşecek olan program, Türkiye Çalışanlar Partisi'nin doktrinini, şimdiye kadar hiçbir Türk partisinde görülmemiş bir açıklık ve kesinlikle ortaya koymaktadır.*"⁴⁷³

TÇP programı Kemalizm'in ilkelerini yeniden yorumlayarak kalkınma, modernleşme, batılılaşma hedeflerini radikal reformculukla, sosyal demokrat bir programla, devletçilikle ve emekçilerle el ele gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.⁴⁷⁴ TÇP'nin kuruluşu önce 20 Şubat 1962 ya da 1 Mart 1962 olarak düşünülmüş, sonra

---

⁴⁶⁹ Atılğan, "Türkiye Siyasal Hayatında...", s. 158.

⁴⁷⁰ "Siyasi Notlar", *Yön*, Sayı: 4, 10 Ocak 1962, s. 8.

⁴⁷¹ "Çalışanlar Partisi", *Yön*, Sayı: 11, 28 Şubat 1962, s. 5-6.

⁴⁷² Çelik, a.g.e., s. 125.

⁴⁷³ "Çalışanlar Partisi", *Yön*, Sayı: 14, 21 Mart 1962, s. 4.

⁴⁷⁴ Atılğan, "Türkiye Siyasal Hayatında...", s. 168-170.

bu tarih değişmiş, *Yön*'ün acele edilmesi yönündeki telkinleri sonucunda ise kuruluş tarihi bu kez 19 Mayıs olarak saptanmıştır.⁴⁷⁵

Fakat 30 Haziran'da parti çalışmalarının ilerleyemediği ve kurucuların dağılmaya kararı aldığı yazılmış, açıklama ise ancak 1962 Ağustos sonlarında Demirsoy'dan gelmiştir. Bu açıklamada Demirsoy şunları demiştir: “*Çalışanlar Partisi'ni kurmak üzere teşebbüse geçmiştik. Bundan maksadımız sendikaların yanı başında emekçilerin haklarını siyasi alanda da korumaktı. Fakat bir İşçi Partisi kurulduğundan ve emekçilerin hakları bu teşekkül içinde korunacağından, bu teşebbüsümüzden vazgeçmiş bulunuyoruz. İşçi Partisi'nin bu boşluğu doldurmaması halinde böyle bir partinin kurulmasından bahsedilebilir.*”⁴⁷⁶

Fakat bu açıklama gerçekçi ve samimi değildir. Nitekim TİP, TÇP girişiminden önce kurulmuş bir parti olmakla birlikte, Türk-İş bu girişimden vazgeçtikten sonra TİP'i desteklememiş aksine işçi sınıfının TİP ile bağlarını da koparmaya çalışmıştır.⁴⁷⁷

Aslında sürecin bu şekilde sonuçlanmasının pek çok nedeni vardır. Bunlardan birini Sadun Aren'in anlattıklarında görürüz: “...işte bu toplantılar sırasında, TİP diye bir işçi partisinin var olduğunu duydum. Yahu, dedim, madem var, niye bir parti daha düşünülüyor? ... Herkes sosyalist olduğuna göre, niye birlikte olmuyorlar?”⁴⁷⁸ Soysal da benzer bir şey söylemiştir: “*Sendikacılar, Seyfi Demirsoy, siyasal bir şey yapmak istedi. Bize geldi, ben bir parti programı yazdım. Biz bunlarla uğraşırken, Türkiye İşçi Partisi kuruldu. Her ne kadar TİP'çilerle beraber olmadıksa da Doğan'la ben, 'şimdi bizim tekrar bir parti kurmamız yanlış olur' diye düşündük. Biz, komünist parti gibi bir şey değil de, hafif Nasırımcı, bugünkü görüşlerimde, biraz asker desteği de olacak, devrimci olacak, ama komünist partisi damgasını yememesi lazım diye düşündük. Ama bunu da hiçbir zaman çıkıp açıkça yazmadık, TİP'le uğraşmaya kalkışmadık, sustuk.*”⁴⁷⁹

Gerçekten de TÇP girişiminin başlangıcında bazı TİP kurucuları birleşmeye sıcak bakmışlardır. TÇP'ye katılma fikrine TİP'in sendika kanadından ziyade,

⁴⁷⁵ Atılğan, “*Türkiye Siyasal Hayatında...*”, s. 159.

⁴⁷⁶ Çelik, **a.g.e.**, s. 143.

⁴⁷⁷ Atılğan, “*Türkiye Siyasal Hayatında...*”, s. 174.

⁴⁷⁸ **Sadun Aren 80. Yaş Armağanı**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları No: 31, Ankara, Aralık 2003, s. 142-143.

⁴⁷⁹ **Mümtaz Soysal'a Armağanı**, s. 84.

sosyalizan kadrolarından tepki gelmiştir. Fakat Aybar'ın genel başkan seçilmesiyle bu görüş, TİP'in güçlendirmesi şeklinde karara varmıştır.⁴⁸⁰

Yön'de yayınlanan okuyucu mektuplarından biri de benzer şeyler söylemektedir: “...geniş çapta yeni bir doktrin partisi kurma fikrini oldukça cazip buldunuz. TİP'in bazı illerde kurulu teşkilatını olduğu gibi yeni partiye aktarmayı dahi bazılarınız düşünüp benimsediniz... Takdirle karşıladık... Ne olduysa Ankara'da Türk-İş temsilciler meclisi toplantısı sırasında oldu. Yapılan konuşmalarda işçilerin bir tek siyasi parti çatısı altında toplanması fikrine değen her sözün 450 sendika başkanı tarafından çığınca alkışlandığını... Bu fikrin kuvvetle desteklendiğini gördünüz. Yavaş yavaş konuşmalarınızın şekli değişti. ... Yeni bir parti kurmak yerine TİP'in desteklemesini istemeye başladınız.”⁴⁸¹

TİP'in bu talebi gerçekleşmemiş olsa da sonuç olarak TÇP girişimi “TİP kurucularını partilerini yeniden canlandırmaya ve bunun için aydın kesimden bir genel başkan aramaya yöneltmiş”⁴⁸² sonuç olarak TİP'i güçlendirmiştir.

Partinin kurulamamasının nedenleri arasında CHP'yi gösterenler de vardır. Parti girişimine CHP'de her ne kadar Ecevit karşı çıkmış olsa da partiye ilgi gösterenler de olmuştur. Fakat sınırlı da olsa CHP'nin gösterdiği bu ilgi; işçi hareketini ve sendikaları yönlendirme, denetim altına alma çabası olarak görülmüş ve CHP varlığı tedirginlik yaratmıştır.⁴⁸³

Bunun yanı sıra İnönü'ye yakınlığı ile bilenen Demirsoy'un CHP'nin TİP korkusu geçince parti fikrinden vazgeçildiği de söylenmektedir. Dönemin tanıklarından ve Şeker-İş Sendikası yöneticilerinden Haydar Özöğretmen partinin kurulamamasının bir nedeninin de Demirsoy'un bizzat kendisi olduğunu şu şekilde dile getirmiştir: “Demirsoy, parti kurma fikrinden neden vazgeçtiğini Çalışma Bakanı Turgut Toker'le beraber İstanbul'a yaptığımız bir seyahatte şöyle anlattı: 'Korktum. Türk-İş'in parti yönetiminde ve ülkenin siyasi ortamında etkinliğinin kötüye kullanılmasından korktum... Parti kurulduktan sonra gücünü göstermesi ve gücünü

⁴⁸⁰ Çelik, a.g.e., s. 137-138.

⁴⁸¹ Özkal Yici, "Türkiye İşçi Partililere Açık Mektup", Yön, Sayı: 12, 7 Mart 1962, s. 2.

⁴⁸² Sadun Aren, TİP Olayı 1961-1971, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 37.

⁴⁸³ Çelik, a.g.e., s. 133.

artırması için sokaklara dökülmekten, işyerlerinde genel greve gitmekten ve hatta gerektiğinde yiğitçe kan dökmekten bahsedenler, tavsiye edenler vardı... ”⁴⁸⁴

Albay Talat Aydemir’in birinci darbe teşebbüsünün, parti hazırlıklarının yapıldığı döneme denk gelmesi ve başarısız darbe girişiminden sonra Aydemir’in Türk-İş yöneticilerine parti konusunda işbirliği teklif etmesi de bu korkuda muhtemelen etkindir. Atılğan, TÇP’nin kurulmasında Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) hocalarının ve *Yön* kurucularının hakkını teslim etmekle birlikte, aydınların yeterince ilgi gösterip destek vermemesini de girişimin gerçekleşmemesinde etken olarak görmektedir.⁴⁸⁵

Şubat 1962’de TİP genel başkanlığına sosyalist Mehmet Ali Aybar’ın seçilmesi TİP’te toparlanma sürecini başlatmış, *Yön* dergisi ise milliyetçi demokratik sosyalist çizgisini belirginleştirmiştir. Dolayısıyla tabanı büyük çoğunlukla DP’ye dayanan Türk-İş’in yöneticileri çekimser kalmışlardır. Üstelik bir parti kurma düşüncesi bile, siyasal partilerle Türk-İş arasındaki ilişkileri güçlendirmeye yetmiştir. Öyle ki Başbakan İsmet İnönü Mümessiller Heyeti toplantısına katılmış, bundan sonra da sendika ve hükümet görüşmeleri devam etmiştir.⁴⁸⁶

Hükümetin sendikacılarla yaptığı düzenli toplantılar, Türk-İş’in lobiciliği siyasallaşmaya tercih ederek TÇP girişimine son vermesinde belirleyici olan bir diğer etken olmuştur. Türk-İş ile ilişkileri yoğunlaşan ABD sendikacılığı da elbette etkili olmuştur.⁴⁸⁷ Türk-İş’e para yardımı yapmış, yöneticilerine eğitim vermiş hatta ajanlarını “teknisyen”, “uzman” adı altında konfederasyonda bile çalıştırmış bir ABD’nin TÇP’yi desteklemesi doğal olarak mümkün değildir. Türk-İş 25 Ağustos 1962’de yayımladığı bir genelge ile sendikaların siyasetten uzak durmalarını istemiş, Ocak 1964’te toplanan beşinci genel kurulda ise “partiler üstü sendikacılık” ilkesi tüzüğe geçirilmiştir. Sendikacılığı siyasetten uzak tutup iktisadi alanda tutan bu yaklaşım, ABD sendikacılığın tipik özelliğidir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Refik Sönmezsoy, **Türkiye İşçi Hareketinde Liderler Galerisi**, 1992, s. 22-23.

⁴⁸⁵ Atılğan, “*Türkiye Siyasal Hayatında...*”, s.176-179.

⁴⁸⁶ Koç, **a.g.m.**, s. 78.

⁴⁸⁷ Çelik, **a.g.e.**, s. 145.

⁴⁸⁸ Atılğan, “*Türkiye Siyasal Hayatında...*”, s. 176-180.

Yapılacak bir değerlendirme göstermektedir ki TİP, sınıf eksenli bir harekettir. Bir Türk-İş girişimi olan TÇP ise CHP geleneğine yakın özellikler göstermiştir. Yöncülerin ve kimi CHP'lilerin girişim içindeki kritik rolleri de bunun kanıtıdır. TİP ile TÇP esasen iki ayrı geleneği temsil etmektedir: Bağımsız sınıf çizgisi ve CHP/devlet çizgisi. Sonuç olarak TÇP girişimi; sınıf ile devlet arasında bir tereddüdün öyküsü olarak görünmektedir. Bu tereddütte sendikal kadrolar üzerindeki devlet vesayetinin rolü belirleyici olmuş, bu vesayet; işçi sınıfı hareketinin bağımsız gelişmesini önlediği gibi, sendikacıları ana akım partilerin ve devletin yörüngesinde tutarak sola kaymalarını büyük ölçüde önlemiştir.⁴⁸⁹

3.6. Yön Dergisinin İkinci Döneminde Doğan Avcıoğlu'nun Görüşleri (26 Eylül 1962-5 Haziran 1963)

İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti'nin iktidarda olduğu bu dönem DPT uzmanlarının istifası ile başlayıp 5 Haziran 1963'te *Yön*'ün kapatılması arasındaki süreci kapsamaktadır. *Yön*, “köklü reformlar” temasını korumuş fakat bu reformların sosyalist bir iktidar tarafından kapitalist düzeni sona erdirecek şekilde uygulanmasını istemiştir. *Yön* bu dönemde iktidarı “ihtilalci” yoldan değil, “demokratik” yoldan hedeflemiştir. Zinde kuvvetler içinde yer alan asker, bürokrat ve aydınların işçi sınıfının peşinden gitmeyeceğini bilen Avcıoğlu, sınıf eksenli bir siyaseti tercih etmemiş fakat zinde güçlere şuur kazandırmak için sosyalizmin daha açık ve derinliğine tartışılmasını istemiştir. Bu doğrultuda Sosyalist Kültür Derneği (SKD) kurulmuştur. Dernek “demokratik milli kurtuluş hareketi”nin örgütleyicisi ve öncüsü olarak beklenen başarıyı göstermesi durumunda siyasi partiye dönüştürülecektir.⁴⁹⁰

Özetle Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Cephesi ile başlatılacak bir reform sürecinin doğal olarak sosyalizme varacağına inanmaktadır. Keza onun için kalkınma yoluna geç giren tüm memleketler için kapitalist olmayan kalkınma yolu bir mecburiyettir ve Türkiye için bu yol sosyalizme çıkmaktadır.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Çelik, a.g.e., s. 142, 154.

⁴⁹⁰ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 169-176.

⁴⁹¹ Avcıoğlu, “*Eski ve Yeni Türkiye*”, s. 3.

İç ve dış olayların zorlamasıyla, Türkiye'nin sosyalizme yöneleceğini düşünen Avcıoğlu, geniş bir cephe hareketine inanıp işçi sınıfın önderliğini gerçekçi bulmamaktadır. Ona göre TİP liderleri işsizlik, gecekondular vb. somut meselelerden ziyade silahsızlanma, faşizmle mücadele, antidemokratik kanunlar vb. halka uzak meselelerle ilgilenmekte ve esas olarak sınıf önderliğini önemsemektedir. Bu durum TİP'in, "aydın sosyalizmi" diye bir şey yaratıp bununla kavga etmesine neden olmaktadır. Oysa önce sosyalizme giden yolu aşmak gerekmektedir. Bu düşüncelerine rağmen Avcıoğlu, TİP etrafında estirilen iftira kampanyasına karşı çıkmış vergi adaleti, köy enstitüleri, toprak reformu isteyen herkesin komünistlikle suçlandığı bir ülkede, emekçilerin haklarını demokratik yollardan gerçekleştirmek isteyen TİP'in en az diğer partiler kadar saygın bulunmak zorunda olduğunu belirtmiştir.⁴⁹²

Üretim ilişkileri ile mülkiyet ilişkileri arasındaki çelişme kesinleşmeden sosyalizmin olmayacağını söyleyen Marksist tezi yanlış bulmamakla birlikte Avcıoğlu, 20. yüzyılda kapitalist yoldan geçerek bunu yapmanın imkânsız olduğunu düşündüğünden, en kısa yolun kapitalizmi atlayarak sosyalizmi kurmaya hazırlanmak olduğunu savunmaktadır. Örneğin ona göre Mısır'da izlenen yol normal olarak bir gün sosyalizme çıkacaktır.⁴⁹³

TİP, politikayı sınıf eksenine oturtmak isterken *Yön*, topluma yön vereceğine inandıkları kadroları örgütlemek, onları sosyalist bir görüş açısıyla donatmak istemektedir. Dolayısıyla TİP, Yöncüler için uygun bir parti değildir.⁴⁹⁴

Avcıoğlu'nun TİP'e yönelttiği eleştirilere cevap *Yön*'de yazıları⁴⁹⁵ da çıkan Behice Boran'dan gelmiştir. Boran sosyalist bir parti kurma peşinde olmakla suçladığı Avcıoğlu'nu şu gerekçelerle eleştirmiştir:

1. TİP'i başarısızlığa uğramış göstererek gelecekte ümit kestirmek.
2. Başarısızlığın sorumluluğunu TİP yöneticilerine yüklemek ve partiden tüm zinde kuvvetleri soğutmak.

⁴⁹² Doğan Avcıoğlu, "Türkiye İşçi Partisine Dair...", *Yön*, Sayı: 50, 28 Kasım 1962, s. 16.

⁴⁹³ Avcıoğlu, "Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", s. 9.

⁴⁹⁴ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 169.

⁴⁹⁵ Behice Boran "Türkiye'de Burjuvazi Yok Mu?", *Yön*, Sayı: 39, 12 Eylül 1962, s. 8; Behice Boran "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet I- Marksist Metod Nedir?", *Yön*, Sayı: 50, 28 Kasım 1962, s. 13; Behice Boran "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet II. Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi", *Yön*, Sayı: 51, 5 Aralık 1962, s. 13.

3. Saldırı ve iftira kampanyasında kendisini ve yönü TİP'ten ayrı bir yere koyarak, saldırıların tümünü TİP'e kanalize etmek.
4. Saldırıları daha da şiddetlenir ve faşizm tehlikesi maddileşirse "TİP katı doktrinciydi, oysa biz milliyetçi sosyalistleriz" diyebilmek.⁴⁹⁶

Bu dönemde Avcıoğlu'nun eleştirisi sadece TİP'e değildir. Benzer eleştirileri şu sözlerle İnönü için de yapmıştır: "*Hükümet çetin iktisadi ve sosyal meseleleri çözmeye muktedir değilken, rejimin 80 yaşındaki bir adamın mevcudiyetine bağlanması çok ümitsiz bir manzaradır.*"⁴⁹⁷

Avcıoğlu, İnönü'nün zinde kuvvetler sayesinde başta olmasına rağmen, zinde kuvvetlere yaslanarak sosyal adalet ve hızlı kalkınmaya yönelik bir politika izlemek yerine statükoculara yaslanmayı tercih ettiğine inanmaktadır. Ona göre gençlik artık "İnönü çok yaşa" yerine, "statükoculara son ihtar" sloganları atmaktadır. Avcıoğlu bu dönemde zinde kuvvetlerdeki hareketliliğin ise şu anlama geldiğini düşünmektedir:

1. Rejim aradan 1,5 yıl geçtiği halde oturmamıştır.
2. Gerici kuvvetler iktidar gelseler bile barınamayacaklardır çünkü oy sayısı dışında farklı bir kuvvet dengesi vardır.
3. 27 Mayıs barajları yıkarak zinde kuvvetlerde sosyal değişme isteğini körüklemiştir.
4. Eski Türkiye'nin temsilcisi hâkim sınıflarla yeni bir Türkiye'nin özlemini çeken zinde kuvvetler arasındaki aykırı gidiş genişlemektedir.⁴⁹⁸

Avcıoğlu'nun zinde kuvvetlere yaptığı vurgu, az gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve tarihsel şartlarla ilgili olduğu kadar, ordudaki Talat Aydemir teşebbüsünden umutlu olması ile de ilgilidir. Avcıoğlu'nun şu sözleri bu bağlamda oldukça önemlidir: "*Türkiye orduya dayanarak ve ordunun desteğiyle gericiliği ve gericileri yenmesini bilecektir.*"⁴⁹⁹ Bu bakış açısıyla Avcıoğlu, "21 Şubat" ve "21 Mayıs" darbe girişimlerine kuramsal açıdan yandaş görünmüştür.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ "Behice Boran'ın Yön'e Cevabı", **Yön**, Sayı: 51, 5 Aralık 1962, s. 7.

⁴⁹⁷ Doğan Avcıoğlu, "Ne Kadar Yol Aldık?", **Yön**, Sayı: 55, 2 Ocak 1963, s. 3; Avcıoğlu, "Bir İntikal Devresi", **Yön**, Sayı: 58, 23 Ocak 1963, s. 3.

⁴⁹⁸ Doğan Avcıoğlu, "Tepesi Üstü Duran Ağaç", **Yön**, Sayı: 68, 3 Nisan 1963, s. 3.

⁴⁹⁹ Doğan Avcıoğlu "Rejim Buhranı", **Yön**, Sayı: 10, 21 Şubat 1962, s. 3.

⁵⁰⁰ "Doğan Avcıoğlu 1926-1983", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.6, İstanbul, 1988, s. 2012.

Nitekim Aydemir'in ikinci kalkışmasından kısa süre önce *Yön* 51. sayılı manşetini “*A.P. Büyük Kongresi Karşı İhtilale Mi Sürükleniyoruz?*” ve “*Ordu Ne Zaman Müdahale Eder?*” şeklinde vermiştir.⁵⁰¹ Hatta derginin kapatılma gerekçesi Cemal Hüsnü Taray ve Bahri Savcı'nın yazılarında Aydemir'e destek vermesi olarak gösterilmiştir. Dergi önce ihtar almış, sonra kapanmasına karar verilmiştir.⁵⁰²

İhtara sebep olan Taray'ın yazısı şöyledir: “...*Elbette ‘anayasa nizamı ve demokratik rejim Türkiye’ mizde ebedi olarak şerefle yaşayacaktır’ fakat şerefle daimi yaşayacak demokrasi üzerinde hususi bir inat ile durulan rejim değildir. Bu memlekette şerefle ve ebedi olarak yaşayabilecek demokrasi, her şeyden evvel Atatürk ilkelerini tek temel olarak tanıyan ve bunun üzerine garp uygarlığını kuracak, milletin hakiki ‘huzur ve refahını’ gerçekleştirebilecek bir rejimdir... Bu rejim bize on senelik demokrat parti iktidarını verdi. Milletın talihine yepyeni ve ışıklı bir yön vermek istidadını taşıyan 27 Mayıs hareketi bütün sosyal problemlerimizi ortaya koydurttu. Yürütülen seçim kanunu bunlara çare bulamadı. Millet 24’ler, 14’lere, 22 Şubatçılara bölündü ve nihayet işte 21 Mayıs Harbiye’nin genç kurbanlarını verdirtti...*”⁵⁰³

Yön'ün kapanmasına sebep olan yazı ise şudur: “*Bugün Türkiye’deki teminat, müesseseli ve çok partili olup, aslında 1919 ihtilalinin bazı unsurlarına dayanarak, onu temel unsurlarında sınırlamaya matuf bir karşı ihtilal akımı vardır... Atatürk ihtilali, bilhassa 1950-60 arasında, batılı toplumsal gelişme yönünden dışarıya kaymıştır... Bu sefer de, bu kaymayı bertaraf etmek üzere bir yeni ihtilal olmuştur: 27 Mayıs 1960 ihtilali. Bu; Atatürkçü temeli ve yönü kazanma amacıyla bir ihtilaldir... Fakat bu sefer de, bu yeni anayasa düzenin verdiği müsamaha ve hürriyet ortamında bir karşı ihtilal akımı belirmiştir... Bu karşı ihtilal, 27 Mayıs ve onun altında Atatürk’e karşı olduğu halde siyasi dayanağını; sözde gene demokrasi prensibinden almaktadır. Şöyle diyerek: demokrasi, millet egemenliğidir. Bunu da çoğunluk ifade eder. Bu çoğunluk ise; dinci-muhafazacı-gelenekçi bir toplum yapısı içinde, liberal bir politika ile mesut olacağına inanmaktadır...*”⁵⁰⁴

⁵⁰¹ “*A.P. Büyük Kongresi Karşı İhtilale Mi Sürükleniyoruz?*”, “*Ordu Ne Zaman Müdahale Eder?*”, *Yön*, Sayı: 51, 5 Aralık 1962, s. 1.

⁵⁰² Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*, s. 55-57.

⁵⁰³ Cemal Hüsnü Taray, “*Kim Sorumlu?*”, *Yön*, Sayı: 75, 23 Mayıs 1963, s. 3.

⁵⁰⁴ Bahri Savcı, “*Karşı İhtilal Akımı*”, *Yön*, Sayı: 77, 5 Haziran 1963, s. 11.

Aslında Bahri Savcı'nın *Yön*'ün kapatılmasına gerekçe gösterilen yazısı aslında SBF yayımları tarafından 1963 yılında basılan *Demokrasimiz Üzerine Düşünceler* adlı kitabın bir bölümüdür. (s. 38-40 arası) Dolayısıyla bu karar bir bakıma askeri makamların tasarrufu olmuştur.⁵⁰⁵

Sonuç olarak *Yön*, Talat Aydemir'in akıl hocası konumunda gibi algılanmış, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Org. Cemal Tural tarafından 5 Haziran 1963'te kapatılmıştır. Tekrar yayına başlaması 25 Eylül 1964'te 78. Sayı ile mümkün olmuştur.⁵⁰⁶ Avcıoğlu *Yön*'ün kapalı kaldığı bu dönemde Türk-İş Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Aynı dönemde İlhami Soysal da Basın Bürosu Müdürü olmuş böylece yine birlikte çalışmışlardır.⁵⁰⁷

Yön'ün bu kalkışmalara destek vermesi, başarılı olması durumunda askere yol gösterme niyeti taşımaktadır. Keza Avcıoğlu'na göre 27 Mayıs yeni bir devrin başlangıcı, zinde kuvvetlerin bilinçlendiği bir devre olmuştur. Milli Birlik idaresi tüm hazırsızlığına rağmen ilerici olmaya çalışmış, halk çocukları olan 27 Mayısçılar sosyal adalet kavramını Türkiye'nin siyasi hayatına sokmuştur. Öyle ki anayasa ile emekçi kitlelerin uyanmasına, güçlenmesine imkân verecek bir hürriyet ortamı bile yaratılmıştır.⁵⁰⁸

Fakat 27 Mayıs, sosyal ve bir boşluk içinde kalmıştır. *Yön* ve Avcıoğlu bu kez riske girmemek adına ve askere yol gösterici olmak adına sosyalizme evrilecek bir sistem için çalışmış, hatta sosyalizmi normalleştirmek, tartışmak, yaygınlaştırmak adına Sosyalist Kültür Derneği'ni (SKD) açmıştır. Sosyalizmin kitaplar yoluyla yayılması için ayrıca SKD ile eş zamanlı olarak *Yön* Yayınları adıyla bir yayınevi de kurulmuştur.⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁵ Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*, s. 56.

⁵⁰⁶ Serhat Hürkan, *Üç Dergi Üç İnsan (Akis-Devrim-Yankı)*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 43.

⁵⁰⁷ İlhami Soysal, "*Avcıoğlu'nun Bıraktıkları*", *Milliyet Sanat*, 1 Aralık 1983, Sayı: 85, s. 18-19.

⁵⁰⁸ Doğan Avcıoğlu, "*Olup Bitene Şaşmamak Lazım*", *Yön*, Sayı: 35 (15 Ağustos 1962), s. 3; Avcıoğlu, "*Faşizme Dikkat!*", *Yön*, Sayı: 41, 26 Eylül 1962, s. 3; Avcıoğlu, "*Eski ve Yeni Türkiye*", s. 3; "*Açık Oturum*", *Yön*, Sayı: 75, 23 Mayıs 1963, s. 9. (Avcıoğlu'nun SKD İstanbul şubesi açılışındaki açık oturumdaki konuşmasından)

⁵⁰⁹ Doğan Avcıoğlu, "*Devekuşu Politikası*", *Yön*, Sayı: 56, 9 Ocak 1963, s. 3.

3.6.1. Sosyalist Kültür Derneği

Sosyalist Kültür Derneği'nin kurulacağına dair ilk işaret *Yön*'de Mümtaz Soysal tarafından şu ifadelerle verilmiştir: "...*Sosyalist görüşlerin ortaya konması konusunda... daha geniş faaliyetler ve teşkilatlanmaya gitmek gerekir.*"⁵¹⁰ Bu tarih TÇP sürecine denk düşmektedir ve bu bir tesadüf değildir. Yöncüler hem TÇP'nin aydın kanadını güçlendirecek hem de düşünsel bakımdan onu besleyip yönlendirecek bir oluşum peşine düşmüşlerdir. Bu, Fabian Society ve İngiliz İşçi Partisi modeli üzerine geliştirilen bir stratejidir. Fakat SKD kurulduğunda TÇP'den çoktan vazgeçilmiştir.⁵¹¹

TÇP girişiminin son bulmasıyla *Yön*'ün önünde iki seçenek kalmıştır: Mehmet Ali Aybar öncülüğünde TİP'i desteklemek veya kendi örgütlerini kurmak. Fakat *Yön*'ün TİP gibi sınıf eksenli bir yaklaşımının olmaması birinci seçeneği ortadan kaldırmıştır.⁵¹²

Nitekim Avcıoğlu SKD'ye neden ihtiyaç duyulduğunu şu şekilde açıklamıştır: "... *Çok partili hayat bir dereceye kadar halka sesini duyurma imkânı getirdiği için ilerici bir adım olmakla beraber, esas itibariyle muhafazakâr kuvvetlerin durumunu sağlamlaştırmıştır. Bütün siyasi partiler onların nüfuzu altında... Bu intikali halk yığınlarını teşkilatlandırarak hızlandırmak görevi toplumcu aydınlara düşüyor.*"⁵¹³

Avcıoğlu derneğin konferans ve neşriyat işleriyle ilgilenmiştir. SKD bünyesinde Ankara, İstanbul, Diyarbakır'da pek çok konferans, konuşma vb. düzenlemiştir. Ankara'daki konuşmalardan birisi de *Az gelişmiş Ülkelerde Sosyalizme Götüren Yollar*⁵¹⁴ başlığıyla Avcıoğlu tarafından yapılmıştır. Avcıoğlu ayrıca derneğin İstanbul şubesinin açılışı dolayısıyla düzenlediği "Atatürkçülük" oturumunu da katılmıştır.⁵¹⁵ Bu açılışta ortak bir bildiri yayınlanmıştır ve bu bildirin Avcıoğlu'nun kaleminden çıkmış olma ihtimali yüksektir. Keza bildiri Avcıoğlu'nun sürekli olarak yinelediği şeyleri içermektedir.

⁵¹⁰ Mümtaz Soysal, "*Göl Kıyısında*", *Yön*, Sayı: 26, 13 Haziran 1962, s. 3.

⁵¹¹ Atılğan, "*Türkiye Siyasal Hayatında...*", s. 182.

⁵¹² Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 271-272.

⁵¹³ Doğan Avcıoğlu, "*Olup Bitenlere Şaşmamak Lazım*", *Yön*, Sayı: 35, 15 Ağustos 1962, s. 3.

⁵¹⁴ "*SKD*", *Yön*, Sayı: 70, 17 Nisan 1965, s. 4.

⁵¹⁵ *Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şubesi Açıldı*", *Yön*, Sayı: 75, 23 Mayıs 1963, s. 9.

Sonuç olarak SKD, bir partiye dönüşme amacı taşımış olsa dahi bunu gerçekleştirememiş ve 12 Mart sonrası derneklerin kapatılma kararı ile etkinliği son bulmuştur.

3.6.2. Yön Yayınları

Sosyalist Kültür Derneği'nin amaçlarından bir sosyalizmi kitaplar yoluyla yaymaktır ve Yön Yayınları, SKD ile eşzamanlı ilerlemiştir. Yön Yayınevi; Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal ve Hamdi Avcıoğlu ortaklığı ile 1962 yılında İstanbul'da kurulmuş, yayınevinin teknik işlerini Hamdi Avcıoğlu yapmıştır. Yön Yayınları'ndan çıkan hemen her kitabın Doğan Avcıoğlu'nun önsözü ile yayımlanması, kitapların onun tarafından seçilmiş olduğunu düşündürmektedir.⁵¹⁶

Doğan Avcıoğlu'nun o dönemde başka yayınevlerinden çıkan kitaplara da ön söz yazdığı görülmektedir. Vaktiyle *Yön* dergisi etrafında toplanan bir grup sosyalistin kurduğu "Devrimci Yayınlar Kooperatifi"⁵¹⁷ adlı bir yayınevi daha vardır. Yayınevinin İlk kitabı Jules Moch'tan *Sosyalizme Giriş*'tir. Selahattin Hilav ve Doğan Avcıoğlu tarafından 1964 yılında çevrilen bu kitabın önsözü Avcıoğlu'na aittir. Hilav çeviriyi kendisinin yaptığını, Avcıoğlu'nun ise Türkiye ile ilgili bir takım belgeler ile katkı sunduğunu söylemiştir. Sosyal demokrasi çerçevesinde yer alan ve sosyalist bir milletvekili olan J. Moch'un bu kitabı, sosyal demokrasiyi açıklayıp öğretmektedir.⁵¹⁸

1960'larda yazınsal çevirilerden ziyade siyasi içerikli çeviriler önem kazanmıştır. 1960-80 arası Marx, Lenin, Engels, Mao vb. kitlelerce ilgi görmüştür.⁵¹⁹ Yön Yayınları sol tartışmalara katkı sunmakla beraber, bastığı kitaplar solun klasik metinleri değildir. *Yön* hareketinin görüşlerine paralel olarak, işçi sınıfının salt öncülüğünü değil, siyasi olarak ağırlığını da reddeden bir perspektifle, Türkiye'de

---

⁵¹⁶ Atılğan *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 283-284.

⁵¹⁷ Yayınevinden çıkan çok fazla kitap yoktur. Tespit edilebilenler şunlardır: Çetin Altan, *Taş – Gerçekçi Bir Yazarın Notları*, Devrimci Yayınlar Kooperatifi, Ankara, 1964; Ali Faik Cihan, *Sosyalist Türkiye*, Devrimci Yayınlar Kooperatifi, Ankara, 1965.

⁵¹⁸ *Selahattin Hilav İle Konuşmalar*, YKY Yayınları, (Yay. Haz.) Selahattin Bağdatlı, İstanbul, 1. Baskı, 2012, s. 128.

⁵¹⁹ Nedim Gürsel, "Uygarlık ve Çeviri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 323.

asker-sivil-bürokrat ağırlıklı rejim öneren bir yayıncılık yapmışlardır.⁵²⁰ Yayınevinden toplam sekiz kitap çıkmıştır. Bunlardan birinci ve ikinci kitap 1964’de, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı kitap 1965’de, yedinci ve sekizinci kitap ise 1966’da çıkmıştır.

Yön Yayınları’nın ilk kitabı *Yön*’ün önemli yazarlarından Niyazi Berkes’e aittir.⁵²¹ *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* başlıklı bu kitap, Berkes’in 1962-1963 yıllarında *Yön*’de 57 ile 69’uncu sayılar arasında çıkan makalelerin toplamıdır ve aynı isimle 1964 yılında kitaplaştırılmıştır.⁵²² İkinci kitap yine Niyazi Berkes’e aittir.⁵²³ 1964 yılında *Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler* adı ile çıkan kitap, daha önce *Yön* dergisinde 98 ile 108’inci sayılar arasında kaleme alınan yazıların toplamıdır.⁵²⁴

Üçüncü kitap, *Kurtuluş Savaşı Destanı* adıyla Nazım Hikmet’e aittir.⁵²⁵ Kitap, *Yön* dergisinin başlattığı bir kampanyanın parçası/sonucu olarak basılmıştır. *Yön Yayınları*’nın seçtiği bu kitap özellikle seçilmiş bir kitaptır çünkü *Yön* hareketi için Kurtuluş Savaşı süreci çok önemlidir. Keza hareket, söylemini bu süreç üzerinden şekillendirerek içinde bulunduğu süreci, İkinci Kurtuluş Savaşı’na benzetmektedir.

Dördüncü kitap, Roger Garaudy’ye aittir. Garaudy, sosyalizm ve İslam’ın bir arada olabileceğinin en somut halidir ve bu çeviri de muhtemelen bilinçli bir tercihtir. Çevirisini Doğan Avcıoğlu ve Erdal Tüfekçi’nin (Mihri Belli) yaptığı kitapta iki ayrı önsöz mevcuttur. Bu önsözler kitabın çevrilme gerekçesini verdiği gibi Türk aydınının içinde bulunduğu durumu anlatması açısından da önemlidir. Avcıoğlu önsözde şunları söylemektedir: “*O kadar kendimizi unuttuk ki, kendi kültürümüzden o kadar koştuk ki, doğunun Montesquiesu olan bir İbn Haldun, batınunkilerden binlerce kat bizden*

⁵²⁰ Doğan Özgüden, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 8 Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 669.

⁵²¹ Niyazi Berkes, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz*, Yön Yayınları, İstanbul, 1964. Berkes hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. İnan Özer, “*Niyazi Berkes*”, (Yay. Haz.) Emre Kongar, *Türk Toplum Bilimcileri C.1*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012; İsmail Çoşkun, “*Niyazi Berkes Üzerine*”, *Sosyoloji Dergisi*, C. 3, 1991; Kurutuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003; Fahrettin Altun, “*Niyazi Berkes ve Eserleri Hakkında*”, *TALİD*, Cilt - 2 / Sayı - 3 / 2004 - 1 ; Şerif Mardin, “*Türk Düşüncesinde Batı Sorunu*”, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

⁵²² Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 253.

⁵²³ Niyazi Berkes, *Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yayınları, İstanbul, 1964.

⁵²⁴ Aynı yer.

⁵²⁵ Nazım Hikmet, *Kurtuluş Savaşı Destanı*, Yön Yayınları, İstanbul, 1965.

yabancı. Thomas Moore'un *Ütopyasını biliriz de Simavnalı Şeyh Bedrettin'in sosyalizmini tanımayız.*"⁵²⁶ Garaudy'nin kültürel kaynaklara dönüş çağrısının, Türk sosyalist hareketine yeni ufuklar açacağına inanılmaktadır.

Beşinci kitap yine 1965'de basılan Pierre Jalee'in *Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor?* adlı eseridir. Selahattin Hilav tarafından çevrilmiş ve önsözü yine Doğan Avcıoğlu yazmıştır. Kitap, çağın en önemli meselesi olarak ortaya çıkan üçüncü dünyanın geleceğini, tam bir açıklıkla ortaya koyması adına Türk okuruna sunulmuştur.⁵²⁷

Altıncı kitap, yine 1965'de basılan Yves Lacoste'un *Sınıf Açısından Azgelişmişlik* adlı araştırmasıdır. Kitap, Türk aydınını kalkınma üzerine düşünmeye sevk etmek için Doğan Avcıoğlu'nun eşi Sevil Avcıoğlu tarafından çevrilmiştir. Önsözde yine Doğan Avcıoğlu imzası vardır. Azgelişmiş ülkelerdeki gelişme süreci ve dinamiği Avrupa'dakinden farklıdır. Azgelişmiş ülkelerde; geleneksel yapıların çözülmesi çok daha sert olmakla beraber, nüfusun yeni yapılarla kaynaşması gerçekleşmemiştir.⁵²⁸

Yedinci kitap, Helene Carrere D'encausse & Stuart Schram tarafından hazırlanan *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik* kitabıdır. 1966'da çıkan kitap Sevil Avcıoğlu ve Adil Aşçıoğlu ile birlikte çevrilmiştir. Önsözü yine Doğan Avcıoğlu yazmıştır. Sosyalist ve milliyetçi akımları anlaması adına, Türk aydınını mutlaka okuması gereken bir kitap olarak tavsiye edilmiştir.

Sekizinci ve son kitap M. Fahri'nin *Amerikan Harp Doktrinleri* adlı kitabıdır. Bu da 1966'da çevrilir ve önsözü yine Doğan Avcıoğlu'na aittir. Avcıoğlu, kitabın çevrilme gerekçesini şöyle açıklamıştır: "*Harp doktrinleri yakın zamana kadar askerlerin işi sayılabılırdi. Fakat bugün, özellikle Amerika'da geliştirilen harp doktrinlerinden habersiz bir aydının çağımızın temel sorunlarını anlamasına imkân yoktur. M. Fahri'nin kitabı aynı zamanda Hür dünya, NATO, Truman Doktrini gibi*

---

⁵²⁶ Garaudy, a.g.e., s. 5.

⁵²⁷ Pierre Jalee, *Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor?*, (Çev.) Selahattin Hilav, Yön Yayınları, İstanbul, 1965, s. 7.

⁵²⁸ Yves Lacoste, *Sınıf Açısından Azgelişmişlik*, (Çev.) Sevil Avcıoğlu, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1996, s. 37.

kavramların arkasında yatan gizli amaçları da gözler önüne sermekte ve emperyalizmi gerçek yüzü ile Türk kamuoyuna tanıtmaktadır.”⁵²⁹

Yön Yayınları seçtiği kitaplarda askeri direkt olarak karşına almamak adına Marksist, Leninist vb. başlıklılara yer vermemiş ve eğer isterse Türkiye'nin kendi geçmişinden ve mevcut koşullarından bir sosyalizm yaratabileceğini göstermeye çalışmıştır.

3.6.3. Doğan Avcıoğlu'nun Türk-İş Yılları

Avcıoğlu'nun 1963-65 yılları arasında yaptığı bu görevde, Demirsoy-Avcıoğlu arkadaşlığı, TÇP girişimi ve Demirsoy'un SKD tüzüğüne imza vermesi dışında *Yön*'ün kapatılması da etkili olmuştur. Ayrıca Avcıoğlu sendikaları her zaman önemsemiştir. Ona göre demokrasinin ve milletçe kalkınmanın dayanağı sendikalar olacaktır.

Avcıoğlu, ileri bir anayasanın ancak arkasındaki sosyal kuvvetlerle var olacağına, muhafazakâr kuvvetlerin elindeki bir anayasanın iyi olsa dahi fazla işe yaramayacağına ve anayasanın ancak çalışanlar bir güç olarak ortaya çıkabildiği takdirde boşluktan kurtulacağına inanmıştır. Ona göre demokrasi, hızlı kalkınma ve sosyal adalet sermayenin değil çalışanların yararınadır. Demokrasinin varlığı sendikalara bağlıdır. Sendikaların bağımsızlığını da önemseyen Avcıoğlu, sendikaların ne hükümetten ne dış ülkelere yardım almaması gerektiğini düşünmüştür. Sendika içinde demokrasinin işlemesine de ayrıca önem vermiştir. Keza, aksi halde sendika liderliğinin bir cins memurluğa dönüşeceğine ve gücünden, bağımsızlığından kaybedeceğine inanmıştır.⁵³⁰

Avcıoğlu, Türk-İş'te bir sendikanın konusu dâhilindeki hemen her şeye dair yazmış, işveren karşısında işçi ve emekçilerin haklarını gözetmeye çalışmıştır. Toplu sözleşme sisteminin başarıyla yürütülebilmesi için işçi ve işveren teşekküllerinin üzerine düşeni yapması gerektiğini söyleyen Avcıoğlu, Türk-İş'in kanunsuz bir grevi tasvip etmeyeceğini açıklayarak iyi niyetini ve sorumluluğun farkında olduğunu gösterdiğini, buna karşılık işverenlerin tavrının iyi niyetten ziyade bir lütuf zihniyeti

⁵²⁹ M. Fahri, **Amerikan Harp Doktrinleri**, Yön Yayınları, İstanbul, 1966, s. 5-6.

⁵³⁰ Doğan Avcıoğlu, “*Sendikaların Uyanma Saati*”, **Yön**, Sayı: 54, 26 Aralık 1962, s. 3; Avcıoğlu, “*Sendikacılık Şimdi Başlıyor...*”, **Yön**, Sayı: 70, 17 Nisan 1963, s. 3-4.

taşıdığını düşünmektedir. Oysa toplu sözleşme sisteminin, sosyal barışın ve verimli çalışmanın temel unsurlarından biri haline gelebilmesi, kısa vadeli menfaatler yerine, uzun vadeli menfaatlerin ön planda tutulmasını gerektirmektedir.⁵³¹

Toplu sözleşme sisteminin işlemesiyle başlayan ücret artışlarının, enflasyonist gidişin sebebi olduğu iddia edilse de bu doğru değildir. Keza enflasyon, yatırım hacmini azaltmadan vergi, kredi ve fiat politikalarıyla önlenmelidir.⁵³²

Ücretlerin milli gelirin önemsiz bir kısmını teşkil ettiği Türkiye’de Hükümet “*ücret artışları produktivite artışının üzerinde olmamalı, yoksa enflasyona gideriz*” iddiasında bulunurken ücret gelirleri kadar, kar, faiz, rant vb. ücret dışı gelirlerin de enflasyona sebebiyet verdiğini göz ardı etmektedir. Dolayısıyla Avcıoğlu için gelir dağılımlarında büyük eşitsizliklerin olduğu Türkiye’de, yöneticilerin ve işverenlerin sadece ücret artışlarını öne sürmesi, ücretlerin kalkınma hızına tabi olarak değişmesi ve ortalama kalkınma hızını aşmaması anlamına gelen “gelirler politikası”nı savunması samimi bir davranış olmadığı gibi, enflasyonu önlemenin çaresi de değildir.⁵³³

Avcıoğlu bu konuya dair Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu’nun (TİSK) sunduğu verileri de gerçekçi bulmamaktadır. TİSK’e göre Türkiye’de işçi ücretleri, milli gelire oranla batı ülkelerinkinden çok daha yüksektir. Bunda ölçü olarak, adam başına ortalama milli gelirin işçi ücretleriyle mukayesesi alınmaktadır ve bu son derece yanlıştır. Türkiye’de nüfusun dörtte üçü tarımda yaşamaktadır. Tarımda yaşayan nüfusun düşük geliri, adam başına milli gelir ortalamasını da düşürmekte, işçi ücretlerinin milli gelir ortalamasının çok üstünde olduğu izlenimini vermektedir. İyi niyetli bir mukayese, ancak tarım dışı sektörlerde yaratan katma değer ve bu katma değerden işçilerin aldıkları pay ortaya konarak yapılabilir.⁵³⁴

Avcıoğlu’nun TİSK eleştirileri, TİSK’in devlet teşebbüslerini işveren sendikalarına üye yapmaya çalışmasıyla devam etmiştir. Keza ileri batı ülkelerinde ve dünyanın hiçbir ülkesinde devlet teşebbüsünün özel işveren sendikalarına katıldığı bir

⁵³¹ Doğan Avcıoğlu, “*Toplu Sözleşme Ahlakı*”, **Türk-İş**, Kasım 1963, Yıl 1, Sayı: 9, s. 47-48.

⁵³² Doğan Avcıoğlu, “*Ücretler Artmamalıymış!*”, **Türk-İş**, Ocak 1964, Yıl 1, Sayı 11, s. 20-21.

⁵³³ Doğan Avcıoğlu, “*Karların Kontrolü*”, **Türk-İş**, Kasım 1964, Yıl 2, Sayı: 21, s. 12; Avcıoğlu, “*Gelirler Politikası*”, **Türk-İş**, Mayıs 1964, Yıl 2, Sayı: 15, s. 22.

⁵³⁴ Doğan Avcıoğlu, “*İşverenlerin Garip İddiası*”, **Türk-İş**, Temmuz 1965, Sayı: 29, s. 14-15.

örnek yoktur. Devletin görevi zıt çıkarlar karşısında tarafsız kalmakken kamu sektörü işverenleri ile özel sektör işverenleri aynı sendika etrafında toplanmışlardır. Bu, salt tarafsızlık ilkesini ortadan kaldırmakla kalmamış, devletin özel sektör ile birlikte işçi sendikalarına karşı ortak bir cephe kurmasını da sağlamıştır. Dolayısıyla başta Türk-İş olmak üzere sendikalar, işçiler aleyhine girişilen bu komployu önlemek için mücadele vermelidir.⁵³⁵

Avcıoğlu bu dönemde sendikalarla ilgili bilgi toplamak için Yozgat, Sivas, Tokat, Malatya, Kayseri ve Kırşehir illerini kapsayan bir gezi de yapmıştır. Gözlemlerine göre bu illerde pek az sayıda fabrika vardır. Özel teşebbüsün olmadığı ve sadece un fabrikalarının olduğu bir Anadolu gerçeği göze çarpmaktadır. Özel teşebbüsün çok büyük bir kısmı sınai faaliyetler yerine ticareti tercih etmektedir. Anadolu eşrafının otomobil acenteliği, benzin istasyonu ve apartman kurmak sevdasında, Anadolu halkının fabrika peşinde, devletin ise sınırlı imkânlarla sahip olduğu bu tabloda sonuç, fakirliğe mahkûm edilmiş şehirlerdir.⁵³⁶

Ayrıca ücretler bakımından devlet ve özel sektör arasındaki uçuruma da dikkat çekmiştir. Devlet fabrikası işçisi imtiyazlı durumda olup devlet sektöründe sendikacılık gelişmiştir. Bir zamanlar sendikalarda hâkim olan “önce particilik, sonra sendikacılık” formülünün yerini, “önce sendikacılık, sonra particilik” formülü almaya başlamıştır. Buna karşılık özel sektör çalışanları düşük ücretle çalışmakta, işverenler sendikacılığın gelişmesine karşı çıkmaktadırlar. Avcıoğlu bu zihniyetin hiç değilse sendikacıların gücüyle zorla değiştirilebileceğine inanmaktadır.⁵³⁷

Avcıoğlu fabrikaların ziyan edilen kaynakların sadece bir kısmı olduğunu düşünmektedir. Keza aynı şekilde madenler de ziyan edilmektedir. Bu konuda öncelikli olarak Çalışma Bakanlığı’yla işbirliği halinde, işçilerin güvenliğini ön planda tutan dinamik bir maden teşkilatı kurulmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca milletlerarası monopollerin Türkiye’deki faaliyet alanını sınırlamak ve kontrol altına almak da şarttır.⁵³⁸

---

⁵³⁵ Doğan Avcıoğlu, “İşveren Sendikalarında Kamu Teşebbüsleri”, **Türk-İş**, Aralık 1965, Sayı: 34, s. 19; Avcıoğlu, “İşverenlerin Talihsizliği”, **Türk-İş**, Eylül 1965, Sayı: 31, s. 32-33.

⁵³⁶ Doğan Avcıoğlu, “Bir Geziden Notlar”, **Türk-İş**, Haziran 1964, Yıl 2, Sayı: 16, s. 14.

⁵³⁷ **A.g.m.**, s. 14.

⁵³⁸ Doğan Avcıoğlu, “Maden Davamız”, **Türk-İş**, Mart 1965, s. 19.

Örneğin Türkiye’de petrol bulma ve çıkarma işi dev tröstlere bırakılmıştır. Fakat şirketler, Türkiye’de petrol çıkarmaktansa Ortadoğu petrolünü Türkiye’ye satmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla petrol faaliyetleri, arama, işletme, tasfiye, nakliye, tevziat vb. bütün alanlarda devletleştirilmeye gidilmelidir.⁵³⁹

3.7. Yön Dergisinin Üçüncü Döneminde Doğan Avcıoğlu’nun Görüşleri (25 Eylül 1964-10 Ekim 1965)

Bu dönem *Yön*’ün 78. sayı ile tekrar yayına başladığı 25 Eylül 1964’ten 10 Ekim 1965 milletvekili genel seçimleri arasını kapsamaktadır.

Yön, tekrar yayına başlamasıyla şöyle bir açıklamada bulunmuştur. “*Yön 14 ay kapalı kaldı. Bir gazetenin 14 ay kapalı kalması çok partili hayat döneminde ilk defa vuku bulmaktadır. Yön böylece susturulmuş oldu, fakat Yön’ün kapatılmasıyla onun temsil ettiği fikirler susturulmuş olmadı. Aksine fikirler hızla geliştirdi...*”⁵⁴⁰

Yön’ün kapatılması düşünceleri susturmamış olmakla birlikte olumsuz etkileri olmuştur. Nitekim *Yön* aynı sayıda abonelere bir çağrıda bulunarak eskisinden daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Keza, *Yön*’ün tirajı 78. sayıya kadar 30 binke 78. sayıyla birlikte 10 bine düşmüş,⁵⁴¹ ayrıca *Yön* okurlarının ve yazarlarının bir bölümü TİP’in yayın organlarına kaymıştır. Bunun dışında *Yön* dergisinin 14 ay boyunca kapalı kalması, gündemi belirleyememesine ve tartışmalara yön verememesine sebep olmuştur.

Tüm bu nedenlerden ötürü *Yön*, yayın hayatına mevcut duruma göre bir konum belirleyerek başlamak zorunda kalmıştır. Kendi iktidarını kurmaktan uzak olması, onu sosyalizm-kapitalizm karşıtlığı söyleminden antiemperyalist bir cephe sağlayabilmek adına emperyalizm-milliyetçilik karşıtlığı söylemine kaydirmiştir. 1965 seçimlerinde antiemperyalist bir cephe hükümetin kurulabileceğini düşünen *Yön*’ün iktidar stratejisi “parlamentar yol” olmuştur.⁵⁴²

⁵³⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Petrol Savaşı*”, *Türk-İş*, Nisan 1965, Sayı: 26, s. 20-21.

⁵⁴⁰ “*YÖN’den YÖN’cülere*”, *Yön*, Sayı: 78, 25 Eylül 1964, s. 2.

⁵⁴¹ Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*, s. 54.

⁵⁴² Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 176-178.

Kurtuluşun 1919’da olduğu gibi, yine bir milli kurtuluş savaşından geçmekle mümkün olduğunu düşünen Avcıoğlu, bütün milliyetçileri Türkiye’yi sömüren ve kalkınmayı engelleyen emperyalizme karşı birleşmeye çağırılmaktadır. Keza o, sosyalizmin emperyalizme karşı koyup siyasi ve ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirdikten sonra verilebilecek bir mücadele olduğuna inanılmaktadır.⁵⁴³

Milliyetçilerin ikinci kurtuluş savaşını kaybetmesi durumunda, Türk milletinin ve vatanının yok olacağını düşünen Avcıoğlu meseleyi bir ölüm kalım savaşı olarak görmekte ve toplumun her kesiminden milliyetçileri, yeni bir milli kurtuluş savaşı vermek üzere birleşmeye çağırılmaktadır.⁵⁴⁴

Yön’ün yayına başladığı dönemde Türkiye’de iktidarda önce Üçüncü İnönü Koalisyon Hükümeti, ardından Suat Hayri Ürgüplü’nün kurduğu Dördüncü Koalisyon Hükümeti vardır. *Yön*’e ara verilen dönemde Türk siyasal hayatının en önemli meselesi Kıbrıs olmuş ve bu mesele uzun yıllar Türkiye’nin gündemini meşgul etmeye devam etmiştir. Hem *Yön* hem Avcıoğlu bu meseleyi oldukça önemsemmiştir. Bununla birlikte Avcıoğlu, Kıbrıs meselesi ile tüm işlerin durdurulmasını eleştirmektedir. Keza, Cezayirli ihtilalciler bir yandan Fransız ordusuna karşı ölüm kalım savaşı vermiş, bir yandan da savaş bittiği an uygulamak üzere ekonomik ve sosyal bir kalkınma programı hazırlayabilmişlerdir. Üstelik Cezayir toprak reformunu tamamlamak üzereyken, Türkiye’de henüz pilot bölge bile yoktur. Yine Türkiye’den daha zor şartlar altındaki Mısır milli gelirin yüzde 25’ini yatırımlara yöneltmekte, Türkistan tarım, sanayi ve eğitimde pek çok hamle gerçekleştirmekte, Bulgaristan özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinde ilerlemektedir. Çin’in komün denemesi dünyada ilgiyle izlenmekte, Sovyetler ile Amerika feza yarışındadırlar. Dolayısıyla Avcıoğlu’na göre Kıbrıs meselesi, kalkınma sorununu tali bir meseleye dönüştürmemeli, “nasıl kalkınacağız?” sorusu gündemden düşmemeli fakat milli haysiyet, inanç ve gururdan yoksun ülkelerin sömürge kalmaya mahkûm olduğu da unutulmamalıdır.⁵⁴⁵

Bu söylemle paralel olarak iç siyasette İnönü ABD’ye çektiği restle yeni bir ümit kaynağı olmuş, TİP ise ülkede oluşan antiemperyalist iklime göre konumlanarak

⁵⁴³ Doğan Avcıoğlu, “*Yabancı Sermaye Saltanatı*”, *Yön*, Sayı: 92, 1 Ocak 1965, s. 16; Avcıoğlu, “*Sosyalizmden Önce Atatürkçülük*”, s. 8-9.

⁵⁴⁴ Doğan Avcıoğlu, “*Milliyetçilere Sesleniş*”, *Yön*, Sayı: 78, 25 Eylül 1964, s. 3; Avcıoğlu, “*Yabancı Sermaye İle Kalkınma Efsanesi*”, *Yön*, Sayı: 80, 9 Ekim 1964, s. 8.

⁵⁴⁵ Doğan Avcıoğlu, “*Kalkınma Çağı*”, *Yön*, Sayı: 81, 16 Ekim 1964, s. 3.

ülkenin temel sorununu antiemperyalizmle özdeş bağımsızlık olduğunu ilan etmiştir. Hatta Aybar, 1964 Kasımında Yön'ü ziyaret ederek şunu söylemiştir: *“Türkiye’de bütün ilerici zinde kuvvetler... birleşmelidir.”* Böylece Yön ve TİP arasındaki ilk ve son bahar havası bu dönemde *“İkinci Milli Kurtuluş Savaşı”* formülü ile gerçekleşmiştir. CHP içindeki belirsizlik ise AP Genel Başkanı Demirel’in bütçe görüşmelerinde İnönü Hükümeti’ni devirmesi ve CHP’nin *“ortanın solu”* siyasetini benimsemesiyle netlik kazanmıştır.

Avcıoğlu’nun bu süreçte CHP’yi daha sola çekmek, TİP’in sosyalizm merkezli bir çizgide hareket etmesini önlemek için uğraş verdiği görülmektedir. Yön, CHP’nin sosyalist bir parti olmadığını kabul etmekle birlikte, milli bağımsızlık davasında yer alacak İnönü liderliğindeki bir CHP’nin önemini de farkındadır. Buna karşılık TİP, CHP’nin de AP gibi sermayeci sınıfların partisi olduğuna inandığından bu durumdan rahatsızdır. Üstelik salt AP’yi hedef alan bir siyasetin, TİP’in oylarını CHP’ye kaydırma olasılığı da vardır. Fakat AP için, CHP de TİP de aynı derecede komünisttir ve sonuç olarak her iki parti de TKMD’nin saldırılarından nasibini almaktadır. Dolayısıyla aynı amaç için birleşmek Yön, TİP ve CHP için kaçınılmaz olmuştur.⁵⁴⁶

Yön’ün bu konudaki çabası dergiye de yansımıştır. Derginin 107. sayının manşeti; *“Anayasa açıkça çiğnenmeden TİP’in seçimlere girmesi önlenemez”*⁵⁴⁷ olmuş, yine başka bir sayıda; *“...CHP’yi AP ile “aynı sepete” koymak, bir CHP-AP koalisyonunun zeminini hazırlamak anlamına gelecektir. Mevcut şartlar altında, bunun, sosyalistlerin işleyebilecekleri en büyük hata olacağı inancındayız...”*⁵⁴⁸ ifadelerine yer verilmiştir.

Aynı çaba Avcıoğlu’nun yazılarında da görülmektedir. Avcıoğlu bir yazısında şunu demektedir: *“Türkiye’nin tüm meselelerinin çözümü soldadır... Dünyanın hızla değiştiği ve kitlelerin uyanmaya başladığı bir çağda AP’nin sağcı politikası iflasa mahkûmdur. CHP bu gerçeği bir dereceye kadar anlamış görünmektedir... Yalnız Türkiye’de ortanın solu nerede başlar? ...Türkiye’de ortanın solu, emperyalizmin tahakkümüne hayır denildiği noktada başlarsa anlam kazanır... CHP... “ortanın*

⁵⁴⁶ Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 176-189.

⁵⁴⁷ *“Anayasa Açıkça Çiğnenmeden TİP’in Seçimlere Girmesi Önlenemez”*, **Yön**, Sayı: 107, 16 Nisan 1965, s. 1.

⁵⁴⁸ *“Seçimler ve Yön”*, **Yön**, Sayı: 128, 10 Eylül 1965, s. 4.

solu” anlayışını gereği kadar açıklıkla ortaya koyabilmiş değildir... Sola açılma zorunluluğu ile sola açılma korkusunun çatıştığı hissedilmektedir... CHP faşizmin özlemine çeken sağcı partiler karşısında anayasa düzeninin hiç değilse bir dereceye kadar korunmasını sağlayan büyük bir güçtür. Türkiye’de bugün yapılan mücadele ise sosyalizm mücadelesi değildir. Bütün ilerici güçler kalkınmanın temel şartı olan ekonomik bağımsızlığa ulaşma çabasında birleşmişlerdir. Bu çaba, bugünkü şartlar altında ancak CHP’nin katılımıyla etkili olabilir... CHP’nin tereddütlerini bir an önce yenmesi, memleketimizin daha fazla zaman kaybetmeden ilerleme yoluna girmesi bakımından önemlidir.”⁵⁴⁹

Bu yazı Avcıoğlu’nun iktidarı neden önemseyemediğini göstermesi açısından da anlamlıdır. DPT süreciyle bir kez daha anlaşılmıştır ki iktidar, kalkınma yolunda kilit mevkiyi oluşturmaktadır. Avcıoğlu iktidarı kişisel hırsları için istemediğini 1965 seçimlerinde milletvekili olmayı reddederek göstermiş, *Yön*’de konuyla ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “...*YÖN yöneticilerinin tam bir bağımsızlık -tarafsızlık değil- içinde kalabilmek endişesiyle bu seçimlere katılmayı akıllarından geçirmediklerini belirtmeyi lüzumlu bulduk. Bazı partilerden adaylık teklifleri gelmişse de YÖN yöneticileri seçimlere girmeyi düşünmediklerini söyleyerek, teklifleri kabul etmemiştir.”⁵⁵⁰*

Kalkınmanın vazgeçilmez şartını, ekonomik bağımsızlık olarak tanımlayan Avcıoğlu, bu yolda siyasi bir değişikliğinin zorunlu olduğunu fakat önce emperyalizmin iş birlikçilerinin etkisiz kılınması gerektiğini düşünmektedir. Bu ise ancak toplumun tüm ilerici, milliyetçi cephelerinin bir Milli Cephe’de iktidar savaşına girmeleri ve kazanmalarıyla başarılabilir. Ona göre iktidarı ele almış bir Milli Cephe’nin bazı temel ön şartları sağlamasıyla halkçı, devletçi ve devrimci bir ekonomi politikası kendiliğinden gerçekleşecektir.⁵⁵¹

Yön için kalkınma dışındaki hemen her konunun tali olması, “sosyalizm-kapitalizm” karşıtlığının yerini konjonktürel olarak bu dönemde “emperyalizm-milliyetçilik” karşıtlığına bırakması olağandır. Fakat bu, Avcıoğlu’nun yazılarında sosyalizmi kullanmaktan çekinmesi ya da daha az kullanmış olması anlamına

⁵⁴⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Ortanın Solu*”, *Yön*, Sayı: 122, 30 Temmuz 1965, s. 3.

⁵⁵⁰ “*Seçimler ve Yön*”, *Yön*, Sayı: 128, 10 Eylül 1965, s. 4.

⁵⁵¹ Avcıoğlu, “*Kalkınmaya Götüren Yol*”, s. 7-8.

gelmediği gibi aksine bu dönemdeki hemen her yazısında sosyalizm vurgusu vardır. Tüm milliyetçilerin birleşmesiyle emperyalizme karşı koyacak bir sürecin tabii sonucu kaçınılmaz olarak sosyalizm olacağını düşündüğünden önce hep birlikte “İkinci Milli Kurtuluş Savaşı”nın verilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Yön dergisinin bu dönemde Nazım Hikmet’e yer vermesi de Nazım Hikmet’i önce milliyetçi sonra komünist olarak görmesiyle ilgilidir. Komünist olduğu gerekçesi ile şiirleri yasaklanan Nazım Hikmet, aslında şiire Anadolu’nun sesini sokan, kurtuluş savaşının destanını yazan en güçlü şairdir⁵⁵² ve Türk kültürünün olduğu kadar milli kurtuluş savaşının da ayrılmaz bir parçasıdır. Onun şiirlerini reddetmek kurtuluş savaşını reddetmekle eşdeğerdir.⁵⁵³ *Yön* Yayınları’nın Mart 1965’te Nazım Hikmet’in *Kurtuluş Savaşı Destanı*’nı yayınlamakla ücretsiz dağıtması⁵⁵⁴ bu düşüncenin bir yansımasıdır.

Yön’ün Nazım Hikmet kampanyasını başlattığı 83. sayıda, Atatürk’ün de sosyalizme ne kadar yakın olduğunu göstermek amacıyla Avcıoğlu, Tefik Rüştü Aras ile bir röportaj yapmıştır. Aras bu röportajda, Atatürk’ün “cihanda sulh, yurtta sulh” prensibinin aslında sosyalist dünya görüşüne çıktığını belirtmiştir. Ona göre; “Cihanda sulh” kolektif bir barışı, “yurtta sulh” ahenkli bir sosyal emniyet düzeni içinde kalkınma hedefini amaçlamaktadır. Kaldı ki Atatürk, “...Bizi dünya tanımazsa komünistlerle birlik olur kurulan yenedünyada yerimizi alırız. Fakat memlekete yabancı eli sokmayız” diyerek bir komünist partisi kurduktan çekinmemiştir. Aras, kominternin bu partiyi “resmi komünist” olarak görmeyip kabul etmesi durumunda Atatürk’ün kominterne gireceğini iddia etmektedir.⁵⁵⁵

Avcıoğlu için bunu Atatürk’ün pragmatizmine ya da diplomasi gücüne bağlamak daha doğru olmakla birlikte, Atatürk’ün başka bir metodu bulmuş olduğu da söylenebilir. Bu politika bilinçli bir uygulama ile doğal olarak sosyalizme varacakken, ihtilalci kadronun, kapitalist kalkınma yolundan başka yollar olabileceğini düşünmemiş olmasından ötürü uygulanamamıştır. Dünya buhranı ile bir uyanışın hareket noktası olarak devletçilik ön plana çıksa da temel yapı reformlarına

⁵⁵² *Yön*, Sayı: 83, 30 Ekim 1964, s. 15.

⁵⁵³ *Yön*, Sayı: 89, 11 Aralık 1964, s. 12.

⁵⁵⁴ *Mümtaz Soysal’a Armağan*, s. 113.

⁵⁵⁵ Doğan Avcıoğlu, “Atatürk’ün Dışişleri Bakanı Anlatıyor”, *Yön*, Sayı: 83, 30 Ekim 1964, s. 5.

gidilmediği için ikinci fırsat da kaçırılmıştır. İki tarihi fırsatı kaçıran ve halkın desteğini yitiren iktidardaki devrimci burjuvazinin kendi politikası ile güçlendirdiği ağa ve aracı karşısında yenilmesi kaçınılmaz olmuştur.⁵⁵⁶

1965 seçimden umutlu olan Yön'ün seçime dair tahmini şudur: “Yıllardan beri ilk defa tahmine en az elverişli bir seçime gitmekteyiz. Yeni seçim kanunu, gerçeğe yakın tahmin imkânlarını son derece güçleştirmiştir... İstatistik uzmanlarının yaptıkları 1965 seçim tahminleri şöyledir: AP oyların yüzde 44'ünü, CHP yüzde 36'sını alacak geri kalan yüzde 20'yi diğer partiler paylaşacaklardır...”⁵⁵⁷

Tahminleri doğru çıkmamış olan Yön'ün seçimlerden sonraki değerlendirmesi ise şöyle olmuştur: “... Oy itibariyle AP Menderes oyunu aşmış değildir. Buna karşılık CHP oyunda çok büyük bir azalma olmuş ve çekimsellerin sayısında önemli artış vuku bulmuştur... 13,5 milyon seçmenden 9 milyon 280 bini oy kullanmıştır. İştirak yüzde 20 civarındadır... CHP oyları 1961'de yüzde 36,7 iken bu sefer yüzde 28,7'ye düşmüştür... CHP kaybının yüzde 3'den az bir kısmını TİP almıştır... Yüzde 5 civarında daha büyük bir kısım AP'ye kaymamakla beraber, oy kullanmamayı tercih etmiş ya da bağımsız adaylığı seçmiştir...”⁵⁵⁸

Yön'ün anayasa oylamasının ve 1961 genel seçimlerinin yarattığı hayal kırıklığının sonucu ortaya çıktığı düşünüldüğünde, Yön ve özelinde Avcıoğlu için yeni bir dönemin başlayacağı muhakkaktır. Fakat bu dönem seçimden hemen sonra başlamamıştır.

Avcıoğlu'nun seçimleri değerlendirdiği yazısında parlamentodaki muhalefetten hala umutlu olduğu şu yazısında görülmektedir: “Gerçekleri hayale kapılmadan olduğu gibi görmek gereklidir: TİP parti olarak başarı sağlamakla beraber, 1965 seçimleri solun yenilgisiyle ve sağın zaferiyle sonuçlanmıştır. Washington seçim sonuçlarını Amerika'nın zaferi ilan etmiş(tir)... 1960 Mayısında süngüyle gidenler, 1965 Ekiminde büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelmişlerdir. Yeni iktidar istese de istemese de bir karşı-devrim niteliği taşıyacaktır... Anayasa tehlikededir... Sosyalistleri anayasa bekçiliğinin yanı sıra güçlü bir muhalefet görevi

⁵⁵⁶ Doğan Avcıoğlu, “Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe”, **Yön**, Sayı: 85, 13 Kasım 1964, s. 3.

⁵⁵⁷ “Yön'ün Seçim Tahminleri”, **Yön**, Sayı: 130, 24 Eylül 1965, s. 4.

⁵⁵⁸ “Seçim Sonuçları Washington'u Sevindirdi...”, **Yön**, Sayı: 133, 15 Ekim 1965, s. 4.

beklemektedir... Parlamentoda muhalefet somut meselelere yönelmek ve sonuç almak için ideal olanı değil, mümkün olanı istemek durumundadır. Örneğin Amerikan üslerinin kaldırılması yerine bunların kontrolünün Türk komutanlara verilmesini istemek ya da NATO'dan ayrılmak yerine bir kısım birlikleri çekerek, milli kuvvet teşkil etmek gibi. Keza iç politikada da genel ilkeler yerine emekçilerin haklarını genişletecek tekliflere yönelmek gibi. En önemli mesele ise tecrit olunma tehlikesinden kurtulmaktır. Sağcı çoğunluk onları yalnız bırakmak için her türlü baskıya başvuracaktır. Bu nedenle ölçülü, sabırlı ve soğukkanlı olmayı bilmelidir. Sosyalizm beş on yılda gerçekleştirilecek bir dava değildir. Her şeye hayır demek ya da her şeye siyah beyaz olarak basitleştirme kolaylığına düşülmemelidir... Hiç şüphe yok, sosyalizmin zor dönemi asıl şimdi başlamaktadır.”⁵⁵⁹

Fakat ne yazık ki Avcıoğlu'nun muhalefete dair beslediği ümit onu yeni bir yola sev edecek, parlamentoya olan inancını azaltacaktır.

3.8. Yön Dergisinin Dördüncü Döneminde Doğan Avcıoğlu'nun Görüşleri (10 Ekim 1965-30 Haziran 1967)

1965 seçimlerinin ardından başlayan bu yeni dönem, 1967 yılında *Yön*'ün yayın hayatına son vermesi ile son bulmuştur. Atılğan'a göre seçim sonuçları; *Yön*'e artık emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı milletin bağımsızlığını temsil edecek bir cephe hükümetinin, seçim yoluyla iktidara gelmesinin ve yapılacak reformların toplumsal yapıyı değiştirmesinin mümkün olmadığını göstermiştir. *Yön*'ün, parlamenter rejim içinde hızlı kalkınmaya elverecek reformları amaçlayan “Demokratik Milli Kurtuluş Hareketi” söylemini terk edip parlamenter yolu dışarıda bırakan “Milli Demokratik Devrim” söylemini benimsediği bu dönemi Atılğan, “ihtilale hazırlık” dönemi olarak tanımlamaktadır.⁵⁶⁰

Bu dönemde Avcıoğlu, *Yön*'ün 78. ve 92. sayılarında yayınlanan milli emniyet raporları nedeniyle 3. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanmaya da başlamıştır.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ Doğan Avcıoğlu, “Yeni Dönem”, *Yön*, Sayı: 134, 22 Ekim 1965, s. 3.

⁵⁶⁰ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 193-194.

⁵⁶¹ “Doğan Avcıoğlu Ağırceza'da”, *Yön*, Sayı: 140, 3 Aralık 1965, s. 5.

Avcıoğlu'nu ihtilale yaklaştıran pek çok itici güç olmakla birlikte asıl belirleyici olan Türk parlamenter sisteminin işleyiş mekanizması olmuştur. Avcıoğlu için mesele siyasal sistem meselesi değil, sosyal yapı meselesidir. Ona göre; *“batı politik sisteminin ve genel oyun, az gelişmiş ülkede gericiliğin aracı olması... Bu değerli kurumların suçu değildir... Kötülük sosyal yapıdan gelmektedir. Sosyal yapı aynı kaldığı müddetçe genel oyun kaldırılması, ya da çok partili düzenden vazgeçilmesi, işlerin daha da kötüleşmesine yol açacaktır... Sistem ancak köklü reformlardan yana ilerici politik güçlerin devamlı gelişmesine imkân verdiği takdirde savunulabilir... Önümüzdeki senato seçimleri, bu bakımdan yeni bir ölçü olacaktır...”*⁵⁶²

Avcıoğlu'nun muhalefet gibi 1966 Haziran'ında yapılacak önemsiz kısmi senato seçimini, “Başbakan Demirel'e verilecek bir güvenoyu” şeklinde görmesi bundandır. Öyle ki bu seçim için CHP, AP'nin ilerlemesini durdurabilmek adına “ortanın solu” sloganını terk etmiş, sağa kaymıştır. İlerici olma iddiasındaki büyük bir partinin, geriye dönmek zorunda kalmasını büyük bir talihsizlik olarak gören Avcıoğlu, CHP'nin varlıklı seçmenlerin oylarını bu slogan yüzünden değil, 1965 seçimlerinde tarımın vergilendirilmesi, servet beyanı, toprak reformu ve dış politikada bağımsızlık vb. kararların bazı varlıklı partililerin çıkarlarına dokunması nedeniyle kaybettiğini düşünmektedir.⁵⁶³ Bu noktada Ecevit de CHP'nin 1965 seçimlerinde “ortanın sol”u siyaseti ile değil, Avcıoğlu'nun saydığı gerekçeler yüzünden kaybedildiğini söylemektedir.⁵⁶⁴

Neticede seçim *Yön* ve Avcıoğlu için yine bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. AP oy yüzdesini yüzde 52.7'den yüzde 56.3'e çıkarmıştır. CHP ise ortanın sloganından vazgeçerek sadece oy yüzdesini muhafaza edebilmiştir. TİP'in oy yüzdesini 3.7 den yüzde 3.9'a çıkararak başarı elde ettiği düşünülse de aslında sekiz ay öncesine nazaran mutlak rakam olarak TİP'in oylarında artış yerine 15 bin kadar bir azalma vardır. TİP milletvekili seçimlerinde 21 ilde 135 bin 587 oy almışken, bu

⁵⁶² Doğan Avcıoğlu, “Parlamentoculuk”, *Yön*, Sayı: 158, 8 Nisan 1966, s. 3.

⁵⁶³ Doğan Avcıoğlu, “Seçimler”, *Yön*, Sayı: 166, 3 Haziran 1966, s. 3.

⁵⁶⁴ “Ecevit'in Konuşması”, *Yön*, Sayı: 174, 29 Temmuz 1966, s. 5.

kez 22 ilde aldığı oy miktarı 120 bin 496'dır. Yani; yüzde 11.2 oranında bir azalma vardır.⁵⁶⁵

Bunun anlamı; AP iktidarının bu “güvenoyu” oylamasından tam bir başarı ile çıktığı ve eğer çok büyük bir iktisadi buhran çıkmazsa, gelecek milletvekili seçimlerini de alacak olduğudur. Avrupa'ya giden işçilerle sağlanan yüksek miktarda dövizin, Türk ekonomisini iyi kötü idare edeceğini ve büyük bir iktisadi buhran çıkma ihtimalinin zayıf olduğunu düşünen Avcıoğlu için tek gerçek; “...*Mezhap, ırk ve aşiret bağlılıklarının, millet ya da sınıf bağlılıklarından çok güçlü olduğu, eşraf egemenliğine dayanan bir toplumda, siyasi sistemimizin tutucu güçlerin zaferini sağlayacağı ve ilerici bir rol oynayamayacağıdır.*”⁵⁶⁶

Yön'ün “Milli Demokratik Devrim” yoluna yönelmesinde bu senato seçimlerinin etkisi, 1965 genel seçim sonuçlarından daha çok gibi görünmektedir. Nitekim bu seçimden hemen sonra Avcıoğlu TİP'i eleştirmeye başlamış hatta herkesi bu tartışmaya dâhil olmaya davet etmiştir. Bu çağrısını şu şekilde yapmıştır: “*TİP güç şartlar altında şerefli bir görev yapıyor. Gittikçe artan, ağır ve haksız saldırılar ile karşı karşıya... Fakat... “TİP ne yaparsa doğrudur” anlamına gelen bir tutumu benimsemek, sosyalistçe bir davranış sayılamaz... Bu düşünce ile Yön, konu ile ilgilenen herkesin katılmasını arzuladığı geniş bir tartışmayı başlatma ümidindedir.*”⁵⁶⁷ Senato seçimlerinin bir kırılma noktası olduğu İlhami Soysal'ın şu sözlerinden de anlaşılmaktadır: “*TİP 1965 seçimlerinden senato seçimlerine kadar bir gelişme elde edemediyse, herhalde bu işin bir sorumlular kadrosu olmalıdır...*”⁵⁶⁸

Avcıoğlu tartışmaya açtığı bu konuda TİP'i, sosyalist mücadelede aceleci ve çok kitabi olmakla eleştirmektedir. Türkiye'de sosyalist düşünce de kapitalist düşünce gibi Batı aktarmacılığından öteye gidemediğini düşünen Avcıoğlu'na göre sosyalist olmak işçi ve köylü olmayı gerektirmemektedir. Dolayısıyla işçi sınıfı öncülüğü konusundaki kısır tartışmalara son verilmesi gerekmektedir. TİP'in en büyük destekçisi olan gençlik, bir sınıf etmiyor gerekçesi ile küçümsenmektedir. CHP'nin kurultaydan sonra en yüksek organı olan parti meclisinde gençlik kollarından iki

⁵⁶⁵ Doğan Avcıoğlu, “*Rejimin Geleceği*”, **Yön**, Sayı: 167, 10 Haziran 1966, s. 3.

⁵⁶⁶ Aynı yer.

⁵⁶⁷ Doğan Avcıoğlu, “*TİP'e dair*”, **Yön**, Sayı: 168, 17 Haziran 1966, s. 3.

⁵⁶⁸ İlhami Soysal, “*TİP Tartışmaları*”, **Yön**, Sayı: 174, 29 Temmuz 1966, s. 11.

temsilci yer alırken, TİP gençliğin parti organlarında temsilini reddetmiştir. Kaldı ki Türkiye’deki antiemperyalist milliyetçi mücadele, henüz sosyalizme hazır değildir.⁵⁶⁹

Avcıoğlu,1969 seçimlerinin ancak bu gerçeklerin fark edilmesiyle başarı getirebileceğini düşünürken TİP, içinde bulunduğu durumdan oldukça memnun ve umutludur. Öyle ki TİP, 1969 seçimleri ile iktidar olabileceğine inanmaya başlamış, *Yön* ve CHP ile olan sözde ortaklığını bozmakta sakınca görmemiştir. TİP kendi içinde yönetimi ele geçirmek isteyen Mihri Belli ekibine karşı mücadele verirken, *Yön*’ü “tepeden inmeçi”, CHP’yi “Osmanlı tipi ceberrut devletin mirasçısı” olarak tanımlamakta da sakınca görmemiştir. Aynı dönemde CHP içinde Turhan Feyzioğlu liderliğinde “ortanın solu”na karşı başlayan bir muhalefet yaşanmaktadır. *Yön* bu koşullarda tercihini TİP içinde Mihri Belli’den, CHP içinde ise “ortanın solu”ndan yana yapmıştır.⁵⁷⁰

Avcıoğlu’na göre CHP içindeki sağ-sol mücadelesi artık liderlerin uzlaştırıcı çabalarıyla geçiştirilecek bir durum olmaktan çıkmıştır. CHP içinde ağa-eşraf-komprador takımı ile reformlardan yana “ara tabakalar” denilen iki unsur vardır. Türkiye’nin geri kalışının temel nedeni emperyalizm-ağa-komprador egemenliği olarak gören ara tabakalar, CHP’de bir sol kanadın teşekkülüne ve güçlenmesine yol açmıştır. İnönü, bu tabakaların desteğini kaybetmenin ne demek olduğunu iyi bildiğinden reformculuk şiarına sarılmış, iki kanadı uzlaştırmayı denemiştir. Partinin tutucu güçleri reform sözünden dahi korkarken ara tabakalar ise bunu bir aldatmaca olarak görmüştür. Avcıoğlu için kurultayda mücadele, açık bir sağ-sol çekişmesi yerine; sağın desteğine dayanarak ortanın solculuğu taslayanlar ile ılımlı fakat gerçekten sol bir politika isteyenler arasında geçecektir. Maskeli sağcılığın ta kendisi olan sahte ortanın solculuğunun başarı kazanması imkânsız olmasa da bu aldatmaca politikası partinin asıl gücünü teşkil eden ara tabakaların CHP’den soğumasını hızlandıracaktır.⁵⁷¹

Ortanın solculuğu taslayanlar ile ortanın solcuları arasında bir uzlaşma sağlansa bile sadece kaçınılmaz bir çatışma geciktirilmiş olacaktır. Sonuç olarak Avcıoğlu için Ecevit liderliğinde ortanın solu ekibinin hâkim duruma gelişi, ciddi

⁵⁶⁹ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 202.

⁵⁷⁰ *A.g.e.*, s. 204.

⁵⁷¹ Avcıoğlu, “*CHP İçindeki Mücadele*”, s. 3.

sarsıntılara yol açsa bile CHP'yi ara tabakaların eğilimine uygun önemli rol oynayabilecek bir teşekkül haline getirebileceğinden İnönü, uzlaşmalarla vakit kaybetmek yerine kaçınılmaz tercihin bir an önce gerçekleştirilmesi yolunda ağırlığını kullanmalıdır.⁵⁷²

Avcıoğlu CHP içinde Ecevit ve arkadaşlarının adeta bir devrim yaparak parti yönetimini ele almalarının iyi değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Keza Ecevit hareketi, emperyalizm-komprador-ağa ittifakının kesinlikle karşısında olduğunu ilan etmiştir. Bu hareketin başarıya ulaşip ulaşmayacağı bilinmemekle birlikte artık Türkiye'de çelişme, emperyalizm-komprador-ağa ittifakı ile ara tabakalar arasındadır. Emperyalist ittifakın kalkınma ve sosyal adaleti gerçekleştiremeyeceğini gören ara tabakalar radikalleşme eğilimi göstermekte ve malum üçlüye karşı halkı seferber etmeye yönelmektedirler.⁵⁷³

Bu sebeple Ecevit hareketi halka karşı değil, halkçı bir harekettir ve halkı üçlü ittifaka karşı seferber edebildiği ölçüde başarı şansı olacaktır. Avcıoğlu için Ecevit, Washington'un gönlünde yatan "tatlı demokrasi" hayalini yıktığı için de önemli olmuştur. Sonuç olarak Avcıoğlu, Ecevit'in gençlik kongresinde söylediklerini önemsemektedir. Ecevit şunları söylemiştir: *"Demokrasimizi, yabancı nüfuz ve baskısının Türkiye'ye girmesini kolaylaştırıcı bir kapı haline getirme yolundaki davranış ve oyunlara göz yummayacağız, meydan vermeyeceğiz. Hiçbir Türk buna razı olamaz. Parti farkı olmaksızın bütün Türk milliyetçileri, bu türü oyunların el birliği ile karşısına çıkmalıdır."*⁵⁷⁴

Avcıoğlu'na göre emperyalizm ve işbirlikçilerinin halen en çok korktukları şey Türkiye'de geniş bir milliyetçi sol güç birliğinin kurulmasıdır. Ecevit'in milliyetçi çağrısı başta Washington olmak üzere komprador çevrelerini, AP'yi telaşlandırmış, Ecevit'i yıkmaya, çevresinden tecrit ederek etkisiz kılmaya çalışmışlardır. Washington, AP ve TİP, CHP'deki olumlu yönelişten rahatsızdır. Ne yazık ki partiler, Türkiye'de oynanan büyük oyunu fark edememekte ve hala partililik peşinde koşmaktadır.⁵⁷⁵

⁵⁷² Avcıoğlu, "CHP İçindeki Mücadele", s. 3.

⁵⁷³ Avcıoğlu, "CHP'de Sola Açılış", s. 3.

⁵⁷⁴ Aynı yer.

⁵⁷⁵ Doğan Avcıoğlu, "Büyük Oyun", Yön, Sayı: 197, 6 Ocak 1967, s. 3.

Aslında sadece bir yıl önce İnönü; “*programı itibariyle iki ciddi parti CHP ve TİP’dir.*” demekte, Aybar ise; “*programları ve yolları TİP ile açıkça çatışmayan*” CHP ile bir cephe ihtiyacından bahsetmektedir. Oysa artık CHP; “*AP’ye ve hem de TİP’e karşı savaşmak zorunluluğu*”ndan bahsetmekte, TİP ise; “*CHP ve AP’yi aynı sepete koymakta*” sakınca görmemekte, CHP’yi Amerika ile askeri ve iktisadi yardım anlaşmaları imzalamakla suçlayarak “*sarayın, Osmanlı tipi devletin devamı*” olarak göstermektedir.⁵⁷⁶

CHP’nin TİP’i umacı gibi göstererek sağa şirin görünmeye ya da TİP’in AP tabanından oy koparmaya çalışmasını sadece ABD planının⁵⁷⁷ işine yaraması olarak değerlendiren Yön tepkisini şöyle dile getirmiştir: “*Amerika’nın rüyasındaki muhalefet, TİP’in tecrit edildiği ve seçim kanunu değişikliği ile etkisi kılındığı bir ortamda, Amerikan çıkarlarını savunmada AP’ye hayli yaklaşarak sağa kaymış bir CHP’dir... Korktukları muhalefet ise... bir milliyetçiler cephesinin teşekkülüydü... İhanet plancıları, başlayan TİP-CHP kavgasını, rahat koltuklarında pipolarını tütürerek, zevkle seyrediyor olmalıdırlar.*”⁵⁷⁸

Bu noktada Avcıoğlu bir konuya dikkat çekmiştir: Birçok ülkede geçilmesi gereken zorunlu aşamaları hesaba katmadan bir çırpıda sosyalizme ulaşmaya heveslenen, öteki milliyetçi güçlerle çatışmaya düşen sosyalist hareketlerin sonunda fiilen milliyetçi mücadelenin dışında kalarak hüsrana uğramışlar fakat stratejisini ve taktiğini toplumun kuvvet dengesine göre antiemperyalist mücadele aşamasının zorunluluklarına uyduran sosyalist hareketler milliyetçi mücadelenin sınırları içinde birleştirici rol oynamış ve başarıya ulaşmışlardır. Dolayısıyla Türk sosyalistleri aksiyon planını buna göre çizilmelidirler.⁵⁷⁹

Avcıoğlu meselenin farkına varılabilmesi adına Yön’de, TİP’e dair bir tartışma başlatmış, tartışmaya katılım oldukça yoğun olmuştur. Derginin hemen her sayısında

⁵⁷⁶ Doğan Avcıoğlu, “*Ölçü*”, **Yön**, Sayı: 174, 29 Temmuz 1966, s. 3.

⁵⁷⁷ Senatoda tabii senatör Haydar Tunçkanat Milli Birlik Grubu adına bir konuşma yaparak bir Türk ajanın Türkiye’de görevli “E.M.” rumuzlu bir Amerikalıya verdiği bir rapordan bahseder. Ayrıca 50 kişilik bir liste de verilmiştir. Türk ajanın eski DP’li bir AP yöneticisi olduğu düşünülmektedir. Yön’ün 172. sayısının hemen her sayfasında konuya dair bir haber vardır.

⁵⁷⁸ “*CHP-TİP Düellosu*”, **Yön**, Sayı: 22 Temmuz 1966, S: 173, s. 5; Doğan Avcıoğlu, “*Durum Muhakemesi*”, **Yön**, Sayı: 172, 15 Temmuz 1966, s. 3.

⁵⁷⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik*”, **Yön**, Sayı: 182, 23 Eylül 1966, s. 3.

bu yazılara yer verilmiş hatta dergide uzayıp giden bu tartışmalara ayrılan sayfa nedeniyle okurlardan özür dilenmiştir. Yaklaşık dört ay sonra *Yön*'de, Avcıoğlu'nun çağrısı ile başlayan bu tartışmalara, yine Avcıoğlu'nun bir değerlendirmesi ile son verileceği duyurulmuş, bu bağlamda önce "TİP tartışmaları"na katkı sunanların yazıları özetlenmiştir.⁵⁸⁰

Bunlar dışında yayınlanamamış yazılar da özetlenerek verilmiş ve şu not düşülmüştür: "*TİP tartışmalarını gelecek hafta Doğan Avcıoğlu'nun bir tahlili ile sonuçlandıracağız... Sonuçlandırılacak olan, TİP çerçevesi içinde açtığımız son tartışmadır.*"⁵⁸¹

Yön bu tartışmalarla, sosyalist stratejinin temel sorunlarında çok farklı görüşler olduğunu ve zorunlu olarak ortak bir payda da buluşulması gerektiğini göstermeye çalışmış, sosyalizm ve TİP için, tartışmalarla faydalı bir çıkış açmak istemiştir. TİP'in Türkiye gerçeklerinden uzak ve ciddi bir sosyalist stratejiden yoksun olduğunu düşünen Avcıoğlu'nun bu eleştirilerini TİP'in Büyük Kongre öncesinde yapmasının elbette bir anlamı vardır. Bunu Avcıoğlu da dile getirmiştir: "*Ümit edilmelidir ki, TİP Büyük Kongresi böyle bir stratejinin çizilmesi yolunda çabalara sahne olsun.*"⁵⁸²

Yön'ün, kongreye az bir zaman kala kongreden endişe duyan TİP Malatya delegesi Vahap Erdoğan'ın kongrede okuyacağı metni yayımlaması⁵⁸³ da bununla ilgilidir. Avcıoğlu, kongreye bizzat katılarak muhalefete destek de vermiştir. Fakat kongre TİP yönetiminin zaferi ile sonuçlanmış, Mihri Belli etrafında toplanan "eski tüfekler" neredeyse tamamen tasfiye edilmiştir. Bunun anlamı *Yön*'ün bu cephede yenilmesidir.⁵⁸⁴

Kongreden hemen sonra *Yön*, "TİP Büyük Kongresi" manşetiyle çıkmış, kongrenin bir özeti verilmiş,⁵⁸⁵ bir sonraki sayıda ise Avcıoğlu tarafından kongrenin bir değerlendirmesi yapılmıştır.⁵⁸⁶

---

⁵⁸⁰ "Bir Tartışmanın Özeti", *Yön*, Sayı: 184, 7 Ekim 1966, s. 8-11.

⁵⁸¹ "Tip Tartışmaları", *Yön*, Sayı: 184, 7 Ekim 1966, s. 14-15.

⁵⁸² Doğan Avcıoğlu, "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön*, Sayı: 185, 14 Ekim 1966, s. 8-10.

⁵⁸³ "TİP Nereye Gidiyor? Önümüzdeki Devrimci Adım ve TİP'in Tarihsel Görevi", *Yön*, Sayı: 1189, 1 Kasım 1966, s. 10-12.

⁵⁸⁴ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 212.

⁵⁸⁵ "TİP Büyük Kongresi", *Yön*, Sayı: 191, 25 Kasım 1966, s. 1.

⁵⁸⁶ Doğan Avcıoğlu "Büyük Kongresinden Sonra TİP", *Yön*, Sayı: 192, 2 Aralık 1966, s. 16.

Avcioğlu, sosyalizm tartişmalarının TİP yöneticileri için başlatıldığını söylemiştir. Keza TİP, İn hükümetinin anormal biçimde düşürülmesi üzerine “milli cephe çağrısı” yayınlarken politika değiştirmiş, hatta İn aleyhinde parti bildirimleri yayınlamış ve artık şöyle demeye başlamıştır: “*Antiemperyalist mücadele sosyalist mücadeledir. Bunu sosyalistler gerçekleştirir.*” TİP yöneticilerinin bu tavrı değişmediği gibi, zinde kuvvetleri “*halk onları sevmiyor, Menderes’i seviyor*” diye dışlayan “halk dalkavukluğu” teorisi, TİP’i zinde kuvvetleri yerine, emperyalizm ve işbirlikçilerinin paraleline itmiştir.⁵⁸⁷

TİP yöneticileri şöyle demektedirler: “*nclğn bizim yapmadığımız antiemperyalist bir hareket, dejenere olmaya, faşizme kaymaya ve tekrar emperyalizmin kucağına düşmeye mahkûmdur.*” Fakat Avcioğlu’na göre işçi sınıfı temsilcisi TİP’in, aynı zamanda şunu demesi çelişkidir: “*nclğ milli burjuvazi kapacaktır.*” Keza bunun anlamı nderliği ele geçirebilecek gücü olan bir milli burjuvazinin olduğu yerde TİP’in, harekete öncülük edebilecek güçte olmadığıdır. Bu noktada Avcioğlu “*Birinci Kurtuluş Savaşı, milli burjuvazinin önderliğinde kaldığından dejenere oldu*” diyen Behice Boran’a şu kritik soruyu sormuştur: İlk savaşta bulunsaydın “*Kurtuluş Savaşı nasılsa dejenere edilecektir, çünkü bizim liderliğimizde değildir diye savaşı mı bırakacaktın?*” Avcioğlu ayrıca TİP yöneticilerinin, AP iktidarından önce böyle düşünmediğini bildiğinden AP iktidara geldikten sonra neyin değiştiğini ve o gün kutsal dev sayılan Milli Cephe çağrısının neden yırtılıp atıldığını da öğrenmek istemektedir.⁵⁸⁸

Bu soruların cevabı AP iktidarının bir süre daha devam edeceğini düşünen Avcioğlu için önemlidir. Keza muhalefetin seçim hesaplarını bu hususu göz önünde tutarak yapması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre, uzun vadeli gerçek bir gelişmeyi gözden çıkartmak pahasına Demirel, Menderes politikasını Menderes’ten daha ihtiyatlı ve akıllı biçimde yürütmektedir. Sovyet kredileri de dâhil dış yardımlara, yabancı yatırımlara ve özel sektöre dayanan kalkınma politikası ile içerde nisbi bir ekonomik istikrarı sağlayabildiği ölçüde, artan hoşnutsuzluğa rağmen Demirel, seçim kanunu da ayarlanabilirse 1969 handikapını atlatacaktır. Fakat kısa vadeyi kurtarma

⁵⁸⁷ Doğan Avcioğlu, “*Açık Seçik*”, **Yön**, Sayı: 199, 20 Ocak 1967, s. 3.

⁵⁸⁸ Aynı yer.

peşindeki Demirel tipi kapitalist kolaylık politikasını yakın gelecekte iki tehlikenin beklediğini düşünmektedir.⁵⁸⁹

Bunlardan ilki üst üste kıtlık yıllarının gelmesi, ikincisi Almanya işçi talebinde azalma devam ederse yaşanacak döviz kaybıyla birlikte artan işsizlik. DP'nin ve AP'nin seçim gücünü kasaba burjuvazisi ve geniş esnaf kitlesi sağlamakta, AP geniş esnaf kitlesi sayesinde köy oyunun önemli kısmını da sahip olmaktadır. Sol akımların gelişmesinin gittikçe palazlanan kasaba burjuvazisinde yarattığı “bilinçlenme”, öteki partilere de dağılmış bulunan bu sınıfın daha büyük bir tesanüt içinde AP etrafında toplanmasına yol açacaktır. Diğer taraftan emekçi kitlelerde ve esnaf kesiminde bir uyanış başlamıştır. Türk seçimlerinde esnaf kesiminin stratejik unsur olduğuna inanan Avcıoğlu, burjuvazinin ve AP'nin egemenliğindeki esnafın, emekçi kitleler safında nasıl yer alacağı hususunda ilerici siyasi teşekküllerin düşünmesini tavsiye etmektedir.⁵⁹⁰

Avcıoğlu en büyük savaşını milliyetçilik adı altında emperyalizme hizmet edenlere karşı vermiş, hatta *Yön* milliyetçilik bayrağını taşıyarak yayın hayatına başlamıştır.⁵⁹¹ Fakat artık gelinen yerde *Yön*'den daha fazlasına ihtiyaç duyulduğu düşünülmüş ve başka bir platformda buluşmak üzere bunun aslında bir ara olduğu söylenerek dergiyi kapatma kararı alınmıştır. Dergilerin kapanması genellikle ekonomik nedenlerle ilgili olsa da okuyucusunun desteğiyle kâr edebilen bir dergi olan *Yön* için bu söylenemez.

Yön bu kararının neyle ilgisi olduğunu, derginin son sayısı olan 222. sayı ile okuyucularına şu şekilde açıklamıştır: “...*Artan ilgidir ki, Yön kadrosunun bir yıl önce aldığı ve geniş bir yakın çevre ile bir yıldır danışarak geliştirdiği bu kararı uygulama cesaretimizi arttırmıştır... Haftalık Yönün amacı, Türkiye'nin tablosunu ve çıkış yollarını ısrarlı bir yayınlı ve ana çizgileriyle gözler önüne sermekti. Bunu tam olarak yaptığımız ve söylenmesi gereken her şeyi söylediğimiz kanısındayız. Şimdi boşluk – kitaplar ya da aylık, üç aylık dergilerle doldurulabilecek- yarının Türkiye'si'nin nasıl*

---

⁵⁸⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Seçim Ekonomisi*”, *Yön*, Sayı: 203, 17 Şubat 1967, s. 3.

⁵⁹⁰ Aynı yer.

⁵⁹¹ Avcıoğlu, “*Sön Söz*”, s. 3.

*inşa edileceği konusundaki uzun araştırmalarla, iç ve dış olaylarda günlük doğru haber, geniş ve sağlam yorum sağlama noktasında gözükmetedir.”*⁵⁹²

Bu açıklamaya uygun olarak Avcioğlu önce kitap çıkarmakla işe başlamıştır. *Devrim*'i çıkarmadan önce tarihe yönelerek iki kitap çıkarmıştır: *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın* ve *31 Martta Yabancı Parmağı*.

3.9. Bir Makro Tarih Denemesi: Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın

Avcioğlu'nun *Yön* dergisi birikimi ve deneyimine dayandırdığı başyapıtı olan bu kitap, alt başlığına da yansıdığı gibi -Dün Bugün Yarın- makro bir perspektif içinde kendi devrim stratejisini ortaya koymuştur. Günden geçmişe yönelen bakış açısıyla Avcioğlu, önerdiği kalkınma programıyla geleceği de analizine dâhil etmektedir.⁵⁹³

Bu açıdan bakıldığında *Yön* yazılarına göre metin daha sistematik ve programatik bir muhtevaya sahiptir.⁵⁹⁴ Nitekim *Yön*'ün kapanmasının bir nedeni de Avcioğlu'nun bu kitaba daha fazla zaman ayırabilme isteğidir. Avcioğlu, “nasıl kalkınacağız?” sorusundan hareketle yazdığı bu kitabı üç sandık kitap, binlerce makale, dosyalar vb. ile Dragos'taki evinin odasına kapanarak yaklaşık iki buçuk yılda yazmıştır.⁵⁹⁵

1968 yılının Aralık ayında basılan ve 1969 yılında Yunus Nadi Armağanı'nı kazanan kitap; çok satmış, okunmuş ve pek çok eleştiri almıştır.⁵⁹⁶ Avcioğlu'nun diğer tarih çalışmaları bu kitap kadar önemsenmemiştir. Bu durum bugün için de geçerlidir. Türk düşünce tarihinde 1961-65 yıllarının *Yön* Yılları⁵⁹⁷ olarak nitelenmesi Avcioğlu ve *Yön*'ün mevcut düşünce ortamını etkilediği ve neredeyse belirlediğinin bir bakıma

⁵⁹² “YÖN'den Okuyucuya”, *Yön*, Sayı: 222, 30 Haziran 1967, s. 2.

⁵⁹³ İlhan Selçuk, “Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın” *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1969, s. 2.

⁵⁹⁴ Şahbaz, *a.g.m.*, s. 55.

⁵⁹⁵ Fikret Otyam, “Doğan Avcioğlu ile Bir Konuşma”, *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1969, s. 1. (Bu röportaj Avcioğlu'nun ölümü üzerine 5 Kasım 1983 tarihli Cumhuriyet gazetesinde tekrar yayınlanmıştır); Türkiye'nin Düzeni, 12 Mart'tan sonra solcu dokuz profesörün güç birliği yaparak yazdığı ve tek imza ile çıktıkları bir eser olarak lanse edilmişse de bu gerçeği yansıtmaz. Saygı Öztürk, *Örgüt Pazarı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2013, s. 40.

⁵⁹⁶ O yılın en çok okunan kitabı olmayı başararak, roman ya da hikâye kitaplarını geride bırakmıştır. Bir ekonomi-tarih kitabı olarak bestseller olan kitap, 1968 yılı Aralık ayında tek cilt olarak yayımlandıktan hemen sonra 1969 Şubat ayında ikinci ve Temmuz'da üçüncü baskısını yapmıştır. Aynı yılın Aralık ayında biraz daha geliştirilmiş ve genişletilmiş olarak iki cilt halinde dördüncü, Mart 1971'de beşinci, Şubat 1973'te altıncı baskısını yapmıştır. Daha sonraki yıllarda da yeni baskılar devam etmiştir. İ. Soysal, “Avcioğlu'nun Bıraktıkları”, s. 18-19.

⁵⁹⁷ Kahraman, *a.g.e.*, s. 215.

tescilidir. Doğal olarak *Türkiye'nin Düzeni* de o dönemde kamuoyunda heyecanla beklenen bir kitap olmuştur.⁵⁹⁸

Kitap, tanıtımlarda “her aydının dikkatle okuyacağı eser olarak” tanıtılmıştır.⁵⁹⁹ Avcıoğlu'nun etkisi *Türkiye'nin Düzeni* ile zirveye ulaşmıştır.⁶⁰⁰ Kitabın asıl okuyucu kitlesini zinde güçler olarak tabir edilen gruplar oluşturmuş, sol düşünce, örgütler ve ordu içinde kitabı okumayan kişi “muteber” kabul edilmemiştir.⁶⁰¹

Türkiye'nin Düzeni sosyo-ekonomik bir tarihi yaklaşımın ilk ve en başarılı örneklerinden⁶⁰² ve Cumhuriyet Dönemi'nde yazılmış önemli sosyolojik incelemelerden biridir. O dönemde buna yaklaşan sadece İsmail Beşikçi'nin *Doğu Anadolu'nun Düzeni* vardır.⁶⁰³ *Türkiye'nin Düzeni*, çok geniş bir çerçeveye toplumsal bilimlerin, bir topluma dün ve bugün yoluyla yarına da ışık tutabileceğini göstermiştir.⁶⁰⁴

Doğan Avcıoğlu'nun Şevket Süreyya Aydemir'in kitaplarından etkilendiği açıktır. Keza 1930'larda *İnkılap ve Kadro* kitabı ile tarihsel süreci kalkınmacı bir ideoloji ve perspektif içinde soyut bir temelde yorumlamak isteyen Aydemir, 1960'lı yıllarda yazdığı *Tek Adam*, *İkinci Adam* ve *Enver Paşa* biyografileri ile daha somut verilere dayanan bir analiz geliştirmiştir. Bu bağlamda milliyetçilikle tanımlı ve bağlantılı bir sosyalizm çizgisinin, tarihi daha geniş bir kitle ile buluşturma macerasında ortak bir payda da buluştukları ileri sürülebilir. Süreyya'nın *Tek Adam* ve *İkinci Adam* biyografileri ile ulaştığı popülerliğe Avcıoğlu da *Türkiye'nin Düzeni* ile ulaşmıştır.

---

⁵⁹⁸ Tefik Çavdar, “Bir Düşün Adamını, Bir Savaşım Öncüsünü Yitirdik”, **Somut**, Sayı 41, 11 Kasım 1983, s. 1.

⁵⁹⁹ **Barış Dünyası**, Sayı: 80, Ocak 1969, s. 8.

⁶⁰⁰ Üniversite öğrencilerinin siyasal yönelimlerini belirleyebilmek için o dönemde yapılan bir araştırmaya göre Yön en çok okunan dergilerden, Avcıoğlu ise en beğenilen siyasal yazarlardan biridir. Özer Ozankaya, **Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s. 34-36.

⁶⁰¹ Atılgan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 225-226; Celil Gürkan, **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 130.

⁶⁰² İsmail Cem, “Doğan Avcıoğlu”, **Güneş**, 7 Kasım 1983. Aktaran Özdemir, **Doğan Avcıoğlu Bir Jöntürk'ün Ardından**, s. 264.

⁶⁰³ <http://sbfmlky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkin-ci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

⁶⁰⁴ Gülten Kazgan, “İz Bırakanlardan Yitirdiğimiz Bir Dost”, **Somut**, Yıl 3, Sayı: 43, 25 Kasım 1983, s. 7.

Türkiye'nin Düzeni o güne değin üstünkörü, önyargılar ve kulaktan dolma bilgilerle ele alınan konulara daha ciddi bir yaklaşımla eğilmeyi sağlamış ve geçmişe, birbirini izleyen savaş dizilerinin öyküsü olarak bakmak yerine daha başka bir açıdan eğilmek gereğini ortaya çıkarmıştır.⁶⁰⁵

Kitap, bütün bozuklukların üstüne parmağını basınca; az gelişmişliğin getirdiği sıkıntılar hukukuyla, ekonomisiyle, politikasıyla ortaya çıkmış ve pek çok kişi gibi askerler de Avcıoğlu'nun fikirlerinde bütünleşmeye başlamıştır. Keza, *Türkiye'nin Düzeni*'nde salt teşhis değil, tedavi yöntemleri de vardır.⁶⁰⁶

Türkiye'nin Düzeni'nde Selçuklulardan başlayarak -ilerleyen baskılarda yapılan güncellemelerle- 1970'li yılların ortasına kadar tarihsel süreç ekonomik bir perspektiften ele alınmıştır. Avcıoğlu, Osmanlı bağlamında gelişen sömürge tipi bir kapitalizmin Cumhuriyet döneminde DP ile işbirlikçi bir kapitalizme dönüşme sürecini oldukça ayrıntılı tarihsel verilerle anlatmıştır. Daha da önemlisi Osmanlı-Türk modernleşmesi bağlamında geri kalmışlık veya az gelişmişliğin Batı etkisi ile 16. yüzyıldan itibaren başlayan bir süreç olduğuna dikkat çekmiştir. Kendi analizini bu kronolojiyi esas alarak Türkiye'nin kalkınabileceğini göstermek adına yapmıştır. Ona göre Türkiye'nin kalkınamamasında iç dinamiklerden daha çok dış dinamikler belirleyici olmuştur.

Avcıoğlu, kitaba bir durum tespitiyle başlamıştır: Anadolu Türk toplumu, Selçuklular'dan başlayarak coğrafi konumunun avantajı ile yaptığı milletlerarası ticaret ile zanaatı tarımdan; şehirlerarası ticaret aracılığı ile de zanaatı ve ticareti birbirinden ayırmıştır. Bunun anlamı Türk toplumunun Modern Çağa geçme potansiyelini taşıdığıdır.

Avcıoğlu, Osmanlı'daki merkezîyetçi yönetim anlayışına yaptığı vurgu ile Türkiye'nin geri kalışını göçebe çobanlığa bağlayan Toynbee'nin, Müslümanlığa bağlayanların, "*Asya tipi üretim tarzına bağlıdır*" diyen Sencer Divitçioğlu'nun ve "*Osmanlı İmparatorluğu bir çeşit feodalitedir*" diyen Behice Boran'ın iddialarını reddetmektedir. Keza imparatorluk prekapitalist düzene ulaşmış, sanayileşmeye hazır

⁶⁰⁵ Ali Sirmen, "*Bir Yurtsever*", *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1983, s. 3.

⁶⁰⁶ <http://sbfmlky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkinci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

ileri bir ülkedir, dolayısı ile onu tanımlayabilecek en genel kavram Avcıoğlu için “prekapitalist”dir. Yüzyıllar boyu sürebilecek olsa bile Türk toplumu şifa bulmaz bir durgunluğa mahkûm değildir.⁶⁰⁷

16. yüzyılda bir Batı üstünlüğünden söz etme olanağı yokken, Osmanlı prekapitalist düzeni içinde mevcut düzenin bozulup çözümlenerek daha ileri düzene, yani kapitalizme dönüşmesini sağlayacak güçler gelişmektedir. Bu geçiş, yüzyıllar boyu sürebilecek olsa bile Türk toplumunun şifa bulmaz bir durgunluğa mahkûm olmadığını göstermesi açısından önemlidir.⁶⁰⁸

Fakat şartlar, Batı için elverişli olmuş ve 16. yüzyıl Avrupası çok büyük servetlerin temerküzüne tanık olmuştur. Sonuç olarak denizaşırı ticaretten ve artan iç imalattan pay alarak mali sıkıntısını gidermek amacını güden feodal devlet, kendi mezarını kazacak olan yeni sınıfın gelişmesine yardım etmiştir.

Osmanlı'da tehlike, yalnız ticaretin azalması ve devlet gelirlerinin düşmesinden ibaret kalmamış ve Türkiye'nin bir kısım Avrupa memleketleri için cazip bir hammadde pazarı haline girmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Batı'da, muazzam sömürge yağmaları ve üretim teknolojisindeki gelişme, hem feodal devleti hem tüccarı zengin ettiğinden kendiliğinden bir işbirliği sağlanmış fakat Osmanlı böyle bir rahatlığa sahip olamamıştır. Keza sadece iâşe derdi dahi, devleti muhafazakâr olmaya ve eski düzeni geri getirme yolunda çaba göstermeye zorlamıştır. Celali Fetreti ve Büyük Kaçgun, yüzyıllar boyunca onarılmayacak kayıplara sebep olmuştur.⁶⁰⁹

Öyle ki Avcıoğlu'na göre kadercilik, İslamiyet'in değil bu ekonomik çöküntünün sonucu olarak ortaya çıkmış, böylece gelişme yıllarında ilerlemeye bir engel teşkil etmeyen din, bunalım döneminde ters bir rol üstlenerek, gericiliğın silahı olmuştur. Merkezi devletin çöküşü, derebeyleri ve zorba vali tipini ortaya çıkarmıştır. 1726'da valiler kendi vilayetlerinden seçilmiş, böylece halk ve devletin, derebeylik düzeni karşısında kaldığı ‘Ayanlar Rejimi’ devri başlamıştır.⁶¹⁰

---

⁶⁰⁷ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 11-37.

⁶⁰⁸ **A.g.e.**, s. 47-60.

⁶⁰⁹ **A.g.e.**, s. 55-60.

⁶¹⁰ **A.g.e.**, s. 60-69.

Avcıoğlu Osmanlıdaki derebeyinin tarifini şöyle yapmıştır: “*Hiçbir tarihsel sistemde meşruluğu, hiçbir tarihsel ekonomide fonksiyonu olmayan bir kategoridir.*” Dolayısıyla Batı’da feodalitenin tasfiyesine girişildiği bir dönemde, Türkiye’de derebeyler üretimin gerilemesine yol açmıştır. Sonuç olarak artık tarım üretiminin artmasını gözeten, geniş derbent örgütüyle ülke çapında mal ve can güvenliğini sağlayarak ticaret hayatını geliştiren eski düzen çökmüştür. Dolayısıyla Avcıoğlu’nun “Sened-i İttifak”ı padişahları sınırlayan ve “Türkiye’deki ilk amme hukuku kaidesi” sayan hukuki değerlendirmelere hak vermeyerek bu belgeyi “eşkiyalığın meşrulaştırılması”nın kanıtı olarak görmesi olağandır.⁶¹¹

Devamında imzalanan 1838 Ticaret Antlaşması ile Türkiye’de kapitalist gelişme engellenmiştir. Serbest ticaret şartlarını hazırlayan 1838 Antlaşması, 1839’da Tanzimat Fermanı ile süreç devam etmiş ve batı kapitalizmi yararına kurulan bu açık pazar düzeninin gerekli kıldığı idari, mali vb. reformlar yapılmıştır. Böylece Batı kapitalizmi, Türkiye’deki Rum ve Ermenilere imtiyazlı bir durum sağlamıştır. 1838 Antlaşması ve Tanzimat, Türkiye bağımsız kapitalist gelişme yoluna girebilse, kendiliğinden ortaya çıkacak reformlar olacakken açık pazar şartlarında Batı kapitalizminin çıkarlarına hizmet eden ve Türkiye’yi sömürgeleştiren bir hal almıştır. Dolayısıyla Tanzimat ile sömürge ve yarı-sömürge haline getirilen Avrupa dışı ülkelerde görülen cinsten bir batılılaşma, bir uydulaşma hareketi başlamıştır.⁶¹²

Uydu batıcılık ile padişahın iktidarı kısıtlanmış, paşalar padişahın iktidarına ortak yapılmış, paşaların çıkarlarına uygun olan Tanzimat reformları, 1856 Paris Antlaşması metnine alınmış, 1878 Berlin Antlaşması’yla ile müdahale hakkı, haysiyet kırıcı biçimde ifade edilmiştir.⁶¹³

Sürecin devamında ikinci bir maliye bakanlığı niteliğindeki Düyunu Umumiye ile ortaya çıkan düzeni ise Avcıoğlu şu şekilde tanımlamıştır: “*Prekapitalist düzenin miraslarını geniş ölçüde taşıyan tarımın ağır bastığı sömürge tipi bir kapitalizm.*”⁶¹⁴ Emperyalizm, prekapitalist düzeni ancak kendi çıkarı gerektirdiği ölçüde yıkmış, bunun dışında prekapitalist düzenlerin bütün unsurlarını, kendi mevkiini

⁶¹¹ Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap**, s. 69-75.

⁶¹² **A.g.e.**, s. 118-119.

⁶¹³ **A.g.e.**, s. 120-127.

⁶¹⁴ **A.g.e.**, s. 174.

güçlendirmesi için, bilinçli olarak desteklemiştir. Kariyerini yabancı devletler ve sermayedarların iltimasına bağlayan, onlardan komisyon alan yeni bürokrasinin, eski Osmanlı bürokrasisi ile bir ilgisi yoktur. Avcıoğlu'na göre emperyalizmin Türkiye'deki birinci kolu Rum ve Ermeni tüccarlarıysa, ikinci kolu bu yeni Osmanlı bürokrasisidir.⁶¹⁵

Devleti kuklalaştıran ve ülkeyi sömürgeleştiren Tanzimat ve Abdülhamit batıcılığına ve bunların temsilcilerine karşı güçlü tepkiler, kaynağını bu çevrelerden alacaktır. Nitekim Sultan Abdülaziz'i 1876'da tahttan indiren ve Abdülhamit'i deviren kuvvet Harbiye Taburu'dur.⁶¹⁶

Tanzimat Batıcılığı'nın çıkmazda bulunduğunu ilk anlayanlar Yeni Osmanlılar olmuştur. Fakat Tanzimat uyduculuğunun şiddetle karşısına çıkmalarına ve milli bir kapitalizm istemelerine rağmen, emperyalizm hakkında ciddi bir görüşleri yoktur. Anayasa'dan mucizeler beklemekle birlikte halka olan güvenleri de tam değildir.⁶¹⁷

Namık Kemal; Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye gibi okullardaki genç aydınları etkilemiş olsa da vatanseverlik duygusuna rağmen Jön Türk düşüncesinde de iktisadi eleştiri ya da emperyalizm nerdeyse yoktur. Halka karşı tutumları da Tanzimat paşaları gibi güvensizdir. Doğal olarak Jön Türkler de bir anayasadan mucizeler beklemiş ve bu hususta engel olarak gördükleri Abdülhamit'i devirmeyi yeterli görmüşlerdir. Bu otuz yıllık mücadele, toplumsal dayanağı olmayan ve maaşlı bir grup aydının mücadelesidir. Bu noktada Avcıoğlu, Şerif Mardin'in Yeni Osmanlılar'ın durumu için yaptığı şu tespite katılmaktadır: “*devlete karşı çalışmak için 'hami' bulmak veya doğrudan doğruya devletten faydalanmak icap ediyordu.*”⁶¹⁸

1908 Hareketi'nin gerçekleşmesinde özellikle Selanik'in payı büyüktür. Selanik, hem büyük bir ticaret limanı hem batı ile yakın ve rahat ilişkiler kurulabilen bir kültür merkezidir. Selanikli dönmeler ve Museviler, rejim değişikliğinin, Rum ve Ermeni işadamlarının tekeline yıkacağını düşünerek Jön Türk Hareketi'ni

---

⁶¹⁵ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap**, s. 175-210.

⁶¹⁶ **A.g.e.**, s. 230-231.

⁶¹⁷ **A.g.e.**, s. 233, 240.

⁶¹⁸ **A.g.e.**, s. 245.

desteklemişlerdir. Bu yönü nedeniyle genç subay ve aydınların vatanı kurtarma çabası olan 1908 Hareketi toplumsal bir temele dayanmıştır.⁶¹⁹

Fakat Tanzimat Dönemi'nin, Türkiye'yi yarı-sömürge haline getiren bütün şartları olduğu gibi durduğundan 1908 Hareketi de başarısız olmuştur. Öyle ki, İ.T. 1913 yılı ortalarına kadar doğrudan iktidarı almaya cesaret edememiştir. Böylece bir kez daha eşitlik, özgürlük, kardeşlik sloganları ile anayasanın imparatorluğu kurtarmak için yeterli olmadığı görülmüştür.⁶²⁰

İ.T. döneminde palazlanan “Milli tüccar” yaratma gayreti özellikle Rumelili Müslümanların bu politikadan yararlanmasını sağlasa da aslında Rum ve Ermenilerin paravanası sözde tüccarlar yaratılmış, bu işten en karlı çıkanlarsa Yahudi tüccarlar olmuştur. Büyük şehirlerin komprador takımı büyümüş, yarı-sömürge şartları içindeki toplumsal yapı değişmeden kalmıştır. İttihatçılar, Türk devletinin ortadan kalkması yolunu açsalar da, Atatürk ülkenin kurtuluşunu İ.T. tabanına dayanarak yaptığı gibi, reformları da ittihatçılık birikimi ile yapmıştır.⁶²¹

Kurtuluş Savaşı günlerinde İstanbul ve İzmir'in kompradorları ve Anadolu eşrafı büyük devletlerin himayesine razıyken, bu durum işgalcilerin Türkleri yok etmeye ve mallarına el koymaya başlamasıyla değişmiş, eşrafın öncülüğünde bir mukavemet başlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nın toplumsal temeli böyle doğmuştur.⁶²²

Bu özelliği ile Türkiye'deki Kurtuluş Savaşı, sömürgeciyle ve onunla işbirliği yapan prekapitalist düzenin egemen sınıflarıyla mücadelenin önüne geçmiştir. Hareketin temel dayanağı fakir köylüye dayanmadığından başta toprak reformu olmak üzere, köklü devrimler yapılamamış, prekapitalist düzenin egemen sınıfları tasfiye edilememiştir. Hatta Kurtuluş Savaşı'nda önemli bir rol oynayan eşraf, tasfiye edilmek şöyle dursun ayrıca taltif edilmek istenmiştir. Avcıoğlu'na göre benzer bir durum Kurtuluş Savaşı'nın aydınlar kanadı içinde, İ.T.'nin milli iktisat politikasının tadını alanlar için de geçerlidir. Aşağıdan gelen bir isteğin ve Mustafa Kemal'in

---

⁶¹⁹ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap**, s. 249-250.

⁶²⁰ **A.g.e.**, s. 259-260.

⁶²¹ **A.g.e.**, s. 279.

⁶²² **A.g.e.**, s. 284-305

dayanabileceği toplumsal bir gücün yokluğu, doğal olarak prekapitalist düzenin kalıntılarının yok edilememesine sebep olmuştur.⁶²³

Keza Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) liberal sağı temsil ederek destek almış olması da liderler kademesindeki tutucu bir muhalefetin devrimci bir atılışa engel olacağını göstermiştir.⁶²⁴ Dolayısıyla İzmir İktisat Kongresi'nde işçisi, köylüsü, esnafı, tüccarı vb. olsa da alınan kararların büyük tüccar ve toprak sahiplerinin yararına olması, toprak reformunun reddedilmesi, boş çittiklerin köylüler arasında paylaşılmasına karşı çıkılması ve grev hakkının geçiştirilmesi olağandır. Aslında Kongre, mevcut kuvvet dengesizliğinin göstergesidir.⁶²⁵

Toplumsal devrimler cesur hareketler olmakla birlikte hiç birinin, toprak reformu gibi toplumsal yapıyı temelden değiştirecek nitelikte olmadığı ve toprak reformu kadar mukavemet yaratmayacağı bilinmektedir. Nitekim bir toprak reformu söz konusu olduğunda, CHP'nin içinden şiddetli tepkiler gelmiştir.⁶²⁶

Devletçilik politikası bu şartlarda sahneye konulmuştur. Türkiye'de 1923-1931 arası dönem "liberal", 1932-1945 arası dönem ise "devletçi" olarak değerlendirilse de Avcıoğlu'na göre aslında devlet ister istemez müdahaleci olduğundan liberal bir politika hiç bir zaman uygulanmamıştır. Ona göre Dünya Buhranı'nın yarattığı koşullar ortaya çıkmamış olsa dahi, Türkiye iç şartların zorlanmasıyla kendiliğinden devletçiliğe yönelecektir.⁶²⁷

İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı, devletin dar anlamda sınai yatırımlarını ihtiva etme niteliğinde olmasına rağmen bu dönemde imtiyazlı yabancı şirketlerin millileştirilmesi sağlanabilmiştir. Tasarruf yetersizliği nedeniyle Türkiye'nin egemenliğine zarar vermeyecek yabancı sermayeye açık olunmuştur. Doğal olarak devletçilik, özel teşebbüs aleyhine gelişmemiş, en koyu yıllarında dahi özel teşebbüsü korumaya, geliştirmeye çalışmıştır.⁶²⁸

---

⁶²³ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap**, s. 314-315.

⁶²⁴ **A.g.e.**, s. 319.

⁶²⁵ **A.g.e.**, s. 340, 351.

⁶²⁶ **A.g.e.**, s. 364.

⁶²⁷ **A.g.e.**, s. 443-444.

⁶²⁸ **A.g.e.**, s. 451-459.

Dünya Buhranı'nın tarım sektöründe büyük bir çöküntüye yol açmış, 1937 yılında hazırlanan bir kanun tasarısı ile köyleri kalkındırmak ve dağılık köyleri birleştirmek için "köy birlikleri" oluşturulması amaçlanmıştır. Yazık ki proje, kâğıt üzerinde kalmıştır.⁶²⁹ Avcıoğlu'na göre milliyetçi devrimcilerin en büyük talihsizliği, köklü bir toprak reformunu gerçekleştirememeleri olmuştur. Bu durum, çok partili hayatın demokrasi yolunda ilerici bir hareket olmasını engellemiş, hatta devrimci hareketin sonunu getirmiştir.⁶³⁰

Milliyetçi-devrimci kadro, dayandığı güçler aleyhine harekete geçmiş fakat eşraf demirperdesini kırmaya gücü yetmemiştir. Avcıoğlu bu eleştirileri yapmakla birlikte Atatürk ve İnönü'nün liderliğindeki milliyetçi-devrimci hareketin, her şeye rağmen büyük işler başardıklarının da altını çizmiştir. Hatta "*Türkiye 1938'e kadar devrimciydi, sonra tutucu oldu*" biçimindeki genel kanının aksine Avcıoğlu, milliyetçi-devrimcilerin çok partili hayata geçiş ve Amerika'ya yönelik yıllarına kadar ellerinden geldiği ölçüde, çağdaş uygarlık yolunda atılımlar yapmaya çabaladığını düşünmektedir. Avcıoğlu'na göre Cumhuriyet'in devrimci dönemi, 1945'ten sonra kapanacaktır. Dolayısıyla TİP'in "Osmanlı tipi ceberut devletin mirasçıları" şeklindeki milliyetçi-devrimci tanımlamasını haksız bulmaktadır.⁶³¹

Keza 17. yüzyıl Osmanlısı'nda hem köylünün baş sömürücüsü hem devletin bir cins memuru olan geniş arazi sahibi ve mültezimler ile halk arasındaki mücadele "memur - halk" biçiminde değil, "idari görevler de yüklenmiş mahalli mütegalibe - halk" biçiminde gerçekleşmiştir. Kaldı ki İ.T. ile Kurtuluş Savaşı kadroları, milliyetçi hareketin temsilcileri olarak dışarıya karşı olduğu kadar, saraya ve yüksek Osmanlı bürokrasisine de karşı olmuştur. Sonuç olarak başarı derecesi ne olursa olsun onları, uydulaşmış Osmanlı bürokrasisinin bir devamı ve mirasçısı saymak yanlıştır.⁶³²

Öyle ki bu gerçeği, Kemalist rejimin otoriter olması da değiştiremez. Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren ve toplumda başka bir desteği olmayan milliyetçi bir kadronun toplumsal devrim isteği, otoriter devleti zorunlu kılmıştır. Doğal olarak bu şartlarda yürütülen devrimler, eşraf "demirperdesini" kırıp köylüye ulaşamamıştır.

⁶²⁹ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap**, s. 483, 486.

⁶³⁰ **A.g.e.**, s. 501-503.

⁶³¹ **A.g.e.**, s. 503-505.

⁶³² **A.g.e.**, s. 506-509.

Cumhuriyet, çağdaş uygarlık yolunda büyük hamleler yapmış fakat Dünya Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı gibi olağanüstü durumlar nedeniyle kitleye pek bir şey verememiştir.⁶³³

Fakat Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri uygulanan politikalar, tutucu sınıfların kuvvetlenmesine yol açmış olsa da, bunlar iktidara hiçbir zaman tam sahip olmamış, milliyetçi devrimcilerle uzlaşarak ve hatta onların dümen suyundan giderek durumlarını güçlendirmişlerdir. Ne zaman ki çok partili hayata dönmüştür, toplumsal açıdan kendilerini güvensiz hisseden bu sınıflar, iktidara daha sağlam yerleşmiştir.⁶³⁴

Çok partili hayatla birlikte hem iktidar hem ana muhalefet partisi aynı çıkarları savunmaya koyulmuşlardır. Keza Türk kalkınmasında 1946'dan itibaren Amerikan görüşleri egemen olmuştur. Thornburg Raporu, Türk ekonomisine Amerikan müdahalesinin açık bir örneğidir. Atatürk Dönemi'nde amaç sanayi ülkesi olmak iken Marshall yardımı ile Avrupa'nın tarım ülkesi olmak amaçlanmıştır. Türkiye, savaştan yıkık çıkan Avrupa'nın gıda ve hammadde deposu olacak, buna karşılık sanayi mamullerini Avrupa'dan alacaktır. Benzer bir yaklaşım Dünya Bankası Heyeti'nin hazırladığı Heyet Başkanı Barker'ın adıyla anılan rapor da belirtilmiştir.⁶³⁵

Dolayısıyla bu yıllarda solculuğun en büyük küfür haline getirilmiş olması şaşırtıcı değildir.⁶³⁶ Avcıoğlu bu süreçte CHP ve DP politikalarının birbirine benzediğini düşünse de 1950'den önceki Türk politikasının Amerika yaklaşımında Sovyetlere karşı tahrikçi tutumdan kaçınmanın yattığını, buna karşılık 1950'den sonraki DP yaklaşımında “*Amerika ne verirse olacak, ne yaparsa kabul edeceğiz*” gibi

---

⁶³³ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap**, s. 510-511.

⁶³⁴ **A.g.e.**, s. 520-522. Doğu Anadolu'yu inceleyen İsmail Beşikçi'ye göre, çok partili hayata geçiş ağalar ve şeyhleri iki yönden kuvvetlendirmiştir: Birincisi; ağalar ve şeyhler, halk üzerindeki geniş nüfuzlarından ötürü siyasi partiler için rey kaynağı haline gelmiştir. İkincisi; ağalar ve şeyhlerin siyasal iktidar için kıymetleri arttığından halk önünde büsbütün kudretli kişiler haline dönüşmüşlerdir. Avcıoğlu genel oyun; prekapitalist düzenin kalıntılarını taşıyan bir toplumsal yapıda parti örgütlerine bu sınıfların hâkim olmasını sağladığını, ilericiliğin değil muhafazakârlığın aracı haline geldiğini kabul etmekle birlikte çok partili hayatı yine de genel oy ve parti rekabeti sayesinde kitlelere “vatandaş olma” duygusunu az çok vermiş olması nedeniyle ileri bir hareket olarak görmüştür. **A.g.e.**, s. 529-532.

⁶³⁵ **A.g.e.**, s. 557-561.

⁶³⁶ **A.g.e.**, s. 563-565.

teslimiyetçi bir zihniyetin olduğunun altını çizmiştir. Bir başka deyişle DP tam bir uyduluk politikası izlemiştir.⁶³⁷

Türkiye’de tarım üretiminin yarısından fazlası, “kendi için üretim”e gitmektedir. Bu “prekapitalist” sektörde üretim düşüktür ve yatırım yok gibidir. Mevsimlik ve gizli işsizlik dolayısıyla işgücü israf olunmakta; nüfus baskısı, mera ve ormanların tahribi, erozyon toprağı zayıflatmaktadır. Tarımın modernleşmesi sanayileşmeye, sanayileşme ise geniş ölçüde tarımda elde edilen ekonomik fazlanın sanayiye yatırılmasına bağlıdır. Fakat devlet politikası varlıklı elitleri vergilendirmediğı gibi, geniş yatırımlar ve sübvansiyonlarla varlıklı çiftçileri desteklemekte, varlıklı çiftçilerin artan gelirleri ise lüks tüketime gitmektedir. Bu ters durum hem tarımda hem sanayide yatırım olanaklarını zayıflatmaktadır. Oysa hızlı bir ekonomik kalkınmanın ön şartı tarımda yaratılan ekonomik fazlanın yatırımlara yönltilmesi, atıl işgücünün değerlendirilmesi, cüce işletmelerin modern girdileri verimli olarak kullanabilecekleri birimler haline getirilmesi ile ağa, tefeci ve aracı sömürüsüne son verilmesidir. Köylünün siyasal ve ekonomik özgürlüğe kavuşturulması, tarımın sanayileşmeyi destekleyebilecek bir yapıya ulaştırılması başarılamadığı için tarımda modernleşme yavaş olmakta ve sanayide de kapitalizmin gelişmesi frenlenmektedir.⁶³⁸

Türkiye’de sanayileşme hareketi, makina sanayiinin yokluğu ve teknolojinin dışarıdan ithal edilmesi nedeniyle pahalıya mal olmakta, kökü dışarıda bir sanayi gelişmektedir. Oysa döviz sıkıntısı çeken bir ülkenin deterjan, boya, plastik, ilaç, sentetik kumaş vb. gibi sanayileri genişletmeden önce kimya sanayiini kurması ya da makinaları dışarıdan gelen bir sanayiye bel bağlamadan önce makine ve motor sanayiine yönelmesi şarttır. Avcıoğlu’na göre özel sanayi bugünkü durumu, yanlış bir teknik tercihin sonucu değil, politik bir tercihin sonucudur. Keza makina sanayii, kimya sanayii, riskli büyük yatırımları gerektiren bir yöneliş olduğundan bir devletçilik tercihin de beraberinde getirmektedir.⁶³⁹

İlk Kalkınma Planı'nın yıllık ortalama yüzde 7'lik büyüme amacına, yüzde 6,6 ile yaklaşılmış fakat bu büyüme, sanayi ve tarımdaki gelir artışlarından ziyade

⁶³⁷ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap**, s. 582-585.

⁶³⁸ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, s. 687-700.

⁶³⁹ **A.g.e.**, s. 833-860.

hizmetlerdeki gelir artışlarının yüksekliği ile sağlanmıştır. Avcıoğlu'na göre bunun değişmesi ancak meskene giden yatırımların makina imal eden makinaların yapımına gitmesiyle değişebilir. Yüzde 7 oranında bir kalkınma hızı, Türkiye'nin öteki ülkelere göre gerileyen ve işsizler ordusu artan bir ülke olmasını önleyemez. Türkiye'nin hiç değilse 20 yıl boyunca, ekonomik ve toplumsal sorunlarına çare bulabilmesi için yüzde 10 kalkınma hızını amaç edinmesi gereklidir. Fakat Türkiye'nin mevcut durumda gelişme düzeyinde ne yüzde 25 yatırım hacmine ne de yüzde 10 kalkınma hızına ulaşması mümkün değildir. Kalkınmanın önündeki engel, birçok iktisatçının iddia ettiği gibi sermaye yetersizliği değil, mevcut ekonomik fazlanın verimli yatırımlara giden kısmının az olmasıdır.⁶⁴⁰

Keza Avcıoğlu'na göre Türkiye'de ekonomik kaynaklar, çok kötü kullanılmaktadır. Tutucular koalisyonu tarafından tüketilen milli gelirin yüzde 32'sinin büyük kısmının yatırımlara kaydırılması şarttır. Türkiye, milli gelir düzeyi düşük ve fakir olduğu için değil, kaynaklarını kötü kullandığı için kalkınmamaktadır. Kalkınma, her şeyden önce bir yeniden düzenleme (reorganizasyon) sorunudur. Bu düzenleme yapılmadan yürütülen bir kalkınma denemesi ise yavaş, israfly, adaletsiz ve ancak artan ölçüde borçlanmalarla sürdürülebilir. Kalkınma; toplumsal düzen ve toplumsal güçlerle ilgisiz, soyut bir para, kredi, tasarruf, yatırım vb. ayarlamadan ibaret değildir. Bu bağlamda Avcıoğlu kalkınmada izlenebilecek üç yolu şu şekilde sıralamıştır:

- 1 - Komünist kalkınma yolu.
- 2 - Amerikan tipi, yabancı sermayeye ve özel sektöre dayanan kalkınma yolu.
3. Prof. Oscar Lange'nin "Milli devrimci kalkınma yolu" dediği devletçi kalkınma yolu.⁶⁴¹

Komünist modelin çeşitli yönlerden ve özellikle totaliter karakterinden dolayı eleştirilebileceğini fakat bir ülkenin kendi kaynaklarıyla 10 - 15 yılda az gelişmişlik çemberini kırması yolunda modelin başarılı olduğunu düşünmektedir. Komünist kalkınma yolunun karşısında yer alan ve yerli yabancı özel sermaye işbirliğine dayanan Amerikan tipi kalkınma, hiçbir geri kalmış ülkede ciddi bir gelişme ve

---

⁶⁴⁰ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, s. 968-973.

⁶⁴¹ **A.g.e.**, s. 1009-1011.

sanayileşme sağlayamamış hatta gelir dağılışındaki uçurumu genişleterek toplumsal huzursuzluğu arttırmıştır.⁶⁴²

Avcıoğlu'na göre Türkiye, kalkınabilmek için Amerikan tipi kalkınma yolunu bırakıp “milli devrimci kalkınma yolu” denen üçüncü yola girmek zorundadır. Avcıoğlu, daha çok küçük burjuva çevrelerden gelen milliyetçi aydınların rol aldığı bu modelin ana çizgilerini şöyle sıralamıştır:

- 1- Kamu sektörü ekonomide daimi bir yere sahiptir. Kamu sektörünün büyüme hızı, özel sektör büyüme hızından daha yüksektir.
- 2- Stratejik nitelikte belli üretim kolları devletin elindedir.
- 3- Tekelci karakterdeki yerli ve yabancı sermayenin faaliyet alanı daraltılmaktadır.
- 4- Köklü bir toprak reformu zorunludur.
- 5- Temel sanayilerin kurulmasına öncelik veren ve esas itibariyle kamu sektörüne dayanan planlı sanayileşme, ülkenin kalkınmasını gerçekleştirmek ve ekonomik bağımsızlığını sağlam temellere oturtmak amacını gütmektedir.
- 6- Şümüllü ve gerçekleştirilmesi zorunlu plan, bu tip kalkınmanın vazgeçilmez aracıdır.

Fakat bu kalkınma yolunun başarısı; güçlü ve azimli bir halk hareketine dayanabilmesine, tutucular koalisyonu ile emperyalizmin oyunlarını bilinçli kitle gücüne dayanarak yenebilmesine ve köklü reformları en kısa sürede gerçekleştirebilmesine bağlıdır. Bu yolu tercih etmiş olmasına rağmen Meksika ve Hindistan'da kitlelerin bilinçsiz, pasif ve örgütsüz olması, ayrıca tutucular koalisyonunun ideolojik egemenliği altında olması hareketin öncülüğünü ele geçiren milli devrimci aydınları yarı yolda bırakmış, öyle ki sonunda tutucular koalisyonu ve emperyalizmle uzlaşmaya gidilmiştir.⁶⁴³

Dolayısıyla Avcıoğlu için Türkiye'nin kalkınma davasındaki ilk engel, tutucular koalisyonunun varlığı olmuştur. İsraf edilen kaynakların seferber edilmesi ve etkin biçimde kullanılması bile tutucular koalisyonu engelini aşılmasına bağlıdır.

⁶⁴² Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, s. 1048.

⁶⁴³ **A.g.e.**, s. 1091-1093.

Teknik düzenleme tedbirlerinin neler olacağı hakkında çok geniş bir literatür olmakla birlikte temel sorun politiktir. Hatta ona göre kalkınma, politik ve ekonomik planda yürütülen bir savaştır. Bu uzun ve zorlu savaşta, tutucular koalisyonunun egemenliğini kırmak, radikal bir toprak reformuna ve çeşitli sektörlerde millileştirmelere bağlıdır. İktidara gelen devrimci bir parti için en hayati sorun toprak reformudur. Ayrıca cüce işletmeleri bir araya getirerek kooperatifler kurmak ve büyük işletmelerle “köylünün zihin yapısını modernleştirmek” gereklidir.⁶⁴⁴

Sanayi ise üç kesimde toplanmalıdır: makine yapan makinelerin imali (örneğin dokuma tezgâhı yapabilmek için bunun imalinde kullanılacak makine imal etmek), üretim araçları yapmak (örneğin dokuma tezgâhı yapmak), üretim araçları ile tüketim malları üretmek (örneğin halı, kilim vb. üretmek).⁶⁴⁵

Ekonomide hemen birtakım millileştirmelere gitmek gereklidir. Ereğli-Demir Çelik ve Çukurova Elektrik gibi devlet fonlarıyla suni olarak kurulmuş özel teşebbüsler millileştirilmeli, birinci ve ikinci kesim sanayi prensip itibariyle devlet elinde olmalıdır. Buna karşılık tüketim malları imal eden üçüncü sanayi kesiminde özel sektöre geniş faaliyet alanı bırakmakta sakınca görmemektedir Avcıoğlu. Nitekim Milli Devrimci Kalkınma tipi, belli şartlarla yabancı sermaye kuruluşlarına yer vermiştir.⁶⁴⁶

Planlı bir devletçilik izleyen ve devlet kesiminin ağır bastığı bir ekonomide biri kısa vadeli (Devlet Kredi Bankası) öteki uzun vadeli krediyle (Devlet Yatırım Bankası) ilgilenen iki temel banka, planlı ekonomi açısından zorunlu ve yeterlidir. Bu nedenle yalnız bankaları devletleştirmekle yetinmeyip, onların sayılarını azaltacak tedbirler almak gereklidir. Ziraat Bankası tarım kredisi alanında ihtisaslaşmalı, Emlak Bankası mesken kredisi alanında çalışmalı, İller Bankası mahalli idarelerin bankası görevini sürdürmelidir. Plana uymak koşuluyla, Sınai Kalkınma Bankası özel sanayii desteklemeye devam edebilecekken, esnafa kredi veren Halk Bankası ayrıca halk için bir tasarruf sandığı niteliği de kazanacaktır.⁶⁴⁷ Benzer şekilde bütün sigortacılık

⁶⁴⁴ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, s. 1107-1112.

⁶⁴⁵ **A.g.e.**, s. 1114-1115.

⁶⁴⁶ **A.g.e.**, s. 1122.

⁶⁴⁷ **A.g.e.**, s. 1126-1128.

faaliyeti, bir ya da iki devlet kuruluğu tarafından yürütülebilir. Böylece toplanan sigorta fonları kalkınmanın hizmetinde kullanılabilir.⁶⁴⁸

Avcıoğlu azgeliğmiş ülkelerde turizmi, güvenilmez bir sanayii olarak nitelendirmektedir. Turizm, kazandırdığı dövizler sanayileşme yolunda kullanıldığı takdirde kalkınmaya katkı sunacak olsa da ithalat ya da ithalata dayalı lüks sanayinin kurulmasına yol açacağı için risklidir.⁶⁴⁹

Türkiye'nin kalkınmasındaki öncelikli engeli tutucu unsurlar olarak belirleyen Avcıoğlu'nun, Doğu kalkınmasındaki en büyük engeli feodal ya da yarı-feodal toplumsal ilişkiler olarak görmesi olağandır. Ona göre doğu halkı, her Şeyden önce bu bağımlılık ilişkisinden kurtarılmalı fakat doğu kalkınması da sadece sosyo-ekonomik bir sorun olarak görülmemelidir. Keza o, meselenin ayrıca etnik bir yönü olduğuna da inanmaktadır. Etnik yönü görmezden gelen bir doğu kalkınması programı ise ayrılıkçı akım temsilcileri ile emperyalist devletlerin işine yarayacaktır. Avcıoğlu, ülkenin doğusuyla batısının ekonomik btnlenmesini sağlayan devrimci bir iktidarın, etnik özellikleri göz önünde tutmaktan korkması için bir sebep bulamaz. Aksine etnik özelliği göz önünde tutan bir politikanın ülkede birlik ve bütünlüğü sağlamanın en gerçekçi ve insancıl yol olduğuna inanmaktadır.⁶⁵⁰

Sonuç olarak azgeliğmiş bir ülke için kapitalist yoldan kalkınmak mümkün değildir ve Milliyetçi Devrimci Kalkınma modeli izlenmelidir. Bu yolda bir gereklilik olarak modelin n koşulunu; yeni sömürgecilik tipi bağımlı ilişkilere ve sermaye egemenliğine son verilmesi oluşturmalıdır. Modelin kuramsal özelliğini; plan disiplininin gerek kamu gerek özel kesim için esas olması belirlemelidir. Modelin kalkınma stratejisini; temel yatırım malları sanayiine öncelik tanınması, ileri teknolojiye, bol işgücü kullanan tekniklere yönelinmesi, atıl kalan tarım işgücünün sermaye birikiminde kullanılması ve sağlık-eğitim gibi alanlarda büyük çapta yatırım yapılması teşkil etmelidir.⁶⁵¹

Çok kaba çizgilerle Avcıoğlu'nun çizdiği kalkınma modeli Őyledir:

⁶⁴⁸ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dn-Buğn-Yarın İkinci Kitap**, s. 1130-1131.

⁶⁴⁹ **A.g.e.**, s. 1140.

⁶⁵⁰ **A.g.e.**, s. 1166-1170.

⁶⁵¹ **A.g.e.**, s. 1172-1173.

- 1- Kalkınma programlarında öncü sektör sanayi olduğundan tarım yatırımı asgari sınırdan tutulmalıdır.
- 2- Çok yüksek bir yatırım ve tasarruf oranı sürdürülmelidir.
- 3- Sanayiye ayrılan kaynakların çok büyük bir kısmı ağır sanayiye yönetilmelidir.
- 4- Üretken tekniklerin seçiminde ileri teknoloji kullanılacak fakat en kıt gider olan sermaye ve yetişmiş işgücünün tasarrufuna dikkat edilecektir.
- 5- Teknik ve mesleki eğitimde bir seferberlik yapılarak “insan sermayesi stoku” inşa edilmelidir.
- 6- Dış ticarete ithalat ikamesi öncelikli olmalıdır. Uluslararası ticaret ise ekonomik kalkınma ve merkezi planlama ihtiyaçlarına bağımlıdır.⁶⁵²

Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi Avcıoğlu için her şeyden daha önemlisi hızlı kalkınma yolunu tıkayan tutucu güçler koalisyonu egemenliğini tasfiye etmektir. Bu; iktidara bir şekilde sahip olma sorunundan öte, örgütlü ve bilinçli halk desteğinin ekonomik bağımsızlık, demokrasi, özgürlük ve kalkınma yolunda seferber edilmesi demektir. Dolayısıyla iktidara götüren yollar ve politik sistem bu amaçlara hizmet ettiği ölçüde geçerlidir. Aksi halde ilerici teşekküller bile tutucular koalisyonuna hizmet etmek gibi bir duruma düşebilir.⁶⁵³

3.10. Türkiye'nin Düzeni'ne Yönelik Eleştiriler

Türkiye'nin Düzeni çok büyük bir ilgi görmüştür. Kayalı'ya göre kitap çıktıktan sonra yapılan eleştirilerle sadece sol cenah değil milliyetçi, muhafazakâr ve liberaller özetle bütün düşünsel camia bu kitaba göre kendi durumlarını yeniden gözden geçirmiştir.⁶⁵⁴ Atılğan da *Türkiye'nin Düzeni*'nin kendisinden sonra Bülent Ecevit, (*Bu Düzen Değişmelidir*), İsmail Beşikçi (*Doğu Anadolu'nun Düzeni*) ve İdris

⁶⁵² Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, s. 1181-1183.

⁶⁵³ **A.g.e.**, s. 1217-1219.

⁶⁵⁴ Kurtuluş Kayalı, **Düşüncenin Coğrafyası 1**, Deniz Kitabevi, Ankara, 2005, s. 105.

Küçükömer (*Düzenin Yabancılaşması*) gibi isimlerin yazdıkları düzen eleştirilerine öncülük ettiğini söylemektedir.⁶⁵⁵

Bununla birlikte 1971 yılında Avcıoğlu'nun siyaseten etkili olabileceği konjonktürün değişmesiyle kitap giderek unutulmuş, eleştiriler azalmış ama sıklıkla atıf yapılan bir referans metni olma özelliğini korumuştur.⁶⁵⁶ *Türkiye'nin Düzeni*'ne yönelik tepki ve eleştiriler ilki politik, ikincisi tarihçilik ve tarih yazımı açısından olmak üzere iki düzlemde ele alınabilir.

Türkiye'nin Düzeni'ne dair sol düşünce içinden ilk eleştiri *Ant* dergisinde⁶⁵⁷ Demirtaş Ceyhun tarafından yapılmıştır.⁶⁵⁸ Bu eleştiriye Taner Timur'un (Ertan Cengiz müstearı ile) *Emek* dergisinde yazdığı eleştiri izlemiştir.⁶⁵⁹ Şahin Alpay ise *Aydınlık Sosyalist Dergi*'de Timur'un bu yazısı üzerinden MDD'ci tezleri TİP'e karşı savunan bir yazı yayınlamak üzere tartışmaya katılmıştır.⁶⁶⁰

Bu eleştiriler kitabın ortaya koyduğu devrim stratejisine odaklanmıştır. Bu anlamda *Türkiye'nin Düzeni* eleştirilerinin o dönemde hâkim üç siyaset tarzı -TİP, Yön, MDD- arasındaki ilişkilerin eksenine yerleştiği söylenebilir. Üç sayı boyunca *Ant* dergisinde Demirtaş Ceyhun ayrıntılı bir eleştiri kaleme almıştır.

Doğan Özgüden'e göre *Yön* dergisi ve Avcıoğlu *Kadro* dergisi fikriyatını sahiplenmiş, Nasırcı ve Baasçı hareketlerden etkilenecek Kemalizm'i ve cuntacılığı

---

⁶⁵⁵ Gökhan Atılğan, “‘68'in Kapıları”, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, (Yay. Haz.) M. K. Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 339.

⁶⁵⁶ Son dönemde Türkiye'nin Düzeni üzerine yazılan bir makale kitabı iletişim açısından ele almıştır. Serdar Öztürk, “*Türkiye'nin Düzeni'ni İletişim Açısından Okumak*”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 253, 2006, s. 29-57.

⁶⁵⁷ *Ant* dergisi Yön dergisi kapandıktan sonra Doğan Özgüden, Fethi Naci ve Yaşar Kemal tarafından çıkartılmış bir dergidir ve o dönemde TİP'e daha yakın bir çizgide, Yön ve MDD çizgilerine eleştirel yaklaşmaktadır. Yön gibi çok geniş bir yazar profiline sahip olduğu gibi yayınladığı kitaplarla da işçi sınıfı açısından politik gündemi etkilemeyi hedeflemiştir. Dergi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Songül Aydın, **12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

⁶⁵⁸ Demirtaş Ceyhun, “*Türkiye'nin Düzeni: Montaj Bilim Kapıkulu Bürokratlar mı Emekçi Kitleler mi?*”, *Ant*, Sayı: 119, 8 Nisan 1969; Demirtaş Ceyhun, “*Türkiye'nin Düzeni: Montaj Bilim Kapıkulu İdeolojüsü*”, *Ant*, Sayı: 120, 15 Nisan 1969; Demirtaş Ceyhun, “*Türkiye'nin Düzeni: Montaj Bilim Türkiye İçin Hangi Kalkınma Modeli?*”, *Ant*, Sayı: 121, 22 Nisan 1969.

⁶⁵⁹ Taner Timur, “*Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci*”, *Emek*, Sayı: 8, 11 Ağustos 1969.

⁶⁶⁰ Şahin Alpay, “*Türkiye'nin Düzeni Üzerine*”, *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Ekim 1969.

olumlayan tepeden inmeci bir sosyalizme yönelmiştir. Bütün bunlar Ant'ın *Yön* dergisine eleştirel bir tutum takınmasının nedenleri arasındadır.⁶⁶¹

Ceyhun kendi yazısını şöyle nitelemiştir: “*Avcıoğlu'nun, Marksçı olmadığı açık, fakat ne olduğu belirtilmemiş, karanlık MİLLİCİ KALKINMA MODELİ önerisi üzerine bir eleştiri denemesi*”⁶⁶². Ceyhun'un Avcıoğlu'na yönelik eleştirileri iki başlıkta toplanabilir: kullandığı yöntem ve ortaya koyduğu kalkınma modeli ile bunun sınıfsal temeli. Ceyhun, Avcıoğlu'nun metnini kalkınma tartışmalarına yaptığı katkı ve özellikle hitap ettiği küçük burjuva çevrelerin konu hakkında bilgilenmesi adına önemsemiştir. Yöntem hususunda eleştirisi Avcıoğlu'nun tarihi değerlendirme tarzına yöneliktir. Ceyhun'a göre Avcıoğlu Osmanlı tarihi bağlamında kavramsal bir dil ve yaklaşım geliştirmemiş, sorularını derinleştirmemiş, sınıfsal analiz yapmamış ve dini unsurların toplumsal değişim üzerindeki etkilerini de ele almamıştır.⁶⁶³

Ceyhun, Avcıoğlu'nun kalkınma stratejisi ve modelinin üzerine oturduğu 16. yüzyılda Osmanlı toplumunun kapitalizme geçecek gelişkinlikte bir yapı olduğu varsayımına şüphe ile yaklaşmakta ve Avcıoğlu'nun tarihi, tümevarımcı değil tümden gelimci bir yaklaşımı kullanarak kendi kalkınma perspektifi doğrultusuna ele aldığını ileri sürmektedir. Ceyhun bu perspektife dayalı kalkınma modelini ise üç açıdan eleştirmektedir.⁶⁶⁴

Birincisi, Avcıoğlu, kullandığı yöntemden dolayı toplumun bütünlüğünden soyutlanarak sadece teknik ve nicel bir ekonomik büyüme olarak ele aldığı kalkınma gibi çok boyutlu meseleyi ekonomik unsurlara indirgemektedir. İkincisi ve en önemli husus; bu kalkınma modelinin dayandığı sınıfsal tabana -millici güçler- yöneltilen

---

⁶⁶¹ Deniz Deren Önen, “*Ant'ın Öyküsü: Doğan Özgüden ile Söyleşi*”, **Sosyologca**, Sayı: 4, 2012, s. 82, 88.

⁶⁶² Ceyhun, “*Türkiye'nin Düzeni: Montaj Bilim Kapıkulu Bürokratlar mı Emekçi Kitleler mi?*”, s. 8.

⁶⁶³ **A.g.m.**, s. 9-10. Ceyhun, Türkiye'nin Düzeni ile aynı tarihlerde yayınlanan *Yağma Edilen Türkiye* isimli eserine gönderme yaparak eleştirilerini sıralamaktadır. Ceyhun bu kitabında az gelişmiş ülkeler özelinde Marksizm'in klasik alt yapı üst yapı analizi yetersiz kaldığını belirterek tarihsel süreci “çok mekânlar sistemi” adını verdiği bir teori ile değerlendirmesini gerektiği vurgulamıştır. Burada onun asıl vurgusu toplumsal değişimin bütün unsurlarının birbirleri ile ilişkisi içinde ele alınabilecek Marksist bir yöntem geliştirebilmektir. Bu bağlamda Avcıoğlu'nun tarımsal yapının bölgelere göre gelişmişlik derecesini mevcut araştırmalara dayanarak Marksist açıdan tahlili edebildiğini de belirtmiştir. Dolayısıyla Avcıoğlu'na yönelik dile getirilen bir kalkınma modeli ortaya koyabilmek için daha fazla tarihsel ve sosyolojik araştırma yapmama eleştirisi sosyal bilim ve diğer disiplinlerin gelişmemişliği Avcıoğlu'na fatura edilmiştir. Bkz. Demirtaş Ceyhun, **Yağma Edilen Türkiye**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 17-95.

⁶⁶⁴ Ceyhun, “*Türkiye'nin Düzeni: Montaj Bilim Kapıkulu İdeolojluğu*”, s. 8.

eleştiridir. Ona göre bu model Avcıoğlu'nun da hayranlığını kazanan Japonya denemesine öykünen ve bir azınlık eli sermaye ve burjuva sınıfı yaratmaya dönük tepeden inme bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda milliyetçi ve devrimci güçler azınlığı ağa, tefeci ve tüccar koalisyonun oluşturduğu sınıfsal ittifakı ortadan kaldıracak aktör olarak tanımlanmaktadır. Ceyhun'a göre iktidar değişikliği ve dolayısıyla kalkınmanın bu azınlığın iyi niyet, ahlak ve kabiliyetine ile gerçekleştirileceğine yönelik kabul, meselenin teknik bir düzeyde ele alındığını göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla Ceyhun bu noktada Ahmet Hamdi Başar'ı referans göstererek Avcıoğlu'nu bir "kapıkulu ideoloğu" ve kalkınma modelini de "kapıkulu tipi bir kalkınma modeli" olarak nitelemiştir.⁶⁶⁵

Bu eleştiri Avcıoğlu'nun bazı sosyalist çevrelerin bürokrasi-halk karşıtlığına dayanan temel çözümlerine yönelik dile getirdiği eleştirinin karşı eleştirisi olarak da kabul edilebilir. Son olarak ise Ceyhun için kökeni Osmanlı modernleşme geleneğindeki yöneten ile yönetilenler ayırımına dek uzanan ve sınıflaşmayı frenlemeye yönelik bu Kemalist devletçi model, sosyalizmi bir alternatif olarak gündemden düşürmek istemektedir. Neticede Ceyhun'a göre Avcıoğlu olay ve olgular ile değil fenomenler üzerinden analiz ederek soyutlamalara gitmiş, toplumun iç evrimleşme sürecini ihmal etmiş, insan faktörü ile ilgilenmemiş ve dolayısıyla sosyolojik bir perspektife sahip olmadığından Marksist bir analiz yapamamıştır. Dolayısıyla ortaya koyduğu yaklaşım diyalektik materyalizme aykırı ve nihayetinde bilimsel bir hüviyet taşımayan montaj bilimdir. Bu montaj bilime dayanan kalkınma modeli ise kapıkulu tipi kalkınmadır.⁶⁶⁶

Taner Timur, *Türkiye'nin Düzeni*'ni TİP ideolojisi ve stratejisi açısından eleştirmiştir. Timur, Avcıoğlu'nun *Yön* dergisi dönemine dayanan birikim ile devrimci düşüncüyü gazetecilikten somut araştırmalara dayanan bir düzeye çektiğini belirtmiştir. Ona göre Avcıoğlu'nun özellikle gerici ve tutucu sınıflar koalisyonunu ayrıntılı analiz ettiği bölümler ilerici, devrimci aydınların özellikle okuması gerekmektedir. Timur,

---

⁶⁶⁵ Ceyhun, "Türkiye'nin Düzeni: Montaj Bilim Kapıkulu İdeoloğu", s. 8-9.

⁶⁶⁶ Ceyhun, "Türkiye'nin Düzeni: Montaj Bilim Türkiye İçin Hangi Kalkınma Modeli", s. 8-9.

Avcıoğlu’nu tarihsel süreci somut bilgi ve belgelerle yorumladığı için onu MDD’cilerden özellikle ayırmaktadır.⁶⁶⁷

Timur’un eleştirisi *Yön* ile MDD tezlerinin farklılaştığı noktaları göstermesi açısından da önemlidir. Buna geçmeden önce Timur’un da Ceyhun gibi onu yöntem açısından eleştirdiğini belirtmek gerekmektedir. Timur, *Türkiye’nin Düzeni* metninin alt başlığı oluşturan “dün-bugün-yarın” ayırımına gönderme yaparak kitabın asıl orijinal bölümlerinin bugün ve yarına yönelik kısımları olduğunu ve kendisinin de ağırlıklı olarak bu kısımları el aldığını ifade etmiştir. Timur’a göre metinde geçmişe bakış tarzını da bugün ve yarına yönelik ortaya konan devrim, kalkınma stratejisi belirlemiş başka bir ifade ile Avcıoğlu bugünü dünün değil, dünü bugünün ışığı altında incelemeyi tercih etmiştir.⁶⁶⁸

Yine Timur’un yönetsel eleştirisi Cumhuriyet Dönemi’ne yönelik bazı değerlendirmeler yapmasını da gerektirmiştir. Timur, Avcıoğlu’nun Kemalizm’i sadece üstyapı devrimlerine vurgu yaparak olumlu bir tarzda değerlendirmedeğini aynı zamanda Tek Parti Dönemi’nin ekonomik politikalarını belgelerle ve ayrıntılı olarak sert bir biçimde eleştirdiğini de belirtmiştir. Avcıoğlu’nun Kemalizm’le bağlantılı kalkınma söylemini “*Bağımsızlık içinde toplumsal devrim ile çağdaş uygarlığa ulaşmak*” şeklinde basitçe formüle ettiğini; ama pozitivist felsefeye dayanan Kemalist halkçılığı derinlemesine analiz etmediğinin de altını çizmiştir. Timur’un bu hususta Avcıoğlu’na getirdiği eleştiri iki boyutludur: Devrimci mücadele sadece Kemalizm’e referans verilerek yapılmak durumunda değildir. İkinci ise alt yapı ve üstyapı unsurları hep birlikte ele alınarak Kemalist ideoloji bütüncül tahlil edilmelidir.⁶⁶⁹

Ayrıca Timur, Kemalizm’e ve Tek Parti Dönemi’ne yönelik olumlu bakışın Avcıoğlu’nun MDD ile paylaştığı ortak bir payda olduğunu da belirtmiştir. Bununla beraber MDD’ciler karşı devrim sürecini Şükrü Saraçoğlu’nun 1942 yılında başbakan olması, Avcıoğlu ise 1945 yılından sonra çok partili hayata geçiş ile beraber başlatmaktadır. Bu anlamda Timur, DP döneminin toptan bir karşı devrimci süreç

---

⁶⁶⁷ Timur, “*Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci*”, s. 8-11. Timur’un kendisinin de yazdığı *Yön* dergisi birikimi ile *Türkiye’nin Düzeni* metni arasındaki farklılıklara duyarlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Avcıoğlu’nun tarihe yönelik ilgisi, kalkınma analizlerin niteliği ve bu bağlamda verdiği örneklerin, dergiden kitaba uzanan süreçte farklılaşması hususunda söyledikleri bu açıdan önemlidir.

⁶⁶⁸ Aynı yer.

⁶⁶⁹ Aynı yer.

olarak ele alınmasına da karşıdır. Bu dönemde ilk kez işçi ve köylü kitleleri siyaset sahnesine çıkmış, kapitalist gelişme hızlanmış ve demokratik burjuva devrimin tamamlanması yolunda hayati adımlar atılmıştır.⁶⁷⁰

Dolayısıyla bu son vurgulanan nokta TİP ile Avcıoğlu ve MDD'ciler arasında ideolojik, stratejik yaklaşım farklılığını yansıttığı için önemlidir. DP sonrası dönemi işbirlikçi kapitalizm olarak niteleyen Avcıoğlu'nun bu kapitalist gelişmenin sınıfsal temelini oldukça başarılı bir şekilde tahlil ettiğini düşünen Timur, *Yön* dergisinde ilerici güçlerin unsurları arasında yer verdiği milli burjuvaziyi kitapta bu unsurlar arasında saymadığını belirtmiştir. Bu durum MDD ile Avcıoğlu arasındaki diğer önemli bir farktır. Öte yandan Timur'a göre tutucu güçler koalisyonun oldukça ayrıntılı bir şekilde ele alan Avcıoğlu'nun yaklaşımında sıra emekçi kitleye gelince durum değişmektedir. Ona göre Avcıoğlu kitabında bu güçleri yeterince ele almadığı gibi proletaryayı da küçümsemektedir. Tarımsal kesimdeki ileri güçler analizi ise yeterince monografik araştırma kullanılmadığından, -mevcut literatürün yetersiz olduğunu da ekleyerek- soruna orijinal katkılar getirmekten de çok uzaktır.⁶⁷¹

Timur, Avcıoğlu'nun sanayi ve tarım işçilerini önemsemeyerek iktidar olma sürecinde öncülüğü milliyetçi devrimci aydınlara verdiğini belirtir. Ona göre *Yön* döneminde "ara tabakalar" olarak isimlendirilen grup Timur'a göre ne bir sınıf ne de örgütlenmiş bir sosyal örgüt karakteri gösterir. Milliyetçi ve devrimci aydınlar kategorisi soyut ve metafizik bir kategoridir.⁶⁷²

Timur'un eleştirileri bu noktada emekçi kitlenin analize dâhil edilmemesi ve devrimci milliyetçi güçlerin önemsenmesi bağlamında Ceyhun'un görüşleriyle çakışmaktadır. Ceyhun milliyetçi devrimci güçlerin ağa, tefeci ve tüccar koalisyonunu alt ederek iktidarı almasının anti-emperyalist yeni bir kalkınma hamlesi başlatmaya yetip yetmeyeceğini sorusunu sorarken⁶⁷³ Timur ise milliyetçi devrimci güçlerin devrimci bir parti kurarak kalkınma programını uygulamak üzere nasıl iktidara geçeceklerini? merak etmektedir.⁶⁷⁴

---

⁶⁷⁰ Timur, "Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci", s. 8-11.

⁶⁷¹ Aynı yer.

⁶⁷² Aynı yer.

⁶⁷³ Demirtaş Ceyhun, "Türkiye'nin Düzeni: Montaj Bilim Türkiye İçin Hangi Kalkınma Modeli", **Ant**, Sayı: 121, 22 Nisan 1969, s. 9.

⁶⁷⁴ Timur, "Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci", s. 11.

Yine Timur Avcıoğlu’nu Polonyalı Marksist iktisatçı Oscar Lange üzerinden de eleştirmiştir. Avcıoğlu’nun Milli Devrimci Kalkınma modeli, Lange’nin Mısır örneği üzerinde konuştuğu konferans metinlerinin kotarılmasından oluşan “Kalkınma Yöntemleri” isimli kitabına dayanmaktadır. Timur, Lange’nin planlı ekonomiye geçiş sürecine de katkı sağladığı Mısır bağlamında azgelişmiş ölkeler için önerdiği Milli Devrimci Kalkınma yolunu Türkiye ölçeğine uyarlamaya çalıştığını söylemiş ve bu bağlamda Avcıoğlu’nun TİP’e benzer bir kalkınma programı ortaya koyduğunu belirtmiştir. Buna rağmen onun parlamentarizme mesafeli olması ve devrimde öncü güç olarak emekçi kitleyi görmemesi ve iktidarı kestirme yollardan milliyetçi devrimci güçlerle el geçirecek muğlak bir stratejiye dayandırması bilimsel sosyalizme aykırı bir yola savrulmasıyla sonuçlanmıştır.⁶⁷⁵

şahin Alpay ise *Aydınlık Sosyalist Dergi*’de *Türkiye’nin Düzeni* üzerinden Timur’un bu eleştirisine karşı bir yazı kaleme almıştır. *Aydınlık Sosyalist Dergi*, *Türk Solu* ile beraber MDD hareketinin yayın organıydı. 1967 sonlarında çıkarılmaya başlayan *Türk Solu*’ndan yaklaşık bir yıl sonra da *Aydınlık Sosyalist Dergi* okuyucusu ile buluşmuştur. Haftalık olarak çıkan *Türk Solu*’ndan farklı olarak *Aydınlık Sosyalist Dergi* hem aylık çıkarılmış hem de teorik bir içeriğe sahip olmuştur.⁶⁷⁶

Alpay bu yazısında TİP’e mesafeli olan Avcıoğlu ile MDD blokunun kendi aralarındaki benzerlik ve farklılıkları gündeme getirmiştir.⁶⁷⁷ Alpay yazısına şefik Hüsnü’nün Mayıs 1923’te *Aydınlık* dergisinde yayınladığı “İntihabat, Yoksul ve Orta Halli Sınıflar”⁶⁷⁸ başlıklı bir makale ile başlamıştır. Alpay bu makalenin o dönemde ayırt ettiği üç hareketin -Kemalist, gerici akım ve sosyalist akım- ekesinde sorunu irdelemiş ve TKP kadroları MDD’ciler arasındaki ilişkilerin yakınlığına ve solun ideolojik ve stratejik mirasına da dikkat çekmiştir.⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ Timur, “*Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci*”, s. 11.

⁶⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Özgün Dinçer, **Türk Solu Dergisi (1967-1970) Milli Demokratik Devrim Stratejisi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

⁶⁷⁷ Alpay, “*Türkiye’nin Düzeni Üzerine*”, s. 448-477.

⁶⁷⁸ Alpay bu makalesinde Milli Mücadele ve sonraki dönemde irticaya karşı Kemalizm ile komünistlerin işbirliği yapmasını savunan Komintern taktiğini 1960’lı yıllara uyarlamaktadır. Yazı için Bkz. şefik Hüsnü, **Türkiye’de Sosyal Sınıflar**, (Çev.) M. Türkkan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 125-128.

⁶⁷⁹ şener’e göre Yön dergisi ve Avcıoğlu TKP ile herhangi bir bağı olmamasına rağmen “... 1965-1967 yılları arasında MDD’cilerle ortak hareket etmiş ve Yönsayfalarında büyük ölçüde TKP’cilik (özellikle aşamalı devrim ve milli cephe konusunda) yapmıştı.” Mustafa şener, “*Kemalizm Karşısında Yön ve*

Diğer metinler gibi Alpay da *Türkiye'nin Düzeni*'nin politik çizgisinin tahliline odaklanmıştır. Bu anlamda ona göre Avcıoğlu Şefik Hüsnü'nün ayrımındaki Kemalist akımın en bilinçli tutarlı savunucusu olarak, asker-sivil aydın zümreye hitap eden bir küçük burjuva devrimcisidir. Öte yandan Avcıoğlu bir Marksist olmamasına rağmen bugüne ve geçmişe sınıf mücadeleleri açısından bakarak zengin kaynaklara dayalı önemli bir araştırma ortaya koymuştur. Alpay'ın amacı en bilinçli bu Kemalist devrimci çizgiyi, proleter devrimci çizgi açısından eleştirebilmek ve daha da önemlisi “milli cephe politikası” içinde birleşen Proleter Devrimciler’le sol Kemalistlerin arasındaki ortak zemini TİP’e karşı savunabilmektir.⁶⁸⁰

Alpay için bu dönemde TİP, oportünizmi temsil eden küçük burjuva sosyalizmidir. Proleter Devrimciler’le Kemalistler arasında hem emperyalizme hem de bu oportünizme karşı bir dostluk ve ittifak temelinde ortak bir iş birliği zemini bulunmaktadır. Ama aynı zamanda bu iki akım arasındaki dostluk ve ittifakın da bazı sınırları vardır. Sol Kemalistler yoksul işçi ve köylüler, orta halli sınıfların çıkarlarına yönelik demokratik bir tutum ve söylemi devam ettirdikleri müddetçe bu işbirliği sürebilecektir.⁶⁸¹

Alpay’a göre Avcıoğlu Kemalistler içindeki sağ gerici parlamentarist kanadın karşısındaki sol devrimci kanatta yer almaktadır. Ecevit’in liderliğindeki sağ kanat, parlamenter düzenin bir demokrasi oyunu olduğunu görememekte hatta bu çok partili işleyişi burjuva demokrasisi olarak değerlendirmektedir. Oysa Alpay’a göre Türkiye’deki demokratik devrim tamamlanmamıştır. ABD emperyalizmi ile feodal kalıntıların tasfiye edilmesi ancak bu süreç nihayete erdirilebilir. Emperyalizm ve onunla işbirliği halindeki feodal sınıfların etkisindeki halk bağımsız bir karar alma imkânından mahrumdur. Bu durumda parlamentodan devrimci bir düzen değişikliği ummak mümkün görünmemektedir. Avcıoğlu’nun ortaya koyduğu devrimci kalkınma programı CHP’nin “Ortanın Solu” programından daha soldadır ve bu yüzden proleter devrimciler sağ Kemalistlere karşı, sol Kemalistleri desteklemek durumundadır.⁶⁸²

Milli Demokratik Devrim Hareketleri”, **Resmi Tarih Tartışmaları-11 Resmi İdeoloji ve Sol**, (Yay. Haz.) M. K. Kaynar, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2011, s. 324-325.

⁶⁸⁰ Alpay, **a.g.m.**, s. 449-450.

⁶⁸¹ **A.g.m.**, s. 462.

⁶⁸² **A.g.m.**, s. 451-452.

ATÜT analizlerini eksen alarak tarihsel değerlendirme yapan isimlere yönelik sergilenen eleştirel tavır iki akım arasındaki diğer bir ortaklıktır. Yukarıda vurgulandığı gibi Avcıoğlu *Türkiye'nin Düzeni* metninde Mehmet Ali Aybar, Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer gibi isimlerin yaklaşımlarını hem tarihe bakışları hem de ortaya koydukları devrim stratejileri açısından eleştirmiştir. Alpay'a göre de Aybar, Divitçioğlu ve Küçükömer gibi isimlerin ortaya koydukları yaklaşımlar Türkiye'nin geri kalmışlığının sebebini iç toplumsal yapının durgunluğuna dayandırmakta asıl devrimci mücadelenin ise halk ile bürokratlar arasında olduğunun vurgulamaktadırlar.⁶⁸³

Alpay'a göre bu tutum sınıf mücadelesini bir kenara bırakarak soyut bir halk hayranlığına dayanan tipik bir popülizmdir. Oysa hem küçük burjuva devrimciler hem de proleter devrimciler yarı sömürge ve yarı feodal yapının üzerine oturtulmuş işbirlikçi kapitalist düzende parlamentoya demokrasi olarak bakmadıkları için sosyalist kisvesine bürünmüş oportünistler ve diğer siyasi akımlardan daha demokratlardır. Oportünist görüş toplumsal hareketliliği sosyalist devrime yönelmiş anti-kapitalist bir mücadele olarak ele almakta bu durumda anti-feodal mücadeleyi önemsenmemekte, asker ve sivil zümreyi, kendisine karşı mücadele edilmesi gereken unsur olarak tanımlanmaktadır. Bütün bunlar ise neticede Milli Demokratik Devrim tez ve stratejisi ile uyuşmamaktadır. Bu yaklaşım milli demokratik hareketin önemli bir bileşeni olarak kabul edilen küçük burjuva kökenli asker ve sivil zümreyi tam karşı cepheye yerleştirmektedir.⁶⁸⁴

Alpay için *Türkiye'nin Düzeni* “sol Kemalizm'in Türkiye'nin tarihine, bugününe bakışını ve devrim programını” içerdiği için önemlidir ve bu bağlamda o metnin temel sorununu ve değerlendirilmesi gereken bağlamı açık bir biçimde kavramıştır. Ona göre Avcıoğlu son yüzyıllık tarihi, küçük burjuva aydınlarının, emperyalizm ve onun işbirlikçileri olan burjuvazi ve feodal mütegalibe ittifakına karşı devrimci mücadelelerini sınıfsal temelde analiz etmiştir.⁶⁸⁵

Avcıoğlu'nun emperyalizm, işbirlikçi burjuvazi ve feodal mütegalibe ittifakını tasfiye etmeye yönelik milli sınıflar arasında devrim için güç birliğini öngören

---

⁶⁸³ Alpay, **a.g.m.**, s. 453-454.

⁶⁸⁴ **A.g.m.**, s. 454-455.

⁶⁸⁵ **A.g.m.**, s. 455.

stratejisi bu analize dayanmaktadır. Alpay MDD için de esas hedefin sosyalist devrimin hayata geçirilmesi olduğunu belirtmiş; ama Türkiye özelinde devrime önderlik edecek güçte bir işçi sınıfı olmadığından Timur'un metafizik kategori olarak vasıflandırdığı milliyetçi devrimci güçler (asker, sivil küçük burjuva zümre) bu süreçte etkin ve önemli roller oynayabileceği görüşüne katılmaktadır.⁶⁸⁶

Alpay Avcıoğlu'na, onun devrim stratejisi ile kalkınma programını da dayandığı küçük burjuva tabanın niteliği üzerinden temel bir eleştiri yöneltmektedir. Alpay'a göre Avcıoğlu küçük burjuva devrimciliğinin sınıfsal özelliklerini bir kenar bırakarak onu homojen ve tutarlı bir ideolojiye sahip bir bütün olarak görmüştür. Oysa Milli Mücadele ve 27 Mayıs hareketinde toplumsal temelini de küçük burjuvazinin en bilinçli kesiminin desteklemişlerdi. Bu asker ve sivil zümre bir süre sonra devrim ile karşı devrim arasında bocalamış ve emperyalizmle tutucu sınıflar koalisyonu ile işbirliği yapar hale gelmiştir.⁶⁸⁷

Dolayısıyla Avcıoğlu'nun kendisinin de belirttiği gibi sadece milliyetçi devrimci güçlere dayanarak Milli Kurtuluş Devrimi gerçekleştirmek olanaksızdır. Bununla bağlantılı diğer bir eleştiriye Alpay, Avcıoğlu'nun sosyalizm ile kapitalizm arasında üçüncü bir yol olarak tarif edilen Milli Devrimci Kalkınma yoluna yönelik eleştiri getirmiştir: “küçük burjuvazinin ‘milli devrimci’ veya ‘kapitalist olmayan’ kalkınma yolundan emperyalizm ve işbirlikçilerinin hegemonyasından geri dönüldüğü sık sık görülmüştür. Ama bu yoldan sosyalizme geçildiği görülmüş şey değildir.”⁶⁸⁸

Alpay, Avcıoğlu'nun sosyalist alternatifte mesafeli durmasını ve ABD emperyalizmine karşı ortaya koyduğu yumuşak tavrı ve somut tezahürlerini araştırmadan milli burjuvaziyi komprador olarak nitelemesini de eleştirmiştir. Ceyhun ve Timur gibi o da Avcıoğlu'nun devrimde asıl öncü güç rolünü oynayacak işçi sınıfını yeterince ele alıp önemsemediğini düşünmekte ve şöyle demektedir: “*Avcıoğlu düne*

---

⁶⁸⁶ Alpay, **a.g.m.**, s. 466-467.

⁶⁸⁷ **A.g.m.**, s. 471.

⁶⁸⁸ Aynı yer. Alpay, Avcıoğlu'nun kalkınma programı ve stratejisi ile Sovyet kaynaklı, işçi sınıfının gelişmemişliğinde birleşik bir milli cephe teşkilini öngören kapitalist olmayan kalkınma yolu tezinin büyük benzerlikler taşıdığını ileri sürmüştür. Alpay, **a.g.m.**, s. 470. Atılğan'a göre de Avcıoğlu'nun tezleri Sovyetlerinkiyle uyumludur. Nitekim Sovyetlerin az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına önemli destekler vermesi, önerdikleri aşamalı devrim stratejisinin Türkiye'ye uyarlanabilir olması ve bu süreçte öncü rolün asker ve sivil aydınlara verilmesinden dolayı bu tez ve strateji Avcıoğlu tarafından kolayca benimsenmiştir. Atılğan, “*Yön-Devrim Hareketi*”, s. 636-637.

*diyalektik bir açıdan bakmayı başarmıştır; ama yarına metafizik bir gözle bakmayı tercih etmiştir.”*⁶⁸⁹

Türkiye'nin Düzeni'ni liberal açıdan ise Ahmet Hamdi Başar eleştirmiştir. Başar bu dönemde *Barış Dünyası* (1962-1971) adlı bir dergi çıkarmaktadır.⁶⁹⁰ Ahmet Hamdi Başar 1930'lu yıllarda çıkardığı dergi (*Kooperatif*) seri kitaplarla iktisadi devletçiliği savunmuştur. DP'nin kuruluş çalışmalarına katılsa da planlamaya ve kalkınmaya önem veren bütüncül yaklaşımı DP yöneticileri ile yollarının kısa sürede ayrılması ile sonuçlanmıştır. O da Avcıoğlu gibi DP yönelik muhalefet içerisinde yer almış ve 27 Mayıs sonrasında MBK bünyesinde çalışmıştır.⁶⁹¹

Başar'a göre geri kalmışlığa güçlü bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasına engel olan kapıkulu geleneği yol açmıştır ki yukarıda Demirtaş Ceyhun eleştirilerinin kaynağında da Başar'ın bu yaklaşımı yatmaktadır. Dolayısıyla Başar geri kalmışlığı emperyalizmle açıklamak için yazılan *Türkiye'nin Düzeni*'nde Avcıoğlu'nun sorunu yanlış teşhis ettiğini düşünmektedir.⁶⁹²

Ona göre geri kalmışlığın sebebi Osmanlı Devleti'nin Avrupa medeniyetine intibak edememiş olmasıdır. Bunun da temel sebebi milli bir burjuva sınıfının yokluğudur. Başar'a göre böyle vasıflandırılacak bir sınıf -esnaf ve ulema- Osmanlı Devleti kurulurken Selçuklulardan mevcuttur. Dolayısıyla Türk-İslam geleneği Batı'nın son iki yüz yılda ulaşabildiği gelişmişlik düzeyine altı yüz sene evvel sahiptir. İktidar bu dönemde beylerle beraber esnaf ve ulemanın tekindedir; ama Osmanlı bir devlet olarak gelişmeye, kurumsallaşmaya ve kendi kapıkulu sınıfını teşkilatlandırmaya başlayınca neticede bu iktidar tekeli ortadan kaldırmıştır. Kapıkulu sınıfı burjuvazinin gelişim koşullarını ortadan kaldırmıştır. Türkler Osmanlı saltanı ile Batı medeniyetine düşman, istilacı ve ilkel bir devletin sömürgesi olmuştur.⁶⁹³

---

⁶⁸⁹ Alpay, **a.g.m.**, s. 475.

⁶⁹⁰ Bu dergide de Başar, zaman zaman Yön dergisi ile polemiklere girmesine rağmen Başar'ın otoriter bir kalkınma strateji ve söylemi açısından Avcıoğlu ile ortak bir payda da buldukları söylenebilir. Didem Gürses, "*Ahmet Hamdi Başar*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C.7 Liberalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 338.

⁶⁹¹ Ahmet Hamdi Başar'ı Kadrocu'lardan Şevket Süreyya ile karşılaştıran önemli bir analiz için Bkz. Emin Türk Eliçin, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 33-89.

⁶⁹² Ahmet Hamdi Başar, "*Türkiye Neden Geri Kalmıştır (Doğan Avcıoğlu'nun Kitabı Dolayısıyla)*", **Barış Dünyası**, Sayı: 82, 1969, s. 20-21.

⁶⁹³ **A.g.m.**, s. 22.

Bu açıdan bakıldığında Başar'ın Avcıoğlu'nun kapitalizme geçmeye elverişli gelişmiş bir Anadolu toplumu yorumunu kabul etmekle beraber geri kalmışlığı dış faktör olarak emperyalizme değil burjuva sınıfının yokluğuna bağlamıştır. Onun analizinde dış dünyayla bağ kurarak, değişimi yönlendirebilecek yegâne unsur burjuva sınıfıdır. Oysa kuruluşundan başlayarak Osmanlı Devleti Türk burjuvazinin kökünü kazımıştır. “*Keşke bir burjuva sınıfımız yetişerek, aracılıkla, kompradorculukla, halkı sömürmekle şu memleket insanını taşını toprağını harekete getirseydi.*” diyen Başar, Avcıoğlu'nun Osmanlı bağlamında “sömürge tipi bir kapitalizm” olarak nitelendirerek olumsuzladığı süreci, güçlü bir burjuva sınıfı ve geleneği oluşturma şartı içinde açıkça olumlamaktadır. Neticede Başar, Avcıoğlu'nun bu çabasını sorunları derli toplu şekilde tespit ve teşhis ederek bir tartışma sürecini başlattığı için ayrıca önemsedğini belirtmiştir.⁶⁹⁴

Milliyetçi muhafazakâr cepheden ise Orhan Türkdoğan genişletilmiş bir konferans tebliğine dayanan metni ile tartışmalara katılmıştır. Türkdoğan kitabında Türkiye açısından kalkınma sorununun varlığını kabul ederek kendi modelini ortaya koymuştur. İtiraz ettiği nokta -muhtemelen metnin yazılma gerekçesi de- Türkiye’de “milli şuurdan yoksun” Marksistlerin komünist kalkınma modelini ülkeye uyarlama çabalarıdır. Türkdoğan’a göre bu grupların neden milli bir kalkınma modelini veya Japonya modelini değil de enternasyonal modeli benimsediklerini anlamak güçtür.⁶⁹⁵ Dolayısıyla o her ülkenin kendine özgü koşullarının dayattığı bir kalkınma yolu ortaya koymak gerektiğini belirtse de yaklaşımını Marksist ve komünist kalkınma modellerini olumsuzlamak üzerine kurduğu açıktır.

Türkdoğan’a göre Avcıoğlu ve onun temsil ettiği *Yön* dergisi Marksist Leninist sosyalizmden milli sosyalizme yönelen sosyalist bir kalkınma modelini savunmaktadır.⁶⁹⁶

Türkdoğan Avcıoğlu'nun kendi milli devrimci kalkınma modelini Oscar Lange'den ödünç aldığını belirterek eleştirilerini daha çok Lange üzerinden dile getirmiştir. Türkdoğan’a göre Avcıoğlu Lange'nin yaptığı üçlü ayırmadaki -kapitalist sosyalist ve

⁶⁹⁴ Başar, “*Türkiye Neden Geri Kalmıştır (Doğan Avcıoğlu'nun Kitabı Dolayısıyla)*”, s. 23-25.

⁶⁹⁵ Orhan Türkdoğan, **Türkiye'nin Kalkınma Yolu Sosyo-Ekonomik Sistem Tartışmaları**, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977, s. 56. Kitap Orhan Türkdoğan'ın 1968 yılında Erzurum'da verdiği konferansın genişletilmiş halidir ve ilk kez Atatürk Üniversitesi tarafından 1970 yılında yayınlanmıştır.

⁶⁹⁶ **A.g.e.**, s. 13.

milli devrimci- milli kalkınma modelini aynen alarak Türkiye'ye uyarlamak istemiştir; ama Lange'nin söyleminde Milli Devrimci Kalkınma yolu ile komünist kalkınma yolu arasındaki farklar çok açık biçimde bulmak mümkünken Avcıoğlu'nda böylesi bir ayırım yoktur. Dolayısıyla Lange'nin ayırımında henüz oluş halinde, belirginleşmemiş milli devrimci yol sosyalizme gönderme yapmaz iken Avcıoğlu'nda milli devrimci kalkınma modeli doğrudan sosyalizmle özdeştir. Ayrıca analiz edilen bu üç modelden ilkinin AP, ikincisini TİP ve üçüncüsünü de CHP temsil etmektedir.⁶⁹⁷

Avcıoğlu Amerikan ve komünist tipi kalkınma yöntemlerini tartışırken uzun uzun birinci kalkınma yönteminin Türkiye koşullarına neden uymadığını anlatmış; ama komünist kalkınma modeline de mesafeli olmasına rağmen nihayetinde Sovyet blokunun az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için gerçekten yardım ettiği yönünde de bir tespit bulunmuştur.⁶⁹⁸

Türkdoğan'a göre Avcıoğlu bu durumda bilimsel analiz çerçevesinin dışına çıkmış ve inançlarını ve değer yargılarını ön plana alarak bir model ülkenin diğerine üstünlüğünü savunmaktadır. Türkdoğan diğer sömürge ülkelerden farklı bir millet geçmişine sahip olarak Türkiye'nin hazır kalkınma modellerine mesafeli olması gerektiğini belirtmiştir ve sosyalist bir kalkınma modeli önerdiği için eleştirdiği Avcıoğlu'nun bu bağlamdaki katkısını da şöyle dile getirmiştir: "*...Avcıoğlu da aynı eğilim içinde, komünist kalkınmanın birçok devletlerin kalkınmasında önemli itici kuvvet olduğunu göstermesine karşılık, Türkiye'yi bu sistemden uzak düşünmesi de görüşümüzü kısmen teyit eder mahiyettedir.*"⁶⁹⁹

Dolayısıyla Avcıoğlu'nun önerdiği kalkınma modeli sosyalist ve CHP devletçiliğe özdeş olduğu söylenerek eleştirilmesine rağmen aynı zamanda ülke koşullarına bağlı somut bir arayışı yansıttığı için de önemsenmektedir.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünden Nurettin Şazi Kösemihal *Türkiye'nin Düzeni*'ne akademik camiadan ilgi gösteren bir diğer isimdir. Kösemihal kitabı daha çok Avcıoğlu'nun tarih yorumu ve yöntemi açısından değerlendirmiştir. Kösemihal Avcıoğlu'nu toplum kalkınması gibi son derece kompleks bir olayı,

---

⁶⁹⁷ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 22-23.

⁶⁹⁸ **A.g.e.**, s. 17-20.

⁶⁹⁹ **A.g.e.**, s. 24.

ekonomik ölçütleri gözeten tek yönlü bir nedensellikte analiz ettiği için eleştirmiştir. Ona göre Avcıoğlu geri kalmışlığı ekonomik unsurlara indirgeyen bir bakış açısı ile ele almayı tercih etmiştir.⁷⁰⁰

Oysa Kösemihal'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nun kalkınmamasın da Batı kapitalizmi ve emperyalizmi gibi dış faktörler kadar imparatorluğun içyapısından kaynaklanan göçebelik, ticarete değil askerliğe önem verilmesi, Asya Tipi Üretim Tarzı bağlı bulunmak, Orta Asya gelenek adetleri ile İslam dininin benimsenme sürecindeki ortaya çıkan çatışmanın yarattığı sentez, Osmanlıların milli bir burjuva sınıfının doğumunu engellemiş olmaları ve devlet adamlarının yeteneksizlikleri vb. gibi daha da çoğaltılabilecek özellikler de etkili olmuştur.⁷⁰¹

Kösemihal bütün bunların birbirleri ile karşılıklı ilişkilerini dikkate alan bir teorik ve yöntemsel çabanın gerektiğini belirtmiştir. Yukarıda sayılan hususiyetlerle ilgili yeterli bilimsel araştırma yapılmamış olduğunun da altını çizen Kösemihal buna rağmen Avcıoğlu'nun göçebelik, Asya Tipi Üretim Tarzı gibi yaklaşımları yüzeysel açıklama ve eleştiriler ile geçiştirdiğini de vurgulamıştır.⁷⁰²

Kösemihal'e göre küçük puntolarla 549 sayfa tutan eserin bu kadar hacimli olması Avcıoğlu'nun kullandığı yöntemle bağlı bir tasnif ve kurgu sorunundan kaynaklanmaktadır. *Türkiye'nin Düzeni*'ni diğer çalışmalardan ayıran en önemli özelliği olan belge ve kaynak zenginliği aynı zamanda metnin temel zaaflarından birini de yaratmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte emperyalizmin işleyiş mekanizmasının ayrıntılı anlatımı ve kaynaklardan yapılan alıntılarının çokluğu okuyucu asıl meseleden yer yer uzaklaştıran bir dağınıklığa yol açmıştır.⁷⁰³

Bütün bu eleştirilere rağmen Kösemihal, Selçuklulardan Cumhuriyet dönemi ve sonrasına dek uzanan yaklaşık 900 yıllık bir kronolojiyi ekonomik perspektife vurgu yapan bir tez etrafında değerlendirdiği ve bunu yaparken de zengin belge ve kaynaklara dayanarak, tarihsel süreci ve olayları devamlılık içinde -evrim zinciri-

---

⁷⁰⁰ Nurettin Şazi Kösemihal, "*Türkiye'nin Düzeni Üzerine*", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 21-22, 1969, s. 222-224.

⁷⁰¹ *A.g.m.*, s. 225-227.

⁷⁰² *A.g.m.*, s. 227-229.

⁷⁰³ *A.g.m.*, s. 243.

kurgulayarak bir senteze ulaştığı için Avcıoğlu'nun bu entelektüel çabasının önemsenmesi gerektiğinin de altını çizmiştir.⁷⁰⁴

Aynı bölümde başka bir akademisyen Muzaffer Sencer 1969 yılında yayınladığı kitapta o dönemdeki Osmanlı toplum yapısı tartışmalarının önemli bir kısmını analiz etmiştir. “Tarihçiler”, “Feodalizmi Savunanlar”, “Doğu ve Asya Tipini Savunanlar”, “Pre-Kapitalist Niteleme”⁷⁰⁵ şeklinde ile tanzim ettiği tartışmalarda son başlığı Sencer, Avcıoğlu'na ayırmıştır.

Sencer, Avcıoğlu'nun 16. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin kendi iç dinamiği ile kapitalizme geçebileceği yönündeki temel argümanına karşı çıkmıştır. Sencer'e göre Avcıoğlu, Osmanlı Devleti'nin gelişimini iç koşullara değil Batı kapitalizmine işaret eden dış faktörlere göre değerlendirmiştir. Oysa Osmanlı Devleti örneğindeki gelişmiş bir sosyo-ekonomik yapı Avcıoğlu'nun iddia ettiği gibi iç değil dış dinamiklerin bir sonucudur. Başka bir şekilde ifade edilirse Sencer'e göre Osmanlı bağlamındaki farklılaşmış tarım ve ticaret düzeninin, Batı'da meydana gelen değişimlerin 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne yansımalarının bir sonucu olduğu kabul edilmelidir. Böyle düşünüldüğüne Osmanlı toplum yapısının kapitalizm doğurabilecek bir potansiyele sahip olduğunu ileri sürmek mümkün gözükmemektedir.⁷⁰⁶

1969-70 tarihlerinde yayınladığı *Türkiye İktisat Tarihi* eserinde Sencer gibi Niyazi Berkes de Avcıoğlu'nu Osmanlı geri kalmışlığına emperyalizm neden oldu yönündeki temel argümanını sorgulamaktadır. *Yön* dergisinde de yazan ve Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'nde özellikle Osmanlı ekonomi tarihi ile ilgili temel referanslarından biri olan Niyazi Berkes⁷⁰⁷, Avcıoğlu'nun böylesi bir yargıya varabilmesi için üç önemli koşulu göz önünde bulundurmasını gerektiğini belirtmiştir.

---

⁷⁰⁴ Kösemihal, s. 223.

⁷⁰⁵ Muzaffer Sencer, **Osmanlı Toplum Yapısı Devrim Stratejisi Açısından**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s. 339.

⁷⁰⁶ **A.g.e.**, s. 111.

⁷⁰⁷ Yön üzerindeki Berkes etkisine ilk dikkat çeken isimlerden biri Emin Türk Eliçin'dir: “**YÖNCÜ** Kemalizm akımına -giderek belki de **BERKESÇİLİK** adını alacak olan- bir yeni kol katılmıştır. Prof. Niyazi Berkes, **YÖN**'cülüğün ekonomik tezine pek yeni bir şey katmış sayılmazsa da, Kemalizmi alabildiğine genişletip geliştirerek, ondan sosyal ve kültürel bütün alanları kavrayan pan-kemalist bir felsefe, bir dünya görüşü çıkarmak istemiştir. Bu denemenin tarihsel gerçeklere ne derece uygun düştüğü, sağlam ve tutarlı bir dünya - görüşü olup olmadığı tartışma konusu yapılabilir, ama Sayın Profesör'ün şimdiye dek kimsenin dokunmadığı birçok noktalar da kendisine özgü görüşler ve

Berkes şöyle demiştir: “Gerçekten bu mümkün mü idi? Hangi şartlar altında mümkün olabilirdi? Mümkün olabilecek böyle bir geçişe, Batının müdahalesi kapitalist ekonominin emperyalizm aşamasında mı olmuştur? Avcıoğlu'nun yukarıdaki cevabını şu üç önemli şartı göze almadan vermek yanıltıcıdır: (1) Osmanlı sistemi böyle bir geçişin söz konusu edildiği dönemde eski yani bozulmamış hali ile mi mevcuttu? (2) Batı kapitalist ekonomisinin etkileri bu mevcut oluş veya olmayış hallerine göre hangi niteliklerde olacaktı? (3) Avrupa etkisi, sadece endüstri ve maliye kapitalizminin Batıda kuruluşu ile mi olmuştur?”⁷⁰⁸

Tanör ise Avcıoğlu ile Berkes'i birlikte ele alarak her iki ismin çalışmaları ile Kemalist teorinin hukuk ve siyaset alanındaki soyut idealizmden ve seçkinciliğinden sıyrılarak kuruluş yıllarındaki radikalizmine geri döndüğünü belirtmiştir.⁷⁰⁹

Avcıoğlu *Türkiye'nin Düzeni* eseri ile sosyal ve siyaset bilimlerine materyalist tarihçiliği yeniden sokmuş tarihsel süreçte maddi olayları incelenmesini toplumsal bir bağlama yerleştirmeye çalışmıştır. Sened-i İttifak'tan Tanzimat'a uzanan süreçte Osmanlı anayasal modernleşme çabalarını ekonomik ve sosyal temelleri ile kavrama amacındadır. Anayasal süreçleri sadece siyasal iktidarın kısıtlanması ve özgürlüklerin genişlemesi açısından değil ekonomik gelişim açısından ele almıştır.⁷¹⁰

Özetle Avcıoğlu'nun anti-emperyalist temelde yükselen sömürgecilik ve emperyalizm tahlili Kemalizm'in başlangıç yıllarındaki milli kurtuluş ve tam bağımsızlık söylemine gönderme yapmaktadır.⁷¹¹

---

düşünceler getirdiği şüphesizdir. Yöncülüğü böylesine besleyip zenginleştirdiğinden dolayı baş YÖN'cüğü haklı olarak çok sevindirmiştir.” Eliçin, **a.g.e.**, s. 288-289.

⁷⁰⁸ Niyazi Berkes, **Türkiye İktisat Tarihi**, 1. Cilt, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 40-41. Berkes, Avcıoğlu'nun “düzen” dediği şeye Osmanlı bağlamında “bozuk düzen” dediği için aynı sayfanın altına şöyle bir dipnot düşmüştür: “Sözünü ettiğim yanıltıcılık, bu esere *Türkiye'nin Düzensizliği* başlığı yerine *Türkiye'nin Düzeni* gibi, bir başlık konmasında kendini gösterir. Kitabımızın ikinci cildinde göreceğimiz gibi Batı Avrupa ekonomik etkisi, oradaki kapitalizmin bu dönemlerine gelişinden hayli önce başlamıştır ve bu etkinin sonuçları daha sonraki etkinin sonuçlarından daha da önemli ve kesin olmuştur.” Berkes, **a.g.e.**, s. 41.

⁷⁰⁹ Bülent Tanör, **Anayasal Gelişme Tezleri**, YKY, İstanbul, 2008, s. 77.

⁷¹⁰ **A.g.e.**, s. 63-65.

⁷¹¹ **A.g.e.**, s. 68.

Türkiye'nin Düzeni yukarıdaki eleştirilerin de vurguladığı güçlü bir politik angajmana sahip olmasına rağmen geçmişi belirli bir perspektiften değerlendirme çabası ile de tarihçilik ve tarih yazımı açısından söyleyecek sözü olan bir metindir.⁷¹²

Sol örgüt, partiler ve entelektüeller arasında 1960'lı yılların ortasında yoğun olarak devrim stratejileri tartışmasının başlaması Osmanlı toplumun gelişim özelliklerinin analizini gündeme getirmiştir. Bu analizler Osmanlı Devleti'nin kapitalizm öncesi üretim biçiminin nasıl tanımlanacağı ve bununla bağlantılı olarak geri kalmışlığa emperyalizmin mi yoksa içsel süreçlerin mi neden olduğu sorularına cevap aramışlardır.⁷¹³ Her bir grup tarihi yorumlama tarzına göre belirlenen bir iktidar stratejisi ortaya koyarak diğerlerinden farklılaşmıştır.⁷¹⁴

Yukarıdaki eleştiriler Avcıoğlu'nun metnini bu politik farklılaşmaya duyarlı bir perspektifle kaleme alınmıştır. Türkiye Solu bu dönemde tarihe yönelik artan bir ilgi göstermektedir. İktisatçıların, sosyologların ve edebiyatçıların tekelinde alternatif bir tarih yazımı alanı açılmıştır. Avcıoğlu bu bağlamda öncü bir isimdir. Onun tarihçiliğe tarih yazımına yaklaşımının belli başlı bazı özellikleri bulunmaktadır: klasik tarihçilik eleştirisi, dünyayı değiştirmeye yönelik bir amaç, sınıf mücadeleleri ekseninde bütüncül bir bakış ve Avrupa merkezci tez ve perspektifleri aşma çabası. Bütün bunlar *Türkiye'nin Düzeni* ve Avcıoğlu'nun tarih çalışmalarının değerlendirilebileceği çerçeveyi oluşturur. Avcıoğlu burjuva tarihçiliği⁷¹⁵ olarak nitelediği geleneksel ve klasik tarihçiliğe akademi dışından bir müdahalede bulunmuştur. Nitekim Kongar onun yapıtını “yazarların tarihçi benzeri çalışmalarına örnek olarak”⁷¹⁶ göstermiştir.

Bunun sebebi *Türkiye'nin Düzeni*'nin biçimsel standart ve kurallar açısından akademik gerekleri yerine getirmiş gibi görünmesine rağmen akademik olarak

---

⁷¹² Kösemihal'in yazısı tarihçilik açısından da Türkiye'nin Düzeni'ni kısmen eleştirmiştir ve ayrıca Timur ve Alpay da siyasi açıdan ele almalarına rağmen tarih yorumu ve yazımı açısından da Türkiye'nin Düzeni'nin daha ayrıntılı incelemelere konu edinilmesi gerektiğini belirtmeden geçememişlerdir.

⁷¹³ Halil Bertay, “*Tarih Çalışmaları*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2472; Çağlar Keyder, “*Tarihsel Sosyolojiyi Türkiye Üzerinden Okumak*”, (Söyleşi) İ.Z. Karakılıç, Elisabeth Özdalga, **Tarihsel Sosyoloji**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009, s. 110.

⁷¹⁴ Sencer'in zikredilen eserinde bu dönemdeki bütün tartışmaların özetini bulmak mümkündür. Sencer, **a.g.e.**, s. 43-113.

⁷¹⁵ Orhan Koloğlu, “*Tarihin Bunalımı ve D. Avcıoğlu ile Söyleşi*”, **Özgür İnsan**, Sayı: 39, 1977, s. 59.

⁷¹⁶ Emre Kongar, “*Yaygın Tarihçilik*”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK, Ankara, 1977, s. 396.

sınıflamaya uymayan bir içeriğe olmasıdır. Kongar'a göre bu tip yaygın tarihçiliğin bazı özellikleri bulunmaktadır. Bu kitaplarda yazarlar belirli bir dünya görüşü ve ideolojiye dayanarak bütüncü yaklaşım ve yöntemleri ve bunlara uygun belgeleri seçmeci bir tarzda kullanarak geçmiş gerçekliği yorumlamaya çalışmaktadırlar.⁷¹⁷

Bütün eksiklerine rağmen bu tarz bir tarihçilik mevcut sosyal bilim ve tarihçilik pratiğinin zaaf ve kusurlarını gidermeye yönelik bir çaba olarak da önemsenmiştir. Özbaran'a göre o dönemde başta Doğan Avcıoğlu, İsmail Cem ve Muzaffer Sencer'in yapıtları akademik tarihçiler ve tarihçilikten ilgi görmemesine, konjoktörel şartların varlığında hızlı kotarılmış olmalarına rağmen çok önemli bir işlevi yerine getirmiştir: “Anılan kitapların taşıdıkları içerik ne olursa olsun, geçmişi değerlendirmesinde aydına yardımcı olmuşlar. Boşluk kapatmışlar, en önemlisi de üniversitenin yapamadığını yapmışlardır.”⁷¹⁸

İnalcık'a göre de bu Marksist çalışmaların Türk tarihçiliğine şu müspet katkıları olmuştur: “Köylü ve emekçi sınıfı, para ve ücretler, günlük yaşam, merkez ve taşra, şehir-koy ilişkileri, gibi araştırma alanları gündeme girmiş, sosyal-ekonomik tarihinin ufku genişlemiş, Annales mektebinin anladığı biçimde bütüncü (total, holistic, global) bir tarih yazıcılığına yaklaşılmıştır.”⁷¹⁹

Nihayetinde belgelerin belirli bir model ve kuram etrafında soru ve sorun odaklı bir yaklaşımla ele alınması, disiplinlerarası verilerin makro bir perspektif içinde eritilmesi ve nihayetinde geçmişin bugüne etkileri bakımında tartışılması Avcıoğlu'nun metnine bakıldığında fark edilebilecek tarih yazımsal özellikler olarak özetlenebilir. Tarih yazan biri olarak Avcıoğlu da kendi dönemin koşullarının etkisini üzerinde taşımaktadır. Bu açıdan *Türkiye'nin Düzeni*, tarihi güncel, konjoktörle hassasiyetler çerçevesinde ve ideolojik bağlamda eğip bükerek değerlendirdiği için de çokça eleştirilmiştir.⁷²⁰

⁷¹⁷ Kongar, **a.g.m.**, s. 397-398.

⁷¹⁸ Salih Özbaran, “*Türk Aydın ve Tarih Anlayışı*”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, (Yay. Haz.) S. Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 457.

⁷¹⁹ Halil İnalcık, “*Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları*”, **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı: 7, 2006, s. 42. İnalcık bu katkıları daha çok ATÜT yaklaşımını savunan Sencer Divitçioğlu, Çağlar Keyder gibi akademideki isimler üzerinden dile getirmiştir. Avcıoğlu ATÜT yaklaşımına eleştirel yaklaştığı gibi tarihe akademi dışından katkı sunan bir entelektüeldir.

⁷²⁰ Bu eleştiriler için Bkz. İlber Ortaylı, **Tarih Yazıcılık Üzerine**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2011, s. 148; Tunçay, “*Doğan Avcıoğlu’nun Arkasından*”, s. 93-95; Şevket Pamuk, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 33-36.

Bununla beraber Avcioğlu'nun döneminde tarihsel alanda belgelere dayanan çalışmaların azlığı, var olan çalışmaların makro ve kuramsal bir perspektife sahip olmaması ve akademinin bu tarz çalışmalarını teşvik etmemesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Fikri ve kuramsal açıdan batıya olan bağımlılığın böylesi bir temeli de bulunmaktadır.⁷²¹

Avcioğlu'nun daha sonraki çalışmalarının da gösterdiği gibi tarihe yönelik ilgisi sadece ekonomiye ağırlık veren ideolojik bir yaklaşım içine de sıkıştırılamaz.⁷²² Bununla beraber Avcioğlu'nun tarihe yaklaşımını da kalkınma sorunu belirlemiştir. Modernleşme kuramlarından gelişme-kalkınma yazını ve Bağımlılık Okulu'na uzanan birikim Avcioğlu'nun düşüncesini şekillendiren ortamı oluşturmuştur.⁷²³

Avcioğlu *Yön* dergisi döneminden itibaren Avrupa merkezci, kalkınma, az gelişmişlik kuram ve tartışmalarının Türkiye örneğinde yetersizliğinin farkındadır. Hatta ona göre Türkiye'de Marksizm bilinmediği üniversite Marksizm'e bigâne kaldığı için Türk tarihinin gelişme seyri hakkında kayda değer sistemli bir analiz yapılamamıştır.⁷²⁴

Türkiye'nin Düzeni'nin referanslarına bakıldığına başta Paul Baran, Maurice Dobb, Yves Lacoste, Maxime Rodinson, Oscar Lange, Hamza Alavi, Frantz Fanon gibi isimlere rastlanması tesadüf değildir. Avcioğlu'nun, Osmanlı geçmişini feodaliteye benzer bir yaklaşımı ekseninde değerlendirerek yaptığı emperyalizme vurgu yapan sınıfsal tahlil ve bunun sonucunda ortaya koyduğu devrim ve kalkınma stratejisi Paul Baran'ın *Büyümenin Ekonomi Politikası*⁷²⁵, kısmen Yves Lacoste Az

⁷²¹ Orhan Koloğlu, "Türkiye'de Tarihin Bunalımı", *Özgür İnsan*, C. 4, Sayı: 36, 1976, s. 26.

⁷²² Kongar'a göre Osmanlı-Türk modernleşme sürecini sınıfsal açıdan çözümleyen tarih çalışmaları Doğan Avcioğlu ve İsmail Cem gibi akademi dışındaki isimler tarafından yazılmıştır. Kongar ayrıca şu yorumu eklemiştir: "Avcioğlu'nun politik amaçla yapıldığı izlenimini veren ve bu yüzden de kendi iç sistematiği bakımından bile önemli metodolojik çelişkiler taşıyan ilk çalışması da dâhil olmak üzere, bütün bu araştırmaların Türk bilimine önemli katkılarda bulunduğu kuşlu götürmez bir gerçektir. Avcioğlu'nun son çalışmaları daha tutarlı bir niteliktedir." Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 318.

⁷²³ Türkiye'nin Düzeni genelinde Bağımlılık Okulu'nun Türkiye'deki önemli bir örneği olarak kabul edilir. Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, (Çev.) A. Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 26-27; M. Asım Karaömerlioğlu, "Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 92, 2001-2002, s. 87.

⁷²⁴ Doğan Avcioğlu, "Marksizm", *Yön*, Sayı: 155, 18 Mart 1966, s. 3.

⁷²⁵ Kitap ilk kez 1957 yılında yayımlanmıştır. Türkçeye bütünüyle ancak 1974 yılında çevrilebilmiştir. Paul Baran, *Büyümenin Ekonomi Politikası*, (Çev.) E. Günce, May Yayınları, İstanbul 1974. Geri kalmışlık üzerine yazılan kısmın bir bölümü 1967 yılında çevrilerek yayımlanmıştır. Paul Baran, "Geri Kalmışlığın Nedenleri Üzerine", (Çev.) M. Selik, *İktisadi Büyüme Üzerine Seçme Makaleler*, Ankara

*Gelişmiş Ülkeler ve Sınıf Açısından Azgelişmişlik*⁷²⁶, Oscar Lange'ın kalkınma yöntemlerine isimli çalışmalarına dayanmaktadır. Ayrıca dinin kapitalist gelişmeye engel olmadığı yönündeki fikri Maxime Rodinson'un *İslamiyet ve Kapitalizm*⁷²⁷ adlı eserine Kemalizm'i Marksizm'e bir alternatif olarak gören demokrasi ve liberalizme üçüncü dünya açısından eleştirel yaklaşan Maurice Duverger'e yaslanmaktadır.⁷²⁸

Keynesyen refah devletinden Fabiancı sosyal demokrasi anlayışı ve kapitalist olmayan kalkınma yolu denemeleri Yön ve Avcıoğlu'nun oldukça eklektik bir kalkınma programına sahip olduğunu göstermektedir.⁷²⁹ Ayrıca bütün bunların Avcıoğlu'nun Parvus, Yusuf Akçura, Şevket Süreyya, İsmail Hüsrev'den Korkut Boratav'a uzanan çizgide anti-emperyalist kalkınmacı bir düşünsel mirasa da sahip olduğu eklenmelidir.⁷³⁰

Dolayısıyla Avcıoğlu bir kalkınma stratejisi ve programı ortaya koyabilmek için geçmişin güncel ile bağlantısının farkında bir entelektüel olarak tarihsel araştırmaların bu bağlamında önemini bilmektedir. Baran, Lacoste ve Lange gibi isimlerin eserlerinde de ve Üçüncü Dünya'ya yönelik veri ve istatistik bilgilerin yetersiz olduğu vurgulanmış, incelenen ülkeler genelde sömürge geçmişleri olanlardan

---

Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi, Ankara 1968, s. 137-171. Paul Baran kitaba yazdığı önsözde çalışmasına fikri anlamda katkı verdikleri için Charles Bettelheim, Maurice Dobb, Leo Huberman, Oskar Lange ve Paul Sweezy gibi isimlere teşekkür etmesi Avcıoğlu'nun düşüncesini belirleyen referans çerçevesini göstermesi açısından da önemlidir.

⁷²⁶ Lacoste'un kimi tezlerine Avcıoğlu eleştirel bakmaktadır. Yön Yayınları kısmında değinildiği gibi bu durum Niyazi Berkes'in Yön dergisinde azgelişmişlik üzerine bir seri yazmasına neden olmuştur. Ayrıca yazarın başka bir kitabının da Sevil Avcıoğlu tarafından çevrilmesi Doğan Avcıoğlu'nun bu birikimi Türkiye'deki araştırmaları teşvik edeceği veya bu birikime Türkiye özelinde katkı yapabileceği düşüncesiyle önemsedğini göstermektedir.

⁷²⁷ Maxime Rodinson, **İslam ve Kapitalizm**, (Çev.) Orhan Suda, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978, s. 45-87.

⁷²⁸ Maurice Duverger, "Kemalizm Nedir", **Yön**, Sayı: 53, 19 Aralık 1962, s. 16.

⁷²⁹ Yıldız Sertel, **Türkiye'de İlerici Akımlar**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s. 219; Macar, **Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart**, s. 8.

⁷³⁰ Bağımlılık Okulu'nun Osmanlı tarihinin değerlendirilme tarzı açısından yapılan bir tespit Avcıoğlu'nun ele alınabileceği düşünsel temele şöyle işaret etmektedir: "*Tanzimat'ı eleştirenler genelde tezlerini, her ikisi de bağımlılık paradigmasının bir uzantısı olan, iki eksen üzerine yerleştirirler. Bunlardan ilki ekonomiktir. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ile birlikte liberal politikalar yüzünden periferileştiği iddia edilir. Fiskal nitelikli ikinci görüş ise Tanzimat ile borçlanılıp, alınan paraların da etkin kullanılmadığı, bu yüzden Rüşum-u Sitte İdaresi, Muharrem Kararnamesi, Düyun-u Umumiye idaresi gibi operasyonel araçlarla Batı'nın mali boyunduruğu altına girildiğidir. Politik iktisat her iki tezi de emperyalizm kuramı ile ele alır. Namık Kemal'den, Ahmet Mithat Efendi den Yusuf Akçura'ya; Parvus'tan Kadroculara, yakın dönemde Doğan Avcıoğlu'na kadar, yani düşünce yelpazesinin sağından soluna hemen herkes bu görüşleri benimsemiştir.*" Murat Koraltürk-Cem Çetin, "*Türkiye'de Liberal İktisadi Düşünce*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C.7 Liberalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 318.

seçilmiş ve kuramsal çerçevesi de bu anlamda oldukça genel çizildiği belirtilmiştir. Marksist azgelişmişlik tartışmaları Avrupa merkezci modernleşme ve kalkınma kuramlarına bir tepki olarak doğmuş Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi ülkelerden araştırmacılarla zenginleşmiştir. Avcıoğlu için bütün bu tartışmalar genel bir çerçeveyi oluşturmuştur. Bu dönem itibarı ile Avcıoğlu'nun azgelişmişlik açısından Türkiye'nin ele alınabileceği bir kuramsal temel oluşturma içinde olduğu söylenebilir.

3.11. Emperyalizmi Anlatan Bir Kitap: *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*

Avcıoğlu'nun *Yön ve Devrim* arasında kalan bir başka kitabıdır. Avcıoğlu'nun 31 Mart'a ilgi göstermesi ordu-siyaset birlikteliği ile ilgili olabileceği gibi 31 Mart'ın arkasındaki asıl gücün, emperyalizm olduğunu düşünmesiyle de ilgili olabilir. Nitekim kendisi ekonomik olarak kalkınıp çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın önündeki belki en büyük engelin emperyalizm olduğuna inanmakta ve bu yolda mücadelede öncü güç olarak orduyu görmektedir. Bu kitapta da emperyalizme ve onun yerli işbirlikçilerine dikkat çekmiştir. Kitabın 31 Mart ile sınırlı kalmayıp, belli bir kronoloji ile anlatılması ve doğal olarak Cumhuriyet'e, hatta 1960'ların Türkiye'si'ne gelmesi emperyalizmin sürekli var olduğunu ve sadece işbirlikçilerinin değiştiğini göstermesi adına önemlidir.

Bu bakış açısının bir tezahürü olarak kitapta Avcıoğlu, şeriatçılık ve dindarlık maskesi altında emperyalizmin bir partisi olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın devamına (liderlerinin iyi niyetlerine rağmen) TPCF ile SCF'yi, daha geniş bir biçimde DP ile AP'yi yerleştirmiştir. Bunların kitlelerin oyunu almak ve komprador düzeni sürdürmek adına din istismarcılığı ve şeriatçı akımları teşvik ettiğini ileri sürmüştür.⁷³¹

Bu nedenle kitapta 31 Mart özel/nadide bir olay gibi değil her zaman tekrarlanabilecek ve hatta tekrarlanmış bir olay olarak ele alınmış, Babıali Baskını sonucu işbaşına gelen İttihatçıların Fitzmaurice ve yerli işbirlikçileriyle iktidarı değiştirmeye teşebbüs etmeleri "İkinci 31 Mart", Şeyh Sait ayaklanması "Üçüncü 31 Mart" olarak değerlendirilmiştir. Şeriat adına halife ve sultana karşı ayaklanan Şerif Hüseyin'e 1915-20 arasında her yıl ödeme yapan İngilizler, Kurtuluş Savaşı yıllarında

---

⁷³¹ Doğan Avcıoğlu, *31 Martta Yabancı Parmağı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 120-121.

Hürriyet ve İtilaf Partisi ile sarayın ve şeriat adına ayaklanan Şeyh Said'in arkasında olmuşlardır.⁷³²

Tıpkı 31 Mart (13 Nisan 1909) irtica olayında da, Derviş Vahdetilerin ve Mevlanzade Rıfatların arkasında oldukları gibi. Şeriatçı *Volkan* gazetesi ile İttihad-ı Muhammedi Derneği'nin yöneticisi Derviş Vahdeti'ye göre Rus Çarı ve İngiliz Kralı, İslam'ın dostlarıyken, İ.T. ise düşmandır. “Şeriat” adına yapılan ve İngilizlerce körüklenen Üçüncü 31 Mart denemesi ise Şeyh Said isyanıdır. Avcıoğlu'na göre Atatürk'ün laiklik anlayışını benimsemiş güçlü kadrolar yetişmiş olsa bile, ekonomide köklü dönüşümler gerçekleştirilemediğinden irticanın kökü kurutulamamıştır. Nitekim bunun en açık göstergesi, çok partili hayat denemesiyle ortaya çıkan irtica olmuştur.⁷³³

Sonuç olarak emperyalizm, 1908 Türkiye'sinde olduğu gibi, 1946 sonrası Türkiye'sinde de, irticadan yararlanmıştır. Emperyalizm ve işbirlikçileri, sol milliyetçilik güçlendiği ölçüde, din istismarcılığına ve irticaya daha fazla yaslanmıştır.⁷³⁴

Dolayısıyla Atatürk'ün laiklik politikası yeniden canlandırılrsa bile irticanın kaynaklarını kurutmak için yeterli olmayacaktır. Avcıoğlu'na göre her alanda tam bağımsızlık kazanılmadıkça 31 Mart'ı tezgahlayan Intelligence Service gibi, bugün de Türkiye'nin karşısına Rabitat-ül-Alem-ül İslam kisvesiyle CIA çıkacaktır. Ekonomik yapının değiştirilmesi salt irticayı tasfiye etmeyecek aynı zamanda köylüye şehir hayatının bütün olanaklarını getirecek biçimde bir ekonomik yapının kurulmasını, gerçek bir sanayinin inşasını, laik eğitim ve Atatürkçü laik politikanın uygulanmasını da sağlayacaktır. Aksi halde başka 31 Mart'lar önlenemeyecektir.⁷³⁵

Türkiye tarihinde şeriat isteğiyle ortaya çıkan bütün hareketlerin gerisinde emperyalizm olduğuna inanan Avcıoğlu için ise 31 Mart irtica olayı, genellikle bir avuç yobazın ve “alaylı” askerın çıkardığı irtica olayı olarak ele alınsa da aslında

⁷³² Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 9-10.

⁷³³ **A.g.e.**, s. 121-122.

⁷³⁴ **A.g.e.**, s. 123. Amerikalı Profesör Paul Baran emperyalizmin, pek çok kanaldan irticayı geliştirdiğine şu sözlerle dikkat çekmiştir: “Az gelişmiş ülkelerde, aç kitlelerin zihninde dinsel batıl inançların baskısını arttırmak için her türlü çabayı gösteren hakim sınıfları, ABD geniş ölçüde desteklemektedir.” **A.g.e.**, s. 124.

⁷³⁵ **A.g.e.**, s. 125-126.

İngilizcilikleri, şeriatçılıklarından önce gelen din sömürücüleri tarafından çıkarılmıştır. Bu durum, büyük devletlerle iplerin kopmasından çekinerek meseleyi kurcalamamayı tercih eden İttihatçıların tutumu ile de ilgilidir. Keza İttihatçılar, “Intelligence Service”in ve onun hizmetindeki yerli işbirlikçilerin 31 Mart’taki rolünü tespit etmişlerdir.⁷³⁶

Tanzimat’la birlikte Türkiye ’de, büyük devletler sefaretlerinin ve özellikle İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford Canning’in saltanatı kurulmuş, Tanzimat paşaları da bu durumu kabullenmişlerdir. Rus-İngiliz rekabeti boyunca devam eden bu durum, Almanya’nın yeni ve büyük tehdit olarak ortaya çıkmasıyla değişmiştir. İngiltere Osmanlı’ya karşı olan geleneksel politikasını değiştirerek Rusya’ya yaklaşmış ve parçalanmış bir Osmanlı’dan en büyük payı alma derdine düşmüş; Ortadoğu’da Arapları, Doğu Anadolu’da Ermenileri kışkırtmaktan ya da Balkan devletlerini Osmanlılar aleyhine kullanmaktan çekinmemiştir. Bu durum, Türkiye’yi emperyalizminin çiftliği yapmak için uğraşan Almanya’yı sahaya çıkarmıştır. Böylece Alman sermayesi Türkiye’ye gelmiş ve Almanya’nın Türkiye ticaretindeki payı artmıştır. Öyle ki, Abdülhamid’in Panislamizm programı bile İstanbul’da değil, Berlin’de planlanmıştır. Almanya İslamiyet’i iyi bir ideolojik silah olarak görmüş, bundan yararlanmaya çalışmıştır.⁷³⁷

Bu süreçte, bir anayasa rejimi ve meşruti yönetimle ülkenin kurtulacağına, hızla çağdaş uygarlığa geçileceğine, her türlü yabancı müdahaleden ve kapitülasyonlardan kurtulmanın mümkün olacağına inanan Jön Türk ve İ.T. adı altında milliyetçi bir hareket gelişmektedir. Jön Türkler, Abdülhamit’in dostu olarak görünen Almanya’yı bir engel olarak görmekte ve bu nedenle despotik olmayan liberal rejimli İngiltere ve Fransa’ya sempati duymaktadırlar. Özellikle Albay Sadık Bey liderliğindeki Manastır grubunda İngiliz dostluğu ve Almanya düşmanlığı, Selanik grubuna nazaran çok daha kuvvetlidir. Selanik’te, Almanya ve Avusturya’yla artan ticaret, İttihatçıları destekleyen ticari çevrelerde Almanya ’ya karşı bir eğilim yaratmış ve Alman emperyalizmi daha çok Musevi ve Müslüman kompradorlardan destek

---

⁷³⁶ AVCIOĞLU, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 16.

⁷³⁷ **A.g.e.**, s. 21-24.

bulmuştur. Ayrıca Abdülhamit zamanında ordunun eğitimini yüklenen Almanya'nın, orduda da destekleri vardır.⁷³⁸

Buna rağmen Meşrutiyet' in ilk günlerinde ülkede ve İttihatçılar içinde genel olarak İngiliz sempatisi hâkimdir. Meşrutiyetin ilanı üzerine İngiltere Hükümeti, 27 Temmuz 1908'de padişaha ve Sadrazam Sait Paşa'ya kutlama telgrafi göndermiş, Baştercüman Fitzmaurice, sadrazamı ziyaret ederek İngiltere'nin sempatisini açıklamıştır. Bu tabloya göre Meşrutiyet'in ilanını İngiltere'nin zaferi, Almanya'nın yenilgisi gibi görünmektedir.⁷³⁹

İngiltere, bir yandan dost görünerek yeni ekonomik imtiyazlar sağlamaya çalışmış, öte yandan milliyetçi hareketi zayıflatmaya ve yok etmeye yönelmiştir. Aslında ilk günlerden itibaren, Türkiye'nin güçlenmesinden ve İttihatçıların milliyetçi eğilimlerinden rahatsızdır. Benzer şekilde Çarlık Rusya'sı da başlangıçtaki sahte dostluk gösterilerine rağmen, Türkiye'yi güçlendirme ihtimali olan milliyetçi İ.T. hareketine karşıdır. İngiltere, Almanya'ya karşı Rus dostluğunu hayati gördüğünden, Rusya'nın Türkiye'den istediğini almasına rıza göstermektedir. Dolayısıyla İttihatçıları bir düşman olarak gören İngiltere'nin, Kamil Paşa gibi itaatkâr İngilizseverleri iktidara getirmesi ya da iktidarda tutmak için çeşitli tertiplere girişmesi normaldir. İ.T.'ye karşı Ahrar Fırkası ve onun devamı olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasını desteklemesinin nedeni bu fırkaların İngiltere'ye sadakatte ısrar etmesidir.⁷⁴⁰

İ.T.'nin bazı unsurlarının Almanya'ya gösterdiği ilgi ise Alman paşalardan aldıkları askeri eğitimle ilgili olduğu kadar, Almanya'nın desteğiyle, Türk Devleti'ni güçlendirmek, İngilizlerin el koydukları toprakları geri almak hayaliyle de ilgilidir. Ayrıca Kayzer'in de ayrı bir çabası vardır. Örneğin Abdülhamit'e karşı dağa çıkan hürriyet kahramanı Enver Bey'i kazanmak için uğraşılacaktır. Hürriyetin ilanından sonra Berlin Ataşemiliterliği'ne gönderilen Enver Bey'e Alman İmparatoru, Berlin'de, olağanüstü bir ilgi gösterecektir. Sonunda Enver, milliyetçi duygularla Berlin politikasının sadık bir izleyicisi olacak ve Enver gibi daha birçok milliyetçi asker gözlerini Almanya'ya çevirecektir.⁷⁴¹

⁷³⁸ Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 27-30.

⁷³⁹ **A.g.e.**, s. 31-32.

⁷⁴⁰ **A.g.e.**, s. 35, 40.

⁷⁴¹ **A.g.e.**, s. 41.

Kamil Paşa, Sadarete geldiği günden itibaren, İngilizlerin İttihatçılar aleyhindeki politikasını yürütmeye koyulmuştur. Kamil Paşa, kendisini destekleyen Albay Sadık Bey'in Manastır'daki grubuna dayanarak İ.T.'nin Selanik'teki merkezini karşısına almıştır. Kamil Paşa, ordudaki Alman etkisini kırmak adına bütün kuvvetlerin düzenlenmesi işini İngiltere ve Fransa'ya vermek istemektedir. Kamil Paşa'nın bu hazırlıklarını öğrenen İ.T. merkezi, kabine değişikliği talebinde bulunarak Talat Paşa ile Mahmut Şevket Paşa'nın kabineye alınmasını istemiştir.⁷⁴²

Bu talebi reddeden Kamil Paşa, Nazım Paşa'yı harbiye nezaretine getirmek istemektedir. İttihat Terakki buna izin vermemiştir çünkü Nazım Paşa meşrutiyetin ilk günlerinden beri İttihatçıların karşısında yer almıştır. Nazım Paşa 31 Mart ayaklanması sırasında Hassa Ordusu Kumandanı sıfatıyla İstanbul üzerine yürüyen Hareket Ordusu'nun durdurulmasını Sultan Hamid'e tavsiye etmiştir. Nazım Paşa İ.T.'yi devirme yolunda perde arkasından iplerini Fitzmaurice'nin çektiği bütün tertiplere katılmıştır. Kamil Paşa yeni rejimin korunması için Rumeli'den İstanbul'a getirilen "nigehban-ı meşrutiyet" (meşrutiyetin bekçisi) adı verilen Avcı Taburları'nı İstanbul'dan uzaklaştırmaya çalışmakta, İ.T. ise Bulgar tehdidini ileri sürerek başkentteki avcı taburlarının sayısını arttırmak istemektedir. Fakat bir darbe teşebbüsüne hazırlık olarak yorumlayan Kamil Paşa buna şiddetle karşı çıkmaktadır.⁷⁴³

Sonuç olarak Avcı Taburları başkentte kalması, Kamil Paşa'nın istifaya zorlanarak iktidardan uzaklaştırılması İngiltere tarafından hoş karşılanmamıştır.⁷⁴⁴ Her ne kadar İttihatçılar bunun İngiltere ile ilişkileri bozmasını istemese ve bu konuda teminat verse de Prens Sabahattin'den, Mevlanzade ve Derviş Vahdeti'ye kadar İngilizlerden teşvik gören muhalefet, İngiliz dostluğuna sırt çevrildiğini söylemiştir. *Volkan* da aynı yaklaşımla şöyle yazmıştır: "*Kamil Paşa'nın aleyhinde bulunmak, İngiltere aleyhinde olmak demektir.*"⁷⁴⁵

İ.T. ve Almanya aleyhtarı çevreler, 31 Mart'ın, Almanya tarafından Enver Bey gibi Alman sempatisi olan İttihatçılara dayanarak sahte bir karşıdevrim olarak

⁷⁴² Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 43-45.

⁷⁴³ **A.g.e.**, s. 45-47.

⁷⁴⁴ **A.g.e.**, s. 49.

⁷⁴⁵ **A.g.e.**, s. 50.

düzenlendiğini düşünmüştür. Almanya bununla güvenilir İttihatçı kanadın iktidarda tam egemenliğini sağlamak ve dolayısıyla Almanya'nın Türkiye'de sarsılan mevkiini yeniden güçlendirmek istemektedir.⁷⁴⁶

Muhaliflerden Mizancı Murat, nefer elbisesi giymiş İttihatçı subayların 31 Mart irticamı körüklediğini ileri sürse de inandırıcı delillerden yoksun, İttihatçılara duyulan kinin bir ifadesidir bu aslında.⁷⁴⁷ İngilizsever Basri Bey, İngilizci Kamil Paşa Hükümeti'ni devirmek için Avcı Taburları'na dayanılarak yapılan planlanmış bir karşıdevrim olarak görmektedir. Avcı Taburları'na para dağıtılarak bir kargaşa hazırlanmıştır. Bunu bastırmak üzere İstanbul'a Almanya'nın güvendiği Mahmut Şevket Paşa kumandasında sadık birlikler getirilecektir. Kamil Paşa'nın bir karşıdevrim hareketine meydan kalmadan düşürülmesiyle durum değişmiş fakat dönüşü olmadığı için Enver ve arkadaşları ava giderken avlanmıştır.⁷⁴⁸

Uydurma karşı devrim muhalif unsurların katılımıyla gerçeğe dönüşmüştür. Mahmut Muhtar Paşa, sadrazama ayaklanmayı derhal bastırarak güçte olduğunu bildirmesine rağmen, Hüseyin Hilmi Paşa uydurma devrimde durumun değiştiğinin farkında olmadığından hayır demiştir. Avcıoğlu için bu zorlama bir senaryodur keza *Volkan* gazetesi 31 Mart'tan kısa süre önce Avcı Taburları'ndaki erlerin İttihad-ı Muhammedi Derneği'ne katıldıklarını yazmıştır. Ayrıca Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa gaflete düşmüş olsa da Kâmil Paşa düşürüldükten sonra önceden planlayarak tehlikeli bir karşı devrime ihtiyaç yoktur.⁷⁴⁹

İrtica olayı Mahmut Şevket Paşa ve Enver Bey gibi Almanya'nın güvendiği kişileri ön plana çıkarmış olsa da bu iddia şüphelidir. Fakat Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişiyle sonuçlanan 31 Mart irtica olayının batı çevrelerinde bir Alman zaferi ve bir İngiliz yenilgisi olarak yorumlandığı da bilinmektedir.⁷⁵⁰

Meşrutiyetin ilanından kısa süre sonra Kâmil Paşa'nın İttihatçılarla arası açılmış ve bu durum Kamil Paşa'nın istifası ile daha da kötüye gitmiştir. İstanbul'daki İngiliz Sefareti, Kamil Paşa'yı tekrar iktidara getirmek için tertiplere girişmiştir. Bu

---

⁷⁴⁶ Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 52.

⁷⁴⁷ **A.g.e.**, s. 53.

⁷⁴⁸ **A.g.e.**, s. 54.

⁷⁴⁹ Aynı yer.

⁷⁵⁰ **A.g.e.**, s. 58-59.

işleri yürüten Baştercüman Fitzmaurice, İngilizlerin gizli örgütü Intelligence Service'in ileri gelen ismidir.⁷⁵¹

31 Mart ayaklanmasında İngiliz parasının döndüğünü kanıtlamak güç olmakla birlikte İngiliz elçiliğinin kendilerine bağlı konsolosluklara bir genelge göndererek olayın yanlış anlaşılmasını için uğraştığı ve Yüzbaşı Bettelheim'in da şüpheli şartlar altında Ayasofya'da dolaştığı bilinmektedir. Ayrıca 31 Mart'ın tertipçilerinden İsmail Kemal İngiltere'nin adamıdır. Meclis başkanı İsmail Kemal, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini engellemek üzere İngiliz sefiri Lowther'a başvurmuş fakat Lowther'ın gücü meşrutiyeti kurtarma azmiyle yola çıkan ve Almanya tarafından desteklenen hareket ordusunu durdurmaya yetmemiştir.⁷⁵²

Sonuç olarak Kamil Paşa'yı yeniden iktidara getirmek üzere, İngiltere ve işbirlikçi muhalefet tarafından düzenlenen 31 Mart ayaklanması beklenen sonucu vermemiş ve İstanbul'da Alman nüfuzunu artırmıştır.⁷⁵³

Vahdeti gibi, *Serbesti* gazetesi başyazarı Melanzade Rıfat da İ.T.'nin yok edilmesi gerektiğini yazmaktadır. Meşrutiyetten sonra İkdam ve Mizan hariç bütün muhalif gazeteler ödenekle ve direktifle yayın yapmışlardır. 31 Mart'a destek veren İttihad-ı Muhammedi de emperyalizmin hizmetindedir. Yine 31 Mart'ın hazırlayıcısı ve uygulayıcısı olan Ahrar Partisi, kapitülasyonların kaldırılmasını reddedecek kadar emperyalizmden yana ve İngilizcidir.⁷⁵⁴

31 Mart'ın diğer aktörleri Miralay Sadık ve Prens Sabahattin'dir. Miralay Sadık, Selanik merkeziyle olan anlaşmazlık sonrası hayatını bir İngiliz ajanı olarak tamamlamıştır. Bağlı olduğu Melami tarikatının bazı üyelerini de faaliyete katmıştır. 1919'de Türkiye'nin içişlerine müdahale etmelerini sağlamak üzere İngiltere kralına ve Rus çarına başvurmaktan çekinmemiştir. Prens Sabahattin ise aşırı bir İngiliz hayranıdır ve meşrutiyetin ilanından önce İngiliz bankası Turkish National Bank'tan para sağlayarak Abdülhamit'i devirmeye kalkmıştır.⁷⁵⁵ Öyle ki 31 Mart sonrası İngiliz sefaretinin aracılığıyla cezalandırılmaktan kurtulmuştur.⁷⁵⁶

---

⁷⁵¹ Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 62.

⁷⁵² **A.g.e.**, s. 64-66.

⁷⁵³ **A.g.e.**, s. 68.

⁷⁵⁴ **A.g.e.**, s. 72-74.

⁷⁵⁵ **A.g.e.**, s. 74-76

⁷⁵⁶ **A.g.e.**, s. 80.

Vahdettin'in de 31 Mart olayından sonra İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne üye olduğu ve cemiyete yardım ettiği ileri sürülmüş fakat hanedanı bu olaya karıştırmamak adına mesele kurcalanmamıştır. Derviş Vahdeti'nin sığınacak ilk yer olarak Vahdettin'in sarayını seçmesi dikkat çekicidir.⁷⁵⁷

31 Mart olayını inceleyen sıkıyönetim mahkemesinin hükümete verdiği raporda Abdülhamit, ayaklanmanın müşevvik ve muharriki sayılsa da Abdülhamit daha çok 31 Marttan yararlanmak istemiş gibidir. İngilizlerinin Abdülhamit'ten İttihatçılara karşı bir alternatif olarak faydalanmayı düşünmüş olmaları muhtemeldir.⁷⁵⁸

Her ne kadar 31 Mart irtica olayından sonra Alman nüfuzu güçlense de İttihatçıların tam anlamıyla Alman nüfuzuna girmiş oldukları söylenemez. Öyle ki İngiliz, Fransız hatta Rus dostluğunun aranması Birinci Dünya Savaşı'na dek sürmüştür. Bu ittifak arayışı İttihatçılar içinde İngiltere ve müttefiklerine yakın Cavit Bey ve Hüseyin Cahit Bey ile bunlara yakın olan Talat ve Fransız dostluğuyla ün kazanmış Cemal Paşa ile gerçekleşmiştir.⁷⁵⁹

Fakat İngiltere ve müttefikleri Türkiye'yi parçalamak adına Ortadoğu petroleri için Trablusgarp'ı İtalya'ya, Girit'i Yunanistan'a peşkeş çekmiş ve Türkiye'yi Balkanlar'dan atmak için Balkan devletlerini birleştirmişlerdir. Rusya ise İstanbul'a ve boğazların peşindedir. İngiltere, kapitülasyonları kaldırmak isteyen milliyetçi eğilimli İ.T. yerine kapitülasyonlara dokunmayı reddeden işbirlikçi Hürriyet ve İtilafı desteklemiştir.⁷⁶⁰ İngiltere ve müttefikleri, milliyetçi hareketin Türkiye'yi güçlendirip Müslüman ülkeleri etkileyebileceği ve Almanya'yla yakınlaşmaya yol açacağı endişesini taşımıştır.⁷⁶¹

Dolayısıyla İngilizlerin, gerici ve işbirlikçi unsurları toplayan hürriyet ve itilaf partisiyle iş görmesi olağandır. Manevi lideri Şehzade Vahdettin olan partinin liderleri İngilizci Damat Ferit Paşa ve Miralay Sadık Bey'dir. Manastır'da Arnavutluk davası güden bazı subaylar dağa çıkınca Hürriyet ve İtilaf Partisi ile Prens Sabahattin ve Şerif

---

⁷⁵⁷ Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 82.

⁷⁵⁸ **A.g.e.**, s. 84-85.

⁷⁵⁹ **A.g.e.**, s. 87-89.

⁷⁶⁰ **A.g.e.**, s. 89-90.

⁷⁶¹ **A.g.e.**, s. 91.

Paşa Arnavutluk isyanını desteklemişlerdir. Bu isyan sırasında İstanbul'da da birkaç subay, "Halaskaran Zabitan Grubu"nu kurmuştur.⁷⁶²

Grupta bulunan ve milli mücadele yıllarında İstanbul hükümetinin umum jandarma komutanlığını yapan Binbaşı Kemal Paşa bir Rum politikacı aracılığıyla Prens Sabahattin'e başvurarak hükümeti devirme arzularını açıklamıştır. Prens, Nazım Paşa ve Kamil Paşa arasındaki görüşmelere Rıza Nur aracılık etmiştir. İngilizci çevrelerin düzenlediği bu darbe teşebbüsü askeri bir hareket olarak gösterilmiş olsa da aslında Fitzmaurice ve işbirlikçi politikacıların eseridir. Komplo başarıya ulaşmış fakat Talat Paşa'nın "Bizden sonra Kamil Paşa'nın sadarete gelmesi memlekette iç harp demektir" tehdidi üzerine sultan ortalama bir formül bulmuş ve Gazi Muhtar Paşa başkanlığında "büyük kabine" kurulmuştur. Kabinede Kamil Paşa, Nazım Paşa yer almış ve İngilizlerin adamı Nurodonkiyan Hariciye Nazırlığına getirilmiştir.⁷⁶³

"Büyük Kabine" sayesinde İngilizci muhalefet İttihatçıları iktidardan uzaklaştırmıştır. Bu arada İngiltere ve müttefiklerinin Türkiye aleyhtar faaliyetleri devam etmektedir. Yunan-Bulgar ittifakını sağlanarak, Balkan Savaşı körüklemiştir. İstanbul'da da gençlik savaş istemektedir.⁷⁶⁴

Avrupa'nın ortak politikası, Türkleri Rumeli'den kovmakken, genç subaylar istila edilen toprakları kurtarma peşindedir. Öyle ki Edirne'yi alma bir haysiyet sorunu haline gelmiştir. Bu noktada, Almanya da dâhil, büyük devletler Edirne'nin Bulgarlara terk edilip Midye-Enez hattının kabulü için Babıali'ye bir nota-vermişlerdir. İngilizci Kamil Paşa, Edirne'nin gitmesi durumunda iç savaş çıkacağını düşünse de İngilizlerin talebine boyun eğmiş ve Edirne'nin kaybına rıza göstermiştir. Acele toplanan Şurayı Saltanat, bu kararı onaylamıştır.⁷⁶⁵

Bu karar üzerine Edirne'yi kurtarmak için yurtsever güçlerin desteğiyle Enver, Talat ve arkadaşları tarafından ünlü Babıali Baskını gerçekleştirilmiş ve Kamil Paşa istifaya zorlanmıştır. Sadarete, Mahmut Şevket Paşa getirilmiş ve genç milliyetçilerin baskısıyla Avrupa'nın notası reddedilmiş ve ayrıca gümrük özgürlüğü, mali ve ekonomik bağımsızlık, modern serbest hukuk esaslarına dayanan karşılıklı ticaret

⁷⁶² Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 92-93.

⁷⁶³ **A.g.e.**, s. 93-95.

⁷⁶⁴ **A.g.e.**, s. 97.

⁷⁶⁵ **A.g.e.**, s. 101-102.

yapabilme hakkı, Türkiye'de yabancıların da Osmanlı mükellefleri gibi vergi ödemeleri, yabancı postanelerin kapatılması ve kapitülasyonların kaldırılması yoluna gidilmesi talep edilmiştir. Bu milliyetçi talepler doğaldır ki tepki bulmuş ve ekonomik ve mali baskı artırılarak Osmanlı Bankası'nın hükümete 500 bin altın lira vermesi önlenmiştir.⁷⁶⁶

Babıali Baskını sonucu, İttihatçıların işbaşına gelişi ve milliyetçi bir politika izlemeleri Fitzmaurice ve Prens Sabahattin, Şehzade Vahdettin, İtilafçı Damat Salih Paşa gibi işbirlikçileri Kamil Paşa ya da Prens Sabahattin'i iktidara getirmek adına tekrar harekete geçirmiştir.⁷⁶⁷

Talat, Cemal vb. gibi önde gelen İttihatçılar öldürülerek yaratılacak bir terör ortamında Babıali üzerine yürünecek ve 31 Mart'ta olduğu gibi "Şeriat isteriz" feryatlarıyla halk ayaklandırılarak hükümet devrilecektir. Öyle ki İstanbul'a büyükelçiler emrine ikişer savaş gemisi gelmiş ve limanda demirlemiştir. Mahmut Şevket Paşa'yı öldürecek olan Halaskâran subaylarından Çerkez Kazım, Köstence'den getirilmiş ve Fitzmaurice ile Binbaşı Tyrell'in himayesinde vapurdan çıkartılmıştır.⁷⁶⁸

Ayrıca o sıralarda ülke dışında bulunan ve darbe sonucu sadarete getirilecek olan Kamil Paşa, Mesajeri Maritim vapuruyla başkente gelmiştir. Bu durumun bir darbe teşebbüsüne hazırlık yapıldığını düşündürmesi üzerine Kamil Paşa'dan İstanbul'u terk etmesi istenmişse de tertipçilerin Mahmut Şevki Paşa'yı öldürmesi önlenememiştir. Prens ve öteki işbirlikçiler gıyaben idama mahkûm edilse de hemen hepsi, sefaretlerin yardımıyla, Avrupa'ya kaçmışlardır. Intelligence Service'in iki elemanı Fitzmaurice ve Tyrell ise Türkiye'den ayrılacaklardır.⁷⁶⁹

Başarısız olan ikinci 31 Mart denemesi, İttihatçıların Almanya ile daha çok yakınlaşmasını sağlamış, General Liman Von Sanders, çok sayıda Alman subayıyla birlikte İstanbul'a gelmiş ve Enver Paşa Harbiye Nezareti'ne getirilmiştir.⁷⁷⁰

Sonrasında İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Türkiye'yi parçalamaya çalışmakta devam etmiş ve Almanlar Türkiye'yi birtakım oldubittilerle dünya savaşına

---

⁷⁶⁶ Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 102-103.

⁷⁶⁷ **A.g.e.**, s. 105.

⁷⁶⁸ **A.g.e.**, s. 106-107.

⁷⁶⁹ **A.g.e.**, s. 110-111.

⁷⁷⁰ **A.g.e.**, s. 113.

sürüklemiştir. Fakat Birinci Dünya Savaşı, İttihatçı iktidarının sonu olacak ve İngilizci olan Hürriyet ve İtilafçılar iktidara gelecektir. Partinin liderleri, 1913'ten sonra yurtdışına dağılmış olmasına rağmen Türkiye aleyhindeki çalışmalarına devam etmiş ve Paris 'te yeniden kurulmuştur. Partinin yöneticiliğine Şerif Paşa, Albay Sadık ve Gümülcineli İsmail Hakkı gibi vatana hıyanet halinde bulunan kişiler getirilmiştir. Bunların Savaş sırasında İngiliz ve Rus parasıyla çeşitli hükümet darbeleri projeleri hazırlamaları muhalefetin İngiliz, Fransız ve Rus parasıyla Türkiye aleyhinde nasıl çalışıldığını göstermesi açısından önemlidir.⁷⁷¹

Hürriyet ve İtilaf Partisi, Sultan Vahdettin ve Damat Ferit Paşa'nın vesilesiyle 1918 yıllarının sonlarına doğru İstanbul'da tekrar kurulmuştur ve artık Türkiye'yi yöneten Babıali'den ziyade İngiltere'dir.⁷⁷²

İngilizlerin emrindeki bu işbirlikçi ekip, Mustafa Kemal'in başlatacağı Kurtuluş Savaşı'nın karşısına dikilmiş, Llyod George'un ısrarı üzerine Şeyhülislam Dürrizade, Mustafa Kemal ve arkadaşları için “katli vaciptir” fetvası yayınlamış, İngiliz ajanları ve Hürriyet ve İtilaf Partisi mensuplarının öncülüğünde milliciler “gâvur” ve “bolşevik” ilan edilerek Anadolu'da çeşitli isyanlar düzenlenmiştir. Bu süreçte İttihatçıların hemen hepsi milli kurtuluş hareketi saflarında toplanmış, İtilafçıların hemen hepsi ise milli harekete karşı çıkmıştır. Hürriyet ve İtilaf, aslında şeriatçılık ve dindarlık maskesi altında emperyalizmin bir partisi olmuştur.⁷⁷³

Özet olarak daha önce de belirtildiği gibi Avcıoğlu aslında bu kitapta emperyalizme ve onun yerli işbirlikçilerine dikkat çekmiş, yeni 31 Martların yaşanmaması için irticanın ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. İrtica ile mücadele ise Avcıoğlu'na göre Atatürkçü laik bir politikayla, bağımsızlıkla ve elbette kalkınmayla doğrudan ilgilidir.

---

⁷⁷¹ Avcıoğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, s. 117-119.

⁷⁷² **A.g.e.**, s. 119.

⁷⁷³ **A.g.e.**, s. 120-121.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVİRİM DERGİSİ: TÜRKİYE İÇİN “DEVİRİM” HAZIRLIĞI

(1969-1971)

4.1. *Devrim* Dergisinin Yayınlandığı Yıllarda Türkiye’de Siyasal Hayat ve 12 Mart

1969 seçimleri, ortanın solu nedeniyle CHP’nin bölündüğü, CKMP’nin MHP olduğu, üniversite olaylarının ve işçi eylemlerinin yükseldiği ayrıca DP’lilere siyasi af getirilmek istenmesi nedeniyle ordu ile hükümetin karşı karşıya geldiği bir ortamda gerçekleşmiştir. Mevcut anayasa ile Türkiye’nin yönetilemeyeceğini ileri süren AP 1969 seçimlerine bir anayasa değişikliği paketi ile girilmesini sağlamıştır.⁷⁷⁴

1969 seçimlerinden kısa süre önce CHP “Düzen Değişikliği” adıyla bir program yayınlamış, “toprak işleyenin, su kullananındır” ve “altyapı devrimi” gibi ifadelerle yer vermiştir. Halktan alınacak yetkilerle insanca bir düzen vadeden programda kapsamlı bir toprak reformu önerilmiş, ayrıca siyasal suçları da içine alan geniş bir af sözü verilmiştir. Fakat buna rağmen program seçimlerde beklenen başarıyı getirmemiştir.⁷⁷⁵

Avcıoğlu’na göre programın en büyük zaafı, devletçiliğe ve devlet teşebbüslerine duyulan güvensizliktir. Program, mevcut bozuk düzenin egemen sınıflarına karşı açık ve kesin bir tavır almak yerine, onları yatıştırmayı tercih etmiştir. Üstelik program ne yabancı sermaye kuruluşları hakkında ne NATO, ikili anlaşmalar ya da ulusal savunma stratejilerine dair bir şey söylemiştir. Sonuç olarak Avcıoğlu, bu programı oldukça hayali ve tavizkar bulmuştur.⁷⁷⁶ Avcıoğlu’nun bu eleştirisinde muhtemelen, Ortanın Solu’nun iktidara gelmesi durumunda dahi mevcut düzenin değiştirilemeyeceği düşüncesi yatmaktadır.

---

⁷⁷⁴ Savran, **a.g.e.**, s. 165.

⁷⁷⁵ Mustafa Çolak, **Bülent Ecevit Karaoğlan**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 122-123.

⁷⁷⁶ Doğan Avcıoğlu, **Devrim Üzerine**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971, s. 115-121.

Sanayi burjuvazisinin temsilciliğine soyunan AP, 1969'da yapılacak seçimlerde işçi sınıfını parlamentodan kovmak için d'Hont Sistemi'ne tekrar dönülmesini sağlamış, böylece 1969 seçimlerinde, 1965 seçimlerine çok yakın bir oy almasına rağmen TİP sadece 2 milletvekili çıkarmıştır.⁷⁷⁷ Buna karşılık AP 46,55'lik oy oranıyla 256 vekil, CHP 27,37 oy oranıyla 142 vekil, Güven Partisi (GP) 6,8 ile 14 vekil çıkarmıştır.⁷⁷⁸

Sonuç olarak Demirel parti içi demokrasiyi yok etmekle, DP'lilerin affı için gerekli adımları atmamakla ve 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenlere karşı "pasif" kalmakla suçlanmasına rağmen AP, 1969 seçimlerinde birinci parti olarak çıkmıştır.⁷⁷⁹ Fakat seçimlerden hemen sonra AP içinde de muhalif bir hareket başlamış, bu durum Demirel'in 1970'ten itibaren büyük burjuvazi, ABD emperyalizmi ve ordunun desteğini kaybetmesine neden olmuştur.⁷⁸⁰ Başbakan Demirel ve dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e göre ABD'nin AP'den rahatsız olmasında haşhaş sorunu, Ortadoğu krizi, U-2 meselesi, Sovyetlerle yakınlaşma vb. sebep olmuş, sonuç olarak ABD AP'yi kendisine yeterince yakın görmemiştir.⁷⁸¹

Avcıoğlu'na göre 1969-70 yılları ekonomik açıdan bütün toplumsal kesimler için zor geçmiştir. Nitekim bu zorluk, Demirel Hükümeti'nin bütçesinin reddedilmesine neden olmuş ve hükümet Şubat 1970'te istifa etmek zorunda kalmıştır. Avcıoğlu; işverenin gayrimemnun olduğu, işçi grevlerinin arttığı, sanayi-tarım fiyat dengesinin tarım aleyhine gelişmesinin hem büyük çiftçiyi hem küçük çiftçiyi etkilediğini söylediği bu dönemde hükümetin istifasına şaşırılmamıştır.⁷⁸²

Keza kendisi, hükümetin meclis oylamasında dar geçidi aşsa bile her an sallantıda, çok zayıf olacağına, hem içte hem dışta her an yıkılmasının bekleneceğine inanmıştır. Ona göre sallantıdaki bir hükümetin anti-enflasyonist istikrar politikasının

---

⁷⁷⁷ Atılğan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971" s. 570-571.

⁷⁷⁸ A.g.e., s. 627, 632.

⁷⁷⁹ Demirel, a.g.e., s. 56-58.

⁷⁸⁰ Atılğan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971", s. 627, 632.

⁷⁸¹ İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 299-300; Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2010, s. 110-115.

⁷⁸² Doğan Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 86-90.

gerektirdiği sert tedbirleri alabilmesi ve ekonomiyi iyiye götürebilmesi mümkün değildir.⁷⁸³

AP içinde Demirel'e iki ayrı kaynaktan gelen muhalefet oluşmuştur. Birincisi; durmaksızın gelişen sanayi burjuvazisiyle rekabet edemeyen Anadolu'daki tüccar, esnaf ve zanaatkârlardır. İkincisi; tarım gelirlerinin vergilendirilmesi gibi adımlarla tarımın sanayiye tabi kılındığı bir kapitalistleşmeye karşı çıkan toprak ağalarını, mütegalibeyi, yanı sıra küçük esnaf ve zanaatkârlardır. AP'ye muhalefet amacıyla 18 Aralık 1970'te TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyleli genel başkanlığında Demokratik Parti kurulmuştur. Parti üyeleri arasında Celal Bayar'ın kızı, Adnan Menderesin oğulları, Samet Ağaoğlu'nun eşi vardır.⁷⁸⁴

Ayrıca 1970 yılında kurulan bir diğer muhalefet partisi 26 Ocak 1970'te Konya bağımsız milletvekili Prof. Dr. Necmettin Erbakan ve 17 arkadaşı tarafından sağdaki boşluğu kapatmak amacıyla kurulan Milli Nizam Partisi'dir (MNP).⁷⁸⁵

Erbakan, Demirel ekonomisinin bölüşüm ve egemenlik ilişkilerinin sanayi burjuvazinin talepleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmasına yönelik girişimi karşısında tüccar ve esnaf ağırlıklı taşra burjuvazisinin sözcülüğünü yapmıştır. Parti İslamcılığı gerçek bir siyasal harekete dönüştürmüştür.⁷⁸⁶

Avcıoğlu, bu dönemde Erbakan hareketinin bir İslam sosyalizminin öncüsü gibi düşünülmesini eleştirmiştir. Ona göre bu algı, şeriatçı Erbakan'ın masonlara çatan ve Anadolu burjuvazisinin İstanbul burjuvazisi tarafından sömürüldüğünü ileri süren bir takım sözleriyle oluşmuştur. Fakat Avcıoğlu bunu bir aydın fantezisi olarak değerlendirmiştir. Keza o, Anadolu'da sivrilen kapitalistlerin, büyük şehirlerin kompradorlarıyla çatışmak gibi bir dertleri olmadığını düşünmekte, hatta onlar arasında saf tutmak için uğraştıklarına inanmaktadır. Ayrıca Anadolu'da ekonomik ve politik planda nüfuzu gittikçe artan bu burjuvazinin, güç ve zenginliğin kaynağının yabancı sermayeye ve işbirlikçilere dayandığının bilincinde olması, böyle bir burjuvazinin mukaddesatçı harekete duyacağı bağlılığı sınırlı olacağını düşünmektedir. Dolayısıyla Avcıoğlu için Erbakan, Türk politika hayatının çok

⁷⁸³ Doğan Avcıoğlu, "İktidar Koltuğu Boş..." **Devrim**, Sayı: 21, 10 Mart 1970, s. 7.

⁷⁸⁴ Atılğan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971", s. 586-589.

⁷⁸⁵ **Cumhuriyet**, 27.01.1970, s. 1.

⁷⁸⁶ Atılğan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971", s. 590-594.

rastlanan kuyruklu yıldızlarından biri olacaktır. Kaldı ki Avcıoğlu'na göre "Müslüman Anadolu burjuvazisine" dayanan mukaddesatçı hareketin, bir İslam sosyalizmine öncülük edecek gücü ve niyeti yoktur. Dolayısıyla Avcıoğlu, Erbakan siyasetinin kaynağını sınıfsal bir ayırmadan değil, anlamsız bir coğrafi ayırmadan aldığını ve kapitalizmin savunuculuğunu yaptığını iddia etmiştir.⁷⁸⁷

Türkiye kapitalizminin bu dönemdeki başlıca özellikleri; yabancı sermaye ve dış krediye bağımlılık, enflasyonist ortamda büyüme ve ithal ikameciliğin katmerlenerek getirdiği yapısal sorunlar olmuştur. Türkiye, çareyi uluslararası finans kuruluşlarına sığınmakta bulsa da uluslararası finans kuruluşlarından alınacak krediler istikrar önlemlerine bağlıdır. Bunlardan biri 1970'te alınan devalüasyon kararı olmuştur.⁷⁸⁸

Fakat devalüasyona hemen her kesimden tepki gelmiş, öyle ki ordu yeniden bir misyon yüklenmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur 24 Kasım'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ı ziyaret etmiş, kendisine muhtıra mahiyetinde TSK'nın çeşitli kademelerinde duyulan rahatsızlığı içeren bir mektubu vermiştir.⁷⁸⁹ Demirel şu açıklamayı yapmıştır: "*Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareyi devralmalarına şunu sorarız: o zaman yurt savunmasını kim yapacaktır? Türk Silahlı Kuvvetleri'nin... korumakla mükellef oldukları rejim; Cumhuriyet ne hale gelir? Kim bu oyuna gelecek?*"⁷⁹⁰

Bu açıklama toplumdaki huzursuzluğun ölçüsüne de işaret etmektedir. 1960-1971 döneminde kapitalizmin gelişmesine paralel olarak işçi sınıfı büyümüş, örgütlenmeler artmıştır. Yine ABD'ye bağlı bir dış politika izlemenin bütün sakıncalarının ortaya çıkmasının kamuoyunda giderek anti-Amerikan bir atmosfer oluşmasına yol açması da etkili olmuştur.⁷⁹¹

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), 1970'te AP Hükümeti'nin hedefi haline gelmiş, hazırlanan yeni sendikalar kanunu tasarısı ile DİSK, bertaraf

⁷⁸⁷ Doğan Avcıoğlu, "*Erbakan Olayı*", **Devrim**, Sayı: 7, 2 Aralık 1969, s. 1, 7.

⁷⁸⁸ Atılğan, "*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*", s. 529; **Zafer**, 10.10.1970, s. 1, 7.

⁷⁸⁹ **Cumhuriyet**, 12.12.1970., s. 1.

⁷⁹⁰ Mehmet Ali Birand vd., **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 204-205.

⁷⁹¹ Bu atmosferin oluşmasında Yön dergisi ve TİP oldukça etkili olmuştur. Özellikle Yön sayılarına bakıldığında dönemin dış politika tartışmalarına hatta alternatif dış politika önerilerinin bulunduğu açıkça görülebilmektedir. Derginin dış politikası hakkında ayrıntılı bir çalışma için Bkz. Dikici, **a.g.e.**

edilerek tek işçi konfederasyonu olarak Türk-İş'in olması istenmiştir. DİSK, AP'nin çıkarmak istediği bir kanunla kendisini sendikal yaşamın dışına çıkarılmasına tepki göstermiş 15-16 Haziran 1970'de iki gün sürecek bir direnme kararı almıştır. On binlerce işçinin katıldığı bu eylem sonrası beş kişi yaşamını yitirmiş, olayların ardından sıkıyönetim ilan edilmiştir. Binlerce işçi ve temsilcisi işten atılmıştır. Emek ve sınıf hareketi açısından 1961'deki Saraçhane Mitingi, bu dönemde pek çok eylemle devam etmiş fakat özellikle 15-16 Haziran 1970 eylemi ile doruğa ulaşmıştır.⁷⁹²

Solun, bu sürece dâhil olmasında ise 1969 seçim öncesi seçim kanunda yapılan değişiklikle TİP'in önünün kesilmesi, TİP'in binalarına ve vekillerine yönelik saldırılar ve Şili'de sosyalist Allende'nin seçim başarısının ardından yapılan darbe ile solun parlamenter mücadeleden ümidini kesmesi etkili olmuştur.⁷⁹³

Gençlik olayların gittikçe şiddetlenmesi hem bu düşüncenin hem antiemperyalist söylemlerin bir sonucudur. Özellikle 1968 yılı Türkiye için bir dönemeç olmuştur. TİP'li vekillerin mecliste saldırıya uğraması ile mesele, sokağa da taşmıştır. TİP'li vekillere saldırıları protesto etmek isteyen gençler, Ankara ve İstanbul'da yaptıkları "anayasa mitingi"nde organize saldırılara uğramışlardır. Üniversitelerde daha iyi bir eğitim için yapılan boykotlar ve işgaller zamanla bağımsızlık ve antiemperyalizm adına yapılmaya başlanmıştır.⁷⁹⁴

Temmuz 1968'de İstanbul limanına gelen 6. Filoya karşı yapılan protesto eylemi ve aynı yıl 30 Ekim'de Samsun'dan başlayan, 10 Kasım'da Anıtkabir'de biten "Tam Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü" büyük ses getirmiştir. Yine benzer bir yürüyüş, İzmit'ten İstanbul'a yapılmıştır. Bu tepkiler 1969 yılında da devam etmiştir. ODTÜ'de ABD Büyükelçisi Robert Komer'in aracı yakılmış, 6. Filo'nun Şubat'ta İstanbul'a uğraması cumhuriyet tarihinin en büyük anti-emperyalist gösterisine sahne olmuştur. Fakat bu dönemde sol her seferinde organize sağcı grupların ve polisin müdahalesine maruz kalmıştır. Öyle ki sola karşı yürütülen bu

---

⁷⁹² Aziz Çelik, "Saraçhaneden 15-16 Hazirana İşçi Sınıfının Müstesna Yılları: Altmışlı Yıllar", **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, (Yay. Haz.) M.K. Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 633, 663-664.

⁷⁹³ Mete Kaan Kaynar, "Yetmişler Türkiye'si'ne Altmışlı Yıllardan Bakmak", **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, (Yay. Haz.) M.K. Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 1106.

⁷⁹⁴ Atılğan, "Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971", s. 612-616.

saldırıları gençleri Filistin kamplarına yöneltmiş ve THKO, THKP_C ve TİKKO gibi devrimci sol örgütler kurulmuştur.⁷⁹⁵

Hasan Cemal 1970 yılında *Devrim* dergisi bürosuna Filistin Kurtuluş Örgütü'nün gerilla kıyafetiyle Deniz Gezmiş'in geldiğini hatırlamaktadır. Bu görüntü o zaman için oldukça normaldir.⁷⁹⁶ O dönemde üniversiteli olmanın sorumluluk gerektiren zor bir iş olduğunu söyleyen DEV-GENÇ önderlerinden Nahit Töre, aslında siyasi fikir olarak karmakarışık olduklarını şu sözlerle belirtmektedir: “*Millici bir darbeye de sıcak bakıyorduk, sosyalizme de, Kuvayı Milliye hareketine de; yurtsever ve ilerici subaylarla ilişkimiz vardı. Esas olarak bağımsız, özgür bir Türkiye istiyorduk!*”⁷⁹⁷ Solun katıldığı mitingler radikal sağ unsurları solun karşısına çıkarmış, kamplarda eğitilen ülkücüler devreye sokulmuş, sol içgüdüsel olarak silahlanmaya başlamıştır.⁷⁹⁸

Sol, iktidara yönelik stratejilerini açıkça ortaya koymaya başlamış ve siyasetin toplumsal temeli daha da genişlemiştir. Öyle ki ordu içinde sola yakınlık duyan gruplar bile oluşmuştur. Ordu kendi içinde bir homojenlik oluşturmaya çalışmış olsa da bunun sağlanamadığı; 14'ler Olayı, Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kurulması, Albay Talat Aydemir'in iki başarısız darbe girişimi, Madanoğlu Cuntası'nın yenilgisini müteakip 12 Mart 1971 Muhtırası ile ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kapitalist gelişme toplumsal hareketlilik ve örgütlenmenin arttığı 1960 sonrası dönem, yine bir askeri muhtıra ile kapanmıştır.

12 Mart'a giden yolda 1969 seçimleri sonrası Avcıoğlu'nun çıkardığı *Devrim* dergisi önemli bir aktör olmuştur. 12 Mart, radikal subaylar harekâtı olarak 9 Mart'ta düşünülmüş bir darbeye tepki olarak gerçekleşmiştir.⁷⁹⁹ pek çok kişi 9 Mart'ın başarılı olması durumunda “Baas Tipi” bir idarenin iktidara geleceğini düşünmüştür.⁸⁰⁰

---

⁷⁹⁵ Atılğan, “*Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971*”, s. 616-619.

⁷⁹⁶ Cemal, **a.g.e.**, s. 33-42.

⁷⁹⁷ Nebil Özgentürk, “*İdamlık Bir Eylemcinin Evrakı Metrukesi...*”, **Sabah**, İstanbul- 28 Ocak 1996, s. 31.

⁷⁹⁸ Aynı yer.

⁷⁹⁹ Uğur Mumcu, **Çıkmaz Sokak**, Tekin Yayınevi, 1979, s. 165.

⁸⁰⁰ Mehmet Altan, **Sabah**, 28 Temmuz 1994; Mahir Kaynak, “*Bir Askeri Darbenin 20. Yılı*”, (Söyleşi) Miyase İlknur, **Günaydın**, 13 Mart 1991. Aktaran Ertuğrul Alatlı, **Belgeleriyle 09 Mart 1971 'Antiempeyalist-Baasçı' Darbe Girişimi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 4, 53.

Hasan Cemal, Avcıoğlu'nun kütüphanesinde Baas ideologlarının kitapları olduğunu belirtmiş,⁸⁰¹ *Yön* dergisinde savunulan Türk Baasçılığı'nın özelliklerini ise şöyle tanımlamıştır: “Devletçi, milliyetçi, ekonomide merkezi planlamadan yana, NATO'ya ve batıya karşı olan, üçüncü dünyacılık ve bağımsızlık politikası belirleyen...”⁸⁰²

Cuntacıardan Erol Bilbilik'in anlattıklarına göre 9 Mart saat 17:00'da düşünülen darbe için kendisi Avcıoğlu ile o gün saat 16:00 civarında buluşmuş ve daha sonra Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na gelmiştir. Plana göre Hava Kuvvetleri Karargâhı'nda saat 17.00'da toplantı olacak, 192 kişi toplanacak ve hareket başlayacaktır. Fakat 10 Mart günü Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler harekâtı satarak, Amerikancı cuntaya güç vermişlerdir. Dolayısıyla 12 Mart, 9 Martı yenen bir darbe olarak gerçekleşmiştir.⁸⁰³

Sonuç olarak 12 Mart ordu içinde bir kanadın ötekini tasfiyesi amacıyla yapılmış,⁸⁰⁴ böylece 12 Mart ile Türkiye bir Marksist ihtilalden, proletarya diktatoryasından kurtarılmıştır.⁸⁰⁵ 12 Mart'ta küçük rütbeli subayların radikalizmine karşı generaller sürece hâkim olmuş, demokratik prosedürün bir an önce işletilmesini isteyen tarafların etkinliği artmıştır. Ordu; kendi içindeki darbeci, radikal kanatlarla beraber bunlarla işbirliği yapan sol örgütleri de tasfiye etmiş böylece ordu ittifakı ile sosyalist/köktenci bir kalkınma tasavvuru içindeki grupların etkinliği son bulmuştur. Generaller daha muhafazakâr bir orta yolu seçerek siyasetin yine kendi çizdikleri sınırlar içinde yapılmasını istemiştir. Nitekim darbeyi yapanlarca Nihat Erim başbakan olarak görevlendirilmiştir.⁸⁰⁶

12 Marta dair pek çok şey söylenmektedir. Örneğin Ecevit'e göre 12 Mart; 1971 başlarında hükümetin desteklendiğini belirten bir bildirin, Demirel'in bir bakanı tarafından hazırlanıp tertip ile MGK sekreterine okutulmasına tepki olarak

---

⁸⁰¹ Cemal, **a.g.e.**, s. 76.

⁸⁰² Hasan Cemal “*Neydi Türk Baasçılığı*”, **Sabah**, 28 Temmuz 1994. Aktaran Alatl, **a.g.e.**, 5.

⁸⁰³ Erol Bilbilik, “*Pazar Konuşu*”, (Söyleşi) Leyla Tavşanoğlu, **Cumhuriyet**, 10 Mart 1996, s. 8.

⁸⁰⁴ Hasan Bülent Kahraman, “*12 Mart Muhtırası*”, **Radikal**, 12-16 Mart 2001. Aktaran Alatl, **a.g.e.**, s. 33-35.

⁸⁰⁵ Baki Tuğ, “*12 Mart'ın 25'inci Yılı, Demokrasiye İndirilen Balyoz!..*”, (Söyleşi) Deniz Tezel, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1996, s. 4.

⁸⁰⁶ Özdemir, “*Siyasal Tarih 1960-1980*”, s. 229.

ortaya çıkmıştır. 12 Mart olayları içinde olan ve 12 Mart sonrası emekli edilen Tümgeneral Celil Gürkan'a göre 12 Mart; alttan gelen bir baskının sonucu olarak, devrimci güçlerin oluşturduğu dinamiğin etkisi ile “durumdan görev çıkarma” zorunluluğunda bırakılan en üst kademedeki dört komutan tarafından imzalanmıştır.⁸⁰⁷

Demirel'e yakın grubun iddiası, 12 Mart'ın Muhsin Batur'un yeni bir muhtırayı kuvvet komutanlarına imzalatmaya çalışmasının, Sunay ve Tağmaç'a duyurulması üzerine yapılmıştır. Amaç “*önlenmesi imkânsız hale gelmiş müdahaleyi solcular lehine kullandırmamak*” ve yönetimi Batur ile Gürler'e bırakmamaktır. Dolayısıyla Tağmaç'ın bir süre “içlerinde görünmesi” gerekmiştir. Avcıoğlu'na göre ise 12 Mart; “*27 Mayıs öncesi komutanların durumuna düşmemek için*” alttan gelen baskıyı gören bazı komutanların, kontrolü ele alma girişimlerinin, Sunay ve Tağmaç sıkıyönetim komutanlarınca engellenmesidir.⁸⁰⁸

12 Mart, iç dinamiklerle ilgili olduğu kadar dış dinamiklerle de ilgilidir. Keza, 1969-71 yılları Nixon'un Türkiye'de afyon ekimini yasaklamaya çalıştığı yıllarken 12 Mart'la birlikte afyon sorunu hallolmuştur. Bununla beraber ABD karşıtı gösterilerin durması, Kıbrıs meselesinin NATO lehine çözülmesi için ABD'nin eline fırsat geçmesi dikkat çekicidir. Bunlar, Demirel'e yakın *Güneş* gazetesi için “12 Martı CIA tertipledi” iddiasının da delilleri olmuştur.⁸⁰⁹

Avcıoğlu da 1972 sonbaharında götürüldüğü kontgerilla üssü Ziverbey'de, ABD'den geldiğini gösteren fiyat etiketi üzerinde duran yatağını yadırgamış, hatta bu durum ona işkence aletlerinin bile ABD yardımından sağlandığını düşündürmüştür. Burada kendisine yöneltilen “Amerika'yı neden eleştirdiniz?” sorusunu da manidar bulmuştur.⁸¹⁰

Nitekim Avcıoğlu'nun Türkiye'nin, emperyalist ülkelerle olan işbirliğinin bedelini hem iç hem dış siyasette ödemek zorunda kaldığı yönünde genel bir kanısı vardır. Türkiye, ne zaman Sovyetlerle yakınlaşacak olsa ABD'nin tepkisi ile karşılaşmıştır. Örneğin Menderes'in Moskova'ya gidecek olması, ABD basınında “*Menderes politikasını değiştirmede olayların nasıl gelişeceği bilinmez*”

⁸⁰⁷ Avcıoğlu, *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, s. 91.

⁸⁰⁸ *A.g.e.*, s. 92.

⁸⁰⁹ *A.g.e.*, s. 94, 99.

⁸¹⁰ *A.g.e.*, s. 103-104.

şeklinde yer bulmuştur. Bu nedenle Amerika 27 Mayıs'tan olduğu halde iktidarı haberdar etmemiştir. Yine, Johnson Mektubu'na verdiği cevabın karşılığını İnönü, bütçesinin reddedilmesi ile almıştır. Bu durumda İnönü Hükümeti'nin yerini Amerika basınının, bir yıldız olarak sunduğu Demirel'in alması şaşırtıcı olmamış, nihayet Demirel de Rus uçaklarının geçişine izin verdiği, haşhaş ekiminin tamamen durdurulmasına yanaşmadığı ve 1968 sonrası Türkiye ABD karşıtı gösteriler şiddetlendiği için 12 Mart ile indirilmiştir.⁸¹¹

Fakat başlangıçta belli bir kesim, Erim Hükümeti'nde sol bir grubun olması (Sadi Kocaş, Atilla Karaosmanoğlu vb.) nedeniyle darbenin sol kanat tarafından yapıldığını düşünmüştür.⁸¹² Yazdıklarından ortaya çıkan Avcıoğlu'nun da böyle düşünmüş olduğudur. Nitekim Avcıoğlu, 12 Mart sonrası yazdıklarında askere yol göstermeye devam etmiş, umudunu kaybetmemiştir. Örneğin *Devrim*'in 12 Mart'tan sonraki manşeti şöyledir: “*Ordu Anti-Kemalist Gidişe ‘Artık Dur’ Dedi. Açıkça Güdümlü Parlamentoculuğa Doğru*”⁸¹³

Avcıoğlu da aynı sayıda cici demokrasinin can çekişse de artık sonunun geldiğini yazmıştır. Avcıoğlu'na göre 12 Mart Muhtırası parlamentosu, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini ağır bir tehlike içine düşürmüştür. Dolayısıyla aynı parlamentonun 25 yıllık anti-Kemalist gidişe son vermesi ve Kemalizm yoluna girmesi Avcıoğlu için artık mümkün değildir. Keza ona göre cici demokrasi, bir karşıdevrim olarak gelişmiştir ve bu nedenle kurulacak olan “milli” bir koalisyon, sermayeci sınıflar ne ölçüde milli ve reformcu ise, o ölçüde milli ve reformcu olacaktır. Bu noktada devrimcilere düşen, Türkiye için elbirliği ile olumlu yönde çaba göstermektir.⁸¹⁴

Avcıoğlu, eğer milliyetçi bir ordu varsa sürecin mutlaka anti-empyralist bir rotaya oturacağına inanmıştır. Nitekim ona göre Ortadoğu'da bunun örnekleri de

---

⁸¹¹ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Dördüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 1631-1640.

⁸¹² Mahir Kaynak'tan aktaran Alatlı, **a.g.e.**, s. 55; Kocaş, 27 Mayıs darbesinin hazırlanmasında önemli bir rol oynamış olan fakat 1960'da yurt dışında olmasından dolayı askeri yönetimde rol oynamamıştır. 1969'da CHP'den milletvekili seçilmiştir. Karaosmanoğlu ise Dünya Bankası'nda çalışmış değerli bir teknokrattır. Hale, **a.g.e.**, s. 169.

⁸¹³ “*Ordu Anti-Kemalist Gidişe ‘Artık Dur’ Dedi. Açıkça Güdümlü Parlamentoculuğa Doğru*”, **Devrim**, Sayı: 73, 16 Mart 1971, s. 1.

⁸¹⁴ Doğan Avcıoğlu, “*Teşhis ve Tedavi*”, **Devrim**, Sayı: 73, 16 Mart 1971, s. 1, 7.

görülmüştür: 1952 Mısır, 1953 Irak ve Suriye darbeleri. Bunların teşvikçisi ve hatta hazırlayıcısı ABD olmasına rağmen milliyetçi subaylar, kısa sürede antiemperyalist bir tutumu benimsemişlerdir. Cezayir, Libya ve Sudan'da görüldüğü üzere Ortadoğu'daki bütün askeri rejimler milliyetçi ve halkçıdır. Öteki rejimler ise, başta Tunus olmak üzere, gericidir ve emperyalizmin uydusudur. Benzer şekilde Peru'da seçilmiş orta sol hükümet, emperyalizmin dostuyken onu deviren milliyetçi-devrimci askeri hükümet ise emperyalizm düşmanıdır. Avcıoğlu, millici güçlerin büyümesi ve örgütlenmesinin durdurulamayacağını düşünerek “*bu inançla olup bitenleri iyimserslikle izliyorum*” demiştir.⁸¹⁵

Birinci Erim Hükümeti de kendisi adına önemli reformları gerçekleştirme umudunu taşımıştır. Öyle ki Atilla Karaosmanoğlu ve ekibi, hızlı bir kalkınma için zorunlu reformları hazırlamaya yönelmiş, hükümet programı, kapitalizmin daha sağlam temeller üzerine oturmasını sağlayacak tedbirleri öngörmüştür. Fakat sanayi burjuvazisinin günlük çıkarlarını uzun vadeli çıkarlarına tercih etmesi ve hükümeti desteklememesi⁸¹⁶Avcıoğlu'nu parlamentoya duyduğu inanç noktasında haklı çıkarmıştır. Avcıoğlu, askeri müdahalenin farklı bir zemine (sola) kaydırılmayacağını anlamış ve tekrar eleştirilerine başlamıştır.

Türkiye'nin temel sorunlarının, teknisyen düzeyinde çözülecek sorunlar olmadığını, temelinden bir değişikliğin yani devrimin gerekli olduğunu düşünen Avcıoğlu, yeni reform hükümetini şöyle eleştirmiştir. “*Büyük paşaların iradesine dayanılarak, sağcı ve solcu teknisyenleri bir araya getiren bir karma hükümet kurulmuştur... Kudretli tutucular koalisyonu karşısında, iktidar halktan kopuktur. Hatta böyle bir desteği aramaktan uzaktır... reformculuk denemesi çok sınırlı kalmaya mahkumdur...Yeni hükümet, daha çok burjuvazinin sınıf temellerini zayıflatmayacak, hatta güçlendirecek olan reformlara yöneleceğe benzemektedir.*”⁸¹⁷

Bu eleştirilere paralel olarak *Devrim* dergisinin manşeti de şöyledir: “*Hükümet programı, sermayeciliği güçlendirme amacıyla! İdare-i Maslahatçılık ile reform dahi yapılamaz.*”⁸¹⁸ Avcıoğlu için kapitalist yapıları zayıflatmak ve tasfiye etmek yerine,

⁸¹⁵ Doğan Avcıoğlu, “*Parlamentoculuğun Takkesi Düştü*”, **Devrim**, Sayı: 74, 7. 23 Mart 1971, s. 1.

⁸¹⁶ Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 104.

⁸¹⁷ Doğan Avcıoğlu, “*Reform Hayalciliği*”, **Devrim**, Sayı: 75, 30 Mart 1971, s. 1, 7.

⁸¹⁸ “*Hükümet programı, sermayeciliği güçlendirme amacıyla! İdare-i Maslahatçılık ile reform dahi yapılamaz*”, **Devrim**, Sayı: 76, 6 Nisan 1971, s. 1.

kapitalizmi güçlendirmek amacını güden hükümet programı, anti-empyralist nitelik taşımaktan uzaktır.⁸¹⁹

Ayrıca ona göre parlamento, reform programının uygulanmasını engelleyecektir ve Nihat Erim programı uygulamakta kararlı olduğu süre boyunca sürekli büyük paşaların desteğini aramak durumunda kalacaktır. Fakat Avcıoğlu, bu sağlansa bile mevcut parlamentodan tasarıların geçirmesinin mümkün olmayacağına inanmıştır. Bu nedenle o, yeniden bir reform edebiyatı yapılması yerine “Atatürkçü bir meclis” kurularak parlamentodan ve bugünkü siyasi partilerden vazgeçilmesini tavsiye etmiştir. Avcıoğlu, Türkiye’nin çağdaş uygarlık düzeyine en kısa zamanda ulaşmasının, büyük paşalardan alacağı destekle ya da tutucu parlamentoyla yapacağı uzlaşmayla değil, gücünü halktan alan ve halkın örgütlü desteğine dayanan devrimci kadrolara bağlı olduğuna inanmıştır.⁸²⁰

Avcıoğlu’na göre Erim Hükümeti, akılcı bir politikayla kapitalist yoldan kalkınılacağına inanarak Demirel’in yarım yamalak uyguladığı istikrar tedbirlerini yürütmeye çalışmaktadır. Böylece Menderes’in tavizci istikrar tedbirlerini 27 Mayısçıların gerçekleştirmeye çalışması gibi, Demirel’in bıraktığını da muhtıracılar yüklenmiştir. Avcıoğlu, bu politikanın zorunlu olsa da beraberinde durgunluk ve işsizlik getireceğini ve sonuç olarak 1973 yılında yapılacak bir seçimde yine Demirel zihniyetini iktidar yapacağını düşünmektedir.⁸²¹

Dolayısıyla Avcıoğlu, Erim Hükümeti’nin uygulamakta kararlı görüldüğü istikrar tedbirlerinin, sosyal ve ekonomik huzursuzluğu gidermek şöyle dursun, artıracığına inanmıştır. Ona göre devrimci güçlere karşı kaba kuvvet gösterme hazırlığı içinde olan hükümet, şiddet tedbirleri ve bir reform edebiyatıyla devrimcileri sindirmeyi ve sermayeciliği güçlendirmeyi planlasa da şiddet tedbirlerine başvurarak hükümet etmeyi denemek, kaçınılmaz biçimde yeni patlamalara yol açacaktır. Sonuç olarak Avcıoğlu, Erim Hükümeti’nin şiddet yolunda Abdülhamit’ten, Vahdettin’den, Bayar’dan ve Demirel’den daha başarılı olamayacağını düşünmüştür.⁸²²

⁸¹⁹ Doğan Avcıoğlu, “Oyun İçinde Oyun”, **Devrim**, Sayı: 76, 6 Nisan 1971, s. 1, 7.

⁸²⁰ “Güvenoyundan Sonra”, **Devrim**, Sayı: 77, 13 Nisan 1971, s. 1. (Devrim imzası ile çıkmıştır)

⁸²¹ “Geleceğin İçindeki Gerçekler...”, **Devrim**, Sayı: 78, 20 Nisan 1971, s. 1. (Devrim imzası ile çıkmıştır)

⁸²² “Baskı Neyi Halleder?”, **Devrim**, Sayı: 79, 27 Nisan 1971, s. 1. (Devrim imzası ile çıkmıştır)

Nitekim Avcıoğlu haklı çıkmış ve 5 AP, 3 CHP, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ve parlamento dışından 14 teknokrat ile kurulmuş olan Birinci Erim Hükümeti, teknokratların reform paketi ile yola devam etmek istediği için parlamentonun direnci ile karşılaşarak 26 Mart 1971'den 3 Aralık 1971'e dek sadece sekiz ay kadar çalışabilmiştir.⁸²³ Fakat bu süre zarfında alınan şiddet tedbirleri sol harekete oldukça zarar vermiş ve Avcıoğlu da bunun dışında kalamamıştır.

Hükümetin 26 Nisan'da aldığı bir aylık sıkıyönetim kararından sonra⁸²⁴ gençlik örgütleri kapatılmış, sendikaların ve meslek gruplarının siyasi toplantı veya seminer düzenlemesi yasaklanmış, sol dergilerin hepsi toplatılmıştır.⁸²⁵

Devrim de kapatılan dergilerden biri olmuştur. 18 Mayıs -17 Haziran tarihleri arasında, büyük çoğunluğu Ceza Kanunu'nun ünlü 141 ve 142. maddelerine göre yargılanmak üzere 2000 kişi tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında Bahri Savcı, Tarık Zafer Tunaya ve Mümtaz Sosyal gibi Türkiye'nin en ünlü hukuk ve siyaset bilim profesörlerinin yanı sıra DİSK, TİP ve TÖS liderleri bulunmaktadır.⁸²⁶

TİP ve MNP Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmış olmasına rağmen, TİP yöneticileri için istenen beş yıldan yirmi yıla kadar hapis cezasını, Necmettin Erbakan ve arkadaşları için istenmemesi⁸²⁷ de asıl hedefin sol olduğunu göstermektedir. Ayrıca MHP de anti-laik düzenle uyumlu bir parti görünümü nedeniyle kapatılmamıştır.⁸²⁸

Doğan Avcıoğlu, Uğur Mumcu, İlhami Soysal, Uluç Gürkan, Bahri Savcı, Muammer Aksoy, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Altan Öymen, Behice Boran, Fakir Baykurt, Yılmaz Güney vb. pek çok yazar, siyasetçi, öğretim üyesi, sanatçı cezaevine girmiştir. 1970'li yıllar 68 kuşağının tasfiyesine dönüşmüş ve rejim 1974'lerin ortasına denk sürecek anarşi-sosyalizm-asayiş denklemine göre işletilmiştir.⁸²⁹

---

⁸²³ Özdemir, “*Siyasal Tarih 1960-1980*”, s. 229.

⁸²⁴ **Akşam**, 27 Nisan 1971, s. 1.

⁸²⁵ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s. 291.

⁸²⁶ Hale, **a.g.e.**, s. 244.

⁸²⁷ Uğur Mumcu, **Bir Pulsuz Dilekçe**, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara, 2014, s. 24.

⁸²⁸ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 166-167.

⁸²⁹ Kaynar, “*Yetmişler Türkiye'si'ne Altmışlı Yıllardan Bakmak*”, s. 1091-1094

4.2. Devrim Dergisi

Devrim dergisi 21 Ekim 1969 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. 21 Ekim 1969 tarihinden, 27 Nisan 1971 tarihine dek haftalık olarak toplam 79 sayı yayımlanmıştır. *Devrim* dergisinin kurucu isimleri Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu'dur. *Devrim* dergisinin ilk sermayesi Cemal Reşit Eyüboğlu tarafından konulmuştur. Derginin sahibi Cemal Reşit Eyüboğlu, derginin genel yayın müdürü Doğan Avcıoğlu, gazetenin sorumlu yazı işleri müdürü ise dönüşümlü olarak Uluç Gürkan ve Hasan Kaya Cemal'dir. İlk sayıda Uluç Gürkan'ın ismi çıkmıştır.⁸³⁰

Avcıoğlu'nun genel yayın müdürlüğü görevi derginin 76. sayısına dek sürmüştür, 76. sayıda Avcıoğlu ile ilgili bir not düşülerek şöyle bir açıklamaya yer verilmiştir: “Sağlık nedenleriyle, doktorların kesin istirahat vermesi üzerine Doğan Avcıoğlu Genel Yayın Müdürlüğü görevinden ayrılmıştır. Avcıoğlu, yazılarına en kısa sürede tekrar başlayacaktır.”⁸³¹

Fakat Amerikan emperyalizmine karşı tam bağımsız Türkiye'yi savunan ve bunun için bir devrim özlemi taşıyan *Devrim* dergisi, muhtemelen Amerika'nın dahlinin bulunduğu bir müdahale sonucu, sıkıyönetim tarafından kapatılacak ve 79. sayısı ile son defa çıkacaktır.

Derginin muhasebe işlerini yine Hamdi Avcıoğlu üstlenmiştir. İdare yeri Adakale Sokak, 28 / 4 Yenışehir, Ankara olup, Ankara'da Murat Matbaası'nda dizilip düzenlenmiş ve Hürriyet Matbaası'nda basılmıştır. Dergi 150 kuruş olarak çıkmış ve bu fiyat hiç değişmemiştir. Abone bedeli yıllık 70 TL, altı aylık 35 TL, üç aylık 17,5 TL'dir. Uluç Gürkan derginin ilk sayıda 40-50 bin sattığını, fakat daha sonraları 15-20 bine kadar düştüğünü söylemektedir.⁸³²

1961 seçim sonuçlarının *Yön*'ün çıkmasına neden olması gibi, 1969 seçimleri de *Devrim* dergisinin çıkmasına vesile olmuştur. Avcıoğlu *Devrim*'in haberini şöyle duyurmuştur: “...yeni bir dergi hazırlıyoruz, adı “Devrim” olacak. Haftalık... *Yön*,

---

⁸³⁰ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 310; Serhat Hürkan, *Üç Dergi Üç İnsan*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s. 86.

⁸³¹ *Devrim*, Sayı: 76, 6 Nisan 1971, s. 7.

⁸³² Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 310; Hürkan, *a.g.e.*, s. 86.

ekonomik sistem arayışı içindeydi. Bugün kapitalizmin iflası açıkça ortaya çıktı... “Yön” arayıştı, şimdiyse yön belli olmuştur. Türkiye’nin sorunlarına somut cevaplar bulmak gerek... tek kelimeyle Türkiye nasıl kalkınacak, çağdaş uygarlık düzeyine nasıl gelecek? Bu soruları özellikle ele alacağız “Devrim”de...”⁸³³

Devrim, Türkiye için özgün olarak tasarlanan ancak Kemalist devrim ve kapitalist olmayan yoldan kalkınma tezlerinden de önemli ölçüde etkilenen Ulusal Kurtuluş Devrimi tezini savunan bir siyasal çevre örgütünün sözcüsü olarak çıkmıştır. Dolayısıyla salt bir yayın organı ya da fikri zemin olarak ele almak doğru bir yaklaşım değildir.⁸³⁴

Devrim’in Türkiye’nin kalkınması amacını taşıdığı da eklenmelidir. Nitekim Avcıoğlu Türkiye’nin kalkınabileceğine inanmaktadır. Bu bağlamda *Devrim*’deki şu ifadesi dikkat çekicidir: “Bugün geri kalmış bir ülkenin 20-25 yıl zarfında kalkınması ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması mümkündür. Devrim, her şeyden önce bunun için gereklidir.”⁸³⁵

Sıklıkla az gelişmiş ülkelerdeki parlamenter sistemin sakıncalarından bahseden Avcıoğlu, daha kestirme bir yoldan hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirerek, sosyalizme evrilen bir süreci başlatmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla *Yön*’de sıkça kullanılan “cici demokrasi” gibi benzetmeler *Devrim*’de de kullanılmıştır. Hasan Cemal, derginin işlevini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Sol radikalizm*”in programı *Yön*’de işlenmiş, 1969’da Türkiye’nin Düzeni kitabıyla özetlenmiş ve sonra sıra *Devrim*’e gelmiştir. Asker-sivil zümre elele verip Türkiye’de devrime giden yolu açacaktır.”⁸³⁶

1961-67 arası çıkan *Yön*, sosyalist fikirleri yaymak, sosyalist kadrolar oluşturmak için oluşturulan bir platformken, 1969-71 arası çıkan *Devrim* ise *Yön*’ün açtığı yoldan giderek askerden aldığı destekle sosyalist yönetimi hedefleyen bir dergidir.⁸³⁷

---

⁸³³ Otyam, **a.g.m.**, s. 1.

⁸³⁴ Kara, **a.g.e.**, s. 16, 28-29.

⁸³⁵ Doğan Avcıoğlu, “*Utanç Tablosu*”, **Devrim**, Sayı: 19, 24 Şubat 1970, s. 7.

⁸³⁶ Cemal, **a.g.e.**, s. 75.

⁸³⁷ Hürkan, **a.g.e.**, s. 27.

Yön ve *Devrim*'i iki ayrı hareket olarak ele almak doğru olmamakla birlikte tam bir benzerlik de söz konusu değildir. Her şeyden önce *Devrim*, *Yön*'ün ayrıştıktan sonraki devamıdır. Örneğin *Yön*, Talat Aydemir çıkışını övgüye değer bulmasına rağmen, Avrupa sosyal demokrat partilerinin parlamenter deneyimlerine de yer vermiştir. Hatta *Yön*'de pek çok sosyal demokrat isim de vardır. Fakat *Devrim*'de İnönü, Ecevit dâhil tüm CHP “*parlamentarist tutucu gericiliğin bir mihrakı*” olarak görülmüştür.⁸³⁸

Bunun yanı sıra 15-16 Haziran olaylarında aldığı tavır ile *Devrim*, işçi hareketini oldukça önemseyen *Yön*'den ayrılmaktadır.⁸³⁹ Hasan Cemal böyle bir ayrımın Kürt Sorunu için de yapılabileceğini söylemektedir. Nitekim 79 sayı çıkan *Devrim*'de Avcıoğlu sadece iki yazısında Kürt sorununa değinmiştir. Bunlar; 21 Nisan 1970 tarihli “Kürt Devleti mi?” ve 12 Mayıs 1970 tarihli “Siirt Olayı” başlıklı yazılardır. Üstelik iki yazıda da üsluba dikkat edilmiş ve Kürt kimliği, kültürel haklar gibi konular üstü kapalı geçirilmiştir. Hasan Cemal'e göre Avcıoğlu'nun bu konuda kafası berrak olmasına rağmen, sistemli biçimde konuyu işlemekten kaçınmasının nedeni askeri ürkütmemektir. Aynı komünistlik gibi Kürtçülük de asker için bölücülükle eş değerdir. Askerin resmi politikası “Kürt yok, Türk var!”dır. Doğal olarak *Devrim* dergisi yayın politikası gereği ikisinden de uzak durmuştur.⁸⁴⁰

Hasan Cemal'in aksine Atılğan ise Avcıoğlu'nun, artık bir iktidar perspektifi ile düşündüğü için bu meseleyi *Devrim*'de bir adım daha ileri taşıdığını düşünmektedir. Resmi tez açısından “Kürt” diye bir şeyin olmadığı bir dönemde, Avcıoğlu *Yön*'de “*Misakı Milli sınırları içinde Türkiye*” tarifini benimsemiş fakat bu sorunu “*yıkılması gereken bir tabu*” olarak sosyalistlerin gündemine taşıyan ilk yazar olmuştur. Öyle ki TİP gibi akımlar bile, bu dönemde meseleyi “doğu sorunu” olarak adlandırmakta ve sorunu “bölgesel geri kalmışlık” olarak görmektedir. TİP'in Kürt sorununa dair düşüncesi ancak Behice Boran'ın genel başkan seçildiği Ekim 1970'teki dördüncü kongresiyle değişmiştir.⁸⁴¹

---

⁸³⁸ Kara, **a.g.e.**, s. 56.

⁸³⁹ Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 299; Cemal, **a.g.e.**, s. 152-153.

⁸⁴⁰ Cemal, **a.g.e.**, s. 94-95.

⁸⁴¹ Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 109.

Avcıoğlu konuya dair *Yön*'de şöyle demiştir: “Resmi tez ne olursa olsun... bir Kürt meselesi vardır ve uzun yıllardır uygulanan politika, meseleye bir çözüm yolu bulmakta başarısız kalmıştır... Şüphesiz derebeyliğin tasfiyesi, Doğu meselesinin çözülmesinin ön şartlarından biridir. Türkiye çapında köklü bir toprak reformu gerçekleşmedikçe çok geç kaldığımız muhakkaktır. Yalnız etnik yönü de olan bir meselenin, sadece ekonomik ve sınıfsal açıdan alınacak tedbirlerle çözülmesi mümkün müdür?”⁸⁴²

Devrim de ise şunu demiştir; “Kanımızca gerçekçi bir politika, feodalizmi tam tasfiye eden köklü bir toprak reformu, Doğu'nun batı ile bütünleşmesini amaç edinen bir bölgesel kalkınma programı ve bölgenin etnik özelliklerini göz önünde tutan geniş bir plan çerçevesinde yürürlüğe konabilir.”⁸⁴³

Dolayısıyla Hasan Cemal'in eleştirisi oldukça haksız bir eleştiriye, Atılğan'ın dediği gibi *Devrim*'de daha ileri giden bir söylem de yoktur. Avcıoğlu ayrıca her iki dergide de Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün olduğunu söylemiş, Kürt devletinin karşısında olmuştur. Nitekim *Yön-Devrim* hareketi olarak literatüre geçen bir kullanım söz konusudur. Kanpolat, *Yön-Devrim* hareketini dergileri, derneği, yayınevi ve içinde yer aldığı örgütleriyle iktidar hedefli “tüzüksüz bir parti” olarak tanımlamaktadır.⁸⁴⁴

Atılğan, *Devrim* dergisini *Yön*'ün devamı niteliğinde görmüş, *Yön* dergisinin kapanması ile 9 Mart 1971 ihtilal denemesi arasındaki süreci, beşinci dönem olarak ele almayı seçmiştir. *Yön-Devrim* hareketi DP iktidarına karşı gelişen muhalefetin içinden doğmuştur. Fikri çerçevesi *Forum* dergisi tarafından oluşturulan bu hareketi, örgütsel bakımından CHP temsil etmektedir. Hareketin kendine özgü muhalefet imkânını ise 27 Mayıs sonrası gelişmeler belirlemiştir. 1961 genel seçim sonuçları ile birlikte önce *Yön* yayın hayatına başlamıştır. *Yön*, Marksizm'den yararlanarak geliştirdikleri Kemalizm'in ülkeyi sosyalizme götürerek iktisadi buhranı çözeceğine ve böylece sosyal, siyasal tüm meselelerin çözüleceğine inanmaktadır. Bu sistemin öncülüğünü yapabilecek tek örgütlü gücün asker ve sivil aydınlardan oluşan “zinde

⁸⁴²Doğan Avcıoğlu, “Kürt Meselesi”, *Yön*, Sayı: 194, 16 Aralık 1996, s. 3.

⁸⁴³Doğan Avcıoğlu, “Kürt Devleti mi?”, *Devrim*, Sayı: 27, 21 Nisan 1970, s. 1, 3.

⁸⁴⁴Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 29.

kuvvetler” olduğu düşünüldüğünden, onları kendi fikirleri etrafında toplamaya çalışmıştır.⁸⁴⁵

Atılğan, *Yön-Devrim* hareketinin Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar, Kemalistler, Kadrocular ve günümüz ‘ulusal solcularına’ uzanan Osmanlı-Türk geleneksel aydın hareketleri içinde olduğunu düşünmekle birlikte bir istisna teşkil ettiğinin de altını çizmektedir. İktidarı toplumsal bir tabana dayanmadan, devlet içindeki kimi güçlerle ele geçirmek istemesi devamlılığını, “Türkiye nasıl kalkınabilir?” sorusuna sosyalist bir vurguyla cevap aramış olması ise farklılığını ortaya koymaktadır.⁸⁴⁶

Atılğana göre Avcıoğlu’nun Marksist olmamakla birlikte Marksizm’den yararlanmış olması, *Yön-Devrim* hareketini, geleneksel aydın hareketlerinin bir özeleştirisi, Marksizm’i de bu özeleştirme sürecini açıklama yöntemi yapmıştır. Keza Avcıoğlu, Marksizm’i; sosyal bilimleri, çağı, tarihi ve Türkiye’nin kalkınma meselelerini anlamada bir anahtar olarak görmektedir.⁸⁴⁷

Atılğan, *Yön-Devrim* hareketini, Kemalizm’in barındırdığı çoğul olanakları görüp onu Marksizm’den yararlanarak yeniden tarif etmeye yöneldikleri için hem inançlı bir Kemalist hem de inançlı bir sosyalist olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle *Yön-Devrim* hareketinin sosyalist-Marksist yanını gizlemek için Kemalizm’i kullanıldığını düşünen Aydın Yalçın, Turhan Feyzioğlu vb. isimlere katılmamaktadır.⁸⁴⁸

Devrim dergisinde *Yön* dergisine kıyasla daha dar bir yazar kadrosunun yer aldığı görülmektedir. Bunun bir nedeni, *Yön*’e kıyasla Avcıoğlu’nu radikal bulan bazı isimlerin ondan uzaklaşması olduğu kadar, bir nedeni de Avcıoğlu’nun artık yeni bir platform arayışını gereksiz görmesi ve salt kendisi gibi düşünen isimlerle yola devam etmek istemesidir.

Yön, eleştiriye ve özgür düşünceye ne kadar açıksa, *Devrim* amaca aykırı fikirlere o kadar kapalı olmuştur. *Devrim*, bir eylem organıdır.⁸⁴⁹ Bunun anlamı

---

⁸⁴⁵ Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 303-306.

⁸⁴⁶ **A.g.e.**, s. 13.

⁸⁴⁷ **A.g.e.**, s. 78-79.

⁸⁴⁸ **A.g.e.**, s. 54-56.

⁸⁴⁹ Tanyol, “*Katıksız Bir Devrimci*”, s. 7.

dergideki tüm isimlerin onunla aynı amacı taşıdığı değildir. Nitekim *Devrim*'de bir kez yazmış isimlerin yanı sıra kültür-sanat çerçevesinde yazarlar da vardır. *Devrim*'in çekirdek kadrosu Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Uğur Mumcu, Çetin Altan, Hasan Kaya Cemal ve Uluç Gürkan'dır. Yazar kadrosu içinde en dikkat çekici şey, asker kökenli isimlerin de olmasıdır. Bunlar: Ekrem Acuner, Mucip Ataklı, Osman Köksal, Sami Küçük, Haydar Tunçkanat, Suphi Karaman, Ahmet Yıldız, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Muzaffer Karan, Cemal Madanoğlu, Talat Turhan, Cahit Tanör, Cevat Akgönül, Dünder Seyhan, Halil Tuncer, Kemal Tüfekçioğlu, Yılmaz Akkılıç'tır.⁸⁵⁰

Yön'de olduğu gibi *Devrim*'de de tüm yazıları istisnasız gözden geçirerek okuyup düzelteren hatta bazı yerleri yeniden yazan tek isim yine Doğan Avcıoğlu'dur.⁸⁵¹ Mümtaz Soysal'ın *Devrim*'de hiç yazmadığı görülmektedir. Kendisi yazmama gerekçesini, *Devrim* çıkmadan önce başlayan soğukluk ve Avcıoğlu'nun hızlı hareket etmesine karşılık kendisinin ihtiyatlı olmasıyla açıklamıştır. Soysal, süreci bir macera olarak görmüştür.⁸⁵²

Devrim'de amaç, *Yön*'de yapıldığı gibi sosyalist fikirleri tartışıp yaygınlaştırmak ve halka aktarmak değil, bir eylem çağrısı ve programı ortaya koymak olduğundan yazar kadrosu, seslenen kitle ve söylem farklıdır. Parlamenter umutları yeniden güçlendirebileceğinden CHP'ye tavır alınmış, buna karşılık ihtilalden sonra ihtiyaç duyulacak olan aydın birikimi daha çok TİP etrafında toplandığından TİP'e, CHP'deki gibi keskin bir tavır alınmamıştır. *Yön*'de TİP yönetimine karşı verilen mücadelede ittifak yapılan ve dergide yazan "eski tüfekler"e *Devrim*'in sayfalarında rastlanılmamaktadır. Bunun bir nedeni askerin komünistlere olan alerjisi⁸⁵³ olmakla birlikte, diğer nedeni de Avcıoğlu'nun onlara güvenememiş olmasıdır.

Mihri Belli bu isimlerden biridir. Türkiye'de askerin milli kurtuluşçu geleneğini göz önünde tutan ve yeni bir 27 Mayıs umudunu besleyerek *Devrim*'e yakınlık gösteren MDD'cilerden biri olan Mihri Belli, aynı zamanda Avcıoğlu'nun da

---

⁸⁵⁰ *Devrim*'in ayrıntılı yazar listesi için Bkz. Tıgılı, a.g.e., Neslihan Erkan, **12 Mart Muhtıra Sürecinde Devrim Dergisi'nin Rolü**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

⁸⁵¹ Cemal, a.g.e., s. 148.

⁸⁵² Mümtaz Soysala Armağan, s. 85.

⁸⁵³ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 226-229.

dostudur. Buna rağmen Avcıoğlu Belli'ye güvenmemiş, ilişkisini ihtiyatlı biçimde devam ettirmiştir.⁸⁵⁴ Belli'nin batı ile olan ilişkileri Avcıoğlu'nu tedirgin etmiştir.⁸⁵⁵

Devrim'i ağırlıklı olarak askerler, kısmen bürokratlar ile parlamenterler, akademisyenler, öğretmenler ve üniversiteli devrimci gençler okumaktadır. Bu kitle aynı zamanda Avcıoğlu'nun çizdiği devrimci ordu gücünü çağrıştırmaktadır.⁸⁵⁶

Devrim'de, bildiri geleneğini bozulmamış yine bir bildiri ile yayına başlanmıştır. Bildiri, gazetenin son sayfasında "Devrim Bildirisi" başlığı ile şu alt başlıklarla sunulmuş ve özetle şöyle denilmiştir:

Karanlık Bir Gidiş: "Seçimlerden sonra Türkiye yine aynı Türkiye'dir ve hiçbir şey değişmemiştir. Oysa Türkiye mutlaka değişmesi gereken bir ülkedir"

Ekonomik Çıkmaz: "Çağımız, hızlı kalkınma çağıdır. Azgelişmiş bir ülkenin 20-25 yıl içinde azgelişmişlik çemberini kırması ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması mümkündür bugün... Cumhuriyetten beri elli yıla yakın bir çabadan sonra ve ancak makinasi, ham maddesi, yedek parçası ve teknik bilgisiyle dışarıya bağlı bir "montaj" ve "ambalaj" sanayii kurulabilmiştir."

Toplumsal Çıkmaz: "Geri tarıma ve gecekondü sanayie dayanan bir ekonomide, toplumsal sorunlar, çözülme yolunda olmak şöyle dursun, gittikçe ağırlaşmaktadır..."

Eğitim ve Sağlıkta Çıkmaz: "Cehaletten kurtulma davası çözülebilmemiş olmaktan çok uzaktır... Halkın sağlığını hileli bir ticaret konusu yapan ilaç sanayii skandalı sürmekte, vatandaş hasta döşeginde sömürülmektedir."

Zengin-Fakir Uçurumu: "...Geniş bir kitlenin fakirliği ve bir mutlu azınlığın lüks ve israfı arasındaki uçurum hızla genişlemektedir..."

Ulusal Ordu Özlemi: "...Cumhuriyet, iç politikasında da, dış politikasında da Kemalist yoldan uzaklaştırılmıştır. Türkiye'mizin sürüklenmekte olduğu tarihi varlığını yitirme tehlikesinden, tek kurtuluş gerçeği olarak bir ulusal ordu özlemi fişkırmıştır."

⁸⁵⁴ Kara, a.g.e., s. 83; Cemal, a.g.e., s. 141.

⁸⁵⁵ Nazlı Ilıcak, **12 Mart Cuntaları**, Ufuk Yayınları, 2013, İstanbul, s. 267.

⁸⁵⁶ Kara, a.g.e., s. 92.

Neden Kalkınamadık?: “...Türkiye bugün geri kalmış ülkeler arasında bulunuyorsa, ekonomik planda bunun temel nedeni kaynakların kötü dağılması ve kötü kullanılmasıdır...”

Nasıl Kalkırız?: “Türkiye'nin hızla kalkınması ve gittikçe ağırlaşan toplumsal sorunları çözmesi, israf edilen kaynakların topluma mal edilmesi ile mümkündür... Temel sanayiye yönelmedikçe bir ülke modern teknolojiye sahip olamaz ve dışa bağımlılıktan kurtulamaz...”

Kemalist Devrim Yarıda Bırakılmıştır: “...Devletçilik 1945ten sonra dejenere edilmiştir. Böylece Kemalist devrim, yarıda kalmıştır. Bugünün Kemalistlerine düşen görev, anti-Kemalist gidişe son vererek, Kemalist devrimi sürdürmek, alt yapı devrimleriyle temele indirmek ve Türkiye'mizi en kısa sürede, çağdaş uygarlığa ve Atatürk'ün tüm hayatına yön vermiş bulunan tam bağımsızlık amacına ulaştırmaktır.”

Tutucu Güçler Koalisyonu: “...Türkiye'nin tam bağımsızlığa ve çağdaş uygarlığa ulaşmasını engelleyen bugünkü düzeni sürdürmek için toprak bey ve ağaları ile tefeci ve aracidan başlayıp montajcı sanayici ile kompradorlara kadar uzanan bir Tutucu Güçler Koalisyonu doğmuştur...”

Sandık Demokrasisi: “Çok partili hayata geçiş ve genel oy, büyük kitleyi söz sahibi yaparak tutucu güçler koalisyonunu zayıflatacağı ve feodal kalıntıları yok edeceği yerde, 23 yıldan beri tersine işlemiş, tutucular ittifakının iktidarını sağlamıştır... Türkiye'de seçimler, devamlı olarak tutucu güçler koalisyonunu iktidara getirmiştir ve getirmektedir. 1969 seçimleri bunun yeni bir örneğidir.”

Partilerin Çıkmazı: “Düzen değişikliği iddiasıyla ortaya çıkan siyasi partiler dahi, seçimlerde az-çok bir başarı sağlayabilmek için, tutucu güçler koalisyonuna devamlı tavizler verme durumunda kalmaktadır... Böylece düzen değişikliğinden yana görünen siyasi partiler bile, daha muhalefet yıllarında az çok yozlaşmaktadır...”

Kemalistlerin Tarihi Ödevi: “...Günümüzün devrimcisi, bugünkü anti-Kemalist tersine gidişe “dur” diyerek, halkla el ele uygar, bağımsız ve demokratik Türkiye'yi kurma görevindedir. Bu görevden kaçınan, milli kurtuluş savaşımızın mirasına ve devrimci sıfatına layık olamaz. Gelecek

kuşaklara milli kurtuluş savaşına yakışır bir Türkiye devretmek kuşağımızın tarihi ödevidir.”⁸⁵⁷

Bildirinin en alt kısmında dikkat çekecek şekilde “*Halka rağmen, halk için değil, halkla beraber halk için DEVRİM*” yazmaktadır. Ayrıca bildirinin bulunduğu sayfaya yerleştirilmiş üç Gazi Mustafa Kemal fotoğrafı ve ona ait devrimle ilgili şu üç alıntı yer almaktadır:

1- “*Devrimin kanunu, mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız devrim, bir an bile durmayacaktır. Bizden sonraki devrilerde de böyle olacaktır.*”

2- “*Herkesi memnun edelim dersek, mümkün olsun, hepsi memnun olsun, ama biz maksadı temin etmiş olmayız. İdare-i maslahatçılar esaslı inkılap yapamaz. Bugünkü sefalet ve rezalet içinde esasen kimseyi memnun etmeye imkân yoktur. Memleket mamur, millet zengin olduğu zaman herkes memnun olur.*”

3- “*Devrimlerin asıl amacı, ülkemizi çağdaş uygar düzeye yükseltmektir. Bu gerçeği kabul etmeyen kafaları tarumar etmek zorunludur.*”⁸⁵⁸

4.3. Devrim Dergisi’nde Doğan Avcıoğlu’nun ‘Devrim’ Hazırlığı

Devrim’in amacı; “tarihen ilerici” olduğu düşünülen Türk ordusu ve Atatürkçü subayların vurucu gücüyle bir hükümet darbesi gerçekleştirmek, sosyalizme evrilecek bir süreci başlatmaktır.⁸⁵⁹

Nitekim Avcıoğlu’nun *Devrim*’deki ilk yazısı derginin stratejisini de vermektedir. Avcıoğlu Türkiye’nin ekonomik olarak da güçlük içinde olduğu, bir an önce kalkınabilmek için köklü bir düzen değişikliğine ihtiyaç duyulduğu bu dönemde son seçimlerin “zinde güçler” denen aydın çevrede 27 Mayıs’tan beri rejime bağlanan ümitleri azalttığını düşünmektedir. Üstelik TİP ile CHP’nin oyları Türkiye’de

⁸⁵⁷ “*Devrim Bildirisi*”, **Devrim**, Sayı: 1, 21 Ekim 1969, s. 8. Bildirinin tam metni ekler bölümünde verilmiştir.

⁸⁵⁸ Aynı yer.

⁸⁵⁹ Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 223-224.

parlamento yoluyla düzen değişikliğinin ve kalkınmanın başarılamayacağını bir kez daha doğrulamıştır.⁸⁶⁰

Türkiye'nin kaderine hâkim olabilecek çevrelerin orduda, parlamentoda, üniversitede, basında ve bürokraside görev yapan asker ve sivil aydınlar olmasına rağmen, bu kesimlerin Türkiye'nin rotasını doğru tayin edecek "sistemli bir devrimci dünya görüşü"nden yoksun olduğunun düşünülmesi sonucu *Devrim* yayına başlamıştır.⁸⁶¹ Amaç askeri bir darbeyle devrimin yolunu açmak olduğundan asker kışkırtılacaktır. Hedefler; parlamento, Demirel hükümeti, CHP, ortanın solu, irtica, üniversite gençliğidir.⁸⁶²

Devrim'in yayın politikasının hedefinde gençlik ve askerlerin olduğunu söyleyen Hasan Cemal kendisinin askeri kışkırtma görevini, Uluç Gürkan'ın ise gençliği kışkırtma görevini üstlendiğini belirtmiştir.⁸⁶³ Bu bağlamda şöyle bir anı paylaşmıştır: "1970 sonu 71 başı olmalı; Ankara'nın göbeğinde, Sıhhiye'deki orduevinin önünde patlayacaktı bombalar... Bir tek amacımız vardı: askeri kışkırtmak... Darbe süreci bu kışkırtma ve provokasyonlar sayesinde hızlanacaktı..."⁸⁶⁴

Hasan Cemal'e göre aslında Avcıoğlu, kır ya da şehir gerillasının Türkiye için bir çıkış yolu olamayacağını bilecek kadar Türkiye'nin ve siyasal gerçeklerin farkındadır, fakat "Yeni Jön Türkler" olarak gördüğü gençlerin romantizminden, cesaretinden ve düzene meydan okumalarından hoşlanmaktadır. Muhtemel askeri bir darbenin gençleri ezeceğini bildiği için de gençlere sahip çıkmış ve eylemlerini Atatürk'le gerekçeleyerek asker nezdinde daha sempatik kılmaya çalışmıştır.⁸⁶⁵

Hangi nedenle olursa olsun Avcıoğlu siyasi iktidarlara, egemen sınıflara ve emperyalistlere karşı devrimci gençlerin başlattığı ve adına "şehir gerillası" denilen mücadeleyi önemsemektedir. Ona göre; Kurtuluş Savaşı da bir gerilla hareketi olarak başlamıştır ve gerilla sözünü Türkiye'de ilk kullananlardan biri Atatürk'tür.

---

⁸⁶⁰ Doğan Avcıoğlu, "Takke Düştü! Tutucular Koalisyonuna Doğru" *Devrim*, Sayı: 1, 21 Ekim 1969, s. 1, 5.

⁸⁶¹ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 80.

⁸⁶² Cemal, *a.g.e.*, s. 151-152.

⁸⁶³ *A.g.e.*, s. 174.

⁸⁶⁴ *A.g.e.*, s. 10.

⁸⁶⁵ *A.g.e.*, s. 167.

Atatürk'ün gözünde gerilla; mazlum ülkelerin emperyalizmle savaşlarında yenilmez bir silahtır. Üstelik her şeyden önce gençlerin bu mücadelesi bir “nefis müdafaası” olarak görülmelidir. Keza devrimci gençlik, daha önce hukuk düzeni içinde mücadele vermiş fakat bekledikleri reformlar gerçekleşmediği gibi, karşılıklarına kolluk güçleri dikilmiştir⁸⁶⁶.

Gençlik; artık devrimin sandıktan çıkmayacağını ve bildiri, toplantı, gösteri döneminin bittiğinin farkındadır. Türkiye’de başlayan gerilla hareketinin nedeni, gençlerin macera ve gangsterlik hevesi değil, ülkenin içine düşürüldüğü koşullardır. Şehir gerillası, bu çerçevede değerlendirilmeli ve aynı isyanı paylaşan bazı kesimlerinden destek gördüğü de unutulmamalıdır. Devrimcilerin bugün şiddete yönelen enerjisini ancak devrimci bir iktidar ülkenin inşasına çevirebilir. Bu nedenle önce devrimci bir iktidar için mücadele edilmelidir. Şili, Peru ve Bolivya gibi emperyalizm karşısında devrimci bir yöneliş alan ülkelerde gerilla eylemleri son bulurken, zulmün her çeşidine başvuran ülkelerde ise gerilla yayılmaktadır.⁸⁶⁷

Avcıoğlu, gençlerin üstlendiği bu sorumluluk karşısında, aydının sorumluluğunu hatırlatmakta ve aydınların “*aman cici demokrasiyi yaşatalım, sonra faşizm gelir*” korkusunu yersiz bulmaktadır. Çünkü o, hâlihazırda Anadolu’da zaten Nurcusu, Süleymancısı, emir kulu idarecisi ve AP militanı ile kol gezen bir faşizmin mevcut olduğuna inanmaktadır. Cici demokrasi düzeninde sandıktan çıkan güçler, faşizme en fazla teşne olan gerici ve işbirlikçi sınıflar olduğundan yapılacak iş, faşizme karşı korunmak değil, faşizmi yenmek için safları sıklaştırmak ve ileriye dönük bir iktidarı en kısa sürede kurmak için mücadele vermektir.⁸⁶⁸

Avcıoğlu için 1969-73 dönemi, gerçek devrimcilerle sahte devrimcileri birbirinden ayırdığı için önemlidir. Çünkü koalisyonlar ve dirsek temasları, mevcut düzenin ve AP iktidarının devamını sağlayacağı gibi Türkiye’nin kalkınmasının önündeki engeli de devam ettirmektedir.⁸⁶⁹

---

⁸⁶⁶ Doğan Avcıoğlu, “*Gerilla*”, **Devrim**, Sayı: 70, 23 Şubat 1971, s. 1, 7.

⁸⁶⁷ Avcıoğlu, “*Atatürk Diyor Ki Devrim*”, Sayı: 72, 9 Mart 1971, s. 1, 7.

⁸⁶⁸ Doğan Avcıoğlu, “*Dar Kapi*”, **Devrim**, Sayı: 58, 24 Kasım 1970, s. 1, 7; Avcıoğlu, “*Artık Söylenecek Söz Yok...*”, **Devrim**, Sayı: 68, 2 Şubat 1971, s. 1, 7.

⁸⁶⁹ Avcıoğlu, “*Takke Düştü! Tutucular Koalisyonuna Doğru*”, s. 1, 5.

Dolayısıyla Avcıoğlu için mesele AP'nin iktidar olması değil, onu iktidara getiren parlamenter sistemdir. Bu konuda *Devrim*'de bir tartişma da başlatılmış ve bu şöyle duyurulmuştur: “Batıdan aktardığımız parlamenter rejim, ekonomik ve sosyal gerçeğlerimize ne ölçüde uygun düşmektedir? Çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce ulaşma, yani kalkınma davamıza, Batı politik sistemi elverişli midir? Parlamentoculuk, ilerici güçlerin mi, yoksa tutucu güçlerin mi yararına işlemektedir?”... *DEVİRİM*, Batı politik kurumlarına yürekten bağlı, Batı'nın ünlü bilim adamlarının görüşlerini yayınlayarak, politik rejim tartişmasını başlatmak niyetindedir.”⁸⁷⁰

Avcıoğlu'na göre Türkiye'de parlamentoculuğa giden süreçte hep batının müdahalesi olmuştur. Örneğin; Tanzimat Fermanı'nda İngiliz Büyükelçisi Lord Straford, Birinci Meşrutiyet'in ilanında Mithat Paşa'nın başlıca teşvikçisi ve destekçisi İngiliz Büyükelçisi Sir Henri Eliot ve İkinci Meşrutiyet'te “Kızıl Sultan Abdülhamit”e savaş açan İngiliz emperyalizmi etkili olmuştur. Ne var ki Mustafa Kemal, TPCF ve SCF denemeleriyle cumhuriyetten hemen sonra batı politik sistemine yönelmenin Kurtuluş Savaşı kazanımlarını yok edeceğini görmüş ve kendine özgü bir politik sistem kurmuştur. Fakat bu durum ABD ile başlayan ilişkilerle değişmiş ve parlamentoculuk tutucu güçler koalisyonun egemenliğini sağlamıştır. Avcıoğlu, 1945'te başlayan bu sürecin bir karşıdevrim niteliği taşıdığını ve hala devam ettiğini düşünmektedir.⁸⁷¹

Doğal olarak Avcıoğlu için sağ ya da sol tüm partiler aynı düzene hizmet etmektedirler. Hasan Cemal'in CHP'nin içini karıştırmak için *Devrim*'de özel çaba sarf edildiğini, hatta en çok da Ecevit'in yıpratılmak istendiğini söylemesi bununla ilgilidir. Ecevit'in başını çektiği Ortanın Solu hareketinin güçlenmesi, Türkiye'de parlamentoculuğun güçlenmesi anlamına geleceğinden *Devrim*'de, CHP'de bir askeri yönetime kredi açabileceği düşünölen Nihat Erim, Orhan Kabibay gibi politikacılarla birlikte bütün Ecevit muhalifleri desteklenmiştir. Hasan Cemal, 16-17 Haziran 1970'deki büyük işçi hareketinin göz ardı edilerek Ecevit'in bu konudaki tavrının

---

⁸⁷⁰ “Azgelişmiş Ülkelerde Parlamentoculuk”, *Devrim*, Sayı: 5, 18 Kasım 1969, s. 2.

⁸⁷¹ Doğan Avcıoğlu, “Anglosaksonlar Açısından Türkiye'de Parlamentoculuk”, *Devrim*, Sayı: 5, 18 Kasım 1969, s. 1, 7.

manşet edilmesinin altında yatan nedenin de bu olduğuna inanmakta⁸⁷² ve bu iddiasını desteklemek adına ayrıca şunu söylemektedir: “Avcıoğlu o tarihlerde bir örgüt kurulacaksa, bir bildiri yayınlanacaksa, hepsinin başında bir “ordu” sözcüğünün geçmesini isterdi. Gençlere de bunu tavsiye ederdi. Belki de askere selam çakmanın, şirin görünmenin bir yolu olarak görürdü.”⁸⁷³

Atılğanın da işçi sınıfına dair benzer bir eleştirisi vardır. Ona göre 15-16 Haziran işçi olayları *Devrim*'in işçi hareketiyle ilgili tavrını ortaya koymaktadır. Bu denli önemli bir olaya manşette yer verilmemesinin nedeni işçilere ateş açan orduyu eleştirmekten çekinilmesidir. Haber bir kurnazlıkla “Ecevit 180 Derece Döndü” başlığıyla manşet olmuş, böylece orduyla karşı karşıya gelinmeden olaylar Ecevit'in tavrı üzerinden anlatılmıştır.⁸⁷⁴

Avcıoğlu ise 15-16 Haziran olaylarına dair şunları yazmıştır: “...son olayların baş tahrikçisi, Türk-İş ile Türk-İş dalkavukluğunda yarış eden iktidar ve ana muhalefet partileridir...Türk-İş tasarısı mecliste kabul edilmiştir. Tasarı DİSK'i ortadan kaldırdığı gibi, Türk-İş etrafında kümelenmiş az sayıdaki sendikaya toplu sözleşme yapma tanır niteliktedir. İşçiler isteseler de istemeseler de toplu sözleşme tekeline sahip sendikalarda toplanacak, öteki sendikalar kapılarını kapamak zorunda kalacaklardır. Türk-İş grubu, kapitalizmden yana Amerikan sendikacılığı benimsediğine göre, bu yoldan devrimci sendikacılığı da paydos denilmiş olacaktır. DİSK, anayasaya aykırı bu tasarının kanunlaşmasını önlemek için, aylardır çalmadık kapı bırakmamıştır. Aldırış eden olmamıştır... Ana muhalefet, ancak bu güçlü işçi direnmesi üzerinedir ki, düne kadar desteklediği tasarının anayasaya aykırı olduğunu anlamıştır... Demirel ve temsil ettiği sınıflar, kendilerinin yarattığı çıkmazdan, ordu ile gençliği, ordu ile işçiyi, ordu ile topraksız köylüyü karşı karşıya getirerek kurtulmaya çalışmaktadır. Bu, Demirel'in kendisini işin içinden sıyırmak ve sorumluluğu başkalarına bulaştırmak için uzunca süredir başvurduğu bir tilki kurnazlığıdır...”⁸⁷⁵

⁸⁷² Cemal, a.g.e., s. 152-153.

⁸⁷³ A.g.e., s. 34.

⁸⁷⁴ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 299.

⁸⁷⁵ Doğan Avcıoğlu, “*Tilki Oyunu*”, *Devrim*, Sayı: 36, 23 Haziran 1970, s. 1, 7.

Avcıoğlu 1969-1973 d6nemini, Demirel'in demokrasi m¼cadelesi ¼zerinden kurguladığı ve parti i¼indeki muhalefeti her adımda d¼ş¼nmele zorunda kaldığı bir d6nem olarak nitelemiştir. Bu d6nemde Demirel, AP dışındaki politikacılara řu ¼ađırýyı yapmaktadır: “*Demokratik rejimin b¼t¼n savunucuları dirsek temasında bulunmalıdır. ¼atı ¼6kerse herkes altında kalır. Bizim yanımızda olun, bizi savunun demiyorum. Demokrasinin savunuculuğunu sadece bize bırakmayın.*”⁸⁷⁶

Dolayısıyla Avcıoğlu bu d6nemde İn6n¼ ve Ecevit'i politik bi¼imi 6ze tercih etmele su¼lamıř, İn6n¼'n¼n tutucu iktidara kalkan olduğunu ve orduyu karşısına alarak siyasi affi g¼ndeme getirdiğini s6ylemiştir.⁸⁷⁷ Keza Ecevit'in de halkın aydın b¼rokratlara duyduğu 6fkeden s¼rekli onları s6m¼renlere oy verdiğini d¼ř¼nd¼đ¼ i¼in Bayar affını desteklediğini d¼ř¼nmektedir. Fakat Ortanın Solu bu şekilde, halkı kazanmak adına aydın b¼rokratlar olarak k¼¼¼msedikleri toplumun zinde g¼¼lerinden uzaklaşmaktadır. Avcıoğlu'na g6re Ecevit halk¼lık adı altında halk dalkavukluğu yapmakta,⁸⁷⁸

AP ve karşıdevrimciler gibi anayasa değişikliklerine umut bağlayarak sandık¼lık ile devrimciliği birbirine karıştırmakta ve bu yeni tip devrim anlayışıyla aslında Kemalizm'den ve ger¼ek devrimcilikten uzaklaşmaktadır. Nitekim bu d6nem Ecevit'in tek partili rejimde Atat¼rk'¼n toprak reformu gibi k6kl¼ devrimleri ger¼ekleřtiremediđini ve bu k6kl¼ reformların ¼ok partili rejimde ger¼ekleřtirilebileceđini s6ylediği bir d6nemdir.⁸⁷⁹

Avcıoğlu'nun bu d6nemde Ecevit 6ng6r¼s¼ ř6yle olmuştur: “*şu s6zlerimize l¼tfen bir mim koyunuz: T¼rk politika hayatında hızla parlayıp sonra s6nen Kasım G¼lek, G6khan Evliyaoğlu, Necmettin Erbakan, Turhan Feyzioğlu gibi bir¼ok kuyruklu yıldız g6r¼lm¼řt¼r. Bir kehanette bulunduğumuzu sanmayarak s6yleyebiliriz ki, Ecevit de bu kuyruklu yıldızlardan biridir.*”⁸⁸⁰

18-20 Ekim 1968'de yapılan CHP 19. Kurultayı'nda alınan karar gereğince CHP merkezinde bir Y¼ksek Danışma Kurulu kurulmuş, Avcıoğlu CHP ¼yesi

⁸⁷⁶ Avcıoğlu, “*Takke D¼řt¼! Tutucular Koalisyonuna Doğru*”, s. 1, 5.

⁸⁷⁷ Doğan Avcıoğlu, “*¼eliřme*”, **Devrim**, Sayı: 2, 28 Ekim 1969, s. 1, 8.

⁸⁷⁸ Doğan Avcıoğlu, “*Gidiş Nereye*”, **Devrim**, Sayı: 3, 4 Kasım 1969, s. 1, 7.

⁸⁷⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Ecevit'in Atat¼rk¼l¼đ¼*”, **Devrim**, Sayı: 8, 9 Aralık 1969, s. 1, 7.

⁸⁸⁰ Doğan Avcıoğlu, “*Ecevit Bir Kuyruklu Yıldızdır*”, **Devrim**, Sayı: 39, 14 Temmuz 1970, s. 2.

olmadığı için kısa bir mevzuat tartışmasının ardından, Ecevit ve arkadaşlarının karşı oylarına rağmen Erim ve arkadaşlarının olumlu oyları ile bu kurula seçilmiştir. Fakat eski demokratlara siyasi haklarının geri verilmesi ile ilgili tartışmalar sırasında bu görevinden ayrılmıştır.⁸⁸¹

Avcıoğlu bu konuda bir özeleştiri de yapmıştır. Ecevit hareketinin ülkenin zinde güçlerinden işçilere ve köylülere kadar, düzenin bozukluğunu ve köklü bir düzen değişikliğinin zorunluluğunu anlatmak, bilinç ve umut yaratmak bakımından çok yararlı olduğu için *Yön*'de desteklendiğini, fakat bugünkü Ecevit hareketinin yetersiz ve tutarsız olduğu için eleştirildiğini söylemiştir. Avcıoğlu'na göre Ecevit solculuğunun inandırıcı olmaktan çıkması, AP'nin perişan manzarası, parlamentonun aczi ve CHP'nin bir iktidar alternatifi olmaktan çıkışı aslında cici demokrasinin iflasının bir sonucudur.⁸⁸²

Avcıoğlu cici demokrasinin iflas ettiği bu ortamda Ecevit'in şu sözlerini de tutarsız bulmaktadır: “*Ordu müdahalesi mümkündür. Fakat bu, mutlaka Amerikalıların ve büyük iş çevrelerinin yararına bir müdahale olacaktır.*” Keza Ecevit, 27 Mayıs'ı coşkuyla karşılamış ve “yabancı oyunu” olarak görmemiştir. Fakat 1960'da milliyetçi ve Atatürkçü olarak değerlendirdiği ordu, 1970'te artık Amerikancı ve işbirlikçi olmuştur. Avcıoğlu, ülkenin içinde bulunduğu zorlukların “sonra umacı gelir” korkusuyla iflas etmiş bir rejime dört elle sarılmaya neden olmaması gerektiğine inandığından Ecevit'i, cici demokrasiyle demokratik bir halk iktidarı arasındaki uçurumu görememekle ve işbirlikçi sermayenin diktasına demokrasi etiketi yapıştırmakla eleştirmektedir. O, Türkiye'yi ancak demokratik bir halk iktidarının kurtarabileceğine inanmaktadır. Fakat ne yazık ki işbirlikçi sermayeye karşı durabilecek halk güçleri gelişmiş olsa da örgütlü ve bilinçli değildir. Gerçek devrimcilik bu noktada kendini göstermeli ve bir halk iktidarının yollarını açmak için bütün ağırlığını koyarak mücadele etmelidir.⁸⁸³

İnönü'de de “*ya demokratik rejim, ya da mahvolmak*” düşüncesi hâkim olduğundan siyasi rejim bir araç olmaktan çıkmış, iflasın eşliğine yaklaşan cici

---

⁸⁸¹ Cemal Fedayi, **Kandırallı Profesör Turan Güneş, Hayatı, Düşüncesi, Kişiliği**, Kadim Yayınları, Ankara, 2012, s. 97; **Sencer Divitçioğlu Anlatıyor**, s. 59.

⁸⁸² Doğan Avcıoğlu, “*CHP Kurultayı*”, **Devrim**, Sayı: 37, 30 Haziran 1970, s. 1, 7.

⁸⁸³ Doğan Avcıoğlu, “*Ordu ve Ecevit*”, **Devrim**, Sayı: 43, 11 Ağustos 1970, s. 1, 7.

demokrasinin ne olursa olsun yaşatılması adına bir amaç haline gelmiştir. Oysa Avcıoğlu'na göre bunun getirisi ancak fiili koalisyonda "ikinci adam"lıktır ve bu fiili koalisyonun, cici demokrasiyi "mahvolmaktan" kurtarabileceği şüphelidir. Bu nedenle Devrim, "ya cici demokrasi, ya mahvolmak" ikilemini reddetmektedir.⁸⁸⁴

Kapitalist sistem üzerine kurulu bu düzen için *Devrim*'de sıklıkla "Şellefyan düzeni" tanımını kullanılmış ve Mıgırdıç Şellefyan⁸⁸⁵ "perde arkasından Türkiye'yi yöneten azınlık kompradoru" olarak tanımlanmıştır.⁸⁸⁶ Derginin bir sayısında Şellefyan'ın hayatına dair ayrıntılı bir bilgi de verilmiştir. Bu yazıda özetle Şellefyan'ın İnönü Hükümeti'nin devrilmesinde parmağı olduğu, AP'ye genel başkan bulduğu, Demirel'in başbakan olmasına katkı sunduğu ve bunun karşılığında Demirel döneminde çok kârlı işler yaptığı söylenmiştir.⁸⁸⁷

Avcıoğlu da Türkiye'nin içinde bulunduğu düzeni; soyguna, yağmaya ve borç dilencilğine dayanan bir "Şellefyan düzeni" olarak tanımlamış ve bu düzen yıkılmadıkça, Türkiye için kurtuluş yolu olmadığına inanmıştır.⁸⁸⁸

Dolayısıyla Avcıoğlu için mesele Demirel'in iktidardan indirilmesi değildir. Nitekim Avcıoğlu o dönem Demirel'e atfedilen şu sözlere katılmamaktadır: "Yığılan meselelerin altında kaldığını gören Eyüp Han, çareyi ordunun başındaki Yahya Han'a devlet idaresini terk etmekte bulmuştur." Avcıoğlu, Türkiye'de bir rejim bunalımı olduğuna ve "Yahya Han" formülünün bunu çözemeyeceğine inanmaktadır. Çözüm, yeni toplumsal güçlere dayanarak, egemen tutucu güçleri etkisiz kılacak köklü bir düzen değişikliğindedir.⁸⁸⁹

Fakat Avcıoğlu'nun bu düzen değişikliği için ordudan gelecek bir müdahaleyi hak gördüğü de şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Meşruiyetini tamamen yitirme yolundaki politikacılar oligarşisine bizim söyleyeceğimiz, anayasanın daha ilk satırlarında 'Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruiyetini kaybetmiş

⁸⁸⁴ Doğan Avcıoğlu, "Paşa'nın Çıkmazı...", *Devrim*, Sayı: 10, 23 Aralık 1969, s. 1, 3.

⁸⁸⁵ **TBMM Albümü 1920-2010**, 2. Cilt 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, 2010, s. 724.

⁸⁸⁶ Erol Toy, "Mıgırdıç Şellefyan", *Devrim*, Sayı: 3, 4 Kasım 1969, s. 1.

⁸⁸⁷ **A.g.m.**, s. 8.

⁸⁸⁸ Doğan Avcıoğlu, "Şellefyan Düzeni", *Devrim*, Sayı: 49, 22 Eylül 1970, s. 1.

⁸⁸⁹ Doğan Avcıoğlu, "Yahya Han Formülü", *Devrim*, Sayı: 22, 17 Mart 1970, s. 1, 7.

bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk milleti' yazdığını hatırlatmaktan ibaret olacaktır.”⁸⁹⁰

Sonuç olarak Türkiye hala 1950'lilerde olduğu gibi sosyal ve ekonomik kaynaklı ciddi bir politik bunalım içindedir ve ordunun bir kere daha politik hayata müdahalesi mümkündür.⁸⁹¹ Avcıoğlu'na göre, ordunun ne zaman müdahale edeceğini bilmek için yakın tarihe bakmak yeterlidir. Ordu vatanı kurtarmak adına önce 1876'da, sonra 1908'de harekete geçmiş, vatanın tamamen yok edilmesi tehlikesi karşısında ise son Türk devletini kurtarmayı başarmıştır.⁸⁹²

Zaten Türkiye'nin son yüzyıllık tarihi, bir zinde güçler tarihidir. Harbiye, Askeri Tıbbiye, Mülkiye vb. de yetişen zinde güçler Türkiye'nin bağımsız ve uygar olması için uğraşmışlardır. Asker-sivil güçlerin kenetlenmesine dayanan milliyetçi İttihat ve Terakki Hareketi, imparatorluğu kurtarmak için mücadele vermiş ve bu güçler sayesinde kurtuluş mücadelesi başarıya ulaşmıştır.⁸⁹³

Fakat Türkiye'nin açmazı bir “çağdaş uygarlık” savaşı verirken sistemli bir dünya görüşüyle mevcut koşulları doğru değerlendiren bir kadroya sahip olmamasıdır. 1877'de ve 1908'de olduğu gibi, 27 Mayıs 1960'da da Türk aydını kurtuluş reçetesini hep “dört başı mamur” bir anayasada görmüştür.

27 Mayıs sonrası dönemde Türk aydını Marksizm ile fikir hayatını zenginleştirmiş ve temel sorunlar üzerinde düşünmeye başlamışsa da bu kez de kurtuluşu Namık Kemal'in soyut “hürriyet”inde değil, “proletarya”da aramıştır. Fakat bu noktada da, proletarya gerçeğinden koparak soyut bir proletarya edebiyatına saplanma tehlikesi ortaya çıkmış ve “proletarya öncülüğü olmadan, hiçbir ilerici adım atılamaz” görüşü entelektüel tembelliğin bir gerekçesi olmuştur.⁸⁹⁴

Kemalist Türkiye'yi kurma savaşının başlıca desteği hep ordu olmuştur. Ordu, günlük politikanın dışında olsa da devrim politikasının içindedir. Atatürk devrimleri gerçekleştirme aracı olarak, ordunun gözetimi altında partiye dayanmıştır.⁸⁹⁵ Kemalizm, her şeyden önce bir ulusal kurtuluş devrimidir ve bir ulusal kurtuluş

⁸⁹⁰ Doğan Avcıoğlu, “Cici Demokrasi Üzerine”, **Devrim**, Sayı: 26, 14 Nisan 1970, s. 1, 7.

⁸⁹¹ Avcıoğlu, “Deveküşleri”, s. 1, 7; Avcıoğlu, “Uyarı”, **Devrim**, Sayı: 69, 16 Şubat 1971, s. 1, 7.

⁸⁹² Avcıoğlu, “Uyarı”, s. 1, 7.

⁸⁹³ Doğan Avcıoğlu, “Bu Sese Kulak Veriniz”, **Devrim**, Sayı: 25, 7 Nisan 1970, s. 1, 7.

⁸⁹⁴ Doğan Avcıoğlu, “Soyut'tan Somut'a!”, **Devrim**, Sayı: 66, 19 Ocak 1971, s. 1, 7.

⁸⁹⁵ Doğan Avcıoğlu, “Dikta”, **Devrim**, Sayı: 12, 6 Ocak 1970, s. 1, 3.

devrimi yalnızca bir ulusal sorun değil, aynı zamanda sınıfsal bir sorundur. Bugün yapılması gereken, bütün devrimcileri kapsayan bir eylem birliğidir.⁸⁹⁶

Günümüzün koşullarında bir kurtuluş sıçraması, ancak örgütlü ve bilinçli halk güçleri eliyle gerçekleştirilebilse de Türkiye henüz bu güçten yoksundur. Türkiye'nin önünde iki seçenek vardır: ya tutucu güçler koalisyonu egemenliğine reformist bir çerçevede rıza göstermek ya da bu egemenliği kırabilmek için halk güçleri iktidarının kurulmasına yönelmek.⁸⁹⁷ Türkiye'de devrimcinin görevi “ya daha kötü olursa” diye mevcutla yetinmek değil, daha kötü olmasını önlemek ve mevcut koşullarda en iyiyi gerçekleştirmek için ön saflarda savaşmaktır.⁸⁹⁸

Bir şeylerin olacağı muhakkakken, “olmaz inşallah” edilginliğinden kurtulmanın şart olduğunu düşünen Avcıoğlu'nun çözümü, bir askeri diktada görmemesi de önemlidir. Keza o, halktan kopuk bir askeri yönetimin, tutucu güçler koalisyonu çemberini kıramayacağı gibi kendi iç çekişmeleri içinde çöküp gitmeye mahkûm olduğuna inanmaktadır.⁸⁹⁹

Bu nedenle her ne kadar 27 Mayıs'ı önemsemiş, 27 Mayıs'a bir değer atfetmiş olsa da “27 Mayısçılar kalsalardı, ülkenin muhtaç bulunduğu köklü devrimleri gerçekleştirebilirlerdi” iddiasına katılmaz. Çünkü o dönem için toplum ne köklü dönüşümlere hazırdır ne de bu dönüşümleri yapacak yeterli bir fikir birikimi vardır. Fakat artık Türkiye'de kapitalizm büyük hızla gelişmiş ve aydınlar ilk kez etkili ve yoğun biçimde geri ve kapitalist düzenin eleştirisine giriştiği için kitlelere mal edilebilecek bir fikir birikimi oluşmuştur. 27 Mayıs, köklü bir düzen değişikliğine yönelmediğinden ve iç-dış sömürü güçlerinin ciddi direnmesiyle karşılaşmadığından kolay bir devrim olmuş, fakat şimdi yapılacak bir devrim iç ve dış sömürü güçlerin karşısına alarak köklü bir düzen değişikliği yapacaktır.⁹⁰⁰

1970 yılında da 1919 yılındaki gibi, tek umut ışığı yine Devrimci Ordu Gücü'dür. Bu güç, halk içinde erimeyi ve gerçek bir halk iktidarını kurmayı başarabildiği ölçüde, Türkiye'de Kemalist devrim doğrultusundaki sosyal ve

⁸⁹⁶ Doğan Avcıoğlu, “Ulusal Kurtuluş Devrimi”, **Devrim**, Sayı: 56, 10 Kasım 1970, s. 1, 7.

⁸⁹⁷ Doğan Avcıoğlu, “Bekleyiş”, **Devrim**, Sayı: 71, 2 Mart 1971, s. 1, 7.

⁸⁹⁸ Doğan Avcıoğlu, “Faşizm Gelirmiş...”, **Devrim**, Sayı: 23, 24 Mart 1970, s. 7.

⁸⁹⁹ Avcıoğlu, “Dikta”, s. 1, 3.

⁹⁰⁰ Doğan Avcıoğlu, “27 Mayıs Üzerine Düşünceler”, **Devrim**, Sayı: 32, 26 Mayıs 1970, s. 1, 7.

ekonomik düzeni gerçekleştirecek asker-sivil devrimciler topluluğudur ve lideri de Mustafa Kemal'dir.⁹⁰¹

Devrim, "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi" başlığı altında zaman zaman kısa yazılarla propagandalar da yapmıştır. Örneğin ilk bildiri "Asker-sivil bütün yurtseverleri, Atatürk geleneklerine uygun bir kenetlenme içinde, bu kutsal savaşa katılmak üzere 'eylem beraberliği'ne çağırıyoruz" şeklinde bitmektedir.⁹⁰²

Aynı çağrı ile biten ikinci bildiride, Kemalist devrimin gerçekleştirilmesi için alınması gereken bir takım önlemler sıralanmıştır. Bu önlemler Avcıoğlu'nun sıklıkla vurguladığı kalkınma tedbirleriyle ve devrim bildirisinde amaçlananlarla aynıdır.⁹⁰³ Üçüncü bildiri, 29 Ekim 1970 tarihinde yazılan ve Cumhuriyet Bayramı günü Ankara'da dağıtılan bildiridir. Bildiride Türk devrimcilerinin neden cumhuriyetin 47'nci yıldönümünü bir bayram günü gibi kutlayamamasının gerekçeleri gösterilmeye çalışılmıştır.⁹⁰⁴

Devrim yazarlarından eski bir asker olan Yılmaz Akkılıç bu bildirilerin ikisini kendisinin birini ise Avcıoğlu'nu yazdığını söylerken⁹⁰⁵ Hasan Cemal ise bildirilerden bir ikisini İlhami Soysal'ın kendi daktilosunda yazıp sonra güvenlik nedeniyle daktiloyu imha ettiğini söylemektedir.⁹⁰⁶

Bu tarihlere denk düşen bir zamanda Avcıoğlu da canına kastedildiğini düşünmüştür. Arabasına bir sabotaj yapılmış, fren borusu kesilerek el freni gevşetilmiştir. Arabayı bir ağaca çarparak durdurabilen Avcıoğlu, bunun milli emniyet tarafından düzenlendiğini iddia etmiştir.⁹⁰⁷

Gelinen yerde Avcıoğlu, ne *Devrim* dergisinin, ne Devrimci Ordu Bildirileri'nin ne iyi niyetin ne sosyalist fikirleri benimsemenin ne de ordunun desteğini kazanmış olmanın bir ülkeyi devrimci sosyalist bir yönelişe sokmak için yeterli olmayacağını bilmektedir. O, halka dayanacak ve halkı iktisadi-siyasi bakımdan egemen kılacak bir partiyi zorunlu görmektedir. Öyle ki bu partinin

⁹⁰¹ Doğan Avcıoğlu, "Devrimci Ordu Gücü", *Devrim*, Sayı: 35, 16 Haziran 1970, s. 1, 7.

⁹⁰² "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi", *Devrim*, Sayı: 25, 7 Nisan 1970, s. 1.

⁹⁰³ "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi", *Devrim*, Sayı: 35, 16 Haziran 1970, s. 5.

⁹⁰⁴ "Devrimci Ordu Gücü Bildirisi", *Devrim*, Sayı: 55, 3 Kasım 1970, s. 1, 7.

⁹⁰⁵ http://www.bursadakultur.org/yilmaz_akkilic_roportaj_2.htm, Erişim Tarihi: 19 Haziran 2017.

⁹⁰⁶ Cemal, *a.g.e.*, s. 35.

⁹⁰⁷ "Avcıoğlu'nun Arabasına Sabotaj Yapıldı", *Milliyet*, 11.12.1970, s. 9.

programını da hazırlamıştır. Program, *Yön ve Türkiye'nin Düzeni*'nindeki görüşlerinin *Devrim*'de tefrika edilmesiyle oluşturulmuş, daha sonra “Devrim Üzerine” adıyla 1971 Şubat ayında kitap olarak basılmıştır.⁹⁰⁸

4.4. Devrim ve Kalkınma İçin Bir El Kitabı: *Devrim Üzerine*

Devrimciler için bir rehber niteliğinde olan bu kitabın 1971 Şubat ayında çıkması şaşırtıcı değildir. Nitekim askeri bir müdahalenin an meselesi olduğuna inanılmaktadır. Fakat bu müdahalenin 27 Mayıs'tan farklı olması gerekmektedir. Nitekim 27 Mayıs'ın gerçekleştiği dönemde Türkiye'de gelişkin bir entelektüel ortam yoktur, 27 Mayıs'ı yapan ekibin kim olduğu ve hatta 28 Mayıs'ta ne yapılacağı dahi bilinmemektedir. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren milliyetçi subaylara sıkça “*Neden Petrol Kanunu değiştirmediniz? Neden ikili anlaşmaları kaldırmadınız?*” soruları sorulmuş ve onlar da “*Bilseydik, değiştirirdik. Bilmiyorduk. Siz aydınlar yalnızca anayasa, baba yasa, çift meclis, nispi temsil deyip duruyordunuz. Söyledikleriniz gerçekleştirilmiştir.*” cevabını vermiştir.⁹⁰⁹

Sonuç olarak Avcıoğlu bu kez işi şansa bırakma taraftarı değildir ve kendi adına bu misyonu üstlenmiştir. Bu nedenle *Devrim Üzerine* konjonktürel bir kitaptır demek yanlış olmaz. Amacı iktidarı alacak olan kadroya yol göstermeye çalışmaktır. Nitekim bir devrim stratejisi ve programı öngören kitap, Hava Kuvvetleri Komutanlığı kantininde “*peynir ekmek gibi*” satılmaktadır.⁹¹⁰

Kitabın bir kısmı ilk kez kaleme alınmış, kalan kısmı ise Avcıoğlu'nun daha önce *Türkiye'nin Düzeni* ve *Devrim*'de yazdıklarından oluşmuştur. Dolayısıyla “Devrimi Bekleyen Sorunlar” üst başlığıyla başlayan birinci bölüm dışında kalanlar tezde daha önce ele alınmıştır.

Avcıoğlu önce devrimin tanımıyla başlamıştır. Devrim; en basit deyişle eski düzenin egemen sınıflarıyla birlikte yıkılması ve yükselen toplumsal güçlerin kendi

⁹⁰⁸ Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, s. 233.

⁹⁰⁹ Avcıoğlu, “*Sön Söz*”, s. 3.

⁹¹⁰ Hikmet Çiçek, “*Devrimin'in Şövalyesi: Doğan Avcıoğlu*”, *Aydınlık*, 15.11.2013, <https://www.aydinlik.com.tr/devrimin-sovalyesi-dogan-avcioglu>, Erişim Tarihi: 22 Eylül 2017.

düzenlerini getirmesidir. 20. yüzyılda iki tip devrim görülmektedir: ulusal kurtuluş devrimleri ve sosyalist devrimler.⁹¹¹

Avcıoğlu'na göre Türkiye, ulusal kurtuluş devrimi aşamasındadır. Bunun anlamı tarımda ve tarım dışı alanlarda küçük mülkiyetin yüzde 80 oranında egemen olması, işçi sınıfının bilinçlenme ve örgütlenmenin başında olması, toplumdaki sınıflar arası kuvvet dengesinin dış yardımlar ve devlet fonlarıyla beslenen burjuvaziden yana olmasıdır. Kuvvet dengesinin hayli aleyhte gözüktüğü bir noktada, ulusal kurtuluş devriminin dahi başarıya ulaştırılması, çetin ve uzun süreli bir mücadeleyi gerektirmektedir. Mustafa Kemal'in başlattığı ulusal kurtuluş devrimi, yarı yolda bırakılmış ve yolundan saptırılmıştır. Çağdaş uygarlık ve tam bağımsızlık, Atatürk'ün baş hedefleri olsa da bu amaca ulaşabilmek için kapitalist yapıların kırılması şarttır. Avcıoğlu muhtemel bir ulusal kurtuluş devriminin programını, ana çizgileriyle şöyle belirlemiştir:

- Tarımda modern büyük işletme yapısını kurmaya yönelmiş bir toprak devrimi,
- Dış ticaret, banka, sigorta ve büyük sanayi devletinleştirilmesi,
- Özel kesim içinde uyulması zorunlu bir kalkınma planı çerçevesinde ağır sanayinin temelini kurmayı amaç edinmiş sistemli bir devletçilik,
- Halk kitlelerine geniş demokratik hakların sağlanması,
- Bağımlı ilişkilere son verilmesi, ulusal ordu özleminin gerçekleştirilmesi ve bütün ülkelerle dostluğa dayanan Atatürkçü dış politikaya dönülmesi.⁹¹²

Yürürlükteki bozuk düzen, belli iç ve dış çıkar çevrelerinin işine öyle geldiği için vardır. Bu çıkar çevrelerinin direniş ve sabotajları akıllı fakat müsamahasız bir tutumla boşa çıkarılmalıdır. Bu anlamda devrimin, bir toplumsal savaş olduğu unutulmamalıdır.⁹¹³

Milli devrimci ya da sosyalist bir kalkınma yolu, yalnız kapitalizmin değil emperyalizmin de temellerini zayıflatacağından emperyalizm, sistemli bir devletçi

---

⁹¹¹ Avcıoğlu, **Devrim Üzerine**, s. 9.

⁹¹² **A.g.e.**, s. 9-10.

⁹¹³ **A.g.e.**, s. 11.

politika izleyen milliyetçi rejimlere de karşıdır.⁹¹⁴ Dolayısıyla devrimci bir yönetim, eskisinden çok daha bağımsız bir politika izlemek ve her türlü emperyalist oyuna, çeşitli baskı ve müdahalelere göğüs germeyi başarmak zorundadır. Bu nedenle devrimin ilk yılları kritiktir ve azami bir uyanıklık istemektedir.⁹¹⁵

Ulusçu güçlerin bilinçli ve örgütlü sağlam bir halk desteğinden yoksun oluşu ciddi bir eksiklik olduğu gibi koz olarak kullanılmaya da müsaittir. Bu nedenle devrimci rejim, bu halk güçlerini inşa etmek, örgütlemek ve bilinçlendirmek zorundadır.⁹¹⁶ Türkiye'deki devrim savaşı; başlangıçta asker, sivil genç devrimci aydınlar, öğretmenler ve üniversite gençliğinden oluşan devrimci ordu gücüne dayanacak olsa da asıl amaç, kısa sürede örgütlü ve bilinçli halk desteğini sağlamak olmalıdır. Nitekim Avcıoğlu, devrimin memur ve uzmanla değil, devrimciyle yapıldığının bilincindedir.⁹¹⁷

Mesleki planda örgütlenme önemli olsa da halk güçlerinin asıl örgütü devrimci parti olmalıdır. Devrimin en büyük güvenliği geniş kitlenin sağlam ideolojik eğitimidir.⁹¹⁸ Devrimin dış yardımlardan vazgeçebileceğini kanıtlaması, en iyi şartlarda dış yardımlardan yararlanabilmek için gereklidir.⁹¹⁹ Devrim uzun ve zor bir savaştır. İnatla, iradeyle, cesaretle ve müsamahasız yürütüldüğü takdirde kazanılabilir.⁹²⁰

Devrim dergisinin 2 Mart tarihli sayısında Avcıoğlu şöyle demektedir: “*İktidar koltuğu boş. Yöneticiler, ülkeyi yönetmekten aciz... Bu nedenle politikacılardan umut kesilmiş durumda, 'bir şeyler' bekleniyor. Fakat bu coşkun ve iyimser bir bekleyiş değil. Hatta bir kısım ilerici aydın çevreler... 'ya daha kötü olursa' kuşkusu içindeler. Türkiye'de bugünkünden kötü bir şeyin olabileceğinden değiliz... Bundan daha kötüsü, Türkiye koşullarında düşünülemez...*”⁹²¹

---

⁹¹⁴ A.g.e., s. 14.

⁹¹⁵ Avcıoğlu, **Devrim Üzerine**, s. 17.

⁹¹⁶ A.g.e., s. 18-19.

⁹¹⁷ A.g.e., s. 21.

⁹¹⁸ A.g.e., s. 23.

⁹¹⁹ A.g.e., s. 25.

⁹²⁰ A.g.e., s. 33.

⁹²¹ Doğan Avcıoğlu, “*Bekleyiş*”, **Devrim**, Sayı: 71, 2 Mart 1971, s. 1, 7.

Daha önce de bahsedildiği gibi Avcıoğlu'nun beklediği bu müdahale 9 Mart olarak düşünülmüş fakat 12 Mart'ta gelmiş ve ne yazık ki beklenenden çok farklı olmuştur.

4.5. Ziverbey Günleri ve Madanoğlu Dosyası

12 Mart'a giden süreçte Avcıoğlu "9 Martçı'ların beyni" olarak görülmekte, *Devrim* dergisi hareketin "karargâhı" sayılmakta, Avcıoğlu'nun *Devrim Üzerine* kitabı ise bir hükümet programı niteliğindedir.⁹²² Ayrıca *Devrim* dergisi cuntacı ekiplerden biri ile oldukça sıkı bir ilişki içindedir.

Devrim dergisi kapatıldıktan bir süre sonra *Devrim*'in çekirdek kadrosu "9 Mart'ta bir darbe planladıkları iddiasıyla "Madanoğlu cuntası" dosyası ile yargılanmışlardır. 1971 yılının 12 Mart sonrasının sekiz buçuk ayını Mamak (Ankara), Davutpaşa (İstanbul), Selimiye (İstanbul) cezaevlerinde geçiren ve dava başlamadan salıverilen *Devrim* dergisi grubu, ani bir baskınla önce Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne ardından İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne ve oradan da meşhur Kontgerilla Karargâhı olduğu iddia edilen Ziverbey Köşkü'ne götürülmüşlerdir.⁹²³

İlhami Soysal 20 Ekimde, Avcıoğlu ise 23 Ekimde köşke getirilmiştir.⁹²⁴ Bu köşkte elleri ayakları zincirli, gözleri bağlı, işkence altında geçen 26 günlük bir sorgulamadan sonra Selimiye'deki sıkıyönetim mahkemesine çıkmışlar ve haklarında tutuklanma kararı verilmiş ve bir yıldan fazla süren bir tutuklamadan sonra salıverilmişlerdir.⁹²⁵

İlhami Soysal tutuklanma kararı karşısındaki tepkisini şöyle anlatmıştır: "*İnsan tutuklanmasına sevinir mi? ...İnanın ki sevindim. Yeniden Ziverbey köşküne gitmeyeceğim diye... yüzümde güller açtı... Yeniden Davutpaşa Kışlası Cezaevi'ne götürüldüm. Suç ortaklarım denilen: İlhan Selçuk ve Doğan Avcıoğlu ile Cemal Madanoğlu da oradaydılar. Avcıoğlu ve Selçuk da benim gibi Ziverbey Köşkü'nden*

⁹²² Cemil Koçak, "Peki, Ya '9 Martçılar' Kazansaydı?", **Star**, 08.03.2014, <https://www.star.com.tr/yazar/peki-ya-9-martcilar-kazansaydi-yazi-853262/>, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2018.

⁹²³ İlhami Soysal, "12 Mart Darbesi", **Milliyet**, 12 Mart 1986, s. 11.

⁹²⁴ İlhan Selçuk, **Ziverbey Köşkü**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 88.

⁹²⁵ İ. Soysal, "12 Mart Darbesi", s. 11.

*geçip gelmişlerdi. Selimiye Askeri Hapishane'yi evimize kavuşmuş kadar rahat bulduk.”*⁹²⁶

İlhan Selçuk sorgu ve yargı sürecini anlattığı kitabında her şeyin 1972 Ağustos'unda başladığını söylemiştir. O dönemde orduda biri “Sunay-Tağmaç-Türün” ekseninde, diğeri “Gürler-Batur” ikilisine dayanan iki cuntadan söz edilmektedir. Tağmaç emekli olacak yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler atanacaktır. Fakat İstanbul 1. Ordu Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un Marksist tabanı olan bir cunta içinde yer aldığını söylemiştir. Bundan sonra gözaltılar ve Faik Türün'ün emrindeki ekiplerce İstanbul'da Ziverbey Köşkü'nde işkence altında sorgulamalar başlamıştır. Amaç “Gürler-Batur” ikilisini yargıya götürebilmektir.⁹²⁷

Selçuk, 19 Ekim 1972'de gözaltına alınarak Madanoğlu Dosyası'nı büyük bir hareket planının bir parçası olarak göstermek isteyen güçler tarafından Ziverbey Köşkü'nde bir ay işkence görmüş⁹²⁸ fakat işkence ve baskı yapıldığını verdiği ifade akrostiş yaparak kayıtlara geçirmeyi başarmıştır.⁹²⁹

Ziverbey'den sonra askeri cezaevine giren Avcıoğlu, Soysal ve Selçuk hep birlikte 30 Aralık 1972 gecesi tahliye edilseler de 9 Ocak 1973 günlü 122 sayfalık bir iddianame ile Madanoğlu davasından yargılanmaya devam etmişlerdir.⁹³⁰

Madanoğlu cuntası MİT ajanı Mahir Kaynak tarafından açığa çıkarılmıştır. Kaynak'a göre bu cuntada sivillere ihtiyaç duyulmuş olmasının nedeni şudur: *“Madanoğlu onların yaygın etkinliklerinden yararlanacaktı. Doğan Avcıoğlu'nun, İlhan Selçuk'un popülaritesinden istifade edecek, sonra da onları bertaraf edecekti. Madanoğlu, toplumda askeri bir hâkimiyetin tek başına kurulamayacağını biliyordu. Onun için İlhan Selçuk'a ve Doğan Avcıoğlu'na ihtiyacı vardı. Madanoğlu, bu popüler insanları cuntaya pazarlıyordu. Tabiri caizse, katalizörlük görevi yapıyordu.”*⁹³¹

---

⁹²⁶ Aynı yer.

⁹²⁷ Selçuk, **a.g.e.**, s. 5-8.

⁹²⁸ **A.g.e.**, s. 62.

⁹²⁹ **A.g.e.**, s. 104.

⁹³⁰ **A.g.e.**, s. 107-111.

⁹³¹ Mahir Kaynak, **Darbeleri Demokrasi Olaylar ve Çözümler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s. 62-63.

Avcioğlu ve çevresinin darbeden sonra bertaraf edileceğini söyleyen Mahir Kaynak'ın, başka bir yerde şunu demesi ortaya bir çelişki çıkarmaktadır: “Doğan Avcioğlu grubu başarıya ulaşıyaydı, Avcioğlu başbakan olacaktı; İlhan Selçuk'a bir görev biçilmemişti. O, bu hareketin ideoloğu olabilirdi.”⁹³²

Devrim grubu, “Türkiye Cumhuriyet'i Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tagyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisi'ni iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs gayesiyle gizlice ittifak etmek” suçuyla itham edilmiştir. Aynı zamanda bu şahısların bir cunta hareketini gerçekleştirmek üzere çalışan üç ortak gruptan biri olduğu iddia edilmiştir. Bu üç grup; sivil grup, asker orjinli şahıslardan müteşekkil grup ve asker gruptur. Devrim dergisi grubu sivil grup olarak nitelendirilmiştir.⁹³³

2 Ekim 1974'te 147 sayfalık bir gerekçeli hükümlerle son bulan davada; “(sanıkların) müsnet suçu işlemedikleri hususunda mahkemece yukarıda belirtilen delillerin serbestçe takdir ve münakaşası neticesinde tam bir vicdani ve hukuki kanaate ulaşıldığından beraatlerine...” karar verilmiştir. İddianamede delil olarak sunulanlar; teyp bantları, ajan raporları ve işkence altında alınmış raporlardır. Bant kayıtları açık ve net olmayıp Devrim dergisi çevresinin toplantı konuşmalarını içermektedir. Raporlar, ajan Mahir Kaynak'ın kışkırtıcı bir kimlikle insanları suça teşvik ettiğini göstermekte ve yorumlara, çelişkilere dayanmaktadır. İfadeler ise işkence ile elde edilmiştir.⁹³⁴

Madanoğlu Dosyası'nı konu edinen incelemeler doğal olarak yukarıda öne sürülen delillerden ya da sürece şahitlik eden bir takım röportajlardan oluşmuştur.⁹³⁵

Avcioğlu Ziverbey'de verdiği ifadelerde özetle; Devrim dergisinin iddia edildiği gibi bir program değil, bir durum tespiti olduğunu ve derginin ideolojisinin devrimci, devrimci olduğu için de solda olan Atatürk milliyetçiliği olduğunu söylemiştir. Ortada teşkilatlanmadan ziyade bir “teşkilatlanmaya hazırlanma teşebbüsü” vardır. Dolayısıyla askeri bir örgütlenmeye gidilmemiş, sadece sivil kesimde fikir ve kadro planında bir hazırlık amaçlanmıştır. Toplantılar yedi sekiz

⁹³² Mahir Kaynak'tan aktaran Alatl, a.g.e., s. 54.

⁹³³ Madanoğlu Cuntası İddianame, Boğaziçi Yayınları, 1973, s. 12, 20-24.

⁹³⁴ Selçuk, a.g.e., s. 113.

⁹³⁵ Bkz. Madanoğlu Cuntası İddianame, Boğaziçi Yayınları, 1973.

kereden fazla yapılmamış ve teşebbüs 1970 Mayıs'ında kesin olarak son bulmuştur. Avcıoğlu, ayrıca Madanoğlu'nun *Devrim*'deki yazılarının Haziran 1970 itibariyle son bulduğuna da dikkat çekmiştir.⁹³⁶

Selçuk ise *Devrim* dergisi ve devrim kurulu fikirlerinin kendi içlerinde oluştuğunu söylemiş ve bir kadro ve yayın kurulu olarak devrim kurulunun; Madanoğlu, Avcıoğlu, Osman Köksal, Cemal Reşit Eyüboğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal'dan oluştuğunu belirtmiştir. Fakat Avcıoğlu ile yaşadığı bir tartışma sonucu kurul feshedilmiştir.

Askeri bir müdahalenin an meselesi olduğu düşünüldüğü bir vakit, Türkiye'nin sorunlarını aydınlatmak amacıyla bazı aydınlar bir araya gelip Devrimci Dayanışma Derneği'ni kurmuş, Madanoğlu başkan, Avcıoğlu ise genel sekreter olmuştur. Derneğin tüzüğünü kendisinin hazırladığını söyleyen Selçuk, derneğin uzun ömürlü olmadığını, dolayısıyla Devrimci Dayanışma Derneği'nin 12 Mart öncesi veya sonrası hiçbir işlem ya da eylem yapmadığını ifade etmiştir.⁹³⁷

Selçuk'un Atılğan'a anlattığına göre, o dönemde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın karşı hazırlıklara başladığı öğrenilmiş ve kendisi 9 Martçuların orduya yeterince hâkim olmadığına inanıp, girişimi çok riskli bulmuştur. Avcıoğlu ise eylemden vazgeçmek için geç kalındığını düşündüğünden Selçuk ile yolları ayrılmıştır.⁹³⁸

Ziverbey Köşkü, Gürler Cuntası ve diğerleri arasında geçen bir paşalar hesaplaşmasıdır. Her ne kadar Faruk Gürler cuntası orduda tasfiye edilmiş olsa da Faik Türün ve Memduh Ünlütürk gibi paşalar son bir hesaplaşma yapmak istemiştir.⁹³⁹ Fakat işin çok fazla kurcalanacak olması durumunda meselenin ordunun tepesine dek uzanması ihtimali de vardır. Bundan ötürü askerle iş tuttuğu düşünülen Avcıoğlu ve arkadaşları beraat etmişlerdir.⁹⁴⁰

Devrim'de savunulan görüşlerin, Devrimci Ordu Bildirileri'nin ve parti programının öngörülen askeri bir müdahaleden ziyade bir plana riayet ettiği

---

⁹³⁶ Ilıcak, **a.g.e.**, s. 312-334.

⁹³⁷ Ilıcak, **a.g.e.**, s. 337-353.

⁹³⁸ Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 235.

⁹³⁹ Cemal, **a.g.e.**, s. 173.

⁹⁴⁰ **A.g.e.**, s.179-180.

düşünülmektedir. Hasan Cemal o tarihlerde olmasa bile daha sonra yazdığı kitapta bu ilişkinin bir cunta faaliyeti olduğunu söyleyenlerdendir. Hasan Cemal Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler'in kod adının "Selim Bey" olduğunu, Avcıoğlu'nun ara sıra "şişman" dediğini söylemiştir. Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ise "Yavuz Bey" olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca Avcıoğlu, Osman Köksal, Madanoğlu Paşa, İlhan Selçuk, İlhami Soysal'ın aralarında "*Kemal Atalay Paşa komutan olursa darbe kolaylaşır. Çünkü Amerikancıdır. Alt kademelerde sevilmez. Halbuki Gürler Paşa sevilir!*" şeklinde konuştuklarını ve Ankara yakınlarındaki Mürted Hava Üssü'nün Komutanı olarak Tuğgeneral Aydın Kirişoğlu'nun atanması da sevinç yarattığını, Avcıoğlu ile Aydın Paşayı iki kez Kızılay'da Yüksel Caddesi'ndeki bekar evinde gizlice buluşturduğunu söylemiştir.⁹⁴¹

Nazlı Ilıcak, Hasan Cemal'in kitabını cuntacılığın bir kanıtı olarak kabul etmiş ve şöyle demiştir: "*Hasan Cemal'in kendi iradesiyle kaleme aldığı kitap, cuntacılık faaliyetlerini bütün açıklığıyla ortaya koyuyor.*"⁹⁴²

12 Mart ile görevinden alınan Demirel de *Devrim* dergisinin 12 Mart'a katkı sunduğuna inanmaktadır. Demirel şunları söylemiştir: "*31 Mart vak'asında Volkan gazetesinin yaptığı kışkırtmayı 1960 öncesinde Akis dergisi yaptı. 1971 öncesinde de Devrim gazetesi aynı görevi ifa etti. Devrim gazetesi Ordu'da çok okunuyordu. 1969'da Fethiye'den Bodrum'a gitmek üzere jandarma botuna bindim. Güvertede otururken deniz tuttu. Uzanayım diye komutanın odasına çıktım. Baktım Ant ve Devrim gazetesi var. Bunların fikri halkla olmaz, askeri etkilemek, onu kazanmak gerekir.*"⁹⁴³

Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere ordu, *Devrim* dergisine ilgi göstermekte, değer vermektedir. Fakat zinde güçlerin, 12 Mart yaklaşırken hareketlilik halinde olması ve *Devrim* grubuna yakın sol bir cuntanın müdahale hazırlığında⁹⁴⁴ olması, Avcıoğlu'nun cuntacılığına delil kabul etmeye yeterli midir? Keza, Avcıoğlu'nun *Yön* ile başlayan popülaritesi *Türkiye'nin Düzeni* ile artmış ve *Devrim* ile devam etmiştir. Özellikle *Türkiye'nin Düzeni* ve *Devrim* askerler arasında çok popüler olmuştur. Avcıoğlu zaten

---

⁹⁴¹ Cemal, **a.g.e.**, s. 16-18.

⁹⁴² Ilıcak, **a.g.e.**, s. 379.

⁹⁴³ Cemal, **a.g.e.**, s. 24; Ilıcak, **a.g.e.**, s. 98.

⁹⁴⁴ Fedayi, **a.g.e.**, s. 112.

Yön birikimiyle çıkardığı *Türkiye'nin Düzeni* ile “radikal askerlerin sivil başbakan adayı” haline gelmiştir.⁹⁴⁵

Erol Toy, Avcıoğlu'nun cuntacılıkla suçlanmasını bu ilginin neden olduğunu düşünmektedir. Ona göre, *Türkiye'nin Düzeni*'nde tedavi yöntemleri vardır ve o yöntemlerin çağdaş bir anayasa ile uygulanamaması aydın hayal kırıklığına neden olmuştur. Hayal kırıklığına uğrayan bu gruba Talat Aydemir olayları nedeniyle hayal kırıklığına uğramış askerler de eklemiştir. Kitaptaki Türkiye hayali, iki hayal kırıklığının kolaylıkla bütünleşmesini sağlamış ve Avcıoğlu'nun cuntacılığı oradan kaynaklanmıştır. Avcıoğlu hiçbir kişisel çıkar gözetmeden ülkesinin kalkınması, toplumunun gelişmesi için sürekli düşünen bir ideolog olmuş, Türkiye toplumunun geleceği ve yararı için gerekiyorsa, cuntacılık lâfının temelini oluşturan bir tutum takınmaktan bile çekinmemiştir.⁹⁴⁶

Nitekim Toker de bu konunun Avcıoğlu dışında geliştiğini şöyle dile getirmiştir: “Doğan o dönemde, isteyerek veya istemeyerek, ‘radikal askerlerin sivil başbakan adayı’ halindedir. Bunun eylemi içinde olmadığı, hakkındaki takibatlarda aklanması suretiyle açığa çıkmıştır. ‘Radikal askerlerin sivil başbakanı’ diye bir şey bulunamayacağını her söylediğimde Doğan bunu kabul etmiş, aksini bana karşı savunmaya kalkışmamıştır. Etrafını çevirenlerin çok politikacıdan daha çaplı olmadığını da mükemmelen bilmekteydi.”⁹⁴⁷

Dolayısıyla Avcıoğlu'nun bu cuntayla toplantılar yapmak suretiyle kurduğu temas, bazen bir ortaklık olarak anlaşılmış, bazen bir istişare olarak. Avcıoğlu ile aynı cuntada olduğu iddia edilen Ali Sirmen bu toplantıların organize toplantılar değil, memleket meselelerinin konuşulduğu toplantılar olduğunu söylemiştir. Askerle hareket etmek ya da planlar yapmak vb. şeyler olmamıştır.⁹⁴⁸

Bir *Devrim* çalışanı olarak Uluç Gürkan da Avcıoğlu'nun cuntacı olmadığına inanmakta, Hasan Cemal gibi isimlerin Avcıoğlu'na haksızlık ettiğini düşünmektedir.

---

⁹⁴⁵ Metin Toker'den aktaran Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, s. 219.

⁹⁴⁶ <http://sbfmlky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkin-ci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

⁹⁴⁷ Toker, “*Doğan Avcıoğlu*”, s. 7.

⁹⁴⁸ Ümit Aslanbay, **Bir Eski Cumhuriyet İçin Ali Sirmen Anlatıyor**, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, s. 88-90.

Ona göre Avcıoğlu, Türkiye’de demokrasiyi taşıyacak alt yapıyı son derece eksik gördüğü için devrime inanmaktadır. Fakat 1970’li yılların başında iktidar koltuğunun boş olduğunu tekrarlaması, askeri iktidara davet etmekten ziyade, geliyorum diyen bir darbenin faşizan bir karaktere bürünmesini önlemek, hiç değilse sürecin en az zararlarla atlatılmasını sağlamak amacını taşımaktadır. Onun için Avcıoğlu’nun darbeci olmadığının kanıtı *Soyuttan Somuta, Yahya Han Formülü, Dikta* gibi yazılardır.⁹⁴⁹ Bahsi geçen yazılarda Avcıoğlu, askeri bir diktayı çözüm olarak görmemekte, hatta karşı çıkmaktadır.

Mümtaz Soysal, Avcıoğlu’na dair *Devrim*’de göze çarpan şeyin öngörülen bir askeri müdahalede orduya çok güvenmesi olduğunu düşünmektedir. Nitekim bu yanlış da değildir. Keza gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bir ölçüde ilerencilik, demokrasi, sosyalizm ya da sosyallik asker sayesinde gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de bütün karşı devrimlere rağmen askerin cumhuriyetten yana olması sayesinde ayakta kalmıştır. Doğal olarak Avcıoğlu’nun Türkiye’de demokrasi, planlı kalkınma, kültürel kalkınma dâhil yenilik olarak ne yapılacaksa arkasında asker durduğu takdirde başarılı olabileceğine inanmasında çağı bakımından yanlış olmayan ama doğru anlatılması gereken ve koşullar içinde değerlendirilmesi gereken bir yan vardır.⁹⁵⁰

Avcıoğlu’nu tanıyan bir isim olarak Nazif Ekzen de Soysal gibi düşünmekte ve Avcıoğlu’nun ordu ile olan ilişkisi değerlendirilirken, göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir. Avcıoğlu, ülkenin bağımsızlığı için orduyu olmazsa olmaz gören ve bu yapının kaybolmaması için uğraş veren bir insandır.⁹⁵¹

Öyle ki verdiği bu uğraş 12 Mart’ın yarattığı hayal kırıklığından sonra da devam etmiş, hatta bu hayal kırıklığı tarihe daha yoğun yönelmesinin de nedeni olmuştur. Mamak ve Davutpaşa Cezaevleri’nde Avcıoğlu ile birlikte yatan Ali Sirmen, Avcıoğlu’nun *Milli Kurtuluş Tarihi*’ni yazmaya içerde başladığını söylemektedir. Sürekli kitapların gelip gittiği Avcıoğlu, sabah kahvaltısından sonra çalışmaya

---

⁹⁴⁹ <http://sbfmlky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkinci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

⁹⁵⁰ <http://sbfmlky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkinci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

⁹⁵¹ <http://sbfmlky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkinci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

başlamakta ve “*bu işin sonunu göreceğim*” diyerek sağlıklı yaşamak adına sürekli yürüyüş yapmaktadır.⁹⁵² Aslında Avcıoğlu, her zaman tarihe referans vermiş, günlük yazılarında da sıklıkla tarihten faydalanmıştır. *Türkiye’nin Düzeni* ve *31 Mart’ta Yabancı Parmağı* adlı kitaplarıyla tarihe olan ilgisini biraz daha genişletmiş ve 12 Mart’tan sonra ise bu ilgi daha da artmıştır.

---

⁹⁵² Aslanbay, **a.g.e.**, s. 106-107.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İNZİVAYA ÇEKİLİŞ, TARİHE YÖNELİŞ: TARİH ÇALIŞMALARI

(1974-1982)

5.1. İki Darbe Arasında Türkiye’de Siyasal Hayat (1971-1980)

1971-1980 döneminin önemli dış meselelerini Kıbrıs Harekâtı, ABD ile silah ambargosu, haşhaş ekimi vb. konuların oluştururken aynı zamanda Ortadoğu ve SSCB ile ilişkiler güçlendirilmek istenmiş, dış borç bulmak için girişimlerde bulunulmuştur.⁹⁵³

1970’li yılların dünya krizi Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde, ithal ikameci birikim modelinin krizi ve buna uyumlu politikaların geçerliliğini yitirisi şeklinde yaşanmıştır.⁹⁵⁴ Bu dönemde burjuvazi kendi çıkarlarının farkına varmış, kendi için sınıf olma bilincine erişmiştir. 1971-76 arasına kurulan holding 106 iken 1979’da bu sayı 142’ye çıkmıştır.⁹⁵⁵

Türkiye burjuvazisinin kendini bir sınıf olarak örgütlenme sürecinde TÜSİAD kurulmuştur.⁹⁵⁶ Nitekim Avcıoğlu da 12 Mart dönemini, yalnız üniversite ve basın üzerinde değil, bürokrasi üzerinde de egemenliğini kurarak memleket politikasını belirlemeye çabalayan kapitalist sınıfın açık iktidarı olarak tanımlamıştır.⁹⁵⁷ Bu tabloya paralel olarak toplumsal huzursuzluk artmış, şiddet olayları nedeniyle 1971’den 1973 seçimlerine dek sürekli bir sıkıyönetim olmuştur. 1973 ve 1977’de iki genel seçim yapılmış fakat hiçbir parti parlamentoda salt çoğunluğu yakalayamamıştır. Kurulan koalisyon hükümetlerinde ise hep bir çatışma yaşanmış bu durum 1970’lerin siyasi hayatının karakteristik bir özelliği olmuştur.⁹⁵⁸

⁹⁵³ Ebru Deniz Ozan, “1971-1980 İki Darbe Arasında Kriz Sarmalı”, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, 2016, İstanbul, s. 667.

⁹⁵⁴ **A.g.m.**, s. 666.

⁹⁵⁵ Gökhan Atılgan “*Türkiye’de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010*”, **1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim**, (Der.) Faruk Alpkaya, Bülent Duru, Ankara, 2012, Phoenix Yayınevi, s. 344, 345.

⁹⁵⁶ Ayşe Buğra, **Devlet ve İşadamları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 324.

⁹⁵⁷ Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, s. 825.

⁹⁵⁸ Ozan, **a.g.m.**, s. 693.

6 Mayıs 1972’de CHP’nin 5. Olağanüstü Kurultayı’nda Ecevit genel başkanlığa seçilmiş, İnönü bu durum karşısında partiden de istifa etmiştir. Ecevit başkanlığındaki CHP sola yakın bir çizgi izlemiş, 1976 yılında sosyalist enternasyonale üye olmuştur.⁹⁵⁹ CHP bu dönemde oylarını sanayileşmiş, büyük oranda işçi ve gecekondu nüfusuna sahip kentlerde arttırmış, anti-kapitalizm ve anti-emperyalizm iddiasıyla kooperatifçilik vurgusu yapan popülist bir politika izlemiştir. CHP’nin 1970’lerdeki şiarı “halk için halkla birlikte”dir.⁹⁶⁰

12 Mart sonrası kapatılan MNP, 11 Ekim 1972’de bu kez Milli Selamet Partisi (MSP) adıyla kurulmuştur. Parti yine Anadolu’nun küçük kentlerindeki küçük burjuvaziye seslenmiştir.⁹⁶¹ Avcıoğlu MSP’nin hem dinsel hem ekonomik alanda diğer sağ partilerden farkının olmadığını düşünmektedir. Keza Erbakan toprağın kamulaştırılmasına karşı olduğu gibi devletçiliğe de karşıdır. Ortak Pazar’a ise sadece dinsel nedenlerden ötürü karşı çıkmaktadır.⁹⁶²

AP 1970’lerde önemli bir çıkış yakalayamamıştır. Bunun nedenleri AP’nin askerle yakınlaşması (hatta 12 Martın önde gelen askerleri daha sonra AP’ye girmiştir.), MSP ve MHP’nin kendisine rakip olması ve CHP’nin de AP’den oy çalmasıdır.⁹⁶³ Demirel’in 1970’lerdeki söylemi milliyetçilik ve anti-komünizm üzerinedir.⁹⁶⁴

Bu dönemde özellikle MHP 1975’te etkin bir rol oynamaya başlamıştır. MSP gibi kapitalist modernleşmeye direniş söylemini benimseyen MHP, MSP’den farklı olarak kitleleri iç savaşın parçası olarak politize etmeye, Alevilerin ve solun gücünü kırmaya çalışmıştır.⁹⁶⁵ Bu dönemde ayrıca Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Türkiye Birlik Partisi (TBP) vardır.

Birinci Erim Hükümeti sonrası CHP, AP ve CGP ve parlamento dışı bazı bakanlardan oluşan İkinci Erim Hükümeti (11.12.1971-22.05.1972) kurulmuştur.

---

⁹⁵⁹ Ozan, **a.g.m.**, s. 682.

⁹⁶⁰ Ömer Turan, “*Alternatif Tahayyüller, Devingenlik, Popülizm: 1970ler İçin Bir Çerçeve Denemesi*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 127, 2013, s. 9-10.

⁹⁶¹ Keyder, “*Türkiye’de Demokrasinin Ekonomi Politikası*”, s. 70.

⁹⁶² Doğan Avcıoğlu, “*Milli Selametçilik*”, **Yeni Dönem**, 30.10.1973, s. 3.

⁹⁶³ Demirel, **a.g.e.**, s. 65-68.

⁹⁶⁴ Ozan, **a.g.m.**, s. 687.

⁹⁶⁵ Burak Gürel, “*1970’ler Türkiye’sinde İslamcı ve Faşist Siyaset: Vaatler ve Sonuçlar*”, **Praksis**, Sayı: 12, 2004, s. 91, 101.

Hükümet ikinci anayasa değişikliklerini meclisten geçirerek gözaltı sürelerini uzatmış, Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) kurulmasına izin vermiş,⁹⁶⁶ aynı zamanda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamını onaylamıştır. İdamların durdurulması adına sol gruplarca Kızıldere eylemi, Ankara-İstanbul yolcu uçağının Sofya'ya kaçırılması, Orgeneral Kemalettin Erken'in vurulması vb. pek çok radikal eylem yapılmış, fakat idamlar gerçekleştirilmiştir.⁹⁶⁷

Avcıoğlu haklı çıkmış, Birinci Erim Hükümeti'nin şiddet tedbirleri ile reformları gerçekleştiremediği gibi, İkinci Erim Hükümeti de reformlardan vazgeçtiğini söylemek zorunda kalarak büyük sermayeden güvenoyu alabilmiştir. Doğal olarak bundan sonraki 12 Mart hükümetleri de büyük sermayenin güvenini alan politikalar izlemiştir.⁹⁶⁸

Erim Hükümeti'nin istifası üzerine önce Ferit Melen Hükümeti (22.05.1972-15.04.1973) ardından Naim Talu Hükümeti (15.04.1973- 26.01.1974) kurulmuştur. İki hükümet zamanındaki en önemli gelişme süresi dolan Cevdet Sunay yerine AP, CHP ve CGP'nin uzlaşmasıyla Fahri Kortürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesi ve DGM'lerin faaliyete başlaması olmuştur.⁹⁶⁹

Anayasada temel hak ve özgürlükler kapsamında kısıtlamaların yapıldığı, işçi hareketi ve sosyalist muhalefetin baskı altına alındığı 33 aylık bir sıkıyönetim döneminden sonra meclis 14 Ekim 1973 için bir seçim kararı almıştır. Seçimde; CHP yüzde 33,3, AP yüzde 29,3, DP yüzde 11,9, MSP yüzde 11,8, CGP yüzde 5,3, MHP yüzde 3,4, BP yüzde 1,1, MP yüzde 3,4, Bağımsız yüzde 2,8 oranında oy almıştır.⁹⁷⁰ CHP 25 senatör 185 milletvekili, AP 22 senatör 149 milletvekili, MSP 3 senatör 48 milletvekili, CGP 1 senatör 45 milletvekili, MHP 3 milletvekili çıkarmıştır.⁹⁷¹

Avcıoğlu'na göre sağdaki bu bölünmenin bir çelişkiyi ifade etmesi gerekse de aslında programlarına bakılınca hepsinin aynı olduğu görülmektedir. Faize, sömürüye karşı çıkan MSP'nin bile büyük sermaye karşısında küçük sermayenin yanında

⁹⁶⁶ Hale, **a.g.e.**, s. 176.

⁹⁶⁷ Aydın ve Taşkın, **a.g.e.**, s. 234-236.

⁹⁶⁸ Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 106.

⁹⁶⁹ **A.g.e.**, s. 244; Özdemir "Siyasal Tarih 1960-1980", s. 235.

⁹⁷⁰ Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, (Çev.) Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 223-224.

⁹⁷¹ **Milliyet**, 20.10.1973, s. 11.

olduğunu gösteren bir şey yoktur. Böyle düşünmesine rağmen Avcıoğlu, bir MSP-CHP koalisyonunun, bir AP-CHP koalisyonundan daha az kötü olduğunu düşünmemektedir.⁹⁷²

Velhasıl sonunda MSP ve CHP arasında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Fakat 1974 Genel Af Kanunu ve Kıbrıs Meselesi çatışmalara yol açmış, sonunda Sadi İrmak başkanlığında (17.11.1974-31.03.1975) ara bir hükümet kurulmuştur. Dönemin CHP'yi hedef alan anti-komünizm vurgusu AP, MSP, MHP ve CGP arasında önce milliyetçi bir güç birliği oluşmasına, ardından Birinci Milliyetçi Cephe Koalisyonu'nun (MC) (31.03.1975-21.06.1977) oluşmasına vesile olmuştur.⁹⁷³

Bu dönemin en önemli olaylarından biri yaklaşık 500 bin kişinin katıldığı 1977 yılının 1 Mayıs kutlamalarıdır. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, 5 Haziran 1977'de yapılacak seçimler için "*MC'nin ve tüm gerici-faşist güçlerin bozgunu için güçlerimizi birleştirmeliyiz*" demesinden kısa süre sonra katılımcılara ateş edilmeye başlanmış ve toplamda 34 kişi ölmüş, yüzlerce kişi de yaralanmıştır.⁹⁷⁴

5 Haziran 1977'de seçim sonunda yine en çok oyu CHP almasına rağmen AP, MSP ve MHP'den oluşan İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti (21.07.1977-05.01.1978) kurulmuştur.⁹⁷⁵ Bu hükümet cumhuriyet tarihinin gensoru ile düşürülen ilk hükümeti olmuştur.⁹⁷⁶ Bundan sonra ise Ecevit Hükümeti (05.01.1978-12.11.1979) kurulmuştur. Avcıoğlu'na göre enflasyon, hayat pahalılığı, yoklar ve kuyruklar karşısında umudunu yitirenlerin çaresizliği Ecevit'in bir kurtarıcı gibi görünmesine neden olmuş, bu nedenle Ecevit desteklenmiştir.⁹⁷⁷

Fakat özgürlüklerle yola çıkan Ecevit iktidarı parlamentoya getirdiği önlem paketini demokratik örgütlenme haklarını yasakladığı ve kutsal sayılan kişisel özgürlükleri, mülkiye amiri ve polis emrine bırakmıştır.⁹⁷⁸ Ecevit'in iktidarında Sivas ve Kahramanmaraş'ta Alevilere ve CHP'lilere yönelik saldırılar sonucu 1979

⁹⁷² Doğan Avcıoğlu, "*İmparatorlarımız*", **Yeni Dönem**, Ocak 1974, Yıl 1, Sayı: 2, s. 3-5.

⁹⁷³ "*Sosyal Demokrasinin Yükselişi*", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. 7, İstanbul, 1988, s. 2208, 2209, 2218, 2219.

⁹⁷⁴ "*1 Mayıslar: Görkem ve Katliam*", **Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, 2016, İstanbul, s. 680-681.

⁹⁷⁵ Zürcher, **a.g.e.**, s. 381.

⁹⁷⁶ Ozan, **a.g.m.**, s. 702.

⁹⁷⁷ Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 14.

⁹⁷⁸ **A.g.e.**, s. 6.

başında 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sonunda bağımsız bakanların istifaları yeni bir süreci başlatmıştır. 14 Ekim 1979 kısmi senato seçimleri ve 5 ilde milletvekili yenileme seçimleri sonuçlarına göre; CHP'nin oyu 1977'deki yüzde 41,4'ten yüzde 29,1'e düşmüş, Ecevit istifasını sunmuştur. Bu kez Üçüncü Milliyetçi Cephe denilen Demirel Hükümeti (12.11,1979-12.09.1980) kurulmuştur.⁹⁷⁹

1979 yılı sonlarında ekonomik ve toplumsal çıkmazı, siyasal çıkmazın tamamladığı bir tablo vardır ve aydın kesimler de dâhil herkes daha kötü olma korkusuyla statükoyu destekleme eğilimindedir.⁹⁸⁰ Kısa süre sonra Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, 1979 yılında bazı komutanlarla beraber yurt içinde yaptıkları geziler sonunda Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak Cumhurbaşkanı Korutürk'e bir mektup vermiştir.⁹⁸¹

Muhatabının kim olduğunun tartışıldığı bu dönemde Avcıoğlu, muhtıranın sahibinin tüm siyasi partiler olduğunu söylemiş ve konuya dair düşüncesini şöyle dile getirmiştir: *“Uzun yıllardır ülkemizin ‘siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm getiremeyen siyasi partilerden’, özellikle iki büyük partiden, uyarıyla uyanıp el ele vermeleri ve çözümler getirmeleri bekleniyor. Muhtıranın çözümsüzlüğü burada. Bu çözümsüzlük 12 Mart'ta yaşandı, görünüşe göre şimdi de yaşanacak.”*⁹⁸²

Dönemin en önemli gelişmesi hükümetin aldığı 24 Ocak kararlarıdır. 24 Ocak kararları, IMF ve Dünya Bankası'nın perspektiflerini ve modellerini uygulamaya yöneliktir. Böylelikle Türkiye ekonomisinin emperyalist dünya sistemindeki iş bölümünün gerekleri doğrultusunda yeniden yapılanması amaçlanmaktadır. Fakat tekeli sermayenin hegemonyasını geliştirecek olan kararların layıkıyla uygulanması, böylesi dengeleri ve popülist hesapları gütmeyen güçlü bir iktidarı gerekli kılmaktadır.⁹⁸³

Öte yandan devam eden huzursuzluk, kargaşa ve şiddeti önlemek adına 1980 başında özgürleri kısıtlayıcı bir sürü yasa çıkarılmıştır. Bu doğrultuda güvenlik güçlerinin yetkileri artırılmış, işkence göz altılarının doğal bir parçası haline gelmiştir.

⁹⁷⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, s. 2337, 2371-2373.

⁹⁸⁰ Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 19.

⁹⁸¹ **Milliyet**, 03.01.1980, s. 8.

⁹⁸² Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 5.

⁹⁸³ *“Parlamentarizmin Tıkanışı ve 12 Eylül”*, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. 6, İstanbul, 1988, s. 2372-2373.

MHP, sokak gücü olarak kısmen işlevsel olmasına rağmen, egemen blokun bunalımdan çıkış senaryoları içinde kendisine rol biçilmemesinin rahatsızlığı ve terör aygıtının görece özerkleşen birimlerinin itmesinin ve reflekslerinin de etkisiyle iç savaş ortamını yeniden üretme politikasına sürüklenmiştir. Bu yönelim içinde en önemli ve planlı hamle, ikinci bir Kahramanmaraş girişimi niteliğindeki Çorum Olayları'dır. Toplumsal şiddet 1980 boyunca sürekli tırmanmış, öyle ki Şubat ayından itibaren, siyasal çatışma ve saldırılarda ölenlerin sayısı aylık olarak 200'ü geçmiş, Haziran'da günlük ortalama 10'u, aylık ortalama 300'ü aşmıştır. Temmuz'da 388, 1 Ağustos-12 Eylül arasında ise 571 insan ölmüştür.⁹⁸⁴

Böyle bir konjonktürde 6 Eylül 1980'de İsrail'in Kudüs'ü başkent olarak tanınmasına tepki olarak MSP tarafından düzenlenen Konya'daki "Kudüs Mitingi"nde atılan "dinsiz devlet elbet yıkılacak", "ya şeriat ya ölüm" vb. sloganlar ise 12 Eylül'ü meşrulaştıran olaylardan biri olmuştur.⁹⁸⁵ 12 Eylül 1980'de 04.00'da Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren adına, "*Türk Silahlı Kuvvetlerinin İç Hizmet Kanunu'ndan aldığı yetkiye dayanarak emir komuta zinciri içinde ve emirle ülke yönetimine bütünüyle el koyduğu*" duyurulmuştur. Parlamento ve hükümet feshedilmiş, bütün ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş, sokağa çıkma yasağı konulmuştur.⁹⁸⁶

Böylece 12 Mart'taki gidişin yeni bir darbeyle sonuçlanacağını söyleyen Avcıoğlu haklı çıkmıştır. Avcıoğlu'na göre 12 Mart, Türkiye'de kapitalist sistemin ciddi sayılabilecek bir tehdit altında bulunmadığı bir dönemde parlamento çoğunluğu ve sermaye çevrelerince desteklenmiş, iç ve dış bazı servislerce yönlendirilmiş ve sola karşı bir baskı uygulaması olarak yapılmıştır. Fakat kapitalist sistemden sapma ya da kapitalist sisteme kitle örgütlerinden gelen bir tehdit olmadığı halde Türkiye, 12 Mart öncesine göre daha büyük bir ekonomik açmaz içinde olduğundan bu durum, ellerinden başka bir şey gelmeyen "egemenlerin" yeni 12 Mart denemelerine davetiye çıkarabilecektir.⁹⁸⁷

---

⁹⁸⁴ "*Parlamentarizmin Tıkanışı ve 12 Eylül*", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, s. 2377-2378.

⁹⁸⁵ Aydın ve Taşkın, **a.g.e.**, s. 319.

⁹⁸⁶ "*Parlamentarizmin Tıkanışı ve 12 Eylül*", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C. 6, İstanbul, 1988, s. 2378.

⁹⁸⁷ Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 82-85. (Vatan, 12.3.1976)

Nitekim Avcioğlu’nu tarih çalışmalarına yönlendiren de bu olmuştur. 9 Mart’ta beklenen darbe gereklemediği gibi, 12 Mart’ta bir karşıdevrimle sonuçlanmış, Türkiye’nin yönü belli olmuştur. Bununla birlikte sol olmayacağı belli olan yeni bir darbe beklenmektedir. Avcioğlu bu durumu anlamak, belki değiştirebilmek adına tarihe yönelmiştir. Tarihte tersten bir kronoloji izlemesi, bir başka deyişle yakın geçmişten uzak geçmişe gitmesi onun meselenin derinliğini fark etmesiyle ilgilidir.⁹⁸⁸

Avcioğlu bu dönemde çok üretken bir biçimde kitaplar ıkarımış fakat aynı zamanda *Cumhuriyet*, *Yeni Dönem*, *Vatan*, *Olay* vb. yayın organlarında makale yazmayı da srdrmştir.

5.2. Milli Mücadele’nin Kitabı: *Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e*

Tam bir antiemperyalist bilince sahip olmadan, tarihi bilmeden milli kurtuluşu gerçekleştirmenin zor olduğunu 12 Mart ile tecrübe eden Avcioğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*’ni Türkiye için hayalini kurduğu devrimi görebilmek amacıyla yazmıştır. Nitekim Avcioğlu şöyle demiştir: “ağdaşlaşma yolu büyük güçlükler ve tuzaklarla doludur. Tam bir antiemperyalist bilince sahip bulunmadıkça, tarihimizi bütün gerçekleriyle bilmedikçe, milli kurtuluş yolundaki çok çeşitli tuzakları aşmanın kolay olmadığını sanıyoruz. Bu kitabı zaten yok edilmek istenen milli kurtuluş bilincini canlı tutmak üzere yazdık... Türkiye’nin geleceği, Atatürk’ün öncülüğünü yaptığı milli kurtuluşuluğun bu antiemperyalist bilincinin bir halk iktidarı doğrultusunda geliştirilip geliştirilemeyeceğine bağlıdır.”⁹⁸⁹

Milli Kurtuluş Tarihi, henüz kitap olarak basılmadan bazı bölümleri *Yeni Halki* gazetesinde tefrika edilmeye başlanmıştır.⁹⁹⁰ Oldukça kapsamlı olan kitap o yılları anlatan yerli yabancı hemen her kitaba, hatırata yer verilerek yazılmıştır. Bir ders kitabı olarak üniversitelerde anlatılabilecek kadar tatmin edici ve doyurucu olmasına rağmen kitaba çok referans yapılmaması muhtemelen Avcioğlu’nun isminin artık fazla zikredilmemesiyle ilgilidir. Bununla birlikte kitabın okumayı zorlaştıran bazı teknik sıkıntıları da vardır. Avcioğlu’nun çok fazla bilgiye yer vermeye alışması

⁹⁸⁸ Kayalı, “Düşünce Dergilerinin Vermeye alıştıkları Yn, ‘Yn’de Nasıl Tezahür Ediyor?”, s. 123.

⁹⁸⁹ Avcioğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e Dördüncü Kitap*, s. 1745-1746.

⁹⁹⁰ Tunçay, “Doğan Avcioğlu’nun Arkasından”, s. 94.

kitabın hacmini artırmış, ayrıca çok fazla tekrara düşülmüştür. Kitapta bir kronoloji takip edilmeye çalışılsa da insicam geriye dönüşlerle sıklıkla bozulmuş bu da okumayı bir nebze zorlaştırmıştır. Dipnotların/kaynakların kitabın sonunda verilmesi de okumayı bölen bir başka unsur olmuştur. Ne yazık ki bu durum Avcıoğlu'nun tüm kitapları için geçerli olup ilerleyen baskılarda da değişmemiştir.

Kitabın, baskısının tekrarlandığı 1976 yılında bir tanıtımı ve değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmede neredeyse yukarıdaki eleştirilerin aynısı yapılmış, eleştirmen farklı olarak Avcıoğlu'nun uzun alıntılara yer verdiğini ve bu yöntemin Şevket Süreyya Aydemir'in kitaplarında sıklıkla kullanıldığını söylemiştir. Eleştirmen için bu yöntem, birinci kaynağı görmek isteyen okuyucunun işini kolaylaştıran ve kaynağa gitmesine gerek bırakmayan olumlu bir özelliktir.⁹⁹¹

Kitap önce üç cilt olarak çıkmış fakat dördüncü cildin hacimli olması nedeniyle bölünerek daha sonraki baskılarda dört cilt olarak hazırlanmıştır. *Milli Kurtuluş Tarihi*'nin arka kapağında kitabın bir tarih kitabı olmadığı belirtilmiş, tarihin daha çok geçmişin incelenmesi anlamına geldiği fakat bu kitabın güne ve geleceğe dair soruları yanıtlamak üzere yazıldığı belirtilmiştir. Kitap bir bakıma *Türkiye'nin Düzeni*'nin eksik bıraktıklarını doldurmayı amaçlamaktadır. *Türkiye'nin Düzeni*'nde 15. 16. yüzyıllarda batınınkinden daha ileri bir uygarlık düzeyinde bulunan Türkiye'nin çağdaş uygarlık yarışında gerilemesi ekonomik nedenlerle anlatılmış, *Milli Kurtuluş Tarihi*'nde ise yakın geçmişe bakılarak iç ve dış siyasal gelişmelere ağırlık verilmiştir.⁹⁹²

Birinci kitapta; emperyalist devletlerin Anadolu'yu Rum ve Ermeni toprağı yapmak istemesi, Kurtuluş Savaşı liderlerinin pek çoğunun kurtuluşu uzlaşmada, mandada görmesi ve bunun ne gibi gelişmelere neden olduğu anlatılmaktadır. İkinci kitapta; 1917 Rus Devrimi ile Türk devrimi arasındaki ilişkiler, Türkiye'deki sol akımlar, Atatürk'ün ve lider kadronun tutumu ve Türkiye'nin dış politikasının biçimlenişi anlatılmaktadır. Üçüncü kitapta; Milli Kurtuluş Hareketi'nin sınıfsal niteliği üzerinde durulmuştur. Dördüncü kitapta ise;1939 İngiliz ittifakı ile Atatürkçü politikanın terkedilişi ve Türkiye'nin kaderinin Amerika'ya ve İngiltere'ye

⁹⁹¹ Muzaffer Uyguner, “*Milli Kurtuluş Tarihi*”, **Türk Dili**, Sayı: 302, C. 34, Kasım 1976, s. 658-661.

⁹⁹² Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978. Arka kapaktan.

bağlanmaya yönelmesi anlatılmaktadır. Tanzimat'la başlayan bu yöneliş, 1995'lerde Ortak Pazar'a tam üye olmakla zirveye ulaşacaktır.⁹⁹³

Bu kitabın tamamı yaklaşık olarak bin sekiz yüz sayfa kadardır. Kitabın özetini vermek bile tezin hacmini artırmaya neden olacağından, kitabı kronolojik bir şekilde özetlemek yerine, her kitapta ayrı olarak Avcıoğlu'nun ele aldığı konuların gerekçelerine uygun olarak özetlemeler yapılmıştır.

5.2.1. Birinci Kitap: Emperyalizm Karşısında Türk Aydınının Aymazlığı ve Tam Bağımsızlık

Avcıoğlu birinci kitapta öncelikle Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de halkın emperyalist ülkelere tepki duymadığını göstermeye çalışmıştır. Bu, Milli Kurtuluş Savaşı'nda neden emperyalist devletlere açıkça cephe alınmadığını göstermek adına yapılmıştır. Nitekim Erzurum Kongresi'nde İngiltere ya da diğer İtilaf Devletleri'ne karşı değil, Ermeni ve Rum'a karşı bölgesel bir direnme hedeflenmiş, Sivas Kongresi'nde de açıkça İngilizlere ya da diğer İtilaf Devletleri'ne cephe almaktan kaçınılmıştır.⁹⁹⁴

Milli bir tepki, uyanış ancak İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile gerçekleşmiştir.⁹⁹⁵ Yunan'a karşı Ege'de silahlı direnmeye geçenlerin tavrı bile "İtilaf Devletleri'ne evet, Yunan'a hayır" şeklinde olmuştur.⁹⁹⁶

Benzer şekilde Kurtuluş Savaşı'nın ilk silahlı direnmesi Dört Yol'da Fransızlardan ziyade Ermenilerin çoğunlukta olduğu Fransız müfrezesine karşı yapılmıştır. Öyle ki Fransızlardan farklı olarak Adana, Antep, Urfa, Maraş işgalinde Ermeni birliklerine dayanmadıkları ve Ermeni zulmüne göz yummadıkları için İngilizler bir direnme ile karşılaşmamıştır. Hatta şehrin ileri gelenleri Sivas Kongresi'ne katılmaya gerek duymamıştır.⁹⁹⁷ Yine 5 Kasım 1918'de Kars'ta kurulan

---

⁹⁹³ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, Arka kapaktan.

⁹⁹⁴ **A.g.e.**, s. 11-12.

⁹⁹⁵ **A.g.e.**, s. 17-18.

⁹⁹⁶ **A.g.e.**, s. 21, 31.

⁹⁹⁷ **A.g.e.**, s. 5-7.

İslam Şurası şehre giren İngilizlerle iyi ilişkiler kurmuşken İngilizlerin Ermenilerin Kars'a dönmesi noktasında ısrarı üzerine ilişkiler bozulmuştur.⁹⁹⁸

Avcıoğlu'nun bu kitapta altını çizmeye çalıştığı diğer bir husus Milli Kurtuluş Savaşı'nın aslında emperyalistlere karşı verildiğidir. Enver Paşa'nın İslam dünyasında ihtilaller körüklemesi ve İtilaf Devletleri'ne karşı Kırım, Kazan, Türkistan, İran, Afrika ve öteki yerler Müslümanlarını Osmanlılarla birlikte cihada çağırmasıyla Kutsal Savaş esas olarak İngiltere ve Türkiye arasında geçmiştir. Örneğin İtalya ile çarpışılmamış ya da Fransa Çanakkale Savaşları'na sınırlı katılmıştır. Rusya ise Çanakkale'ye katılmadığı gibi doğuda iki yıl savaşıp saf dışı olmuştur. Asıl büyük savaşlar başta Çanakkale olmak üzere Irak, Filistin ve öteki cephelerde İngiltere'ye karşı verilmiştir.⁹⁹⁹

İngiltere, Türkiye yenik düşse bile İslam dünyasına boyun eğdirebilmek adına Türkiye'yi ezilebildiği kadar ezme peşinde olmuştur. Öyle ki Avrupa Cephesi'ni ihmal etmek pahasına çok sayıda kuvveti Arabistan'da Türklerin karşısına yığmıştır. Savaşın son iki yılı Türk İngiliz savaşı gibi geçmiştir.¹⁰⁰⁰

İngiltere Mondros Mütarekesi'nden sonra tek egemen güç olarak İstanbul'a yerleşmiş ve müttefik Fransa ve İtalya'ya fazla söz hakkı tanımamıştır. İlk amaç Türk ordusunun dağıtılıp silahların alınması olmuştur. Öyle ki Kurtuluş Savaşı'nda, önce ordunun yeni baştan kurulması için uğraşılmış hatta batıda kurtuluş savaşına ordusuz başlanmıştır.¹⁰⁰¹

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine Atatürk, İstanbul Hükümeti ile yaklaşarak milli hareketi güçlendirme yolunda kullanmak istemiş, Anadolu'da sivil ve askeri idare üzerindeki kontrolünü arttırarak Kuva-yı Milliye örgütünü yurt düzeyine yaymıştır. Fakat İngiltere'nin isteklerini itirazsız yerine getirecek olan Sadrazam Damat Ferit ile saray ve hükümetin tam anlamıyla İngilizlerin eline geçmesi engellenememiştir.¹⁰⁰²

---

⁹⁹⁸ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, s. 9-10.

⁹⁹⁹ **A.g.e.**, s. 66-70.

¹⁰⁰⁰ **A.g.e.**, s. 96-98.

¹⁰⁰¹ **A.g.e.**, s. 99, 106, 111.

¹⁰⁰² **A.g.e.**, s. 133-135.

Emperyalizm ise dinsel ve etnik tüm bölücülük unsurlarını Ermeni, Nasturi, Rum, Çerkez, Kürt ve Laz gibi bölünmelerle kullanmaya çalışmıştır. Örneğin Şubat 1920 Londra Konferansı'nda Erzincan'ı dahi kapsayan bir Ermenistan kurulmasını ileri süren Lord Curzon, Ermenistan mandasında bir Lazistan kurma önerisinde de bulunmuştur. Yine Türkiye'ye ve Bolşevik yönetimine karşı tampon devlet olarak bir Kürdistan yaratmak istemiş ve Türk direnmesini kırmak için Kürtçülüğü kullanmayı düşünmüştür. Bu görüşe Sadrazam Damat Ferit de katılmıştır.¹⁰⁰³

İstanbul'u ve Halife'yi avucunun içine alan İngiltere, bu durumu milliyetçiliğe ve Bolşevikliğe karşı kullanmak istemiştir. 1914'te İngiltere'ye karşı cihat ilan eden halife, 1920 yılında bu kez Türk milliyetçileri için “katli vaciptir” fetvalarını çıkartmıştır.¹⁰⁰⁴ İngilizler ayrıca milliyetçileri dize getirmek için Düzce-Bolu bölgesinden Konya, Sivas, Yozgat taraflarına da yayarak iç isyanları da desteklemişlerdir.¹⁰⁰⁵

Dolayısıyla Türk-Yunan savaşı gibi görünen aslında bir Türk-İngiliz savaşıdır. Bu durum, İkinci İnönü'den sonra Yunanistan'a duyulan güvenin azalmasıyla değişir gibi olmuş ve İngiltere, Türk-Yunan savaşında tarafsızlık tezini ortaya atmışsa da¹⁰⁰⁶ ilerleyen zamanda İstanbul ve Marmara'yı Yunan donanmasına üs yapmıştır. Hatta Sakarya Savaşı'ndan sonra bile İngiltere'nin tutumu değişmemiştir.¹⁰⁰⁷

Türkiye, karşısında hiç vazgeçmeyen bir İngiltere bulmuştur. Nitekim Türk ordusu İzmir'e ulaşıp Yunanlılar aradan çekilince Türkiye İngilizlerle karşı karşıya kalmış ve İngiltere bu kez bir haçlı zihniyetiyle Balkan Devletleri'nden boğazların savunması için askeri bir katkı istemiştir. İngiltere'nin çabaları sonuçsuz kalmış ve Türklerin Çanakkale'de “tarafsız bölge” sınırını aşmamasına dair verilen ortak bir nota ile sonuçlanmıştır. Bu süreç Mudanya Mütarekesi ile son bulmuş fakat İngiltere ile savaş 1926'da bitmiştir.¹⁰⁰⁸

5 Haziran 1926 Anlaşması ile Musul İngilizlere bırakılmıştır. Özet olarak İngiliz emperyalizmine karşı savaş, 1890'larda başlamış ve 1914-1918 arası bir ölüm-

---

¹⁰⁰³ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, s. 139-140.

¹⁰⁰⁴ **A.g.e.**, s. 143.

¹⁰⁰⁵ **A.g.e.**, s. 151.

¹⁰⁰⁶ **A.g.e.**, s. 161, 172.

¹⁰⁰⁷ **A.g.e.**, s. 178-180.

¹⁰⁰⁸ **A.g.e.**, s. 191-193.

kalım savaşına dönüşmüştür. Buna rağmen Kurtuluş Savaşı İngiltere'ye karşı bir uzlaşıcılık içinde geçmiş, (Atatürk ve birkaç kişi hariç) antiemperyalist bir bilinç gelişmediği için emperyalist devletleri hedef alamayan bir antiemperyalist savaş yapılmıştır.¹⁰⁰⁹

Mondros'tan sonraki en yaygın eğilim İngiltere'nin koruyuculuğuna sığınmak olmuştur. İngiliz mandasını isteyen bir tek Sultan Vahdettin ve Damat Ferit değildir. İttihatçılara yakın olan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, Rauf Bey, Tevfik Paşa Hükümeti, milliyetçilere yakınlığı ile bilinen Ali Rıza Paşa Hükümeti de aynı düşünceye sahiptir. Atatürk'e göre bu iki tip İstanbul Hükümeti'nden biri; Damat Ferit başkanlığı altında çeşitli kişilerin katılımıyla oluşmuş, İtilaf Devletleri'ne karşı tam bir boyun eğiş içinde olmuş ve özgürlük adına yapılan her hareketin önünde engel teşkil etmiştir. Diğerisi ise; Tevfik Paşa'nın başkanlığında, Anadolu direnişini desteklediklerini söylemekle birlikte bir aymazlık ve inat içinde barışa engel olmuş ve İtilaf Devletleri'nin sundukları tutsaklık belgesini imzalamakta sakınca görmemiştir. Sonuç olarak Anadolu ve İstanbul bağımsızlık ile tutsaklığın çatıştığı iki ayrı parçaya dönüşmüştür.¹⁰¹⁰

Amerikan mandası görüşü İstanbul'da bir kısım aydınlar arasında dar bir çerçevede kalmışken, İngiliz himayesi görüşü Hürriyet ve İtilaf Fırkası yoluyla Anadolu'da oldukça yayılmıştır. Trabzon ve Havalisi Ademi Merkezîyet Derneği de İngiliz hayranlığını Trabzon bölgesinde yaymış, bunu Erzurum Kongresi'nde dile de getirmiştir. İngiliz Muhipler Derneği de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bir yan kuruluşu olarak İngiliz himayesini desteklemiştir.¹⁰¹¹ İngiltere'nin, Amerika ve Fransa ile birlikte İzmir'e çıkartma kararı aldıkları gün İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurulmuştur.¹⁰¹²

Rauf Orbay Mondros Mütarekesi'ni imzalamaya giderken İngilizlere Bolşeviklere karşı Kafkas Federasyonu kurmayı önermiş, Ali Fuat Paşa ve Rıza Nur gibi isimler de Rauf Orbay gibi düşünmüştür. Fakat Atatürk İngilizlerin himayesindeki

¹⁰⁰⁹ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, s. 197.

¹⁰¹⁰ **A.g.e.**, s. 211-213.

¹⁰¹¹ **A.g.e.**, s. 215-216.

¹⁰¹² **A.g.e.**, s. 222. Kitapta; Hürriyet ve İtilaf Partisi, İngiliz Sevenler Derneği şeklinde kullanılmıştır.

bir Kafkas Federasyonu'na karşı çıkmış ve bunu “devlet olarak yok olma” ve “sömürge askerliği yapma” olarak değerlendirmiştir.¹⁰¹³

Sivas Kongresi'nde Amerikan mandasından yana olan Refet Paşa, 1921 yılında Türkiye'nin yaşam hakkının tanınmasını ve İngiltere'nin dostu, müttefiki olarak kabul edilmesini Binbaşı Herry aracılığıyla iletmiş ayrıca İngilizlerle Türklerin müttefiklerle bir konferansa gitmeden kesin bir anlaşmaya varmalarını da istemiştir. Oysa Mustafa Kemal kesin olarak milli sınırlar içinde siyasi, mali, iktisadi, askeri, hukuki ve kültürel tam bağımsızlık ilkesinin kabulüyle müzakereye başlanacağını söylemiştir. Fevzi Çakmak da İstanbul'un işgalinden sonra bile milli direnişe karşı olmuştur.¹⁰¹⁴

Öyle ki Harbiye Bakanı olarak 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya “ordunun İstanbul Hükümeti'ni tanımakta devam etmesini” emretmiştir. 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay bu emre uymuşsa da bu iki isim zora başvurularak tekrar Ankara'ya bağlanmış, Fevzi Paşa ise Damat Ferit Hükümeti'nde Harbiye Nazırı olamayınca Ali Fuad Paşa'nın ısrarıyla Ankara'ya gelerek Atatürk'ün sadık yardımcısı olmuştur. İsmet İnönü de Amerikan mandası fikrini ısrarla savunmuş, Anadolu'ya ancak İstanbul işgalinden sonra gelmiştir. Kazım Karabekir Paşa başından itibaren silahlı direnmeyi savunsa da doğuda bölgesel bir kurtuluştan yana olmuştur. Fakat Sivas Kongresi'ne ve Ankara'ya gitmeye karşı çıkmıştır.¹⁰¹⁵

Atatürk'ün İngiltere'yi hiçbir zaman açıkça karşıya almayıp hatta kimi zaman İngiltere'nin milli harekete karşı olmadığını bile söylemesinde bu genel hava etkili olmuştur. Sivas Kongresi'nin büyük devletlere seslenen bildirisinde “*evrene adalet sözü veren büyük devletlerin manevi desteğine güvenerek*” denilmesi ya da İstanbul işgalinden sonra “*milletimizin, uygarlık dünyasının insanca duygularla dolu olan vicdanlarına güvendiği*” nin söylenmesi bununla ilgilidir. Bu tavır her ne kadar İngiltere'nin Yunanistan'ı Balıkesir ve Bursa yönünde harekete geçirdiğini açıklaması üzerine “İngiliz emperyalizmi”ne karşı cephe almak şeklinde değişse de geçici olmuştur. Genel olarak İtilaf Devletlerine karşı düşmanlık beslemekten kaçınılmıştır.¹⁰¹⁶

¹⁰¹³ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, s. 230, 238.

¹⁰¹⁴ **A.g.e.**, s. 242-244.

¹⁰¹⁵ **A.g.e.**, s. 244-245.

¹⁰¹⁶ **A.g.e.**, s. 246-248.

Avcıoğlu, ülkeyi bir uçuruma sürüklemelerine, tüm beceriksizlik ve başarısızlığına rağmen İ.T.'yi antiemperyalist, batılılaşmadan ve modernleşmeden yana olduğu ve şeriat düzeninin yerine laik bir düzen kurmaya yöneldikleri için değerli bulmaktadır. Keza modernleşmeden yana Türk milliyetçiliğini temsil eden İ.T.'ye bir tepki olarak İkinci Meşrutiyet'ten sonra kurulan ve batılılaşmanın karşısında, şeriat düzeninden yana, işbirlikçi ve İngiliz uyduculuğunu savunan Hürriyet ve İtilaf Partisi gibi bir parti de vardır. Öyle ki parti, İngiliz tipi bir meşrutiyetten yana olmuş ve imparatorluk içinde çeşitli etnik gruplara özerklik verilmesini desteklemiştir. Avcıoğlu, bu çerçeve içinde CHP'nin uzun bir süre İ.T. geleneğini sürdürdüğünü, buna karşılık TPCF, SCF ve DP'nin ise Hürriyet ve İtilafın mirasçıları olduğunu söylemektedir. Bunların ortak özelliği Batı uyduculuğu, yabancı sermaye hayranlığı, din istismarcılığı ve parlamentoculuktur.¹⁰¹⁷

Bu noktada Avcıoğlu'nun böyle bir ayrıma Kurtuluş Savaşı'na değerli katkılar sunan bu vatansever insanları küçültmeye çalışmak amacıyla değil, sadece Atatürk'ün nasıl bir yalnızlık içinde olduğunu göstermek adına gittiği söylenmelidir. Nitekim Atatürk emperyalizme karşı savaşı, emperyalizme her an uzlaşmaya hazır bir kadro ile yapmıştır.¹⁰¹⁸

21 Şubat-12 Mart 1921 Londra Konferansı'ndan sonra Ankara'da, Sevr'in az çok değiştirilmesiyle yetinme eğilimi artmış ve Bekir Sami'nin Fransızlarla imzaladığı anlaşmanın onaylanması istenmiştir. İtilaf Devletleri ile yapılacak bir anlaşmanın anlamı millicilerin sahneden çekilmesi olacağından Atatürk "kişisel çıkarları için savaşı uzattığı" dedikodularına rağmen bunu reddetmiştir. Bu akım ancak İkinci İnönü Zaferi'nden sonra yenilmiş olsa da Sakarya Zaferi'nden sonra Malta'dan dönen Rauf Orbay ve Kara Vasıf gibi kişilerin destekleriyle tekrar güçlenmiştir. Genel kanı savaşıla sonuç alınamayacağıdır.¹⁰¹⁹ Rauf Orbay'ın millet meclisinde el altından yönettiği muhalefet "*Atatürk'ün bir diktatörlüğe doğru gittiğini ve savaşıla sonuç alınamayacağı için uzlaşmaya yanaşmak gerektiğini*" düşünmektedir.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁷ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, s. 217.

¹⁰¹⁸ **A.g.e.**, s. 245.

¹⁰¹⁹ **A.g.e.**, s. 248-250.

¹⁰²⁰ **A.g.e.**, s. 181-183.

İngiltere de Tevfik ve İzzet Paşalar aracılığıyla içerideki uzlaşıcı akımı güçlendirmiştir. Bu süreçte İsmet İnönü de barış taraftarıdır. Bu durum nedeniyle Atatürk en korkulu günlerini İngilizlerin mütareke önerisi sırasında geçirmiştir.¹⁰²¹

Hürriyet ve İtilafçılar kurtuluşu İngiliz himayesinde ararken milliciler ise Amerikan mandasında aramıştır. ABD Başkanı Wilson'un ünlü 14 Maddelik Program'ının 12. maddesindeki "*Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerlerde bir Türk devletinin kurulabileceği*" umudunu uyandırması da bunda etkilidir. 1918 yılı sonlarında Türk Wilson'ular Birliği adıyla kurulan bir dernek, büyük çoğunluğu milliyetçi gazetecilerin imzası ile Başkan Wilson'a manda için başvurmuştur. İstanbul'da daha 1918'de başlayan Amerikan mandası görüşü Yunan işgalinden sonra güç kazanmış, 23 Mayıs Sultanahmet Mitingi'nden sonra Amerikan milletine çekilen telgrafta "*siz ilkelerinizle bize bu cesareti verdiniz ve bugün bizi savunmanız gerekir*" denilmiştir. 26 Mayıs'ta sultanın topladığı Saltanat Şurası'nda da Rauf Ahmet, Amerikan mandası görüşünü savunmuştur.¹⁰²²

Erzurum Kongresi günlerinde de İstanbul'daki millicilerin, Amerikan mandası için Anadolu ve Atatürk üzerinde bir baskısı olmuş fakat Amerikan mandasının Ermenistan kurma anlamına geleceği sezildiğinden karşılık bulmamıştır.¹⁰²³ Benzer bir baskı bu kez Sivas Kongresi'nde, İsmet İnönü ve Saffet Arıkan ile işbirliği yapan Ahmet İzzet Paşa tarafından yapılmak istenmiş fakat Karabekir tarafından engellemiştir. Manda konusu bir Amerikan kurulunun çağrılması biçiminde tatlıya bağlanarak geçiştirilmiştir. Mandacılık, ilkesel olarak değil "*zamansız açıklanması aleyhimize olur*" düşüncesiyle reddedilmiştir.¹⁰²⁴

Bu tasarının peşini kongre sonrasında da bırakmayanlar olmuştur. Örneğin İsmet Paşa, Karabekir'e çektiği bir telgraf ile tasarının akıbetini ve Heyeti Temsiliye'nin görüşünü sormuş fakat Karabekir'den sert bir karşılık almıştır. Bu durumu Atatürk'e bildiren Karabekir, Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal'den

---

¹⁰²¹ Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap*, s. 252.

¹⁰²² *A.g.e.*, s. 255-260.

¹⁰²³ *A.g.e.*, s. 263.

¹⁰²⁴ *A.g.e.*, s. 267, 272-273.

teşekkür almıştır. Neyse ki ABD'nin bir mandaya yanaşmaması ile manda hikâyesi son bulmuştur.¹⁰²⁵

Wilson Planı, İtalya ve Rusya'nın çıkarlarını görmezden gelen, İngiltere ve Fransa'nın paylarını ise gözetken bir paylaşma planıdır.¹⁰²⁶ Fakat Wilson'un Türkiye'de manda alma umuduyla barış anlaşmasını geciktirmesi, Türklerin direnme gücünü kendinde bulmasına vesile olmuştur.¹⁰²⁷

Avcıoğlu bu anlattıklarıyla “Atatürk neden toplumsal devrimleri yapmadı? Ya da neden Bolşevikliğe yönelmedi?” sorularının temelsizliğini göstermeye çalışmıştır. Bunlardan birinin tercih edilmesi demek Milli Mücadele'nin parçalanması demektir.¹⁰²⁸

Ortaya çıkan bu tablo dönemin koşulları ve toplumsal yapı hesaba katılmadan Kemalist Devrim'i küçümsemenin gerekçesi olmuştur adeta. Avcıoğlu'nun bu kitabı yazma gerekçesinde ilerici çevrelerde dahi yaygınlaşan bu küçümseme ve “Atatürk, altyapı devrimlerini yapamadı” eleştirisi yatmaktadır.¹⁰²⁹ Keza Atatürk en yakın çevresinden gelen engellemeleri yenerek Misakı Milli'yi gerçekleştirdikten sonra bile yalnız kalmış, emperyalizmle uzlaşma eğilimindeki çevreler, ilk fırsatta bu yola yönelmişlerdir.¹⁰³⁰

Cumhuriyet hükümetlerinin kapitülasyonları kaldırıp milliyetçi bir ekonomi politikası izlemesi ABD sermayesinin ilgisini azaltmış ve ABD sermayesi İkinci Dünya Savaşı sonuna dek Türkiye'ye çok az ilgi göstermiştir. Yabancı sermaye Türkiye'ye Yabancı Sermaye ile Petrol Kanunu'nun kabulünden ve Türkiye devletçilikten vazgeçtikten sonra gelmiştir. Atatürk Dönemi'nde ABD'den resmen borç para istenmemişken, 1939'da ABD ithalat ve ihracat bankası kredilerinden yararlanmak için talepte bulunulmuştur. Fakat ABD kredi vermek yerine, Türkiye'ye

---

¹⁰²⁵ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, s. 280-283.

¹⁰²⁶ **A.g.e.**, s. 304-307.

¹⁰²⁷ **A.g.e.**, s. 325.

¹⁰²⁸ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e İkinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 742.

¹⁰²⁹ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Üçüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 1296.

¹⁰³⁰ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, s. 254.

dair hazırlattığı 1800 sayfalık bir raporla, tarım ve ulaştırma kesimlerinin modernleştirilmesini ve sanayiden kaçınılmasını tavsiye etmiştir.¹⁰³¹

Bunun anlamı, emperyalizme karşı ilk kurtuluş savaşını veren Türkiye'nin, kurtuluşu emperyalizmden bekleyecek olmasıdır. Sonuç 1942 yılında Ankara'da bir elçilik binası bile olmayan ABD'nin kurtuluş ve kalkınma reçetelerini uygulamak olmuştur.¹⁰³²

Oysa Tanzimat, Rusya'ya ve Mehmet Ali Paşa'ya karşı İngiltere'nin Türkiye'yi korumasıyla başlamış ve bu korumanın bedeli 1838 Ticaret Anlaşması ile İngilizlere tanınan imtiyazlar olmuştur. Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı garanti eden ve Osmanlı'yı Avrupa devletlerinden sayan 1856 Kongresi de kapitülasyon ve açık pazar koşullarını devam ettirmiş hatta büyük devletler Hristiyan azınlıkları adına iç işlerine müdahale hakkı elde etmiştir. Dolayısıyla Tanzimat ile başlayan bu süreç “batılılaşma” adı altında bir sömürgeleşmeye dönüşmüştür. Nitekim Atatürk arazi genişletmekten çok bu ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmek için mücadele vermiştir.¹⁰³³

5.2.2. İkinci Kitap: Sovyet Devrimi Karşısında Türk Devrimi

Avcıoğlu bu kitapta iç politikanın dış politikadan bağımsız hareket edemediği bir dönemde Mustafa Kemal'in Milli Misak'ın bağımsızlık ve milli egemenlik gibi iki sınırlı ilkesini gerçekleştirmeyi yeterli bulmasının haklılığını göstermeye çalışmıştır. 1920 yılının çaresizlik ortamında Bolşevik desteği ve yardımı zorunlu olmuş, Bolşevikle ilgisi bulunmayan milletvekilleri bile mecliste “*Bolşevik olalım da, Bolşevikler gelsin bizi kurtarsın*” demeye başlamıştır. Enver Paşa, Lenin'in sağlayacağı Bolşevik tümenlerle Anadolu'ya girip milli hareketin liderliğini alacağına inanırken, Türkiye Komünist Partisi (TKP) lideri Mustafa Suphi de Bolşevik birliklerle Anadolu'ya geçmeyi düşünmektedir.¹⁰³⁴

Fakat Atatürk; şeyhlere, ağalara, tüccar, tefeci ve eşrafa dayanarak milli mücadele yapıldığı, Bolşevik olmamak için isyanlar çıkarıldığı, mecliste kalpağa karşı

¹⁰³¹ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, s. 366-367.

¹⁰³² **A.g.e.**, s. 377.

¹⁰³³ **A.g.e.**, s. 381-383.

¹⁰³⁴ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e İkinci Kitap**, s. 427-430.

muhalefet edildiği ve Cumhuriyetin bile “milli sır” olarak saklanmak zorunda kalındığı bir dönemde bunun yapılamayacağını bilecek kadar gerçekçidir.¹⁰³⁵

O dönem için Atatürk'ün tek amacı, milli misak gibi sınırlı bir amaç etrafında olabildiğince milletvekili toplayabilmektir. Bu amaçla 1921 Mayıs'ında Müdafaa-ı Hukuk Grubu'nu kurmuş fakat grubun “*devlet ve millet kurtuluşlarını da anayasaya göre adım adım saptamaya ve hazırlamaya çalışacağını*” açıklaması bile tutucu bir muhalefete sebep olmuştur. Öyle ki içlerinde Atatürk'ün diktatörlüğe gitmesi kuşkusunu taşıyan Karabekir, Cebesoy, Bele ve Orbay gibi Kurtuluş Savaşı'nın liderleri de vardır.¹⁰³⁶

İkinci Grup, diktatörlüğe gidişi engellemek adına başkomutanlığın kaldırılmasını istemişse de Atatürk, kararlılığı ile sürenin üçüncü kez, üç ay daha uzatılmasını sağlamıştır. Fakat muhalifler bir kanunla bakanlar ile bakanlar kurulunun gizli oyla seçilmesini sağlamış ve hükümeti Mustafa Kemal'in kontrolünden çıkarmışlardır. Rauf Orbay oy çoğunluğuyla bakanlar kurulu başkanlığına seçilmiştir. Atatürk muhalifleri ile dolu olan yeni hükümetten, Büyük Taarruz öncesi, başkomutanlığın bir kez daha uzatılmasını ancak “zaferden sonra köşeme çekileceğim” garantisıyla sağlayabilmiştir.¹⁰³⁷

1919 ve 1920 yıllarında Bolşevik İhtilali'nin tüm Avrupa ve dünyaya yayılacağı düşünülmektedir. Avrupa burjuvazisi Bolşevik İhtilali boğmaya çalışırken, Avrupa proletaryası ihtilalci bir ortam içindedir. Batı emperyalizmine savaş açmış Anadolu'nun milliyetçi ihtilalcileri ise dünya ihtilalini desteklemektedir. Bolşeviklere askeri yardımda bulunan Karabekir, İstanbul'un işgali üzerine ise Mustafa Kemal'e Batum'da Bolşeviklik ilan ederek bunu Kars, Ardahan, Artvin, Gürcistan ve Azerbaycan'a yaymayı teklif etmiştir. Karabekir ile aynı görüşü paylaşan Mustafa Kemal, Bakü'ye gönderilen askeri kurula bunu iletmiştir.¹⁰³⁸

Kurtarıcı İslam Bolşevik Orduları'nın gelmesini bekleyen Karabekir ve Kurmay Kurulu 13 Nisan 1920'de Mustafa Kemal'e ortak görüşleri olarak şunu iletmişlerdir: “*Kuran-ı Kerim fakirler, işçiye ve emeğe ilişkin ve bizce bilinebilen ne*

¹⁰³⁵ Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e İkinci Kitap*, s. 709-710.

¹⁰³⁶ *A.g.e.*, s. 727-733.

¹⁰³⁷ *A.g.e.*, s. 733-740.

¹⁰³⁸ *A.g.e.*, s. 443-449.

kadar Bolşevik ilkeleri varsa hepsini içine almaktadır. Bu nedenle de Müslümanlar Bolşevikliği kolay ve munis kabul etmekte ve karşılamaktadır.” Mustafa Kemal, 13 Eylül 1920’de Mustafa Suphi’ye yazdığı mektupta “*Büyük Millet Meclisi’ne dayanan hükümet sisteminin Sovyet sisteminden farksız olduğunu*” söylerken, 22 Ekim 1920’de Çiçerin’e yazdığı bir mektupta ise “*İslam dünyasına nüfuz edebilecek bir Türkiye ile batı proletaryasına nüfuz edebilecek bir Sovyetlerin işbirliğinin emperyalizmi tamamen sileceğini*” söylemiştir. Bu dönemde Ankara’da “yoldaş” sözcüğü moda olmuş ve bir “kırmızı modası” başlamıştır: kırmızı kalpak, kravat, mendil vb.¹⁰³⁹

Türk milliyetçilerinin sola kayışında Sovyet İhtilali’nin payı büyük olsa da aslında bu kayış 1908 Hareketi ile başlamıştır. Bir anayasa ile imparatorluğun kurtarılamayacağı anlaşılması üzerine Türkçülük güç kazanmıştır.¹⁰⁴⁰

Komünist Partisi kurucusu ve lideri Mustafa Suphi bile Türkçü ve milliyetçi çevreden çıkmıştır. Milliyetçi eğilimlerinin, Moskova’daki Bolşevik liderleri rahatsız ettiği söylenmiştir. Yine Nazım Hikmet, Türkçülük akımı doğrultusunda genç milliyetçi bir şairken Şevket Süreyya Aydemir turan yolunda milliyetçi bir öğretmendir, ya da Cevat Dursunoğlu Erzurum Kongresi’nin genç milliyetçilerindedir. Hepsi daha sonra komünist olmuştur. Türkçülük hareketinin lideri Ziya Gökalp de Marksist olmamakla birlikte sola kaymıştır. Genç ittihatçılardan Celal Bayar, İslam komünizmi geliştirmeye çalışan Yeşil Ordu’nun kurucularındandır. Ayrıca ilk mecliste Atatürk’ün yakın çevresinde bulunan çoğu İttihatçı olan birçok milletvekili de sol bir çizgidedir.¹⁰⁴¹

Sola kayan milliyetçi grup, ilk mecliste bir toplumsal devrim programını kabul ettirmek amacıyla Halk Zümresi Grubu’nu kurmuştur. Şura sisteminin öngörüldüğü programda bir “İslam sosyalizmi” savunulmaktadır. Halk Zümresi Programı’na benzer bir hükümet programı Mustafa Kemal imzasıyla “Halkçılık Programı” adı ile meclise sunulmuştur. Atatürk, mecliste toplumsal devrim taraftarının azınlıkta olduğunu bildiğinden, devrimlerin zafer sonrasına kalmasından yanadır. Nitekim 1921 yılında Bolşevik aleyhtarlığı ağır basacaktır. Halk Zümresi’nden Mustafa Kemal’e hak verenler ayrı bir grup olmak yerine, ona destek vererek mecliste Birinci Grub’un

¹⁰³⁹ AVCIOĞLU, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e İkinci Kitap*, s. 449-454.

¹⁰⁴⁰ A.g.e., s. 459.

¹⁰⁴¹ A.g.e., s. 461-467

kurulmasına olanak sağlamış, toplumsal devrimi ertelemeyi reddedenler ise Kemalist hareketin dışında kalmıştır. Bunlardan biri İ.T.'nin başyazarlarından olan ve Ankara Hükümeti'nin ilk Basın ve Haberleşme Genel Müdürü olan Muhittin Birgen'dir.¹⁰⁴²

Birgen, toplumsal devrimin ertelenmesi üzerine Tiflis'e giderek, oradan Karabekir'e yazdığı mektupta şunları söylemiştir: "...Şuna iman etmiştim ki, Anadolu mücadelesinin başarıyla sonuçlanabilmesi, askeri harekâtın aynı zamanda kesinlikle, bir toplumsal devrimle birlikte yönetilmesine bağlıdır... Bugün memleket, yarınki mücadele için hazırlık itibarıyla, mütareke zamanlarından daha perişan bir durumda bulunuyor. İttihat ve terakki örgütü dağılmış, Müdafaa-i Hukuk onun yerine geçememiştir. İttihat ve Terakkinin olgunlaştırarak birbirine eklediği bir takım duygular ve düşünceler de dağılmış, Müdafaa-İ Hukuk ise Misak-ı Milli adında lastikli bir yeminden başka ortaya bir şey koyamamıştır. Başlı başına çok büyük kuvvetlerin sahibi olan Mustafa Kemal Paşa, doktrinsizlikleri ve yönsüzlükleriyle ne İttihat Terakki'nin, ne de Hürriyet ve İtilaf'ın kabul etmediği bir takım entrikacılarla ciddi bir iş tutmayacak kadar ileridir ve yüksektir. Şu halde, bugünkü askeri çabaları mutlu bir sonuca varmış saysak bile, yarınki mücadeleyi karşılamak için tek bir kuvvet hazırlanmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın saygı ile hayran olduğum zekâ ve kararlılığına güvenmekle birlikte ne yapayım ki bilime ve yönteme daha çok inançlıyım."¹⁰⁴³

1920 yılı her türlü sol maceraya açık olduğundan, pek çok sol girişim milli mücadeleden bağımsız hareket etmiştir. Örneğin Karakol Örgütü'nden Baha Sait Kafkasya'da bir komünist temsilcisiyle anlaşma imzalamış ve bunu onaylaması için Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal'e göndermekten çekinmemiştir. Hatta Bakü'de bir komünist partisi kurmuş fakat Bakü'ye gelen Mustafa Suphi, partiyi lağvederek İttihatçılardan temizlenmiş TKP'yi kurmuştur. Bu parti de Mustafa Kemal'e, Bolşeviklerle iletişimin kendileri aracılığıyla kurulmasını istemiştir. Günün koşullarında Ankara tepeden inmece bu yaklaşıma razı gibi görünmüştür. Bu süreçte, bir kısım İttihatçılar Anadolu'da Mustafa Kemal'in yanındayken, bir kısmı ise Bolşeviklerle işbirliği yapmaya yönelen Enver Paşa'yı desteklemiştir. Bu arada önce Cemal Paşa (Mayıs 1920), sonra Enver Paşa (Ağustos 1920) Avrupa'dan Moskova'ya

¹⁰⁴² AVCIOĞLU, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e İkinci Kitap*, s. 472-478.

¹⁰⁴³ A.g.e., s. 478-482.

geçmeyi başarmıştır. Mustafa Kemal “*Talat, Cemal ve Enver Paşaların Büyük Millet Meclisi adına hiçbir yetkilerinin olmadığını ve Ankara adına Dışişleri Bakanı Bekir Sami ile Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal’in yetkili olduğunu*” Moskova’ya bildirmiş olsa da Enver Paşa, Türkiye’nin temsilcisi gibi davranmaktan çekinmemiştir. Moskova ise Enver ve Mustafa Kemal arasında henüz tercihini yapmamış, Mustafa Kemal’in İtilaf Devletleri ile uzlaşma ihtimaline karşılık, Enver’i Anadolu Hareketi’nin lideri olarak elde tutmuştur.¹⁰⁴⁴

Enver Paşa’nın kurduğu “Halk Şuraları (Sovyetler) Partisi” programında, sultanlı ve halifeli bir Bolşevik düzen istenmektedir. Enver’in istediği Anadolu’da Mustafa Kemal’den liderliği almak, turandan önce Anadolu’yu kurtarmaktır.¹⁰⁴⁵

Polonya yenilgisinden sonra Enver Paşa ve arkadaşlarının İngiliz emperyalizmine karşı Rusya desteğiyle ihtilaller düzenleme olanağı kalmayınca Enver Paşa Türkiye’ye girme yollarını araştırmış, bu arada da Anadolu’yu örgütlemeye çalışmıştır. Karakol Örgütü, Trabzon Müdafaa-i Hukuk ve Yahya Kaptan Enver Paşa’ya bağlıdır. Erzurum’da halk hükümeti istekleri vardır. Yine ordu içinde ve millet meclisinde kendisi önemli bir güce sahiptir. Ayrıca Bolşeviklerin de kendisini destekleyeceklerine inanmaktadır. Keza, Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması’nda (Mart 1921) Enver Paşa, Çiçerin’in isteğiyle arabuluculuk yapmıştır. Sovyetlerin düşüncesi, Mustafa Kemal’in Sovyetler aleyhinde bir uzlaşmaya girmesi ihtimalinde Enver’e şans vermektir. Enver Paşa’nın yazdığı mektuplarda Anadolu’ya kanlı ya da kansız girmenin zorunluluğu dile getirilmektedir.

Mustafa Kemal, Enver’in Anadolu’ya geçmesi durumunda içerde ve dışarda yaşanacakları öngördüğünden Enver’in faaliyetlerine olabildiğince önlem almış, Moskova’ya Enver ve çevresine yapılacak bir yardımın iki ülkenin ilişkilerini bozacağını söylemiştir. Enver de Mustafa Kemal’e yazdığı mektupta Anadolu’ya geleceğini açıkça söylemiş ve ardından Çiçerin ile gizli bir görüşme yaparak Anadolu’ya geçeceği anı beklemek üzere Batum’a geçmiştir. Olası bir Yunan başarısında, Ankara Hükümeti’nin dağılması durumunda Sovyetler, hareketi toplaması için Enver Paşa’yı Anadolu’ya sokmayı planlamıştır. Mustafa Kemal bu süreçte hem

¹⁰⁴⁴ AVCIOĞLU, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e İkinci Kitap*, s. 485-505.

¹⁰⁴⁵ *A.g.e.*, s. 506, 517.

Yunanistan ile savaşa hazırlanmakta hem Enver Paşa ile uğraşmıştır. Fakat Sakarya Savaşı'nın kazanılmasıyla durum değişmiş ve Ruslar Enver'in Anadolu'ya geçişini engellemiştir. Daha sonra Enver Paşa, Bolşevik düşmanı olarak Türkistan'da Bolşeviklerle savaşırken ölmüştür.¹⁰⁴⁶

Mustafa Kemal'in o dönemde, bağımsızlık ve milli egemenlik ilkesini gerçekleştirmeyi yeterli bulması, halkçılığın Anadolu'da Sovyet destekli bir Enverizm olarak algılanmasıyla ve Kemalistlerin hem Bolşeviklere hem toplumsal devrim taraftarlarına kuşkuyla yaklaşmasıyla ilgilidir. Anadolu'da kurulan Yeşil Ordu, Enver Paşa'nın "İslam Bolşevikliği" hayalini taşımaktadır. Örgüt, Yozgat İsyanı sırasında Çerkez Etem'in liderliğinde gösterilen başarıdan sonra Etemist olmuş, bu durum mecliste de güçlü bir "Etemist grup" yaratmıştır. Yeşil Ordular ve gizli Komünist Parti üyeleri için Etem bir lider olmuştur.¹⁰⁴⁷

Öyle ki 4 Eylül'de işleri bakanlığına Atatürk'ün adayı Refet Bey'e karşı, Yeşil Ordu kurucusu Tokat milletvekili Nazım seçilebilmiştir. Atatürk'ün halkçılık programıyla toplumsal devrimcileri etrafında toplamaya çalışması, meclisteki bu direnişi yenebilmek adınadır. Bu teşebbüs, Yeşil Ordu kurucularından bir kısmının gizli faaliyetlerine son vermesine ve Halk Zümresi'nin dağılmasına sebep olsa da gizli Komünist Partisi'nin ve Yeşil Ordu'nun Ankara, Eskişehir il örgütleri faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca *Yeni Dünya* gazetesi ile Etem propagandalarını sürdürmüştür.¹⁰⁴⁸

Mustafa Kemal, komünist faaliyetleri kontrol altına alabilmek adına bu kez, 18 Ekim'de Etem'in parti yönetim kurulunda olduğu resmi bir komünist partisi kurmuştur. Etem destekçisi *Yeni Dünya* gazetesinin naklini de Ankara'ya istemiştir. Fakat bunlar aradaki çatışmayı tamamen bitirememiş ve varılan noktada Etem kuvvetleriyle orduya saldırmıştır. Komünist girişimlerin son bulması ancak Etem'in yenilgisiyle birlikte gerçekleşmiş, Atatürk'ün komünist partisi de unutulmuştur.¹⁰⁴⁹

Etem'in Kütahya'da karargâhına çekilip Ankara'yı tehdit ettiği dönemde Atatürk'ün komünist partisine girmeyi reddeden Nazım ve arkadaşlarının 7 Aralık

¹⁰⁴⁶ Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e İkinci Kitap*, s. 523-546.

¹⁰⁴⁷ *A.g.e.*, s. 554-575.

¹⁰⁴⁸ *A.g.e.*, s. 576-580.

¹⁰⁴⁹ *A.g.e.*, s. 581-601.

1920’de kurdukları “Türkiye Halk İştirakiyun Partisi” de 24 Ocak 1921’de Çerkez Etem macerasının bitmesini müteakip, 31 Ocakta Atatürk’ün Nazım’ı hafiyelikle suçlamasından bir gün sonra kapanmıştır.¹⁰⁵⁰

İstanbul’da da Şefik Hüsnü’nün öncülük ettiği bir aydınlar grubu vardır. *Kurtuluş* ve *Aydınlık* dergilerini çıkaran grup, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi’ni kurmuştur. Hareket proletaryanın İstanbul’da olduğunu düşünerek İstanbul’da kalmayı seçse de Kemalistleri desteklemiştir.¹⁰⁵¹

Azerbaycan’da Sovyet yönetimi kurulması üzerine 1920 Mayıs’ında Bakü’ye yerleşen ve İttihatçıların komünist partisini lağvederek TKP’yi kuran Mustafa Suphi, Türkiye’de komünizm yolunu açmak için Ankara’dan izin almadan Sovyetlerle ilişki kurmuştur.¹⁰⁵²

Mustafa Kemal, Mustafa Suphi’den TKP’nin Büyük Millet Meclisi başkanlığı kanalıyla faaliyet göstermesini iste se de bu, teknik olarak da imkânsızdır. Keza, TKP komintern üyesidir ve bağımsız varlığını koruma yükümlülüğündedir. Ayrıca Ankara, TKP’yi Rusya’nın elinde tuttuğu bir seçenek olarak da görmektedir. Dolayısı ile ilk Rus elçisi Midivani ile 1920 sonlarında Kars’a gelen Mustafa Suphi, Ankara Hükümeti’nin önemli bir konuğu olarak karşılanmak zorunda kalmış fakat Sovyet elçisinin kolunda Ankara’ya gidecek olması da ayrıca tedirginlik yaratmıştır.¹⁰⁵³

Erzurum’a geçecek olmasının halkta tepki yaratacağı gerekçesiyle Mustafa Suphi’nin sınır dışına çıkarılmak üzere Trabzon’a gönderilmesine karar verilmiştir. Bu kararın Ankara tarafından verildiği bilinmekle birlikte, Mustafa Suphi’nin ölümünde emri kimin verdiği bilinmemektedir. İddialar, emrin Ankara’dan verildiği ya da Enver Paşa’nın isteği olduğu yönündedir. Fakat Mustafa Suphi’nin ölümü Türk-Sovyet ilişkilerini etkilememiştir. Hatta 1921’de Dostluk Antlaşması’nın imzalandığı, komünist örgütlerin kapatılıp yöneticilerinin tutuklandığı bir zamanda Mustafa Kemal “*Türk dış politikasının esası, Sovyet dostluğudur*” diyebilmiştir.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵⁰ Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e İkinci Kitap*, s. 603-610.

¹⁰⁵¹ A.g.e., s. 611.

¹⁰⁵² A.g.e., s. 622-632.

¹⁰⁵³ A.g.e., s. 638-639.

¹⁰⁵⁴ A.g.e., s. 641-648.

Görülmektedir ki, Ankara’da milliyetçi liderlerin komünizmden korktukları bir dönem olmuş hatta Ankara Çerkez Etem, Enver Paşa ya da Mustafa Suphi aracılığıyla muhtemel bir komintern darbesinden endişe duymuştur. Toplumsal devrimciler o dönem milli cepheyi zayıflatan bir unsur olmuştur.¹⁰⁵⁵

Kaldı ki o dönem, İttihatçılık ve cumhuriyetçilik suçlamalarının bile tali kaldığı ve İstanbul’un, Kemalist hareketi Bolşeviklik ile suçladığı bir dönemdir.¹⁰⁵⁶ Üstelik milliciler arasında da bir tepki vardır. Örneğin, Atatürk’ün 1921 Anayasası’na ve “halk hükümeti”ne dair görüşü, cumhuriyetin bir aşaması olarak görülmüş, bunun sebep olacağı karışıklıkla komünizmin geleceği düşünülmüş bu nedenle Erzurum Müdafaa-i Hukuk tarafından eleştirilmiştir. Erzurum’daki benzer tepki de resmi komünist partisine dair mecliste oluşmuştur.¹⁰⁵⁷

Bu eleştiriler, suçlamalar daha sonra da devam ettiği için Atatürk Dönemi’nde komünizmle mücadele bir yerde zorunlu olmuştur. Fakat her ne kadar Komünist Partisi kapatılmış, gizli örgüt kuranlar cezalandırılmış olsa da bu hiçbir zaman bir “komünist avı”na dönüşmemiştir. Bürokraside komünistlere yer verildiği gibi ünlü komünist Nazım Hikmet’e Anadolu Ajansı’nda bir görev bile teklif edilmiştir.¹⁰⁵⁸

Atatürk, milli mücadelede izlediği akılcı politikalara milli mücadeleden sonra da devam etmiştir. Batı ile kurulan ilişkileri, boğazların ya da Türkiye toprağının kullanılması üzerinden değil, karşılıklı güvene dayanan ilişkiler üzerinden kurmaya çalışmıştır. Dünyada ilk Milli Kurtuluş Savaşı’nı veren Kemalist Türkiye, bağımsız bir dış politika ve bağımsız bir ekonomi politikası için çabalamıştır.¹⁰⁵⁹

5.2.3. Üçüncü Kitap: Devrimin Yapısı ve Kurtuluştan Sonra Türkiye

Üçüncü kitapta Avcıoğlu, milli mücadelenin temel unsurlarını anlatmaya çalışmıştır. İttihatçıların çekirdek kadroyu oluşturduğu Kurtuluş Savaşı, aynı zamanda eşrafa, tutucu bürokrasiye dayanmak zorunda kalmıştır. Avcıoğlu savaşın neden

¹⁰⁵⁵ Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e İkinci Kitap*, s. 648-649.

¹⁰⁵⁶ *A.g.e.*, s. 652.

¹⁰⁵⁷ *A.g.e.*, s. 666-668.

¹⁰⁵⁸ *A.g.e.*, s. 683.

¹⁰⁵⁹ *A.g.e.*, s. 878-880.

eşrafa dayanılarak yapıldığını, Osmanlı'dan başlayarak askerlik sorunu ile açıklamaya çalışmıştır.

Anadolu halkı Celali İsyancıları'ndan beri sonu gelmeyen bir jandarmanın baskısı, mültezim, tahsildar ve tefeci yağması yaşamış ve sürekli olarak zorla askere alınmıştır.¹⁰⁶⁰ 1917 yılı başında Makedonya, Galiçya, Dobruca, Doğu Anadolu, İran, Sina, Irak ve Hicaz'da savaşan 12 milyonluk Anadolu'da insan kaynakları tükenmiş, öyle ki askerlik yaşı elliye çıkartılmış, bedel karşılığı muaf tutulanlar dahi askere alınmıştır. Ayrıca dağlardaki kaçak askerlerin peşine düşülmüş, çocuklar askere alınmış, Afrikalı ve Hintli savaş tutsakları Türk ordusunda kullanılmıştır.¹⁰⁶¹

Bunun yanı sıra milli direniş hareketleri bölgesel olması ve Fransız, İtalyan ve İngiliz işgallerine halktan bir tepki gelmemesi en vatansever insanların bile kurtuluş yollarını içte değil, dışta aramasına neden olmuştur.¹⁰⁶²

En güçlü kuvvet Karabekir'in XV. Kolordusu'dur zira 1919 yılında işgallere rağmen birlikler çözülmüş, savaş bıkkınlığı nedeniyle halk askeri kuvvetin karşısında yer almıştır. Kurtuluş Savaşı bu koşullarda başlamıştır. Millet Meclisi'nin, asker toplamak ve kaçakları cezalandırmak için İstiklal Mahkemeleri'ni devreye sokmasıyla oluşan tümenler, Birinci ve İkinci İnönü Zaferi'ni getirirse de Sakarya Zaferi'ne dek kaçışlar devam etmiştir. Seferberlik ancak Sakarya Savaşı ile gerçekleştirilebilmiştir. Erleri cesaretlendirmek için subayların ön saflarda savaştığı Sakarya, aynı zamanda bir subay savaşı olmuştur.¹⁰⁶³

Toplumdaki aşiret, ırk, mezhep bağlılıkları millet bağlılığından çok daha güçlü olduğundan günün koşullarında aşiret başkanlarının, tarikat liderlerinin, müftü ve müderrislerin, köy ve kasaba eşrafının, belediye başkanlarının, eşrafla iyi ilişkiler kurmuş vali, mutassarrıf ve komutanların ordu kurmak için yardımı önemli olmuştur.¹⁰⁶⁴

Hatta Atatürk henüz Anadolu'ya geçmeden, kendiliğinden kurulan "halk savunma ve direnme" örgütleri eşraf tarafından meydana getirilmiştir. Nazilli,

---

¹⁰⁶⁰ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Üçüncü Kitap**, s. 912.

¹⁰⁶¹ **A.g.e.**, s. 950-951.

¹⁰⁶² **A.g.e.**, s. 907-909.

¹⁰⁶³ **A.g.e.**, s. 970-982.

¹⁰⁶⁴ **A.g.e.**, s. 983.

Balıkesir, Alaşehir ve Erzurum Kongreleri eşraf toplantılarıdır. Kaldı ki askeri birliklerin komutanları İstanbul'a bağlıdır. Karabekir bile Millet Meclisi açılıncaya dek oradan emir almıştır. Heyeti Temsiliye bir hükümet gibi davranmaya çalışsa da asıl hükümet İstanbul'dadır. Savaş için gerekli olan para ve insan kaynağını il ve ilçelerdeki eşraf egemenliğindeki Müdafaa-İ Hukuk Örgütleri sağlamaktadır.¹⁰⁶⁵

Isparta'da, Uşak'ta, Afyon'da, Zonguldak'ta, Adana'da kurulan müfrezelerin hepsi eşrafın sayesinde gerçekleşmiştir. Bir cins eşkıyalık görüntüsünden kurtulmama da Ege'deki efelerin desteği de önemli olmuştur. Ege'deki bu görüntüde Mustafa Kemal'in orada kontrol kuramamış olması ve eşrafın zaman zaman uzlaşma umuduna kapılması etkili olmuştur. Buna karşılık örneğin Çukurova'da, Ermeni saldırıları uzlaşma umudunu bitirdiğinden ve Mustafa Kemal ile Ali Fuad Cebesoy direnişle yakından ilgilendiğinden milli müfrezeler subaylarla desteklenebilmiştir. Doğu Karadeniz ve Kars bölgesindeki Ermeni tehlikesi karşısında ise Karabekir önderliğinde bir düzenli ordu bulunmaktadır. Yine Doğu'da il ve ilçelerde kurulan Milli Şura Hükümetleri eşraf kuruluşları olarak ortaya çıkmıştır. Antep, Maraş, Urfa'daki mücadelede aşiret başkanları rol almaktadır. Bunun anlamı Kurtuluş Savaşı'nın feodal güçlere dayanılarak yapıldığıdır.¹⁰⁶⁶

Emperyalizm ile uzlaşmaya hazır olan eşrafın mücadeleye dâhil olması Rum ve Ermenilerin karşısına çıkarılması ile gerçekleşmiştir. Dolayısıyla verdikleri mücadele emperyalizme karşı değil, Anadolu'nun Rum ya da Ermeni olmasına karşı olmuştur. Bu durum Kurtuluş Savaşı'na özgü bir durumu ortaya çıkarmış ve savaş, feodal güçlere dayanarak emperyalizme karşı çıkmadan antiemperyalist bir nitelik kazanmıştır. Kominternin dördüncü kongresinde "milli feodal aristokrasi" kavramı geliştirilmiş ve Türkiye'deki feodal de bu şekilde nitelendirilmiştir.¹⁰⁶⁷

Bu, feodal ile köylünün savaşta aynı safta yer alması hatta köylünün feodale bağımlı kalarak savaşması demektir. Oysa kurtuluş savaşı verilen ülkelerde genellikle feodal, emperyalin işbirlikçisi olduğundan savaş hem antiemperyalist hem anti-feodal olur. Türkiye'deki Kurtuluş Savaşı'nın anti-feodal özden yoksun olması,

---

¹⁰⁶⁵ AVCIOĞLU, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Üçüncü Kitap*, s. 988, 995.

¹⁰⁶⁶ *A.g.e.*, s. 1020-1027.

¹⁰⁶⁷ *A.g.e.*, s. 1051.

Kemalizm'in "tam bağımsızlık içinde hızla çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma" amacına giden yolda yazık ki bir engel teşkil etmiştir.¹⁰⁶⁸

Anadolu'da Rumlara ve Ermenilere duyulan tepki, Tanzimat ile başlayan süreçte tüm reformlarının onlar için yapılmış gibi algılanmasından kaynaklanmıştır. Reformlar olağan bir akış içinde değil bir dayatmayla yapılmış ve emperyalizm, kendi çıkarları uğruna devlet kurmaları için Hristiyan azınlıkları kışkırtmaktan çekinmemiştir. Balkanlar'da Sırpın, Rumların, Bulgarların toplu olduğu yerlerde kapitalizmin gelişmesi ve burjuvazinin yükselmesi ile milli devletlerin kurulması kaçınılmazdır. Yunan Devleti, Avrupa emperyalizmine karşı bir mücadeleyle değil, Avrupa emperyalizmine dayanarak kurulmuştur. Batıda Rumlar, Doğuda Ermeniler, İngiliz ve Fransız kapitalizminin gelişmesi için destek olmuştur.¹⁰⁶⁹

Emperyalizmin hizmetinde komprador bir burjuvazinin gelişmesi ittihatçılarda Hristiyan azınlığa karşı "ekonomik milliyetçilik" üzerinden bir tepkiye sebep olmuştur. Bunun anlamı İttihatçılığın iddia edildiği gibi toplumsal temelden yoksun bir tepeden inmecilik olmadığıdır. İttihatçılar, İtilaf Devletleri'ne dayalı Rum ve Ermeni tüccara karşı milli tüccarı desteklemiş ve bu noktada eşraf, İttihatçıların sınıfsal dayanağı olmuştur. İttihatçılar ayrıca küçük burjuvaziye, bazı din adamlarını ve tasfiyede buldukları idare ve ordunun yeni genç unsurlarını da yanlarına çekebilmişlerdir. İttihatçıların temsil ettiği bu toplumsal güçler, aynı zamanda milli kurtuluş savaşının da dayandığı millici güçlerdir.¹⁰⁷⁰

Kurtuluş Savaşı'nda direniş olanaklarını 1914-1918 Rum ve Ermeni olaylarına karışan, mütarekede suçlu sayılan İttihatçılar ve özellikle Teşkilat-ı Mahsusa görevlileri yaratmıştır.¹⁰⁷¹

Atatürk, bu İttihatçı çekirdeğe dayanarak milli mücadeleyi yürütmüş, Fakat günün koşullarında İttihatçılık büyük bir suç sayıldığından İttihatçılığı daima reddetmiştir. Yurt dışındaki İttihatçı liderlerin Anadolu'ya geçmesine karşı çıkmasındaki temel neden de budur. Buna karşılık Millet Meclisi'nin ilk işlerinden

¹⁰⁶⁸ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Üçüncü Kitap**, s. 1051.

¹⁰⁶⁹ **A.g.e.**, s. 1061-1063.

¹⁰⁷⁰ **A.g.e.**, s. 1178.

¹⁰⁷¹ **A.g.e.**, s. 1196.

biri, 8 Mayıs 1920’de tehcir suçundan tutuklu bulunanların salınması kararını almak olmuştur.¹⁰⁷²

Kurtuluş Savaşı’nın başladığı günlerde idare ve ordu, İttihatçı memur ve komutanlardan tamamen temizlenememesi, Osmanlı bürokrasisinin kuruluş ve kişiler olarak “burjuva demokratik devrime yakın” olmasına olanak sağlamıştır. Atatürk bunu bildiği için günlerini telgraf başında geçirmiş, nitekim telgraf şebekesi savaşın kazanılmasında büyük bir etken olmuştur. Atatürk, her ne kadar idare ve ordunun biçimsel olarak İstanbul Hükümeti’ne bağlı olduğunu bilse de onları, edimsel olarak Heyeti Temsiliye’ye bağlama derdindedir. Keza bir vali, kaymakam ya da komutanın tavrı, eşrafın vereceği desteği belirlemektedir.¹⁰⁷³

Örneğin, Sivas Kongresi günlerinde alınan karara göre; ordu ve kolordu komutanları padişaha çekecekleri telgrafla, ordu ve milletin milli davada ortak olduğunu bildirip, Damat Ferit Hükümeti yerine yeni bir hükümet kurulana dek İstanbul ile haberleşmenin kesileceğini bildirecektir. Bu haberleşmeye Damat Ferit’in engel olması sonucu haberleşme kesilmiş ve böylece 20 Eylül’de padişahın Damat Ferit’i desteklediğini açıklayan bildirisini her yere ulaşamamıştır. Bu arada askeri güce dayanarak milli mücadelenin karşısında olan Ankara, Konya, Eskişehir, Afyon, Trabzon, Kastamonu illerindeki valiler de değiştirilmiştir. Nihayet 2 Ekim’de Damat Ferit’in istifa etmek zorunda bırakılması telgraf ile kazanılan bir zaferdir.¹⁰⁷⁴

Bu durum psikolojik bir üstünlük sağlamış olmakla beraber, İstanbul’daki milli hükümet, milli meclis Heyeti Temsiliye’nin varlığını zora sokmuştur. Meclis, “milli misak”ın kabulünü sağlasa da uzlaşmacı bir havaya girmiş neyse ki bu durum İstanbul’un işgali, meclisin dağıtılması ve millicilerin tutuklanmasıyla Heyeti Temsiliye lehine değişmiştir. İstanbul millicilerinin Anadolu’ya kaçması, Milli Kurtuluş Devrimi’nin asker-sivil kadrosunu biçimlendirmiştir. Kadro sıkıntısı olması bu biçimlenişte tutucu ve devrimci diye bir ayrımı ortadan kaldırmıştır. Öyle ki Tanzimat batıcılığı zihniyetini taşıyan Babıali yüksek memurları ve generalleri yeni yönetime dudak ucuyla bile bağlansalar Ankara’da olumlu karşılanmıştır. Sonuç

---

¹⁰⁷² AVCIOĞLU, *Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e Üçüncü Kitap*, s. 1200-1201.

¹⁰⁷³ *A.g.e.*, s. 1205-1206.

¹⁰⁷⁴ *A.g.e.*, s. 1216-1223.

olarak tutucu bürokratlar ile küçük burjuva devrimcilerinden kurulu bir kadro meydana gelmiştir.¹⁰⁷⁵

5.2.4. Dördüncü Kitap

Avcıoğlu, diğer üç kitaptan farklı olarak bir isim vermediği bu kitapta Tanzimat'la başlayan batılılaşmanın doğal bir sonucu olarak gördüğü cumhuriyetin hangi şartlar altında kurulduğunu göstermeye çalışmıştır. Cumhuriyetin bir oldubitti ile kurulmak zorunda kalınması, toplumsal bir desteğinin olmaması Atatürk'ün istediği şekilde hareket edememesine neden olmuş, dolayısıyla devrimler kısmen gerçekleştirilebilmiştir.

Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra mecliste Kemalistler azınlıkta olduğundan Gazi, saltanatı ve hilafeti kaldırıp cumhuriyeti ilan edecek güçte değildir. Her ne kadar barış konferansında Babıali'ye yer olmadığı konusunda mecliste oybirliği olsa da meclis hilafetin babadan oğula geçerek Osmanlı'da kalmasını istemektedir. Oybirliği ile halife seçilen Abdülmecit'in, devlet başkanı gibi davranması ve bu durum meclisteki pek çok kişi tarafından da desteklenmesi Atatürk'ün Müdafaa-i Hukuk Örgütü'nü, Halk Partisi'ne dönüştürmesine ve seçimleri yenileme kararı vermesine sebep olmuştur. Parti, saltanatı ve hilafeti yok etmek ve laik bir düzen kurmak amacı taşıyan milli güçleri seferber edecektir. Atatürk, bir hükümet bunalımı yaratarak "darbe" ile Cumhuriyet'i kurmuş, ortaya çıkan iki başlı devlet görüntüsü nedeniyle hilafetin kaldırılması zorunlu olmuştur.¹⁰⁷⁶

Fakat bu bile, Kemalistlerin devrimleri yapabilmesi için yeterli olmamıştır. Keza Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar ile Cavit Bey ve Kara Kemal çevresindeki İttihatçılara ve İstanbul basınına dayanılarak yürütülen bir muhalefet vardır. Muhalefet TPCF ile daha açık hale gelmiştir. Devrim olanağı ise ancak Şeyh Sait İsyanı ile elde edilebilmiştir. Mustafa Kemal, bu isyanı çeşitli kollardan hazırlanan büyük bir karşı hareket olarak görmüş ve

---

¹⁰⁷⁵ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Üçüncü Kitap**, s. 1227-1231. Avcıoğlu bu noktada bir açıklama gereği duyar. Ona göre memur ve bürokrat birbirinin yerine kullanılacak kavramlar değildir. Bürokratin özelliği tutuculukken, memur devrimci olabilir. Bürokrat ise burjuva devrimcisi bile olamaz.

¹⁰⁷⁶ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Dördüncü Kitap**, s. 1311-1339.

Terakkipervercilerin, İttihatçıların ve İstanbul basınının reformların önünde engel olduğu bir ortamda muhalefetin tasfiyesini zorunlu görmüştür. Devrimi tamamlama aracı olarak “Takrir-i Sükûn” ve “İstiklal Mahkemeleri” ile süreç devam etmiştir.¹⁰⁷⁷

Aslında 1923-1928 dönemi reformları, uzun bir düşün birikiminin ve uygulamasının neticesidir. III. Selim ve II. Mahmut ile başlayan batılılaşma süreci, Atatürk ile akılcı ve köktenci bir şekilde “imparatorluktan milli devlete”, “padişahlıktan cumhuriyete” olarak son bulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Sistemi’ne “Üçüncü Meşrutiyet” denmesini doğru olmadığını söyleyen Avcıoğlu,¹⁰⁷⁸ bu noktada işbirlikçi Tanzimat batıcısı ile millici arasındaki farka da dikkat çekmiştir. Ona göre işbirlikçi Tanzimat batıcısı ve tam bağımsızlıktan yana milliyetçi, laiklik reformundan yana olmakla beraber, ekonomik alanda görüş birliğine sahip değildir. İki de batılı kıyafeti benimsemekte fakat Tanzimat batıcısı Avrupa kumaşından, millici ise yerli kumaştan elbise istemektedir.¹⁰⁷⁹

Milliciler, Namık Kemal günlerinden beri Türk burjuvazisi yaratmak için uğraşmıştır. İttihatçıların uyguladığı milli ekonomi görüşü, o günlerin ekonomik alandaki tek ileri düşüncüdür. 1923 yılında parasız ve kadrosuz kalan devletin, üç beyazı (un, şeker, bez) ithalattan kurtarıp üretimi artırmak için özel girişimciyi desteklemekten başka çaresi yoktur. Lozan’daki ekonomik hükümler de farklı bir yol izlemeyi engellemektedir.¹⁰⁸⁰

Fakat bir devlet beslemesi olan milli burjuva, dış piyasalara kendi gücüyle giremediği için yabancılardan ve azınlıklardan medet umarak işbirlikçiliğe kaymıştır. Öyle ki, asker-sivil kesimden ticarete atılanlar ve Anadolu’nun millici küçük tüccarının yükselen kesimi, İstanbul tüccarı ve azınlık firmalarıyla ilişki kurmuş ve mümessillikler olarak büyük burjuvazinin yükselen kanadını teşkil etmiştir. Kurtuluş Savaşı’na katılan ufak Anadolu tüccarı ile savaşa ilgisiz kalmış İstanbul tüccarı, 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde uzlaşmıştır.¹⁰⁸¹

---

¹⁰⁷⁷ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e Dördüncü Kitap**, s. 1340-1349.

¹⁰⁷⁸ **A.g.e.**, s. 1356.

¹⁰⁷⁹ **A.g.e.**, s. 1363.

¹⁰⁸⁰ **A.g.e.**, s. 1365-1369.

¹⁰⁸¹ **A.g.e.**, s. 1379.

1924 Anayasası'nı kuvvetler birliğine dayandığı için devrimci fakat toplumsal anlayışı bakımından tutucu bulan Avcıoğlu'nun bu eleştirisi nüfusun az, toprağın bol olduğu o tarihlerde Kurtuluş Savaşı'na hizmet eden ünlü kişilere büyük çiftlikler verilirken anayasanın toprak reformu yolunu kapamasıyla ilgilidir. İş Bankası, Ziraat Bankası aracılığıyla tarımda ve sanayide milli kapitalist yetiştirilmeye çalışılmış, Teşvik-İ Sanayi Kanunu ile milli sanayicilere çok geniş teşvik tedbirleri sağlanarak toprak ağası, kapitalist çiftçi yapılmak için uğraşmıştır.¹⁰⁸²

Fakat sanayiciden çok, yabancı sermayeye bağımlı komisyoncu yetiştiği için sanayileşmeyi bağımsızlığın vazgeçilmez koşulu sayan küçük burjuva devrimcileri ile işbirlikçi burjuvazi arasında bir çatışma ortaya çıkmıştır. İktidarın devrimci kanadı, her ne kadar bu sınıflarla işbirliği yapmış olsa da onların hizmetine girmemiş ve 1923-1926 döneminde kendi kadrosunu yaratabilmiştir. 1930 yıllarında daha da büyüyen bu kadro, halkın içinde eriyip halkı seferber edemediği için toplum düzeninde kökten değişiklikler yapamamış, yine de iç ve dış koşullar elverdiği ölçüde egemen sınıflar karşısındaki hareket serbestisi artmıştır. 1929 Dünya Bunalımı, Türkiye'nin gümrük bağımsızlığını elde ettiği ve Rusya'nın planlı kalkınma denemesini yürüttüğü bir dönem ile bu serbestliği yaratmış ve devletçiliğe kayışı başlatmıştır. Devletçilik, kapitalizmi geliştirme aracı olmaktan ziyade kapitalizmi zayıflatma ve yeni bir yol arama izlenimini vermiştir.¹⁰⁸³

Sovyetlerin yardımıyla beş yıllık plan hazırlanmış ve 1933'te yürürlüğe girmiştir. Plan; ithalat ikamesi ile yerli hammadde kullanımını ve sanayiye Anadolu'ya yaymayı amaçlamış, başarılı da olmuştur. Fakat sanayide hem üretim hem gelir arttığı halde, tarımda üretimin artmaması 1936'dan sonra köylüyü kurtarma sorununun daha geniş şekilde ele alınmasına yol açmıştır. Sovyetlerden esinlenerek, merkezi makine ve üretim araçları istasyonları ile örgütlü köy birlikleri oluşturulmak, köy sayısı azaltılarak köy birlikleri ortaya çıkarmak ve bunlara devlet eliyle gerekli hizmetleri götürmek istenmiştir.¹⁰⁸⁴

Atatürk 1937 yılında, kalkınmada öncü ve destek olması için özel çiftliklerini devlete vermiştir. Bu süreçte ayrıca Ziraat Bankası devletleştirilmiş, tarım ve kredi

¹⁰⁸² Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Dördüncü Kitap**, s. 1383.

¹⁰⁸³ **A.g.e.**, s. 1387-1395.

¹⁰⁸⁴ **A.g.e.**, s. 1402-1411.

kooperatiflerine hız verilmiş, Zirai Donatım Kurumu kurulmuştur. Bu husustaki en önemli proje ise kuşkusuz, devrimci bir köylü ordusu kurmak için kurulan Köy Enstitüleri olmuştur. Bir süre bu gerçekleştirmiş olsa da Köy Enstitüleri bürokrasiye ve dünyadaki konjonktüre yenik düşmekten kurtulamamış ve 1945'ten sonra sönmüştür. Tıpkı 1937 yılında anayasanın değiştirilerek toprağın kamulaştırılmasına olanak tanıyan Toprak Kanunu'nun bürokrasi engeli ile ancak 1945'te çıkabilmesi ve uygulanamaması gibi.¹⁰⁸⁵

Sonuç olarak, 1937 yılında Türkiye Devleti'nin cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimci olduğunun anayasaya girmesi biçimsel olarak kalmış ve 1945'te İnönü liderliğinde, TPCF ve SCF çizgisinde, yabancı sermaye işbirliği ile yeni bir dönem başlamıştır.¹⁰⁸⁶

Çok partili düzen, genel oy ilkesi ile halk kitlelerine az da olsa özgürlük getirmiş olmakla birlikte devrimleri tamamlamamış bir Türkiye'de milli kurtuluşçuluğun tasfiyesine dönüşmüş,¹⁰⁸⁷ bu sistem içindeki her parti birbirinin aynısı olmuştur. Nitekim 1954 seçimlerinde Petrol Kanunu'nun ve Yabancı Sermaye Kanunu'nun bir çeşit kapitülasyon kanunu olduğunu söyleyen İnönü, iktidara gelince kanuna dokunmamıştır.¹⁰⁸⁸

İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı milli kurtuluş savaşı veren ve Atatürk Dönemi'nde, kendine güvenen barışçı bir politika ile bağlayıcı askeri ittifaklardan kaçınan Türkiye, 1939 İngiliz-Fransız ittifakına bağlanarak Atatürk politikasını terk etmiş, Rusya ve Almanya ile ilişkilerin bozulmasını göze almıştır.¹⁰⁸⁹

Fakat ne İngiliz-Fransız ittifakının ne de Truman Doktrini'nin Türkiye için yeterli güvenliği sağlamadığının farkına varılmış, bu kez de NATO'ya girmeye çabalanmıştır. 18 Şubat 1952'de NATO'ya giren Türkiye, bu durumu "*tarihte ilk kez eşit hakla bir ittifaka girdik*" şeklinde yorumlarsa da çok geçmeden NATO'da Türkiye'nin "kanat", batı Avrupa'nın "merkez" olduğunu görmüştür. Bunun anlamı muhtemel bir merkeze saldırıda, nükleer silahlar ile müdahalenin kesin olmasıyken,

¹⁰⁸⁵ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Dördüncü Kitap**, s. 1411-1417.

¹⁰⁸⁶ **A.g.e.**, s. 1419-1421.

¹⁰⁸⁷ **A.g.e.**, s. 1684.

¹⁰⁸⁸ **A.g.e.**, s. 1694.

¹⁰⁸⁹ **A.g.e.**, s. 1601-1604.

kanata saldırıda savaşın genel mi sınırlı mı olduğuna bakılmasının gerekmesidir. Nitekim bu Küba Bunalımı olarak adlandırılan dünyayı nükleer bir savaşın eşğine getiren üsler tartışması ve Kıbrıs Olayları ile daha da anlaşılır olmuştur. Sonuç olarak Türkiye'nin NATO içinde güvenlik sağlama umudu yoktur.¹⁰⁹⁰

Avcıoğlu Türkiye'nin emperyalist bloklar dışında bir dış politikayla bağımsız hareket etme imkânına sahip olmasını, kalkınmanın da önkoşulu olarak görmektedir. Bağımlı olmayan bir dış politika, kalkınmayı niceliksel olmaktan da kurtaracak ve temel sanayiini, bunun teknolojisini üretebilecek duruma getirecektir.¹⁰⁹¹

Dolayısıyla bağımsız bir hareket imkânının yaratılmadığı bir dış politika, 1838 Ticaret Anlaşması'yla başlayan sömürgeleşme sürecinin devamı olacak ve Tanzimat'ı izleyen batıcılıkta Türkiye'nin Avrupa'daki yeri ile Ortak Pazar içindeki Türkiye'nin yeri aynı olacaktır.¹⁰⁹²

Aksi yapılmayan bir Türkiye'de Avcıoğlu'nun Ortak Pazar içindeki 1995 Türkiye öngörüsü şöyledir: Türkler ikinci sınıf Avrupalı olarak Ortak Pazar ülkelerinde beğenilmeyen işleri yapmak için sıraya girecektir. Beyin göçüne karşılık Avrupalı tüccar, aracı, komisyoncu, çok milletli şirketler Türkiye'de yeni sanayiler kuracaktır. Türkiye'nin büyük holding kuruluşları hariç sanayiler kapanacak ve sanayilerin kıyılarda toplanmasıyla ortaya bölgeler arası dengesizlik çıkacaktır.¹⁰⁹³

5.3. Türklerin Tarihi (1978-1982)

Türkiye'nin Düzeni, Doğan Avcıoğlu'nun başyapıtı sayılsa da 6 ciltlik *Türklerin Tarihi* isimli çalışması, tarihçilik açısından daha ileri bir aşamayı temsil etmektedir.¹⁰⁹⁴ Aslında Avcıoğlu bu külliyyatın 5 cildini tamamlayabilmiş, 57 yaşında mide kanserinden öldüğü için son cildini yazamamıştır.¹⁰⁹⁵

Eğer yazabilse son ciltte bu tarihsel perspektif ve temele dayanarak Türkiye üzerine çözümlerine yer verecektir.¹⁰⁹⁶ Avcıoğlu'nun ayrıca Atatürk ve Türk

---

¹⁰⁹⁰ Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Dördüncü Kitap**, s. 1608-1625.

¹⁰⁹¹ **A.g.e.**, s. 1712.

¹⁰⁹² **A.g.e.**, s. 1721.

¹⁰⁹³ **A.g.e.**, s. 1729-1732.

¹⁰⁹⁴ Tunçay, "*Doğan Avcıoğlu'nun Arkasından*", s. 95; Kongar, **a.g.e.**, s. 318.

¹⁰⁹⁵ İ. Soysal "*Avcıoğlu'nun Bıraktıkları*", s. 18-19.

¹⁰⁹⁶ Avcıoğlu, **Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap**, s. 11.

İnkılabına yönelik de bir çalışma hazırlığı içinde olduğu kendi yazışmalarından ve yakınındaki insanların tanıklıklarından bilinmektedir.¹⁰⁹⁷ Böylesi bir çalışma ile Avcıoğlu Mustafa Kemal'i ve Türk İnkılabı'nı tarihsel bağlamda hak ettiği yere oturtabilmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla tarih çalışmaları ile ortaya koyduğu birikimi bir senteze ulaştıramamıştır. Avcıoğlu *Türklerin Tarihi*'ni 6 veya 7 cilt olarak yazmayı tasarlamış; hayattayken 5 cilt yayınlayabilmiştir.

1. Cilt; tarih ve tarih yazımı üzerine bir girişle beraber beş bölüm halinde tanzim edilmiştir. Özellikle Anadolu'nun Türkleşmesi ile ilkel topluluktan askeri demokrasiye ve buradan göçebe feodalizmine geçişi anlattığı ilk iki bölüm diğer ciltlerin de teorik ve olgusal çatısını oluşturduğu için önemlidir. Bu iki bölümde Avcıoğlu, Orta Asya'daki ilkel topluluklardan Osmanlı Devleti'nin klasik dönemine kadar geçen süreci göçebelik ve Türkmenler açısından özetlemiştir.

Diğer ciltler, bu ciltte sınıf çatışması olarak değerlendirilen yerleşik göçebe mücadelesinin daha ayrıntılı bir anlatımını içermektedir. 2. Cilt; Göktürkler, Uygurlar, Hunlar, Avarlar, Macarlar, Peçenekler Hazarlar ve Moğolları¹⁰⁹⁸, 3. Cilt; Türklerin İslamiyet'e geçişini¹⁰⁹⁹, 4. Cilt; Büyük Selçuklularını¹¹⁰⁰, 5. Cilt; Anadolu Selçuklularını¹¹⁰¹ ve Doğan Yurdakul'un yayına hazırladığı 6. Cilt ise; Osmanlı Devleti'ni ele almıştır. Son cilt¹¹⁰² *Türkiye'nin Düzeni* ile *Türklerin Tarihi*'nin ilk

---

¹⁰⁹⁷ Avcıoğlu 6 Temmuz 1971 tarihinde hapisshaneden yayıncısı Bilgi Yayınevi sahibi Ahmet Tevfik Küflü'ye yazdığı mektupta tutuklanmadan önce Atatürk hakkında bir kitap yazmak için Antalya'da bulunduğunu belirtmiştir. Avcıoğlu anlaşıldığı kadarıyla daha sonra Atatürk hakkında yazmaktan vazgeçmiş, bu projesini ertelemiş veya topladığı malzeme ile önce Milli Mücadele Dönemi'ni yazmak istemiş olabilir. Özdemir, **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından**, s. 349. Özdemir'e göre Avcıoğlu bu kitap için gerekli bütün malzemeleri toplayıp okumaları yapmasına rağmen yazamamıştır. Özdemir sözlerine şöyle devam etmiştir: "*Avcıoğlu, 1930'larda, Atatürk'ün yönetiminde Türkiye'nin başardığı, fakat, bazı bakımlardan yarım kalan "Türk İnkılabı" adlı tarihi eseri, evrensel bir "gelişme modeli" olarak uluslararası literatüre kazandırmayı hedeflemiştir. Daha önemlisi bu projesiyle yaşamı boyunca en büyük devrimci güç olarak yakınlık duyduğu Türk ordusundaki Kemalist subaylar veya bir başka deyişle "silahlı entelektüeller" için bir "iktidar programı" hazırlamak istemiştir; fakat ömrü yetmemiştir.*" a.g.e., s. 41. Özdemir'in Avcıoğlu'nun Türk İnkılabı'nı evrensel bir kalkınma modeli olarak analiz etme yönündeki tespiti önemlidir; ama Avcıoğlu'nun 9 Mart girişiminden sonra tekrar askerlerle işbirliği yaparak iktidar olma amacı güttüğünü yönündeki yoruma ise kuşkuyla yaklaşmak gerekmektedir.

¹⁰⁹⁸ Doğan Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi İkinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.

¹⁰⁹⁹ Doğan Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Üçüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979.

¹¹⁰⁰ Doğan Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Dördüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1981.

¹¹⁰¹ Doğan Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Beşinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982.

¹¹⁰² Avcıoğlu, **Osmanlı'nın Düzeni, Türklerin Tarihi 6**.

cildindeki Osmanlı Devleti ile ilgili anlatımın kronolojik olarak daha detaylı ele alındığı siyasi bir tarih niteliğindedir.

Avcıoğlu'nun tarihe yönelik ilgisi 9 Mart cunta girişiminin ardından yoğunlaşmış gibi görünse de daha *Yön* dergisi döneminden itibaren Türkiye'nin kalkınmasına yönelik somut çözüm arayışında tarihsel bilgi ve perspektif eksikliğini Avcıoğlu hep vurgulamıştır.¹¹⁰³ İlgili kısımda da değinildiği gibi *Yön Yayınları*'nın tarihsel süreci değerlendirecek teorik bir birikimi oluşturmak işlevi gördüğü bu açıdan rahatlıkla ileri sürülebilir.

Doğan Avcıoğlu, Sevil Avcıoğlu tarafından Yves Lacoste'den çevrilen *Sınıf Açısından Azgelişmişlik*'e yazdığı önsözde Üçüncü Dünya ülkelerindeki sosyalist kalkınmanın Batı'dan farklı olacağına altını çizmiş, sosyalizmin hangi sınıflarla ittifak içinde gerçekleştirebileceğine dair Batı merkezli azgelişmişlik literatüründe bir şeyler aramanın boşuna olduğunu belirtmiştir. Avcıoğlu şöyle devam etmiştir: “Öte yandan Üçüncü Dünya'nın Batı toplumlarından farklı bir sosyal yapısı vardır. Batı emperyalizminin etkisi altında, bu toplumların evrimi de çok farklı olmuştur. Kalkınma davası, her şeyden önce, bu sosyal yapının evrimi içinde anlaşılmasına bağlıdır. Ne var ki, bu yönde ciddi tarihsel, sosyolojik ve ekonomik çalışmalar henüz başlamaktadır. Yves Lacoste'un araştırması, bu yolda atılmış bir ilk adım sayılabilir. Kalkınma davamızı aydınlatacak derinlemesine araştırmaları, Türk sosyologları, ekonomistleri ve tarihçileri yapacaklardır.”¹¹⁰⁴

Dolayısıyla 12 Mart Muhtırası'ndan sonra siyaseten Avcıoğlu artık aktif olmasa da düşünsel olarak mesaisine aslında çok daha yoğun olarak devam etmiştir. Başka bir şekilde ifade edilirse *Yön Yayınları*'nın misyonunu tarih alanında devam ettirmiştir.¹¹⁰⁵ Avcıoğlu tarih çalışmaları ile Marksist paradigma eşliğinde bir

---

¹¹⁰³ Tanyol Türkiye'nin Düzeni'nin sadece politik değil tarihsel bağlamda da önemli olduğuna şöyle işaret etmiştir: “Gerçi “Türkiye'nin Düzeni”, teorik bir denemeden çok pratik ve politik bir amacı güdüyordu. Fakat Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve politik sorunlarına tarihsel açıdan düşündürücü yorumlar getirmesi bakımından, “Türkiye'nin Düzeni” yapıtı, politik kazançlardan daha üstün bir değer taşımaktadır kuşkusuz.” Tanyol, “Katıksız Bir Devrimci”, s. 7.

¹¹⁰⁴ Lacoste, **a.g.e.**, s. 15-16

¹¹⁰⁵ Aslan Başer Kafaoğlu, Avcıoğlu'nun tarih çalışmaları ile *Yön-Devrim* günlerini geride bıraktığını belirtmiştir: “Geçmiş çizgisinden kendini şöyle ayırıyordu: “dergiciliğe, gazeteciliğe paydos. Belki kitap yazabilirim.” Öyle de yaptı. Türklerin Tarihi'ni yazmaya girişti. Şahane bir yapıtı. Türklerin geçmişini araştırmak kolay değildi. Doğan'a göre bu ancak Rusça ve Yunanca bilmekle kolaylaşırdı, Doğan ise bu iki dili de bilmiyordu. Ama yine de yazdı. Bir çeşit ‘Ben eski Doğan Avcıoğlu’yum’ demek

kalkınma programı ve devrim stratejisi geliştirmenin ötesinde- yukarıda *Türkiye'nin Düzeni* bağlamında dile getirildiği gibi- Avrupa merkezci tez ve perspektifleri aşma çabası içinde klasik tarihçiliğe de önemli eleştiriler getirmiştir.

Türklerin Tarihi'nde Orta Asya'dan Osmanlılara kadar oldukça uzun bir süreç analiz edilmiştir. Bu durum tezde 6 ciltlik anlatının bütün ayrıntıları ile ele alınmasını mümkün kılmamaktadır. Neredeyse 3 cilt *Türklerin Orta Asya'daki tarihlerine* ayrılmıştır.¹¹⁰⁶ Türkiye'de eski Türk tarihçiliği; kaynak, dil vb. problemleri yüzünden görece geç gelişen ve ihmal edilmiş bir alandır.

Dolayısıyla Avcıoğlu'nun yapıtı da bu durumdan fazlasıyla etkilenmiştir.¹¹⁰⁷ Akademi ve sol düşünce onun yazdığı tarihlerle ilgilenmeyi pek tercih etmemiştir.¹¹⁰⁸ *Türkiye'nin Düzeni*, politik stratejisi açısından önemsenmiş sonraki yapıtları hakkında da nerdeyse hemen hiç değerlendirme yapılmamış ve dolayısıyla *Yön'den Türklerin Tarihi*'ne yönelik çizgide onun tarihe bakışı üzerinde kapsamlı olarak durulmamıştır. Bununla beraber *Türklerin Tarihi* çalışmasında Avcıoğlu temel tezini ve yaklaşımını ilk ciltte özetlemiştir.

5.3.1. Milliyetçilik, Tarih Yazımı ve Marksizm

Öncelikle “Tarih ve Tarihimiz Üzerine” başlıklı giriş metni üzerinde durmak gerekmektedir. Bu giriş Türk tarih yazımına yönelik önemli bir katkı olarak ele alınmalıdır. Avcıoğlu bu uzun giriş metninde Türk tarihine Avrupa merkezci

---

ister gibi V. Cilde 1100 yıllarına kadar geldi.” Aslan Başer Kafaoğlu, “Unutulmayanlar Doğan Avcıoğlu (3)”, *Türk Yolu*, Sayı:19, 2007, s. 59

¹¹⁰⁶ Eski Türk tarihçiliği üzerine değerlendirmeler için Bkz. Ahmet Taşağıl, “İslam Öncesi Türk Tarihinin Problemleri”, *Türkiye'de Tarihyazımı*, (Edt.) V. Engin-A. Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 51-68; Mehmet Alparğu, “*Türk Dünyası'nın Tarihini Yazmak*”, *Türkiye'de Tarihyazımı*, (Edt.) V. Engin-A. Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 221-236.

¹¹⁰⁷ Eski Türk tarihçiliği üzerine yazılan bir makalede Avcıoğlu'nun Marksist yaklaşım ile Orta Asya tarihini ele aldığı belirtilmiş devamında ise şunlar söylenmiştir: “*Eski Türk tarihine Marksist açıdan yaklaşan Doğan Avcıoğlu (1926-1983), Türklerin Tarihi (İstanbul 1978-1982) adlı eserinin ilk iki cildini eski Türk tarihine ayırdı. Avcıoğlu, Türkçü tarih anlayışını eleştirirken, eski Türk tarihindeki olayları daha ziyade iktisadi sebeplerle açıkladı. Türklerin Orta Asya'dan devraldığı kurumların Osmanlı Devleti'nde durgunluğa, geriliğe ve anti-sivil (despotik) topluma yol açtığını iddia etti.*” Ahmet Kanlıdere, “*Türkiye'de Genel Türk Tarihçiliği ve Zeki Velidi Togan*”, *Türk Tarihçileri*, (Edt.) Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017, s. 107. Bu paragraftaki neredeyse her cümle düzeltilmeye muhtaçtır. Avcıoğlu kitabında Türkçü değil Turancı tarih anlayışını eleştirmiş ve iktisadi unsura ağırlık vermesine rağmen dil, din, kültür ve toplumsal hayata dair oldukça fazla ayrıntıya yer vermiştir. Son cümle onun ATÜT modeli ile tarihsel süreci açıklayanlara yönelttiği eleştirilerdir. Kendi fikirleri bunun tam aksi yöndedir.

¹¹⁰⁸ Kayalı, *Düşüncenin Coğrafyası 1*, s. 73.

perspektifle ve ATÜT gibi hazır teorik modellerle yaklaşmanın sakıncaları üzerinde durmuş ve Türkiye özelinde akademik tarihçilere yönelik eleştirilerini dile getirmiştir. Avcıoğlu Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük akımı ile Türk tarihine yönelik ilginin Osmanlı münevveri arasında artmaya başladığını vurgulamıştır. Rusya Müslümanları arasında gelişen milliyetçilik akımını yine imparatorluk içindeki milliyetçilikle karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Son olarak Avcıoğlu Atatürk'ün tarih tezi ile Turancı tarih tezleri arasındaki farkları uzun uzadıya tartışmıştır.

Dolayısıyla bu giriş metninin ayrıntılı bir analizi onun *Türklerin Tarihi*'ni yazma gerekçesi ve tarihçilik anlayışını ortaya koymak adına önemlidir. Avcıoğlu'nun Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi ve sonrasına kadar tarih yazımı ve tarihçiliğin geçmişini özetleyerek diyalektik yaklaşımın önemini vurguladığı bu metinde bazı hususlar ön plana çıkmaktadır.

Bunlar; Atatürk'ün Türkleri dünya tarihinde hak ettikleri yere yerleştirme çabası olarak tarif ettiği Tarih Tezi'nin olumlanması ve ilerlemeci, Helenistik ve Avrupa'yı merkeze koyan yaklaşımlarla Türkiye tarihinin evrensel bir dünya tarihinin parçası haline getirilemeyeceğidir. Ayrıca Marksizm'in bütüncül yöntem ve perspektifinden uzak Türk tarihçiliğinin Atatürk'ün tarih tezi doğrultusunda eserler verememiş olmasıdır. Ernst Werner'in 1960'lı yılların ortasında tamamladığı Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve klasik dönemini feodalizm açısından ele alan çalışması¹¹⁰⁹ Avcıoğlu'nu tarih yazımı ve temel tezleri açısından oldukça etkilemiştir.

Avcıoğlu'nun kitaba tarihçiliğe yönelik eleştirel bir deneme ile başlaması ve sınıf mücadelesi açısından Osmanlı'yı evrensel bağlamda hak ettiği yere oturma çabası Werner'in kitabı ile doğrudan bağlantılıdır. Bütün bunlar *Türklerin Tarihi*'nin değerlendirebileceği temel olarak da kabul edilebilir.

---

¹¹⁰⁹ Ernst Werner, **Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar (1300-1431) Osmanlı Feodalizminin Oluşum Süreci**, (Çev.) Y. Öner-O.Esen, Yordam Kitap, İstanbul, 2019. Kitabın çevirisine önsöz yapan Taner Timur Osmanlı Toplumsal Düzeni isimli çalışmasında Werner'den yararlanmış ve Doğu Perinçek ise 1968 tarihinde yazdığı bir makalede Werner'in tezlerini özetlemiştir. Doğu Perinçek, "*Werner'e Göre Osmanlı Feodalitesi*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 25, Sayı: 3, 1968, s. 287-323. 1976 yılında yayınladığı *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek* isimli kitabında da bu ismin tezlerinden faydalanmıştır. Perinçek, Avcıoğlu'nun kendisinin askeri demokrasiden feodalizme geçiş tezini benimseyerek eserinde kullandığını belirtmiştir. Doğu Perinçek, **Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 13-14, 75.

Bu zikredilen hususları ayrıntılandırmadan önce ise Avcıoğlu'nun ciltler tutan tarih kitapları kaleme almasının arkasındaki temel motivasyonun ne olduğunu belirleyebilmek önemlidir. Orhan Koloğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'nin yayınlanmasından yaklaşık on yıl sonra kitaba getirdiği eleştirilere cevaben söyledikleri Avcıoğlu'nun Türklerin Tarihi'ni yazma gerekçesine ışık tutmaktadır. Koloğlu Avcıoğlu'nu Osmanlı düzenini Batı ve Sovyet kaynaklı feodaliteden kapitalizme geçiş modeline göre çözümlendiği için çeviri ve nakil tarihçiliği yapmakla eleştirmiştir.¹¹¹⁰

Koloğlu'na göre Osmanlı düzeni ne feodalitedir ne de 15 ve 16. yüzyıllarda kapitalizme geçecek bir dinamiğe sahiptir. Dolayısıyla bu, *Türkiye'nin Düzeni*'nin temel argümanına yöneltilecek bir itirazdır. Avcıoğlu ise bu dönemde Türklerin Tarihi'ni yazmaktadır ve Koloğlu'nun eleştirilerine şöyle bir karşılık vermiştir: “*Osmanlı gerilemesi 16. yüzyıl sonlarına doğru başlamış, Batı Avrupa hızlı bir kapitalist ilerleme içine girmiş ve kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası işleyerek bildiğimiz durum ortaya çıkmıştır... Osmanlı Düzeni'nin bunalıma girmesinde dış engellere ağırlık veren görüşlere katılmaktayız ve Osmanlı gerilemesinin kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasıyla en gerçeğe yakın biçimde açıklanabileceği inancını taşımaktayız.*”¹¹¹¹

Bu ifade Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'ndeki temel sorusunu değiştirmemiş olduğu gerçeğini ve daha geniş bir perspektiften tarihi değerlendirme gereksinimi duyduğunu ortaya koymaktadır. Avcıoğlu'nun anti-emperyalist bakış açısı Batı kaynaklı gelişme ve modernleşme kuramlarının etkisinden sıyrılarak emperyalizmin uluslararası işleyişini teşhir etme ve ortaya herkesin anlayabileceği bir tarihsel anlatı koyma amacındadır. Ayrıca Avcıoğlu'na göre ortaöğretimde Turan ulusu hikâyelerini dinleyen gençler üniversiteye geldiklerinde de bu kez ABD kaynaklı ilerlemeci ve evrimci kuramlara dayanan azgelişmişlik kavramını öğrenmektedirler.

Görüldüğü gibi Avcıoğlu'nun genç kitlenin doğru bir tarih bilinci ile yetiştirilme gibi kamusal bir hedefi de bulunmaktadır. Avcıoğlu bu durumu şöyle belirtmiştir: “*Amerikan üniversitelerinde yetişmiş hocalarımızın pek çoğu, derya*

¹¹¹⁰ Koloğlu, “*Türkiye’de Tarihin Bunalımı*”, s. 26.

¹¹¹¹ Koloğlu, “*Tarihin Bunalımı ve D. Avcıoğlu ile Söyleşi*”, s. 59.

içindeki balıkların suyu bilmeyişi gibi, kapitalizmden ve emperyalizmden habersiz biçimde, bu Amerikan kuramlarını ciddi ciddi bilimsel gerçekler diye okuturlar. Gençlerimiz, tarihten önce var olan ve tarihten sonra da var olacak olan ‘Turan Ulusu’nun az gelişmişliğini öğrenirler ve bu kez de arayışlarını Orta Asya’dan Atlantik ötesine çevirirler.’¹¹¹²

Avcıoğlu Orta Asya’yı ülküleştiren ve Türkiye’yi modernleşmeci az gelişmişlik ölçütlerine göre değerlendiren tarihsel yaklaşımlara eleştireldir, anti-emperyalist temele oturan bir tarihçiliğin akademide ve toplumda yaygınlaşmasını amaçlamaktadır. Bu noktada Avcıoğlu’nun 1950’li yıllardan itibaren düşüncesinin temeli oluşturan 1960’lı yıllarda milliyetçilik ve sosyalizm üzerinden sentezlenmek istenen kalkınma sorununu daha geniş bir tarihsel temelde ele almak istediği ileri sürülebilir. Burada somut tarihsel araştırmalar teşvik edilerek tarihin Avrupa merkezci kuramlar dışında ele alınabileceği ve topluma içinde bulunduğu durumu görebileceği bir perspektif sağlanması öngörülmektedir.

Avcıoğlu bu durumu şöyle vurgulamıştır: *“Fakat bugün Türk ulusunun ekonomisi mali, ticari, teknolojik vb. her bakımdan dışa bağımlıdır. Kalkınma, Samir Amin’in deyimiyle, ‘az gelişmişliğin gelişmesi’ biçimindedir. Emperyalizmin tüketim toplumu modeli, ideolojisi ve bu ideolojiye uygun bilimsel üretimi egemendir. Bu koşullarda, Türkiye’deki ulusun sorunlarına gözlerini kapayıp ‘Turan Ulusu’ özlemleri yaratmaya yönelik bir ‘ulusçuluk anlayışı’ ve tarih yazıcılığı bir aldatmaca olmaktadır.’¹¹¹³*

¹¹¹² Doğan Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 84-85.

¹¹¹³ **A.g.e.**, s. 84. Burada bir hususu da belirtmek gerekmektedir. Bugün tarih alanında en popüler isimlerden biri olan kitapları çok okunan ve basılan İlber Ortaylı’nın Avcıoğlu’ndan yaklaşık 35 yıl sonra iki ciltlik bir Türklerin Tarihi kitabı yayınlamış olmasıdır. Soru cevap şeklinde ve ortalama okuyucuya hitap edebilme amacıyla tanzim edilen kitaba yazdığı önsözde Ortaylı Türklerin tarihi yazılmadan dünyanın diğer bölgelerinin tarihlerinin anlaşılmayacağını, Orta Asya’dan Anadolu’ya uzanan “derin tarihin” şimdi içinde bulunulan koşulları biçimlendirdiğini için bu dönemin araştırılmasının öneminden bahsetmiştir. Ortaylı’ya göre bu coğrafyanın tarihinin yazılması Hint, Çin, Arap, Bizans, Slav, İran, Ermeni kaynaklarının kullanımını gerektirdiğinden donanımlı tarihçilere ihtiyaç duymaktadır. Oysa Türk dünyası bu alanlarda gerektiği kadar uzman yetiştirip tetkikler yapamamıştır. Ortaylı şöyle devam etmiştir: “Bu bakımdan İslamiyet öncesi Türk kavimleri; bilhassa Orta Asya ve Maveraünnehir, hatta Kafkasya, Volga boyu ve Yakındoğu’da ağırlıklarını hissettirmekle beraber, maalesef düzenli bir tarih yazıcılığının konusu olamamakta ve vuzuha kavuşmuş bilgiler geniş kitlenin tarih bilgisi ve bilincine sunulamamaktadır”. İlber Ortaylı, **Türklerin Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 14. Bu yorum Avcıoğlu’nun yaptığı işin zorluğu ve yapının doldurduğu boşluğu çok iyi anlatır.

Daha önemlisi Avcıoğlu'nun bu entelektüel mesaisinin ardında dünya kapitalist sisteminden bağımsız bir ulusal pazar kurma isteği yatmaktadır. Marksist perspektif kullanılarak yapılacak bütüncül bir tahlil ulusal kalkınma giden yolda önemli bir anahtardır. Bu tarih çalışması son tahlilide sosyalist milliyetçi bir iktidar kurma sürecine de işaret etmektedir.¹¹¹⁴

Doğan Avcıoğlu'ndaki makro tarih yazma gayesi Atatürk'ün Tarih Tezi ile doğrudan bağlantılıdır.¹¹¹⁵ Avcıoğlu eserin girişinde bunu şöyle ifade etmektedir: “*Milli Misak sınırları içinde, kendi deyimiyle bir ‘Türkiye halkı’, bir ulus yaratma çabasındaki Atatürk'ün başlıca uğraşlarından biri, ulusuna bir tarih vermek olur. Atatürk, iç çelişkilerden uzak bir bütün saydığı ulusa, pozitivist bir görüşle, dünya uygarlık tarihi içinde üstün bir yer bulmaya çalışır.*”¹¹¹⁶ Tarih Tezi'ndeki gibi bir uygarlık tarihi taslağı çıkarmak istemektedir.¹¹¹⁷

Bu açıdan Kemalizm Avcıoğlu'nun sadece kalkınma ve sosyalizm söylemini değil, aynı zamanda tarihe yaklaşımını da doğrudan etkilemiştir. Türklerin Tarihi, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan bir coğrafyada, tarihin ulus devletin gereklerine göre ötekileştirici ve dışlayıcı olmayan hümanist bir milliyetçilik çerçevesinde yazılma çabası olarak tarif edilebilir. Avcıoğlu Kemalist tarih tezi çerçevesinde Marksist yöntem kullanarak bir gelişme modeli kurmak istemektedir.¹¹¹⁸

---

¹¹¹⁴ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 87.

¹¹¹⁵ Macar, Türkiye'nin Düzeni'nden Türklerin Tarihi'ne uzanan süreçte Avcıoğlu'nun tarihe bakışındaki sürekliliği şöyle vurgulamıştır: “*Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni'nde, Türklerin ve Türk devletinin tarihte “kudretli ve ileri” olduğu dönemlerden özlemle bahsetmişti. Türklerin Tarihi'nde, Atatürk'ün Türk Tarih Tezi programını “ırkçı olmayan” bir temelde sürdürmeyi hedeflediği söylenebilir.*”, Macar, “*Doğan Avcıoğlu*”, s. 169. Avcıoğlu Osmanlı klasik dönemini kapitalizme geçecek ticari bir canlılık içinde ele almıştır; ama bu yaklaşım tarzı onun kudretine yönelik bir özlem ve hayranlık ifadesi içermez ayrıca Türk Tarih Tezi'ni önemsemesi ulusa yeni bir tarih yaratma uğraşısında Osmanlı geçmişine mesafeli olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Kaldı ki Avcıoğlu milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı çevrelerin Macar'ın bahsettiği tarzda sorunu değerlendirdiğini özellikle vurgulamıştır.

¹¹¹⁶ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 5.

¹¹¹⁷ Toprak'a göre tarih tezinin total ve bütüncü yaklaşımının oluşumunda 20. Yüzyılın başından itibaren Fransa'da gündeme gelen Henri Berr'in sentez tarihçiliği etkili olmuştur. Berr'in yönetiminde “L'evolution de l'humanité” (uygarlığın evrimi) tarih serisi örnek alınmıştır. Zafer Toprak, “*Erken Cumhuriyet Döneminde Tarihçilik*”, **Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 177.

¹¹¹⁸ Özdemir, Türklerin Tarihi'ni şöyle nitelemiştir: “*Türklerin Tarihi*”: Türklerin Orta Asya'dan "ulus" olarak gelmediklerini, Anadolu'da yerli topluluklarla karışarak "ulus" olduklarını; ancak, "ulus" olarak varlıklarının Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla açıklık ve kesinlik kazandığını söyleyen Doğan Avcıoğlu'nun, bu yapıtında esas amacı Türk tarihi üzerinde kuramlar geliştirebilmek için derinliğine bir inceleme yapmaktır.” Özdemir, **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından**, s. 38.

Bu anlamda Avcıoğlu bir bakıma 1930'larda, yeni kurulan devletin gereksinimleri doğrultusunda inşa edilen tarihin 1960'lı yılların ihtiyaçları doğrultusunda tekrar gözden geçirilmesini teklif etmektedir.

Avcıoğlu için Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süre içerisinde tarihçilik ve tarih yazımı açısından üç önemli dönüm noktası bulunmaktadır. İlki 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkçülük akımının yükselmesi ile Türklerin de bir tarihi olabileceğinin Osmanlı entelektüelleri arasında kabul görmeye başladığı dönemdir. Avcıoğlu'na göre Aşıkpaşazade gibi ilk dönem tarihçilerinden sonra devletin kurumsallaşması ile Osmanoğullarını İslam tarihi ekseninde İran ve Arap tarihçiliğini ve tarihçilerini model alarak anlatan vakanüvis geleneği ortaya çıkmıştır. Bu tarz tarihçiliğın ana özelliği halkları değil padişahları anlatmasıdır. Daha da önemlisi Türkler bu anlatımın için de yokturlar. Tanzimat ile Türklerin de tarihleri olduğu keşfedilmiş ve Osmanlı tarih bilinci, anlayışı ve yazımı farklılaşmıştır.¹¹¹⁹

Tanzimat Osmanlılar için yeni bir birliktelik ideolojisi olurken ve tarih yazımı da buna göre şekillenmiş; ama diğer azınlıklar arasında milliyetçiliğın gelişmesi ve Avrupa'da artan Türkoloji çalışmaları ile Türklük bilinci ve kimliğinin araştırılması da gündeme gelmiştir. Radlof, Vambery, Leon Cahun gibi isimlerin eserleri Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Necip Asım, Şemsettin Sami gibi Osmanlı entelektüellerini oldukça etkilemiştir. Etnik bir kimlik ve aidiyet üzerinden tarihsel sürecin değerlendirilmesi 1908 Hareketi'nden sonra giderek hızlanmış ve bu dönemde Türkçüler Türklerin uygarlık tarihinde yaptığı katkıları araştırmaya başlamışlardır.¹¹²⁰

Avcıoğlu'na göre Cumhuriyet Dönemi'ndeki tarih tezinin böylesi bir arka planı bulunmaktadır. Avcıoğlu'nun imparatorluk içinde gelişen milliyetçiliğe yönelik analizi de önemlidir. Öncelikle bu milliyetçiliğın Tanzimat sonrası döneme yerleştirir ve ayrıca Rusya Müslümanlarında gelişen milliyetçilikle birlikte karşılaştırmalı olarak ele alır.¹¹²¹

¹¹¹⁹ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 14-15.

¹¹²⁰ **A.g.e.**, s. 14-17. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte tarih algılayışı tarihçilik pratiğinin değişimi için Bkz. Fatih M. Dervişoğlu, **Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi**, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2015; Hasan Akbayrak, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Yazımı Millettin Tarihinden Ulusun Tarihine**, Kitabevi, İstanbul, 2012.

¹¹²¹ Avcıoğlu'nun kısaca da olsa ele aldığı bu konular daha sonra Türkçeye yapılan çeviriler ve diğer akademik araştırmalarla ancak derinleştirilebilmiştir. Bu bağlamda daha geniş bir bilgi için Bkz. Günay Göksu Özdoğan, **"Turan"dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, İletişim

Avcıoğlu'nun böylesi geniş bir analize girişmesi Orta Asya'nın anayurt olarak kabul edilmesi ile ilgili tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Avcıoğlu'nun Türk Tarih Tezi'ne yönelik olumlu tavrı bu tez ile ırkçı ve Turancı söylem ile arasındaki farklılıkları tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Avcıoğlu Türkiyeci olarak nitelendirdiği Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyüboğlu, Melih Cevdet Anday ve ayrıca Niyazi Berkes¹¹²² gibi isimlerin görüşlerine değinerek özellikle şunu vurgulamaya çalışmıştır: “*Kanımızca, 'ırkçı tutumdan kaçınmak için değil, başından beri aslında Anadolu ile ilgili bulunduğu için, Atatürk, Orta Asyacılığa yönelmez. Enver Paşa Turancılığını en sert biçimde eleştirir. Orta Asya ile ancak, 'özyurt Anadolu' ile bağlantılı olduğu ölçüde ilgilenir. Orta Asya, Sümerlerin ve Hititlerin bırakmak zorunda kaldıkları 'eski yurt'tur. Anadolu'da 5500 yıllık Hitit öncesi bir uygarlık bulunca bütün dikkatini oraya çevirir ve 1936 yılı Meclis açış konuşmasında Anadolu'daki bulguların Cihan Tarihi'ni yeni baştan incelemeyi ve derinleştirmeyi' gerektireceğini bildirir.*”¹¹²³

Avcıoğlu'nun Rusya Müslümanların ulus olma süreçleri ile Osmanlı İmparatorluğu içindeki milliyetçiliği karşılaştırması Mustafa Kemal'in Misak-ı Milliye hedef alan bağımsızlıkçı ideolojisi ile İttihatçıların emperyal Turancı ideolojiler arasındaki farkı göstermek içindir. Avcıoğlu bu farklılığı Türkiye Türkçülüğü ile Turan Türkçülüğü olarak isimlendirmiştir. Rusya halkları ile Osmanlı'daki yaygın Pantürkist ideolojilerin de aralarında farklar olduğunu isabetle tespit etmiştir. Ona göre İstanbul'da Türk aydınları Pantürkist rüyalar peşinde koşarken ulus olmaya en çok yaklaşmış Kırım, Azerbaycan, Kazan dışındaki Rusya topraklarındaki halklar dağınık, parçalanmış birimler halinde yaşamaktadırlar.¹¹²⁴

Yayımları, İstanbul 2002; Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000; Mehmet Karakaş, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Vadi Yayınları, Ankara, 2000; A. Benningsen-L. Chantal Quelquejay, *Stepte Ezan Sesleri*, (Çev.) N. Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1994; François Georjeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876-1935**, (Çev.) Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

¹¹²² Türklerin Tarihi, s. 32-42. Berkes dışarıda bırakıldığında Avcıoğlu'nun zikrettiği isimler Mavi Anadoluçuluk akımını temsil eden isimlerdir. Avcıoğlu Mavi Anadoluçuluk akımına Atatürk'ün Tarih Tezi'ne yakın ırkçı olmayan kültürel ve hümanizme vurgu yapan bir milliyetçiliğe dillendirdiği için kitabında yer vermiş olabilir. Bu akım hakkında ayrıntılı bir analiz için Bkz. Murat Belge, “*Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkcısı*”, **Birikim**, Sayı: 210, 2006, s. 32-45.

¹¹²³ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 38.

¹¹²⁴ **A.g.e.**, s. 60. Avcıoğlu'nun bu giriş metninde Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya Müslümanları ekseninde gelişkin bir milliyetçilik analizi yapmış olması dikkat çekicidir. Bu durum ana kaynaklardan faydalanmamış olsa da Avcıoğlu'nun İngilizce ve özellikle Fransızca literatüre hâkimiyetinden

Avcıoğlu'nun vardığı sonuç şudur: “Görüldüğü üzere, ‘Türk Ulusu’ yeni bir oluşumdur. Orta Asya’dan ulus olarak gelmediğimiz, Anadolu’da yerli topluluklarla karışarak ulus olduğumuz açıktır. Ulusun oluşumunda, Orta Asya’dan gelen, Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kuran Türkmen boylarının katkısı büyüktür.”¹¹²⁵ Avcıoğlu'nun Rusya halkları bunların Sovyet sonrası durumları ile yakından ilgilenmesi imparatorluktan Cumhuriyet’e oluşum halindeki milliyetçiliği tarihsel temele oturtabilme amacına hizmet etmektedir.¹¹²⁶

1930’lu yıllarda Atatürk’ün pozitivist bir yöntemle, kurduğu ulusa bir tarih vermek için bu alanda bir seferberlik başlatması Avcıoğlu için ikinci kırılma noktasını oluşturmaktadır.¹¹²⁷ 1930’larda geliştirilen Türk Tarih Tezi Osmanlı-İslam tarihine ve Batı merkezci tarih yorumlarına karşı çıkan romantik, ulusal ve pozitivist bir içeriğe sahiptir. Türklerin uygarlık tarihine katkılarını ortaya koyarak Misak-ı Milli sınırları içinde Türkiye halkının tarihini kurmayı amaçlamaktadır.¹¹²⁸

Avcıoğlu Tarih Tezi’ni bütün ulusçu romantizmi ve aşırılıklarına rağmen Türk tarihinin araştırılmasını teşvik ettiği için önemsemiştir. Avcıoğlu 1930’lu yıllardaki yeni bir tarih bilinci ve tarih yazımı oluşturma çabalarını ayrıntıları ile anlatır.¹¹²⁹ Özellikle Atatürk’ün Osmanlı tarihini geri plana iterek Türklerin dünya uygarlığı içindeki yerlerini ortaya çıkarmaya çalıştığını belirterek bu çalışmaların ulusal bir tarih yaratma açısından önemini vurgulamıştır.¹¹³⁰

---

kaynaklanır. Daha da önemlisi milliyetçilik çalışmalarının 1980’lerden sonra Türkiye’de akademik ve entelektüel ortamı belirleyecek ve etkileyecek hale geldiği düşünülürse Avcıoğlu’nu yapıtının değeri daha da fazla ortaya çıkmaktadır. Çalen ve Kayıcı’ya göre Türkiye’de milliyetçilik çalışmalarının popüler hale gelmesi Avrupa merkezci tezlere olan bağlılığı artırmıştır. Ana kaynakları kullanabilecek beceri ve donanımına sahip araştırmacıların yetişmemesi ve milliyetçiliğin bizatihi olumsuz bir bakış açısı ile değerlendirilmesi mevcut literatürün niteliğine değil niceliğine katkı yapmıştır. Kaan Çalen-Haluk Kayıcı, “Takdim”, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2014.

¹¹²⁵ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 54.

¹¹²⁶ Milliyetçilik kuramları hakkında eleştirel bir değerlendirme için Bkz. Temuçin Faik Ertan-Orhan Örs, “*Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?*”, **Anakara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 62, 2018, s. 39-84.

¹¹²⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Mustafa Oral, **Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2015; Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu 1929-1937**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015; Ahmet Şimşek, “*Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı:115, 2012, s. 85-100.

¹¹²⁸ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 16, 27-28.

¹¹²⁹ **A.g.e.**, s. 18-32.

¹¹³⁰ Fuad Köprülü’nün Barthold’un İslam Medeniyeti Tarihi isimli kitabın başlangıç olarak eklediği yorumları Avcıoğlu’nun Tarih Tezi değerlendirmelerini belirlemiş görünmektedir. Köprülü 1930’lu yıllardaki tarih tezi çalışmalarını şöyle ele almıştır: “*Millî tarih telâkkisininin romantik devrini, Türk*

Tarih Tezi yeni kurulan Cumhuriyet'in Anadolu üzerindeki varlığını meşrulaştırmak, İslami tarihi paranteze alarak Orta Asya'ya yönelik laik bir tarihsel süreklilik yaratmak ve dünyadaki diğer ülkelerle eşit bir ilişki kurabilmek için ele alınmıştır.¹¹³¹ Nasıl Balkan Savaşları'ndan sonra kaybedilen imparatorluk topraklarının yerine Turan ütopyası özellikle genç ve aydın kesimi harekete geçirme de etkili olmuşsa; 1930'lu yıllarda da uzak Orta Asya ile Anadolu arasında kurulan bağlantının topluma ulusal bir özgüven aşılayabileceği düşünülmüştür.¹¹³²

Türklerin sarı ırktan gelmediği Osmanlılardan önce de devletler kurdukları, Osmanlı egemenliğinin Türk tarihini gölgede bıraktığı, iklim koşullarının değişmesi ile göçlerle Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ettikleri gibi başlıklara sahip olan teze daha ortaya konduğu andan itibaren pek çok eleştiri yöneltilmiştir.¹¹³³

Bu eleştirilere göre tezin argümanları modern yöntemler ve disiplinler arası işbirliği çerçevesinde oluşturulmamıştır ve kullandığı kaynaklar yetersizdir. Tez yanlış bilgiler içerdiği gibi, öne sürdüğü hipotezleri ikna edici bir şekilde kanıtlayamamaktadır. Ayrıca tezin dili ve üslubu üzerine de pedagojik açıdan pek düşünülmemiştir. Tarih Tezi siyasetin emri ile bir tarih yazma etkinliği olduğu için eleştirilmiştir; ama tarihçilerin ve tarihçiliğin bu konudaki rolü ve sorumluluğu noktasında bir suskunluk vardır.¹¹³⁴ Yukarıda sıralanan bütün eksik ve zaaflarına karşın tarih araştırmalarını -özellikle Osmanlı dönemi- tetiklemiş tarih yazımı ve tarihçiliğin kurumsallaşmasında oldukça etkili olmuştur.¹¹³⁵

---

*nasyonalizmi de tabiatıyla görmüştür; Avrupa tarihçiliğinin Türkler hakkında hiçbir ilmi esasa dayanmayan çok haksız menfi telâkkiyi karşısında, bizim romantik tarihçiliğimizin aksül' ameli de ister istemez çok müfrit ve müba l â ğ a l ı olacaktı ve hakkikaten öyle de oldu. Bütün ilmi terakkilerin esası olan tenkid fik r i'n in inkişafı ve rasyonel çalışma usüllerinin yerleşmesi, dünyanın her yerinde olduğu gibi, bizde de, yarım asırdan fazla bir zamandanberi fasıllarla devam eden., bu Romantik Tarih devrini kapatacaktır; fakat, yine her yerde olduğu gibi, bizde de bu romantik telâkkiyi, Millî Tarih tedkiklerine karşı umumi bir alâka uyandırmak ve Umûmî Tarih içinde Türkler'in rolünü araştırmağa sevk etmek itibariyle, psikolojik bir hamle yaratmıştır.” M. Fuad Köprülü, “Başlangıç”, W. Barthold, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1984, XXIII.*

¹¹³¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 221-222.

¹¹³² Etienne Copeaux, “**Sözcükler Tarihler ve İşaretler**”, (Çev.) G. Doğan, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C. 4 Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 49.

¹¹³³ Büşra Ersanlı, “*Bir Aidiyet Fermanı: ‘Tarih Tezi’*”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C. 4 Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 805-806.

¹¹³⁴ **A.g.m.**, s. 809.

¹¹³⁵ Enver Ziya Karal bu dönemdeki tarih çalışmalarının önemini şöyle vurgulamıştır: “Bir kilise tarihi vardır ki, baştan aşağı Müslüman düşmanıdır. Bir medeniyet tarihi vardır ki, baştan aşağı batı emperyalizmini meşrulaştırmak için hazırlanmıştır. Buna karşı Atatürk'ün tarih tezi ve Türk tarihçiliğinin onun devrinde, onun zamanında gelişen bölümü bir savunma tarihçiliğidir. Atatürk

Avcıoğlu bütün bu hususların farkında olarak Atatürk'ün ölümünden sonra Tarih Tezi'nin öngördüğü ġekilde bir tarihçiliğin devam etmediğinin altını çizmiştir. Avcıoğlu mevcut tarih teorileri ve yaklaşımları ile Türk Tarihi'nin ele alınmayacağını belirterek bu açıdan da Tarih Tezi'nin önemli olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan Avcıoğlu; Hegel, Lenin, Gobineau, Ernest Renan gibi isimleri uygarlığı Avrupa'dan ibaret olarak gördükleri ve Türkleri bu süreçteki rolünü küçümsedikleri için eleştirmiştir. Avcıoğlu bu durumu şöyle izah etmiştir: *“Bu düşünce, XIX. yüzyıl akılcılığının yaygın inancı olan bir cins ideolojik antisemitizme dayanır. Akılcı akım, fikir tarihinde, genellikle Helenizm'e ve Helenizm'in ırkçı bir açıklamasına bağlanır. Buna göre, ilk Hristiyanlık da dâhil, Yahudilik ve İslamlığın yaratıcısı sami ırk, zgr düşünce ve sanatlara karşı olan, donmuş beyinli kişiler topluluğudur. Renan, Müslüman diye 'sami' saydığı Türkleri, 'zekdan yoksun, kaba ve hoyrat bir kavim' olarak görür. Avrupa'nın mirasçısı olduğu Helen'ler ise, akıl ve özgürlük yolunu açarlar.”*¹¹³⁶

Avcıoğlu ilerlemeci ve Avrupa merkezci bakış ve kuramlarla Türk tarihinin anlaşılmayacağını, Hegel, Engels, Wittfogel ve İdris Küçükömer'e uzanan çizgide özgürlükçü ve ileri Batı toplumunun karşısına, gelişime kapalı Doğu Despotizmi'nin yerleştirildiğini beyan etmiştir. Sorunu uygarlık açısından ele alan Danilevski, Spengler ve Toynbee'nin tezlerini ise Türkleri barbar ve göçebe kategorileri içinde açıkladığı için eleştirmiştir. Türk Tarih Tezi bu Avrupa merkezci yaklaşımlara karşı teorik bir karşı çıkış olduğu kadar; aynı zamanda hanedan tarihçiliğine de bir tepki niteliğindedir.¹¹³⁷

Bu anlamda Avcıoğlu Atatürk'ün tarih çalışmalarına eleştirel yaklaşmakta; ama aynı zamanda ülke tarihini bilimsel standartlar çerçevesinde evrensel bir tarihin içine yerleştirebilmek uğraşını da 1930'lu yıllardan sonra akademik tarihçiliğin ihmal ettiğini belirtmektedir. Bu noktada onun temel itirazı ve *Türklerin Tarihi*'ni yazma

---

usullerden katiyen fedakrlık yapılmasını istememiştir. Biz araştırılm, araştırmalarımızda gerçeği bulamazsak, o vakit cehaletimizi itiraf etmekten ekinmeyelim diyecek kadar tarih usulüne bağlı kaldığını biliyoruz. Zaten başka türlüsü mümkün değildir. O tarih çalışmalarını da teşkilatlandırmıştır. Tarih Kurumunu da kurmuştur. Bunu yeterli görmemiş, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni de kurmuştur.” Enver Ziya Karal, *“Tanimat'tan Bugüne Kadar Tarihiliğimiz”*, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK, Ankara, 1977, s. 258-259.

¹¹³⁶ Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi Birinci Kitap*, s. 9.

¹¹³⁷ **A.g.e.**, s. 7-13.

amacı daha da netleşmektedir. 1960'lı yılları bu bağlamda tarihçilik açısından bir milat görmesi bu itiraz ile ilgilidir. Ayrıca 1960'lı yıllar tarihçilik bağlamında yukarıda zikredilen kronolojinin de son halkasını oluşturmaktadır.

Avcıoğlu'na göre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyo-ekonomik amillere önem veren yeni bir toplumcu tarihçilik anlayışı filizlenmiştir. Bu süreçte Comte ve Spencer'ın sığ sosyolojisi ile Durkheim'in dayanışmacılığı aşılarak düzeni, çatışma ve değişimin önüne koyan yaklaşımlar yavaşça terk edilmiştir. Yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin kendi tarihlerine eğilmeleri ile hem Avrupa merkezci tezler sorgulanmaya başlanmış hem de Marksizm, ATÜT gibi kuramsal modellerle kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin analizine yoğunlaşmıştır.¹¹³⁸

1960'lı yıllara gelindiğinde ise bütün bu sürecin etkileri Türkiye'ye de görülmeye başlanmıştır. Avcıoğlu bu durumu şöyle izah etmiştir: “27 Mayıs'tan sonra sol düşüncenin canlılık kazanmasıyla, tarihimize karşı yeni bir ilgi uyanır. Bu düşünce, toplumsal bilimlere tarihselleştirmeye ve tarihi bir toplumsal bilime dönüştürmeye yönelir. Tarihimizi, insanlığın evrim tarihi ile ilişkileri içinde, diyalektik yöntemle açıklamaya çalışır.”¹¹³⁹ Burada Avcıoğlu özellikle Marksizm'in tarih araştırmalarında bir yöntem olarak değerini vurgulamaktadır.

Avcıoğlu'nun akademik tarihçiliğe yönelik eleştirisi de Marksist yöntemin tercih edilmeyişi ile ilgilidir. Avcıoğlu'na göre Türk tarihçiliği Atatürk'ün başlattığı uygarlık tarihi çalışmalarını devam ettirecek sentez çalışmalar vücuda getirememiş ve Fuat Köprülü, Halil İnalcık, Ömer Lütfü Barkan, İbrahim Kafesoğlu, Mükrimin Halil Yinanç, İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi kendi alanlarında önemli çalışmalar yapmış isimler milliyetçi refleks ve önyargılardan kurtulamamışlardır.¹¹⁴⁰

Avcıoğlu, bu durumu besleyen diğer bir unsurun tarihçilerin pozitivist yönetime olan bağlılıkları olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla Atatürk'ün açtığı yolda sentez çalışmalar yapılmak isteniyorsa Marksizm “*ister Marksist olsun ister olmasın, toplumbilime ve tarih yazımına yeni ufuklar*”¹¹⁴¹ açabilmektedir. Avcıoğlu şöyle

¹¹³⁸ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 92-93.

¹¹³⁹ **A.g.e.**, s. 7.

¹¹⁴⁰ **A.g.e.**, s. 85-87. Bu eleştirilerin önemli bir kısmının Claude Cahen, Franz Babinger ve Ernst Werner gibi yabancı araştırmacılara ait olduğunu ayrıca belirtmek gerekmektedir.

¹¹⁴¹ **A.g.e.**, s. 89.

devam etmiştir: “Toplumbilim ve tarih ayrı yollarda gelişir. Tarih yazımının dönüşümü için temel etki, ekonomide Alman Tarih Okulu¹¹⁴² ve Marksizm gibi tarihsel eğilimli toplumsal bilimlerden gelir. Tarihin ekonomik ve toplumsal boyutları ağırlık kazanır.”¹¹⁴³

Avcıoğlu'nun yaklaşımında 1960'lar bu açıdan bir milat olarak kabul edilse de Türk tarihçiliği Köprülü, Barkan, Akdağ ve İncalcık çizgisinde sosyal ve ekonomik konulara da belirli bir gelişme gösterebilmiştir. Avcıoğlu çalışmasında ağırlıklı olarak bu isimlerden faydalanmıştır. Tarihçilerin verilerini kendi yaklaşımı bağlamında kullanmış; ama doğrudan bu isimlerle bir tartışma içerisine girmemiştir. Bu açıdan en iyi örnek Mustafa Akdağ'dır.¹¹⁴⁴

Avcıoğlu Osmanlı çalışmalarında Akdağ'ın ekonomik olguları analizinin temelini yerleştirdiğini; ama asla Marksist bir tarih yazmadığını belirtmiştir. Ayrıca 1940'lı yılların sonunda İncalcık ile Akdağ arasında yaşanan önemli tartışma da İncalcık'ı haklı bulduğunu belirtmekle yetinmiştir.¹¹⁴⁵

Oysa Mustafa Akdağ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bir iktisadi ve içtimai tarih yazma gayesini 1940'ların ortasından itibaren düşünmüş ve Marksizm'e eleştirel baksa da ekonomik unsurları öne çıkararak bir tarihsel sosyoloji yapma uğraşı içinde olan farklı bir tarihçidir.¹¹⁴⁶ Akdağ'ın da içinde olduğu bu isimler Tarih Tezi'nin tarihi

---

¹¹⁴² Temsilcileri arasında G. Schmoller, M. Weber, W. Sombart gibi önemli isimler olan okul 19. yüzyılda klasik ve neo-klasik iktisada yönetsel bir tepki niteliğinde gelişmiştir. İktisadi olay ve süreçleri zaman ve mekâna vurgu yaparak, tarihsel ve toplumsal bağlamda ele alabilme amacındadır. İktisadi analizde teoriden çok somut tarih araştırmalarına dayanılmasını ileri sürmüştür. Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 215.

¹¹⁴³ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 91.

¹¹⁴⁴ Avcıoğlu Akdağ'ın Marksist bir tarihçi olmadığını belirtmesine rağmen Halil İncalcık Türk Tarihçiliği üzerine yazdığı makalesinde sınıf arkadaşı Akdağ'ın açıkça Marksist tarihçilik yaptığını belirtmiştir: “1950-1975 yıllarında Barkan'ın açtığı çığırda yürüyen, fakat açıkça Marxist teoriyi izleyen bir tarihçi, sınıf arkadaşım Mustafa Akdağ (1913- 1972)'dir.46 Akdağ, Selçuklu döneminden başlayarak XVI. yüzyıl sonlarına kadar Türkiye tarihini, sosyal-ekonomik altyapıdan, tabandan gelen dinamikler çerçevesinde ele almayı denemiştir. Onun Marxist teoriyi empirik tarih araştırmalarıyla bağdaştıramayanlardan farkı, Barkan gibi, tezlerini Osmanlı arşiv belgelerine, Mühimme Defterleri ve kadı mahkeme sicillerine dayandırma metodudur.” Halil İncalcık, “Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı: 7, 2006, s. 41.

¹¹⁴⁵ Mustafa Akdağ 1949 ve 1950’de *Belleten* dergisinde iki bölüm halinde “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti” başlıklı bir makale yayınlamış ve “Marmara İktisadi Ünitesi” formüle ettiği bir tez ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu sosyo-ekonomik veçhelere ağırlık vererek açıklamaya çalışmıştır. Halil İncalcık ise 1951 yılında aynı dergide yayınladığı bir makale ile Akdağ'ın tezini eleştirmiştir. Bkz. Bedi Gümüşlü, “Türk Tarihçiliğinde İlk Ekonomik Tarihi Denemesi ve Tepkiler”, **Kebikeç**, s. 29, 2010, s. 7-20.

¹¹⁴⁶ Kurtuluş Kayalı, **Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 75-93.

bir bilim olarak kurumsallaştırma amacının bir neticesi olarak çalışmalarını yapabilmişlerdir.

1930-60 aralığında oluşan bu birikimi 1960'larda başta Avcıoğlu gibi diğer iktisatçı ve sosyologlar Marksist perspektifi çerçevesinde kullanmışlardır. Temel gerilim noktası teori ile ana kaynak ve belgelerin dengeli bir yorum içinde buluşturulabilmesidir. Ampirik çalışmaya yatkın tarihçilik teoriye mesafeli yaklaşmış Marksist analiz yapanlar yorumlarını doğrudan ampirik araştırmalarla temellendirmemiş veya temellendirmek istememiştir. 1960'lardaki Marksist çalışmalar bütün eksikliklerine rağmen bu konuda klasik tarihçiliği de büyük oranda etkilemiştir.

İnalcık bu durumu şöyle izah etmiştir: *“Marxist yorum Barkan'a dayanarak gene de yararlı bir iş yapmış, tarihçinin dikkatini toplumun sosyal dinamikleri üzerine çekmiştir. Üniversitelerimizde belge okuma ve yorumlamada filolojik bir altyapı geliştirmeden yapılan araştırmalar, daima noksan teorik denemeler düzeyinde kalacaktır. Osmanlı tarihi üzerinde Barkan ekolü yanında Marxist tarihçiliğin katkıları, Marxist reçeteye sadık kalma arına rağmen, gene de hayli yararlı olmuştur. Köylü ve emekçi sınıfı para ve ücretler, günlük yaşam, merkez ve taşra, şehir-koy ilişkileri, gibi araştırma alanları gündeme girmiş, sosyal-ekonomik tarihçinin ufku genişlemiştir. Annales mektebinin anladığı biçimde bütüncü (total, holistic, global) bir tarih yazıcılığına yaklaşmıştır. Barkan, bu doğrultuda yaptığı empirik araştırmalarla belgesel temelleri hazırlamış, tarih ufkumuzu genişletmiştir.”*¹¹⁴⁷

Avcıoğlu yukarıda Alman Tarih Okulu ile Marksizm'i tarih yazımı açısından önemini zikrederken unuttuğu veya atladığı husus İnalcık'ın zikrettiği Annales Okulu'nun Osmanlı tarihçileri üzerindeki etkisiydi. Türk tarihçiliğinin sosyal ve ekonomik konulara ilgisi Köprülü ve Annales Okulu kaynaklıydı. Köprülü geniş bir sahada araştırmalarını sürdürmüş, tarihsel gerçekliğin bütüncül bir perspektifinden ancak kavranabileceği ileri sürmüş Marksist olmasa da ekonomik faktörlerin belirleyiciliğini kabul ederek pozitivist yöntemi aşan sentezci bir tarih anlayışı

---

¹¹⁴⁷ Halil İnalcık, **Makaleler II**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 302.

savunmuştur. Neticede Köprülü'nün ortaya koyduğu bu entelektüel derinlik ve bilimsel standart halefi tarihçiler tarafından sürdürülememiştir.¹¹⁴⁸

Annales Okulu ise siyasi ve devlet odaklı bir araştırma gündemini insana dair her şeyin araştırılabileceği bir gündemle değiştirmiş, tarih araştırmasında sorun odaklı ve analitik bir bakış benimsemiş ve bu bağlamda geniş bir disiplinler arası işbirliği öngörerek kapsayıcı bir tarihsel analiz geliştirmek istemiştir.¹¹⁴⁹ Iggers'in da belirttiği gibi okul aynı zamanda sosyal bilimde etkili olana batı merkezli modernleşme kuramları ve yaklaşımlarına mesafeli durarak daha çok modern öncesi dünyayı araştırma odağına yerleştirmiştir.¹¹⁵⁰

Böylesi önemli değişimlere öncülük etmiş okul, Türk tarihçiliği üzerinde sınırlı bir etkide bulunabilmiştir. Ekonomik ve sosyal konulara önem veren F. Braudel önemsenmiş; ama onun zamanı üç boyutlu kavrayan (La Longue Duree) yaklaşımı ihmal edilmiş, Lucien Febvre ve Marc Bloch gibi isimlerin zihniyet tarihi ve kültür eksenli çalışmaları hemen hemen hiç yankı bulmamış ve daha da önemlisi ampirik malzeme ile çalışma yöntemsel ve epistemolojik kaygıları geri plana itmiştir.¹¹⁵¹

Neticede Türk tarihçiliğinde sentezci ve bütüncü bakış terk edilmiş, belirli bir kaynak neşrine dayanan monografiler yazılmaya başlanmış, analitik düşünce yerini milliyetçi ideolojilere bırakmış giderek toplumcu tarihçilikten uzaklaşmıştır.¹¹⁵²

Dolayısıyla bütün bu durum Avcıoğlu'nun Türk tarihçiliğine yönelik eleştirisinin Annales Okulu üzerinden daha net görülmesini sağlamaktadır. Avcıoğlu'nun tarihçilik pratiğine sağlamak istediği katkının boyutlarını da aydınlatır. İnsan deneyimini tarihsel süreklilik ve etkileşim içinde kavrayabilmek, varsa tarihsel değişimin arkasındaki itici güçleri saptayabilmek ve neticede tarihe belirli bir ideoloji ve dünya

---

¹¹⁴⁸ Oktay Özel, "Köprülü'nün Kaldığı Yerden Türkiye'de Tarihçilik", **Mehmet Fuat Köprülü**, (Edt.) Y.K. Taştan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 267-275. Türk tarihçiliği bağlamında köprülü hakkında önemli bir değerlendirme için Bkz. Halil Berktaş, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Köprülü**, Kopernik Kitap, İstanbul, 2018.

¹¹⁴⁹ Annales Okulu hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Peter Burke, **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**, (Çev.) M. Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010; François Dosse, **Ufalanmış Tarih**, (Çev.) Işık Özgüden, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

¹¹⁵⁰ Georg G. Iggers, **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, (Çev.) Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 64.

¹¹⁵¹ Erdem Sönmez "Annales Okulu'nun Türkiye'deki Tarih Araştırmalarına Etkisi", **Mehmet Fuat Köprülü**, (Edt.) Y.K. Taştan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 262.

¹¹⁵² Berktaş, **a.g.m.**, s. 2468-2471.

görüşü açısından anlam yükleme arayışında olan tarihçi için teori ile geçmişi değerlendirmesi ona önemli fırsatlar sağlamaktadır.¹¹⁵³

Dünyayı sadece anlamak değil değiştirmek gerektiğini kendine düstur edinen bir yaklaşım, tarihin içeriğinin ne dolduğu ve seyrinin nereye gittiği sorgulamakta, birey ve toplum diyalektiğinde kişinin bu seyrin içinde nerede durduğunu anlamaya çalışmakta ve bütün bu sorulardan pratik çözümler üretmektedir.¹¹⁵⁴ Bu bağlamda Marksist tarih felsefesinin Avcıoğlu için çekiciliği kendiliğinden anlaşılmaktadır. Bununla beraber Avcıoğlu metninde Samir Amin, E. Hobsbawm ve Pierre Villar gibi isimleri zikretmiş ve Marksist klasikleri kullanmış olmasına ve katı bir altyapı üstyapı determinizmi içinde tarihsel süreci değerlendirmeyeceğini belirtmesine rağmen kendi ifadesi ile tam bir Marksist bir tarih yazdığı iddiasında olmamış ve ayrıca Marksist tarihçilik açısından da bir yöntem tartışmasına girmemiştir. Dolayısıyla Marksizm onun için hazır bir şablon değil Osmanlı bağlamında kapitalizm öncesi üretim biçimlerini somut veriler ve kendi tarihsel bağlamı içinde analiz edebileceği geliştirebileceği bir çerçeve işlevi görmüştür.

Bu anlamda Avcıoğlu 1960'lı yıllarda uç veren belli Marksist şablonlara göre geçmişi değerlendirme deneyimlerinden de ders çıkarmış görünmektedir. Avcıoğlu Türklerin Tarihi'nde bir ölçüde somut tarihsel verileri belirli bir kurama sıkıştırmadan da ele alabilmeyi denemiştir. Avcıoğlu da Orta Asya'dan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan süreci elinden geldiği kadar Marksist tarih anlayışıyla ele almaya çalıştığını belirtmiştir. Atatürk'ün uygarlık tarihi çalışmasına Marksist yöntemi kullanarak katkı yapmak istemiş; ama son tahlilde bütünüyle Marksist bir tarih yazdığını da iddia etmemiştir.¹¹⁵⁵

---

¹¹⁵³ John Tosh, **Tarihin Peşinde**, (Çev.) Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 144-145.

¹¹⁵⁴ Michael Stanford, **Tarihin İncelenmesi İçin Bir Kılavuz**, (Çev.) Can Cemgil, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s. 286. Bu durumu belki de en iyi kitabın başlangıç cümleleri ifade eder: *"Türk, titre, kendine dön" diyorlar. Ülkemizin kendine dönmeye ve kendini bulmaya gerçekten ihtiyacı var. Yalnız nasıl ve nereye döneceğiz? Orta Asya bozkırlarına ve yukarıdaki sözlerin sahibi Göktürk Bilge Kağan'a mı yöneleceğiz?*", Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 107.

¹¹⁵⁵ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 102. Avcıoğlu'nun akademik tarihçiliğin pozitivist bilim yapma tarzına, ekonomik determinizme ve tek yönlü evrimsel bir kurama dayalı olarak tarih yazanlara yönelik eleştirileri E.J. Hobsbawm'ın "Karl Marx'ın Tarih Yazımına Katkısı" Birikim Dergisi'nin Mayıs 1975 tarihli 3. sayısında yayınlanmış makalesine dayanmaktadır. Bu makalenin yeni bir çevirisinin de yer aldığı ve yazarın tarih üzerine yazdığı diğer makalelerini de içeren bir derlemeye yayınlanmıştır. Derlemenin önsözünde E.J. Hobsbawm İbn Haldun'a referansla Marx'ın materyalist

Son olarak üzerinde durulması gereken husus Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan çizgide materyalist düşüncenin gelişimi ve taraftarları açısından Avcıoğlu'nun tarihçilik tarzının değerlendirilmesidir. Kemal Tahir¹¹⁵⁶ ve İlber Ortaylı'nın¹¹⁵⁷ Şevket Süreyya ile Doğan Avcıoğlu'nu tarihçilik alanında beraber zikretmeleri tesadüf olmadığı gibi Halil İncalcık'ın kendisi ve Mustafa Akdağ'ı, Yusuf Akçura ve Kadro dergisi üzerinden Marksist düşünce ile ilişkilendirmiş olması dikkat çekicidir.¹¹⁵⁸ Sultan Galiyef, Yusuf Akçura, Şevket Süreyya, İsmail Hüsrev Tökin ve buradan *Yön*'e ulaşan çizgide milliyetçi damarı olan bir sosyalizm geleneği ile bağlantı bir tarihçilik pratiğinin de Avcıoğlu'nun düşünsel olarak etkilediğini belirlemek gereklidir.¹¹⁵⁹

Paris'te Albert Sorel gibi hocalardan ders alan Yusuf Akçura Rusya'da daha sonra da Türkiye'de tarih müderrisliği görevinde bulunmuş ve Tarih Tezi'nin oluşturulması ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasında öncü olmuş isimlerden biridir. Düşüncesinin merkezinde tarih vardır ve tarihsel süreci sosyo-ekonomik bir perspektiften değerlendirerek milliyetçiliğe burjuva sınıfı gelişimi açısından yaklaşmıştır. Ziya Gökalp'in sosyolojiye vurgu yapan dayanışmacı görüşlerine karşı Akçura, tarihi eksen alan ve sınıf çatışmalarının farkında olan bir düşünsel dağarcığa sahip olmuştur.¹¹⁶⁰

1908 sürecinden sonra çıkardığı dergilerde milliyetçiliğin sosyo-ekonomik açıdan da tahlil edilmesi gerektiğini savunmuş ve *Türk Yurdu* dergisinde Parvus (Alexander Helphand) gibi bir isme yer vererek o dönem entelektüelleri arasında anti-empyralist bir tepkinin oluşmasında da etkili olmuştur.¹¹⁶¹ Marksist azgelişmişlik kuramları ekseninde milliyetçi bir tarih yazımı geliştirmek istemesi Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'nde kalkınma eksenli gündeme getirdiği dar tarihsel bakışı

---

tarih yöntemini tarih araştırması için en iyi kılavuz olarak gördüğünü belirtmiştir. Eric. J. Hobsbawm, **Tarih Üzerine**, (Çev.) O. Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, x.

¹¹⁵⁶ Kemal Tahir, **Notlar Sanat Edebiyat 1**, (Yay. Haz.) Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989.

¹¹⁵⁷ Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, s. 148.

¹¹⁵⁸ İncalcık, *Makaleler II*, s. 314; İncalcık, *Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları*, s. 37.

¹¹⁵⁹ Attila İlhan Sultan Galiyef kitabında bu sosyalist-Türkçü geleneğin taşıyıcısı olarak Gaspıralı İsmail Bey, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Molla Nur Vahidof, Sultan Galiyef Mustafa Suphi ve Şevket Süreyya'yı zikretmiştir. Attila İlhan, **Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 124.

¹¹⁶⁰ François Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930) Seçilmiş Makaleler**, (Çev.) Ali Berktaş, YKY Yayınları, İstanbul, 2006, s. 91-101.

¹¹⁶¹ Asım Karaömerlioğlu, "Rusya, Almanya ve Türkiye'de Büyük Bir Kozmopolit Entelektüel ve Eylemci", **Doğu Batı**, Sayı: 37, 2006, s. 157-179.

Türklerin Tarihi serisi ile daha da genişletmiştir. Bu anlamda sol düşünce içinde genel olarak tarihe özeldir ise eski tarihe yönelik ilgi duyan Sencer Divitçioğlu, Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir gibi müstesna isimler arasında da yer aldığı da ayrıca belirtilmelidir.

5.3.2. İkel Topluluktan Askeri Demokrasiye

Avcıoğlu ilk bölümde Göktürklerden Osmanlılara kadar süreci göçebe ve yerleşiklik ekseninde, özet siyasi ve kronolojik bir anlatımla analiz etmiş sonraki bölümde Orta Asya göçebe topluluklarının 12. yüzyıla kadar geçirdikleri sosyo-ekonomik dönüşümü feodal, Asyagil ve köleci olarak kabul edilen diğer uygarlıklarla karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Dolayısıyla onun tarihe yaklaşımını anlamak için önce ikinci bölümü analiz etmek gerekmektedir. Avcıoğlu'nun bu bölümde cevap aradığı soru Orta Asya bozkır topluluklarının toplumsal düzeninin niteliğinin ne olduğudur.

Avcıoğlu bu yapıtında *Türkiye'nin Düzeni*'nde Osmanlı toplumsal düzeninin ne olduğunu belirlemeye çalışan perspektifini korumakta ve derinleştirmektedir. Ona göre Orta Asya topluluklarının sosyo-ekonomik karakteri Doğu'nun en eski sınıflı toplumları olan Mezopotamya, Mısır, Çin ve Hindistan örneğinde Asyagil karakter taşımadığı gibi Atina-Roma-Germen mirasına dayanan Avrupa'nınki gibi köleci ve feodal de değildir.¹¹⁶²

Avcıoğlu'na göre Asyagil (ATÜT-AÜT)¹¹⁶³ modelin temelinde sulu tarım ve madenin keşfiyle sürekli ve büyük oranda bir artık ürünün sağlanması yatmaktadır. Bu sürekli artık ürün, topluluğun sınıflara bölünmesinde etkili olduğu gibi bir kesimin üretici olarak çalışmayı bırakıp diğerlerinin ürünüyle yaşamasına yol açmıştır. Kentlerde soylular, rahipler ve memurlar, tarımsal emeğin yarattığı artık ürüne el koyarak yaşamışlar ve böylece devlet ortaya çıkmıştır.

¹¹⁶² Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi Birinci Kitap*, s. 225-226.

¹¹⁶³ ATÜT veya Asya Üretim Tarzı-Biçimi olarak bilinen bu yaklaşımın niteliği ve Osmanlı bağlamındaki etkileri üzerine Bkz. Maurice Godelier, *Asya Tipi Üretim Tarzı*, (Çev.) A. Tokatlı, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1993; Kurtuluş Kayalı, "*ATÜT Tartışmalarının Hafife Alınmasının Nedenleri Bu Tartışmaların Atlanan Ruhu*", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C. 8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1089-1094; Suavi Aydın-Kerem Ünüvar, "*ATÜT Tartışmaları ve Sol*", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.8 S, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1082-1088.

Dünyanın en eski sınıflı toplulukları, Doğu toplumlarıdır. Buralarda tarımın yapılması, suların kontrol altına alınmasını, geniş sulama kanalları kurulmasını, hidrografik çalışmalara girişilmesini vb. zorunlu kılmıştır. Bu işler, ancak merkezi bir otorite tarafından yapılabilir. Böylece tarihin en eski çağlarında, Marx'ın “Doğu despotizmi”¹¹⁶⁴ dediği geniş bir bürokrasiye dayalı merkezi bir devlet buralarda doğmuştur. Devletin tabanında, kendi kendine yeterli köy toplulukları, tepede ise geniş köylü üretiminden pay alan bürokratik, merkeziyetçi devlet yer almaktadır.

Avcıoğlu'na göre Marx'ın Asyagil, Samir Amin¹¹⁶⁵'in vergisel dediği üretim biçimi ve toplumsal kuruluş kısaca bundan ibarettir. Roma ve Atina'da ise, sınıflı toplumlara geçerken köleliğe dayalı, Asyagil Üretim Biçimi'nden farklı bir evrim görülmüştür. Germen barbarları, büyük mülk sahiplerini yok edip yerleşince, köleci düzen daha sonra, giderek Batı feodalizmine dönüşmüştür.

Avcıoğlu belirli bir model dâhilinde tarihi analiz etmeye eleştirel baksa da feodalizme ve sınıf mücadelesine vurgu yapan maddeci bir perspektifi benimsediği açıktır. Avcıoğlu Marks ve Engels'in metinlerine, Gordon Childe, W. Barthold, B.Y. Vladimirstov, Ernst Werner, Claude Cahen, Lawrence Krader, Ernest Mandel gibi sınıf mücadelesine veya ekonomik unsurlara vurgu yapan isimlere dayanarak ilkel

---

¹¹⁶⁴ Marks ve Engels'in 19. Yüzyılın ortalarında Çin, Hindistan, İran ve Ortadoğu toplumlarının gelişimini analiz etmek için geliştirdikleri fikirler Doğu toplumlarının Batı'dan farklı bir tarihsel gelişme çizgisi izlediği öngörüsüne sahipti; o dönemin oryantalist ve Avrupa merkezci bakışından etkilenmişti. Neticede Asya Tipi Üretim Tarzı Doğu'yu kendi tarihsel özgünlüğü ve bağlamı içinde değil Batı kapitalizmin gelişim çizgisine paralel olarak ele alan kuramsal bir çerçeve ortaya koymuştur. Bu yaklaşım 1960'ların ortasında tekrar gündeme geldiğinde Batı dışı coğrafya için bu kuramın geçerliliği Türkiye de dâhil pek çok ülkede tartışılmaya başlanmıştır. Bkz. E. Eğribel ve U. Özcan. “1960'ların ATÜT ve Azgelişmişlik Tartışmaları Üzerine”, **Sosyoloji ve Coğrafya, Süha Güney ve Sabahattin Güllülü'ye Saygı**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 795-802; Recep Boztemur, “Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm”, **Doğu Batı**, Sayı: 20, 2002, s. 135-150.

¹¹⁶⁵ Avcıoğlu'nun Samir Amin'in tezlerini önemseydiği Türklerin Tarihi'ne düştüğü notlara bakılırsa Osmanlı toplumsal düzenini ileride bu tezler eşliğinde tartışacağı anlaşılmaktadır. Osmanlı dönemi üzerine tuttuğu notlar da ise böylesi bir girişimde bulunmadığı veya bulunamadığı anlaşılmaktadır. Avcıoğlu'nun Fransa yıllarından itibaren düşüncesinin kalkınma ve azgelişmişlik çizgisinde olduğu düşünüldüğüne Amin ile önemli ortaklıkları bulunduğunu söylemek gerekmektedir. Her iki isim de modernleşme ve kapitalleşme sürecinde dışsal bir faktör olarak emperyalizmin belirleyiciliğini analizlerinin odağına yerleştirmişlerdir. Amin 1931 yılında Mısır Kahire'de doğmuştur. Fransa'ya Avcıoğlu ile aynı yıllarda gelip Komünist Parti'ye üye olmuş ve anti-kolonyalist harekette aktif olarak çalışmıştır. 1950'li yılların ortasında Mısır'ın kalkınmasına katkı verebilmek için ülkesine geri dönmüştür. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Samir Amin, **Entelektüel Yolculuğum**, (Çev.) Uğur Günsur, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000. Amin'in tezlerinin Türkiye'deki izdüşümü hakkında bir değerlendirme için Bkz. Alp Yücel Kaya, “Samir Amin'in Ardından Türkiye'de İktisat Tarihi Araştırmalarını Hatırlamak”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı: 43, 2019, s. 355-386.

eşitlikçi topluluktan-köleliği atlayarak- askeri demokrasi aşamasına geçerek sınıflaşmanın meydana geldiği bir feodalizm şablonuna göre değerlendirmiştir.¹¹⁶⁶

Bununla birlikte W. Eberhard, R.Grousset, W. Radloff, J. P. Roux, Bahaeddin Ögel, Abdülkadir İnan, İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan ve Faruk Sümer gibi isimlerin akademik verilerinden de faydalanmış; somut tarih araştırmalarını da Marksist çerçevede içinde değerlendirmeye çalışmıştır. Amacı Orta Asya'daki toplulukların aile, boy ve budun örgütlenmesinden askeri demokrasiye geçerken sınıfsal farklılaşmayı da bünyelerinde taşıdıklarını gösterebilmektir. Ona göre bozkır topluluklarını akrabalık ilişkilerine dayanan ve iç çatışmaları olmayan bir rejim olarak değil aksine sınıf mücadelesi ve sömürünün bu akrabalık bağına tahrip ettiği bir yapı olarak ele almak gerekmektedir.¹¹⁶⁷

Kitapta bu çerçevede anlatılmaya çalışılanlar özetle şöyledir: İsa'nın doğduğu yıllarda İlk Türk boyları avcılık ve çobanlığın yaygın olduğu dayanışmacı ve eşitlikçi topluluklardır. Buldukları coğrafyada su ve otlakların yetersiz olması boyların savaş ve sürekli avı gibi olaylar dışında toplu halde bulunmasına ve örgütlenmesine izin vermemiştir. Boylar kendine yeter ekonomik birimler halinde yaylak ve kışlaklar arasında dolaşmışlardır. Dağınık yaşam biçimi, askeri bir şefin veya bir yönetici aristokrasinin ortaya çıkışını engellemiştir. Ayrıca otlaklar ve ilk dönemlerde sürüler ortak kullanımdadır. Sorunların çözümünde koordinasyonu sağlayan bir şef olsa da bu kişinin herkes üzerinde bir otoritesi yoktur. Kararlar bütün boyların katılımı ile alınmaktadır. Avcılıktan hayvancılığa geçiş ile bu durum değişmeye başlamış, sürü sahipliği ile özel mülkiyet fikri doğmuş, otlaklar değilse de hayvanlar artık boy ve obaların değil büyük ailelerin malı haline gelmiştir.¹¹⁶⁸

Bu, toplumsal dayanışmanın çözülmesi yolunda ilk adımdır. Akrabalık ilişkilerinin belirlediği eşitlik hali Asya bozkırlarında uzun süre devam etmiş olmasına rağmen köle-soylu, zengin-fakir aile, bey-avam ayrımları aslında bu akrabalık bağı

---

¹¹⁶⁶ Berktaş'ın Doğu Perinçek'in Orta Asya Türk tarihine yönelik çalışmaları için söylediği şu sözler Avcıoğlu için de geçerli kabul edilebilir: "Oğuz Kağan Destanı, Orhun Yazıtları, Divan-ı Lügat-it Türk, Dede Korkut Masalları ve Nizam-ül Mülk'ün Siyasetnamesi gibi birincil kaynakların verdiği ipuçları ile Köprülü, Barthold, Eberhard, Sümer, Ögel ve Osman Turan'ın betimsel anlatımlarının, Engels'in kategorileri artı Vladimirstov veya Werner'in önceki sentezleriyle birleştirilmesine, Doğu Perinçek'in çalışmalarında rastlıyoruz." Halil Berktaş, **Kabileden Feodalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983.

¹¹⁶⁷ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 247.

¹¹⁶⁸ **A.g.e.**, s. 236-238.

içinde keskinleşmiştir. Bir boyun diğer bir boyu egemenlik altına alması ile eski eşitlik durumu bozulmuştur. Yenik düşen boy efradı mülklerini ellerinde bulundurmalarına, emeklerinin hepsinin egemen boy için harcamalarına ve kişisel özgürlüklerini kısmen korumalarına rağmen artık bir sömürü ve bağımlılık ilişkisi içerisine girmişlerdir. Yerleşik halklar ve özellikle Çin ile ticaret, yağma ve talan seferleri, serveti daha da artırmış ve zenginleşen aileler Çin ipeklisi, altını, gümüşü gibi lüks tüketime ilgi duymaya başlamışlardır.¹¹⁶⁹

Böylece boylar arasındaki uyum bozulmuş ve bu Orhun yazıtlarında da karışıklık ve sarsıntı olarak dile getirilmiştir. Bunun sonucunda boy bir akraba topluluğu olmaktan çıkarak siyasi bir örgüt hüviyetine bürünmüştür.

Bu örgütlenme sürecini Avcıoğlu şöyle anlatmıştır: “*Boy örgütlenmesi, verimli yağma akınlarını yönetebilecek, ya da savaşın zayıflattığı oba kalıntılarını uygun bir savunma stratejisiyle koruyabilecek ve güçlendirebilecek yetenekli bir savaş şefine bağlılık ilkesine dayanır. Askeri şefin iki işlevi vardır: Biri savaşçı: Saldırı ve korunma; öteki ise ekonomik: Yağma ve birikim. Bu iki amaç, ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır. Askeri şefin temel amacı, yakıp yıkmak, öldürmek değil, doyumluk (ganimet) sağlamaktır. Başarı, elde edilen hayvan ve köle sayısı ile ölçülür. Bu birikim ise, yalnız sürü beslemekle değil, savaşla sağlanır. Ok ve yay, bir üretim aracıdır. Böylece boy düzeyinde ekonomik etkinlik ile askeri etkinlik birleşir ve bu, göçebe boylar için kendine özgü bir eylem biçimi teşkil eder.*”¹¹⁷⁰

Siyasal örgütlenme ak-kara ikiliği ile ifade edilen bir sınıf farklılaşmasına yol açmış ve Bey, Han veya Kağan iktidarını sağlamlaştırabilmek için kabile rejimindeki eşitlikçi düzeni ortadan kaldırmıştır. “Ak” yönetebilme hakkı ve meşruiyeti anlamına gelirken “kara” metbu ve yükümlülükleri olanı işaret etmektedir. Eşitlikçi ve dayanışmacı boy yapılanması yeni tür bir soylulukla parçalanmıştır. Dolayısıyla Avcıoğlu’na göre bozkır toplulukları askeri demokrasiden göçebe feodalizmine geçebilecek duruma gelmişlerdir. Göktürkler, Uygurlar ve Oğuz Boyları ve dolayısıyla

¹¹⁶⁹ Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi Birinci Kitap*, s. 247-253.

¹¹⁷⁰ A.g.e., s. 254.

kuruluş dönemindeki Osmanlı Beyleri askeri demokrasi aşamasını temsil etmektedirler.¹¹⁷¹

Avcıoğlu, kabile bağlarından koparak bir şefin önderliğinde askeri gücün oluşmasını devlet kuruluşunun ön koşulu saymaktadır. Devletin kurulması da beyler arasındaki eşitliğin biri lehine bozulması, eşitlikçi toplumsal yapılanmanın dolayısıyla askeri demokrasinin aşınması demektir. 12. yüzyılda Asya bozkırlarındaki göçebe topluluklar tam da bu gelişim aşaması içindedir. Böylece Asya bozkırlarındaki boylarda da sınıfsız topluluktan, sınıf ayırımı belirmiş topluluklara doğru bir evrim görüldüğünü söyleyen Avcıoğlu, Cengiz ve Timur imparatorluklarının, ata-erkil göçebe feodalizminin örnekleri olduğunu söylemektedir. Bu imparatorluklar yıkıldıktan sonra da, bozkırda feodalizm sürüp gitmiştir.¹¹⁷²

Beyler ve kara budun arasında feodal ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Eşitlikçi topluluğun soy, boy ve budun kurultayları gibi demokratik kurumları, beylerin organlarına dönüşmüştür. Askeri şefler, irsi krallar olma yolundadır. Fakat henüz feodal ilişkileri soylular yararına istikrara kavuşturacak olan bir devlet kuruluşuna gidilebilmiş değildir.¹¹⁷³

Avcıoğlu şöyle der: “İşte sulu tarıma ve kent yaşamına geçen bölgelerde, askeri demokrasi aşaması çoktan son bulup vergisel, Asyagil ya da kölecî sınıflı devletler kurulmuş ve giderek feodalizme ulaşılmış iken, bozkır toplulukları XI. ve XII. yüzyıl başlarında dahi, eşitlikçi ilkel topluluğun çözülmesinin son aşamasında, yani askeri demokrasi geçiş süreci içinde bulunuyorlardı. Zaman zaman çok geniş bozkır topluluklarının bir araya getiren büyük konfederasyonlar kurulmakla birlikte, bu siyasal birliğin kısa sürede dağılışıyla, eski durum geri geliyordu.”¹¹⁷⁴

Avcıoğlu; Cengiz ve Timur imparatorluklarını, ata-erkil göçebe feodalizminin bir örneği kabul ederek Asya Türk boylarının sınıfsız topluluktan sınıfların belirginleşmeye başladığı bir toplumsal ve tarihsel evrim süreci içine yerleştirmiştir. Ona göre Göktürkler ak-kara ayırımının ortaya çıktığı, yönetici ve hizmet aristokrasisi ve bürokrasi ile göçebe bir feodal devlet sayılabilir. Fakat bu siyasi oluşum çabucak

¹¹⁷¹ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 260-282.

¹¹⁷² **A.g.e.**, s. 274.

¹¹⁷³ **A.g.e.**, s. 283.

¹¹⁷⁴ **A.g.e.**, s. 284-285.

yıkılır yine eski sosyo-ekonomik yapıya yakın bir durum hasıl olur. Dolayısıyla Avcıoğlu, Cengiz Han öncesi dönemde Türk boylarının feodal olmadıklarını, bünyelerinde eşitlikçi ve dayanışmacı topluluğun mirasını barındırdıklarını ileri sürmektedir.¹¹⁷⁵

Avcıoğlu, bu gelişim şablonuna göre Hun ve Göktürkler'den itibaren Türkleşmeyi (Avcıoğlu'nun deyim ile "Türklükten çıkmak") ve Türkmenler üzerinden aslında feodal devletin kuruluş seyrini açıklamaya girişmiştir.

Avcıoğlu'na göre topluluklar, bozkırda çok eskiden beri "olmak ya da olmamak" biçiminde özetleyebilecek bir sorunla karşılaşmaktadırlar. Asya Hunları'nın ünlü Tanhu'su Mo-tun (Mete), askeri bakımdan bütün Çin'i kolayca ele geçirebileceği halde, Çin'den uzak durmuş, Mo-tun, Çin İmparatoru Kao-tsu'yu kuşattığı halde imparatoru serbest bırakmıştır. Ya da Batı Hun hükümdarı Attila, kapılarına kadar geldiği İstanbul'u almayı denemeden Roma önünden ansızın çekilivermiştir. Mo-tun'un çekingenliğinin nedeni, bozkır göçebe yaşam ve siyasal örgütlenme biçimini yitirme ve Çinlileşme korkusudur. Mo-tun ve çevresindeki beyler, benliklerini korumak için Çin'in tüm istilasını reddetmiş, Çin'e akın ve yağmalarla yetinerek kuzeyde tarlaları otlaklara dönüştürmüşlerdir.

Benzer şekilde Attila da, tarımın yararlarını anlamaktan çekinmiş ve kentlerin güç ve karışık ekonomik yaşamından tiksiniştir. Buna rağmen, Attila'nın ölümünden hemen sonra Hun İmparatorluğu dağılmış ve Hunlar tarih sahnesinden silinmiştir. Doğu'da da birçok Hun topluluğu Çin arazisine yerleşerek Çinlileşmiştir. Fakat Avcıoğlu'na göre bu durum "fethedenin fethedilmesi" biçimindeki Engels yasasının işlemesiyle sonuçlanmıştır.¹¹⁷⁶

Avcıoğlu'na göre "Batılılaşmak" sorunu Çinlileşmek ve Romalılışmak şeklinde çok eskiden beri Türk toplumlarının karşına çıkmıştır. Yerleşikler, ticareti siyasal ya da ekonomik nedenlerle engellediğinden bozkır toplulukları, gereksinmelerini yağma akınlarıyla sağlamaya yönelmişlerdir. Bu durum Bizans ve

¹¹⁷⁵ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 274.

¹¹⁷⁶ **A.g.e.**, s. 108-111. Bu ifadeyi Avcıoğlu Engels'in Anti-Duhring yapıtına dayanarak kullanmıştır.

Çin'in göçebelere karşı bir "savunma bilimi" geliştirmesine ve Bizans diplomatlarının Türkoloji öğrenmesine neden olmuştur.¹¹⁷⁷

Bizans ve Çin, göçebe toplulukları yerleşmeye, kendi kültürlerini benimsemeye zorlamıştır. Avcıoğlu'na göre bu, sömürgecilerin uyguladığı "böl ve yönet" politikasının, Çin ve Roma imparatorlukları tarafından Türk'e, Germen'e, Slav'a ve Moğol'a uygulanmasıdır.¹¹⁷⁸

Özetle Ötüken ormanına dönüp Çin'e kervan göndermekle yetinmek, bir çözüm yolu olmadığı gibi, göçebe devletler ve büyük göçebe topluluklar da her an parçalanmaya elverişli içyapılarına ek olarak yerleşiklerle giriştikleri ekonomik, askeri, kültürel ve diplomatik ilişkilerle çözülüp dağılmışlardır. Hunlar, Sabarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Avarlar, Peçenekler, Uzlar (Oğuzlar) , Kıpçaklar vb. silinip gitmiştir.¹¹⁷⁹

Avcıoğlu'na göre Türkler açısından bu anlamda kötü talihin yenilmesi Selçuklularla mümkün olmuştur. Selçuklu Devleti'nin kurulması göçebelikten yerleşikliğe ve devletleşmeye giden yolu açmıştır. İslamiyet'in benimsenmesi bu süreci kolaylaştıran diğer bir etken olmuştur. Türkler, 10. yüzyıla kadar, büyük çoğunluğuyla, yerleşikliğe geçmeye ve İslam'ı kabule karşı direnmiştir. Selçuklu Oğuzları 11. yüzyıl başında İslam'a geçmişlerdir. Böylece üç çeşit Türk ortaya çıkmıştır: 1-Yerleşik Türkler (Sart) , 2- Göçebe İslam Türkler (Türkmen) ve 3- Göçebe Şamanist Türkler (Şamanist Oğuz olan Uzlar gibi).¹¹⁸⁰

Yerleşik halkının İslamlaştığı Türkistan'da ilk Türk-İslam devleti Karahanlı Devleti olmuşsa da Karahanlılar göçebe-yerleşik çelişmesini çözememiştir. Harizmşahlar Devleti de bu çelişki içinde bocalayıp yıkılmıştır. Göçebe Oğuz boylarının ufak bir kısmının başında, su ve otlak bulmak için çöllerde perişan dolaşan Gazne ve Karahanlı devletlerince horlanan ve cezalandırılan Oğuzların Kınık boyundan Selçuklu soyu, çelişkiye çözüm getirmekte daha başarılı olmuştur.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁷ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 112-114.

¹¹⁷⁸ **A.g.e.**, s. 114-116.

¹¹⁷⁹ **A.g.e.**, s. 121.

¹¹⁸⁰ **A.g.e.**, s. 124.

¹¹⁸¹ **A.g.e.**, s. 124-126.

Göçebe Türk gücüne dayalı Selçuklu iktidarı, anarşi unsuru saydığı göçebe Türklerden kurtulma ve bir İran devleti olma yollarını aramış, taht adayları aralarındaki mücadelelerde ve büyük savaşlarda askeri gücü küçümsenemeyecek olan Türkmen boylarından yararlanmışır. Selçuklu iktidarı göçebe Türklerden kurtularak İran-İslam tipi bir devlet kurma amacı gütmüştür.¹¹⁸²

Avcıoğlu, Malazgirt zaferinin Bizans'ın ordu gücünü kırarak Anadolu'ya Türkmen akınıni kolaylaştırdığını fakat iddia edilenin aksine Büyük Selçuklular'ın Anadolu'yu fetih planı taşımadığını düşünmektedir. Nitekim Alp Arslan, kesin bir zaferden sonra Bizans ile çok yumuşak bir barış yapmış, Anadolu'da toprak isteğinde bulunmamıştır. Zaten Malazgirt, Alp Arslan'ın istediği değil, İmparator Romen Diogenis'in zorladığı bir savaştır. Alp Arslan, İslam ülkesinin tek hükümdarı olmak için Bizans'ın değil, daha çok Suriye ve Mısır'ın fethi ile ilgilenmiş, Batı ve Orta Anadolu'ya karşı ilgisiz kalmıştır. Selçuk sultanlarının en güçlüsü Melikşah, elçisi Siyavuş ile Bizans İmparatoruna ittifak önermiş ve Batı Anadolu ile kıyılardan Türkmenleri geri çekeceğini bildirmiştir.

Dolayısıyla İran'da Farsça dili ile devlet kuran Büyük Selçuklular'ın Anadolu'yu fetih niyetleri olmamıştır ve bu fethi Türkmen boylarından kopmuş boy bölümleri yapmıştır. Kutalmışoğulları, kendi başlarına dalgalar halinde Toroslara, Ilgazlara ve Ege'ye doğru akan Türkmenlerin sonradan başına geçerek Anadolu Selçuk Devleti'ni kurmuşlardır. Büyük Selçuklular, Bizans ülkesinin fethi için değil, daha çok Anadolu'da rakip bir Selçuklu devletinin kurulmasını engellemek için Anadolu işleriyle ilgilenmiştir. Anadolu'nun fethi, Doğu'da Malazgirt'ten değil, Batı'da İznik'ten yapılmıştır.¹¹⁸³

Türkmenler yine de hücumlar yapmıştır. Türkmen ilerlemeleri durmak bilmemiş hatta 1190'da Üçüncü Haçlı Ordusu, Selçuklu arazisine girdiklerinde Türkmenlere rastladıkları bölgelere Türkiya adını vermişlerdir. Türkiya deyimiyle bütün Anadolu'yu değil, Selçukluların Orta Anadolu'daki devletini, hatta belki de göçebe Türkmenlerin yaşadığı bölgeleri anlatmışlardır.¹¹⁸⁴

---

¹¹⁸² Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 134.

¹¹⁸³ **A.g.e.**, s. 136-137.

¹¹⁸⁴ **A.g.e.**, s. 139-140.

Bu göçebe Türkmenler, Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kurmuş, yerlilerle karışarak Anadolu'yu Türkleştirmiş ve Türk'ün kötü talihini yenmişlerdir. Ne var ki, Türkmenlerin kurdukları devlet, Türkmenlerin devleti olmamış, Konya'da yerleşen Selçuklular; yerleşik tarıma, kentlere, ticaret ve zanaata dayalı, medrese çıkışlıların yönetiminde feodal bir devletin temsilcileri olmuştur. Türkmenler, askeri güçlerinden yararlanmak gerekmediği sürece, uçlara sürülmüş, ezilmiş ve horlanmışlardır.¹¹⁸⁵

Konya Selçukluları'nın en parlak dönemi, göçebe Türkmenin ezilme dönemi olmuştur. Doğal olarak çok geçmeden Türkmen ayaklanmaları patlak vermiştir.¹¹⁸⁶ Bu ayaklanmalarından ilki Baba İshak önderliğinde yapılmıştır. Baba İshak ayaklanması neticesinde Anadolu'nun İlhanlılar tarafından ilhakı kolaylaşmıştır. Moğol istilasıyla Türkmen'e karşı güçlü bir sınıfsal cephe kurulmuştur. Bununla birlikte, Moğol istilası, Anadolu'da Türkmen sayısını çoğaltmıştır.

Bu Türkleşme, Selçuklu'ya karşı yapılmış ve acımasız bir Türkmen-Selçuklu hesaplaşmasına dönmüştür. Kentlerdeki Türk ileri gelenleri kendilerini Türkmenlerden saymamıştır.¹¹⁸⁷

Toptan yok edilmesi önerilen bu Türkmenler, Konya Selçuklu Devleti ortadan kalkınca, Batı Anadolu'nun fethine girişmiştir. Böylece ilk kez 1076 yılında Ege'ye varan ve kısa süre sonra geri itilen Türkmenler, iki yüz küsur yıl sonra tekrar Ege kıyılarına yerleşmiştir. Vryonis,¹¹⁸⁸ bu olaya Batı Anadolu'nun ikinci fethi demiştir. Bu ikinci fethi de Selçuklu Devleti değil, Türkmen oymakları yapmıştır. Türkmen nüfus, Moğol baskısının yarattığı yeni göç dalgası nedeniyle, bir hayli artmış, Oğuzların yanı sıra Kıpçak, Peçenek, Moğol, Çağatay, Harizmlî gibi çeşitli gruplar Anadolu'ya gelmiştir.¹¹⁸⁹

Nihayet Osmanoğulları, 20-30 yıl süren abluka ve kırsal bölgeden yalıtılma yoluyla İzmit, İznik, Bursa ve Bitinya kentlerini ele geçirmiş, her yanda ufak beylikler

---

¹¹⁸⁵ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 141.

¹¹⁸⁶ **A.g.e.**, s. 149.

¹¹⁸⁷ **A.g.e.**, s. 156.

¹¹⁸⁸ Yunan asıllı Amerikalı tarihçi Speros Vryonis, "The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century" isimli çalışmasını 1971 yılında yayınlamıştır. Bu çalışma dünya çapında alanının en temel referans kitaplarından biridir. Avcıoğlu "Türkmenler hakkında California Üniversitesinde bir cins savcı iddianamesi sayılabilecek sertlikte bir yapıt yazan S. Vryonis, 1176 zaferini Türkmen'e bağlar" ifadesi ile eserin önemini belirtmiştir. Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 146. Eser henüz Türkçeye çevrilmemiştir.

¹¹⁸⁹ **A.g.e.**, s. 158.

kurulmuştur.¹¹⁹⁰ Selçuklu Devleti yıkılınca, Türkmen oymakları sayesinde küçük devletçikler kurmayı başaran beyler de çok geçmeden katılmıştır. Türkmen beyleri artık yağmacı değil, kentlerin, ticaret ve tarımın koruyucuları olmuştur. Onlar da giderek feodalleşmiş ve dayandıkları göçebe Türkmen kitesine ters düşmüştür.¹¹⁹¹

Avcıoğlu bu şekilde Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan coğrafyada göçebeliğin devletleşme yolundaki gelişimini ele almıştır. Vurguladığı nokta kurulan feodal devletlerin kısa sürede yıkılmış olmasıdır. Oysa Osmanlı Devleti Selçuklu deneyiminden sonra göçebe-yerleşik çatışmasını merkezietçi bir devlete dönüştürebilmiştir.

5.3.3. Merkezietçi Feodal Devlet¹¹⁹²: Osmanlılar

Avcıoğlu'na göre beyliklerin en başarılısı, bir aşiretten cihangirane bir devlet çıkaran Osmanoğulları olmuştur. Osmanlılar, bir aşiret bile değildir. Oğuzların Anadolu'ya akan Kayı boyunun ufak bir parçasıdır. Horasan'dan gelerek sonunda 400 çadır halkı ile uçta Bizans sınırına yerleşmiş, İlhanlılarla iyi geçinmiş, vergi ödemiş ve yeni gelenlerle sayıları arttıkça Bizans'a doğru yayılmışlardır.

Osmanlı Beyliği, Bizans ile hem çatışma, hem de işbirliği diyalektiği içinde genişlemiştir. Ertuğrul Bey'in 400 çadırlık oymağı, başka oymakların katılmasıyla büyümüş fakat oymaklar ortak işlerin yönetiminde geniş ölçüde söz sahibi olmuştur. Ne devlet ne bütçe ne de bürokrasi vardır.¹¹⁹³

Rumların elindeki kentlerin savaşla ya da anlaşarak ele geçirilmesi, haraç alma ve talan yoluyla topluluk zenginleşmiş, akıncı Türkmen gazileri ve dervişlerin

¹¹⁹⁰ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 158.

¹¹⁹¹ **A.g.e.**, s. 160-161.

¹¹⁹² Bu nitelime Behice Boran'a aittir. Behice Boran, **Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları**, Gün Yayınları, İstanbul, 1968, s. 8-9. Avcıoğlu da Boran gibi Osmanlı toplumsal düzenin feodal nitelikte olduğunu düşünmektedir. Berktaş 1960'lı yıllarda tarihi süreci analiz eden sol yaklaşımları tasnif ederken Avcıoğlu'nu da FÜT yani feodal üretim tarzını savunanlar içinde zikretmiştir. Berktaş şu eleştiriyi de sözlerine ilave etmiştir: *"Bu kutuplaşmada, Avcıoğlu'nun ya da Mübeccel Kiray ekolünün FÜT'çülüğü, aşırı genencilik, yani Osmanlı feodalizminin özgül yanlarıyla ilgilenmemek yönüne; AÜT'çülük ise, yalnız özgüllüklerle uğraşmak yönüne kaymıştır; her iki hatanın ortak paydasını, üstyapı kertesinin görelî özerkliği ve ekonomik temelden ayrı bir analitik düzlem olarak üretim tarzının potansiyel dinamiğini sürdürdetermine edici etkisini kavramsallaştırmamak meydana getiriyor."* Berktaş, **a.g.m.**, s. 2473.

¹¹⁹³ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 162.

akmasıyla büyümüştür. Anadolu'dan bir kısım Türkmeni Rumeli'ye zorla göçürerek Rumeli'de yerleşme sağlanmıştır.

Bu genişleme, Osman ve Orhan Beylere değil de kendi oymak beyine bağlı ve her zaman kullanma olanağı bulunmayan oymak askeri yerine, daha disiplinli asker gereksinmesini ortaya çıkarmıştır. Bu durum bir bütçeye ve hazine ihtiyacı yaratmıştır. Ulemeden Çandarlı Halil Hayrettin ve Konyalı (Karamani) Rüstem, bir devlet maliyesi geliştirmişlerdir. Hazine kuran Osmanlılar, ganimetten beşte bir pay almaya yönelmiştir. Yeniçeri askeri örgütü bu yoldan kurulmuştur. Böylece kabile bağları olmayan, doğrudan doğruya padişaha bağlı devşirme Hristiyan'dan yeni ordu doğmuş, içoğlan örgütüyle de sivil bürokrasi geliştirilmiştir.¹¹⁹⁴

Yıldırım Bayazıt zamanında artık aşiret değil, zengin ve güçlü bir devlet vardır. Osmanlılar, Rumeli'de Batıdakine benzer gelişmiş feodal düzen bulmuşlar, büyük feodalleri tasfiye etmekle birlikte eski düzeni, özellikle vergi düzenini uzun süre olduğu gibi tutmuşlardır. Rumeli, Osmanlı Devleti'nin temel güç kaynağını oluşturmuştur. Onun içindir ki, Gibbons, Köprülü, Wittek ve Cahen gibi tarihçiler, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de kurulduğunu, sonra Anadolu'yu içine aldığı iddia etmektedirler.¹¹⁹⁵

Temel güç kaynağı Rumeli olan Osmanlı Devleti, Anadolu'nun fethine girişmiştir. Bu genişleme politikasında göçebe Türkmen boyları ve Türkmen beyleri, Osmanlı'ya karşı çıkmış, kentler ise Osmanlı'ya yakınlık göstermiştir. Ankara Savaşı'nda Anadolu Türkmen beyleri, Timur'un safında yer almıştır. Yıldırım'ın en iyi döğüşen kuvvetleri Yeniçeriler ve Hristiyan Sırp askerleri olmuştur. Timur, Bursa ve İzmir'e kadar ülkeyi yağmaladıktan sonra, Anadolu'yu bağımlı Türkmen beyliklerine bölmüş ve çekilmiştir. Böylece Türkmenlerin aşiret savaşçılığı, bir geriye dönüş biçiminde yeniden canlanmış, yerleşik- göçebe kavgası kızışmıştır.¹¹⁹⁶

---

¹¹⁹⁴ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 163-165. Avcıoğlu Osmanlı'nın Düzeni isimli kitabında Romen tarihçi Iorga'dan şu alıntıyı yapmıştır: "Osmanlılar bir kavim olarak değil, bir ordu, bir hanedan, bir hâkim sınıf olarak ortaya çıktılar. Bizans, Slav ve Osmanlı nizamları bir tek bütün içinde kaynaştı" Avcıoğlu, **Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap**, s. 25.

¹¹⁹⁵ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 165-166. Avcıoğlu Osmanlı'nın Düzeni'nde Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sorununu daha geniş ele almış ve Köprülü'nün Gibbons ve Wittek'in Rumeli'nin devletin temel güç dayanağı olduğu yönündeki tezlerini eleştirdiğini belirtmiştir. Avcıoğlu, **Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap**, s. 57.

¹¹⁹⁶ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 167-168.

En sıkıntılı ve zayıf günlerinde dahi Türkmen'e yüklenen Çelebi Mehmet, yerleşik tarım ve kente dayalı kurulu düzenin temsilcisi olmuştur. Fakat göçebe-yerleşik, aşiret savaşçılığı- kapıkulu ve Sipahi çatışması sona ermemiştir.¹¹⁹⁷

Osmanlı, yerleşmede soyluluğa büyük önem vermiş, tımar ve zeametler, sancak beylikleri, eski Türkmen beylerine dağıtılmıştır. Söz dinleyen büyük beylere, genellikle kendi beyliğinden uzakta, Rumeli'de arazi ve yönetim görevleri verilmiştir. Bu kural, Hristiyan beylere de uygulanmıştır.

Fatih'in genel eğilimi, ilk fırsatta hanedanları yok etmek, daha alttaki küçük soyluları ise korumak olmuştur. İtaatli ufak beyler sipahi, çiftçiliğe geçen göçebe Türkmen ise reaya yapılmıştır. Bu kural Müslümana da, Hristiyana da uygulanmıştır. Askerlik ve yöneticilikten gelen, genellikle köle kökenli hizmet soyluları sayılmazsa, reayanın sipahiliğe yükselme olanağı olmamıştır. Babadan, dededen sipahi olmayana dirlik verilmemiştir. Sipahi, iddia edildiği gibi, maaşı doğrudan vergi geliriyle ödenen bir memur değil, küçük feodaldır.¹¹⁹⁸

Fatih'in bütün yapabildiği, sipahiliği, yani küçük feodallığı geliştirerek, büyük feodalleri dengelemek olmuştur. Çok sınırlı gelire sahip küçük soyluların yükselmesi ve gelirlerinin artması, büyük feodalın baskısından korunması, Sipahi'nin merkezi yönetime bağlanmasına yol açmıştır. Sipahi de doğrudan doğruya Padişah'a bağlı, daimi asker Yeniçeri ile dengelenmiştir. Yeniçeri, büyük feodallere karşı da merkezin vurucu gücü olmuştur. Fatih, bu sayede bir ölçüde merkezîyetçi bir feodal devleti oluşturmuştur. Yerleşik tarıma dayalı, merkezîyetçi eğilimli Osmanlı feodal düzeninde göçebe Türkmen reaya çiftçiliğe, Türkmen beyleri ise sipahiliğe yöneltmiştir. Fakat yine de önemli bir Türkmen kitlesi göçebe yaşamdan vazgeçmemiştir.¹¹⁹⁹

Osmanlı düzeninde sınıfsal ayırım, vergi ödeyen-vergiden muaf biçiminde olduğundan, Türkmen kitlesi, tarımcı yerleşik reayadan farklı durumda bulunmakla birlikte, vergi yükümlülüğü nedeniyle, reaya statüsünde sayılmıştır. Mustafa Akdağ, bu tip cemaat örgütlenmesine iğreti topluluk adını vermiştir. Gerçekten Türkmenler,

---

¹¹⁹⁷ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 172-174.

¹¹⁹⁸ A.g.e., s. 187.

¹¹⁹⁹ A.g.e., s. 188-190.

Osmanlı düzeni içinde iğreti kalmış ve ardı kesilmeyen Anadolu isyanlarında ön planda rol oynamışlardır.¹²⁰⁰

Anadolu'da birkaç yüz yıllık dönem içinde, pek çok Türk boyu yerleşerek Türkmenlikten çıkmış, tarım köyleri kurmuştur. Pek çok Türkmen boyu da, kışlaklarını köy edinerek tarıma başlamış, fakat yazın yaylaya çıkarak göçebe yaşamını bir ölçüde sürdürmüş ve böylece yarı Türkmen ya da yarı göçebe olmuştur.¹²⁰¹

Anadolu'nun yerleşik Türklerin yurdu olması, göçebe-yerleşik çatışması biçiminde görünen uzun ve sert toplumsal mücadeleler sonucu gerçekleşmiştir. Eski yaşam biçimini ve boy örgütlenmesini sürdürmek isteyen Türkmen horlanmış, ezilmiş ve dağıtmıştır. Sonuç olarak Türkmen zorla Türkmenlikten çıkarılmış, kapitalist gelişme ise göçebe ekonomisine son darbeyi indirmiştir.¹²⁰²

Yerleşik-göçebe çatışması, yalnız Türklere özgü bir sorun olmadığından göçebe, yerleşik ilişkileri, çeşitli kuramların geliştirilmesine yol açmıştır. Örneğin Franz Oppenheimer, her devletin yerleşiklerin göçebeler tarafından fethiyle doğduğunu ileri sürmüştü, Marksist kuramcı K. Kautsky dahi, kapitalizm öncesi insanlık tarihini, yerleşik olanın göçebe tarafından fethi, bu fetih sonucu göçebenin yerleşik oluşu ve yeni göçebeler tarafından fethi biçiminde bir döngüsel (cyclique) fetih yasasıyla açıklamıştır. Bu tip kuramcılarının en ünlüsü, devletlerin doğma, büyüme, ihtiyarlama ve ölme yasalarını araştıran İbn-i Haldun'dur.¹²⁰³

Avcıoğlu, İbn-i Haldun'un F. Oppenheimer ve K. Kautsky tarafından da paylaşılan göçebe-yerleşik kuramının, göçebe Türk'ün kurduğu devletlerle çatışmasını açıklar gibi gözükse de tarihi, aşırı ölçüde yalın bir şemaya indirgediğini ve böylece kötü sosyoloji yaptığını düşünmektedir. Gerçeğin çok daha karmaşık olduğunu söyleyen Avcıoğlu'na göre gerçeğe, çatışan göçebe ve yerleşik toplulukların gelişme aşamaları ve toplumsal kuruluşları göz önünde tutularak yaklaşılması gerekmektedir.

---

¹²⁰⁰ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 190-191.

¹²⁰¹ **A.g.e.**, s. 202.

¹²⁰² **A.g.e.**, s. 208.

¹²⁰³ **A.g.e.**, s. 209.

Örneğin Attila'nın ya da Germanlerin üretim biçimleri ve kabileler konfederasyonuna dayalı siyasal kuruluşları arasında pek bir fark yoktur.¹²⁰⁴

Avcıoğlu'na göre; servet farklılaşması ile kabile bağlarından koparak askeri demokrasi aşamasına gelmiş bulunan Oğuz Boylarını, Selçukluların kendi yönetimleri, soyları altında birleştirmesi bu duruma diğer bir örnek olarak gösterilebilir. Göçebe-yerleşik çatışması diye geçiştirilen sert tepkiler, boy dayanışmasının ve az çok özgür kabile üyeliğinin son bulması ve göçebe kitlenin Türkmenlikten çıkıp yarı bağımlı köylü statüsüne geçmesine karşı gösterilen direnişlerdir.¹²⁰⁵

Bunun anlamı; Anadolu'nun bir yerleşik-göçebe, bir kızılbaş-sünni çatışması değil, aslında bu görüntüleri kazanmış yüzyıllar süren sınıfsal bir çatışmaya sahne teşkil ettiğidir. Türkmen, feodalleşmeye tepki göstermiştir. Bu sınıfsal çatışmalar içinde toplumsal düzen, askeri demokrasiden daha üst toplumsal kuruluş biçimlerine, oradan feodalizme doğru yol almıştır. İçinde kapitalistik bir kesimi geliştirmekle birlikte, Osmanlı feodal düzeni, kendi iç dinamiğiyle feodalizmden kapitalizme geçmeyi başaramamıştır.¹²⁰⁶

Avcıoğlu ikinci cildi bitirirken Orta Asya boyları ve toplulukları hakkında şöyle bir yargıya varmıştır: *“XI., XII., XIII. yüzyıllar göçebe feodalitenin doğuş dönemi sayılırsa, XVIII. Yüzyıla kadar süren zaman, feodalitenin gelişme dönemi sayılabilir. Daha sonra dış etkenlerle Rusya ve Çin'deki kapitalist gelişmelere bağımlı olarak bu göçebe feodalizmi geriler ve çözülür. Bu gelişme Türk tarihinin ve konumuzun dışında kalır. Bizi ilgilendiren, iç dinamiği ile evrime elverişsiz ve durgun gözükten bozkır topluluklarında bile, ortak mülkiyete dayalı ve üyelerin eşit hakka sahip bulunduğu*

---

¹²⁰⁴ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 210-211. İbn Haldun'un uygarlaşma sürecini “asabiyet” kavramı üzerinden göçebe ve yerleşiklik diyalektiği açısından el alan tezini Kıvılcımlı Marks ve Engels'in klasik metinleri ile sentezleyerek ortaya evrensel bir gelişim şeması koymuştur. Kıvılcımlı'ya göre göçebe toplulukların orta ve yukarı barbarlık aşamalarında bulunmalarına göre farklı uygarlık yapıları ortaya çıkmaktadır. Yukarı barbarlık konağında bulunan göçebe toplum yeni bir uygarlık sentezi yaratabilirken orta barbarlık, kendisinden gelişmiş bir toplumla ilişki kurup onu yitkiğinde ancak kısmi bir dirilişi yaratabilmektedir. Osmanlılar bu ikinci gelişim modeline uymaktadırlar. Kapitalizme geçemeyişlerinde bu tarihsel gelişim süreci etkili olmuştur. Kıvılcımlı da aslında feodalizmden kapitalizme geçememe sorununa eğilmiş; ama onun yaklaşımında toplumun içsel gelişimi dışsal gelişimi de belirleyecek şekilde ön plana çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Hikmet Kıvılcımlı, **Türk Tarih Tezi Tarih Devrim Sosyalizm**, Sosyalist Kütüphanesi, İstanbul, 1996. Avcıoğlu'nun Kıvılcımlı'nın tezleri üzerinde kısaca durması bu yaklaşım farkından kaynaklanmaktadır.

¹²⁰⁵ **A.g.e.**, s. 215.

¹²⁰⁶ Aynı yer.

'ilkel eşitlikçi' topluluklardan askeri demokratik ve giderek feodal topluluklara doğru bir dönüşümün gerçekleşmesidir. Doğaldır ki, bu göçebe feodalizmi, ilkel bir ekonomiye, durgun göçebe: çobanlığa dayanır. Kendi iç güçleriyle evrim olanakları çok sınırlıdır. Çözülme, ancak dış etkenlerle meydana gelir.'¹²⁰⁷

Avcıoğlu'nun buradaki temel tezi Selçuklular, Anadolu Selçukları ve Osmanlılar'ın kurucu çekirdeğini oluşturan Oğuz boylarının askeri demokrasi aşamasında bulunmalarının Osmanlı Devleti'ni feodalizmden kapitalizme geçecek bir evrimden yoksun bıraktırmış oluşudur. Onun eski Türk tarihine yönelik ilgisinin amacı da bu sınıfsal evrim sürecinin karakteristiğini belirleyebilmektir. Osmanlı'nın Düzeni notlarına bakıldığında tekrar ATÜT ve feodalite konularına geri dönmüş olması Avcıoğlu'nun tarihçilik açısından gündeminin aynı olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.¹²⁰⁸

Avcıoğlu; İdris Küçükömer, Asaf Savaş Akat, Huri İslamoğlu ve Çağlar Keyder gibi ATÜT modeline göre değerlendirme yapan isimleri eleştirmiştir.¹²⁰⁹ Bu açıdan *Yön* döneminde Sencer Divitçioğlu'nun ATÜT yaklaşımı çalışması ile başlayan eleştirel duruş ve *Türkiye'nin Düzeni*'nde devam etmiş ve Türklerin Tarihi'nde daha kapsamlı hale gelmiştir. Osmanlı Düzeni'ni hazırlarken de ATÜT'ü savunanların Osmanlı İmparatorluğu'nu mülkiyet fikri gelişmemiş, sosyo-ekonomik açıdan kölelik ve derebeylik aşamasında ilkel bir formasyon olarak ele aldıkları için eleştirmiştir.¹²¹⁰

Dolayısıyla kendi tezlerini de bu eleştirilerin karşısında konumlandırmıştır. Ona göre Osmanlı düzeni feodaldır ve feodalite, Türkiye'deki Osmanlı tarihçilerinin anladığı gibi merkezi otoritenin güçlülüğü ve zayıflığına göre değerlendirilecek siyasal bir üst yapı değildir. Avcıoğlu feodalizmi şöyle tanımlamıştır: "*Oysa feodalizm, her şeyden önce bir üretim biçimidir ve toprağa az çok bağlı bir köylü kitlesiyle, bu kitlenin*

¹²⁰⁷ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi İkinci Kitap**, s. 1055-1056.

¹²⁰⁸ Avcıoğlu, **Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap**, s. 19-52.

¹²⁰⁹ Avcıoğlu bu isimlerin Toplum ve Bilim dergisinde Asya Tipi Üretim Tarzı ile ilgili yayınladıkları makalelerine eleştirel yaklaşmaktadır. Bu makaleler için Bkz. Asaf Savaş Akat, "*Tarihi Maddecilik ve Kapitalizm Öncesi Toplular: Asya Toplumu-Feodalite Tartışmasına Yeni Bir Yaklaşım*", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 1, 1977, s. 34-48; Huri İslamoğlu, Çağlar Keyder, "*Osmanlı Tarihi Nasıl Yazılmalı: Bir Öneri*", **Toplum ve Bilim**, Sayı:1, 1977, s. 48-80; İdris Küçükömer, "*Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim Ve Sivil Toplum*", **Toplum ve Bilim**, s. 2, 1977, s. 3-30.

¹²¹⁰ Avcıoğlu, **Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6. Kitap**, s. 46-47.

üretimini bir kısmına ekonomi dışı yollardan el koyan tekelci bir azınlığın varlığıyla belirlenir. Osmanlı üretim biçimi, bu anlamda Batı Avrupa gibi feodaldır. Fark, Batıda köylü üretiminden payı feodal aldığı halde, Osmanlıda artığın bir kısmını merkezi otoritenin almasıdır.”¹²¹¹

Neticede Avcıoğlu'nun somut tarih araştırmaları ile mevcut durumun değişebileceğini kabul etmişse de Werner'in çalışmasındaki yaklaşım biçimine paralel bir yerde durduğu anlaşılmaktadır. Werner de Avcıoğlu gibi ATÜT ile doğu toplumlarını analiz ve izah etmenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Werner, Avrupa feodalizmine yakın bulduğu Osmanlı türü doğu feodalizmini Marksist bakış açısından değerlendirerek evrensel gelişim çizgisi içine yerleştirmek istemiştir.

Dolayısıyla bu bakış açısı Osmanlı sosyo-ekonomik düzeninin özgüllüğünden daha çok Batı feodalizmi ile ortak olduğu yönüne vurgu yapmaktadır. Werner kendi tezini şöyle özetlemiştir: “*İnanıyorum ki, kitabımda Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde üretim biçiminin feodalizm olduğunu kanıtlarıyla ortaya koymuş bulunuyorum. Buralarda söz konusu olanın feodal toplum olduğunu, bu toplumda sınıfların bulunduğunu ve sınıf mücadelesinin zaman zaman şiddetlenerek halk isyanları haline dönüştüğünü tarihi belgelere dayanarak kanıtladım.*”¹²¹²

İnalçık'a göre Marksist teoriye göre Osmanlı kuruluş dönemini inceleyen Werner; temelde B. Cvetkova, V. Mutafcieva, N. Filipoviç, Gy. Kaldy-Nagy ve Henri Stahl Doğu Avrupa tarihçilerinden farklı bir bakış açısına sahip değildir. Sovyetler kaynaklı feodalizm şablonu içerisinde süreci analiz etmeye çalışmıştır. Bu tarz Balkan tarihçiliğinin temel iddiası Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan fütuhatından sonra bu coğrafyadaki ileri feodalizmi kendi ilkel feodalizmi ile kesintiye uğrattığıdır.¹²¹³

Avcıoğlu bu noktada kendi metninin sınırlarının ve yetersizliklerinin farkında olarak Marksist perspektifle tarihin farklı bir şekilde değerlendirilmesine kapı açmak ve eski Türk tarihine yönelik aşırı milliyetçi yaklaşımlara bir alternatif yaratmak istemektedir. Bununla beraber Avcıoğlu, Marksist kuram içinde olmasına rağmen bilgi üretimi açısından Oryantalist geleneğin temsilcileri Sovyet, Alman ve Fransız

¹²¹¹ Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, s. 188.

¹²¹² Werner, **a.g.e.**, s. 483.

¹²¹³ Halil İnalçık, **İmparatorluktan Cumhuriyete**, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 36-38.

Türkologların eserlerine de bağlı kalmıştır. Bu açıdan Avcıoğlu'nun çalışması Batı merkezli bir tarihçilik söylem ve pratiğinin yine bu gelenek içinden geçilerek aşılabilmesine dair bir anlayışa da işaret etmektedir.

Avcıoğlu, ATÜT'çülerin tezlerine Barkan'ın çalışmaları ile karşılık vermesine rağmen, akademik tarihçiliğin tezlerini önemsememiştir. Akademik tarihçilik de bu tarz bir tarihçiliği sınırlı ölçüde benimsemiş, Avcıoğlu örneğinde özellikle akademi dışındaki çalışmalara eğilme ihtiyacı hissetmemiştir.¹²¹⁴ Oysa İngiltere'de bu süreçte akademi ile Marksizm arasında bir diyalog kurulabilmiştir.¹²¹⁵

Tarihi sürecin güncel olanla bağlantısını bütüncül Marksist bir perspektifle kurmak isteyen Avcıoğlu'nun çabası ve sentezi yarım kalmıştır. Bunda ömrünün yetmemesinin dışında sonraki süreçte bu tarz tarihçiliğin gelişmemesi de neden olmuştur.

Boratav'ın şu yorumu en iyi özetler: “*Batı'daki kuramsal gelişmeleri birkaç adım geriden -ve haklı olarak- izlemeye çalışan aydınlanınız, sosyal bilimcilerimiz, hele ilerici iseler, ülkemizin fikir mirasının hem eleştirici, hem de “kadir bilen”, bir bilançosunu yapmak zorundadırlar. Örneğin yirminci yüzyıl içinde bu mirasın -artık yaşamayanlardan bazılarını sayarsak- Şevket Süreyya Aydemir, Hikmet Kıvılcımlı, Ahmet Hamdi Başar ve Doğan Avcıoğlu'nun sadece Türkiye için değil, genel olarak da önemli ve özgün katkılarıyla zenginleştiğinin farkında olmayan Türk düşünürünün bu mirasa herhangi bir şeyler eklemesi çok güçtür. Kendi içinde bile iletişimi olmayan her kuşağın her şeyi yeni baştan keşfederek ülkenin kültür ve fikir birikimini zenginleştirilmesi, daha doğrusu bu birikimin içinde yer alması olacak şey değildir.*”¹²¹⁶

5.4. Bir Makale Derlemesi: *Devrim ve Demokrasi Üzerine*

Avcıoğlu'nun 12 Eylül'den kısa bir süre önce kaleme aldığı siyasi-ekonomik bir çalışma olan bu kitaptaki yazıların tamamı toplamadır. *Devrim* dergisinden,

¹²¹⁴ Bu durumun istisnası Halil İnalcık'tır. İnalcık Osmanlı tarihçiliğini ele alan Marksist paradigmaları bir makalesinde değerlendirmiştir. İnalcık, **a.g.e.**, s. 31-87. Bu bağlamda ele alınan isimler Sencer Divitçioğlu, Huri İslamoğlu ve Çağlar Keyder gibi genelde akademi içinde yer alanlardır. İdris Küçükömer, Doğan Avcıoğlu, Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı gibi önemli isimler kendilerine bu değerlendirme de yer bulamamışlardır.

¹²¹⁵ Iggers, **a.g.e.**, s. 86.

¹²¹⁶ Korkut Boratav, “*Eski Bir Tartışmanın Yansımaları Üzerine*”, **11. Tez**, Sayı: 5, 1987, s. 184-185.

Devrim Üzerine kitabından, Cumhuriyet gazetesinden (30 Ocak 1975 - 11 Şubat 1975 arası kaleme aldığı “Değişen Dünya ve Türkiye” başlıklı yazı dizisi ve başka yazıları), *Vatan* gazetesinden, *Yeni Dönem* dergisinden¹²¹⁷ ve Uğur Mumcu’nun kitaplarının önsözüne yazdıklarındandır: *Suçlular ve Güçlüler*, *Tüfek İcat Oldu...* ve *Bir Pulsuz Dilekçe*.

Bunların bir kısmı belirtilmiş bir kısmı belirtilmemiştir. Öyle ki sadece yazdığı tarihi gösteren yazılar da vardır ve ne yazık ki onların daha önce yayınlanıp yayınlanmadığı tespit edilememiştir. Dolayısıyla kitap bu anlamda belli bir düzenden yoksundur. Buna rağmen Avcıoğlu’nun ileriki baskılar için kitabı güncellediği görülmektedir.

Bunun günümüz yazarlarınca bile çok yapılmadığı düşünülürse daha da anlam kazanır. Bu bağlamda ilk güncellemesini kitabın ilk baskısında giriş bölümünde yapmıştır. Kitap 1979 Aralık ayı sonunda matbaaya verilmiş olduğundan askerlerin cumhurbaşkanına verdiği 27 Aralık 1979 tarihli uyarı mektubu kitabın dışında kalmıştır. Avcıoğlu kitabın önsözünde mektuba değinerek bir şekilde yer vermiştir.¹²¹⁸

Kitabın içindeki makalelerin kitabın yayımlandığı yıllar aynı olmaması bir başka deyişle yukarıda bahsedildiği gibi bir toplama olması, konuların hala güncelliğini korumasıyla ilgilidir. Nitekim Avcıoğlu da *Cumhuriyet* gazetesindeki yazı dizisine başlarken şunu söylemiştir: “...İleri sürülen görüşler, bugün de geçerliliğini korumaktadır.”¹²¹⁹

Bir örnek teşkil etmesi adına; Avcıoğlu’nun, 1975 yılında dünya ilaç tröstlerini anlattığı ve Türkiye’deki ilaç sanayinin dev tröstlerin kontrolünde olduğunu söylediği bölüm, aslında 1960 yıllarında *Yön*’de sıkça değindiği fakat 1974-1975 yılında geçen bir olay üzerinden benzer şeyleri tekrar söylemek zorunda kaldığı için yazılmıştır. Fakat daha da önemlisi bu yazının dipnotunda bir açıklama yaparak anlattığı olayın

---

¹²¹⁷ http://www.bursadakultur.org/basin_cumhuriyet.htm, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019. 1970’ten sonra Bursa’da siyasal nitelikli ve yurt çapında dağıtımı yapılan tek yayın organıdır. Fakat 6. sayıdan sonra kapanmak zorunda kalır.

¹²¹⁸ <http://sbfmlky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkinci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

¹²¹⁹ Avcıoğlu, *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, s. 113.

1979 yılında daha çarpıcı biçimde tekrar yaşandığını yazmasıdır. Konular bir şekilde hep güncelliğini korumuştur.¹²²⁰

Dolayısıyla kitabın *Yön ve Devrim*'de sıkça bahsedilen “cici demokrasi” tanımı ile başlaması da şaşırtıcı değildir. Cici demokrasi; belli bir azınlığa sağlanan çok geniş olanaklara, sermaye özgürlüğüne rağmen, gerçek halk kitlesinin sistemin dışına itilmesi ve eylem düşüncesinin çok sınırlanmış olmasıdır. Bir başka deyişle biçimsel demokrasinin bir eleştirisi olmuştur cici demokrasi.¹²²¹

Avcıoğlu'na göre 12 Mart'tan sonra ortaya çıkan faşist baskılar cici demokrasiyi tekrar muteber yapmış, 1979 yılı sonlarında ekonomik, toplumsal ve siyasal çıkmaz içindeki bir Türkiye'de faşizm korkusuyla siyasal statükoyu savunan bir aydın kesim oluşmuştur.¹²²² Fakat cici demokrasinin bu denli rağbet görmesine rağmen şiddetli enflasyon tarım üreticisini, esnafı ezmeye devam etmiş, yine sistemin nimetlerinden faydalananlar birkaç milyonluk mutlu azınlık olmuştur.¹²²³

Avcıoğlu, bu kısır döngüden ekonomik alanda bir seçim yapılarak çıkılabileceğine fakat bu tercihin yine kapitalist gelişme tipi olmaması gerektiğini düşünmektedir. 9 Eylül 1946 devalüasyonu ile başlayan kapitalist gelişme tipi, dış yardımlara bağlı bir üretim yaratmış, fakat 1950-55 yıllarındaki gelişme 1955 sonrası durmuştur.

“Menderes mucizesi”nin altyapıda yarattığı atıl kapasite ise 1965-75 döneminde “Demirel mucizesi”ne olanak sağlamıştır. Bu mucizeye Batı'dan ve Sovyetler'den gelen yardımların ve işçi dövizlerinin de etkisi olmuştur. Bu dönemde Türkiye, tüketim mallarını hammadde ya da yarı mamul biçimde alarak kendisi üretmeye başlamış, bu durum Türkiye'yi “tüketim toplumu” haline getirmiştir. Fakat tüketim ithalata dayalı olduğundan üretim yaptıkça dış açık büyümüştür. Buna ek olarak 1974 ile birlikte işçi dövizinde azalma başlamış, uluslararası piyasadan kaynak kullanılsa da 1977 yılında bu kapı da kapanmıştır. Üstelik 1980'li yıllarda ertelenen borçların ödemesi başlanacaktır.¹²²⁴

¹²²⁰ Avcıoğlu, *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, s. 310-341.

¹²²¹ *A.g.e.*, s. 7.

¹²²² *A.g.e.*, s. 19.

¹²²³ *A.g.e.*, s. 37.

¹²²⁴ *A.g.e.*, s. 53-55.

1958 ve 1970 bunalımlarında ekonominin, devalüasyon ve parasal kısıtlamalar ile bir ölçüde toparlanması asker iradesiyle gerçekleşebilmiştir. Fakat 27 Mayıs ve 12 Mart'tan sonra iktidara gelen politikacılar, aynı disiplini gösteremediğinden 1980'lerde ekonomi yine tıkanmıştır. Klasik reçetelerin artık yeterli olmadığı bu noktada, batının bazı önerileri olmuştur. İç pazar için tüketim malları yapımı yerine ihracata yönelik hafif sanayilerin geliştirilmesi, tarımda pazar ekonomisi koşullarının egemen kılınarak destek alımlarından vazgeçilmesi, KİT'lerin pazar ekonomisi koşullarında çalışması ve bazı temel ithalat ve ihracat malları dışında döviz fiyatlarının serbestçe oluşmasına izin verilmesi gibi.¹²²⁵

Avcıoğlu için “neo-kolonyal” ya da “açık pazar sistemi” denebilecek bu sistem, dış kaynak bulmanın ön koşulu olmakla beraber, uzun süreli bir ekonomik sıkıyönetim düzenini de beraber getireceğinden “cici demokrasi”nin buna ayak uydurabilmesi mümkün değildir. Bu nedenle hem Batılı ülkeler hem Türkiye'deki büyük sanayici, ancak iki büyük partinin bir araya gelmesiyle “ekonomik sıkıyönetim”in uygulanabileceğine inanmışlardır.¹²²⁶

Avcıoğlu derinliği olmayan, tüketim mallarına yönelik, montajcı ve dengesiz bir sanayileşmeyi öneren batı tipi büyüme modelinin yerine, yine yatırım mallarını, ara malları ve tüketim malları sanayiini dengeli biçimde kaynaştıran planlı bir model olan gerçek sanayileşme modelini tavsiye etmektedir. Plansız model iç ve dış büyük sermayenin modeliyken, planlı gelişme modeli işçi ve köylüsüyle tüm halk güçlerinin ekonomik modelidir. Dolayısıyla halk güçlerinin siyasal örgütlenme ve bilinçlenme düzeyinin düşük olduğu Türkiye'de en önemli mesele halk güçlerini örgütleyebilmek, bilinç düzeylerini yükseltebilmek olmalıdır. Sivil-asker her çeşit cuntacılığın ya da tepeden inmeciliğin çözüm olmadığını söyleyen Avcıoğlu, halkın örgütlü gücüne dayanmadan devrimci atılımlar yapılabileceğine inanmaz. Mustafa Kemal'in iktidar olmasına rağmen kendi partisini kurmak zorunda olduğu gibi devrimci iktidarın da yine kendi partisini kendisinin inşa etmesi gerekmektedir.¹²²⁷

Bu yapıldıktan sonra ise en az 10-15 yıl sürecek olan disiplinli bir kaynak seferberliği yapılmalıdır. Gerekli tüketim kısılmalı, tasarruf artırılmalı, tarımdan

---

¹²²⁵ Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 58-60.

¹²²⁶ **A.g.e.**, s. 61-65.

¹²²⁷ **A.g.e.**, s. 68-70.

sanayiye kaynak aktarımı sağlanmalı ve gereksiz tüketime yönelik sanayi gerekli üretime yönelik bir yapıya ulaştırılması gerekir. Avcıoğlu için plan belli olmakla birlikte o Türkiye'nin "neo-kolonyal faşist sürükleniş"ten kurulabileceğinden ümitli değildir. Buna rağmen Türkiye'nin batı tipi modeli tercih edeceğini bilse de "*belki de ikinci model, ilk modelin içinden çıkacaktır*" diyerek geleceğe dair ümit beslemekten vazgeçmemiştir. Çünkü ona göre "*...iyimserliğin başarının ilk koşulu olduğunu akıldan çıkarmamak gerek(ir). Türkiye, onurlu varlığını sürdürmek için başarılı olmaya mecburdur, mahkûmdur.*"¹²²⁸

12 Mart döneminde işçi, çiftçi, esnaf, küçük-orta sanayici ve toplumun diğer kesimleri zarar görmüştür. Böyle bir politika doğal olarak 1975 yılına gelindiğinde çelişkileri daha da arttırmış; kamu yatırımları, enerji ve altyapı yatırımlarının geri kalması, özel kesimdeki büyümeyi de baltalamıştır. Dolayısıyla 12 Mart'ı ortaya çıkaran nesnel koşullar 1975 Türkiye'sinde de durmaktadır. Fakat bu durum dünya için de geçerlidir. Öyle ki, 1975 dünyasında, batılı iktisatçılar 1930 bunalımının tekrarlanma ihtimalini konuşmaktadır.

Türkiye'de CHP "Batı ülkelerindeki kadar demokrasi" sloganıyla 1974 yılında iktidara gelmiştir. Türkiye'yi, ağır biçimde etkileyecek olan kapitalist bunalım, rejim bunalımını daha da artırabilir. Türkiye, kamu yatırımlarına ağırlık verilen planlı bir ekonomi politikası ile dış ticaret ve ödeme güçlüklerini önleyebilirse kapitalizmin bunalımı dışında kalabilir.¹²²⁹

Türkiye'nin yeni bir devletçilik ve halkçılık anlayışına ve planlı bir ekonomiye her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır. BM'de egemen durumdaki Üçüncü Dünya ülkeleri "ekonomik haklar yasası"nı kabul ederek "yeni bir dünya ekonomik düzeni kurmayı" kararlaştırmış ve bunun temellerini hazırlamak üzere Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü (UNİDO) Peru'da bir konferans yapma kararı almıştır. Türkiye, Üçüncü Dünya dayanışmasının antiemperyalist bir tavırla "yeni düzen" kurma çabasının hız kazandığı bir dönemde, tercihini Atatürkçü politikaya dönerek bu ülkelerden yana yapmalıdır.¹²³⁰

¹²²⁸ Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 71.

¹²²⁹ **A.g.e.**, s. 179-185.

¹²³⁰ **A.g.e.**, s. 186-198.

Türkiye, Atatürk Dönemi'nde; yarı-sömürge koşullarını tasfiyeye yönelik, tam bağımsızlığa ve çağdaş uygarlığa ulaşmayı amaçlayan politikalar izlemiş, dış politikada bağlantısızlığı benimseyerek komşularla yakın dostluklar kurmuştur. Türkiye, uyanan İslam Dünyası'nın ve Üçüncü Dünya'nın aktörlerinden biri olmak istiyorsa, çağdaş ideolojilere dayalı antiemperyalist, demokratik ve sosyalizme açık bir toplum düzeni kurmaya çalışmalıdır.¹²³¹

5.5. Son Makale: *Pabuççu Muştası*

Avcıoğlu'nun son yazısı, Türk aydınının kaytarma öyküsünü anlatmaktadır. Ona göre Türkiye aydınının çağdaş öyküsü Avrupalıların “hasta adam”ı dillerine dolmasıyla başlamıştır. Hasta adamı iyileştirmek isteyen Babıali'nin Tercüme Odası'ndan yetişme ilk Türk hariciyecileri Avrupa ve özellikle İngiltere'yi örnek almış, Osmanlı'nın İngiltere kurumlarının getirilmesiyle kurtarılacağına inanmıştır. Mısır valisine karşılık İngiltere'den alınan destek sonrası “Reform dönemi” başlamıştır.¹²³²

Böylece kendi iç dinamikleriyle reform yapmak yerine Avrupalı sefirlerin yardımıyla Avrupalılaşmaya kalkışan ilk Batıcı aydınlar sefirlerin emrine girmeye başlamışlardır. Fuat Paşa, bu durumun gerekçesini kendince şöyle açıklamıştır: “*Bir devlette iki kuvvet olur. Biri yukarıdan, biri aşağıdan gelir. Bizim memlekette yukarıdan gelen kuvvet (padişah), cümlemizi eziyor. Aşağıdan ise (halk), bir kuvvet hasıl etmeye imkân yoktur. Bunun için pabuççu muştası gibi yandan bir kuvvet kullanmaya muhtacız. O kuvvetler de sefaretlerdir.*”¹²³³

Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin gerçekten muhtaç olduğu reformlar, pabuççu muştasının yandan desteğiyle yapılmıştır. Namık Kemal gibi büyük bir yurtsever dahi, “pabuççu muştasıyla çağdaşlaşma” yöntemini savunmuş, Avrupa Konseyi'ne girilince işlerin düzeleceğine inanmıştır. Türkiye, Avrupa ailesine kabul edilmek için her fiyatı ödemeye gönüllü olduğundan İngiltere hesabına Rusya ile savaşmak önerisi, bir bayram sevinciyle karşılanmıştır. Kırım seferi için Osmanlı Devleti'nin yeter parası

¹²³¹ Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, s. 211. Yazı daha önce kaleme şu şekilde kaleme alınmıştır: Avcıoğlu, “*İslam İdeolojisi*”, **Cumhuriyet**, 30.7.1979, s. 14.

¹²³² Avcıoğlu, “*Pabuççu Muştası*”, **Türkiye Yazıları**, Sayı: 58, Ocak 1982, s. 4.

¹²³³ **A.g.m.**, s. 4.

olmadığından borçlanarak yürütülmüştür. 24 Ağustos 1854'te ilk borçlanma anlaşması Londra ve Paris banker firmalarıyla yapılmış, ertesi yıl tekrar borç alınmıştır.¹²³⁴

Büyük borçlar ve İstanbul'da İngiliz, Fransız askerlerinin harcamaları yaşam biçimini değiştirmiş, “alaturka” ve “alafranga” deyimleri, ilk kez Kırım Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan israf ve sefahatin sonucu, ahlak çöküntüsü ve enflasyon olmuş, asker ve halk günöbirlik yaşamaya başlamıştır. Açık pazar ekonomisi, geleneksel sanayileri geriletmiş, işsizlik ve durgunluğu artırmıştır.

1856 Paris Antlaşması'nın 7. maddesiyle İngiltere, Avusturya, Prusya, Fransa ve Sardunya “*Osmanlı Hükümeti'nin Avrupa Devletleri haklarından ve Avrupa Devletleri Konseyi'nden faydalanmasını kabul ettiklerini*” ve ayrıca “Avrupa Konseyi Üyesi” olan Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütönlüğünü de garanti ettiklerini ilan etmişlerdir. Fakat aynı zamanda Osmanlı Hristiyanları'nın korunması işini yüklenmişlerdir.¹²³⁵

Bu defa 1839 Tanzimat Fermanı'na benzer bir 1856 İslahat Fermanı yayımlanmış, böylece Avrupa devletleri Osmanlı iç işlerine müdahale hakkını kendileri için meşrulaştırmışlardır. Hatta 1878 Berlin Antlaşması'na müdahale haklarını açıkça yazdırmışlardır. Sonuç olarak kısa zamanda süreç Avrupa Konseyi üyesi olmak yerine Avrupa mandası olmaya dönüşür. Nitekim Kırım Savaşı'yla başlayan borçlanmalardan sonra, devlet borçsuz yaşayamaz duruma gelmiştir. Öyle ki üçüncü kez borç istenildiğinde Avrupa sermayedarları, Osmanlı Devleti'nden mali kontrol istemiş, bütçe ve vergi işlerini düzenlemek üzere üç Avrupalı'nın katıldığı bir Maliye Meclisi kurulmasını sağlamışlardır. Bu bir anlamda “yatırımdan ve kalkınmadan vazgeç” politikasıdır.¹²³⁶

Batıcı aydın, yüz kusur yıldır kurtuluşu Batı tipi anayasalardan beklemiştir. Yeni Osmanlılar, feodal bürokrat ailelerden gelmiş, ama yabancı dil öğrenmiş ve Batı ölkelerinde bir süre yaşamış, bir ölçüde burjuvalaşmış reformist bürokratlardır. Ali ve Fuat Paşalar'ı siyasal planda yeteri kadar liberal bulmayıp onlara düşman da kesilseler, reformist bürokratlar, Büyük Reşit Paşa ve Tanzimat hayranıdır. Fakat onların ilk

¹²³⁴ Avcıoğlu, “*Pabuççu Muştası*”, s. 6-8.

¹²³⁵ **A.g.m.**, s. 8.

¹²³⁶ **A.g.m.**, s. 8.

Batıcı aydınlardan farkı, Tanzimat'ın sonuçlarından hoşnut olmayışlarıdır. Yeni Osmanlılar, açık pazar ekonomisinin ve borçlanmaların sanayi ve tarımı yok ettiğini söylemiş, her alandaki yabancı müdahalelerden yakınmışlardır. Ne var ki, Yeni Osmanlılar da yine de bir “pabuççu muştası” aramaktan kendilerini alamamış, İngiltere'ye göz kırpmışlardır. İngiliz Parlamentosu'nun âşıkları olan başta Mithat Paşa, tüm Yeni Osmanlılar bir anayasanın tüm sorunları halledeceğine inanmışlardır.¹²³⁷

Abdülhamit, anayasayı ilana söz verdiği için sultan ilan edilmiştir. Avrupa devletleri, Rumeli'de gerekli gördükleri reformları saptayıp uygulamaya koymak amacıyla, İstanbul'da bir konferans toplamayı kararlaştırmışlardır. Rumeli'nin elden çıkmasına yol açacak İstanbul Konferansı'nı engellemek adına üzere, yeni anayasanın bir an önce hazırlanıp yürürlüğe konulması istenmiş, din adamları, Rum ve Ermeni Osmanlılar ile Mithat Paşa, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın katıldığı bir Anayasa Komisyonu kurulmuştur. Komisyon bir buçuk ayda anayasa tasarısını hazırlamış, Sultan, İngiltere ve Fransa'nın desteklediği Mithat Paşa'yı başbakanlığa getirmiştir.¹²³⁸

Nihayet 23 Aralık'ta Meşrutiyet, ilan edilmiştir. Fakat bu durum yabancı devletler konferansı sürdürmesine engel olamamış, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da üç özerk eyalet kurulması kararlaştırmıştır. Büyük devletlerin ultimatome vermesi üzerine henüz anayasanın öngördüğü Ayan ve Meb'usan meclisleri toplanmadığından, Mithat Paşa 200 kişilik Meşveret'i toplamış, İstanbul Konferansı kararlarının kabulünün bağımsızlığın yitirilmesi, reddinin ise büyük devletlerle diplomatik ilişkilerin kesilmesi demek olduğunu üyelere anlatmıştır. Meşveret'in tüm üyelerinin ret demesi üzerine İstanbul Konferansı dağılmış, Avrupa büyükelçileri İstanbul'dan ayrılmış olsa da bu kez Londra Konferansı toplanmış ve Büyük devletler yeni bir ultimatome vermişlerdir.

Osmanlı Hükûmeti, Meb'usan Meclisi'nin onayına sunduğu Londra protokolüne ret kararı verildiği gerekçesiyle karşı koymuş fakat ilerleyen zamanda Ruslar Osmanlı sınırını geçerek Edirne ve Erzurum'a gelmişlerdir. Babıali, mütareke istemiş, Mebusan Meclisi 13 Şubat 1878'de Sultan'ın başkanlığında toplanmıştır.

¹²³⁷ Avcıoğlu, “Pabuççu Muştası”, s. 9.

¹²³⁸ A.g.m., s. 10.

Ertesi gün, Meb'usan Meclisi, bütçeyi bile görüşmeden Sultan'ın buyruğu ile süresiz dağıtılmıştır. Aynı gün İngiliz donanmasının İstanbul'a gelmiş, Ruslar Çatalca'ya girmiştir. Abdülhamit, Meclis'i bir daha toplamamış fakat anayasayı da kaldırmamıştır. Böylece Abdülhamit Dönemi başlamıştır.¹²³⁹

Büyük umutlarla başlanan ve Osmanlı'yı Avrupa devletlerinin müdahalelerinden kurtaracağına inanılan ilk anayasa denemesi, çok kısa surede felaketle sonuçlanmıştır. Rumeli'nin önemli bir bölümü ve bazı Anadolu illeri elden çıkmış, Avrupa devletlerine müdahale hakkı, en kesin biçimde tanınmıştır. İngiltere önce Kıbrıs'ı ardından Mısır'ı, Fransa ise Cezayir ve Tunus'u almış, bu arada Duyunu Umumiye yönetimi ile Avrupalı alacaklılar, başlıca vergi gelirlerine el koymuşlardır. Sultan Abdülhamit, gelenekçi ve İslamcı görünmekle birlikte, aslında Tanzimat Dönemi'nin yetiştirdiği Batılılaşmış Osmanlı prenslerinden biridir.¹²⁴⁰

Tanzimat'ın kozmopolit ortamında yetişmesine ve yaşamasına karşın, Abdülhamit, çağın gerisinde kalmış feodal çevrelere dayanma politikası izlemiştir. Aslında Yeni Osmanlılar gibi Abdülhamit de çöken imparatorluğu ayakta tutabilme ve yaşatabilme çabası içinde olmuşsa da Abdülhamit onlardan daha gerçekçi davranmıştır. “Hasta adam”ın ömrünü uzatabilmek için, çağdışı olmakla birlikte, kitleler üzerinde hala etkinliği bulunan Arap, Arnavut, Kürt, Türk vb. kökenli feodal beyleri kazanma politikası izlemiş, Panislamizm'i, imparatorluk dışındaki İslamları birleştirmekten daha çok imparatorluk içindeki İslam topluluklarını bir arada tutmak için kullanmıştır.¹²⁴¹

Hıristiyan toplulukları, aralarındaki anlaşmazlıkları yabancı devlet müdahalelerine fırsat vermeden denetimde tutmaya çalışmış, dış politikada olabildiğince dostane ilişkiler kurmuştur. Fakat Abdülhamit, Batıcı aydınlara karşı baskı politikası izlemeyi seçmiş, acımasız bir sansür uygulamış, jurnalciliği sistemleştirmiştir.¹²⁴²

Artık “Yeni Osmanlılar” yerine, sayıları daha fazla olan “Jön Türkler” ortaya çıkmıştır. Uzlaşmaya yanaşmayanlar Jön Türkler sürülmek, susmak ya da Avrupa'ya

¹²³⁹ Avcıoğlu, “*Pabuççu Muştası*”, s. 10-12.

¹²⁴⁰ **A.g.m.**, s. 12.

¹²⁴¹ **A.g.m.**, s. 13.

¹²⁴² Aynı yer.

kaçmak zorunda kaçımlardır. Abdülhamit'ten önce ve Abdülhamit Dönemi'nde açılan Batı tipi askeri ve sivil okullarda yetişen Jön Türkler fikrinsel olarak, Yeni Osmanlılar'dan farklılık göstermektedirler. Örneğin Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşalar, İslamıya içtenlikle bağlıyken ya da Namık Kemal, meşrutiyeti şeriatın gereği olarak savunurken Jön Türkler, dine mesafeli olmuşlardır.¹²⁴³

Yeni Osmanlılar'dan çok daha fazla “Batılılaşan” Jön Türkler, yalnız bir anayasa ilanı ile kurtuluşa inanmamışlar, toplumu da alaturkalıktan alafrangalığa sıçratan pedagojik ya da biyolojik yöntemler aramışlardır. Fakat ekonomik yöntemleri yok gibidir. Jön Türkler Sakızlı Ohannes Paşa ile Portakal Mikael Paşa'nın rahle-i tedrisinde açık pazar ekonomisinin erdemlerini okumuşlardır. Dolayısıyla Jön Türklerin siyasal programları, Yeni Osmanlılar'ın programından farklı olmamış, Tanzimatçılar gibi Jön Türkler de “pabuççu muştası” fikrinden kurtulamamıştır. Anayasal meşruti siyasal düzeni savunan, liberal ve demokratik bir hareket olduklarından onlar da İngiltere'den destek beklemiştir.¹²⁴⁴

1908 Hareketi'ni gerçekleştiren İ.T., gücünü Makedonya'daki genç subaylardan almıştır. Makedonya, Abdülhamit Dönemi'nde tam bir terör merkezidir. Anadolu'da ve Balkanlar'da ayaklanmalar patlarken içeride 31 Mart Olayları olmuş, bunu Balkan Savaşları ve ardından Dünya Savaşı izlemiştir. Sonuç olarak “Anayasa bizi kurtaracak” hayaliyle yaşayan Jön Türkler, iktidara gelir gelmez anayasayı unutmak durumunda kalmışlardır.¹²⁴⁵

Tek alternatifin kendine, Anadolu halkına güvenmek olduğu bir dönemde Atatürk bunu yapmış ve yanılmamıştır. Düşman Yunanlılar, Ermeniler gibi gözüke de, gerçekte Avrupa emperyalizmine karşı verilen bir Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, ülkenin bağımsızlığı sağlanabilmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti artık bir koruyucuya ihtiyaç duymayacaktır. Fakat Lozan Antlaşması, beş yıl süreyle gümrük tarifelerini değiştirmeyi yasaklamış, ayrıca para basma hakkı da yabancı banka elinde kalmıştır. Yabancı imtiyazlı şirketler, ek bir anlaşmayla varlıklarını sürdürmektedirler.¹²⁴⁶

¹²⁴³ Avcıoğlu, “Pabuççu Muştası”, s. 13.

¹²⁴⁴ A.g.m., s. 13, 14.

¹²⁴⁵ A.g.m., s. 14.

¹²⁴⁶ A.g.m., s. 14-15.

Nihayet 1929 Dünya Bunalımı ile Türkiye, ekonomik yolunu çizmiştir. Paranın düşüşünü önlemek üzere Türk Parasını Koruma Yasası çıkarılmış, Merkez Bankası kurulmuş, para basma tekeli yabancı bankadan alınmış, bütçe denk tutularak, ithalat iyice kısılarak dış ticarete fazla sağlanmıştır. Bu sert deflasyonist politika sonucu, Türk parasının değeri korunmuştur. Bu perakende önlemlerin yanı sıra ekonomik bunalıma asıl çözüm siyasal planda aranmışsa da Atatürk, ekonomik bunalıma partileri çoğaltmanın çözüm olmadığını kısa sürede anlamıştır. Üstelik çok partili yaşam, yabancı sermaye ve kapitülasyonlar döneminin canlanması ve devrimlerin elden gitmesi tehlikesini ortaya koymuştur. Sonuç olarak çok partili yaşamdan Kasım 1930'da vazgeçilmiş, 1927 Parti Kongresi'nde programa eklenen cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik ve laiklik ilkelerine, 1931'de devletçilik ve devrimcilik de eklenmiştir. 1932'de açılmasına başlanan Halkevleri, devrimci siyasal kadrolar yetiştirmeyi amaçlamış, Köy Enstitüleri ile devrimci köy liderleri meydana getirilmeye çalışılmıştır. Devrimcilik ile birlikte düşünülen devletçilik ise, sanayide bir devlet müdahaleciliğinden ibaret kalmamış, tüm ekonomiyi içine alan, toplum yaşamını ve hatta siyasal rejimi kapsayan devlet programı ve doktrini olarak gelişmiştir.¹²⁴⁷

Ne yazık ki 1939 İngiltere ittifakı ile Türkiye, dış politikada yörunge değiştirmiş, komşularıyla iyi giden ilişkilerini bozmuş ve Anglosakson şemsiyesi altına girmiştir. Böylece yüz yıl önceki 1839 politikalarına dönmüştür. "Küçük Amerika" yolculuğu parlak gözükken bir başlangıçtan sonra, çıkmaz yollara sürüklenmiş, Atatürk'ten kalma 1924 Anayasası suçlu sayılarak bu kez büyük umutlarla 1961 Anayasası yürürlüğe konulmuştur. Kaçınılmaz olarak 1961 Anayasası da 1924 Anayasası'nın durumuna düşmüş, umutlar yeni bir anayasaya bağlanmıştır.¹²⁴⁸

Oysa Avcıoğlu için çözüm bellidir: aşırı yatırım ve yıllık yüzde 10'ların üstünde kalkınma hızı sağlamak. Fakat bu ulaşılması güç ve alışmadık ölçüde özveri, inat, disiplin ve plan isteyen bir uğraştır. Üstelik eşit koşullarda dayanılabilecek büyük dengesizliklere, yokluklara uzun süre katlanmayı ve emperyalist sabotajlara göğüs germeyi gerektiren çetin bir ekonomik savaştır. Dolayısıyla ekonomik kurtuluş savaşı,

¹²⁴⁷ Avcıoğlu, "Pabuççu Muştası", s. 14-17.

¹²⁴⁸ A.g.m., s. 17.

bürokrat kadroların başarabileceği bir işten öte, halkın tüm enerjisinin seferber edileceği bir savaş olmalı, halkın en geniş biçimde iktidara katıldığı Türkiye'ye özgü devrimci demokrasi modelleri uygulanmalıdır.¹²⁴⁹

Yüz elli yıldır giymeye çalışılan Batı tipi siyasal giysi modelleri, ekonomik gövdede eğreti durmaktadır. Ancak Atatürk Dönemi'nde Türkiye, 1931-1938 yılları arasında kendine özgü ekonomik ve siyasal modeli geliştirme yolunda bir çaba göstermiş fakat bu dönem çok kısa sürmüştür, Atatürk gidince dönme dolap eskisi gibi dönmeye başlamıştır. Fakat Avcıoğlu için daha vahim olanı, toplumda az çok etkinliği olan Türkiye aydınınının büyük çoğunluğuyla, dönme dolap hayalciliğinden vazgeçememesidir.¹²⁵⁰

5.6. Doğan Avcıoğlu'nun Son Yılları, Ölümü ve Yankılar

Avcıoğlu her zaman yazan, düşünen, üreten bir insan olmanın dışında aynı zamanda geleceğe umutla bakan bir insan olmuştur. Öyle ki cezaevinde bulunduğu süre içinde dahi devrime olan inancını korumuş, devrimi görebilmek adına günde iki saat koşmaya başlamış, sigarayı bırakmış ve “2000 yılına kadar yaşayacağız ve bu işi çözeceğiz” demiştir.¹²⁵¹ Ne var ki o kadar uzun yaşaması mümkün olmadığı gibi çok erken bir yaşta hayata veda etmiştir.

“Her cepheden bir kurşuna karşı önlem aldım, kanserle arkamdan hançerlendim.” demesine rağmen inadını, umudunu hastalığı süresince de sürdürmüş, kanseri iki kez yenmiştir.¹²⁵² Hatta ikinci ameliyat sonrası kendisini Çamlıca'daki evinde ziyarete giden Şahap Balcıoğlu, Avcıoğlu'nun endişeli olduğunu fakat endişesinin daha çok yazdığı kitapla ilgili olduğunu görmüştür. Avcıoğlu o durumda bile şunları demektedir: “Türklerin Tarihi bitmedi. Daha iki cilt yazmam gerek. Acaba vaktim olacak mı?”¹²⁵³ Dolayısıyla kanserle mücadele ederken Türklerin Tarihi'nin yeni ciltlerini yazmak için uğraşmış, fakat bunu gerçekleştirememiştir.¹²⁵⁴

¹²⁴⁹ Avcıoğlu, “Pabuççu Muştası”, s. 18.

¹²⁵⁰ A.g.m., s. 19.

¹²⁵¹ Raif Ertem, “Doğan Ağabey...”, **Somut**, Yıl 3, Sayı: 43, 25 Kasım 1983, s. 6.

¹²⁵² Küçük, “Devrimci Doğan”, s. 2.

¹²⁵³ Şahap Balcıoğlu, “Yaşa, Varol Sen, Doğan!”, **Somut**, Yıl 3, Sayı: 43, 25 Kasım 1983, s. 7.

¹²⁵⁴ “Portre”, **Milliyet**, 05.11.1983, s. 10.

Avcıoğlu 4 Kasım 1983'te 57 yaşında kansere yenilmiş, 5 Kasım'da Büyükkada Mezarlığı'na defnedilmiştir. Vasiyeti tören yapılmaması ve nereye gömüleceğinin kimseye söylenmemesi olmasına rağmen ailesi ve dostlarının katıldığı sade bir tören yapılmıştır.¹²⁵⁵ Avcıoğlu'nun bu yıllarında üçüncü eşi Günseli Hanım yanında olmuştur.

Ölümünden sonra Avcıoğlu'nu hatırlayanlar ve ona dair yazanlar genellikle *Yön* ve *Devrim* yıllarından tanıdığı arkadaşları, dostları olmuştur. Bununla birlikte eleştirel biçimde kendisini ananlar da yok değildir. Avcıoğlu'na düşünsel olarak hep uzak olduklarını belirten Aydın Yalçın ve Mete Tunçay bunlara örnektir. Daha önce de belirtildiği gibi Yalçın, zaten bir dönem Avcıoğlu'nun en çok eleştirdiği isim olmuştur.¹²⁵⁶

Özellikle Nazif Ekzen, Avcıoğlu'nu en çok anan isim gibi gözükmektedir. Avcıoğlu'na dair yazdığı pek çok makale vardır.¹²⁵⁷ Her yıl olmamakla birlikte ölümünün yıl dönümlerinde de Avcıoğlu'nu anmıştır.¹²⁵⁸

Kimi zaman bu anmalar konferans, sempozyum şeklinde de gerçekleşmiştir. 18 Aralık 2008'de Mülkiyeliler Birliği Bilgi Araştırma ve Yönetim Vakfı (BİLAY) tarafından "Doğan Avcıoğlu: Kırkıncı Yılında Türkiye'nin Düzeni" başlıklı bir konferans yapılmıştır. Konferansa konuşmacı olarak; Mümtaz Soysal, Erol Toy, Uluç Gürkan, Nazif Ekzen ve Gökhan Atılğan katılmıştır.¹²⁵⁹

Tüm Öğretim Üyeleri Derneği'nce düzenlenen bir başka etkinlikle Avcıoğlu, ölümünün 30. Yılı münasebetiyle 2013'te Kadıköy Belediye Binası'nda bir grup konuşmacı tarafından anılmış, sevenlerinin ve yakın dostlarının katıldığı bu törende;

---

¹²⁵⁵ Cemal, **a.g.e.**, s. 254-255.

¹²⁵⁶ Avcıoğlu'nun ölümünün ardından yazılanlar ekler bölümünde verilmiştir.

¹²⁵⁷ Nazif Ekzen, "Doğan Avcıoğlu –I", *Aydınlık*, 29.10.2012, <https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/dogan-avcioglu-i>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019; Ekzen, "Doğan Avcıoğlu –II", *Aydınlık*, 31.10.2012, <https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/dogan-avcioglu-ii>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019; Ekzen, "Doğan Avcıoğlu –III", *Aydınlık*, 01.11.2012, <https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/dogan-avcioglu-iii-once-yon-vardi>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

¹²⁵⁸ Nazif Ekzen, "Ölümünün 19. Yılında Doğan Avcıoğlu'nun Anısına...", *Mülkiye*, Ankara, C. XXVII, S. 238, S. 171-174; Ekzen, "Doğan Avcıoğlu'nu Anarken Anımsadıklarımız", 04.11.2014, <http://www.gercekedebiyat.com/haber-detay/dogan-avcioglunu-anarken-animsadiklarimiz-nazif-ekzen/1706>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019; Ekzen, "33 Yıl Oldu... Yenilmeyen Bir Devrimci", 03.11.2016, <https://odatv.com/33-yil-oldu...-yenilmeyen-bir-devrimci-0311161200.html>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

¹²⁵⁹ <http://mulkiye.org.tr/ebultenler/8-2008-Aralik.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

Nazif Ekzen, Doğan Yurdakul, Uluç Gürkan ve Türkiye Gençlik Birliği yöneticisi Anıl Aşkın Avcıoğlu'na dair düşüncelerini belirtmiştir.¹²⁶⁰ Ayrıca yine Avcıoğlu'nun ölüm yıldönümünde anısına; Doğan Yurdakul ve Merdan Yanardağ, CHP içindeki Kemalist gençlerin oluşturduğu Kadro Hareketi'nin gerçekleştirdiği “Kadro'dan Yön'e, Yön'den Bugüne Sol-Kemalizm / Doğan Avcıoğlu'nu Anlamak” başlıklı bir panel düzenlenmiştir. Panel 8 Kasım 2014 tarihinde Şişhane CHP İstanbul İl Başkanlığı Eski İl Binası'nda yapılmıştır.¹²⁶¹

Avcıoğlu'nun kitaplarını basan Tekin Yayınevi de Kadıköy Evlendirme Dairesi Salonu'nda devrimci iki aydın Doğan Avcıoğlu ve Doğan Yurdakul için 2017 yılında bir anma etkinliği düzenlemiştir. Törende; Altan Öymen, Prof. Yalçın Küçük, Haluk Günuğur, Dr. Nazif Ekzen, Prof. Onur Bilge Kula, Ercan Karakaş, Zeynep Altıok ve Merdan Yanardağ konuşma yapmıştır.¹²⁶²

Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, Doğan Avcıoğlu'nun son dönemde gündeme tekrar gelmesinde etkili olan isim, yukarıdaki anma etkinliklerine katılmamakla birlikte, *Yön ve Devrim*'de çalışmış Hasan Cemal'dir. Hasan Cemal, o dönemi anlattığı *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım* isimli kitabında kendi geçmişiyile, eski siyasi duruşuyla hesaplaştığından, o dönem içinde olmaktan gurur duyduğu şey, artık bir pişmanlığa dönüşmüştür. Dolayısıyla Avcıoğlu da bundan nasibini almıştır. Doğan Yurdakul da hem kendi adına hem kardeşi ve aynı zamanda Avcıoğlu'nun eski eşi Sevim Yurdakul adına Hasan Cemal'in, Avcıoğlu'nu bir cuntacı olarak gösteren tavrından rahatsız olduklarını dile getirmiştir.¹²⁶³

Bununla birlikte Hasan Cemal bile şöyle bir Avcıoğlu portresi çizmiştir: *“Olağanüstü iş disiplini ve çalışma gücüyle hayatta laf üretmedi Doğan Bey... Arkasında bu kadar yazı, yazılı eser bırakıp giden insan hiç bu dünyaya boşuna gelmiş olabilir mi? Sol radikalizm, kimilerine göre Sol Kemalizm'in en önde gelen ideoloğuydu. Türk siyasal yaşamında ve Türk aydın hareketinde bir dönem çok etkili*

¹²⁶⁰“Avcıoğlu Ölümünün 30. Yıldönümünde Anıldı”, Aydınlık, 06.11.2013, <https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/avcioglu-olumunun-30-yildonumunde-anildi#>, Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2019.

¹²⁶¹ “Doğan Avcıoğlu'nu Anmak İsteyenler Buluşuyor”, 07.11.2014, <https://odatv.com/dogan-avcioglunu-anlamak-isteyenler-bulusuyor-0711141200.html>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

¹²⁶² “Devrimci Doğan'lar Anıldı”, <https://www.abcgazetesi.com/arsiv/devrimci-doganlar-anildi/haber-68329>, Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2019.

¹²⁶³ Doğan Yurdakul, İstanbul, 12 Ocak 2016, Kişisel Görüşme.

oldu... Çalışmadığı, okumadığı zamanlar kıpır kıpır, sinirli olur, morali bozulurdu. Sık sık 'hayatımda hiç entelektüel olmadım' derdi. Bunu övüntürcesine söylerdi. Entelektüel olmayı, entelektüalizmi küçümserdi... Doğan Bey için önemli olan 'Türkiye'nin düzenini değiştirmektir. Buydu hayatının önceliği. Bunun için yazıp çizmek, düşünmek gerekirdi Türkiye'de.'¹²⁶⁴

Bununla birlikte yine Hasan Cemal'e göre Avcıoğlu bir yerde, fildişi kuleden devrim yapmaya çalışarak o hiç olmamakla övündüğü entelektüele yaklaşmıştır aslında. Hasan Cemal konuya kendince şöyle açıklık getirmiştir: "Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları yıllar yılı 'devrim'den söz etti, ama kafalarını odalardan, salonlardan dışarı çıkaramadılar. Anadolu'yu gezmediler. Kitlelerin içine girmediler. Açık siyasi faaliyeti, partileşmeyi küçümserdiler. Kapalı kapılar arkasında hep 'devrim'i düşlediler, kendilerince programladılar.'¹²⁶⁵

Özetle Avcıoğlu, özellikle bugünün konjonktürüne denk düşmekle birlikte ironik biçimde adı hiç zikredilmemekte, sadece belli bir kesim tarafından hatırlanmaktadır: ulusal sol ve yine yakın çevresi. Bu unutuluşta bir cuntacı olarak yaftalanmasının payı büyüktür. Dolayısıyla darbelerin Türk demokrasi tarihini sekteye uğrattığını düşünen hemen herkes Avcıoğlu'nu bu çerçevede değerlendirmiştir. Tabii Avcıoğlu gibi Türkiye'de parlamentoculuğun sakat işlediğini düşünenler ya da böyle düşünmeseler bile Avcıoğlu'nun Türkiye için harcadığı mesaiye kıymet verenler onu anmaya devam etmektedir.

---

¹²⁶⁴ Cemal, **a.g.e.**, s. 250. Bu "entelektüalizm" in anlamını Çulhaoğlu şöyle belirlemiştir: "Türkiye aydını, belki Rus aydınından daha çok taşıyıcı paradigma bulmuş, kendini gerçekten aracı konuma yerleştirmiş, ama hiçbir zaman sözcüğün tam karşılığıyla entelijansiya olamamıştır. Kanımca bunun temel nedeni, taşıyıcı paradigması yettiği zaman asgari ölçülerde bile entelektüel olamaması, entelektüel nitelikler sergilediğinde ise bu kez taşıyıcı paradigma bulamaması ya da seçtiği paradigmanın yetersiz kalmasıdır... Bu ülkenin kanımca en önde gelen paradigmacılarından Şevket Süreyya Aydemir ve Doğan Avcıoğlu yeterince entelektüel olamamışlar; entelektüel oldukları söylenebilecek aydınların davaları ise demokrasi ve insan hakları gibi önemli, ama bence paradigma denemeyecek hedeflerle sınırlı kalmıştır." Metin Çulhaoğlu, **Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**, YGS Yayınları, İstanbul, 2002, s. 36.

¹²⁶⁵ Cemal, **a.g.e.**, s. 250.

SONUÇ

Avcıoğlu her ne kadar bir iktisatçı olsa da tarihle yakından ilgilenmiştir. Aldığı formasyon ve tarihe ilgi duyması, onun sosyo-ekonomik metinler yazmasına neden olmuştur. Bu bağlamda özellikle *Türkiye'nin Düzeni* bir milat kabul edilebilir. Nitekim kitap, Avcıoğlu'nun hayatında *Yön* dergisi sonrasına ve diğer kitapları ile Devrim dergisi öncesine denk düşmektedir. Daha da önemlisi Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*'nindeki görüşlerinden vazgeçmemiş aksine *Milli Kurtuluş Tarihi* ve *Türklerin Tarihi*'ni *Türkiye'nin Düzeni*'nin eksiklerini tamamlamak için yazmıştır. Dolayısıyla kitap Avcıoğlu'nun düşün hayatında merkezi bir yerde durmaktadır.

Geri kalmışlık sürecinin oluşmasında emperyalizme ağırlık veren yaklaşımı, bütün eksikliklerine rağmen tarihsel gerçeğin güncel olan üzerindeki etkisinin analiz edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu aynı zamanda, somut tarih araştırmalarının daha da genişletilmesini de işaret etmektedir. Tabii bu bakış açısı da farklı bir eleştiriyi ortaya çıkarmış, Avcıoğlu'nun aslında inandığı şeyleri doğrulamak adına tarihi bir araç olarak kullandığı iddialarını doğurmuştur. Fakat tarih onun düşüncelerini meşrulaştırma aracından ziyade doğrulama aracı olmuştur.

Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni* ile *Yön* dergisinde yakaladığı başarıyı zirveye taşımının yanı sıra, Türkiye'de sosyal bilimler alanında da öncü olmuştur. Sosyo-ekonomik bir tahlil ile 16. yüzyıl Osmanlısı'ndan 1970'lerin Türkiye'si'ne varan bu değerlendirmede Avcıoğlu, toplumsal yapıyı anlamayı ve bu yapıyı değiştirebilmeyi amaçlamıştır. Bu; her şeyden önce Türkiye'de sosyalist bir devrimi gerçekleştirilebilmenin koşullarını anlamak için yapılmıştır.

Bağımlılık Okulu ve Neo-Marksist analizleri veri alan Avcıoğlu, Osmanlı Devleti'nde kapitalizmin gelişmemesinin nedenini dış etkenlerin varlığı ile açıklamıştır. Dolayısıyla Avcıoğlu için kapitalizme kendi iç dinamikleri ile geçecek bir Osmanlı düzeni vardır fakat şartlar 16. yüzyıldan itibaren Batı lehine gelişmiştir. Sonuç olarak Batı'da feodalitenin tasfiyesinin başladığı bir dönemde, Türkiye'deki derebeyler üretimin gerilemesine sebep olmuş ve ticaret hayatını geliştiren eski düzen çökmüştür. Bu nedendir ki Avcıoğlu "Sened-i İttifak"ı padişahları sınırlayan bir

belge olarak gören hukuki değerlendirmelerin aksine “eşkıyalığın meşrulaştırılması”nın kanıtı olarak görmüştür.

Doğaldır ki Avcıoğlu için süreç, serbest ticaret şartlarını hazırlayan 1838 Ticaret Antlaşması ve 1839 Tanzimat Fermanı ile devam etmiş, Türkiye Batı kapitalizmi yararına kurulan bu açık pazar düzeninin bir parçası olmuştur. Bu durum Batı kapitalizminin çıkarlarına hizmet eden ve Türkiye’yi sömürgeleştiren bir hal almış ve nihayet Düyunu Umumiye ile ortaya sömürge tipi bir kapitalizm çıkmıştır.

Tanzimat Batıcılığı’na ilk tepki Yeni Osmanlılar’dan gelse de bu tepki daha çok çıkmaz içinde olmaya duyulan bir tepkidir ve emperyalizm ve ekonomi bilgisinden yoksundur. Devamında gelen Jön Türkler’de her ne kadar milli tüccar yaratma gibi bir ideal olsa da yarı-sömürge şartları içindeki toplumsal yapı değişmediği için sadece işbirlikçi komprador bir tip yaratılmıştır. Avcıoğlu bu tablo ile Türkiye’deki Kurtuluş Savaşı’nın toplumsal temelini göstermeye çalışmıştır. Çünkü savaş, sömürgeciyle ve onun işbirlikçisi prekapitalist düzenin egemen sınıflarıyla mücadeleyi engellemiştir. Dolayısıyla köklü devrimler yapılamamış, prekapitalist düzenin egemen sınıfları tasfiye edilememiştir. Nitekim Avcıoğlu’na göre bu koşullarda dönülen çok partili yaşam sadece tutucu güçlerin iktidara gelmesinin önünü açmıştır.

Hatta Avcıoğlu, Türkiye’nin 1946’da başlayan bir karşıdevrim sürecine girdiğine inanmaktadır. Avcıoğlu’nun yazdıklarında iktidarı hedeflemesi de bununla ilgilidir. Çünkü Avcıoğlu için en temel mesele kalkınmadır ve bu husustaki ilk engel, tutucular koalisyonunun varlığıdır. Bir başka deyişle Avcıoğlu kalkınmanın önündeki engelin iktisadi değil, siyasi olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla önce tutucular koalisyonu olarak adlandırdığı bu sınıfı sürekli olarak iktidara taşıyan sistemlerdir derdi. İşte bu noktada tarihsel gelişimi bağlamında ilerencilik atfettiği ordu öncülüğünde bir zinde güçler sınıfı yaratmıştır. Bu sınıf iktidarı ele aldığı takdirde Milli Devrimci Kalkınma Modeli ile Türkiye’de kendiliğinden sosyalizme evrilecek bir süreci başlatacaktır. *Türkiye’nin Düzeni* her ne kadar sistematik, programatik bir kalkınma programı ortaya koyup Türkiye’ye dair bütünlüklü bir tablo çizse de Avcıoğlu zinde güçlerin sosyal bir sınıf olup olmadığı, bu sınıfın ne şekilde tutucu güçleri bertaraf

edeceği ve kalkınmanın daha çok teknik bir mesele olarak ele alındığı noktasında eleştirilmiştir.

Öncelikle Avcıoğlu için kalkınma, her şeyi kapsayan bir ideolojidir. Kendisi bu konuda adım adım ilerleyen açık bir program sunmamakla birlikte kalkınmanın Atatürk ilkelerinin uygulanması ile doğal olarak hallolacak teknik bir problem olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla kapsamlı bir plan çerçevesinde, devletçi ve halkçı bir politika kalkınma için yeterli olacaktır. Avcıoğlu'nun kalkınmacı bir Kemalizm yorumunu tarihsel bağlamda temellendirmek ve derinleştirmek istemesi ve geçmişı araştırması sosyalizmi Kemalizm'in tabii bir sonucu olarak görmesiyle ilgilidir. Avcıoğlu'nun düşünsel hayatında Kemalizm'in bir tutarlılık ve süreklilik içinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Onun için Mustafa Kemal Atatürk içinde bulunduğu koşullarda elinden gelenin en iyisini yapmış, fakat toplumsal bir destekten yoksun olması Atatürk'ün elini kolunu bağlamıştır. Dolayısıyla Avcıoğlu'nun Atatürk'ün yarıda bırakmak zorunda kaldığı bir devrimi tamamlamak niyetinde olduğu ve böylesi bir sorumluluk bilinci ile hareket ettiği bilinmelidir.

Bu noktada Avcıoğlu'nun bir entelektüel olarak nerede durduğu üzerinde de durulmalıdır. Nitekim kendisi yazılarında Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e dek uzanan süreçte entelektüelleri ve entelektüel geleneği çokça eleştirmiştir. Öncelikli Avcıoğlu'nu farklı kılan bir şey vardır: kalkınmaya yaptığı vurgu. O, kendisinden önceki entelektüellerden farklı olarak anayasadan medet ummamış, bilakis iktisadi meselelerini çözememiş bir ülkede anayasanın tek başına hiçbir anlam taşımayacağını savunmuştur. Öyle ki hazırlanmasına katkı sunduğu 1961 Anayasası'nın oylanmasına dahi katılmamıştır. Bu tutumu, Avcıoğlu'nun ithal düşünsel şablonlarla ülke sorunlarının kavranmayacağını farkında olmasıyla da ilgilidir. Bu nedenledir ki azgelişmişlik ve kalkınma bağlamında Batı kaynaklı kuramsal birikime Türkiye gerçekliği ölçüsünde oldukça mesafeli davranmış ve eklektik bir tavır takınmıştır.

Sonuç olarak Avcıoğlu, eylemini düşüncesi ile sağlamlaştırmak isteyen bir entelektüel portresi çizmektedir. Yaptığı araştırmalar onu azgelişmiş bir ülkedeki toplumsal gerçekliğe göre bir iktidar arayışına itmiştir. Avcıoğlu'na göre Türkiye'de her zaman tutucu güçler koalisyonunu iktidara taşıyan bir parlamenter sistem vardır.

Adına *cici demokrasi* dediği bu sistem Türkiye'nin gerçeklerine uygun değildir. Nitekim bunu 1961 seçimlerinde ve Yön dergisinin yayınlandığı süreç içindeki 1965 ve 1969 seçimleri ile defalarca tecrübe etmiştir. Bu nedenle Avcıoğlu -kapsamlı ve planlı bir kalkınmayı gerçekleştirmek için- kestirme bir yoldan iktidarı hedeflemiştir.

Avcıoğlu'nun unutuluşunda bunun payı büyüktür. Avcıoğlu özellikle *Devrim* dergisinde böyle bir misyon yüklenmiş ve 9 Mart bu açıdan onun hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim Avcıoğlu, *Yön* ve devamında elde ettiği başarı ile ordu içinde bir popüleritesinin olduğunu bilmektedir. Bunun da etkisiyle Avcıoğlu, az gelişmiş bir ülke için en kestirme yoldan devrime ulaşmak istemiştir. Avcıoğlu'nun böyle bir misyon yüklenmesinde, Türkiye'yi 1950'lilerdeki gibi sosyal ve ekonomik anlamda ciddi bir politik bunalım içinde görmesinin ve ordunun yine bir müdahalede bulunacağına inanmasının da payı vardır. Nitekim Avcıoğlu'nun beklediği bu müdahale 12 Mart'ta gerçekleşmiş fakat umulanın aksine 12 Mart, pek çok grubun bulunduğu bir sol cuntanın 9 Mart'ta gerçekleştirmek istediği müdahaleye karşı yapılmıştır.

Böylece 12 Mart, Türkiye'yi Avcıoğlu'nun düşlediği yerden çok uzağa taşımış, ayrıca sol hareket ezilmiştir. Öyle ki Avcıoğlu da 12 Mart sonrası işkence görmüş, Madanoğlu Dosyası adı altında yargılanmış ve bir süre tutuklu kaldıktan sonra beraat edebilmiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi Avcıoğlu'nun unutuluşunda cuntacı yaftası vurulmasının etkisi olsa da bu noktadan kalkarak yapılacak bir değerlendirme meseleyi bütünüyle kavramaktan uzaktır. Keza Avcıoğlu'nun da söylediği gibi Türkiye'nin son yüzyıllık tarihi Harbiye, Askeri Tıbbiye, Mülkiye vb. de yetişenlerin Türkiye'nin bağımsız ve uygar olması için uğraş verdikleri bir zinde güçler tarihidir.

Dolayısıyla Avcıoğlu'nun, Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede devrimin asıl unsuru olarak zinde güçleri görmesi olağandır. Hatta asli unsur olarak proletaryayı gören Türk soluna göre daha gerçekçi olduğu bile söylenebilir. Üstelik Avcıoğlu askerin iktidarı almasının tek başına hiçbir şeyi halledemeyeceğini bilecek kadar rasyoneldir. Askeri bir diktayı çözüm olarak görmemesinin ve karşı çıkmasının nedeni budur. Bu açıdan ona göre 27 Mayıs'ın zaafı, halkçı yönelişini toplumsal bir temele oturtmaya ihtiyaç duymaması ve kitle desteğinden yoksun kalmasıdır.

27 Mayıs'ın büyük bir boşluk içinde kaldığını düşünen Avcıoğlu, yakın zamanda öngörülen bir darbede bu kez riske girmek istememiş ve aydın sorumluluğuyla olası yeni bir müdahalede askere yol gösterme misyonunu üstlenmiştir. Dolayısıyla sosyalizme evrilecek bir sistem için çalışması, sosyalizmi normalleştirmeye ve yaygınlaştırmaya uğraşması sürecin en az zararla atlatılmasını istemesiyle ilgilidir. Avcıoğlu'nu 9 Mart çerçevesiyle değerlendirmek onun yazdığı kitaplara da haksızlıktır. Yazdığı her kitap mevcut düzene bir itirazdır. Fakat bu itiraz tarihsel bir analize dayanmaktadır.

Özet olarak Avcıoğlu, Türk aydınının sürekli olarak yeni bir dönemin gelmesini beklemesine itiraz etmiştir. Avcıoğlu'nu Avcıoğlu yapan da işte bu itiraz olmuştur. Kendi adına bu kısır döngüden kurtulmanın çarelerini arayan Avcıoğlu, bu noktada Türk aydınına yüklediği misyon çerçevesinde düşünmüş, yazmış ve ülkesine karşı duyduğu sorumluluktan hiç vazgeçmemiştir.

KAYNAKÇA

RESMİ YAYINLAR

Resmi Gazete

TBMM Albümü 1920-2010

T.C. Kurucu Meclis Albümü

TBMM Zabıt Ceridesi

T.C. TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi

T.C. TBMM Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi

KİTAPLAR

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-71**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 1996.

_____, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, (Çev.) Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

Akat, Asaf Savaş, “*Tarihi Maddecilik ve Kapitalizm Öncesi Toplumlar: Asya Toplumları-Feodalite Tartışmasına Yeni Bir Yaklaşım*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 1, 1977, s. 34-48.

Akbayrak, Hasan, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Tarih Yazımı Millettin Tarihinden Ulusun Tarihine**, Kitabevi, İstanbul, 2012.

Akçay, Ümit, **Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2007.

Alatlı, Ertuğrul, **09 Mart 1971 ‘Antiempeyalist-Baasçı’ Darbe Girişimi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Altan, Çetin, **Taş – Gerçekçi Bir Yazarın Notları**, Devrimci Yayınlar Kooperatifi, Ankara, 1964.

Amin, Samir, **Entelektüel Yolculuğum**, (Çev.) Uğur Günsur, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000.

Aren, Sadun, **Puslu Camın Ardında**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

_____, **TİP Olayı 1961-1971**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

Armaoğlu, Fahir, **Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997**, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.

Aslanbay, Ümit, **Bir Eski Cumhuriyet İçin Ali Sirmen Anlatıyor**, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.

Atılğan, Gökhan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam Cilt 1 1884-1938, Cilt 2 1938-1950, Cilt 3 1950-1964**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

_____, **İnkılap ve Kadro**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

Aydın, Suavi/Taşkın, Yüksel, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Aydın, Suavi, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000.

Aydınoğlu, Ergun, **Türk Solu-Eleştirel Bir Tarih Denemesi**, Belge Yayınları, 1992.

Ayvazoğlu, Beşir, **Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998.

Balkan, Aydemir, **Akşam Nöbeti**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003.

Baran, Paul, **Büyümenin Ekonomi Politikası**, (Çev.) E. Günce, May Yayınları, İstanbul 1974.

Başkaya, Fikret, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2015.

Benningsen A. – Quelquejay, L. Chantal Quelquejay, **Stepte Ezan Sesleri**, (Çev.) N. Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1994.

Berend, Ivan T., **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, (Çev.) Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Berkes, Niyazi, **200 Yıldır Neden Bocahyoruz**, Yön Yayınları, İstanbul, 1964.

_____, **Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, Yön Yayınları, İstanbul, 1964.

_____, **Türkiye İktisat Tarihi**, 1. Cilt, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972.

Berktaş, Halil, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Köprülü**, Kopernik Kitap, İstanbul, 2018.

_____, **Kabileden Feodalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983.

Best, Antony, vd., **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi** (Çev.) T. Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015.

Betts, Raymond F., **Dekolonizasyon Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci 1945-1997**, (Çev.) Y. Yazar, Büyüyenay, İstanbul, 2018.

Birand, Mehmet Ali, vd., **12 Mart İhtilalin Peşesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

Birgit, Orhan, **Evvel Zaman İçinde**, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.

Boran, Behice, **Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları**, Gün Yayınları, İstanbul, 1968.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

- Buğra, Ayşe, **Devlet ve İşadamları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- Burke, Peter, **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**, (Çev.) M. Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010.
- Bursa, Zeynep, **Türkiye Solunda Kalkınma Düşüncesi 1920'lerden 1970'lere**, Versus Kitap, İstanbul, 2011.
- Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları Bursa Erkek Lisesi (Bursa Mekteb-i Sultanisi)**, Bursa Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2011.
- Cem, İsmail, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1980.
- Cemal, Hasan, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Everest Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ceyhun, Demirtaş, **Yağma Edilen Türkiye**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1968.
- Cihan, Ali Faik, **Sosyalist Türkiye**, Devrimci Yayınlar Kooperatifi, Ankara, 1965.
- Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasi Partileri 1923-2006**, (Der.) Mete Kaan Kaynar, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- Çakmak, Diren, **Forum Dergisi 1954-1960**, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2010.
- Çalen, Kaan – Kayıcı, Haluk, **"Takdim", Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2014.
- Çavdar, Tefvik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950'den Günümüze**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.
- Çolak, Mustafa, **Bülent Ecevit Karaoğlan**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Çulhaoğlu, Metin, **Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**, YGS Yayınları, İstanbul, 2002.
- D'encausse, Helene Carrere, Schram, Stuart, **Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik**, (Çev.) Sevil Avcıoğlu-Adil Aşçıoğlu, Yön Yayınları, İstanbul, 1966.
- Demirel, Tanel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Deniz, Osman, **Parola: Harbiyeli Aldanmaz** (Der.) Yasemin Bradley, YKY, İstanbul, 2003.
- Dervişoğlu, Fatih M., **Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Doğru, Osman, **27 Mayıs Siyasal Rejimi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- Dosse, François, **Ufalanmış Tarih**, (Çev.) Işık Özgüden, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

- Ekinci, Tarık Ziya, **Lice'den Paris'e Anılarım**, (Yay. Haz.) D. A. Akkoç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Eliçin, Emin Türk, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.
- Ercan, Fuat, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ersanlı, Büşra, **İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu 1929-1937**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ertan, Temuçin Faik, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Fahri, M., **Amerikan Harp Doktrinleri**, Yön Yayınları, İstanbul, 1966.
- Faulkner, Neil, **Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberalere**, (Çev.) T. Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.
- Gaddis, John Lewis, **Soğuk Savaş, Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek** (Çev.) Dilek Cenkçiler, YKY, İstanbul, 2007.
- Garaudy, Roger, **Sosyalizm ve İslamiyet**, (Çev. Avcıoğlu, Doğan, E. Tüfekçi), Yön Yayınları, İstanbul, 1965.
- Georgeon, François, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura 1876-1935**, (Çev.) Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.
- _____, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930) Seçilmiş Makaleler**, (Çev.) Ali Berktaş, YKY Yayınları, İstanbul, 2006.
- Godelier, Maurice, **Asya Tipi Üretim Tarzı**, (Çev.) A. Tokatlı, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1993.
- Güneş, Turan, **Türk Demokrasininin Analizi**, (Yay. Haz.) E. Güneş, Agora Yayınları, İstanbul, 2009.
- Gürkan, Celil, **12 Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Güven, Sami, **1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde ABD Kalkınma Reçeteleri**, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 1958.
- Hale, William, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, 1789'dan Günümüze, (Çev.) A. Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1996.
- Halit Refiğ Kitabı Sinemada Ulusal Tavır**, (Söyleşi) Şengün Kılıç Hristidis, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Hikmet, Nazım, **Kurtuluş Savaşı Destanı**, Yön Yayınları, İstanbul, 1965.
- Hilav, Selahattin, **Entelektüeller ve Eylem, Düşünceler-Tartışmalar-Söyleşiler**, (Yay. Haz.) Sema Rifat, YKY, İstanbul, 2008.
- Hobsbawm, J. Eric, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı** (Çev.) Y. Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____, **Tarih Üzerine**, (Çev.) O. Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009.

Hükümetler ve Programları I 1920-1960, (Yay. Haz.) N. Dağlı-B. Aktürk, TBMM Basımevi, Ankara, 1988.

Hülagü, Orhan, **Milli Mücadelede Bursa**, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.

Hürkan, Serhat, **Üç Dergi Üç İnsan (Akis-Devrim-Yankı)**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006.

Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı, Örnek Matbaası, Ankara, 1956.

Hüsnü, Şefik, **Türkiye’de Sosyal Sınıflar**, (Çev.) M. Türkkan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997.

İlıcak, Nazlı, **12 Mart Cuntaları**, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2013.

Iggers, Georg G., **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, (Çev.) Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 64.

İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazılar, W.J. Baumol vd., İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1966.

İlhan, Attila, **Sultan Galiyef Avrasya’da Dolaşan Hayalet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

İnalcık, Halil, **Makaleler II**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.

_____, **İmparatorluktan Cumhuriyete**, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

İnan, Süleyman, **“Demokrat Parti Dönemi (1950-60)”**, (Edt.) S. İnan-E. Haytoğlu, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.

İpekçi, Abdi, Coşar, Ömer Sami, **İhtilâlin İç Yüzü**, Uygun Yayınevi, İstanbul, 1965.

İsen, Can Kaya, **22 Şubat, 21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2010.

Jalee, Pierre, **Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor?**, (Çev.) Selahattin Hilav, Yön Yayınları, İstanbul, 1965.

Kaçmazoğlu, Bayram, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Kanbolat, Yahya, **Olduğu Gibi, Eski Türkiye İşçi Partisi Üzerine Anılar**, Bayır Yayınları, Hatay, 1979.

Kandırallı Profesör Turan Güneş, Hayatı, Düşüncesi, Kişiliği, Kadim Yayınları, (Yay. Haz.) Cemal Fedayi, Ankara, 2012.

Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, (Çev.) A. Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Kansu, Günel **Türkiye’de Planlı Yıllar Anılarıyla DPT’nin Öyküsü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 2004.

Kara, Muzaffer Ayhan, **Yönün Devrimi Devrimin Yönü (Avcıoğlu-Madanoğlu Grubunun Ulusal Kurtuluş Devrimi Stratejisi 1969-1971)**, Cumhuriyet Kitapları, 2008.

Karaosmanoğlu, Atilla, vd. **Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'larda Planlı Kalkınma Deneyimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Karpat, Kemal, **Türk Siyasi Tarihi**, (Çev.) Ceren Elitez, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Kayalı, Kurtuluş, **Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

_____, **Düşüncenin Coğrafyası 1**, Deniz Kitabevi, Ankara, 2005.

_____, **Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

_____, **Üstü Çizilen Yazılar**, Ürün Yayınları, Ankara, 2003.

_____, **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Karakaş, Mehmet, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Vadi Yayınları, Ankara, 2000.

Kaynak, Mahir, **Darbeli Demokrasi Olaylar ve Çözümlemeler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.

Kazgan, Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.

Kendi Anlatımlarıyla Duayen Gazeteciler, (Edt.) S. Çoşkun, Ankara Üniversitesi İletişim Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2003.

Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri** (Çev.) Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Kıvılcımlı, Hikmet, **27 Mayıs, Yön'ün Yönü Devletçiliğimiz**, Bibliotek, 1989.

_____, **Türk Tarih Tezi Tarih Devrim Sosyalizm**, Sosyalist Kütüphanesi, İstanbul, 1996.

Kili, Suna, Gözübüyük, Şeref, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Kirby, Fay, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, (Çev.) N. Berkes, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018.

Koçak, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi 2 Cilt**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

_____, **İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) C.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Kongar, Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

Küçük, Yalçın, **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998, İkinci Kitap**, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007.

_____, **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1988 Üçüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.

_____, **Aydın Üzerine Tezler 1830-1980 Üçüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985.

_____, **Aydın Üzerine Tezler 1830-1980 Beşinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1988.

_____, **Bir Soran Olursa**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1987.

Lacoste, Yves, **Sınıf Açısından Azgelişmişlik**, (Çev.) Sevil Avcıoğlu, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1996.

Liakos, Antonis, **Dünyayı Değiştirmek İsteyenler**, Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?, (Çev.) M. Erol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Lukacs, John, **Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu**, (Çev.) M. Harmancı, Sabah Kitapları Ekonomik Yayınlar, İstanbul, 1993.

Madanoğlu Cuntası İddianame, Boğaziçi Yayınları, 1973.

Makal, Ahmet, **Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1923-1946**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

_____, **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1946-1963**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

Mardin, Şerif, **Türkiye İslam ve Sekülerizm**, (Çev.) Elçin Gen-M. Bozluolcay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

_____, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, (Çev.) M. Türköne-T.Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Moch, Jules, **Sosyalizme Giriş**, (Çev.) S. Hilav - D. Avcıoğlu, Devrimci Yayınlar Kooperatifi, İstanbul, 1964.

Mumcu, Uğur, **Bir Pulsuz Dilekçe**, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara, 2014.

_____, **Çıkmaz Sokak**, Tekin Yayınevi, 1979.

Mümtaz Soysala Armağan, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları: 32, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Armağanlar Dizisi: 8, Ankara, Aralık 2009.

Nukrumah, Kwam, **Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik**, (Çev.) A. Sarıca, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1966.

Oral, Mustafa, **Türk Ulusunun İnşası Ortak Tarih Söylemi**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2015.

Oran, Baskın, **Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği Kara Afrika Modeli**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1997.

Ortaylı, İlber, **Tarih Yazıcılık Üzerine**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2011.

_____, **Türklerin Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

Ozan, Ebru Deniz, **1971-1980 İki Darbe Arasında Kriz Sarmalı, Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul, 2016.

Ozankaya, Özer, **Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.

Örnek, Cangül, **Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı Antikomünizm ve Amerikan Etkisi**, Can Yayınları, İstanbul, 2015.

Örtülü, Erdoğan, **Üç İhtilalin Hikâyesi 13 Kasım - 22 Şubat – 21 Mayıs**, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1966.

Öymen, Altan, **Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Öymen, Örsan, **Bir İhtilal Daha Var**, Milliyet Yayınları, 1986.

Özbudun, Ergun, **Anayasalcılık ve Demokrasi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

Özdağ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

Özdemir, Hikmet, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, 1986.

_____, **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk’ün Ardından**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.

_____, **Tarih ve Politika**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Özdoğan, Günay Göksu, **“Turan”dan “Bozkurt”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Özel, Oktay, **“Köprülü’nün Kaldığı Yerden Türkiye’de Tarihçilik”**, Mehmet Fuat Köprülü, (Edt.) Y.K. Taştan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 267-275.

Öztürk, Saygı, **Örgüt Pazarı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2013.

Pamuk, Şevket, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Perinçek, Doğu, **Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997.

Peter Mansfield Mısır İhtilali ve Nasır, (Çev.) E. Tuncalı, Akşam Kitap Kulübü, İstanbul, 1967.

Reyhan, Hakan, **Attila İlhan’ın Siyasal Düşüncesi**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012.

Rodinson, Maxime, **İslam ve Kapitalizm**, (Çev.) Orhan Suda, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978.

Sadun Aren 80. Yaş Armağanı, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları No: 31, Ankara, Aralık 2003.

- Sakaoğlu, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- Savran, Sungur, **Türkiye’de Sınıf Mücadeleri C.1: 1908-1980**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.
- Selahattin Hilav İle Konuşmalar**, YKY Yayınları, (Yay. Haz.) Selahattin Bağdatlı, İstanbul, 2012.
- Selçuk, İlhan, **Ziverbey Köşkü**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Sencer Divitçioğlu Anlatıyor** (Haz.) İbrahim Ekinci, Hakan Güldağ, YKY, İstanbul, 2013.
- Sencer, Muzaffer, **Osmanlı Toplum Yapısı Devrim Stratejisi Açısından**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.
- Sertel, Yıldız, **Türkiye’de İlerici Akımlar**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.
- Sirmen, Ali, **Ekselans Coşkun Kırca**, (Edt.) İ. Çalışlar, Galatasaray Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Soysal, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Sönmezsoy, Refik, **Türkiye İşçi Hareketinde Liderler Galerisi**, 1992.
- Stanford, Michael, **Tarihin İncelenmesi İçin Bir Kılavuz**, (Çev.) Can Cemgil, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.
- Şeker, Kadir, **İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Hayatı (1938-1950)**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2011.
- Tahir, Kemal, **Notlar Sanat Edebiyat 1**, (Yay. Haz.) Cengiz Yazzoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989.
- Tan, Mine Göğüş, Şahin, Özlem, Sever, Mustafa, Bora, Aksu, **Cumhuriyet’te Çocuklar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Tanör, Bülent, **Anayasal Gelişme Tezleri**, YKY, İstanbul, 2008.
- _____, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, YKY, İstanbul, 2008.
- Taşkın, Yücel, **Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Tekeli, İlhan - İlkın, Selim, **C. 3 Savaş İçinden Geleceğe Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- _____, **İktisadi Politika ve Uygulamaları İle İkinci Dünya Savaş Türkiye’si, C.2**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- _____, **Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Telli, Ferhat, **İdeolojilerin Dünya Savaşı Soğuk Savaş**, YGS Yayınları, İstanbul, 1998.

- Toker, Metin, **Demokrasiden Darbeye...** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- Toker, Metin, **Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- Topuz, Hıfzı, **Elveda Afrika Hoşça Kal Paris**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- _____, **Eski Dostlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Tosh, John, **Tarihin Peşinde**,(Çev.) Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi 5. Kitap, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
- T rel, Oktar, **Küresel Tarihçe 1945-79**, Yordam Kitap, İstanbul, 2017.
- Türk Dış Politikası, C.1: 1919-1980** (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Türkay, Mehmet, **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik, Türkiye ve Dünya  zerine Notlar**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2009.
- T rkdoğ n, Orhan, **Türkiye'nin Kalkınma Yolu Sosyo-Ekonomik Sistem Tartışmaları**, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977.
- Türkeş, Mustafa, **Kadro Hareketi Ulusçu Sol Bir Akım**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- Uyar, Hakkı, **Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir  rnek**, B ke Yayınları, İzmir, 2001.
- Yetkin, etin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-İ Hukuk Yayınları, Antalya, 2010.
- Yücel, Can, "**Avcıoğlu'na**", **Portreler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Werner, Ernst, **Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar (1300-1431) Osmanlı Feodalizminin Oluşum Süreci**, (Çev.) Y.  ner-O. Esen, Yordam Kitap, İstanbul, 2019.
- Woodruff, W., **Modern Dünya Tarihi**, (Çev.) H. Vardar-A. Vardar, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.
- Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev.) Yasemin Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

MAKALELER

“1 Mayıslar: Görkem ve Katliam”, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, 2016, İstanbul, s. 680, 681.

Albayrak, Mustafa, “Hürriyet Partisi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 71, Temmuz 2008, s. 341-379.

Alpargu, Mehmet, “Türk Dünyası’nın Tarihini Yazmak”, Türkiye’de Tarih yazımı, Ed. V. Engin-A. Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 221-236.

Alpay, Şahin, “Türkiye’nin Düzeni Üzerine”, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, Ekim 1969, Sayı: 12, s. 448-477.

Altun, Fahrettin, “Niyazi Berkes ve Eserleri Hakkında”, **TALİD**, Cilt - 2 / Sayı - 3 / 2004 - 1, s. 439-474.

Anday, Melih Cevdet, “Ölümler”, **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1983, s. 2.

Atılğan, “Doğan Avcıoğlu Geleneksel Aydınların Son Çılgılığı”, **Türkiye Solu’ndan Portreler**, (Yay. Haz.) E.Ali Türkmen-Ü. Özger, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, s. 425-472.

Atılğan, Gökhan, “Yön-Devrim Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 597-646.

_____, “68’in Kapıları”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Yay. Haz.) M. K. Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 315-341.

_____, “Doğan Avcıoğlu Geleneksel Aydınların Son Çılgılığı”, **Türkiye Solu’ndan Portreler**, (Yay. Haz.) E. Ali Türkmen-Ü. Özger, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, s. 425-473.

_____, “Karpiçte Kandırılan İhtilalci”, **Praksis**, Sayı: 5, 2002, s. 257-275.

_____, “Yön’ü Ararken Yolunu Yitirmek”, **Praksis**, Sayı: 6, 2002, s.119-151.

_____, “Sanayi Kapitalizmin Şafağında 1960-1971” **Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 521-662.

_____, “Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında”, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 393-520.

_____, “Türkiye Siyasal Hayatında ve Emek Tarihinde Kritik Bir Uğrak: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 116, 2009, s. 157-186.

_____, “Türkiye’de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010”, **1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim**, (Der.) Faruk Alpkaya, Bülent Duru, Ankara, 2012, Phoenix Yayınevi, s. 269-312.

_____, “Yön-Devrim Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 8 Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 597-646.

Aydın, Suavi - Ünüvar, Kerem , “ATÜT Tartışmaları ve Sol”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1082-1088.

Balcıoğlu, Şahap, “Yaşa, Varol Sen, Doğan!”, **Somut**, 25 Kasım 1983, s. 7.

Baran, Paul, “Geri Kalmışlığın Nedenleri Üzerine”, (Çev.) M. Selik, **İktisadi Büyüme Üzerine Seçme Makaleler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi, Ankara 1968, s. 137-171.

Barbaros F., - Karatepe, İ.D., “60’lı Yıllarda Türkiye Planlamadan Bakış”, **Ege Akademik Bakış**, Sayı: 9, 2009, s. 261-289.

Başar, Ahmet Hamdi, “Türkiye Neden Geri Kalmıştır (Doğan Avcıoğlu’nun Kitabı Dolayısıyla)”, **Barış Dünyası**, Sayı: 82, 1969, s. 20-25.

Beriş, Hamit Emrah, “Kemalist Liberal Sentez Çabası: Forum Dergisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 7 Liberalizm**, İstanbul, 2005, s. 533-540.

Belge, Murat, “Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkçısı”, **Birikim**, Sayı: 210, 2006, s. 32-45.

Berktaş, Halil, “Tarih Çalışmaları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 9, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2456-2474.

Bilbilik, Erol, “Pazar Konuşu”, (Söyleşi: Leyla Tavşanoğlu), **Cumhuriyet**, 10 Mart 1996, s. 8.

Bora, Tanıl - Ünüvar, Kerem, “Ellili Yıllarda Türkiye’de Siyasi Düşünce Hayatı”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, (Yay. Haz.) M. Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 159-176.

Boran, Behice, “Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet I- Marksist Metod Nedir?”, **Yön**, Sayı: 50, 28 Kasım 1962, s. 13

_____, “Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet II. Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi”, **Yön**, Sayı: 51, 5 Aralık 1962, s. 13.

_____, “Türkiye’de Burjuvazi Yok Mu?”, **Yön**, Sayı: 39, 12 Eylül 1962, s. 8

Boratav, Korkut, “Eski Bir Tartışmanın Yansımaları Üzerine”, **11. Tez**, Sayı: 5, 1987, s.182-192.

Bostancı, M., Karaca, E., “Bağdat Paktına Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 27, 2018, s. 123-153.

Boztemur, Recep, “Marx, Doğu Sorunu ve Oryantalizm”, **Doğu Batı**, Sayı: 20, 2002, s. 135-150.

Bulut, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış**, C. 2, Sayı: 4, 2009, s. 125-145.

Bulut, Yücel, “Soğuk Savaş Atmosferinde DP’ye Muhalif Bir Dergi: Forum”, **TALİD**, C. 2 , Sayı: 1, 2004, s. 527-550.

Cahit Tanyol, “Katıksız Bir Devrimci”, **Somut**, Sayı:43, 25 Kasım 1983, s. 7.

Ceyhun, Demirtaş, “Türkiye’nin Düzeni: Montaj Bilim Kapıkulu Bürokratlar mı Emekçi Kitleler mi?”, **Ant**, Sayı: 119, 8 Nisan 1969, s. 8-9.

_____, “Türkiye’nin Düzeni: Montaj Bilim Kapıkulu İdeoloğu”, **Ant**, Sayı: 120, 15 Nisan 1969, s. 8-9.

_____, “Türkiye’nin Düzeni: Montaj Bilim Türkiye İçin Hangi Kalkınma Modeli”, **Ant**, Sayı: 121, 22 Nisan 1969, s. 8-9.

Cizre, Ümit, “Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri; Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 2 Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 156-179.

Copeaux, Etienne, “Sözcükler Tarihler ve İşaretler”, (Çev.) G. Doğan, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 4 Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 44-52.

Coşkun, İsmail, “Modernleşme Kuramı Üzerine” **Sosyoloji Dergisi**, 1989, C. 3 Sayı:1, s. 289-304

Çakan, Işıl, “Türk Siyasal Hayatında Bir Aydın Profili: Doğan Avcıoğlu”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 7, 2004, s. 31- 47.

Çakmak, Diren, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, **Akademik Bakış**, C.2, Sayı: 3, Kış 2008, s. 153-186

Çavdar, Tefik, “Bir Düşün Adamını Yitirdik”, **Somut**, 11 Kasım 1983.

Çelik, Aziz, “Saraçhaneden 15-16 Hazirana İşçi Sınıfının Müstesna Yılları: Altmışlı Yıllar”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Yay. Haz.) M.K. Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 633-666

Çelik, Aziz, “Sınıf ile Devlet Arasında Bir Tereddüdün Öyküsü: Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi (1962)”, **Tarih, Sınıflar ve Kent** (Editörler: Besime Şen-Ali Ekber Doğan), Dipnot Yayınları, 2010, s. 103-166

Çoşkun, İsmail, “Niyazi Berkes Üzerine”, **Sosyoloji Dergisi**, C. 3, sayı:2, 1991, s.49-86

Dede, Kadir, “Forum Dergisi”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, (Haz. Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 451-464

Duverger, Maurice, “Kemalizm Nedir”, **Yön**, Sayı: 53, 19 Aralık 1962, s. 16.

Ecevit, Bülent, “Ülkü ve Kültür Birliği Nedir”, **Ulus**, 5 Kasım 1960, s.1-2.

Eğribel, Ertan, Özcan, Ufuk, “1960’ların ATÜT ve Azgelişmişlik Tartışmaları Üzerine”, **Sosyoloji ve Coğrafya, Süha Güney ve Sabahattin Güllülü’ye Saygı**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 795-802.

Emre, Yunus, “CHP’nin Değişiminde Önemli Bir Durak: CHP Araştırma Bürosu”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı: 16, Yaz 2013, s. 59-90.

Ersanlı, Büşra, “*Bir Aidiyet Fermanı: ‘Tarih Tezi’*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 4 Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.

Ertan, Temuçin F. – Örs, Orhan, “*Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?*”, **Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 62, 2018, s. 39-84.

Hayriye Erbaş, “*Gelişme Yazını ve Geleceği*”, **Doğu-Batı**, 1999, Sayı: 8, s. 9-25

Erder, Necat, “*Planlama Deneyiminin Tarihsel Arka Planı*”, (Yay. Haz.) Atilla Karaosmanoğlu vd., **Planlı Kalkınma Serüveni: 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. x-xiii.

Ergin, Feridun, “*Hürriyet Partisi*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2087-2088

Erhan, Çağrı - Özkoç, Özge, “*Yirminci Yüzyılda Uluslararası Siyaset (1914-1990 Arası Dönem)*”, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, (Edt.) Ş. Kardaş-A.Bacı, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, s.25-40

Eroğul, Cem, “*Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der.) İ. C. Schick, E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2006, s. 112-158

Ertan, Temuçin Faik, “*Beklentiler, Hayal Kırıklıkları ve Aydınlar (Kadro-Forum-Yön)*”, **Türk Yurdu Mecmuası, Cumhuriyet Özel Sayısı**, C. 18, Sayı: 134, Ekim 1998, s. 145-150.

Ertem, Raif, “*Doğan Ağabey...*”, **Somut**, 25 Kasım 1983.

Gökay, Bülent, “*The Turkish Communist Party: The Fate of the Founders*”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 29, No. 2, 1993, pp. 220-235.

Gönenç, Aslı Yapar, “*Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi*”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 29, 2007, s. 63-78.

Gülalp, Haldun “*Ulusçuluk Devletçilik ve Türk Devrimi: Bir Erken Bağımlılık Teorisi*”, (Çev. ve Der.) Nevin Coşar, **Türkiye’de Devletçilik, Bağlam Yayınları**, İstanbul, 1995, s. 173-188.

Gülen, Ahmet, “*İnönü Hükümetleri’nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 50, 2012, s. 389-428.

Gümüslü, Bedi, “*Türk Tarihçiliğinde İlk Ekonomik Tarihi Denemesi ve Tepkiler*”, **Kebikeç**, s. 29, 2010, s. 7-20.

Günçe, Ergin, “*Türkiye’de Planlamanın Dünü-Bugünü-Yarını*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 14, 1984, s.84-97.

Gürel, Burak, “*1970’ler Türkiyesi’nde İslamcı ve Faşist Siyaset: Vaatler ve Sonuçlar*”, **Praksis**, Sayı: 12, 2004, s. 85-102

Gürsel, Nedim, “*Uygarlık ve Çeviri*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 320-323

Gürsel, Seyfettin, “*Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi*”, **Bilanço 98, 75 Yılda Düşünceler Tartışmalar**, (Ed. Mete Tunçay) Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 137-156.

Gürses, Didem, “*Ahmet Hamdi Başar*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.7 Liberalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 332-338.

Hayek, Friedrich, “*The London School of Economics 1895-1945*”, **Economica**, Vol. 13, No. 49, 1946, s.1-31

Hekimoğlu, Müşerref, “*Tablo Nasıl Oluşturdu?*”, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1983, s. 8.

Hirschman, Albert O., “*Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi*”, (Der. ve Yay. Haz.) Fikret Şenses, *Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi (Çev.) Sedef Öztürk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 23-52.

Hülagü, Orhan, “*Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Milli Mücadele Hazırlıkları ve Kuva-yı Milliye’nin Teşkili*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV Temmuz 1998, S. 41, Prof. Dr. Fahir Armaoğlu Özel Sayısı, s. 449-476.

İlhan, Attila, “*Önce Bir Yön Bulabilmek!..*”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1999, s.18.

İnalçık, Halil, “*Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları*”, **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı: 7, 2006, s. 1-44.

İslamoğlu, Huri, Keyder, Çağlar, “*Osmanlı Tarihi Nasıl Yazılmalı: Bir Öneri*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:1, 1977, s. 48-80.

Kafaoğlu, Aslan Başer, “*Doğan Avcıoğlu*” **Türk Yolu**, S. 17, Mayıs-Haziran 2007, s. 59-65.

_____, “*Unutulmayanlar Doğan Avcıoğlu (3)*”, **Türk Yolu**, Sayı:19, 2007, s. 56-60.

Kanlıdere, Ahmet, “*Türkiye’de Genel Türk Tarihçiliği ve Zeki Velidi Togan*”, **Türk Tarihçileri**, (Edt.) Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2017, s. 103-123.

Karal, Enver Ziya, “*Tanzimat’tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz*”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK, Ankara, 1977, s. 255-259.

Karaömerlioğlu, M. Asım, “*Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 92, 2001-2002, s. 81-99.

_____, “*Rusya, Almanya ve Türkiye’de Büyük Bir Kozmopolit Entelektüel ve Eylemci*”, **Doğu Batı**, Sayı: 37, 2006, s. 157-179.

Kayalı, Kurtuluş, “*Düşünce Dergilerinin Vermeye Çalıştıkları Yön, ‘Yön’de Nasıl Tezahür Ediyor*”, **Türk Yurdu Dergisinin 100.Yılı Onuruna Türkiye’de Düşünce Dergiciliği**, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara, 2011, s. 115-127.

_____, “*Türk Düşünce Dünyasının Nabzını Tutmak: Dergi, Entelektüel ve Yayın Eksenini*”, **Bilim Sosyolojisi Bilim Tarihi ve Yöntem**

Sosyoloji Yıllığı – 16 Salih Özbaran ve Zeki Arıkan’a Saygı, (Ed. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan), Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 20-26.

_____, “*ATÜT Tartışmalarının Hafife Alınmasının Nedenleri Bu Tartışmaların Atlanan Ruhunu*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1089-1094.

Kaynar, Mete Kaan, “*Yetmişler Türkiye’sine Altmışlı Yıllardan Bakmak*”, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, (Yay. Haz.) M.K. Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 1091-1107.

Kazgan, Gülten, “*İz Bırakanlardan Yitirdiğimiz Bir Dost*”, **Somut**, Yıl 3, Sayı: 43, 25 Kasım 1983, s. 7.

Keyder, Çağlar, “*Tarihsel Sosyolojiyi Türkiye Üzerinden Okumak*”, Söyleşi: İ.Z. Karakılıç, Özdalga, Elisabeth, **Tarihsel Sosyoloji**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009, s. 97-124.

_____, “*Türk Demokrasisinin Ekonomi Politikası*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der.) İ. C. Schick, E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2006, s. 38-75.

Koç, Yıldırım, “*Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi*”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 197, Mart 1997, s. 72-80

Koçak, Cemil, “31 Mart “Şeriatçı Hareket Değildi”, (Söyleşi: Neşe Düzel), **Korkusuz Tarih**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2011, s.6-15.

_____, “*Siyasal Tarih 1923-1950*”, **Türkiye Tarihi 4**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 85-173.

Koçak, Hakan “*Ellili Yıllarda Emek Rejimi ve Emek Hareketi*”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, (Yay. Haz.) M. Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 69-96.

Koloğlu, Orhan, “*Tarihin Bunalımı ve D. Avcıoğlu ile Söyleşi*”, **Özgür İnsan**, Sayı: 39, 1977, s. 59-63.

_____, “*Türkiye’de Tarihin Bunalımı*”, **Özgür İnsan**, C. 4, Sayı: 36, 1976, s. 22-27.

Kongar, Emre, “*Yaygın Tarihçilik*”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK, Ankara, 1977, s. 392-403.

Koraltürk, Murat, - Çetin, Cem, “*Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.7 Liberalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 316-356.

Kösemihal, Nurettin Şazi, “*Türkiye’nin Düzeni Üzerine*”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 21-22, 1969, s. 221-243.

Kurdakul, Şükran, “*Doğan Avcıoğlu*”, **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, C.6, 1980, s. 125-126.

Küçük, Yalçın, “*Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.1 İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.138-143.

- _____, “Devrimci Doğan”, **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1984. s. 2.
- Küçükömer, İdris , “*Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim Ve Sivil Toplum*”, **Toplum ve Bilim**, s. 2, 1977, s. 3-30.
- Macar, Elçin, “*Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart*”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 332, 1992, s. 28-38
- _____, “*Doğan Avcıoğlu*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 2 Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 162-180.
- Marcou, Jean, “*Anayasal Hareket*”, **21. Yüzyıla Girerken Türkiye**, (Yay. Haz.) Semih Vaner, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 86-112.
- Mardin, Şerif, “*Türk Düşüncesinde Batı Sorunu*”, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, 239-247.
- Mumcu, Uğur, “*Avcıoğlu...*”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1983, s. 1.
- _____, “*Yönünü Buldu...*”, **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1984, s. 1.
- ODTÜ Gelişme Dergisi Türkiye’de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980, 1981 Özel Sayı.**
- Otyam, Fikret, “*Doğan Avcıoğlu ile Bir Konuşma*”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1969.
- Önen, Deniz Deren, “*Ant’ın Öyküsü: Doğan Özgüden ile Söyleşi*”, **Sosyologca**, Sayı: 4, 2012, s. 79-93.
- Öymen, Altan, “*Doğan Avcıoğlu*”, **Milliyet**, 6 Kasım 1983, s. 2.
- Özbaran, Salih, “*Türk Aydını ve Tarih Anlayışı*”, **Türk Aydını ve Kimlik Sorunu**, (Yay. Haz.) S. Şen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 455-462.
- Özçetin, Burak - Demirci, Sibel, “*Hürriyet Partisi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C.7 Liberalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 541-547.
- Özdemir, Hikmet, “*Siyasal Tarih 1960-1980*”, **Türkiye Tarihi**, C. 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 191-260.
- Özer, İnan, “*Niyazi Berkes*”, (Yay. Haz.) Emre Kongar, **Türk Toplum Bilimcileri C.1**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 237-278.
- Özgentürk, Nebil, “*İdamlık Bir Eylemcinin Evrakı Metrukesi...*”, **Sabah**, İstanbul- 28 Ocak 1996, s. 31.
- Özgüden, Doğan, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 8 Sol**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 668-678.
- Özkan, Feridun Cemil, “*Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi*”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, (Yay. Haz.) M. Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 39-69.
- Öztürk, Serdar, “*Türkiye’nin Düzeni’ni İletişim Açısından Okumak*”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı: 253, 2006, s. 29-57.
- “*Parlamentarizmin Tıkanışı ve 12 Eylül*”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, 2372.

Perinçek, Doğu, “*Werner’e Göre Osmanlı Feodalitesi*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 25, Sayı:3, 1968, s. 287-323.

Polat, Said, “*Yirminci Yüzyıl Tarih Yazımı İçinde Claude Cahen ve Osmanlı Öncesi Türkiye Tarihine Yaklaşımı*”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 9, 2001, s. 79-96.

Sanlı, Ferit Salim, “*13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alpaslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf*”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 27, 2018, s. 241-279.

Savcı, Bahri, “*Karşı İhtilal Akımı*”, **Yön**, Sayı: 77, 5 Haziran 1963, s. 11.

Sayarı, Sabri, “*Adnan Menderes*”, **Türkiye’de Liderler ve Demokrasi**, (Edt.) Metin Heper, Sabri Sayarı, (Çev.) Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 77-100.

Selçuk, İlhan, “*Doğanı Doğaya Verdik...*”, **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1983, s. 2.

_____, “*Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*”, **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1969, s. 2.

Seyit, Günel, “*Doğan Avcıoğlu: Bağımsızlık Kalkınma ve Sosyalizm*”, **Türkiye’de Gelişme/Kalkınma Yazınından Bir Seçki**, (Der.) H. Erbaş, Palme Yayınevi, Ankara, 2018, s. 200-233.

Sezer, Baykan, “*Türk Toplum Tarihi Üzerine Tartışmalar*”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 4, 1978, s. 46-62.

Sirmen, Ali, “*Bir Yurtsever*”, **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1983, s. 3.

Skocpol, Theda, “*Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi*”, **Tarihsel Sosyoloji** (Çev. A.Fethi, Ed. T.Skocpol), Tarih Vafkı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1-24.

Soysal, İlhami, “*12 Mart Darbesi*”, **Milliyet**, 12 Mart 1986, s. 11.

_____, “*Avcıoğlu’nun Bıraktıkları*”, **Milliyet Sanat**, 1 Aralık 1983, Sayı: 85, s. 18-19.

_____, “*TİP Tartışmaları*”, **Yön**, Sayı: 174, 29 Temmuz 1966, s. 11.

Soysal, Mümtaz, “*Göl Kıyısında*”, **Yön**, Sayı: 26, 13 Haziran 1962, s. 3.

_____, “*İngiliz İşçi Partisi*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.12, Sayı: 1, 1957, s. 74-91.

_____, “*Kurucu Mecliste Gürültü Taksitle Kamulaştırma ve Millileştirme Maddelerinde Koptu*”, **Yön**, S.2, 27 Aralık 1961, s. 11.

Soysal, Mümtaz - Sağlam, Fazıl, “*Türkiye’de Anayasalar*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 39-54.

Sönmez, Erdem, “*Annales Okulu’nun Türkiye’deki Tarih Araştırmalarına Etkisi*”, **Mehmet Fuat Köprülü**, (Edt.) Y.K. Taştan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012.

Şahbaz, Yunus, “Doğan Avcıoğlu: Nev’i Şahsına Münhasır Bir Teorisyen”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesi İsimler Yönelimler Bakışlar**, (Edt.) Ö. Buçukçu, Bibliyotek Yayınları, Ankara, 2017, s. 37-56.

Şahin, Haluk, “Haftalık Haber Dergileri”, **Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)**, Gelişim Yayınları İstanbul, 1984, s. 55-70.

Şener, Mustafa, “Kemalizm Karşısında Yön ve Milli Demokratik Devrim Hareketleri”, **Resmi Tarih Tartışmaları-11 Resmi İdeoloji ve Sol**, (Yay. Haz.) M. K. Kaynar, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2011, s. 323-387.

Şenses, Fikret, “Gelişme İktisadı ve İktisadi Gelişme: Nereden Nereye?”, (Der. ve Yay. Haz.) Fikret Şenses, **Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi** (Çev.) Sedef Öztürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 93-129.

Şimşek, Ahmet, “Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı:115, 2012, s. 85-100.

Tanyol, Cahit, “Katıksız Bir Devrimci”, **Somut**, 25 Kasım 1983, s. 7.

Taşağıl, Ahmet, “İslam Öncesi Türk Tarihinin Problemleri”, Türkiye’de Tarihyazımı, Ed. V. Engin-A. Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 51-68.

Taray, Cemal Hüsnü, “Kim Sorumlu?”, **Yön**, Sayı: 75, 23 Mayıs 1963, s. 3.

Thorbecke, Erik, “Kalkınma Doktrininin Evrimi 1950-2005” (Der. ve Yay. Haz.) Fikret Şenses, **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 123-176.

Timur, Taner, “Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci”, **Emek**, Sayı: 8, 11 Ağustos 1969, s. 8-11.

Toker, Metin, “Doğan Avcıoğlu”, **Milliyet**, 11 Kasım 1983, s. 7.

_____, “Yazarlıkta 40 Yılın Öyküsü”, **Yankı Dergisi**, Sayı: 617, 24–30.01.1983, s. 33.

Toprak, Zafer, “Erken Cumhuriyet Döneminde Tarihçilik”, **Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.176-181.

Toy, Erol, “Aydınımızın Değişmez Yazgısı”, **Somut**, Sayı: 43, 25 Kasım 1983, s. 7.

Tuğ, Baki, “12 Mart’ın 25’inci Yılı, Demokrasiye İndirilen Balyoz!...”, (Söyleşi) Deniz Tezel, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1996, s. 4.

Tunçay, Mete, “Avcıoğlu’nun Arkasından” **Yapıt**, 47/2, Aralık-Ocak 1983, s. 93-95.

_____, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, **Türkiye Tarihi 4**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 177-191.

Turan, Ömer, “Alternatif Tahayyüller, Devingenlik, Popülizm: 1970’ler İçin Bir Çerçeve Denemesi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 127, 2013, s. 3-25.

_____, “Doğan Avcıoğlu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 9 Dönemler ve Zihniyetler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 159-180.

Türkay, Mehmet, “1945’den 2000’lere Söylem ve Gerçeklik Arasında Kalkınmanın Halleri”, **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı: 16, 2005, s. 31- 42.

Türkcan, Ergun, “Chenery Raporu’na Göre 1950’lerin Başında Türkiye Ekonomisi”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı: 267, 2010, s. 123-128.

Unat, Nermin Abadan, “1960 S.B.F. Anayasa Seminerlerinde Beliren Esas Düşünceler”, **SBF Dergisi**, Sayı: 62, 1962, s. 251-280.

Uslu, Ateş, “Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi(1945-1950) Hür Dünyanın Saflarında”, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 347-393.

Uyguner, Muzaffer, “Milli Kurtuluş Tarihi”, **Türk Dili**, Sayı: 302, C. 34, Kasım 1976, s. 658-661.

Uzun, Hakan, “Atatürk Döneminde İzlenen Kültür Politikasına Genel Bir Bakış”, (Edt.) Fatma Bıkmaç, **Cumhuriyetimizin Kültür ve Eğitim Politikaları**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 2017, s. 209-222.

Wallerstein, Immanuel, “Soğuk Savaş Dönemi Alan Araştırmalarının Öngörülemez Sonuçları”, **Soğuk Savaş ve Üniversite** (Çev. Musa Ceylan), Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 209-244.

Yici, Özkal, “Türkiye İşçi Partililere Açık Mektup”, **Yön**, Sayı: 12, 7 Mart 1962, s. 2.

GAZETE/DERGİ HABERLERİ

“11 İlde Sıkıyönetim İlan Edildi”, **Akşam**, 27 Nisan 1971, s. 1.

“A.P. Büyük Kongresi Karşı İhtilale Mi Sürükleniyoruz?” , “Ordu Ne Zaman Müdahale Eder?” , **Yön**, Sayı: 51, 5 Aralık 1962, s. 1.

“Açık Oturum”, **Yön**, Sayı: 75, 23 Mayıs 1963, s. 9.

“Anayasa Açıkça Çiğnenmeden TİP’in Seçimlere Girmesi Önlenebilir”, **Yön**, Sayı: 107, 16 Nisan 1965, s. 1.

“Ankara’daki Hazırlıklar”, **Akis**, Sayı: 281, 16 Aralık 1959, s. 13.

“Avcıoğlu’nun Arabasına Sabotaj Yapıldı”, **Milliyet**, 11.12.1970, s. 9.

“Basında”, **Yön**, Sayı: 2, 27 Aralık 1962, s. 8.

“Basında”, **Yön**, Sayı: 2, 27 Aralık 1962, s.8.

“Basından”, **Yön**, Sayı: 3, 3 Ocak 1962, s. 11

“Basından”, **Yön**, Sayı: 3, 3 Ocak 1962, s. 11.

“Basından”, **Yön**, Sayı: 4, 10 Ocak 1962, s. 2.

“Basından”, **Yön**, Sayı: 5, 17 Ocak 1962, s. 2

“Basından”, **Yön**, Sayı: 6, 24 Ocak 1962, s. 2.

- “*Baskı Neyi Halleder?*”, **Devrim**, Sayı: 79, 27 Nisan 1971.
- “*Behice Boran’ın Yön’e Cevabı*”, **Yön**, Sayı: 51, 5 Aralık 1962, s. 7.
- “*Bildiri*”, **Yön**, Sayı:1, 20 Aralık 1961, s. 12, 13.
- “*Bir Tartışmanın Özeti*”, **Yön**, Sayı: 184, 7 Ekim 1966, s. 8-11.
- “*CHP İlmin Işığında*”, **Akis**, Sayı: 215, 21 Haziran 1958, s. 13.
- “*CHP-TİP Düellosu*”, **Yön**, Sayı: 22 Temmuz 1966, S: 173, s. 5
- “*Çalışanlar Partisi*”, **Yön**, Sayı: 11, 28 Şubat 1962, s. 5-6.
- “*Çalışanlar Partisi*”, **Yön**, Sayı: 14, 21 Mart 1962, s.4.
- “*Çalışanlar Partisi*”, **Yön**, Sayı: 2, 27 Aralık 1961, s. 18.
- “*Devrim Bildirisi*”, **Devrim**, Sayı: 1, 21 Ekim 1969, s. 8.
- “*Devrimci Ordu Gücü Bildirisi*”, **Devrim**, Sayı: 25, 7 Nisan 1970, s. 1,3.
- “*Devrimci Ordu Gücü Bildirisi*”, **Devrim**, Sayı: 35, 16 Haziran 1970, s. 5.
- “*Devrimci Ordu Gücü Bildirisi*”, **Devrim**, Sayı: 55, 3 Kasım 1970, s. 1,7.
- “*Doğan Avcıoğlu Ağırceza’da*”, **Yön**, Sayı: 140, 3 Aralık 1965, s. 5.
- “*Doğan Avcıoğlu 1926-1983*”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.6, İstanbul, 1988, s. 2012.
- “*Ecevit İstifa Etti*”, **Milliyet**, 22 Mart 1971, s. 1.
- “*Ecevit’in Konuşması*”, **Yön**, Sayı: 174, 29 Temmuz 1966, s. 5.
- “*Forum’un Davası*”, **Forum**, Nisan 1954, Sayı: 1
- “*Geleceğin İçindeki Gerçekler...*”, **Devrim**, Sayı: 78, 20 Nisan 1971
- “*Güvenoyundan Sonra*”, **Devrim**, Sayı: 77, 13 Nisan 1971
- “*Hükümet programı, sermayeciliği güçlendirme amacıyla! İdare-i Maslahatçılık ile reform dahi yapılamaz*”, **Devrim**, Sayı: 76, 6 Nisan 1971, s. 1.
- “*İlhami Soysal 12 Martı Anlatıyor*”, **Milliyet**, 16 Mart 1986, s. 12.
- “*Kendi Aramızda*”, **Akis**, 15 Mayıs 1954 s. 1, 3.
- “*Ordu Anti-Kemalist Gidişe ‘Artık Dur’ Dedi. Açıkça Güdümlü Parlamentoculuğa Doğru*”, **Devrim**, Sayı: 73, 16 Mart 1971, s. 1.
- “*Portre*”, “**Milliyet**, 05.11.1983, s. 10.
- “*Seçim Sonuçları Washington’u Sevindirdi...*”, **Yön**, Sayı: 133, 15 Ekim 1965, s. 4.
- “*Seçimler ve Yön*”, **Yön**, Sayı: 128, 10 Eylül 1965, s. 4.
- “*Siyasi Notlar*”, **Yön**, Sayı: 4, 10 Ocak 1962, s. 8.
- “*Sosyal Demokrasinin Yükselişi*”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, s. 2208, 2209, 2218, 2219.

“*Sosyalis Kültür Derneği İstanbul Şubesi Açıldı*”, **Yön**, Sayı: 75, 23 Mayıs 1963, s. 9.

“*Sosyalizm Anlayışımız*”, **Yön**, Sayı: 36, 22 ağustos 1962, s. 3

“*TİP Büyük Kongresi*”, **Yön**, Sayı: 191, 25 Kasım 1966, s. 1.

“*TİP Nereye Gidiyor? Önümüzdeki Devrimci Adım ve TİP’in Tarihsel Görevi*”, **Yön**, Sayı: 189, 11 Kasım 1966, s. 10-12.

“*Tip Tartışmaları*”, **Yön**, Sayı: 184, 7 Ekim 1966, s. 14,15.

“*YÖN’den Okuyucuya*”, **Yön**, Sayı: 222, 30 Haziran 1967, s. 2.

“*YÖN’den YÖN’cülere*”, **Yön**, Sayı: 78, 25 Eylül 1964, s. 2.

“*Yön’ün Akisleri*”, **Yön**, Sayı: 2, 27 Aralık 1962, s. 9.

“*Yön’ün Seçim Tahminleri*”, **Yön**, Sayı: 130, 24 Eylül 1965, s. 4.

TEZLER

Altay, Ahmet Aykut, “**Doğan Avcıoğlu’nun Tarihçilik Anlayışı**”, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2017.

Aydın, Songül, **12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

Baş, Muhammed Fazıl, *Power Or The People A Comparison Of The Thoughts Of Dogan Avcioğlu And İdris Küçükömer Regarding The Intellectual Climate Of The 1960s*, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

Bilgi, Selma Güler, **Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa’da Gündelik Yaşam (1923-1950)**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006.

Çelebi, Onur, **Gazeteciliğe Adanmış Bir Ömür: Metin Toker**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015.

Dikici, Mert, **Yön Dergisi ve Türk Dış Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksel Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

Diñçer, Özgün, **Türk Solu Dergisi (1967-1970) Milli Demokratik Devrim Stratejisi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

Doğaner, Yasemin, **27 Mayıs İhtilali ve Kurucu Meclis**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 1996.

Erkan, Neslihan, **12 Mart Muhtıra Sürecinde Devrim Dergisi'nin Rolü**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

Eyriçe, Elem, **Cezayir'in Fransız Sömürgeciliğine Karşı Yürüttüğü Bağımsızlık Mücadelesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.

Macar, Elçin, **Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1992, s. 1.

Özcan, Muhsin, **Başlangıçtan Günümüze Haftalık Haber Dergiciliğinin Gelişim Evreleri (Akis Dergisi Örneği)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996.

Tıgılı, Kemal Barış, **Doğan Avcıoğlu ve Devrim Gazetesi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.

Tüfekçi, Gökhan, **Doğan Avcıoğlu'nun Kalkınma Arayışları**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

Ulusoy, Can, **Taşrada Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)**, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2015.

Yüzsüren, Nergis, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Bursa Sesleri Gazetesi'nde Bursa'daki Sosyoekonomik ve Kültürel Hayatın Yansımaları (1935,1936,1937)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010.

SÜRELİ YAYINLAR

A. GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Sabah

Tercüman

Ulus

Zafer

B. DERGİLER

Akademik Bakış

Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi

Akis
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi
Ant
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Aydınlık Sosyalist Dergi
Barış Dünyası
Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi
Devrim
Doğu-Batı
Economica
Ege Akademik Bakış
Ekonomik Yaklaşım
Emek
Forum
İktisat Dergisi
İnsan&Toplum
İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi
İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi
Kebikeç
Kim
Middle Eastern Studies
Milliyet Sanat
Muhafazakâr Düşünce
Mülkiye Dergisi
Mülkiyeliler Birliği Dergisi
Özgür İnsan
Praksis
SBF Dergisi
Somut
Sosyologca
Sosyoloji Dergisi
Talid

Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar
Toplum ve Bilim
Toplumsal Tarih
Türk Dili
Türk Yolu
Türk Yurdu Mecmuası
Türk-İş
Türkiye Yazıları
U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ Bursa Halkevi Dergisi
Usûl İslam Araştırmaları
Yankı Dergisi
Yapıt
Yeni Dönem
Yön

ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce
Sosyalist Kültür Ansiklopedisi
Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi

İNTERNET ADRESLERİ

<https://www.abcgazetesi.com/arsiv/devrimci-doganlar-anildi/haber-68329>
Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2019.

<https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/avcioglu-olumunun-30-yildonumunde-anildi#> Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2019.

<https://www.aydinlik.com.tr/devrimin-sovalyesi-dogan-avcioglu> Erişim Tarihi: 22 Eylül 2017.

<https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/en-caliskan-benim> Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019.

<https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/dogan-avcioglu-i>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

<https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/dogan-avcioglu-ii>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019

<https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/dogan-avcioglu-iii-once-yon-vardi>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

http://www.bursadakultur.org/yilmaz_akkilic_roportaj_2.htm Erişim Tarihi: 19 Haziran 2017.

http://www.bursadakultur.org/basin_cumhuriyet.htm Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019.

<http://www.gercekedebiyat.com/haber-detay/dogan-avcioglunu-anarken-animsadiklarimiz-nazif-ekzen/1706>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

<http://mulkiye.org.tr/ebultenler/8-2008-Aralik.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

<https://odatv.com/33-yil-oldu...-yenilmeyen-bir-devrimci-0311161200.html>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

<https://odatv.com/dogan-avcioglunu-anlamak-isteyenler-bulusuyor-0711141200.html>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

<http://sbfmky.blogcu.com/dogan-avcioglu-kirkinci-yilinda-turkiye-nin-duzeni/9946266> Erişim Tarihi: 12 Mart 2017.

https://www.sciencespo.fr/en/about/history_31.07.2018 Erişim Tarihi: 31 Temmuz 2018.

<https://www.star.com.tr/yazar/peki-ya-9-martcilar-kazansaydi-yazi-853262/> Erişim Tarihi: 25 Ekim 2018.

DOĞAN AVCIOĞLUNUN ÇALIŞMALARI

A. KİTAPLARI

Avcioğlu, Doğan, **Devlet Personeli Meselesi Hakkında Bir İnceleme**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1958.

_____, **Şehirlere Akın ve Mesken Davası**, Rüzgârlı Matbaa, Ankara, 1959.

_____, **Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme**, Güven Matbaası, Ankara, 1959.

_____, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Tekin Yayınevi, Ankara, 1968.

_____, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.

_____, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın İkinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.

_____, **31 Martta Yabancı Parmağı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

- _____, **Devrim Üzerine**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971.
- _____, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980.
- _____, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Birinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.
- _____, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e İkinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.
- _____, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Üçüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.
- _____, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e Dördüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.
- _____, **Türklerin Tarihi Birinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.
- _____, **Türklerin Tarihi İkinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.
- _____, **Türklerin Tarihi Üçüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979.
- _____, **Türklerin Tarihi Dördüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1981.
- _____, **Türklerin Tarihi Beşinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982.
- _____, **Osmanlı'nın Düzeni Türklerin Tarihi 6**, (Yay. Haz.) Doğan Yurdakul, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2013.

B. DERGİ VE GAZETE YAZILARI

- Avcıoğlu, Doğan, “*Türk Ekonomisi Durgunluk İçinde Mi Yoksa Enflasyona Mı Gidiyoruz?*”, **Türk-İş**, Eylül-Ekim 1964, Yıl 2, Sayı: 19-20, s. 10, 11.
- _____, “*Sosyalizmden Önce Atatürkçülük*”, **Yön**, Sayı: 69, 10 Nisan 1963, s. 8,9.
- _____, “*Bir İntikal Devresi*”, **Yön**, Sayı: 58, 23 Ocak 1963, s. 3.
- _____, “*Gelirler Politikası*”, **Türk-İş**, Mayıs 1964, Yıl 2, Sayı: 15, s. 22.
- _____, “*Hükümet Ne Yapıyor?*”, **Yön**, Sayı: 20, 2 Mayıs 1962, s. 3.
- _____, “*İslam İdeolojisi*”, **Cumhuriyet**, 30.7.1979, s. 14.
- _____, “*İşverenlerin Talihsizliği*”, **Türk-İş**, Eylül 1965, Sayı: 31, s. 32, 33.
- _____, “*Pabuççu Muştası*”, **Türkiye Yazıları**, Sayı: 58, Ocak 1982, s. 4.

- _____, “Sendikacılık Şimdi Başlıyor...”, **Yön**, Sayı: 70, 17 Nisan 1963, s. 3, 4.
- _____, “Sistemsiz İyi Niyet”, **Yön**, Sayı: 18, 18 Nisan 1962, s. 3
- _____, “Sistemsiz İyi Niyet”, **Yön**, Sayı: 18, 18 Nisan 1962, s. 3
- _____, “Yabancı Sermaye İle Kalkınma Efsanesi”, **Yön**, Sayı: 80, 9 Ekim 1964, s. 8.
- _____, “Artık Söylenecek Söz Yok...”, **Devrim**, Sayı: 68, 2 Şubat 1971.
- _____, Doğan, “Büyük Oyun”, **Yön**, Sayı: 197, 6 Ocak 1967, s. 3.
- _____, Doğan, “Erbakan Olayı”, **Devrim**, Sayı: 7, 2 Aralık 1969 s. 1, 7.
- _____, Doğan, “Kürt Meselesi”, **Yön**, Sayı: 194, 16 Aralık 1996, s. 3.
- _____, Doğan, “Nereden Nereye Geldik?”, **Yön**, Sayı: 45, 24 Ekim 1962, s. 3.
- _____, Doğan, “Petrol Savaşı”, **Türk-İş**, Nisan 1965, Sayı: 26, s. 20, 21.
- _____, Doğan, “1 Numaralı Meselemiz: Yatırımlar”, **Akis**, Sayı: 124, 22 Eylül 1956, s. 17.
- _____, “141, 142 ve Gerçek”, **Yön**, Sayı: 49, 21 Kasım 1962, s. 3.
- _____, “27 Mayıs Üzerine Düşünceler”, **Devrim**, Sayı: 32, 26 Mayıs 1970, s. 1, 7.
- _____, “27 Mayıs”, **Yön**, Sayı: 165, 27 Mayıs 1966, s. 3.
- _____, “Açık Seçik”, **Yön**, Sayı: 199, 20 Ocak 1967, s. 3.
- _____, “Anglosaksonlar Açısından Türkiye’de Parlamentoculuk”, **Devrim**, Sayı: 5, 18 Kasım 1969, s. 1, 7.
- _____, “Arap Milliyetçiliği”, **Akis**, Sayı 143, 2 Şubat 1957, s. 13.
- _____, “Atatürkün Dışişleri Bakanı Anlatıyor”, **Yön**, Sayı: 83, 30 Ekim 1964, s. 5.
- _____, “Aydın Yalçına Cevap”, **Forum**, Sayı: 35, 1 Eylül 1955, s. 16-17.
- _____, “Baade Raporu veya Tehlike Çanları”, **Ulus**, 08.08.1959, s. 2.
- _____, “Bağımsızlık Hastalığı ve Plan”, **Ulus**, 05.12.1960, s. 2.
- _____, “Bekleyiş”, **Devrim**, Sayı: 71, 2 Mart 1971, s. 1, 7.
- _____, “Bir Geziden Notlar”, **Türk-İş**, Haziran 1964, Yıl 2, Sayı: 16, s. 14, 15.
- _____, “Bir Mukayese”, **Ulus**, 15.08.1959, s. 2.

- _____, “Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, **Yön**, Sayı: 185, 14 Ekim 1966, s. 8-10.
- _____, “Bu Sese Kulak Veriniz”, **Devrim**, Sayı: 25, 7 Nisan 1970, s. 1, 7.
- _____, “Büyük Kongresinden Sonra TİP”, **Yön**, Sayı: 192, 2 Aralık 1966, s. 16.
- _____, “Cepheler Beliriyor”, **Yön**, Sayı: 44, 17 Ekim 1962, s. 3.
- _____, “Cezayir Çıkmazı”, **Akis**, Sayı: 145, 16 Şubat 1957, s.18.
- _____, “Chp İçindeki Mücadele”, **Yön**, S. 186, 21 Ekim 1966, s. 3.
- _____, “CHP Kurultayı”, **Devrim**, Sayı: 37, 30 Haziran 1970 s. 1, 7.
- _____, “CHP’de Sola Açılış”, **Yön**, Sayı: 187, 28 Ekim 1966, s. 3.
- _____, “Cici Demokrasi Üzerine”, **Devrim**, Sayı: 26, 14 Nisan 1970, s. 1, 7.
- _____, “Çelişme”, **Devrim**, Sayı: 2, 28 Ekim 1969, s. 1, 8.
- _____, “Dar Kapı”, **Devrim**, Sayı: 58, 24 Kasım 1970, s.1, 7.
- _____, “Demokrasi Düşmanları”, **Yön**, Sayı: 16, 4 Nisan 1962, s. 3.
- _____, “Devekuşları”, **Devrim**, Sayı: 14, 20 Ocak 1970, s. 1, 7.
- _____, “Devekuşu Politikası”, **Yön**, Sayı: 56, 9 Ocak 1963, s. 3,
- _____, “Devrimci Ordu Gücü”, **Devrim**, Sayı: 35, 16 Haziran 1970, s. 1, 7.
- _____, “Dış Yardım ve Sonrası”, **Ulus**, 09.08.1958, s. 2, 4.
- _____, “Dikta”, **Devrim**, Sayı: 12, 6 Ocak 1970, s. 1, 3.
- _____, “Durum Muhakemesi”, **Yön**, Sayı: 172, 15 Temmuz 1966, s. 3.
- _____, “Ecevit Bir Kuyruklu Yıldızdır”, **Devrim**, Sayı: 39, 14 Temmuz 1970, s. 2. _____, “Ecevit’in Atatürkçülüğü”, **Devrim**, Sayı: 8, 9 Aralık 1969.
- _____, “Efendilerimiz”, **Yön**, Sayı: 3, 3 Ocak 1962, s. 3.
- _____, “Emperyalizmi Tanıyalım.. Yabancı Sermaye İle Neden Kalkınma Olmaz?”, **Yön**, Sayı: 109, 30 Nisan 1965, s. 8-10
- _____, “Erhard’ın Reçetesi”, **Ulus**, 19.08.1959, s. 2.
- _____, “Erhard’tan Sonra”, **Ulus**, 27.07.1959, s. 2.
- _____, “Eski ve Yeni Türkiye”, **Yön**, Sayı: 42, 3 Ekim 1962, s. 3.
- _____, “Eski ve Yeni Türkiye”, **Yön**, Sayı: 42, 3 Ekim 1962, s. 3
- _____, “Ezop ve Ötesi”, **Kim**, Sayı: 70, 19 Eylül 1959, s. 20-21.
- _____, “Faşizm Gelirmiş...” , **Devrim**, Sayı: 23, 24 Mart 1970, s. 7.

- _____, “Faşizme Dikkat!”, **Yön**, Sayı: 41, 26 Eylül 1962, s. 3
- _____, “Geçici Anayasa”, **Ulus**, 15.06.1960, s. 2, 4.
- _____, “Gerilla”, **Devrim**, Sayı: 70, 23 Şubat 1971, s. 1, 7.
- _____, “Atatürk Diyor Ki **Devrim**”, Sayı: 72, 9 Mart 1971, s. 1, 7.
- _____, “Gidiş Nereye”, **Devrim**, Sayı: 3, 4 Kasım 1969, s. 1, 7.
- _____, “Güzelleştirme Yatırımları”, **Akis**, Sayı: 201, 15 Mart 1958, s. 13.
- _____, “Güzelleştirme Yatırımları”, **Akis**, Sayı: 201, 15 Mart 1958, s. 13.
- _____, “Halk Eğitimi”, **Akis**, Sayı: 151, 30 Mart 1957, s. 19.
- _____, “Herşeye Rağmen İşbirliği”, **Akis**, Sayı: 177, (28 Eylül 1957), s. 8.
- _____, “Hindistan’da Demokrasi”, **Akis**, Sayı: 152 (6 Nisan 1957), s. 21.
- _____, “Huzur”, **Yön**, Sayı: 2, 27 Aralık 1961, s. 3.
- _____, “Hürriyet Partisine Dair”, **Forum**, S. 97, 1 Nisan 1958, s. 16-17.
- _____, “İçtimai Reformcu ve Gerçekler”, **Forum**, Sayı: 67, 1 Ocak 1957, s. 18.
- _____, “İkinci Cumhuriyetin Anayasası”, **Kim**, Sayı: 101, 15 Haziran 1960, s. 13-15.
- _____, “İktidar Koltuğu Boş...” **Devrim**, Sayı: 21, 10 Mart 1970.
- _____, “İktisadi Planlama ve Kalkınma”, **Forum**, Sayı: 51, 1 Mayıs 1956, s. 18-19.
- _____, “İktisadi Soğuk Harb”, **Ulus**, 03.10.1959, s. 2.
- _____, “İmparatorlarımız”, **Yeni Dönem**, Ocak 1974, Yıl 1, Sayı: 2, s. 3, 5.
- _____, “İnanç Buhranı”, **Yön**, Sayı: 11, 28 Şubat 1962, s. 3.
- _____, “İnönü ve Sosyal Adalet”, **Yön**, Sayı: 32, 25 Temmuz 1962, s. 3.
- _____, “İnönü’den Beklediğimiz”, **Yön**, Sayı: 9, 14 Şubat 1962, s. 3.
- _____, “İnönü’nün Konuşmaları”, **Yön**, Sayı: 6, 24 Ocak 1962, s. 3.
- _____, “İstihsalde Duraklama”, **Ulus**, 01.11.1959, s. 2.
- _____, “İstikrar Politikası”, **Ulus**, 21.11.1960, s. 2.
- _____, “İşbirliğine Götüren Yol”, **Akis**, Sayı: 166, (13 Temmuz 1957), s. 7.
- _____, “İşsizlik”, **Ulus**, 02.07.1960, s. 2.

- _____, “İşveren Sendikalarında Kamu Teşebbüsleri”, **Türk-İş**, Aralık 1965, Sayı: 34, s. 19
- _____, “İşverenlerin Garip İddiası”, **Türk-İş**, Temmuz 1965, Sayı: 29, s. 14, 15.
- _____, “Japon Mucizesinin Esrarı”, **Akis**, Sayı: 208, 3 Mayıs 1958, s. 18.
- _____, “Kalkınıyor Mıyuz?”, **Forum**, Sayı: 122, 15 Nisan 1959, s. 12-14.
- _____, “Kalkınma Çağı”, **Yön**, Sayı: 81, 16 Ekim 1964, s. 3.
- _____, “Kalkınma Programı I-Arayış”, **Yön**, Sayı:12, 7 Mart 1962, s. 9
- _____, “Kalkınma Programı: II – A’dan Z’ye Kadar Toprak Reformu”, **Yön**, Sayı: 13, 14 Mart 1962, s. 8.
- _____, “Kalkınma Programı: III- Ortak Çalışma”, **Yön**, Sayı: 14, 21 Mart 1962, s. 8.
- _____, “Kalkınma Programı: IV- İş Orduları”, **Yön**, Sayı: 15, 28 Mart 1962, s. 8.
- _____, “Kalkınma Programı: V- Ticarete Sömürücülüğe Son”, **Yön**, Sayı: 24, 30 Mayıs 1962, s. 9.
- _____, “Kalkınma Programı: Devletçilik”, **Yön**, Sayı: 26, 13 Haziran 1962, s. 7.
- _____, “Kalkınmanın Fiati”, **Akis**, Sayı: 202, 22 Mart 1958, s. 12, 13.
- _____, “Kalkınmaya Götüren Yol”, **Yön**, Sayı: 95, 22 Ocak 1965, s. 7, 8.
- _____, “Karların Kontrolü”, **Türk-İş**, Kasım 1964, Yıl 2, Sayı: 21, s. 12;
- _____, “Kaynağa Dönüş”, **Yön**, Sayı: 47, 7 Kasım 1962, s. 3.
- _____, “Kemer Sıkalım Ama Önce Sosyal Adalet”, **Yön**, Sayı: 1, 20 Aralık 1961, s. 3.
- _____, “Kıbrıs Meselesi”, **Akis**, Sayı: 146, 23 Şubat 1957, s. 16.
- _____, “Kürt Devleti mi?”, **Devrim**, Sayı: 27, 21 Nisan 1970.
- _____, “Maden Davamız”, **Türk-İş**, Mart 1965, s. 19.
- _____, “Marksizm”, **Yön**, Sayı: 155, 18 Mart 1966, s. 3.
- _____, “Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe”, **Yön**, Sayı: 85, 13 Kasım 1964, s. 3.
- _____, “Menderes Hükümetlerinin Zayıf Tarafı”, **Kim**, Sayı: 103, 29 Haziran 1960, s. 12-13.
- _____, “Milli Selametçilik”, **Yeni Dönem**, 30.10.1973, s. 3.

- _____, “Milliyetçilere Sesleniş”, **Yön**, Sayı: 78, 25 Eylül 1964, s. 3
- _____, “Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı”, **Yön**, Sayı: 84, 6 Kasım 1964, s. 3.
- _____, “Monreo’dan Truman’a, Truman’dan Eisen’howere”, **Akis**, Sayı: 140, 12 Ocak 1957, s. 13.
- _____, “Muhalefet Ne Alemde”, **Akis**, Sayı: 160, 01 Haziran 1957, s. 11.
- _____, “Muslukları Kapa, Muslukları Aç” **Türk-İş**, Aralık 1963, Yıl 1, Sayı: 10, s. 10,11
- _____, “Müşterek Pazar ve Kalkınma”, **Ulus**, 10.10.1959, s. 2,4.
- _____, “Müşterek Pazar ve Türkiye”, **Ulus**, 21.04.1959, s. 2.
- _____, “Müşterek Pazarın Kapısında”, **Ulus**, 12.09.1959, s. 2
- _____, “NATO’nun Sekizinci Yılı”, **Akis**, Sayı: 153, 13 Nisan 1957, s. 19.
- _____, “Ne Kadar Yol Aldık?”, **Yön**, Sayı: 55, 2 Ocak 1963, s. 3;
- _____, “Bir İntikal Devresi”, **Yön**, Sayı: 58, 23 Ocak 1963, s. 3.
- _____, “Nereye Gidiyoruz”, **Kim**, Sayı: 77, 7 Kasım 1959, s. 18-19.
- _____, “Nereye Gidiyoruz”, **Kim**, Sayı: 77, 7 Kasım 1959, s. 18-19.
- _____, “Nüfus Patlaması”, **Ulus**, 24.11.1960, s. 2.
- _____, “Olup Bitene Şaşmamak Lazım”, **Yön**, Sayı: 35 (15 Ağustos 1962), s. 3.
- _____, “Olup Bitene Şaşmamak Lazım”, **Yön**, Sayı: 35, 15 Ağustos 1962, s. 3.
- Avcıoğlu, “Eski ve Yeni Türkiye”, **Yön**, Sayı: 42, 3 Ekim 1962, s. 3.
- _____, “Olup Bitene Şaşmamak Lazım”, **Yön**, Sayı: 35, 15 Ağustos 1962, s. 3.
- _____, “Olup Bitenlere Şaşmamak Lazım”, **Yön**, Sayı: 35, 15 Ağustos 1962, s. 3.
- _____, “Ordu ve Ecevit”, **Devrim**, Sayı: 43, 11 Ağustos 1970.
- _____, “Orta-Doğu’da İktisadi Kalkınma”, **Forum**, Sayı: 119, 1 Mart 1959, s. 13-16.
- _____, “Ortanın Solu”, **Yön**, Sayı: 122, 30 Temmuz 1965, s. 3.
- _____, “Oyun İçinde Oyun”, **Devrim**, Sayı: 76, 6 Nisan 1971, s. 1.
- _____, “Ölçü”, **Yön**, Sayı: 174, 29 Temmuz 1966, s. 3.
- _____, “Parlamentoculuğun Takkesi Düştü”, **Devrim**, Sayı: 74, 23 Mart 1971, s. 7.
- _____, “Parlamentoculuk”, **Yön**, Sayı: 158, 8 Nisan 1966, s. 3.

- _____, “Paşa'nın Çıkmazı...”, **Devrim**, Sayı: 10, 23 Aralık 1969, s. 7.
- _____, “Plan Konusundaki Gerçek”, **Yön**, Sayı: 38, 5 Eylül 1962, s. 3.
- _____, “Prof. Myrdal ve Kalkınma Meselesi”, **Forum**, Sayı: 44, 15 Ocak 1956, s. 19-20.
- _____, “Pusulatsız Gemi”, **Akis**, Sayı: 222, 9 Ağustos 1958, s. 18-19.
- _____, “Reform Hayalciliği”, **Devrim**, Sayı: 75, 30 Mart 1971, s. 7.
- _____, “Rejim Buhranı”, **Yön**, Sayı: 10, 21 Şubat 1962, s. 3.
- _____, “Rejimin Geleceği”, **Yön**, Sayı: 167, 10 Haziran 1966, s. 3.
- _____, “Rejimin Güçlükleri”, **Yön**, Sayı: 19, 25 Nisan 1962, s. 3
- _____, “Rejimin Güçlükleri”, **Yön**, Sayı: 19, 25 Nisan 1962, s. 3
- _____, “Seçim Ekonomisi”, **Yön**, Sayı: 203, 17 Şubat 1967, s. 3.
- _____, “Seçimler”, **Yön**, Sayı: 166, 3 Haziran 1966, s. 3.
- _____, “Seçimlere Doğru”, **Akis**, Sayı: 159 (25 Mayıs 1957), s. 11.
- _____, “Seçkinler ve Demokrasi”, **Ulus**, 01.06.1960, s. 2.
- _____, “Seçkinler ve Demokrasi”, **Ulus**, 01.06.1960, s. 2.
- _____, “Sendikaların Uyanma Saati”, **Yön**, Sayı: 54, 26 Aralık 1962, s. 3;
- _____, “Serbest Pazar ve Türkiye”, **Forum**, Sayı: 112, 15 Kasım 1958, s. 17.
- _____, “Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik”, **Yön**, Sayı: 182, 23 Eylül 1966, s. 3.
- _____, “Sosyalist Gerçekçilik”, **Yön**, Sayı: 39, 12 Eylül 1962, s. 20.
- _____, “Sosyalizmden Önce Atatürkçülük”, **Yön**, Sayı: 69, 10 Nisan 1963, s. 8, 9.
- _____, “Soyut'tan Somut'a!”, **Devrim**, Sayı: 66, 19 Ocak 1971, s. 7.
- _____, “Sön Söz” **Yön**, Sayı: 222, 30 Haziran 1967, s. 3.
- _____, “Sön Söz”, **Yön**, Sayı: 222, 30 Haziran 1967, s. 3.
- _____, “Sön Söz”, **Yön**, Sayı: 222, 30 Haziran 1967, s. 3.
- _____, “Stabilizasyon Politikası Ne Alemde”, **Forum**, Sayı: 114, 15 Aralık 1958, s. 9-11.
- _____, “Stabilizasyon Politikası Ne Alemde”, **Forum**, Sayı: 114, 15 Aralık 1958, s. 9-11.
- _____, “Şellefyan Düzeni”, **Devrim**, Sayı: 49, 22 Eylül 1970, s. 7.
- _____, “Takke Düştü! Tutucular Koalisyonuna Doğru” **Devrim**, Sayı: 1, 21 Ekim 1969, s. 1, 5.

- _____, “*Takke Düştü! Tutucular Koalisyonuna Doğru*”, **Devrim**, Sayı: 1, 21 Ekim 1969, s. 1, 5.
- _____, “*Takke Düştü! Tutucular Koalisyonuna Doğru*”, **Devrim**, Sayı: 1, 21 Ekim 1969, s. 1, 5.
- _____, “*Tehlike Çanları*”, **Ulus**, 28.10.1959, s. 2, 5.
- _____, “*Tehlikeli Dönemeç*”, **Yön**, Sayı: 43, 10 Ekim 1962, s. 3.
- _____, “*Temel İktisadi Mesele: Seçmek Zarureti*”, **Akis**, Sayı: 149, 16 Mart 1957, s. 12.
- _____, “*Tepesi Üstü Duran Ağaç*”, **Yön**, Sayı: 68, 3 Nisan 1963, s. 3.
- _____, “*Teşhis ve Tedavi*”, **Devrim**, Sayı: 73, 16 Mart 1971, s. 7.
- _____, “*Ticaret Bakanının Basın Toplantısı*”, **Ulus**, 05.06.1960, s. 2.
- _____, “*Tilki Oyunu*”, **Devrim**, Sayı: 36, 23 Haziran 1970, s. 7.
- _____, “*TİP’e dair*”, **Yön**, Sayı: 168, 17 Haziran 1966, s. 3.
- _____, “*Toplu Sözleşme Ahlakı*”, **Türk-İş**, Kasım 1963, Yıl 1, Sayı: 9, s. 47, 48.
- _____, “*Toplum Kalkınması ve Gençlik*”, **Yön**, Sayı: 104, 26 Mart 1965, s. 10.
- _____, “*Türkiye İşçi Partisine Dair...*”, **Yön**, Sayı: 50, 28 Kasım 1962, s. 16.
- _____, “*Ulusal Kurtuluş Devrimi*”, **Devrim**, Sayı: 56, 10 Kasım 1970, s. 7.
- _____, “*Utanç Tablosu*”, **Devrim**, Sayı: 19, 24 Şubat 1970, s. 7.
- _____, “*Uyarı*”, **Devrim**, Sayı: 69, 16 Şubat 1971, s. 7.
- _____, “*Ücretler Artmamalıymış!*”, **Türk-İş**, Ocak 1964, Yıl 1, Sayı 11, s. 20, 21.
- _____, “*Ümitsizlik*”, **Yön**, Sayı: 52, 12 Aralık 1962, s. 3.
- _____, “*Vergi Reformu Tasarıları*”, **Türk-İş**, Mart-Nisan 1964, Yıl 2, Sayı: 13-14, s. 13, 14.
- _____, “*Vuzuh İhtiyacı*”, **Akis**, Sayı: 199, 1 Mart 1958, s. 14.
- _____, “*Yabancı Sermaye Saltanatı*”, **Yön**, Sayı: 92, 1 Ocak 1965, s. 16
- _____, “*Yahya Han Formülü*”, **Devrim**, Sayı: 22, 17 Mart 1970.
- _____, “*Yapıcı Milliyetçilik*”, **Yön**, Sayı: 4, 10 Ocak 1962, s. 3.
- _____, “*Yarının Meseleleri*”, **Akis**, Sayı: 239, 14 Şubat 1959, s. 17.
- _____, “*Yeni Dönem*”, **Yön**, Sayı: 134, 22 Ekim 1965, s. 3.
- _____, “*Zaik Efendi*”, **Uludağ Bursa Halkevi Dergisi**, Sayı: 47-48, Mayıs-Haziran 1942, s. 27-31.

_____, **Devrim**, Sayı: 71, 2 Mart 1971, s. 7.

_____, “*Enflasyon Tehlikesi*”, **Türk-İş**, Ekim 1965, Sayı: 32, s. 20, 21.

_____, **Yön**, Sayı: 48, 14 Kasım 1962, s. 5.

_____, **Yön**, Sayı: 95, “*Kalkınmaya Götüren Yol*”, 22 Ocak 1965, s. 7, 8.

EKLER LİSTESİ

Ek-1- Doğan Avcioğlu Fotoğrafları

Ek-2- Temsilciler Meclisi Tercümeihal Varakası

Ek-3- Yön Bildirisi

Ek-4- Yön Bildirisi'ni İmzalayan İlk 164 Kişinin İsimleri ve Meslekleri

Ek-5- Devrim Bildirisi

Ek-6- Doğan Avcioğlu'nun Ardından Yazılanlar

Ek-1 Doğan Avcioğlu Fotoğrafları

Savcı, 4-12 yıl arasında hapis istiyor

AVCIOĞLU, EMEKLİ KURMAY ALBAY KÖNSAL, KAÇAR, EMEKLİ KORGENERAL MADANOĞLU VE SELÇUK DENKÜ DURUSMADA

Münir Boşnel, Yaşar Kemal, Leffter Küçükandonyadis
(Büyükdçe, 1963)

Ek-2 Temsilciler Meclisi Tercümeihal Varakası

34

**Temsilciler Meclisi
Üyelerine Mahsus**

Sjell No. 34 Defter No. _____

C. H. P. Temsilcisi M. Erdoğan Avcıoğlu

Temsilciler meclisi
34

		OTURDUĞU YER [°]	
		ANKARADA	DIŞARDA
		Karşıkdere, Oya Sok. 42	_____
		Telefon : _____	Telefon : _____
[*] Adres değişikliğinde vakit geçirilmeden Usulî Kâtipliğe bildirilmesi rica olunur.			
TERCÜMEİHAL (Kısmen)			
Temsilcisi olduğu yer	C. H. P.	Kvli olup olmadığı ve kaç ocağı bulunduğuna	Bekâr
Adı ve soyadı	Doğan Avcıoğlu	Memur ise, sicilinden evvelki son numarasına	_____
Balanesu ve anasının adı	Celâl Paçoze	İhtilak derecesi ve son maaşın ablığı tarihi	_____
Doğduğu yer ve tarihi	Bursa 1926	Memur değilse ihtilaktan evvel son derecesi	C. H. P. Araştırma Bürosu Müdür yardımcısı
Tababî	yüksek	Evveldi derecede mabua ihtilabodiliği son devre ve ihtilak dereceleri	_____
Bildiği diller	Fransızca, İngilizce	Yoksa gubay ne sınıfı, sülkesi ve sı-eil numarası	Tenk Teğmeni No 425
İhtisas	İktisatçı	Kayıtlı bulunduğu mekerrik şubeleri ve numaraları	Çankaya Askerlik Şubesi. Yabancı. 15/151
Unvanları	Devlet personeline sız- 1953 Sejm. neticeleri uzerinde ihtilak	Karuen Meclise seçildiği tarih.	30 Aralık 1960
İlim rütbesi	_____	Kaç oyla temsileti seçildiği	87
İst ve gücü	Gazeteci ve C. H. P. Araş- tırma Bürosu Müdür Yardı- cısı	Karuen Meclise İhtilak tarihi	6. Ocak 1961

1926 yılında Burşada doğmuştur. 1943 yılında Bursa Erkek Lisesini bitirmiş, Fransada Siyasî İlimler Okulunu bitirmiştir. Merkez Bankası Etüd Bürosunda raportör, Orta Doğu Anne İdaresi Enstitüsünde araştırma asistanı olarak çalışmıştır. 1958 başından beri C. H. P. Araştırma Bürosu Müdür Yardımcısı bulunmaktadır. Geçitli dergi ve gazetelere yazı yazmaktadır. Bekardır. İngilizce ve Fransızca bilir.

Doğan Avcıoğlu

Ek-3 Yön Bildirisi

Türk halkının, çok çeşit iktisadi, siyasi ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu bu günlerde, toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış olan bizler, altına imzalarımızı attığımız bu bildiri ile, ortak amaçlarımızı açıklamayı doğru bulduk. Böyle bir bildirin meselemizi çözmekte faydalı olabilecek olumlu tartışmalara yol açacağını düşünüyoruz.

1. Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz.

a) Atatürk devrimlerinin amacı olan Batılılaşmak, en geniş anlamıyla Batının istihsal seviyesine yaklaştığımız ölçüde gerçekleşebilir. Türkiye'deki istihsal seviyesi yükseldikçe, memleketin sosyal yapısı değişecek, şehir-köy ikiliği ortadan kalkacak, imkanlar genişleyecek ve Batı uyarılığının temeli olan akılcı düşünce kütlelere yayılacaktır.

b) Ne kadar çok gayret sarf edilirse edilsin, düşük bir istihsal seviyesiyle, kütlelerin kültür seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak hayaldir. İşsizlik, açlık, çıplaklık, soğuk ve sefalet, kütlelerin eğitime yönelmesini engelleyecek, yaşama içgüdü, öğrenme merakından daha ağır basacaktır.

c) Demokrasi, her şeyden önce insan haysiyetine dayanan ve insanı üstün değer sayan bir rejimdir. Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamayan bir rejimin, ne kadar üzerinde titrersek titreyelim, demokrasi olmaktan çıkması ve bir gün çökmesi tabidir. Türk demokrasisinin yaşatılması, açlığı, işsizliği ve evsizliği ortadan kaldıracak yüksek bir istihsal seviyesine götüren yolları bulmakla mümkün olabilir.

d) Milli gelirin hızla artmasına önem vermeyen bir sosyal adalet politikası da, yoksulluğun bölüşülmesinden öteye geçemeyecektir. Buna karşılık, sosyal adalete yer vermeyen bir kalkınma politikası başarısızlığa mahkumdur. O halde, sosyal adalet politikasının başlıca araçlarından biride istihsal seviyesinin yükseltilmesi olmalıdır.

2. Bugün Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimselerin, belli bir kalkınma felsefesini ana hatları üzerinde anlaşmaya varmalarını zaruri sayıyoruz...

a) Yirminci yüzyılda haberleşme araçlarında ki gelişme sonucunda, kütleler, başka memleketlerde ki veya başka tabakalarda ki yüksek hayat standardının varlığını öğrenmekte ve asıl önemlisi, bu standarda erişmenin mümkün olduğunu görmektedir. Yoksulluğumuz bu yüzden, artık daha ıstıraplı bir şekilde hissedilmektedir. Hızlı nüfus artışı ve meselelerimizin bu artışa uygun bir tempo ile ele alınmayışı, durumu daha da ağırlaştırmıştır. Türkiye, bugün ciddi bir iktisadi ve sosyal buhranın içindedir. Sosyal buhran, iktisadi buhranın tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Geri bir tarım, artan ithal ihtiyacımızı karşılayacak kaynakları sağlamak şöyle dursun, hızla çoğalan nüfusun beslenme ihtiyacını bile karşılayamamaktadır. Topraksızlık, artan nüfusu şehirlere doğru itmekte, şehirlere akan bu nüfusa iş ve mesken sağlanmasında güçlük çekilmektedir. Köklü tedbirler alınmazsa, gelecek ve işsizlik önümüzdeki yıllarda, millet hayatını tehlikeli bir yarası haline gelerek sosyal ve siyasi düzenin bozulmasına yol açabilecektir. Hızlı nüfus artışı yüzünden, Türkiye nüfusunun yarısını 18 yaşından küçük gençler teşkil etmektedir. Son olaylarında açıkça ortaya koyduğu gibi çığ halinde gelen bu gençlerin büyük bir kısmına okul ve sağlam bir gelecek sağlamak mümkün olmamaktadır.

b) İşin hazin tarafı, Türkiye'nin kaderine hakim olabilecek durumda bulunan çevrelerde, karşı karşıya bulunduğumuz çetin meseleleri şuuruna henüz varılmamış olmasıdır. Bu çevrelerce benimsenen ve uygulanabilecek olan bir kalkınma felsefesi yoktur. Kalkınmanın anlamı bütün genişliği ile anlaşılammıştır. Köklü reformlara girişmeden kalkınmanın başarılamayacağı ve buna karşılık kalkınma sonucunda toplum düzenine, insan davranışlarına bazı değişikliklerin geleceği unutulmaktadır. Bu yüzden hem kalkınma istenmekte, hem de köklü reformlara karşı konulmakta ve yeni davranışlar yadırganıp kötülenmektedir. Böyle bir tutumun sonucu olarak, toplum hayatının gidişinde söz sahibi bir çok kimse, dış yardımların biraz genişlemesiyle, turizmin geliştirilmesiyle, sebze ve meyve ihracını artmasıyla kalkınma davasının çözülebileceğine içten inanmaktadır.

c) Türkiye'nin kalkınmasını belli bir amaca yöneltmek, siyasi iktidarın emrinde teknik bir organ olan Devlet Planlama Teşkilatı'nın yetkisini aşan bir iştir. Gerçi, memleketin seçkin uzmanlarını bir araya getiren Devlet Planlama Teşkilatı bir kalkınma stratejisi çizerek, bu yolda ilk gayreti göstermiştir. Ama bunu yeter saymamak gerekir. Yapılacak planların yön kazanması ve başarıya ulaşması, ancak Türk toplumuna yön verebilecek durumda bulunan çevrelerin açık bir kalkınma felsefesi üzerinde anlaşmalarıyla mümkün olacaktır.

3. Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkanlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla artırmaya, iktisadi hayata bütünüyle planlamayı, kütleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere mal etmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz.

a) Türkiye'nin iktisadi hayatında özel teşebbüsü ve devlet teşebbüsünü birlikte yaşatan karma bir sistem kalacaktır. Fakat, ağırlık merkezi özel teşebbüs olan bir iktisadi sistemin, bugünkü yapısıyla Türkiye'yi, hızla ve sosyal adalet içinde çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırabileceğini sanmıyoruz. İktisat ilminin ve tarihin ışığında, inanıyoruz ki, özel teşebbüse dayanan kalkınma yavaştır, ıstıraplıdır, israflıdır ve sosyal adaletle bağdaşması, az gelişmiş bir memlekette, imkansızdır. Böyle bir kalkınma, siyaseti geniş ölçüde iktisadi güce tabi kılması yüzünden, demokratik de değildir.

b) Özel teşebbüs kara dayanır. İktisadi sistemin itici kuvveti kardan ibaretse kalkınmanı çok yavaş bir tempo ile gerçekleşmesine, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artmasına, "her mahallede bir milyoner" felsefesinin yerleşmesine, milli servetin en faydalı işlere değil en karlı işlere akarak israf edilmesine, durgunluğun ve işsizliğin sık sık baş göstermesine katlanmak gerekir. Günümüzde, hiçbir az gelişmiş memleket bunları göze alamaz. Batı memleketlerinin kalkınmaları sırasında çok elverişli şartlara ve sömürgeciliğe rağmen, gelişme, yavaş, israflı, sıkıntılı olmuş, liberal, fakat gücünü genel oydan almayan idareciler altında gerçekleştirilmiştir. Ancak yirminci yüzyılda esas itibariyle istihlal seviyesinin yükselmesi sayesinde ki, Batı memleketlerinde ki, iktisadi sistem az çok tatmin edici bir şekilde işleyebilecek hale gelmiştir. Bununla birlikte, batı sosyalist partileri, düşünürleri ve hatta liberal eğilimli siyasetçiler, kendi memleketlerindeki iktisadi sistemin israflı olduğunu, zaruri ihtiyaçları ihmal ettiğini,

hızlı bir gelişmeyi ve sosyal adaleti sağlamak bakımından da yetersiz kaldığını delilleriyle belirtmektedir.

c) Bu sebeptir ki, günümüzün gerçeklerine uygun yeni bir devletçilik anlayışına Türkiye için zaruri sayıyoruz. Ayrıca, özel teşebbüsün mutlaka verimli, devlet teşebbüsünün de mutlaka verimsiz olduğu şeklindeki yaygın düşüncenin, sağlam delillere dayanmayan ve geniş bir propaganda ile beslenen bir inanç olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Verimli çalışma imkanlarına kavuşmak için, mesela İngiltere ve Fransa'da, bazı sanayi kollarının devletleştirilmesine gidildiğini hatırlatmak isteriz. Bir takım devlet işletmelerinin verimsiz kalış sebeplerini, devletçilikte değil aksine yeter derecede devletçi olmayışımızda ve devletçiliği sitemli bir şekilde uygulayamayışımızda aramak gerektiğine inanıyoruz.

4. Yeni devletçiliği, yukarda belirttiğimiz amaçlara erişmek için mutlaka başvurulması gereken şurlu devlet müdahalesi şeklinde anlıyoruz.

a) Kalkınmayı hızlandırmak maksadıyla milli tasarrufun çoğaltılması ve milli gelirdeki artışların önemli bir kısmının tasarrufa yöneltilmesi, ancak geniş ölçüde ve bilgili devlet müdahalesi ile başarılabilir. Belli başlı tasarruf kaynaklarından biri olan vergilerde verimin artırılması, devletçilikle mümkündür. Çağımızda, vergilerde adalet şarttır. Fakat vergi adaletini sağlamak maksadıyla yüksek gelirlerden alınan vergilere karşı bugün yöneltilen en önemli itiraz, bunların yatırımları azaltmasıdır. Devletçilik, milli tasarrufu yatırımlara yönelttiği için bu itirazı önler. Bundan başka, devletçilik, kalkınmanın nimetleri ve külfetleri arasında denge yaratarak tasarruf fikrinin geniş halk kitlelerince benimsenmesini kolaylaştırır. Ayrıca, devlet işletmelerinin kazançları, vergi yoluna sapmadan sağlanan önemli tasarruf kaynağı olur. Yatırım imkanlarını artırmak maksadıyla, boş duran işgücünün istihaleye yöneltilmesi de, devletin demokratik, fakat planlı teşkilatlandırma gücü sayesinde mümkün olabilecektir.

b) Bugünkü imkanlarımızla, daha iyi teşkilat ve idare içinde şimdikinden çok daha fazla çok daha verimli şekilde yatırım yapmanın mümkün olduğuna inanıyoruz. Bunun için, iktisadi hayatı bütünüyle planlamak şarttır. Plan, iktisadi hayatı istenen amaçlara zamanında ve bütünüyle yöneltmeye imkan verecek yetkilerle araçları da beraberinde getirmelidir. Bunu sağlayacak belli başlı şartlardan biri de iktisadi hayatın çeşitli

kesimlerine hakim olan kilit sanayilerin mutlaka devlet elinde bulundurulmasıdır. Devletçiliği ciddi planlamanın ciddi bir unsuru sayıyoruz.

c) Planlama büyük iktisadi birimlere geçmeyi zaruri kılar. Halbuki Türkiye'nin iktisadi hayatı, tarım, sanayi ve ticaret alanlarında çok ufak işletmelere dayanmaktadır. Bu bakımdan, çiftçiyi teşkilatlandırarak istihsal kooperatiflerinin geliştirilmesi, küçük sanatlarda kooperatifçiliğin yaygın hale getirilmesi, perakende satış yerlerini azaltmak malların müstahsilden müstehlike geçiş yollarını kısaltarak, sanayide olduğu gibi, tarım ve ticarete büyük birim esasının mümkün olduğu ölçüde yerleştirilmesi lüzumludur.

Devlet kesimin yanı sıra, geniş kooperatif kesimi, Türk iktisadi sistemini temelini teşkil etmektedir.

d) Devletçilik aynı zamanda gelir dağılımdaki adaletsizleri gidermek, sosyal güvenliği gerçekleştirmek, müstahsil ve müstehlike mutavassıt bir zümre tarafından ezilmesini önlemek, bölgeler arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmak içinde en elverişli sistemdir.

Çalışmayı toplumun en yüksek değeri haline getirmek, çalışmaya dayanan kazançları yüksek seviyeye çıkarmak, devletçiliğin temel hedefidir. Kol ve kafa gücünün satarak geçinenlerin ezilmesine seyirci kalan, arsa spekülörlerinin ve ticaret alanında istismarcı mutavassıtların haksız kazançlarına göz yuman ve bu gibilerin bir yüksek devlet memurundan, fikir ve bilim adamından fazla kazanmasına ses çıkarmayan bir sistemin yirminci yüzyılda daha fazla sürüp gitmesine imkan yoktur.

e) Devletçilik, demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kütlelere malolmasını sağlayacak temel müdahale vasıtasıdır. Planlı bir eğitim seferberliğine girişmek, Köy Enstitüleri ile açılan yolu genişletmek, milyonlarca işçi çocuğunu eğitim alanında ve memleket idaresinde herkesle eşit imkanlara kavuşturmak, yetişkinlerin eğitimi yoluyla kütlelere yükselme fırsatı hazırlamak ancak şuurlu bir devletçilikle mümkündür.

Sendikaların kuvvetlendirilmesi, ağanın teşkilatlanmış çiftçinin ve kooperatifin almasını sağlayacak şekilde toprak reformunun gerçekleştirilmesi modern devletçiliğin ödevidir ve bunlar ancak devlet müdahalesiyle başarılabilir. Varmak istediğimiz amaçların şu veya bu noktası tartışma konusu edilebilir. Bu bildirinin

yayınlanmasındaki maksat da bu çeşit tartışmalara yol açmaktır. Bugün içinde bulunduğumuz buhranlardan kurtulmanın birinci şartını, Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde görev almış olanların ve millet kaderine hakim olabilecek mevkilere gelmiş bulunanların, düşüncelerini açıkça ortaya koyarak, bir temel kalkınma felsefesi etrafında birleşmelerinde görüyoruz.

Ek-4 Yön Bildirisi'ni İmzalayan İlk 164 Kişinin İsimleri ve Meslekleri

	SOYAD, AD	MESLEK
1	ACEMOĞLU, Kevork	İÜ. Hukuk Fak. Doçenti
2	ADA, İhsan	Gazeteci
3	AKINCI, Muammer	Hazine Gn. Md. Yrd.
4	AKSOY, Muammer	Profesör
5	AKSOY, Suat	Ziraat Fak. Asistanı
6	AKTÜREL, Teoman	Şair-Yazar
7	AKYOL, Mete	Gazeteci
8	ALANGOYA, Yavuz	İÜ. Hukuk Fak. As.
9	ALANGU, Tahir	Yazar
10	ALKIN, Erdoğan	İÜ. İktisat Fak. As.
11	ALP, Ş.	Yazar
12	ALTAN, Çetin	Yazar
13	ANDAY, Melih Cevdet	Yazar-Şair
14	AREN, Sadun	SBF Profesörü
15	ARPAD, Burhan	Yazar
16	ARIBURNU, Kemal	İmar Bak. Neşriyat Md.
17	ASAF, Özdemir	Yazar-Şair

18	ASENA, Orhan	Doktor-Sanatçı
19	AŞÇIOĞLU, Reşit	Gazeteci
20	ATAÖV, Türkkaya	SBF Asistanı
21	AVCIOĞLU, Doğan	Gazeteci
22	AVCIOĞLU, Hamdi	Gazeteci
23	AYBAY, Rona	İÜ. Hukuk Fak. As.
24	AYTEKİN, Halil	Öğretmen
25	BALKAN, Yusuf	Doktor
26	BAPÇUM, Kahraman	Gazeteci
27	BARTINLIOĞLU, Atilla	Gazeteci
28	BAYDAR, Ferzan	İmar Bk. Memuru
29	BAYKAL, Deniz	SBF Asistanı
30	BAYKURT Fakir	İlköğretim Müfettişi
31	BORATAV, Korkut	SBF Asistanı
32	BULUTOĞLU, Kenan	İÜ. İktisat Fak. Doç.
33	CAN, Doğan	Gazeteci
34	CENKÇİ, Beyhan	Ank. Gaz. Send. 2. Bşk.
35	COŞAR, Ömer Sami	Gazeteci
36	COŞKUN, Alev	Kurucu Meclis Üyesi
37	CUMALI, Necati	Yazar

38	ÇAĞAN, Sermet	Gazeteci
39	ÇAPAN, Cevat	Gazeteci
40	DAVRAN, Cahit	İÜ. Hukuk Fak. As.
41	DEREN, H. Sezai	EİEİ Elek. Müh.
42	DİNÇER, Mekin	San. Kal. Bank. Uzm.
43	DİVİTÇİOĞLU, Sencer	İÜ. İktisat Fak. Doç.
44	DURALI, Salih	Etibank Elek. İşl. Gn. Md.
45	DURU, Orhan	Gazeteci
46	EGE, Süleyman	Gazeteci
47	EKMEKÇİ, Mustafa	Gazeteci
48	EKŞİ, Oktay	Gazeteci
49	ERDEM, Tarhan	Yük. Müh.
50	ERDEMİR, Mehmet	Çukurova Elek. AŞ. Gn. Md.
51	ERDOST, Muzaffer İlhan	Gazeteci
52	EROĞUZ, Özhan	San. Kalkınma Bank. Uzm.
53	ERSOY, Bahir	Teksif Başk.
54	ERSÜ, Vehbi	T. Senatör
55	EYÜBOĞLU, Cemal Reşit	Avukat
56	EYUBOĞLU, Sabahattin	Yazar
57	GENÇ, Hasan	Sendikacı

58	GEVGİLİLİ, Ali	Gazeteci
59	GİRAY, İ. Sefa	EİEİ Yük. Müh.
60	GÜMÜŞBAŞ, Yılmaz	Gazeteci
61	GÜNDÜZ, Necati	Gemerek Kaymakamı
62	GÜNEŞ, Turan	CHP Merk. İd. Kurulu Üyesi
63	GÜRELİ, Nail	Gazeteci
64	GÜRESİN, Ecvet	Gazeteci
65	GÜVEN, Rıza	Sendikacı
66	HİÇ, Mükerrerem	İÜ İktisat Fak. As.
67	HOCAOĞLU, Sırrı	Hatay Milletvekili
68	GEVGİLİLİ, Ali	Gazeteci
69	İŞİL, Erhan	Mal. Bak. İk. İşbirliği Gn. Md. Yrd.
70	İLBAŞ, M. Hadi	Gazeteci
71	İLKORUR, Sudi	San. Nak. AŞ. Tic. Md. Yrd.
72	İPEKÇİ, Abdi	Gazeteci
73	İREZ, Vedat Kaya	İktisatçı
74	K., Tarık Dursun	Yazar
75	KAFAOĞLU, Arslan Başer	Hesap Uzmanı
76	KANBOLAT, Yahya	Ziraat Fak. As.
77	KANSU, Ceyhun Atuf	Doktor-Sanatçı

78	KARA, Yunus	Sendikacı
79	KARACAN, Nuri	İÜ. İktisat Fak. As.
80	KARAMAN, Suphi	T. Senatör
81	KARASU, Nusret	Sağlık Eski Bakanı
82	KEYDER, Beysan	San. Kal. Bank. Uzm.
83	KIRATLI, Metin	SBF As.
84	KIRCA, Coşkun	İstanbul Milletvekili
85	KIŞLALI, Mehmet Ali	Gazeteci
86	KİREÇTEPE Bedii	Em. Hava Generali
87	KİRMİĞİL, Yusuf	Hesap Uzmanı
88	KİVNİBİR, Yusuf	Hesap Uzmanı
89	KOÇ, M. Şükrü	Aydın Milletvekili
90	KORKMAZGİL, Hasan Hüseyin	Yazar
91	KORUM, Uğur	SBF Asistanı
92	KOŞAR, Rüçhan	İmar Bakanlığı Memuru
93	KÖKSAL, Ayhan	İÜ. Hukuk Fak. As.
94	KÖKSAL, Mehmet Can	İÜ. Hukuk Fak. As.
95	KURAN, Alp	Avukat
96	KUT, Dursun	İnşaat Teknikeri
97	KÜÇÜK, Sami	T. Senatör

98	KÜÇÜKÖMER, İdris	İÜ. İktisat Fak. Doç.
99	MAKAL, Mahmut	Yazar
100	NACİ, Fethi	Eleştirmen
101	ÖKTEM, Öğet	İÜ. Hukuk Fak. As.
102	ÖNGÜT, İbrahim	San. Kalkınma Bank. Uzm.
103	ÖRNEKOL, Ahmet S.	EİEİ Müh.
104	ÖZEK, Çetin	İÜ. Hukuk Fak. As.
105	ÖZER, Tahsin	Hesap Uzmanı
106	ÖZERDİM, Sami N.	Yazar
107	ÖZKAZANÇ, Hakkı	Gelirler Gn. Md. Müş.
108	ÖZMEN, Selahaddin	OYAK Gn. Md.
109	ÖZTAŞ, Nihat	Yazar
110	ÖZTÜRK, Bekir	Gazeteci
111	ÖZYÜREK, Mustafa	YTP Gençlik Kol. Gn. Sekr.
112	PAMUKÇU, Sina	Avukat
113	PAYASLIOĞLU, Arif	ODTÜ İİF. Dekanı
114	PEKİN, Hüseyin	EİEİ Yük. Müh.
115	SARAÇ, Tahsin	Öğretmen
116	SARICA, Murat	İÜ. Hukuk Fak. As.
117	SAVAŞ, Hikmet	Gazeteci

118	SAVCI, Bahri	SBF Profesörü
119	SELÇUK, İlhan	Yazar
120	SELÇUK, Turhan	Karikatürist
121	SELİK, Mehmet	SBF Asistanı
122	SOYSAL, İlhami	Gazeteci
123	SOYSAL, Mümtaz	SBF Asistanı
124	SÖZEN, Metin	İÜ. Ed. Fak. As.
125	ŞAHİN, İsmail	Gazeteci
126	ŞALVUZ, Necdet	İmar Bk. Tetkik Kur. Üy.
127	TAHİR, Kemal	Yazar
128	TALU, Esin	Gazeteci
129	TAMER, Erdoğan	Gazeteci
130	TANİLLİ, Server	İÜ. Hukuk Fak. As.
131	TEKİN, Nedim	CHP Gençlik Koll. YK. Üy.
132	TEZGÖREN, İtimat	Öğretmen
133	TEZİÇ, Erdoğan	İÜ. Hukuk Fak. As.
134	TEZİÇ, Meriç	İÜ. Hukuk Fak. As.
135	TIĞLI, Sabri	Gazeteci
136	TİMUR, Taner	SBF As.
137	TİRALI, Naim	Giresun Milletvekili

138	TOKATLI, Erdoğan	Gazeteci
139	TOKATLI, Orhan	Gazeteci
140	TOKPINAR, Metin	Sanayi Kal. Bank. Uzm.
141	TONGUÇ, Engin	Doktor-Sanatçı
142	TORUN, Adil	Sendikacı
143	TORUN, Osman Nuri	Sanayi Kal. Bank. Uzm.
144	TUNCER, Cengiz	Gazeteci
145	TURANİ, Adnan	Ressam
146	TURHAN, Seyfettin	Gazeteci
147	TÜKEL, Turhan	Gazeteci
148	TÜMER, Melih	Sanayi Kal. Bank. Uzm.
149	TÜREL, Nihat	Avukat
150	TÜRESİNLER, Namık K.	Sanayi Kal. Bank. Uzm.
151	TÜTENGİL, Cavit Orhan	İÜ. İkt. Fak. Doç.
152	ULUATAM, Özhan	SBF As.
153	ULVİ, Ali	Karikatürist
154	ÜNLÜ, Cemalettin	Gazeteci
155	ÜSTÜNDAĞ, Üstün	İktisatçı
156	VANLI, Şevki	Mimar
157	VARDAR, Berke	İÜ. Ed. Fak. As.

158	VELİ, Adnan	Yazar
159	YAYIN, Selahattin	Sendikacı
160	YEĞENAĞA, Turgut	Mühendis
161	YEĞENOĞLU, Mustafa	Müteahhit-Mühendis
162	YENAL, Aysel	İÜ. İkt. Fak. As.
163	YILMAER, Hasan	İst. Gaz. Send. Bşk.
164	YÜCEL, Tahsin	İÜ. Ed. Fak. As.

Ek-5 Devrim Bildirisi

Seçimlerden sonra Türkiye yine aynı Türkiye'dir ve hiçbir şey değişmemiştir. Oysa Türkiye, mutlaka değişmesi gereken bir ülkedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, bütün güçlülere rağmen, iyimserdik. Çok geçmeden tam bağımsız bir Türkiye kuracağımıza ve çağdaş uygarlığa ulaşmış bir millet olacağımıza inanıyorduk.

Cumhuriyet, şimdi "ellinci" yılına yaklaşmıştır. Türkiye'nin manzarası karanlıktır: Kemalizm'in yoktan var ettiği Lâik Türk Devleti, mezhep, aşiret ve tarikat kavgaları içinde, çözülmekte, çökmekte ve için erimektedir. Bölücü akımlar kuvvetlenmektedir. Oy uğruna en kutsal değerleri satışı çıkarmakta pervasız politikacı, milleti tahrip eden, mezhep, aşiret ve tarikat kavgalarını sorumsuzca körüklemektedir.

Milletlerarası petrol şirketleri ve emperyalizmin hizmetindeki çağdışı devletler, Atatürk Türkiyesi'ni petrol, dolar ve sterlin kokan şeriatçılığın ağına yeniden düşürmek amacıyla, içerdeki şer kuvvetlerini seferber etmişlerdir. Oy kaygısıyla şer kuvvetlerine yaranmaya çalışan, hiç değilse onların hışmından kaçınmayı marifet sayan politikacı, Abdülhamit ve Vahdettin şeriatçılığını hortlatmak isteyenlerin, dolaylı ya da dolaysız yoldan suç ortaklığını yapmaktadır. Böylece kanlı bir kardeş kavgasının tohumları ekilmektedir. En ileri görüşlü siyasî partiler dahil, siyaset borsasında çuval dolusu oy satan şeyh, ağa, aşiret reisi ve tefeciden medet ummakta, feodalizm ve kalıntılarından, mezhep ayrılıklarından ve etnik özelliklerden yararlanmaktadır. Millî irade, millî irade satıcılarının elinde, halkın ezilmesine, milletin çözülmesine ve uydulaşmasına yol açmaktadır.

Ekonomik Çıkmaz

Çağımız, hızlı kalkınma çağıdır. Az gelişmiş bir ülkenin 20–25 yıl içinde az gelişmişlik çemberini kırması ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması mümkündür bugün. Düne kadar Türk Devletinin birer eyaleti olan ülkeler, 18–20 yıl içinde kalkınmayı başarmışlardır. Ufak Bulgaristan'ın adam başına ihracatı, Türkiye'nin ihracatının on katını aşmaktadır. Cumhuriyetin ellinci yılına doğru traktör imâli için hâlâ Batı firmalarının montaj tesislerine sığınırken, küçümsediğimiz Bulgaristan, Hindistan'da traktör fabrikaları kurmaktadır. Üçüncü Dünya Ülkeleri "fabrika yapan fabrikalar" kurarak ekonomik bağımsızlığa kavuşma ve hızla kalkınma yarışı

içindedir. Türkiye bu yarışta gittikçe geride kalmaktadır. Cumhuriyetten beri elli yıla yakın çabadan sonra ve ancak makinesi, hammaddesi, yedek parçası ve teknik bilgisiyle dışarıya bağlı bir “montaj” ve “ambalaj” sanayi kurulabilmiştir. Genellikle, yüksek gelir gruplarının lüks tüketim ihtiyacını karşılamaya yönelmiş, aşırı tekel kârlarıyla çalışan böyle bir sanayi, ekonomik bağımsızlığı sağlamak şöyle dursun, dışarıya bağımlılığını artmıştır.

Toplam ihracat gelirimiz, 4,5 milyar lira, yalnız imalat sanayinin ithalât ihtiyacı ise 6 milyar liranın çok üstündedir. Bu büyük açık, devamlı borç dilenmeleriyle kapatılmaya çalışılmaktadır. Feodal, ya da yarı feodal kalıntıları sürdüren tarım, modernleşmiş olmaktan çok uzaktır. İşletmelerin yüzde 80’ine yakını, sefalet şartları içinde ilkel tarım yapan cüce işletmelerdir. Ortaçağ kurumu tefecilik, bütün şiddetiyle yaşamaktadır. Toprak ve orman serveti insafsızca tahrip edilmektedir. Erozyon topraklarımızı kemirmektedir. Sulanan topraklar çoraklaşmaktadır. Yeryüzünün belli başlı buğday ihracatçısı olacağı ilan edilen Türkiyemiz, 1958’den bu yana dışarıdan devamlı buğday satın almaktadır. “Tarım Ülkesi” Türkiye, aç kalmamak için kıt döviz kaynaklarını tarımsal ürün ithaline harcama durumundadır.

Toplumsal Çıkmaz

Geri tarım ve gecekondulara dayanan bir ekonomide, toplumsal sorunlar, çözülme yolunda olmak şöyle dursun, gittikçe ağırlaşmaktadır. Toprağın besleyemediği insanlar şehirlere akmakta, fakat bunlara iş ve mesken sağlanamamaktadır. Gecekonduların sayısı, 1960 yılında 240 bin iken, 1967 yılında 465 bine çıkmıştır ve artan bir hızla çoğalmaya devam etmektedir. Resmî tahminlere göre on beş yıl sonra Türkiye nüfusu 55 milyona ulaşacak ve nüfusun yarısı şehirlerde yaşayacaktır. Bugünkü gidişle bunun anlamı, Büyükşehirlerin gecekondulaşması, lüks zengin mahallerinin gecekondular denizi içinde adacıklar meydana getirmesi demektir.

Şehirlerde işsizlik bugün yarım milyonun üstündedir. Yarın nüfusun 30 milyon yakın kısmı şehirlerde yaşamaya başlayınca, sanayinin en az 4-5 milyon insana iş sağlaması gerekecektir. Sıhatsız bir gelişme içinde bulunan cılız sanayinin on beş yıl içinde 4-5 milyon insana iş sağlaması boş bir hayaldir.

Bugünkü gidişle, yakın bir gelecekte milyonlarca işsizlerin şerhleri doldurması beklenmelidir. İlgililerin, bu konuda, dış ülkelere çok sayıda işçi ihraç etme ümidiyle,

Türkiye’yi ortak sömürge yapacağına aldırış etmeksizin, Ortak Pazar’a gitmek ve böylece sanayileşmeden ve kalkınmadan vazgeçmekten öte ciddi bir tedbiri yoktur.

Eğitim ve Sağlıkta Çıkmaz

Cehaletten kurtulma davası çözülebilmüş olmaktan çok uzaktır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânına göre önümüzdeki yıllarda okuma yazma bilmeyenlerin sayısı artacaktır. Okuma yazma bilmeyen nüfus sayısı 1967’de 11,5 milyondan, 1972’de 14 milyona ve 1977’de 18 milyona yükselecektir. Bu eğitim çıkmazına rağmen Atatürkçü öğretmen ezilmekle, teknik ve tarım okullarından çok imam hatip okullarına önem verilmekte, fakir köylü çocuklarına imam-hatip okullarından başka okuma yolu bırakılmamaktadır. İzinli, izinsiz Kur’an kurslarının çığ gibi büyümesine ve hatta Doğu’da medreselerin faaliyet göstermesine göz yumulmaktadır. Özel yüksekokulların yeryüzünde eşi görülmemiş bir skandal olarak gelişmesine seyirci kalınmaktadır.

Eğitim gibi, sağlık işleri de perişandır. Nüfusun pek az bir kısmı sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Sosyalizasyon uygulaması bekleneni verememiştir. Çok sayıda doktor, dış ülkelerde, hiç değilse büyük şehirlerde bulunmayı, Anadolu’da çalışmaya tercih etmektedir. Avrupa ve Amerika’ya beyin göçü devam etmekte çağdaş uygarlığa ulaşmak için Türkiye’ye gerekli en değerli bilim adamlarımız millî kalkınmanın itici gücü olacak yerde dışarıya gitmektedirler. Halkın sağlığını hileli bir ticaret konusu yapan ilâç sanayi skandalı sürmekte, vatandaş hasta döseğinde sömürülmektedir.

Zengin-Fakir Uçurumu

Gelir dağılışındaki adaletsizlik, şimdiden çok büyüktür. Toprak ağası, aracısı, tefecisi, montajcı sanayicisi ve kompradoruyla birlikte ufak bir zümre, millî gelirin üçte birine yakın bir kısmını almaktadır. Geniş kitlenin fakirliği ve bir mutlu azınlığın lüks ve israfi arasındaki uçurum hızla genişlemektedir. Devlet Plânlama Teşkilâtının Gelir Dağılımı Araştırmasına göre bugünkü gidişle “gelecek on yıllık devrede, Türkiye’de gelir dağılımı şimdikinden daha gayri adil bir şekil” olacaktır. Mutlu azınlığın gelirlere oranında vergilendirilebilmesi ve Devlet Plânlama Teşkilâtı hesaplarına göre, on milyarları aşan vergi kaybının önlenmesi gerçekleştirilememektedir.

“Ulusal Ordu” Özlemi

Yatırım-tasarruf, ithalât-ihracat dengesizlikleri dolayısıyla, Türkiye, uzun yıllardır kendi olanaklarının üstünde yaşamaktadır. Bu durum, gittikçe artan ölçüde ağır şartlar ile borçlanarak sürdürülebilmektedir. Türk dış politikası devamlı borç bulma ilkesine göre yürütülmektedir. Amerikan Yardımın şartlarından biri ise –“Barış İçin Gıda Kanunu”nda açıkça yazıldığı üzere- “ABD’nin dış politikasını desteklemek”tir. Bu nedenle ağır borçlar ve her an borç arama durumu, Türkiye’nin bağımsız bir dış politika izleyebilme olanaklarını değişen dünya şartlarına rağmen iyice sınırlamaktadır.

Ekonomik ve askerî yardımlarla dışa bağımlılık, yardım veren ülkenin çıkarlarıyla ulusal çıkarlar bağdaşmadığı ölçüde, ulusal savunma stratejisinden fedakârlığı gerektirmektedir. Askerî yardımlar, bunu yapan devletin elinde daima müdahaleci baskı aracı olmaktadır. Kıbrıs olayları ikmal kaynaklarıyla dışa bağlı bulunmanın sakıncalarını acı biçimde göstermiştir. Ekonomik ve askerî bakımdan dış kaynaklara aşırı bağımlılık, ulusal çıkarlarımıza uygun düşmediğini bile bile, kanat devletlerinin güvenliğini açıkta bırakan yeni NATO stratejisini Aralık 1967’de kabule bizi zorlamıştır. Ulusal güvenliği sağlamak endişesiyle, Batı ve ABD çıkarlarını koruma açısından büyük ve belki de gereksiz rizikolar yüklenmiş bulunuyoruz. Buna karşılık, yeni stratejiyle Kuzeyden gelen bir tehdide karşı NATO ve ABD’nin Türkiye’yi koruması, eskisinden çok daha şüpheli hale gelmiştir. NATO ve ABD, ancak kendi çıkarları gerektirdiği ölçüde ve çok sınırlı biçimde Türkiye’yi koruyacaktır.

Bu gerçek, sivil-asker yetkililerce bütün açıklığıyla bilindiği halde, dış yardımlara aşırı bağımlılık yüzünden ittifaklar çerçevesinde ulusal çıkarlara öncelik tanıyan bir dış politika ve savunma stratejisi dahi yürürlüğe konulamamaktadır. Atomik üslerin barınağı Türkiye’nin irademizin üstündeki çıkar çatışmalarında millî menfaatlerimizin gerektirmediği rizikolara sürüklenebileceği görmezlikten gelinmektedir.

Bu şartlar altında bağımsızlık hayli biçimsel kalmakta, en azından Atatürk’ün “İstiklâl-i tam” ilkesine büyük ölçüde aykırı düşmektedir. Gençliğin istemlerinin başına “Tek [Tam] bağımsız Türkiye” dileğini alması, bu durumda, Atatürk

geleneğine uygun yerinde bir tepkidir. Cumhuriyet, iç politikasında da, dış politikasında da, Kemalist yoldan uzaklaştırılmıştır. Türkiye'mizin sürüklenmekte olduğu tarihî varlığını yitirme tehlikesinden tek kurtuluş gerçeği olarak bir ulusal ordu özlemi fişkırmıştır.

Neden Kalkınamadık?

Devrimcilerin baş görevi, bugünkü utanç verici durumdan en kısa sürede kurtulmak, Kemalizm'in bağımsız ve kalkınmış Türkiye hedefini bir an önce gerçekleştirmektir. Türkiye bugün geri kalmış ülkeler arasında bulunuyorsa, ekonomik plânda bunun temel nedeni, kaynakların kötü dağılması ve kötü kullanılmasıdır: Millî gelirini üçte birine yakın kısmına toprak ağası, büyük aracı ve tefeci, "montajcı", sanayici ve komprador v.b. gibi 34 milyonu geçen Türkiye nüfusu içinde 300 bini bulmayan ufak bir zümre, kitlenin sefaleti pahasına önemli bir kısmını verimli yatırımlara kullansaydı, kötü kaynak dağılışının sakıncaları bir ölçüde giderilebilirdi. Ne var ki, basının "mutlu azınlık" adını taktığı bu ufak zümre el koyduğu kaynakların pek az bir kısmını yatırımlara ayırmaktadır. Millî gelirin yüzde 30'undan fazlasını aldığı halde, millî gelirin ancak yüzde 5 ilâ 6'sı oranında yatırım yapmaktadır. Bu yatırımların büyük kısmı da, lüks mesken inşaatına ve benzeri işlere yönelmektedir. Gerçek bir sanayileşmeye giden pay son derece azdır. Mutlu azınlık, gelirinin çok büyük bir kısmını yurt içinde ve yurt dışında israf etmektedir. Çeşitli yollardan yurt dışına kaçırılan dövizler,

Avrupa'da villalar satın alma ve Batılı milyonerlerin hayatını taklit etme yolunda kullanılmaktadır. Mutlu azınlık yurda yatırmayı reddettiği fonları Avrupa'ya yatırmaktadır.

Yurt içinde de yaygın bir lüks hizmetler sektörü, bu ufak zümrenin harcamalarına göre biçimlenmektedir. Lüks oteller, lüks lokantalar, kulüp kisveli kumarhaneler, gece kulüpleri, sosyete meyhaneleri, güzellik enstitüleri, moda evleri, sosyete klinikleri, sosyete özel okulları, sosyete berberleri vb. gibi hızla gelişen lüks hizmet sektörü, mutlu azınlığın el koyduğu kaynaklarla beslenmektedir. Milyonluk köşk, villâ ve apartmanlar, deniz motorları, lüks otomobiller, bol sayıda hizmetçi, gösteriş partileri mutlu azınlığını israfçı tüketiminin başka bir biçimidir. Bağımlı ve

cılız sanayimizin önemli bir kanadı, bu zümrenin harcamalarına göre, bir lüks tüketim sanayi olarak gelişmiştir.

Böylece, fakir ülkemiz ağır sanayi, elektronik sanayi, kimya sanayi kurmakta kullanılacak fonları bir mutlu azınlık eliyle lüks villâlara, gece kulüplerine, pahalı otomobillere vb. yatırmaktadır.

Nasıl Kalkınırız?

Türkiye'nin hızla kalkınması ve gittikçe ağırlaşan toplumsal sorunlarını çözmesi, israf edilen kaynakların topluma mal edilmesiyle mümkündür. Millî gelirin mutlu azınlıkça el konulan yüzde 30'u aşkın bölümünden önemli bir miktar, toplum eliyle yatırımlara kaydırabilirse, kalkınma hızı, yüzde 10'un üstüne hatta yüzde 15'e çıkabilir. Yüzde 10 bir kalkınma hızı, millî gelirin yirmi yılda 6,5 kat, yüzde 15, bir 16 kat artırılması ve kalkınmanın kısa sayılabilecek bir sürede gerçekleştirilmesi demektir.

Bugün millî çıkarlara aykırı yollarda israf edilen kaynaklar ancak hakikî sahibi olan topluma mal edilirse kalkınma ve halkın refahı için en verimli biçimde kullanılabilir. Yatırımlar gerçek bir plân disiplini içinde lüks mesken ve montajcı sanayi yerine temel sanayie yönlenebilir. Günümüzde kullandığı makineleri kendi yapamayan bir ülkenin sanayileşmesinden söz edilemez. Temel sanayie yönelmedikçe bir ülke modern teknolojiye sahip olamaz ve dışa bağımlılıktan kurtulamaz. Temel sanayi, kalkınma kadar, ekonomik ve teknolojik bağımsızlığın gereğidir. Öte yandan Anayasa'mızın bugün kâğıt üzerinde kalan çalışma, dinlenme, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık haklarıyla ilgili hükümleri, lüks hizmetlere giden kaynakların halkın ihtiyaçlarına yöneltilmesiyle hızlı bir kalkınma ortamında hayata geçirilebilecektir.

İsraf olunan kaynakların hızlı kalkınma ve sosyal adalet için kullanılması, mutlu azınlığın belli başlı gelir kaynaklarını teşkil eden alanların topluma mal edilmesini gerektirir. Banka, sigorta, dış ticaret ve montajcı sanayin millileştirilmesi ve büyük kooperatif çiftlikler kurulmasına yönelmiş köklü bir toprak reformunun yapılması; her şeyden önce, yatırılabilir kaynakların artırılması ve uyulması zorunlu bir plân çerçevesinde toplum yararına en verimli biçimde kullanılması için şarttır. Böylece ekonomik plânda, kaynakların rasyonel dağılım ve kullanımını sağlayarak

kalkınma, sosyal adalet ve tam bağımsızlık yolunda bir düzen değişikliği gerçekleştirilmiş olacaktır.

Kemalist Devrim Yarıda Bırakılmıştır

Düzen değişikliği, Kemalist doğrultuda bir devrimdir. Bugünkü anti-Kemalist gidişin unutturmak istediği Kemalist tez kısaca şudur: Bağımsızlık içinde, devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bağımsız kalkınma olanağı elde edilince, Atatürk, Çağdaş uygarlığa ulaşmanın Tanzimat yıllarındaki gibi, Batı uydusu olmakla değil, içeride devrimlerle ortaçağ kurumları tasfiye edilerek, bir düzen değişikliğinin gerçekleşmesiyle sağlanacağını görmüştür. Saltanat ve hilâfetin kaldırılması, akla ve bilime dayanan lâik düşüncenin bütününe kurumlara egemen kılınması yeni bir düzen kurma yolunda girişilen üst yapı devrimleridir. Atatürk üst yapı devrimleriyle yetinmeyip devlet eliyle sanayileşme ve bir toprak reformuyla düzen değişikliğini temele indirmeye yönelmiştir. Ne var ki, 1945 yılına kadar süren toprak reformunu gerçekleştirme çabaları, toprak ağaları ve müttefiklerinin mukavemeti ile bir türlü başarıya ulaştırılamamıştır. İlk adımlarını atan devletçilik, 1945'ten sonra dejenere edilmiştir. Böylece Kemalist devrim, yarıda kalmıştır.

Bugünün Kemalistlerine düşen görev, anti-Kemalist gidişe son vererek, Kemalist devrimi sürdürmek, alt yapı devrimleriyle temele indirmek ve Türkiye'mizi en kısa sürede, çağdaş uygarlığa Atatürk'ün tüm hayatına yön vermiş bulunan tam bağımsızlık amacına ulaşmaktadır.

Tutucu Güçler Koalisyonu

Düzen değişikliği, bugün de yürürlükteki düzenden yararlananların güçlü direnişleriyle karşılaşmaktadır. Batı'da burjuvazi, yükselme çağında köylü kitlesine dayanarak, feodal ilişkileri bir toprak reformuyla tasfiye ettiği halde, Türkiye'de burjuvazi, yabancı sermayenin komisyonculuğuna yönelmiştir. Bekasını bağımsızlıkta değil, yabancı sermaye ve ileri kapitalist ülkelere bağımlılıkta görmektedir.

Böylece Türkiye'nin tam bağımsızlığa ve çağdaş uygarlığa ulaşmasını engelleyen bugünkü düzeni sürdürmek için toprak bey ve ağaları ile tefeci ve aracılardan başlayıp montajcı sanayici ile kompradorlara kadar uzanan bir Tutucu Güçler Koalisyonu doğmuştur. Bu koalisyon, Türkiye'yi, kapitalizmin dünya sistemi içinde

politik, ekonomik ve askerî nedenlerle bağımlı durumda tutmak için dış kuvvetler tarafından desteklenmekte ve güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Sandık Demokrasisi

Çok partili hayata geçiş ve genel oy, büyük kitleyi söz sahibi yaparak tutucu güçler koalisyonunu zayıflatacağı ve feodal kalıntıları yok edeceği yerde, 23 yıldan beri tersine işlemiş, tutucular ittifakının iktidarını sağlamıştır. Hayatlarını alın teriyle kazanan kitle değil, tutucu güçler koalisyonu sürekli olarak sandıktan çıkmıştır. Yalnız bir politik özgürlük değil, aynı zamanda bir toplumsal ilerleme aracı diye benimsenen genel oy ve çok partili hayat, geçmişin kalıntılarının tasfiyesini geciktirici bir rol oynamış, gayri millî ilişkiler içinde bulunan güçlerin iktidarını meşrulaştırmıştır. Millî irade, bir mutlu azınlığın iradesi haline getirilmiş, Kemalizm sandık yoluyla tasfiye edilmiştir. Kemalizm'in sindirdiği, fakat alt yapı devrimleri gerçekleştirilemediği için, kökünü kurutamadığı irtica, batı politik sistemi içinde, gelişme ve yayılma olanağını bulmuştur. Dinsel irtica güçleri kitlelere gerçek çıkarlarını unutturmak ve tutucu güçler iktidarını perçinlemek için seferberdir. Gerek petrol şirketleri ve emperyalizm, gerekse tutucu güçler koalisyonu, dinsi irtica güçlerini tabîî müttefikleri saymışlardır.

Böylece halk iktidarı demek olan demokrasi, Türkiye'de gerici güçlerin ve emperyalizmin iktidarına dönüşmüştür.

Batı politik sistemi, yalnız Türkiye'de değil, benzer toplumsal yapılara sahip bütün az gelişmiş ülkelerde aynı sonuçları vermiştir. Batı politik kurumları, tutucu güçlerin iktidarlarını kuvvetlendirmiştir. Geniş kitleler, toprak mütegalibesi ile tefeci ve aracılardan ekonomik ve ideolojik egemenliği altında bulunmaktadır. Fakat bu ortaçağ kurumları, aynı zamanda, aşırı sömürme pahasına da olsa, geniş kitleye, az çok bir toplumsal güvenlik sağlamaktadır. Şehirde işi olan, ya da paraya muhtaç bulunan köylü, ağa ve tefeciye başvurmaktadır. Bu güvenlik mekanizması, kitle oyunu, genellikle bey, ağa, tefeci ve aracılara bağımlı kılmaktadır. Dinsel irtica güçleri, tutucular koalisyonunun kitle üzerinde ekonomik egemenliğini ideolojik plânda tamamlamaktadır. Bu nedenledir ki, Türkiye'de seçimler, devamlı olarak, tutucu güçler koalisyonunu iktidara getirmiştir ve getirmektedir. 1969 seçimleri, bunun yeni bir örneğidir.

Partilerin Çıkmazı

Düzen değişikliği iddiasıyla ortaya çıkan siyasî partiler dahi, seçimlerde az çok bir başarı sağlayabilmek için, tutucu güçler koalisyonuna devamlı tavizler verme durumunda kalmaktadır. Bu partiler etnik özellikler ve mezhep ayrılıklarından yararlanmaya çalışmakta, oy getireceği ümidiyle şeyh, dede, ağa, aracı ve tefeci ailelerinden adayları seçimlerde liste başlarına oturtmaktadırlar. Böylece düzen değişikliğinden yana gözüken siyasî partiler bile, daha muhalefet yıllarında az-çok yozlaşmaktadır. Tutucu güçler koalisyonunun içte ve dışta kudretli müttefiklere sahip bulunduğu hesaba katılırsa, daha muhalefet yıllarında başlayan bu yozlaşma, yeryüzünde pek çok örneği görüldüğü üzere, düzen değişikliği iddiasındaki partileri, iktidara gelebilseler dahi etkisizliğe ve tutucular koalisyonu ile uzlaşmaya mahkûm etmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, Batı politik sistemini uygulamayı ilk kez denemiştir. Karabekir, Cebesoy, Orbay gibi Kurtuluş Savaşı liderlerinin eliyle gerçekleştirilen ilk çok partili hayat denemesi, genç Cumhuriyeti çok geçmeden iki yol ağzına getirmişti: Ya Batı politik kurumları reddedilecekti ya da devrimler yoluyla modern bir Türkiye kurma ülküsünden vazgeçerek hilâfete ve yabancı sermaye egemenliğine yeniden rıza gösterilecekti. Atatürk'ün güvendiği yakın arkadaşları eliyle başlattığı Serbest Fırka denemesi de farklı sonuç vermemiştir.

1945'ten sonraki üçüncü deneme aynı biçimde anti-Kemalist bir doğrultuda gelişmiş ve zaman geçtikçe dönülmesi güç bir sürüklenişe düşünülmüştür.

Kemalistlerin Tarihî Ödevi

Bağımsızlık içinde devrimler yoluyla bir an önce çağdaş uygarlığa ulaşmak ülküsünü biçimsel demokrasi kurumlarına değişmeyen Atatürk, biçimden çok öze önem veren tek partili demokrasi denemesine girişmiş, tek parti eliyle, feodal kurumların tasfiyesine, bağımsızlığın güçlendirilmesine, eğitim seferberliğine yönelmiştir. Bu açıdan, Atatürk'ün liberal olmayan tek parti rejimi, feodalite artıklarını ön plâna geçiren ve yabancı hegemonyasını geri getiren bugünkü liberal görünüşlü çok partili rejimden, daha demokratiktir. Ne var ki, Atatürk'ün çağdaş uygarlık yolunda gerekli düzen değişikliğini başarıya ulaştıracak bir araç olarak düşündüğü tek parti, Kurtuluş Savaşımızın eşrafa dayanan özel tarihsel şartları yüzünden tam bir devrimci

parti olamamıştır. Eşraf ve tutucu bürokrat egemenliğindeki parti, feodalizmi ve bütün kalıntıları tasfiyeye yönelmiş köklü bir toprak reformunu gerçekleştirememiştir. Toprak reformuna el atılınca, parti içinden yeni bir parti doğmuş; eski parti de kendi başlattığı toprak reformu ve Köy Enstitüleri gibi demokratik devrimleri inkâr ederek devrimci niteliğini büsbütün yitirmiştir.

Bugün ancak, hayatını alın teriyle kazanan büyük kitlenin bilinçli ve örgütlü desteğine ve itici gücüne dayanmayı şart sayan devrimci bir parti, tutucu güçler koalisyonunun kitle üzerinde kurduğu ekonomik, politik ve ideolojik hegemonyayı yıkarak ve köklü dönüşümleri başararak, yarıda kalan Kemalist devrimi hedeflerine ulaştırabilir, tam bağımsız, uygar ve gerçekten demokratik Türkiye’yi kurabilir. Türkiye’de demokrasinin kurulması için tek yol budur.

Halktan kopuk bir kadronun, güçlü halk desteği olmadan, köklü dönüşümleri gerçekleştirebileceğine inanan devrimciler ülkemizde de eksik değildir. Yalnız bütün örnekler, halkın itici gücünü seferber etmeye ve gerçek bir halk iktidarı kurmaya yönelmedikçe, bu tip denemelerin yarı yolda kaldığını ve eninde sonunda tutucular koalisyonu ile kudretli dış müttefiklerinin avucuna düştüğünü göstermektedir.

“Halka rağmen, halk için” değil, “halkla beraber halk için devrim” gerçek devrimcinin parolasıdır. Günümüzün devrimcisi bugünkü anti-Kemalist tersine gidişe “dur” diyerek, halkla elele, uygar, bağımsız ve demokratik Türkiye’yi kurma görevindedir. Bu görevden kaçınan, Millî Kurtuluş Savaşımızın mirasına ve devrimci sıfatına layık olamaz. Gelecek kuşaklara Millî Kurtuluş Savaşına yakışır bir Türkiye devretmek kuşağımızın tarihî ödevidir.

Ek-6 Doğan Avcıoğlu'nun Ardından Yazılanlar

Can Yücel, Avcıoğlu'nun ölümünden sonra Avcıoğlu için iki şiir yazmıştır: “Avcıoğlu'na” ve “Yönlenme”. Sırasıyla şiirler şöyledir:

*“Doğan'la bir tarihte / Bu, şimdi yaşadığım mor sahillerde / Üçer beşer
yaşındaki oğullarını gördüydüm / Dudaklarında birer kibrit copu / babalarının
arkasından.../ Babaları da arkasında olup bitenden habersiz / Dudaklarının ucunda
sigara, sarkmış öyle külü / elleri arkasında yürüyordu kumsal boyunca / Düşünceli
düşünceli / memleketi nasıl kurtarayım diye / ölmek için...”¹²⁶⁶*

*“Bu ara kendimi toprağa çok yakın hissediyorum O kadar seviyorum ki toprağı
İçine giresim geliyor. Bademlere sarılıyorum yolda, Ama öbür tarafa değil Bu
topraklardaki Ne zaman olacağı meçhul Devrime doğru yürüyorum Nar
çiçekleriyle”¹²⁶⁷*

Mümtaz Soysal: “Avcıoğlu, Atatürkçü radikallikten kalkıp “idare-i maslahatçılığı” reddeden, ‘mamur’ bir Türkiye yaratmak için devlet öncülüğünde, ortak özveriye dayalı planlı bir kalkınmayı vurgulayan çizgisiyle, kurtuluş yönünün ancak bu olabileceğini ileri sürmekteydi. Dayanılması gerek güçler ve kullanılacak yöntemler bakımından tartışılabilir, gösterdiği yön, doğru bir yöndü.”¹²⁶⁸

İlhan Selçuk: “Doğan, yeryüzündeki çatışmaların omurgasını oluşturan ‘daha az sömürü, daha çok özgürlük’ kavgasının, bir insan ömrüne sığmayacak süreçlerini çok iyi bilirdi. Avcıoğlu'nun sabırsızlığı yalnız yurtseverliğinin itici gücünden doğmuyordu. Tarihimizi neredeyse ‘özümsemiş’ diyebileceğim Doğan, toplumsal potansiyellerimizin ülkeyi çağdaşlık düzeyine ulaştıracak atılımlar için yeterli olduğuna inanıyor, gecikmelerin büyük tehlikeleri gündeme getireceğini hesaplıyordu.”¹²⁶⁹

Ali Sirmen: “Yurt sevgisinin cafcaflı sözcükler, duygulu davranışlarla, pek sık, pek yüzeysel dile getirildiği bir ortamda, geçmişimizi, yapımızı büyük bir çaba, yorulmak bilmez bir çalışma ile araştırmaya koyulan Doğan Avcıoğlu, yurtseverliğe düşünsel

¹²⁶⁶ Can Yücel, “Avcıoğlu'na”, **Portreler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 59.

¹²⁶⁷ Can Yücel, “Yönlenme”, **Portreler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 60.

¹²⁶⁸ Mümtaz Soysal, “Yön”, **Milliyet**, 8 Kasım 1983.

¹²⁶⁹ İlhan Selçuk, “Doğanı Doğaya Verdik...” **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1983, s. 2.

bir içerik kazandırmış, yurdu sevmenin onun sorunlarını araştırmak, bilmek, öğrenmek ve çözmeye çalışmakla eşanlamlı olduğunun somut delilini ortaya koymuştu. Bence Avcioğlu'nun en önemli yanı, toplumu en fazla etkileyen yönü buydu. Bu yanı, irdelemelerinin, önerdiği çözümlerin kendilerinden de daha önemliydi. O gerçek bir yurtseverdi.”¹²⁷⁰

Uğur Mumcu: “Tek başına bir üniversite gibiydi....Bir Batı ülkesinde yaşasaydı, dünyanın saygıyla selamlayacağı bir düşünür olurdu. Türkiye’de doğduğu için cömertçe harcanan bunca nitelikli insan gibi türlü acılarla karşılaştı.... Avcioğlu, eşi bulunmaz bir araştırmacı ve su katılmamış bir devrimciydi. Devrim anlayışı, soyut teori bulutları içinde dolaşan bir aydın bilgiçliği değil, Ulusal Kurtuluş Savaşımızın görkemli toprağından güç alan ve çağın gerçekleri ile yoğrulmuş “ulusal devrim” görüşüydü; ulusçuluğu ve devrimciliği, Atatürkçü inançlarda bulur, bu inançları günümüz koşullarında emekçi sınıf ve tabakaların bilinçleri ile bütünleştirmeye çalışırdı. Avcioğlu, ulusal devrim anlayışının yürekli, soluklu ve yorulmak bilmez bir düşünürü ve düşünce savaşçısıydı...”¹²⁷¹

Uğur Mumcu: “Çelebi kişiliği, inançlı tavrı, çevresindeki insanlara karşı gösterdiği geniş hoşgörü içinde kendi düşüncelerine olan saygısı, sonsuz araştırma gücü ile kendi kuşağına ve bizlere ‘öncülük ve öğretmenlik’ yapan Avcioğlu’nu ölümünün ilk yıldönümünde saygıyla anıyoruz...”¹²⁷²

Altan Öymen: “Sağlam mantığına ve sentez yeteneğine eşlik eden büyük bir çalışma gücü ve çalışma disiplini vardı.”¹²⁷³

Cetin Altan: “Ciddi çabaların genellikle görmezlikten gelindiği, mayasına büyük ölçüde Arap-Bizans yozlaşmasının şarlatanlığı karışmış, şamatalı bir şark toplumunda, Doğan Avcioğlu gibi düşün ve yazı adamları, kaybolmuş ıssız bir adanın uzaklarından kırk yılda bir geçen gemiler gibidir..... Başka bir iradenin dürtücülüğüne gerek duymadan, kendi iç disiplininin sorumluluğuyla, gece gündüz yeni yapıtlar üretmeye uğraşan azgın bir çalışkandı... Doğan Avcioğlu çapındaki araştırmacılara, görüşlerini paylaşıp paylaşmama açısından bakmak, kısıtlı bir yaklaşım olur. Onun

¹²⁷⁰ Sirmen, “Bir Yurtsever”, s. 3.

¹²⁷¹ Uğur Mumcu, “Avcioğlu...”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1983, s. 1.

¹²⁷² Uğur Mumcu, “Yönünü Buldu...”, **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1984, s. 1.

¹²⁷³ A. Öymen, “Doğan Avcioğlu”, s. 2.

gibi kültür adamları, yandaşlarının sayılarıyla değil, ortak beyinselliğe yaptıkları katkılarla unutulmazdılar ....”¹²⁷⁴

İsmail Cem: *“Doğan Avcıoğlu, sadece ülkemizde değil evrensel ölçekte de az rastlanan bir sistemli çalışma, düşünme ve üretme örneğidir. Yayımladığı Yön dergisi ile siyasal düşünce tarihimizin bir dönemine damgasını vurmuştur. Kitaplarıyla, bizi, bize öğretebilmiştir.”¹²⁷⁵*

Metin Toker: *“Doğan Avcıoğlu'na şu veya bu siyasi eğilimi, meşrebi atfedenler olmuştur. Fakat onu ‘çok tehlikeli’ sananlar bile değerini takdirden kendilerini alamamışlardı. Doğan Batılı ilmi anlamda bir araştırmacı ve Batılı ilmi anlamda bir fikir adamıydı.”¹²⁷⁶*

Erol Toy: *“Aktarmacı aydın, yerini, Doğan’la birlikte, araştırmacı, incelemeci ve elbette bunun sonucunda eleştirci aydına bırakmaktadır. Öyle ki, Doğan Türkiye’ye, Türkiye’nin koşulları içinden bakan ilk aydınımızdır demek yanlış olmaz.”¹²⁷⁷*

Yalçın Küçük: *“Devrimci Doğan bir inattır; yolundan hiç dönmedi. Kendi yoluna gölge düşürecek en küçük bir adım atmadı. Bu nedenle Doğan Avcıoğlu'nun kendi çizgisini daha sonra yanlış bulduğunu anlatan görüşler, insanı, yalnızca gülümsetiyor. Devrimci Doğan, yalnızca, durdu; zamanı yenmeye ve kazanmaya çalıştı, her sabah koştu, son derece disiplinli bir yaşam tutturdu; bir umutlu dalganın ve yarar adamlar kuşağının geleceğine inancını hiç yitirmedi.”¹²⁷⁸*

Avcıoğlu’nu “Kemalizmin Aşkını Düşünürü”¹²⁷⁹ olarak niteleyen Yalçın Küçük kendisi ile yapılan bir söyleşide ise Avcıoğlu’na dair şunları söylemiştir: *“Doğan Avcıoğlu Kemalist canlanmanın ve Kemalist bir iktidarın, kendi güçlükleri içinde, sosyalist örgütünü de yaratarak kesinlikle sosyalizme dönüşeceğine inanıyordu. Bu nedenle kendisini hep sosyalist saydı ve yazılarında olmasa bile özel sohbetlerinde beğenmediği kimseleri hep ‘marksist değil’ diye bir kenara koyuyordu...*

---

¹²⁷⁴ Çetin Altan, “Doğan Avcıoğlu”, **Güneş**, 7 Kasım 1983. Aktaran Özdemir, **Doğan Avcıoğlu Bir Jöntürk’ün Ardından**, s. 257-259.

¹²⁷⁵ Cem, “Doğan Avcıoğlu”, Aktaran Özdemir, **Doğan Avcıoğlu Bir Jöntürk’ün Ardından**, s. 263, 264.

¹²⁷⁶ Toker, “Doğan Avcıoğlu”, s. 7.

¹²⁷⁷ Toy, “Aydınımızın Değişmez Yazgısı”, s. 7.

¹²⁷⁸ Küçük, “Devrimci Doğan”, s. 2.

¹²⁷⁹ Yalçın Küçük, **Aydın Üzerine Tezler 1830-1980 Üçüncü Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 15.

Doğan Avcıoğlu, Silahlı Kuvvetler'in katılımı olmadan Türkiye'de modernizasyonun olmayacağına ve sosyalizmin kurulamayacağına inanıyordu. Doğan için Kemalist canlanma aynı zamanda bir ittifak programı oldu.”¹²⁸⁰

Melih Cevdet Anday: “...Doğan Avcıoğlu çalışkandı. ‘Çalışkan’ niteminin bizde sadece öğrenciler için kullanıldığını bilmiyor değilim. Bu bakımdan bir aydınının, bir düşünürün çalışkan olduğunu söylemek belki de gülümseme uyandıracaktır. Ama biz, bir aydınının, bir düşünürün çalışkanlığına alıştığımız, akıl erdirdiğimiz gün, gerçekten bir kültürümüz olduğunu söyleyebiliriz ancak.”¹²⁸¹

Tevfik Cavdar: “...Bazı konulara yaklaşımları konusunda kuşkularımız olsa da, tartışmalar yapsak da, Avcıoğlu'nun öncü ve savaşımçı kişiliğini, bilimsel çizgiden ayrılmayan dirençli araştırmacılığını unutmamız olanaksızdır. Avcıoğlu'nun yapıtlarının öğüncü bir yerde onu yetiştiren toplumuna aittir. O da olaya zaten başka türlü bakmaz, toplumunun ileriye yönelik savaşımında en son nefesine kadar bir harcı olsun isterdi.”¹²⁸²

Müşerref Hekimoğlu: “Doğan Avcıoğlu da karanlığı delen kişilerden biri ülkemizde. Yüreği, soluğu büyük kişilerden biri.”¹²⁸³

Gülten Kazgan: “Sanatçılar arasında iz bırakan çok sayıda değerimiz olsa da, toplumbilimleri alanında iz bırakabilenlerimizin sayısı parmakla sayılacak kadar az. Yeni düşünce akımları başlatan, tabuları yıkan, araştırmalarıyla toplumun ve ekonominin dününü gün ışığına çıkarıp, bugününe ve yarınuna ışık tutabilen kaç isim

¹²⁸⁰ Yalçın Küçük, **Bir Soran Olursa**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 54. Mihri Belli ise bir dönem beraber çalıştıkları Doğan Avcıoğlu için şunları söylemiştir: “Burada Doğan Avcıoğlu ile ilişkimize değinmeden geçmeyelim. Avcıoğlu ‘Yön’ döneminde etkin bir demokrasi mücadelesi vermiştir. Nazım Hikmet tabusunun ‘sosyalizm’ sözcüğünün yasaklayan tabunun yıkılmasında bağımlı kapitalizmin kirli çamaşırlarının teşhir edilmesinde önemli rol oynamıştır. Marksist değildi. Mezhebi sol radikalizm olarak nitelendirilebilir. Yurtseverdi. Yurtseverliği onu, o aşamada bize yakınlaştırmıştır. Kurulu düzenin emperyalizme bağımlı ve antidemokratik niteliğini kavrayacak yetenekteydi. Yurtsever bir asker-sivil bürokrasinin yönetiminde sosyal adaletli bağımsız bir Türkiye idi özlemi. Büyük yanılıgısı işçi sınıfının ve genel olarak emekçi yığınların potansiyel devrimci gücünü görememesi, buna inanmamasıydı. 12 Mart döneminden sonra aktif politik mücadeleden çekilmesinin arkasında bu inançsızlık yatar. Yığınlar içinde uzun soluklu çetin çalışmalara gerek kalmadan hedefe kestirme yoldan varılabileceği hayaline kapılmıştı.” Mihri Belli, “Tabuları Yıkan Anti-Amerikan Doğan”, Aktaran Küçük, **Aydın Üzerine Tezler 1830-1980 Beşinci Kitap**, s. 628.

¹²⁸¹ Melih Cevdet Anday, “Ölümler”, **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1983.

¹²⁸² Cavdar, **a.g.m.**, s. 1.

¹²⁸³ Müşerref Hekimoğlu, “Tablo Nasıl Oluşturdu?”, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1983, s. 8.

sayabiliriz ki?... Bu az sayıdaki beyinlerden biri de hiç kuşkusuz Doğan Avcıoğlu idi.”¹²⁸⁴

Attila İlhan: “Nasıl bir insandı? Bunu, vefatını müteakip, İlhami (Soysal) anlatmıştı. Bence, ‘çözümleme’ (analyse) ile yetinmeyen, uygulama pratiğine sahip ‘bileşimler’ (synthese) üretebilen, ender aydınlarımızdandır: yanlış ele alınıp, yanlış anlatılmış iki şeye, doğru teşhis koyup doğru anlatmıştı: ‘Tanzimat’a ve ‘Cumhuriyet’e!”¹²⁸⁵

Aydın Yalçın: “Ölen arkasından iyi şeyler söylemek bir Doğu geleneğidir. Bu zat hakkında sağlığında yapmış olduğum bazı değerlendirmelerden farklı bir şey söylemek ikiyüzlülük ve samimiyetsizlik sayılacağı için, bu anılarımla birlikte ve vesileyle yeniden okurlarımıza sunuyorum. Fakat D. Avcıoğlu, adından söz ettiren önemli bir kişidir gene de. Onun düşüncelerini, fikri oluşumunu, faaliyetlerini daha yakından öğrenmek gene de yararlı olacaktır. Türkiye’nin bu çalkantılı döneminde Türk aydınlarının psiko-patalojisini daha iyi anlamak için buna gerçekten ihtiyaç vardır.”¹²⁸⁶

Mete Tunçay: “Doğan Avcıoğlu, yakın dönem düşünce tarihimizde çok önemli işlevler görmüş bir aydınımızdır... Birçok tabuları kırmış, sosyalizmi meyhane köşelerinde gizlice konuşulmak yerine, kamuoyunun önünde açık açık tartışılır hale getirmişti....Bence , Avcıoğlu kendisinin sosyalist olduğu iddiasındaydı, ama demokrat değildi....Doğan Avcıoğlu, demokrat olmanın, toplumsal için yeterli değil, ama zorunlu bir koşul olduğunu hiçbir zaman kabul etmedi. Bu bakımdan, onu, siyasal düşünceler tarihindeki ‘aydın Despotizm’ geleneği içinde görmek gerekir.”¹²⁸⁷

¹²⁸⁴ Kazgan, “İz Birakanlardan Yitirdiğimiz Bir Dost”, s. 7.

¹²⁸⁵ Attila İlhan, “Önce Bir Yön Bulabilmek!..”, *Cumhuriyet*, 1 Mart 1999, s.18.

¹²⁸⁶ Aydın Yalçın, “Ölümü Münasebetiyle Doğan Avcıoğlu”, *Yeni Forum*, Sayı: 101, 15 Kasım 1983. Aktaran, Özdemir, *Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk’ün Ardından*, s. 318-323.

¹²⁸⁷ Tunçay, “Avcıoğlu’nun Arkasından”, s. 93, 94.

ÖZGEÇMİŞ

TÜLAY GENCER

İzmir’de doğdu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Tarih bölümünü bitirdi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı “*Hatıratlar Bağlamında Tek Parti Dönemi: 1923-1946*” başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Doktoraya Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde başladı. 2011 yılından beri Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Evli ve bir çocuk annesidir.